

فَسَلِّمُوا عَلَى الَّذِينَ هُمْ أَوْلَىٰ بِمَا صَدَّقْتُمْ وَلَا تَحْزَنْهُمْ
وَقَدْ أَوْفَرْتُمْ بِهِمْ مَا كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

الْمُحَقِّقُونَ بِهِ

فَتَاوَيْ فِي رِثَائِهِ

افادات

مُحَمَّدٌ كَرِيمٌ فَتَاوَيْ عَظِيمٌ بِاللَّهِ وَبِالْإِسْلَامِ
مُحَقِّقٌ مُّحَمَّدٌ فَتَاوَيْ

جَمَاعَةُ عِلْمٍ وَالْعِلْمُ حَقَائِدُهُ أَكْوَرُهُ خُشْكٌ

تَحْرِيجٌ وَتَرْتِيبٌ

مُحَقِّقٌ مُّحَمَّدٌ وَبِالْإِسْلَامِ مُدْرِسٌ فِي الْعُلُومِ صِدِّيقِيَّةٌ زُرُونِي

مَكْتَبَةُ رَشِيدِيَّة

جِي فِي رُوڈ سِرْدَار پلازہ اکوڑہ خٹک

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فَاسْئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ۝

فتاوی دیوبند پاکستان

المعروف به

فتاوی فریدیہ

خلورم جلد

محدث کبیر فقیہ العصر مفتی اعظم عارف باللہ

مولانا مفتی محمد فرید رحمۃ اللہ علیہ

جامعہ دارالعلوم حقانیہ اکوڑہ خٹک

افادات

مفتی محمد وہاب منگلوری

مدرس دارالعلوم صدیقیہ زرہی

تخریج

وترتیب

دارالترجمہ و کمپوزنگ سنٹر

عبدالغنی پلازہ محلہ جنگی پشاور

ترجمہ

و کمپوزنگ

مولانا حافظ حسین احمد صدیقی نقشبندی

مہتمم دارالعلوم صدیقیہ زرہی ضلع صوابی

زیر

سرپرستی

مکتبہ رشیدیہ اکوڑہ خٹک

ناشر

فہرست مضامین

صفحہ	مضمون
------	-------

کتاب الصوم

باب رؤیۃ الهلال واختلاف المطالع

- روژہ او اخترپہ شرعی ثبوت باندی دی پہ مفروضو باندی نہ ۳۹
- د اختر او روژہ حکم پہ شرعی ثبوت باندی دی پہ حساب کتاب نہ ۴۰
- د حضرت علیؓ نہ د میاشتو حساب ثابت نہ دی ۴۰
- کله چہ سپورمئ پہ نظر رانشی نو پہ رؤیت هلال کمیئت ۴۲
- باندی اعتماد کول جائز دی ۴۲
- د قمری کال حساب کتاب ډیر آسان دی ۴۳
- پہ دی زمانہ کنبی فسق عام دی حکم د رؤیت پہ مسئلہ ۴۷
- کنبی بہ قاضی تحری کوی ۴۷
- د ریډیو او ٹیلی ویژن پہ تفصیلی خبر باندی اعتماد صحیح دی ۴۸
- پہ سوال کنبی پیش کړې شوي تجویز اصولی نہ دی ۴۹
- د افغانستان او پاکستان پہ مینځ کنبی علاقې والا ۵۰
- خلق دی د اهل فتویٰ د فیصلې اتباع کوی ۵۰
- پہ اختر روژہ کنبی د مقامی علماؤ د فیصلې پابندی او ۵۱
- پہ ریډیو باندی تفصیلی اعلان ۵۱
- روژہ او اختر زمونږ پہ ځانې کنبی پہ رؤیت هلال شرعی باندی شوي دی ۵۱

ټول حقوق په حق د ناشر محفوظ دی

- د کتاب نوم:** فتاویٰ دیوبند پاکستان المعروف بفتاویٰ فریدیہ (خلورم جلد)
- افادات:** محدث کبیر فقیہ العصر مفتی اعظم عارف باللہ مولانا مفتی محمد فرید مجددی زروبوی رحمہ اللہ
- شیخ الحدیث و صدر دارالافتاء جامعہ دارالعلوم حقانیہ اکوړہ ختک
- ترتیب و تخریج:** مولانا مفتی محمد و هاب منگلوری نقشبندی دارالافتاء دارالعلوم صدیقیہ
- معاون:** مولانا مفتی عصمت اللہ حقانی
- مترجمین:** مولانا محمد منظر مردانی فاضل جامعہ امداد العلوم صدر برهان الدین صدیقی فاضل جامعہ دارالعلوم کراچی ایم اے پشاور یونیورسٹی (فون: ۲۳-۹۱۲۹۰-۰۳۴۴)
- مصحح:** مولانا لطف الرحمن صاحب مدرس و نگران قاسم العلوم شبقدار
- کمپوزنگ:** دارالترجمہ و کمپوزنگ سنتر عبدالغنی پلازہ محلہ جنگی پشاور
- ضفامت:** ۵۲۳ صفحات
- رومي چاپ:** اکتوبر ۲۰۱۱ء ..... شوال ۱۴۳۲ھ
- زیر سرپرستی:** مولانا حافظ حسین احمد صدیقی نقشبندی
- مہتمم دارالعلوم صدیقیہ زروبوی ضلع صوابی (پاکستان)

مکتبہ رشیدیہ سردار پلازہ اکوړہ ختک نوشہرہ

رابطہ نمبر: ۰۳۴۴-۹۰۸۴۶۹۳

ناشر:

صفحہ	مضمون
۵۲	د اختر او روژې د پاره د ټیلیفون د خبر حکم په ریډیو وغیره باندې د روژې او اختر اعلان معتبر
۵۳	او وحدت صوم وعید غیر مطلوب دي
۵۵	په ریډیو باندې د اختر اعلان په مستفیض خبر کښې داخل دي یا نه؟
۵۶	په ریډیو باندې د هلال کمیټې د اعلان شرعی حیثیت د اختر او روژې د پاره د سعودی اعلان باندې اعتماد
۵۸	د علماؤ منصب دي د عوامو نه
۵۰	روژه د پاکستان په اعلان او اختر د سعودی عرب په اعلان جائز نه دي
۶۰	د حکومت طرف نه د رؤیت هلال کمیټې قائمول قابل تحسین دی د سپوږمۍ لیدلو د شرعی ثبوت نه روستو د هلال کمیټې د اعلان نه کولو شرعی حکم وغیره
۶۱	سحر مشرق طرف ته او ماښام د مغرب طرف ته
۶۲	سپوږمۍ لیدل ممکن دی
۶۲	د سعودی عرب د ریډیو په تفصیلی خبر باندې اعتماد کول صحیح دی
۶۴	په روژې او اختر کښې اختلاف نه امر مستبعد دي او نه امر منکر مسئله لا عبرة لاختلاف المطالع د علماؤ په مینځ کښې اختلافی ده اجماعی نه ده
۶۲	اختلاف مطالع او د ریډیو د اعلان په باره کښې تفصیلی استفسار او مختصر جواب
۶۸	د تکمیل ثلاثین نه پس به د اختر حکم ورکولئ شی خو چه د دوو گواهانو په ثبوت سره روژه شوې وی
۷۵	د روژې دمیاشتې د پاره د درې کسانو گواهی او د یقیني خبر حکم
۷۶	

صفحہ	مضمون
۷۷	افواگانې خبر مستفیض نه دي
۷۷	د ریډیو وغیره اعلان په روژې او اختر باندې د اعتماد شرائط
۷۹	د ورځې په وخت کښې سپوږمۍ په نظر
۷۹	راتلل به د رارونې شپې شمیرلئ کیږي د روژې، وړوکی اختر او په غټ اختر کښې د اختلاف مطالع
۷۹	اعتبار او عدم اعتبار
	په بلاد بعیده کښې د اختلاف مطالع مسئله او د سعودی عرب
۸۰	په اعلان باندې د روژې او اختر حکم
۸۲	اختلاف مطالع او ریډیو وغیره باندې د اعلان حکم په بلاد بعیده کښې په سعودی اعلان باندې د روژې او اختر عوامی رواج
۸۴	الفرائد اللوامع فی تحقیق اختلاف المطالع
۸۶	

باب تعریف الصوم وانواعه

	د علامات بلوغت نه ظاهریدلو په صورت کښې د روژې
۹۷	د فرضیت د پاره د عمر حد
	په کوم ځانې کښې چه یویشته (۲۱) گهنټې ورځ وی هلته به
۹۷	یوویشت (۲۱) گهنټې روژه نیولې شی
	د نمر د ویدود تحقیق د پاره مشرق طرف ته د سرڅی
۹۹	زوال (ختمیدل) شرط نه دي
	په یوه علاقه کښې روژه او په بله کښې اختر وی نو
۱۰۰	د اختر والا علاقې ته تللو باندې به څه کوي؟

مضمون	صفحه
د پېشمنی آخری وخت او په ورځ کښې یا د شپې نه د رمضان	
د روژې د نیت حکم	۱۰۲
نمر و بیدو سره متصل د روژې ماتولو حکم	۱۰۴
په رمضان کښې د غنمو کټ کولو د پاره روژه پریښودل بې باکی ده	۱۰۴
د حمل په حالت کښې وینه په روژې باندې اثر نه غورځوی	۱۰۵
په ایران کښې د ایرانی اعلان خلاف پاکستانی اعلان باندې اختر کول	۱۰۶
چه چاته پته نه وی چه اختر دې او په خپل قیاس باندې اختر	
او گنړلو او روژه ئې ماته کړه؟	۱۰۶
د یوم الشک نفلی روژه د باقاعده رمضان د ثبوت نه	
روستو به فرضی شمار لئ کیرې	۱۰۷
د خواصو د پاره د یوم الشک د روژې حکم	۱۰۸
د یوم الشک روژه که د نفلو په نیت سره وی نو مکروه نه ده	۱۰۹
یوم الشک په باره کښې حدیثونه او مفتی به قول	۱۱۱
په هیږه باندې خوراک خکاګ یا جماع کول د روژې د پاره نقصانی نه دی	۱۱۲
د ماښام نه مخکښې سپوږمئ لیدل او د شک په وجه باندې	
روژه ماتول د کفارې موجب نه ده	۱۱۳
د مقامی او مرکزی رؤیت هلال کمیټې په مینځ کښې د اختلاف	
په صورت کښې د قضاء مسئله	۱۱۴
په مختلف علاقو کښې د رمضان د اختلاف په وجه سره د قضاء مسئله	۱۱۴
د پېشمنی آخرنې وخت یعنی د سحر د راختلو تعین	۱۱۵
پېشمنی د پاره په لاؤد سپیکر باندې صلاة و سلام	
وئیل او خلق را پاسول	
	۱۱۶

مضمون	صفحه
روژو مکمل کولو د پاره د حیض د بندش گولئ	
خوړل تکلف او تعمق دې	۱۱۷
د خنزیر غوښه خرڅول، فحاش معاشره او گنده	
خوراک خکاګ د روژې د پاره مانع نه دی	۱۱۸
۲۳/ رمضان باندې سورة عنکبوت او سورة روم وئیلو	
په باره کښې د ارشاد الطالین حواله	۱۲۰
باب مایفسد الصوم وما لایفسده	
د روژې په حالت کښې په غوږ، پوزه او سترگو کښې دوائی اچول	۱۲۳
د روژې په حالت کښې د دوائی بوئی کولو حکم	۱۲۴
د دمې د مریض انهیلا استعمالولو سره روژه ماتیرې	۱۲۵
په باب الصوم کښې د جلاب په باره کښې	
د بهشتی زیور د عبارت وضاحت	۱۲۶
په غرغری کولو سره لوندوالې حلق ته په رسیدلو سره د روژې حکم	۱۲۷
انجکشن (ستن) روژې د پاره ماتونکې نه ده	۱۲۸
د رګ او خرمن د انجکشن (ستن) حکم کښې هیڅ فرق نشته	۱۲۹
د انجکشن په مسئلې باندې دوباره استفسار	۱۳۰
د رګ ستن (انجکشن) سره روژه نه فاسدیرې	۱۳۰
په روژه کښې د گلو کوز انجکشن یا ډریپ لگولو حکم	۱۳۱
د ملا هډو کی کښې انجکشن لگولو سره روژه نه فاسدیرې	۱۳۲
په انجکشن سره د روژې ماتیدلو حکم د اسلامی اصولو مخالف دې	۱۳۳
نسوار اچولو سره روژه ماتیرې	۱۳۴

صفحہ	مضمون
۱۳۴	نسوارو باندی د روژي ماتیدلو تفصیل
۱۳۶	پہ نسوارو باندی د روژي ماتیدلو دوبارہ استفسار
۱۳۷	پہ اوبو کنبی غوپہ وھلو سرہ روژہ نہ فاسدیبری
۱۳۸	د بنخی بنکولو یا یو خائی خملاستلو سرہ روژہ نہ فاسدیبری
۱۳۸	استمناء بالید او بالفخذین سرہ روژہ ماتیری
۱۳۹	باقاعدہ چہ انزال نہ وی شوی نو روژہ نہ فاسدیبری
	د زوجینو د جماع پہ دوران کنبی د صبح صادق
۱۴۰	پہ طلوع کیدو د روژي حکم
۱۴۱	د منی وتلو پہ مختلف صورتونو کنبی د روژي حکم
۱۴۲	د روژي پہ حالت کنبی د بنخی بنکول او ترغارہ کیدو وغیرہ حکم
۱۴۳	قی فی الصوم کنبی مفتی بہ قول

باب ماتجب به القضاء والكفارة

۱۴۷	د روژي نہ نیولو والا توبہ صحیح او قضا فرض دہ
۱۴۸	د مفتی د فتویٰ پہ وجہ سرہ پہ افطار کولو باندی کفارہ نشته قضا شته
	د رمضان پنخہ روژي ئی خورلې وی او د پنخو وارو
۱۴۹	قضا او یوہ کفارہ لازمی دہ
	د روژي خوروونکی یا پہ بعض ورخو کنبی د نہ نیولو یا
۱۵۰	د تولو روژو نہ نیولو والا دپارہ حکم
۱۵۱	د معتمد عالم د فتویٰ پہ صورت کنبی کفارہ لازم نہ دہ
	د چا گواهی چہ رد کړی شی او روژہ ماتہ کړی نو
۱۵۲	پہ هغه باندی صرف قضا دہ کفارہ نشته

صفحہ	مضمون
	د قی کولو پہ وجہ د فطر پہ گمان باندی ئی اوبہ او خکلی، نو
۱۵۳	پہ دہ باندی قضا واجب دہ
	د دمی د مریض دپارہ د انھیلسپری استعمال
۱۵۳	د قضا او کفاری موجب دہ
	غابن ویستلو د پارہ پومبی د کیپسول خورلو پہ
۱۵۵	صورت کنبی قضا او کفارہ دواپہ واجب دی
۱۵۶	پہ روژہ کنبی سگریٹ خکلو سرہ کفارہ لازم دہ
۱۵۶	پہ روژہ کنبی نسوار استعمالولو سرہ قضا لازم دہ
۱۵۷	د بنخی سرہ جماع کولو باندی قضا او کفارہ دواپہ لازم دی
۱۵۸	بنخی سرہ د ملاعبت پہ وجہ سرہ د انزال پہ صورت کنبی صرف قضا دہ
	پہ روژي کنبی پہ لاس سرہ منی خارج کولو باندی
۱۵۸	صرف قضا لازم دہ کفارہ نہ
	پہ لاس سرہ منی خارج کولو پہ وجہ باندی د نذر روژہ دوبارہ پہ لاس
۱۵۹	سرہ منی خارجولو سرہ د روژي ماتولو پہ صورت کنبی د قضا حکم
۱۶۰	د روژي پہ حالت کنبی لواطت کولو سرہ قضا او کفارہ دواپہ واجب دی
۱۶۰	پہ روژہ دار زانی باندی قضا، کفارہ، توبہ او حد زنا لازم دی
۱۶۱	پہ قضا او کفارہ کنبی د زنا او لواطت یو حکم دی
۱۶۲	پہ وجوب کفارہ کنبی د جماع حلال یا حرام ہیخ فرق نشته
	پہ روژہ کنبی د کپرو سرہ پہ جماع کولو باندی
۱۶۳	د قضا یا کفاری وغیرہ حکم
۱۶۴	حقہ (چیلیم) خکل موجب قضا او احتیاطاً موجب کفارہ دی

باب العوارض المبيحة للفطر

- په حالت د اضطرار او مرگ ته نژدې سړی د پاره د روژې ماتولو حکم ----- ۱۲۷
- مسافر ته په روژه کښې اختیار دې البته د عدم مشقت په صورت کښې روژه نیول افضل دی ----- ۱۲۷
- په بل ملک کښې مقیم سړې شرعی مسافر نه دې حکه روژې دې نیسی ----- ۱۲۸
- روژې نیولو سره په مرض کښې د زیات والی په صورت کښې د روژې نه نیولو اجازت دې ----- ۱۲۹
- د دمې مریض د پاره د روژې حکم ----- ۱۲۹
- مریض ته د لاپرواه ډاکټر په هدايت باندې د روژې نه نیولو اجازت نشته دې ----- ۱۷۰
- د هائی بلد پریشر مریض د پاره د روژې مسئله ----- ۱۷۲
- د روژې نه نیولو د پاره د مرض د زیاتوالی ظن غالب شرط دې، محض توهم او خطر نه ----- ۱۷۳
- د غیر متدین ډاکټرانو په مشورې سره روژه نه نیول د شریعت خلاف دی ----- ۱۷۳
- روژه د عادل ډاکټر په مشورې یا د تجربې په بنیاد باندې نیول نه دی پکار ----- ۱۷۴
- معدوم المال والنفقة او مجبور دهقان په رمضان کښې روژه نه نیولو سره مزدوری کولې شی؟ ----- ۱۷۵
- په رمضان کښې د بیمارې زیاتیدو په صورت کښې د روژې ماتولو حکم ----- ۱۷۶

مضمون	صفحه
-------	------

شرعی مسافر او مریض عاجز چه د روژې نیولو وس نه لری، هغه ته د روژې نه نیولو اجازت دې ----- ۱۷۷

باب الفدية

- د ټول رمضان فدیة تقریباً (په انگریزی سیر باندې) یونیم من غنم دی ----- ۱۷۸
- د روژې د فدیې مقدار او په مختلفو مسکینانو کښې د تقسیم مسئله ----- ۱۷۸
- شیخ فانی یاد صحت نه چه مایوس نه وی نو فدیة ورکول بې قاعدې دی ----- ۱۷۹
- د فدیې وس چه نه لری هغه سړې دې استغفار وائی ----- ۱۸۰
- د گردې مریض چه وس نه لری نو فدیة ورکولې شی ----- ۱۸۰
- بیمار د پاره د روژو فدیة، د فدیې مقدار او د فدیې د وخت مسئله ----- ۱۸۱
- د شل کالو نه روژه او د مونځ نه کولو والا د قضا او فدیې طریقه ----- ۱۸۲
- شیخ فانی دې فدیة ورکوی او د وس نه لرلو په وجه دې استغفار کوی ----- ۱۸۳
- همیشه په مرض کښې پروت بیمار فدیة ورکولې شی ----- ۱۸۴
- په فدیة کښې مسکینانو ته د دوه وخته روټی خوړلو په صورت کښې نقد قیمت کافی نه دې ----- ۱۸۵

باب الاعتكاف

- سگریټ یا چیلیم څکلو د پاره به معتکف د جمات نه بهرنه وځی ----- ۱۸۸
- د سخت ضرورت په وجه د اعتکاف پرېخودلو حکم ----- ۱۸۹
- د محلي په هر جمات کښ د اعتکاف مسئله ----- ۱۸۹
- د اعتکاف په دوران کښ په جمات کښ دنیاوی خبرې وغیره کول مکروه دی ----- ۱۹۰

مضمون	صفحہ
د کانونو د پاسه جوړ شوې جومات کښ د اعتکاف مسئلہ	۱۹۱
بنځو لره د اعتکاف د پاره کور کښ ځائي مخصوص کول پکار دی	۱۹۲
د جمعي مونځ د پاره بل جومات ته تلل د اعتکاف د پاره مفسد نه دي	۱۹۲
معتکف د پاره د سگریټ نوشی او مریضانو له په قیمت باندې	
دواڼي ورکولو نه بچ کیدل پکار دی	۱۹۳
د اعتکاف د پاره د گرمۍ په موسم کښ یخو علاقه ته د تللو حکم	۱۹۴
د معتکف د اخراج ریح د پاره د جومات نه د وتلو حکم	۱۹۵
د جمعي د پاره جامع مسجد ته تلل مفسد اعتکاف نه دي	۱۹۵
معتکف د پاره قرآن مجید اوریدلو یا اورولو د پاره بل جومات ته تلل	۱۹۶
د جمعي د غسل د پاره معتکف لره د جومات نه وتل	۱۹۷
د معتکف د پاره د گرمۍ د وجهې نه غسل د پاره وتل	۱۹۷
په اعتکاف کښ د استثناء مسئلہ	۱۹۸
د معتکف د جنازې د پاره د وتلو حکم	۱۹۹
د معتکف د پاره په هیږه د جومات نه وتلو کښ مفتی به قول	۲۰۰
فساد صوم سره اعتکاف مسنون تطوع جوړیږي، فاسدیږي نه	۲۰۱
په حالت اعتکاف کښ اخبار لوستل اوریدلو باندې خبرونه اوریدل	۲۰۲
داعتکاف مسنون د قضا صورتونه او په جومات کښ	
گرزیدل او غسل کولو مسئلہ	
د ټولې میاشتي معتکف لره د جومات نه بغیر د عذر نه وتلو	۲۰۳
په صورت کښ د قضا مسئلہ	
د رمضان اعتکاف ماتیدلو په صورت کښ د قضا مسئلہ	۲۰۵
د عشره آخیره د اعتکاف قضا او عدم قضا مسئلہ	۲۰۶
	۲۰۷

مضمون	صفحہ
د معتکف په مړ کیدلو سره د اعتکاف پوره کیدلو مسئلہ	۲۰۸

کتاب الحج

باب تفسیر الحج و شرائطه و ارکانه

د سفر حج اسرار او منافع	۲۱۱
حدیث "من لم یحج فلیمت ان شاء یهودیا او نصرانیا، په	
تغلیظ باندې محمول دي	۲۱۲
صرف نیت کولو سره حج نه فرض کیږي	۲۱۲
په حج او عمره کښ د نیت الفاظ غلط وئیل	۲۱۳
دبل په مال باندې حج کولو والا دوباره په خپل مال سره	
حج کولو کښ به نیت څنگه کوی؟	۲۱۴
د حاجت اصلی نه زیاته زمکه ساتلو په وجه د حج د فرضیت مسئلہ	۲۱۵
د کورونو او دکانونو په صورت کښ د حج د فرضیت حکم	۲۱۵
قرض اخستلو سره د حج کولو حکم	۲۱۶
د جومات د پاره زمکه ئې خرڅه کړه، په هغې پیسو باندې	
د حج د فرضیت مسئلہ	۲۱۷
په مشترک مال کښ د حج د فرضیت مسئلہ	۲۱۸
په مشترک مال کښې د حج د فرضیت مسئلہ	۲۱۸
د مشترک مال نه حج کونکې فقیر ذمه د فریضه حج نه ساقطیږي	۲۱۹
د حج د نصاب په اندازه د مال مالک نه وی، په هغې کښ	
صرف د تصرف اجازت وی، نو حج به فرض نه وی	۲۱۹

صفحہ	مضمون
۲۲۰	د حرامو سره مخلوط مال باندې د حج کولو حکم
	قرض اخستلو سره حج ادا کول او بیا د حرام او حلال
۲۲۱	مخلوط مال نه قرضه ادا کولو حکم
۲۲۱	په مال حرام سره د حج د ادا کولو حکم
	په حرام مال سره حج کونکي د ذمې نه د حج فریضه ساقطیږي،
۲۲۲	لیکن ثواب ورته نه حاصلیږي
۲۲۳	په سرکاری امداد سره حج کولو سره فریضه ادا کیږي
۲۲۳	د حکومت په امداد سره نفلی حج دپاره د تللو حکم
	په سرکاری امداد سره حج ته تلل جائز دی، هرکله چه
۲۲۳	دا سیاسی رشوت نه وی
۲۲۵	په هېې سره د مالداره کیدلو په صورت کښ د حج د ادا کولو مسئله
	په حج بدل کښ بیت الله شریف لیدلو سره په
	فقیر باندې حج نه فرض کیږي
۲۲۵	د حج د منظوري نه مخکښ ایښودلې شوې رقم امانت وی
۲۲۷	دفاعی فنډ کښ پیسې ورکولو سره د فریضه حج نه ذمه نه خلاصیږي
۲۲۷	د بالغ کیدلو نه پس دوباره د حج د فرضیت مسئله
۲۲۸	د فریضه حج د تاخیر دپاره د اولاد لوندان کیدل شرعی عذر نه دي
۲۲۹	وړومبي د خوی واده وکړي او که حج ادا کړي
۲۳۰	د محرم نه بغیر د حج دپاره تللو کراهت کښ عرب او عجم برابر دی
۲۳۰	بودی ښځه غیر محرم سره حج ته نشي تلې
۲۳۱	یو پردې سړي خپل دینی ورور جوړولو سره
	هغه سره حج دپاره تلل جائز نه دی
۲۳۱	

صفحہ	مضمون
	که په اثر پورې باندې محرم موجود وی، بیا هم
۲۳۲	سفر بغیر د محرم نه جائز نه دي
۲۳۳	د حج دپاره بغیر د محرم نه سفر کول گناه ده
۲۳۴	د حاجنې دپاره لیوری د خاوند تره محارم نه دی
	بغیر د محرم نه حج ناجائز دي، لیکن د حج په صحیح کیدلو
۲۳۵	او ذمه خلاصیدلو کښ مانع نه دي
	په ډیر حق مهر سره د حج د فرضیت مسئله او د هېې
۲۳۵	په صورت کښ د حج د فرضیت مسئله
۲۳۶	د حج ادا کولو دپاره د خاوند نه اجازت غوختلو ضرورت نشته
۲۳۷	د کمپنۍ نه اجازت اخستلو نه بغیر نفلی حج کول
۲۳۷	د صحت د امید په صورت کښ حج بدل صحیح نه دي
۲۳۸	د عمرې په ادا کولو سره فریضه حج نه ادا کیږي
۲۳۸	په زمین حل کښ وسیدونکو دپاره د طواف قدوم مسئله
۲۳۹	په زمین حل کښ وسیدونکو دپاره د طواف وداع مسئله
۲۴۰	د حیض په حالت کښ د طواف زیارت او سعی مسئله
۲۴۰	په عرفات کښ د جمع بین الصلاتین مسئله
۲۴۱	په عرفات یا لاره کښ به د ماښام او ماسخوتن مونغ نه کوي
۲۴۲	د رمی جمرات دپاره کوتکانې د مزدلفې نه او که د لار نه راواخلي
۲۴۳	ټول سړیا څلورمه حصه خړول یا کمولو نه بغیر د احرام نه وځي
۲۴۴	د احرام په حالت کښ دیو بل حلق او قصر کول
۲۴۴	په حج کښ د ښځو او سړي د سروینسته کت کولو مقدار

صفحہ	مضمون
------	-------

د محرم پہ حالت د احرام کنب سر خریلو کنب د شافعی رحمہ اللہ

۲۴۵ ..... او د حنفی د مذہبونو تفصیل

۲۴۶ ..... د حج افعال ختم کیدلو نہ پس د خپل او د بل د سر حلق کول جائز دی

د کمزورو بنځو د پاره یا د بیمار د پاره د رمی

۲۴۷ ..... جمراتو پریخودل یا وکیل مقررول

۲۴۸ ..... یو سړی حرم شریف ته لاړو، او پولیس و نیولو او واپس ئې ولیږلو

۲۴۹ ..... نفلی حج بهتر دی او که نفلی صدقه

د یوم عرفه او یوم جمعه په مطابقت سره د حج اکبر مسئله

۲۴۹ ..... او په وارد شده حدیث کنب کلام

۲۵۱ ..... د حج په وجه د گناهونو د معافی مسئله

۲۵۲ ..... په حج سره د گناهونو د معاف کیدلو تفصیل

۲۵۲ ..... په حج سره د حقوق العباد د معاف کیدلو صورت

۲۵۴ ..... چهل مسائل حج

مسائل مشوره

د دار الحرب د اثر لاندې چه کوم ملکونه دی، د هغې نه

۲۶۱ ..... د حج د پاره تلل ممنوع نه دی

د عمرې په ویزی باندې سعودی عرب ته تلل او هلته کنب

۲۶۲ ..... مزدوری کول شرعا ممنوع نه دی

عمره ادا کولونه پس محنت مزدوری د پاره قیام کول اسلامی جرم نه دی

۲۶۲ ..... د حاجی د پاره د سعودی عرب نه سره زر راوړلو کنب هېڅ گناه نشته

۲۶۳ ..... د مقامات مقدسه په نمونو سره د مناسک حج تعلیم ورکول جائز دی

۲۶۴ ..... د مناسک حج تعلیم ورکول جائز دی

صفحہ	مضمون
------	-------

د وی سی آر وغیره په ذریعې په جماتونو کنب

۲۶۵ ..... د مناسک حج او عمرې تعلیم ورکول

۲۶۶ ..... د ملازمینو د حج کمیټې د پاره شرائط و ضوابط او پالیسی

۲۶۷ ..... د حج کمیټې شرعی حیثیت

۲۶۸ ..... د حج کمیټې په فنده کنب د غیر مسلم چنده ورکول

۲۶۹ ..... په حرم کنب د بنځو د محاذات مسئله

۲۷۰ ..... د حاجیانو په واپسې باندې د دعوت طعام د پاره گډه وغیره حلالول

۲۷۱ ..... د طواف دوران کنب په اردو کنب دعا گانې غوختل

فصل فی الاحرام

۲۷۲ ..... د احرام په خادرونو کنب سپین رنگ مستحب دی

۲۷۲ ..... احرام ترلو نه پس یو ځل تلبيه وئیل شرط او زیاته وئیل سنت دی

۲۷۳ ..... په حالت د احرام کنب د اضطباع مسئله

۲۷۴ ..... د احرام ترلو او د هر طواف نه پس د دوؤ رکعتو مونځ حکم

په حالت د احرام کنب د مونځ په وخت کنب اوږې پټول او

۲۷۴ ..... د ژوندی سړی د پاره طواف وغیره کول

۲۷۵ ..... د صلاة احرام او صلاة طواف بعد العصر او بعد الفجر ادا کولو حکم

۲۷۶ ..... که د احرام په حالت کنب خادر جدا شی، نو لنگ کافی دی

۲۷۷ ..... محرم د پاره په حرم کنب د شپې تیروولو او سراو پنبې پټولو مسئله

۲۷۷ ..... د اهل طائف د پاره د احرام ترلو مسئله

د مدینې منورې نه جدې ته تلونکې بیا مکې مکرمې ته

۲۷۸ ..... راتلونکې د پاره احرام د کوم ځای نه تړل پکار دی

مضمون	صفحہ
-------	------

- د کراچی نہ جدی پوری بغیر د احرام نہ د تللو مسئلہ ۲۷۹
 د مدینہ منورہ نہ تلونکی د ذوالحلیفہ نہ
 بغیر د احرام نہ تجاوز وکری؟ ۲۸۰

باب القران والتمتع

- د اهل جدی د پارہ د تمتع او قران حکم ۲۸۴
 کہ پہ میاشتہ حج کنس یو حاجی د عمری نہ پس د حج نیت وکری نو؟ ۲۸۵
 د حج تمتع پہ صورت کنس دم شکر واجب دی او
 د عمری نہ پس احرام پرانستلو مسئلہ ۲۸۷
 پہ مکہ کنس د مقیم سرې پہ شوال کنس عمره کولو
 پہ صورت کنس د حج تمتع یا افراد مسئلہ ۲۸۸
 د تمتع درې روژې د لسمې ذی الحجې نہ مخکنس
 د حج پہ ورځو کنس نیول دی ۲۸۹
 دم شکر صرف پہ قارن او تمتع باندې واجب دی، پہ مفرد باندې نشته ۲۹۰
 د قربانی طاقت لرلو باوجود روژې نیول کافی نه دی ۲۹۲
 پہ حاجی باندې د لویي اختر قربانی واجب نه ده ۲۹۲
 پہ حرمین کنس مقیم حاجی د پارہ د اضحیٰ مسئلہ ۲۹۳
 پہ ایام نحر کنس دم نه کولو والا حاجی به اوس څه کوی ۲۹۴
 د حج د قربانی نه خوړل ضروری نه دی وینې
 توپولو سره ثواب ملاویری ۲۹۶

مضمون	صفحہ
-------	------

باب الحج عن الغیر

- په حج عن الغیر کنس حج تمتع کول جائز دی ۲۹۹
 په حج بدل کنس درې واړه قسمه حج د آمر نه واقع کیږی ۳۰۰
 د یو حاجی د طرف نه د حج بدل کولو حکم ۳۰۵
 په حج بدل کنس نفقه د آمر په ذمه ده ۳۰۶
 د بنځې د پار محرم نه ملاویدو په صورت کنس د حج بدل مسئلہ ۳۰۶
 حج بدل کولو سره په فقیر سرې باندې حج نه فرض کیږی ۳۰۷
 د ایام حج نه مخکنس د مدینہ منورہ نه واپسی باندې
 په ایکسپدینټ کنس شهید شوی د پارہ د حج مسئلہ ۳۰۸
 د حج بدل د پارہ تللو والا دې خپل حج وکری او
 د بدل د پارہ دې په حرمین کنس څوک مقرر کوی ۳۰۹
 د پاکستانی د پارہ د ابو ظهبی نه د حج بدل کولو مسئلہ ۳۰۹
 د حج بدل د پارہ تللو والا د حرم شریف نه د حج بدل احرام وټرلو ۳۱۰
 که حج فرض نه وی، نو د ایصال ثواب د پارہ په
 حرمین کنس یو سرې د حج بدل د پارہ مقرر کولې شی ۳۱۱
 د ضعیف پلار د پارہ په سعودی عرب کنس
 د مقیم ځوی حج بدل کولو مسئلہ ۳۱۲
 د بنځې د سرې د طرف نه حج بدل د پارہ تلل ۳۱۳
 د مړې د طرف نه حج کولو سره به ذمه فارغه شی، ان شاء الله ۳۱۳
 وصی خپله هم حج بدل کولې شی، او په بل چا باندې هم کولې شی ۳۱۴
 د وصی د حج بدل باره کنس دوباره پوښتنه ۳۱۵

مضمون	صفحہ
-------	------

پہ حج بدل سرہ د مری د ذمی د خلاصید و امید دی،

۳۱۵ ..... کہ وصیت ئی نہ وی کړې

که وصیت ئی کړې نه وی، نو د وارث په حج بدل سره به

۳۱۶ ..... ان شاء الله ذمه فارغه شی

۳۱۶ ..... د حج بدل تفصیلی مسئلہ

۳۱۸ ..... والدینو ته د ایصال ثواب د پاره هر قسمه حج او هر خائي نه کولې شی

۳۱۸ ..... د والدینو د پاره حج کولو کنب پلار لره مقدم کړی او که مور؟

والدین د صحت مند سړې او نابالغه ماشومانو

۳۲۰ ..... د طرف نه حج یا عمره کول

د رواجی شرکت په صورت کنب د شرکاؤ د اجازت نه بغیر

۳۲۲ ..... د خپلې گټې نه حج ادا کول

۳۲۳ ..... په حج بدل کنب د خپل نذر عمره ادا کول

۳۲۴ ..... مامور خپل حج نه دې کړې هغه حج بدل کولې شی؟

۳۲۴ ..... کوم سړې چه حج نه دې کړې، په هغه حج بدل کول خلاف افضل دې

۳۲۵ ..... په حج بدل کنب به د نوافلو او مونخونو ثواب چاته ملاویرې؟

باب العمرة

۳۲۷ ..... په رمضان کنب د عمرې فضیلت مروی دې

د متمتع حاجی ډیرې عمرې کولو مسئلہ

۳۲۸ ..... د عمرې د پاره ممنوع ورځې

۳۲۸ ..... د تندرست سړی د پاره عمره بدل کول جائز دی

۳۲۹ ..... که فقیر سړی عمره ادا کولو نه پس واپس راشی، نو د حج څه حکم دې؟

۳۲۹ ..... ۳۲۹

مضمون	صفحہ
-------	------

۳۳۰ ..... په عمرې ادا کولو سره د حج د فرض کیدلو شبه

۳۳۱ ..... په عمره کونکې باندې د حج د عدم فرضیت مسئلہ

۳۳۲ ..... آیا د حج عن الغیر په صورت کنب حج تمتع کولې شی؟

۳۳۲ ..... د عمر نه پس باقاعده حلق یا قصر واجب دې

باب الجنایات

۳۳۶ ..... دم جنایت په حرم کنب ادا کول ضروری دې

د میقات نه بهر ترې تلبیه هیږه شوه او میقات کنبی

۳۳۶ ..... دننه ئې تلبیه شروع کړه نودم واجب دې

۳۳۸ ..... په حالت د احرام کنب چشمې لگولو سره دم یا صدقه لازمیرې نه

۳۳۸ ..... په حالت د احرام کنب زخمی کیدل موجب دم نه دی

۳۳۹ ..... د محرم د حلالې په وخت کنب ځان زخمی کولو حکم

۳۴۰ ..... د وړوکی ماشومې د حج دوران کنب متیازې کولو اود دم جنایت مسئلہ

۳۴۰ ..... د بینک په ذریعه قربانی او په حلق کنب د تقدیم مسئلہ

د سرکاری ډیوټی په وجه د یوولسم تاریخ رمی او

۳۴۲ ..... طواف صدر پریخودلو سره هم دم واجبیږی

۳۴۴ ..... د جمره عقبه نه پس خلورمې حصې نه کم وینسته کټ کول او واپس راتلل

د باقاعده تحلیل نه مخکنب د عمرې احرام تړل، او

۳۴۵ ..... گندلې شوي جامې اغوستل

په رمی جمار کنب بغیر د وجه شرعی نه توکیل

۳۴۵ ..... صحیح نه دې، او دم واجب دې

صفحہ	مضمون
------	-------

د ۱۲ ذی الحجہ رمی جمار پریخودل او پہ ۱۳ ذی الحجہ

- ۳۴۶ ..... رمی کولو سرہ پہ وجوب دم کنش اختلاف دی
- ۳۴۷ ..... د واجب سعی پریخودل موجب دم دی
- ۳۴۸ ..... پہ غلطی سرہ د احرام خادر لری کول او جامی اچول او حج کولو مسئلہ
- ۳۴۸ ..... پہ منی کنش شپہ نہ کولو سرہ دم نہ لازمیری
- ۳۴۹ ..... یریری عمری کونکی بنسخہ کہ قصر و نکری، نو کفارہ او یو دم واجب دی
- د قربانی نہ مخکنس حلق، د رمی قضا، پہ طواف زیارت کنش د سعی

- ۳۴۹ ..... پریخودل، او پہ مزدلفہ کنش شپہ نہ تیروول وغیرہ مسئلہ
- ۳۵۲ ..... د ضعیف او کمزوری پہ رمی جمار کنش توکیل او دم وغیرہ مسائل
- ۳۵۳ ..... د خائضی بنسخی طواف زیارت او طواف وداع پریخودل
- ۳۵۴ ..... پہ حج کنش د حاملی بنسخی دیارہ د واجباتو پریخودلو مسائل
- ۳۵۵ ..... د طواف زیارت ادا کولو نہ مخکنس د بنسخی سرہ جماع کولو حکم

باب زیارة قبر النبی ﷺ

- ۳۵۹ ..... پہ زیارت د روضی مبارکی کنش وړاندی والی افضل دی کہ پہ حج کنش
- ۳۵۹ ..... پہ حج یا عمرہ کنش روضہ نبوی دیارہ د تللو مسئلہ
- کہ پہ ویزہ کنش وړخی لری وی، او حاجی مدینې منورې
- تہ لار نشی، نو حج نہ متاثر کیږی
- ۳۶۱ ..... د حرم نبوی ﷺ د زیارت پہ وخت کنش افعال
- ۳۶۲ ..... مسجد نبوی تہ داخلیدو نہ پس دی تحیة المسجد
- ادا کری او بیا دی زیارت وکړی
- ۳۶۳ ..... د قبر اطهر د زیارت پہ وخت کنش د خطاب صیغہ او حروف ندا ذکر کول
- ۳۶۴ ..... د قبر اطهر د زیارت پہ وخت کنش د خطاب صیغہ او حروف ندا ذکر کول

صفحہ	مضمون
------	-------

- ۳۶۵ ..... د اسطوانہ ابو لبابہ سرہ دوه رکعتہ ادا کول مستحب دی
- ۳۶۶ ..... مساجد خمسہ او خلوینبست مونخونہ پہ مسجد نبوی کنشی
- د مسجد قبا زیارت د ہفتی پہ وړخ مستحب او
- ۳۶۸ ..... پہ ہغی کنش مونخ د عمری برابر دی

کتاب النکاح

باب رسم النکاح و شرائطه و آدابہ

- ۳۷۱ ..... پہ کویژدن او باقاعدہ نکاح کنش فرق
- ۳۷۲ ..... د نکاح د پارہ د وصفدارې بنسخی انتخاب او د وادۍ شرعی طریقہ
- ۳۷۴ ..... بغیر د خہ وجہ نہ لونړو لره پہ کور کنش ساتل او نہ ورکولو حکم
- جینی تہ جامی اغوستول او خپلو کنش
- ۳۷۴ ..... د وډی ورکول، او دعا کول نکاح نہ دہ
- ۳۷۵ ..... پہ نکاح کنش خہ نیت کول پکار دی
- د نکاح نہ مخکنس ایمان مفصل او مجمل اورول
- ۳۷۵ ..... نہ مطلوب دی او نہ ممنوع
- د نکاح پہ وخت د ہلک او جینی نہ شپږ کلمې او
- ایمان مجمل وغیرہ اورول
- ۳۷۷ ..... د نکاح خطبہ نہ وئیلو سرہ پہ نکاح کنش فساد نہ راخی
- ۳۷۷ ..... د نکاح خطبہ بہ مخکنس لوستلې کیږی
- ۳۷۸ ..... عقد نکاح پہ جمات کنش افضل دی
- ۳۷۸ ..... حدیث لا نکاح بین العیدین، ثابت نہ دی
- ۳۷۹ ..... حدیث لا نکاح بین العیدین، ثابت نہ دی

صفحہ	مضمون
------	-------

۳۸۰	د نکاح ترلو حقدار څوک دې
۳۸۰	د زانی او مزنیه نکاح ترلو والا عالم حکم
۳۸۱	د شیعہ نکاح خوان کیدل او روستو بیا د تجدید نکاح کولو مسئله
۳۸۱	په نکاح ترلو د اجرت اخستلو مسئله
	که باقاعده ایجاب او قبول نه وی او شهادت
۳۸۳	نه وی نودا نکاح شوې نه ده
۳۸۴	نکاح باقاعده د ایجاب او قبول نوم دې، نه د شهرت
۳۸۵	د نابالغ او نابالغې د ایجاب او قبول مسئله
۳۸۶	مجنون د ایجاب او قبول د پاره اهل نه دې
	گواهان په مجلس کښ حاضر نه دی، بلکه د دیوال نه
۳۸۷	اخوا اوریدونکی دی، ددې نکاح حکم
۳۸۷	د جهیز معامله کول ایجاب او قبول نه دی
۳۸۸	د نکاح وکیل دا وئیل "ما قبوله کړه" صحیح دې
۳۸۹	"د فلانکی لور فلانکې ته وئیلې ده" خطبه ده نکاح نه ده؟
۳۸۹	د ایجاب او قبول الفاظ درې ځله وئیل ضروری نه دی
۳۹۰	د جینی د پاره صرف جامو لیرلو سره نکاح نه کیږي
۳۹۱	ناکح (نکاح تړونکې) گواه جوړیدې شی
۳۹۲	په نکاح کښ یو سړې د طرفینو قائم مقام کیدې شی
	په خطبه او نکاح کښ د ایجاب عرفی مطلب او
	د هغې نه پس د دویم عقد حکم
۳۹۳	د وړوکی جینی د نکاح شهرت او دعوی او
	د مدعا علیها د انکار مسئله
۳۹۳	

صفحہ	مضمون
------	-------

۳۹۵	مفرور او مجرم سړې په نکاح کښ گواه جوړیدلې شی
	د بالغې جینی نه اجازت غوختل او په توکیل باندې
۳۹۶	د گواه مقررولو معروفه طریقه
	د شرعی مجبورې نه بغیرد جینی نکاح کولو نه
۳۹۶	پس نه واده کول مکروه دی
۳۹۷	د نکاح شغار حکم
۳۹۸	د نکاح شغار حکم او د مهر مسئله
۳۹۹	"یوه لور ستا او یوه ستا" نه نکاح ده نه خطبه
۳۹۹	دروغو سره جینی د چا په نوم کولو سره نکاح نه کیږي
۴۰۰	په نکاح کښ د جینی د طرف نه د گیرې خړولو شرط لگولو حکم
	د نکاح ثبوت په شهادت شرعی باندې دې،
۴۰۰	د نکاح خوان انکار نامنظور دې
۴۰۱	په نکاح باندې د نکاح حکم
	په نکاح باندې نکاح کول حرام او خطبه باندې
۴۰۳	خطبه کول مکروه تحریمی دې
	زمونږ په عرف کښ د "درمې کړه" الفاظ کنائي دی، او
۴۰۴	د نکاح او خطبه دواړو احتمال لری
۴۰۵	په خطبه او وعده کښ ئې د یو نوم واخستلو، او په نکاح کښ دویم نوم...؟
۴۰۶	به نکاح کښ د جینی په ځائي د جینی د مور نوم اخستل
	په نکاح کښ ئې نیم نوم صحیح واخستلو او نیم نوم ئې غلط،
۴۰۶	ددې نکاح څه حکم دې؟
۴۰۷	په لور سره د نیولې شوی جینی د پاره د پلار د نوم مسئله

مضمون	صفحه
-------	------

د کنډې ايجاب او قبول او شرط نه پوره کيدلو په وجه د انکار مسئله ----- ۴۰۹
د ښځې دا قول چه زه طلاقه کړې شوې يم، باندې

اعتماد کول او نکاح ورسره کول ----- ۴۱۱

د واده کولو د پاره د پلار نه د کور اخستلو حکم ----- ۴۱۲

يو ځائي کښ خطبه منظورولو نه پس بيا بل ځائي کښ د ورکولو حکم ----- ۴۱۲

بعد البلوغ د نکاح د خطبې فسخ ----- ۴۱۳

د بالغې جينۍ يو ځائي کښ مقرر شوې کويژدن نه انکار

او بل ځائي کښ د نکاح مسئله ----- ۴۱۳

د مجبوري نه بغير د خطبې وعده نه پوره کولو باندې گناه لازم راځي ----- ۴۱۵

د کويژدن نه پس انکار د وعدي مخالفت دې ----- ۴۱۶

د ضرورت په وجه کويژدن ماتولو سره گناه نه راځي ----- ۴۱۶

که خطبه کونکي انکار وکړي، نو بل ځائي کښ

په نکاح سره ورکولو کښ څه کراهت نشته ----- ۴۱۷

د خطبې د وصيت خلاف ورزي او بل ځائي کښ نکاح ----- ۴۱۸

د تيلي فون په ذريعي د نکاح کولو حکم ----- ۴۱۹

د خط او کتابت په ذريعي د نکاح مسئله ----- ۴۲۰

د وړک شوی سړی د کويژدن کړې جينۍ د نکاح حکم ----- ۴۲۱

په صلح کښ رشته ورکولو کښ د ايجاب او قبول او خطبې مسئله ----- ۴۲۲

آيا په رسم د سوره کښ جينۍ ورکولو سره نکاح منعقد کېږي؟ ----- ۴۲۲

د رخصتۍ نه پس د خاوند په کور کښ د نکاح تړلو حکم ----- ۴۲۴

څه موده تيريدو نه پس د تجديد نکاح مسئله ----- ۴۲۴

هره مياشت تجديد نکاح او په عام سړی باندې د تجديد کولو حکم ----- ۴۲۵

مضمون	صفحه
-------	------

د معشوقې سره واده نه کيدلو په وجه په آخرت کښ د ملاويدو دعا کول ----- ۴۲۵

د حضرت آدم عليه السلام او حضرت حواء د نکاح مهر او د گواهانو تحقيق ----- ۴۲۶

باب ما يجوز تزويجها وما لا يجوز (المحرّمات)

قانونی پابندی باوجود هر سړې ته د څلورو ښځو اجازت شته ----- ۴۳۰

اوله نکاح په شرعی رجستر کښ نه درج کيدلو باوجود

بل ځائي کښ نکاح حرامه ده ----- ۴۳۱

د حمل حمل سره نکاح، شرعی نکاح نه ده ----- ۴۳۲

د يوې ښځې د پيرې سړې سره د نکاح مسئله ----- ۴۳۳

د مخطوبة الاب سره د نکاح حکم ----- ۴۳۳

د مقتول ښځې سره د قاتل نکاح جائز ده ----- ۴۳۴

د شاگرد د پاره د پير يا داستاذ ښځه يا خور جائز ده ----- ۴۳۵

وکیل لره د مؤکلي د لور سره نکاح جائز ده ----- ۴۳۵

د دينۍ ورور سره نکاح او په مهر کښ د شریک کيدلو مسئله ----- ۴۳۶

پردي سړې د نکاح وکیل جوړيدلو سره ورور نه جوړيږي ----- ۴۳۷

دينۍ ورور خور جوړيدل شیطانی مکړدې، او په دواړو کښ نکاح جائز ده ----- ۴۳۷

د انشورنس کاروبار کونکي د لور سره رشته کولو کښې هيڅ گناه نشته ----- ۴۳۸

که د تښتولې شوې ښځې نکاح نه منلې شوې وي، او

نه دلائل وي، نو بل ځائي کښ نکاح جائز ده ----- ۴۳۸

د نابالغ ليور سره نکاح نه پس بل ځائي کښ نکاح باطله ده ----- ۴۳۹

د ميرتزي خوانبې سره نکاح جائز ده ----- ۴۴۰

د ځوی د ښځې د ښوانبې د دويم خاوند سره نکاح کول ----- ۴۴۰

صفحہ	مضمون
------	-------

۴۴۱	ماما د خوری طلاقہ کرے شوے بنیٰ سرہ نکاح کولے شی
۴۴۱	د زید د علالتی (پلار شریک) خور نکاح د زید ماما سرہ صحیح دہ
۴۴۲	د چاچی او مامی سرہ نکاح جائز دہ
۴۴۳	د میرنزی مور لور سرہ د نکاح حکم
۴۴۳	د خوی د بنیٰ خور سرہ نکاح کول
۴۴۴	د اخیافی (یعنی مور شریک) وریرے سرہ نکاح حرامہ دہ
۴۴۵	د خورے بنیٰ سرہ د ماما نکاح جائز دہ
۴۴۵	د میرنزی پلار بنیٰ او لور سرہ د نکاح مسئلہ
	د بنیٰ پہ موجودگی کنب د بنیٰ د خور سرہ
۴۴۶	نکاح باطلہ او د بنیٰ نکاح تہ ضرر رسونکے نہ دہ
۴۴۷	د علالتی ورور د پارہ د اخیافی خور سرہ د نکاح مسئلہ
	کہ پلار کنہے سرہ او خامن ئے د کنہے لونرو سرہ
	نکاح وکری نو جائزہ دہ
۴۴۷	
۴۴۸	د بنینی لور پہ نکاح کنب اخستلو دپارہ مختلف صورتونہ
	ترور او وریرے لره پہ نکاح کنب جمع کول، او د ہدایے د عبارت وضاحت
۴۴۹	د جینی سرہ عمہ (د مور د طرفہ ترور) یا خالہ
	(د پلار د طرفہ ترور) پہ یو نکاح کنب جمع کول حرام دی
۴۵۰	د ترور او خورزے پہ یو نکاح کنب جمع کول
	حرام دی، اگر کہ ترور ئے اعیانیہ وی او کہ غیر اعیانیہ
۴۵۱	ترور او خورزہ پہ یو نکاح کنب جمع کول حرام دی، اگر کہ علالتی وی
۴۵۳	بنیٰ لره او د ہغے خورزے لره نکاح جمع کول جائز نہ دی
۴۵۳	

صفحہ	مضمون
------	-------

	کہ مور او لور د دوو زونرو پہ نکاح کنب وی، د ہغوی
۴۵۴	د اولاد پہ مینخ کنب د نکاح مسئلہ
	د یوے بنیٰ نہ لور او د بلے بنیٰ نہ نوی پہ یو
۴۵۵	نکاح کنب جمع کول جائز نہ دی
۴۵۶	علالتی نیا او نوی پہ یو نکاح کنب جمع کول جائز نہ دی
۴۵۶	د عدت پہ دوران کنب نکاح کالعدم دہ
۴۵۷	د وفات عدت تیرونکی حاملے بنیٰ سرہ د نکاح کونکی حکم
	د عدت دوران کنب نکاح کونکے د طلاق ثلاثہ
۴۵۸	ورکولو نہ پس دوبارہ د نکاح مسئلہ
	پہ طلاق معلط سرہ طلاقہ کرے شوے بنیٰ د باقاعدہ نکاح، جماع
۴۵۹	او طلاق نہ پس د اول خاوند سرہ نکاح کولے شی
	د خاوند د پارہ عدت وفات نشتہ، د بنیٰ خور سرہ
۴۵۹	یو دوہ وریے پس نکاح کولے شی
۴۶۰	د حرامی نکاح او نور احکام
۴۶۱	ولد الزنا مسلمان ہلک او جینی سرہ نکاح صحیح دہ
۴۶۲	د مزنیے سرہ د زانی نکاح جائز دہ
۴۶۳	د مزنیے لور سرہ د زانی نکاح حرامہ دہ
۴۶۳	د زانی د ورور د مزنیے د لور سرہ نکاح جائز دہ
۴۶۴	د زانی او مزنیے د خوی او لور پہ خپلو کنب د نکاح مسئلہ
	حبلی من الزنا سرہ نکاح صحیح دہ، او د غیر زانی
۴۶۶	پہ صورت کنب وضع حمل پورے جماع حرامہ دہ
۴۶۷	د زانی د ترور (د پلار خور) سرہ نکاح جائز دہ

صفحہ	مضمون
۴۶۸	د حاملہی مزنیئ سرہ نکاح او پھہ سہ سہی د جرمانی لازمولو مسئلہ
۴۶۹	د مسلمانہی بنہی د غیر مسلم سرہ نکاح کالعدم ده
۴۷۰	د عیسائی بنہی سرہ د نکاح حکم
	د عیسائی بنہی سرہ نکاح او د مور پلار سرہ
۴۷۱	د معاملاتو جدا جدا احکام
۴۷۳	د شیعہ سرہ د نکاح حکم
۴۷۵	د شیعہ بنہی یا سہی سرہ د سنی مسلمان نکاح جائز نہ ده
۴۷۶	د رافضی او شیعہ سرہ نکاح باطل او کالعدم ده
۴۷۸	د شیعہ او سنی په نکاح کبہ د اہل سنت مولوی کبہیناستلو حکم
۴۷۸	د سنی شیعہ نکاح کولو والا او په دہی مجلس کبہ د شرکت کونکو حکم
۴۷۹	د قادیانی سرہ نکاح باطل او کالعدم ده
۴۸۱	د مرزایانو په نکاح کبہ د رجسٹرار د تعاون حکم
	قادیانی بنہی کہ مسلمانہ شی نو دوبارہ ئی
	قادیانی ته حوالہ کول حرام دی
۴۸۱	د قادیانی سرہ نکاح کالعدم او حرام ده، او اولاد به
	صرف د مور نہ ثابت النسب وی
۴۸۲	د ناپوہی په وجہ د قادیانی سرہ د نکاح کونکی او نکاح ترونکی حکم
۴۸۳	د مشرک بنہی سرہ د دیوبندی عقیدہ لرونکی سہی نکاح
۴۸۵	د قبر پرست او د غیر اللہ په نوم منختہ کولو والا سرہ د نکاح حکم
۴۸۶	د پرچی او خلقي پارٹی والو سرہ د نکاح حکم
۴۸۶	د فسخ نکاح د پارہ ارتداد د فسخ باعث نہ دی، او نہ
	د دویمہ نکاح د پارہ جائز کونکی دی
۴۸۷	

صفحہ	مضمون
۴۸۸	د شیعہ جوړیدلو سرہ د مخکبہنی نکاح حکم
۴۸۹	د مهر معجل نہ ورکولو سرہ نکاح ته نقصان نہ رسیږی
۴۹۰	د بنہی ته د تحقیق نہ بغیر خنثی وئیل او د پلار په کور کبہینول ظلم دی
۴۹۱	د جینی په نکاح کبہ د فریقینو دعوی او د فیصلہ صورت
۴۹۲	د وینہی سرہ د جماع کولو او نکاح نہ کولو مسئلہ

مسائل شتی

۴۹۶	د سلام په الفاظو کبہ د زیاتی کلماتو مقدار
۴۹۷	د زلزلی په وخت کبہ د کور نہ بهر راوتل مستحب دی
۴۹۸	حدیث: من بشرنی بخروج صفر بشرته بالجنة ثابت نہ دی
۴۹۸	د گردوغبار (دوړی) ختمولو د پارہ په لارو کبہ د حاجت مطابق اوبه اچول
۴۹۹	په نوافلو کبہ د یو آیت تکرار مکروه نہ دی
۴۹۹	په روضہ رسول اللہ ﷺ باندی حاضریدل او د نورو سلام رسول جائز دی
	کہ نابالغ یا کافر د سجده آیت ولوستو نو په
	مکلف اوریدونکی باندی سجده واجب ده
۵۰۰	د روتی خوړولو نه پس په تشو پیپر لاسونه صفا کول
۵۰۱	امام مالک <small>رحمہ اللہ</small> تابعی دی او کہ تبع تابعی؟
۵۰۲	په موبائل کبہ د تہی په حائی د قرآن مجید آیت یا د ذکر اللہ آواز اچول
۵۰۲	د خاص قسم سپو په ذریعہ د قاتل او غل پتہ لگول
۵۰۴	د سړو د پارہ سہی جامی اغوستل جائز نہ دی
۵۰۵	خرابہ هگی اخستلو نه پس د کاندار ته د واپس کولو مسئلہ
۵۰۵	کوژدن نہ پس د یو بل کور ته عیدی (د اختر برخه) وغیرہ لیږل

صفحہ	مضمون
------	-------

۵۰۵	د بی وارثہ مری د حقوق مالی ادا کولو طریقہ
۵۰۶	پہ اودس کنب د خت مسح مشروع او ثابت ده
	پہ اجتماعی ختم خواجگان (باندی همشه والی)
۵۰۷	مستحب او التزام مکروه دی
۵۰۹	د روتی د پاسه د سلا د پانرې یا مالگه اینسودل مکروه نه دی
۵۱۰	سنن قبله ئی نه دې کړې او امامت کوی
۵۱۰	که دوه سرې یو ځائی حلاله کوی نو په دواړو تسمیه وئیل واجب دی
۵۱۱	اول به سلام کوی یا اجازت به غواړی
۵۱۱	کیک او ډبل روتی په چرې سره پریکول جائز دی
۵۱۱	د حدیث: کل قرض جر نفعا فهو ربا ثبوت
۵۱۲	د ژوندی سرې د خپل ځان د پاره قبر تیارولو مسئله
۵۱۳	د نبی کریم ﷺ د نوم مبارک سره سیندنا وئیل
۵۱۳	په دینی مدرسو کنب د دستار بندو شرعی حیثیت
۵۱۴	د ذبح په وخت کنب تسمیه کوم وخت وئیل پکار دی؟
۵۱۴	د حکومت په خرچې حج کولو سره فریضه ساقطیږی
۵۱۵	د صاحب استطاعت د پاره په تبلیغ باندې حج مقدم دی
۵۱۵	په حالت د فقر کنب حج کولو نه پس دوباره حج لازمی نه دی
۵۱۶	د نکاح خطبه اوریدل واجب اود هغې دوران کنب خبرې کول جائز نه دی
۵۱۶	په کورونو باندې د هذا من فضل ربی لیکلو حکم
۵۱۷	د روژه ماتې په وخت کنب په دعا کنب "وبک آمنت" وئیلو حکم
۵۱۷	د آب زمزم د خرڅولو او اخستلو مسئله
۵۱۷	

صفحہ	مضمون
------	-------

۵۱۸	د پرو مړو ته د یو څیز ایصال ثواب، هریو ته پوره پوره ملاویږی
۵۱۹	د جنازې د پاره کړې شوې تیمم باندې د فرض مونځ کولو مسئله
۵۱۹	د کافرانو ښکار کړې شوې مهیانو حکم
۵۲۰	په سپوږمۍ د مونځ کولو حکم
۵۲۱	د صوفیاؤ د اشغالو او اذکارو حکم
	تالی (تلاوت کونکې) سور دې او سامع (اوریدونکې) پیاده
۵۲۱	روان دې، د سجده تلاوت د تکرار څه حکم دی؟
۵۲۲	د وسوسې او د گناهونو شوق لرې کولو د پاره وظیفه
	د قرآن مجید آیاتونه او دعاگانې لیکل او
۵۲۳	په خپله څکل یا په بل باندې څکول

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فتاویٰ دیوبند پاکستان المعروف بفتاویٰ فریدیه (خلورم جلد)

الحمد لله القديم المنعم العظيم وصلى الله تعالى على سيدنا محمد عبده الحليم

رسوله الكريم وعلى آله واصحابه اجمعين، اما بعد!

دارباب علم وفضل، فقهاء ومشائخ، علماء وطلباء اود عامو مسلمانانو په خدمت کښې فتاویٰ دیوبند پاکستان المعروف بفتاویٰ فریدیه خلورم جلد پیش کولې شی، فقیر مرتب دالله تعالیٰ دیرزیات شکر گذاردې چه زما په شان بې وسه او گناهگار ته ئې ددې علمی او دینی خدمت تفیق ورکړو. الحمد لله حمدا کثیرا علی ذالک

د فتاویٰ په ابتدائی جلدونو کښې دجلد دوم او سوم درې ایډیشن وتلی دی، اود رومبی جلد تراوسه پورې خلور ایډیشن وتلی دی، ددې نه معلومیږي چه الله تعالیٰ په خواصو او عوامو کښې دا سلسله قبوله گرځولې ده، او امت مسلمه برابر ددې ته استفاده کوي، یقیناً دا هرڅه د خانواده حضرت مفتی صاحب دامت برکاتهم دیني، علمی او اصلاحی جلیله خدمات اود دارالعلوم حقانیه د فیضان نتیجه ده، په دې (خلورم) جلد کښې کتاب الصوم، کتاب الحج (کامل)، اود کتاب النکاح بعضې ابواب شامل کړې شوی دی، د تیر ځل په شان ددې جلد ترتیب او تخریج او په بحث او تزئین کښې هم دهغه شرائطو او لوازماتو پوره پوره لحاظ ساتلې شوې دي، کوم چه په رومبو جلدونو کښې مونږ اختیار کړی وو، بلکه په دې کښې دهغې نه هم د زیات محنت او کوشش نه کار اخستلې شوې دي، کامیابی دالله تعالیٰ په لاس کښې ده.

هر باب او فصل تیاریدو سره به فوراً رئیس دارالافتاء (جامعه حقانیه) حضرت مولانا مفتی سیف الله حقانی مد ظله العالی په خدمت کښې پیش کولې شو، هغوی به ډیر ژور نظر سره کتلو، او په بعضې ځایونو کښې به چه چرته هغوی د وضاحتی کلماتو اضافه محسوسوله، دهغوی په حوالې سره دې کښې درج کړې شوی دی، چه دچا دا

خطرہ پاتې نه شی چه شاید په دې کښې څه زیاتوالې کړې شوې دي، مونږ پوره کوشش کړې دي چه د حضرت مفتی صاحب دامت برکاتهم فتاویٰ په خپل اصل شکل کښې نقل شی، اود حضرت مفتی صاحب شاگردان او مریدان او متعلقین دا فیصله پخپله هم کولې شی چه یقیناً دا فتاویٰ په خپل اصلی شکل کښې منقول ده.

زه په دې هم د الله تعالیٰ دیرزیات شکر گذاریم چه د رومبو جلدونو په شان دا جلد هم یو یو باب حضرت مفتی صاحب دامت برکاتهم په خدمت اقدس کښې پیش کړې شو اود سختې کمزورې، تکلیف اود بیماری باوجود ئې او کتلو اود خوشحالی اظهار ئې او کړو، الله تعالیٰ ته لاس په دعا یم، چه راتلونکي جلدونه هم دغسې ددوی تصدیق او تصویب سره شائع شی.

په ترتیب، حذف مکررات، تخریج و تحقیق کښې په تلاش او لټون کښې، د کمپوزنگ په نگرانی او پروف کښې فقیر هیڅ کوتاهی نه ده کړې، بهر حال د شپاړسو میاشتو د شپې ورځې محنت اود مسلسل کوشش نه پس مونږ ددې نه فائده اخلو، د محدود وسائلو او د کم صلاحیتونو په وجه ددې عظیم علمی او فقهی ذخیرې دپاره چه مونږ څومره هم دخپلې طالب علمانه قابلیت تر حده پورې خپل کوششونه په کار راوستلې شو ددې نتیجه ستاسو په وړاندې ده.

شادم از زندگی خویش که کار می کردم

فقیر ته د کم علمی، تقصیر، او محتاجی پوره اعتراف دي لیکن دخپل شیخ او مربی زینة المحدثین فقیه النفس زبده العارفین حضرت مولانا مفتی محمد فرید صاحب دامت برکاتهم اود استاذانو او مورپلار په دعاگانو سره دا فقیر ددې علمی خدمت لائق جوړ شوې دي، الله تعالیٰ دې ددوی ټولو د مهربانی سوري په مونږ باندې همیشہ دپاره قائم ساتي، او په علمی او دینی کارونو کښې دې اخلاص او پوره سکون سره مشغول اوساتي، فقیر مرتب یو ادنی طالب علم اود خپلو اکابر او مشائخو اود علماء اسلام خادم دي، ځکه چه چرته هم د تیندک خوړلو او غلطی کولو نه انسان تختیدلې نه

شی، پہ دے وجہ د کتونکو او علماؤ پہ خدمت کنبی عرض دے چہ چرتہ ہم شہ غلطی پہ نظر راشی بغیر تامل دے اطلاع را کپی چہ پہ راروان ایڈیشن کنبی دھغی تصحیح او کپی شی.

پہ آخر کنبی دھغی تولو حضراتو شکریہ ادا کول ضروری گنہم (من لم یشکر الناس لم یشکر الله) چہ هغوی پہ شہ درجہ کنبی ہم پہ دے کار کنبی مونہ سرہ شریک شوی دی، اگر چہ صرف دعا گانی کول اود حوصلی را کولو کلمات وئیل ولی نہ وی، بالخصوص مولانا محمد اسحاق حقانی چہ تخصص فی الفقہ طالب علم دے پہ تخریج کنبی ڊیر معاونت کپی دے دغسی حافظ ولی الرحمن صدیقی (لوند خور) چہ دوی د کمپوزنگ کار ڊیر پہ صحیح طریقہ پوره کړو، اودے سرہ جناب سلطان فریدی صاحب چہ دوی د پروف او اردو محاورے پہ تصحیح کنبی دکامل کوشش او مشقت نہ کار واخستلو، الله تعالیٰ دے زمونږ د تولو دا محنتونه قبول او گرځوی، اود دنیا او آخرت کامیابی دے رانصیب کړی، د قارئین او ناظرینونہ استعداد او التجاء ده چہ مونږ دے پہ دعائی خیر کنبی یاد ساتی.

ولله الحمد اولاً و آخراً و به التوفیق وهو المستعان وعليه التكلان ربنا لا تؤاخذنا ان نسينا او اخطانا ربنا ولا تحمل علينا اصر اكما حملته على الذين من قبلنا ربنا ولا تحملنا ما لا طاقة لنا به واعف عنا واغفر لنا وارحمنا آمين يا رب العالمين

طالب دعا:

فقير محمد وهاب منگلوري عفی عنه

۲۰۱۰/۷/۲۰۰۷

فتاویٰ فریدیہ پاکستان المعروف

فتاویٰ فریدیہ خلورم جلد

کتاب الصوم

باب رؤية الهلال

واختلاف المطالع

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کتاب الصوم

باب رؤیة الهلال واختلاف المطالع

روژہ او اخترپہ شرعی ثبوت باندی دی پہ مفروضو باندی نہ

سوال: خہ فرمائی علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی چہ دمردان والا هرکال دوه دري ورخي مخکنبی محض پہ مفروضو اوپہ حساب کتاب باندی روژہ نیسی، اوهم داسی اخترهم کوی. اود نورو علاقو اود حکومتی کمیٹی اعلان روستو کیڑی. پہ دی وجه باندی مادیوجمات دامامت نہ استعفی هم ورکرہ. اوزما خلاف پروپیگنڈی هم کیڑی. اوس خہ او کرم؟ بینوا توجروا

المستفتی: خلیل الرحمن مردان

الجواب: دسلام نہ روستودی واضحه وی چہ تاسود شرعی ثبوت نہ بغير مه روژہ نیسی او مه اختر کوی. (۱) کہ چری تاسوپہ امامت کولو باندی مجبور بی، نوظاهری طور باندی اختر او کرئی او روژہ ماتوی، حقیقت دا دی چہ د

(۱) قال العلامة الکاسانی: وبيان ما يعرف به وقته فان كانت السماء مصحية يعرف برؤية الهلال وان كانت متغيمه يعرف باكمال شعبان ثلاثين يوماً..... وكذلك ان غم على الناس هلال شوال اكملوا عدة رمضان ثلاثين يوماً لان الاصل بقاء الشهر وكمالها فلا يترك هذا الاصل الا بيقين على الاصل المعهود ان ما ثبت بيقين لا يزول الا بيقين مثله فان كانت السماء مصحية ورأى الناس الهلال صاموا وان شهد واحد برؤية الهلال لا تقبل شهادته ما لم تشهد جماعة يقع العلم للقاضي بشهادتهم في ظاهر الرواية ولم يقدر في ذلك تقديراً.

(بدائع الصنائع ۲: ۲۲۰ قبيل اختلاف المطالع)

قال الله تعالى:

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ
الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ
مِّنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ
شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ ط

(البقره: ۱۸۵)

مردان خلق احتیاط نہ کوی، اللہ تعالیٰ دی دوی ته توفیق ورکری. وهو الموفق
د اختر او روژي حکم په شرعی ثبوت باندې دي په حساب کتاب باندې نه
 سوال: څه فرمائی علمائی دین دي مسئلې باره کښې، چه په دي کال د ورځو په
 حساب سره به اختر د جمعې په ورځ راځي، د شپې یولس (۱۱) بجې ریلو یو هم
 د اختر اعلان او کړو. اوس بعضې خلق وائی چه روژي مکمل شوي، او بعضې
 خلق وائی چه روژي پوره نه شوي. په د اترې کښې هم یو ورځ کمه ده. ځکه چه
 په دي کښې دیرش روژي حساب کړې شوي دي. لهذا د دي یوې روژې به څه
 حکم وي؟ بینواتو جروا.

المستفتی: فضل حق کلکوټ ضلع دیر..... ۲/ ذی قعدہ ۱۴۰۲ هـ

الجواب: ستاسو روژي مکمل دی ځکه چه دامياشت د یو کم دیریشو (۲۹)
 ورځو وه، دروایت هلال په وجه باندې دروژي حکم ورکړې شوي وو، او داسې د
 شوال هم، په د اترې او حساب کتاب باندې یو اهل علم هم اعتماد نه کوي، لهذا
 شک مه کوي، او په تاسو یا د بل چاپه ذمه باندې قضانشته. (۱). وهو الموفق.

د حضرت علي عليه السلام نه د مياشتو حساب ثابت نه دي

سوال: علمائی دین دي مسئلې باره کښې څه فرمائی چه که یو کس د حضرت
 علي عليه السلام په حساب سره مياشت معلومه کړي او د روژي او اختر حکم بغير
 روایت هلال او د شهادت نه ورکړي نو دا صحيح ده یا نه؟ او سند جوړيدې شي
 یا نه؟ دا حساب کتاب په فتاوی نور الهدی جامع الفوائد ۴۳۶ کښې موجود
 دي؟ بینواتو جروا

المستفتی: مولوی عبدالحی اکبر پوره..... ۱۹۷۵/۱۰/۱۲

﴿۱﴾ قال الملا علی قاری: ان الاستقصاء فی معرفه الشهر لا الی کتاب والحساب کما
 علیه اهل النجامة فالمعنی ان العمل علی ما یعتاده المنجمون لیس من هدینا وسنتنا بل علمنا
 یتعلق برؤية الهلال فاننا نراه مرة تسعا وعشرين ومرة ثلاثين.
 (مرقاۃ المفاتیح شرح المشکوۃ ۳: ۲۳۳ باب رؤية الهلال الفصل الاول)

الجواب: دا حساب روایه او درایه مردود دي. اما الاول فلانه لم یرو عن اصحابنا
 لافي الظواهر ولا فی النوادر ولا فی الفتاوی المعتبرة (۱). واما درایه فلانه معارض
 بالحديث وتعامل السلف. (۲). وايضا لم یرو عن علي عليه السلام بسند صحيح
 (۳). وهو الموفق.

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين: قوله ولا عبرة بقول الموقنين اى فى وجوب الصوم على
 الناس بل فى المعراج لا يعتبر قولهم بالاجماع ولا يجوز للمنجم ان يعمل بحساب نفسه.....
 ووجه ما قلناه ان الشارع لم يعتمد الحساب بل الغاه بالكلية بقوله نحن امة امية لا نكتب ولا
 نحسب الشهر هكذا وهكذا.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۱۰۰ مطلب لا عبرة بقول الموقنين فى الصوم)

﴿۲﴾ عن ابن عمر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لا تصوموا حتى تروا الهلال ولا تفطروا حتى
 تروه فان غم عليكم فاقدروا له متفق عليه، وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم صوموا لرؤيته وافطروا
 لرؤيته فان غم عليكم فاكملوا عدة شعبان ثلاثين متفق عليه، وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم انا امة امية
 لا نكتب ولا نحسب الشهر هكذا وهكذا وعقد الابهام فى الثالثة ثم قال الشهر هكذا هكذا
 وهكذا يعنى تمام الثلاثين يعنى مرة تسعا وعشرين ومرة ثلاثين متفق عليه.

(مشکوۃ المصابيح ۱: ۱۹۰ باب رؤية الهلال)

﴿۳﴾ دا توقیت او اندازې د بعضې سلفونه منقول دی لیکن د دوی حیثیت صرف د
 لطائفو نه زیات نه دي په شریعت کښې مشاهدې لره اعتبار دي مثلاً علامه محمد
 مغربی لیکلی دی چه په قمری کلنډر کښې خلور و میاشتو پورې مسلسل د دیرشتو
 سپوږمۍ وی خود دي نه پس نه وی اود یو کم دیرشو سپوږمۍ مسلسل تر دریو
 میاشتو پورې کیدی شي د دي نه پس نه، (الیواقیت العصریه ۱۴۹)، او حضرت
 جعفر صادق رحمه الله نه روایت دي چه د یو رمضان پنځم تاریخ چه په کومه ورځ
 وی د راروان رمضان رومبی روژه لازماً په هم هغه ورځ وی، علامه مغربی وائی چه
 دا قاعده پنځوس کاله و زمائیلې شوه، همیشه صحیح او ختله (الیواقیت ۳۴۲)،
 ابن عبد البر تصریح کړې ده چه میاشت خلور میاشتو پورې مسلسل ناقص کیدی
 شي او پنځمه پوره د دیرشو وی، او علامه نووی فرمائیلی دی:

قالوا وقد يقع النقص متواليا فى شهرين وثلاثة واربعة ولا يقع فى اكثر من اربعة.

(نووی شرح مسلم ۱: ۳۴۷ باب رؤية الهلال)..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

کله چه سپورمن په نظر رانشی نو په

رؤیت هلال کمیته باندې اعتماد کول جائز دی

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه په دې ځل درؤیت هلال کمیته دطرف نه د وړوکی اخترچه کوم اعلان شوې وو، چه کمیته یو سپورمن پخپله لیدلې ده، دلته یو مولوی صاحب او وئیل چه درؤیت هلال کمیته اعلان زموږ دپاره صحیح نه دې ترڅو چه ماته پخپله شهادت کونکی نه وی راغلی، زه دا اختر اعلان نه کوم، آیا دمولوی صاحب دا طریقه صحیح ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد فاروق احمد، احمدپور شرقیه بهاولپور... ۱۹۷۳/۸/۱۰
الجواب: ریډیو او د نور اطلاعاتو په ذریعې چه کله د سپورمن متعلق اعلان (بقیه حاشیه) لیکن علامه نووی او ابن عبدالبر په دې کښې استقراء باندې عمل کړې دې او دلیل استقراء مفید د یقین نه وی.

قال ابو عبد الله قطب الدين الرازي: الاستقراء هو الحكم على كلى لوجوده في اكثر جزئياته..... لان مقدماته لا تحصل الا بتبع الجزئيات وهو لا يفيد اليقين لجواز وجود جزئ آخر لم يستقر ويكون حكمه مخالفا لما استقرى، (القطبي ۳۲۸ بيان الاستقراء) لهذا اذا صرف لطيفه كيدي شي كلى حكم نه دي.

قال الملا علي قاري: فان النووي وابن عبد البر صرحا بان الشهر قد ينقص اربعة اشهر متوالية لا خمسة قال ابن حجر و كانهما اعتمادا في ذلك على الاستقراء ومع ذلك الظاهر انه لو وقع خلاف ذلك عمل به (مرقاة المفاتيح ۳: ۲۴۴ باب رؤية الهلال) اودا حديث چه دي: شهرا عيد لا ينقصان رمضان و ذوالحجة متفق عليه، نو ددې نه مراد حسی او عددی نقصان نه دي بلکه ثواب مراد دي.

قال القاري: لا ينقصان اي غالبا عن الثلاثين او ثوبا ولو نقصا عددا او لا ينقصان معا في سنة واحدة او في سنة معينة اراها عليه السلام وليس المراد انهما لا ينقصان حسا كما اجمعوا عليه ولا عبرة بمخالفة بعض الشيعة لانه مخالف للمشاهدة..... قال بعض الحفاظ صام رسول الله صلی الله علیه و آله تسع رمضانات منها رمضانان فقط ثلاثون كذا في شرح ابن حجر. (مرقاة المفاتيح شرح مشكوة المصابيح ۳: ۲۴۵ باب رؤية الهلال)..... از مرتب

کوی نو د اعتمادی ادارې (رؤیت هلال کمیته) د طرف نه اعلان کوی، چه په هغې سره زړه ته تسلی حاصلیږی، لهذا په دې باندې اعتماد کول اخترا وروژه نیول جائز دی. (۱) هرامام (جمعات) ته درؤیت ثبوت ضروری نه دي بلکه په یو یو ځای کښې رؤیت ثابت کیدو باندې ټولو خلکو ته وروژه نیول ضروری دی. (ملف الهندية ۱۹۸: ۱). (۲). وهو الموفق.

د قمری کال حساب کتاب ډیر آسان دي

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه شمسی او عیسوی کال تقریباً د درې سؤو او پنځه شپیتو (۳۶۵) منلې شوې دي، خود دې مخالف په قمری کال کښې یوه میاشت د دیر شو وړځو او یوه دیو کم دیر شو او کله دوه د دیر شو او دوه دیو کم دیر شو وی، خوزما په خیال چاته هم صحیح علم نشته چه کومه یوه میاشت د قمری دیو کم دیر شوده او کومه یوه د دیر شو وړځو ده، که واقعی یو صحیح حساب موجود وی نو دامکمل طور باندې په تفصیل سره اولیکئ، چه مونږ ته صحیح معلومات اوشی، یاد دې صحیح علم صرف الله تعالی ته دي، او که دا یو مشکوک څیز وی نو آیا په دین کښې هم شک جائز دي؟ بینوا توجروا.

المستفتی: جمعه خان خټک نظام پور نوشهره..... ۱۹۲۹/۱۱/۲۶

الجواب: د شمسی کال شروع کیدل او ختمیدل داسی د میاشتو شروع کیدل او

(۱) قال ابن عابدين: وقد يقال ان المدفع في زماننا يفيد غلبة الظن وان كان ضاربه فاسقا لان العادة ان المؤقت يذهب الى دار الحكم آخر النهار فيعين له وقت ضربه ويعينه ايضا للوزير وغيره واذا ضربه يكون ذلك بمراقبة الوزير واعوانه فيغلب على الظن بهذه القرائن عدم الخطا وعدم قصد الفساد.

(رد المحتار هامش الدر المختار ۲: ۱۱۵ مطلب في جواز الافطار بالتحري)

(۲) وفي الهندية: وان لم يكن بالسما علة لم تقبل الاشهادة جمع كثير يقع العلم بخبرهم وهو مفوض الى رأى الامام من غير تقدير هو الصحيح كذا في الاختيار شرح المختار. (فتاوى عالمگیری ۱: ۱۹۸ الباب الثاني في رؤية الهلال)

ختمیدل مونږ ته صرف د تقلید او حساب نه معلومیږي. (۱) ګینې مونږ دانه شولیدلې چه نمر د فلانې نقطې نه فلانې تاریخ باندې روان شو، او په دې نقطې فلانې تاریخ ته اور سیدلو، او داسې د میاشتنی د شروع کیدلو او ختمیدلو حال دې، بلکه کوم خلق چه نمر ولاړ ګنړی نو د هغوی د پاره د شمسی کال په ځانې کال ارضی نوم کیښودل پکار دی، او د هغوی د پاره ضروری ده چه د زمکې د یوې خاص نقطې نه د حرکت شروع او ختمیدل مقرر کړي په خلاف د قمری کال او د میاشتو، چه د دې د شروع او ختمیدلو د اړوند اړه شریعت مقدسه ګینې زموږ په ثبوت باندې بدلې شوې دي چه دیر آسان دي او هم د دې ثبوت په وجه باندې میاشتنی بعضې د دیر شوو ورځو وی او بعضې

(۱) زمکه د نمر نه چاپیره یو چکر په درې سوه پنځه شپيته (۳۲۵) ورځې پنځه ګهنټې اته څلویښت منټه او شپږ څلویښت سیکنده ګینې مکمل کوی که هر کال د ۳۲۵ ورځو شمار کیدلې نو کیلنډر به پنځه ګهنټې اته څلویښت منټه او ۴۲ سیکنده د کال په حساب سره مسلسل تیز روان وو چه دې سره به د لاندې کیفیت پیدا کیدلو.

په څلورو کالو ګینې به دریو شت ګهنټې پنځلس منټه او څلور سیکنده فرق وو.

په سلو کالو ګینې به څلیر شت ورځې پنځه ګهنټې شپاړس منټه څلویښت سیکنده فرق راتلو. په څلور سوه کالو ګینې به ۹۲ ورځې ۲۱ ګهنټې ۲ منټه ۴۰ سیکنده فرق راتلو. د دې فرق لرې کولو د پاره په عیسوی شمسی تقویم ګینې د لاندې قاعدې مقرر

کړې شوې دي. (۱) ... په څلورو کالو ګینې کیلنډر د نمر نه چاپیره د زمکې د کال گردش په اعتبار سره تقریباً یوه ورځې مخکې کیږي چه دې لره اصل مقام ته راوړلو د پاره په هر څلورم کال د فرورې په میاشت ګینې د یوې ورځې اضافه کولې شی. د غسې د کوم کال اعداد چه په چار باندې پوره تقسیم شی هغې د لیپ کال وائی د دې اضافې په وجه د لیپ کال ۱۳۲۲ ورځې جوړیږي. (۲) ... که په پورتنۍ قاعده باندې مکمل عمل او کړې شی نو په ۱۱۰۰ کالو ګینې به د ۱۲۵ ورځو اضافه کیږي حالانکه په دې موده ګینې اصل فرق تقریباً څلیر شت ورځې وی لهذا د پنځیشتمې ورځې فالتو اضافه لرې کولو د پاره د صدی آخری کال یعنی هغه کال چه دهغې اعداد په ۱۱۰۰ باندې پوره تقسیمیږي لیپ نه شمارلې کیږي. د غسې په یو عام صدی ګینې د لیپ ټول څلیر شت کاله جوړیږي. (۳) ... که په هره صدی ګینې څلیر شت ورځې زیاتې کړې شی نو په څلور سوه کالو ګینې به ۱۹۲ ورځې اضافه وی حالانکه په دې موده ګینې اصل فرق تقریباً ۱۹۷ ورځې کیږي، لهذا د دې یوې ورځې کمی پوره کولو د پاره ... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

د یو کم دیر شو وی، فافهم و تدبر، (۲) لهذا په دې باندې یقین نه کول د شریعت نه د نا خبری ثبوت دي او د الله تعالی په معلوماتو ګینې هیڅ شک ممکن نه دي، خوز موږ په معلوماتو ګینې شک راتلئ شی، مثلاً یوم الشک چه ورته وئیلې شی نو د الله تعالی په علم ګینې هیڅ شک نه وی، الله تعالی ته د معلوماتو ده چه دا ورځ دروژي ده یا د شعبان، شک موږ ته راغلې دي چه موږ نه مکمل معلومات اونه شو. و هو الموفق.

(بقیه حاشیه) ... د څلورو صدو آخری کال یعنی هغه کال چه دهغې اعداد په ۱۴۰۰ باندې پوره تقسیم شی لیپ شمارلې کیږي.

(۴) ... که په هر څلور صدو ګینې ۱۹۷ ورځې زیاتې کړې شی نو په څلور زره کالو ګینې ۱۹۷۰ ورځې اضافه کیږي حالانکه په دې موده ګینې اصل فرق تقریباً ۱۹۲۹ ورځې وی، لهذا د یوې ورځې فالتو اضافه بندولو د پاره هر څلور کاله پس هغه کال چه دهغې اعداد په ۱۴۰۰۰ باندې پوره تقسیمیږي لیپ نه شمارلې کیږي، د دې مودې نه پس چه کوم د څو ګهنټو فرق پاتې کیږي هغه د څلیر شتو ګهنټو یا یوه مکمل ورځ جوړولو د پاره تقریباً شل زره کاله پکار دی.

پورته ذکر شوي ټول اهتمام په جدید ګریګورین کیلنډر ګینې شوې دي قدیم جیولین کلنډر ګینې د هر صدی آخری کال به لیپ شمارلې شو، لهذا کله چه پوپ ګریګوری په ۱۵۸۲ء ګینې د یو فرمان په ذریعه د جدید کلنډر قواعد جاری کړل هغه وخت عیسوی کلنډر د اصل نه تقریباً یوه نیمه هفته روستوروان وو، دا فرق داسې لرې کړې شو چه د جمعرات څلورم اکتوبر ۱۵۸۲ء نه پس لس ورځې حذف کړې شوې یعنی د دې نه ورپسې ورځ د جمعی د پنځم اکتوبر په ځانې پنځلسم اکتوبر مقرر کړې شو، پروتستینټ ملکونو پوپ سره د خپلو مذهبی اختلافاتو په لحاظ سره دا ترمیم زرقبول نه کړو، البته مختلفو ملکونو دې لره مختلفو وقفو سره خپل کړو، مصر او جاپان دې لره د نورلسمې صدی د دریمه ربع په آخر ګینې قبول کړو، چین، ترکی، روس او یونان دې لره خپلو ملکونو ګینې په شلمه صدی ګینې جاری کړو، دغه وخت پورې دا فرق دیارلس ورځې شوې وو.

د اتلسمې صدی په مینځ ۱۷۵۲ء ګینې چه کله ګریګورین کلنډر په انگلستان ګینې نافذ کړې شو، نو دا پورته فرق یوولس ورځې وو، لهذا په دغه کال د چارشنبې په ورځ ۲ ستمبر نه پس یوولس ورځې شمار نه کړې شوې، یعنی د دې نه ورپسې ورځ د جمعرات د ۳ ستمبر په ځانې ۱۴ ستمبر مقرر کړې شو، د دې نه علاوه په انگلستان ګینې هم د دغې کال نه د نوی کال اوله ورځ یکم جنوري مقرر کړې شوه، حالانکه د دې نه مخکې هلته دوه قسمه کلنډر عام وی، سول civil یا قانونی legal د کال شروع ۲۵ مارچ نه کیدله،

پہ دی زمانہ کنبی فسق عام دی حکم د

رؤیت پہ مسئلہ کنبی بہ قاضی تحری کوی

سوال: علمائے دین دی مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ ددو ویا دوو نہ زیاتو کسانو گواہی ورکرہ چہ مونہ دا اختر میاشت لیدلے ده او پہ هغه وخت آسمان کنبی گرداو وریخ وی او دا خلق پہ عام خلقو کنبی متهم بالفسق وی حکم چہ دا خلق بعضی وختونو کنبی بغیر دختہ عذر نہ مونخ پریردی او بیا هم هغوی دا اختر د میاشت گواہی ورکوی نوآیا ددوی قول او شهادت بہ قبولی شی؟ بینوا توجروا

المستفتی: ملا شیر محمد لور آلائی بلوچستان..... ۱۹۷۸ء/۱۰/۲۱

الجواب: پہ دی باب کنبی ظن غالب تہ کتلی شی، کہ دقاضی تسلی ددوی پہ بیان باندی اوشی نویا صحیح ده، پہ دی زمانہ کنبی خوفسق عام دی، پہ دی وجہ باندی بہ قاضی تحری کوی

والفاسق اهل للقضاء حتى لو قلد يصح الا انه لا ينبغي ان يقلد كما في حكم الشهادة فانه لا ينبغي ان يقبل القاضي شهادته ولو قبل جاز عندنا (هدایہ ۲: ۱۲۲) (۱)

کله چہ قاضی تہ معلومہ شی، چہ دا خلق اگر چہ فاسقان دی خود روغ نہ وائی

(بقیہ حاشیہ)..... ۱۲۰ گھنٹو پہ مینخ کنبی مختلفو میاشتو کنبی مختلف وی خوپہ حسابی تقویم کنبی ددی اوسط مودہ (۱۹۲) ورخی پاؤکم دیارلس گھنٹہ تقریباً، پہ نظر کنبی ساتلے شی، ددی نہ علاوه پہ حساب کنبی دسهولت پہ خاطر دهر قمری کال میاشتی یو ترتیب سرہ ۱۳۰ او ۱۲۹ ورخو کنبی تقسیمولی شی او پہ عملی طور باندی قطعاً داسی نہ کیڑی، ددی معمولی سقم باوجود ددی قاعدو افادیت بهر حال مسلم دی چہ دا پہ تحقیقی امور و کنبی کافی ممد ثابت کیدی شی (ماخوذ از جوهر تقویم لضیاء الدین لاهوری).

خلاصہ: ددی دوارو نظامونو تفصیلی تقویم نہ معلومہ شوه چہ شمسی نظام تقویم د مفروضو او انسانانو د تعین او تخصیص سرہ قائم دی، او پہ دی وجہ د طویل میعاد تیریدو نہ پس پہ دی کنبی کمی زیاتی کیڑی، او پہ قمری حساب کنبی داسی نہ دی، او پہ دی وجہ شریعت د سپورمئی پہ ثبوت او عدم ثبوت باندی معیار ایبنودلی دی، چہ دا دیر آسان او سهل ترینہ طریقہ ده..... (از مرتب)

(۱) (هدایة علی صدر فتح القدیر ۲: ۳۵۸ کتاب ادب القاضي)

..... دغسی کہ دمثال پہ طور د ۱۵۵۰ء پہ آخره ورخ ۲۴ مارچ وو نو ددی نہ ورپسی ورخ ۲۵ مارچ د راروان کال ۱۵۵۱ء رومبی ورخ، ددی پہ عکس تواریخی Historical کال دیکم جنوری نہ شروع کیدلو، دغسی کہ دیو قانونی سال پہ اعتبار سرہ ۲۴ مارچ ۱۵۵۰ء وو نو تواریخی کال پہ اعتبار سرہ ۲۴ مارچ ۱۵۵۱ء هر کال یکم جنوری نہ ۲۴ مارچ پوری د ٲولو ورخو همدغه کیفیت وو، ددی نہ مخکنبی د اوومی صدی نہ دیارلسمی صدی پوری نو کال د کرسمس د ورخی نہ شمار کیدلو. ددی نہ علاوه هم پہ عیسوی تقویم کنبی وری غتہ تبدیلی کیدلے. خوپہ موجوده تقویمی حسابونو کنبی دیکسانیت او سهولت پہ خاطر دٲولی زمانے د کالونو شروع دیکم جنوری نہ کیڑی (ماخوذ از جوهر تقویم)..... از مرتب

(۲) واضحه دی وی چہ قمری میاشتی دنوی سپورمئی نہ شروع کیڑی او حسابی قواعد صرف پہ حساب کنبی دا اختصار او آسانی دپارہ مرتب کرپی شوی دی، دعلوم فلکیات پہ لحاظ سرہ د رؤیت هلال دمشاهداتی معیار مطالعہ او کرپی شی نو دا حقیقت بنکارہ کیڑی چہ لکه خنگہ مونہ دھفتی ورخی اوشمسی تاریخونہ دمشرق یومخصوص مقام (۱۸۰) درجہ طول بلد سرہ تیریدو والا بین الاقوامی دیدلائن، سرہ یومخصوص وخت باندی د شپی دولس بجی، شروع کوو، او د راروانو خلیزیشٹو گھنٹو دپارہ ددی نہ مغرب طرف تہ واقع مقاماتو باندی ددغه خایونو د معیاری وختونو مطابق ددی برابر مطابقت کوو، قمری اعتبار سرہ داسی کیدل بالکل ناممکن دی، حکم چہ د سپورمئی د غیر برابر ماہانہ گردش پہ وجہ د رویت هلال آغاز همیشه پہ یومخصوص مقام باندی نہ کیڑی، نو پی سپورمئی د کرۂ ارض وسطی یا مغربی حصو کنبی د مشرقی مقاماتونہ مخکنبی پہ نظر راخی. پہ نوروالفاظو کنبی دهر یوی میاشت قمری دیت لائن د مختلفو مقاماتو نہ شروع کیڑی او خاص خبرہ داده چہ د شمسی دیت لائن پہ شان دا تقریباً پہ یو برابر کنبی نہ وی بلکه خمیدہ بیضوی قوس پہ صورت کنبی وی او دغسی پہ یو طول بلد باندی واقع ٲولو مقاماتو نہ تہ تیریری بلکه دمشرق نہ مغرب طرف تہ د قوس صرف اندرونی درجی گیروی هم دا وجہ ده چہ پہ بعضی اسلامی ملکونو کنبی د سپورمئی لیدلو باقاعدہ انتظاماتو باوجود خوخل ددوی پہ رویت هلال کنبی د نورو ملکونو نہ یو ورخ تاخیر کیڑی ددی وجوہاتو پہ بنا باندی د رویت هلال مطابق یو حتمی بین الاقوامی قمری تقویم تیارول قطعاً ممکن نہ دی لہذا پورته ذکرشوی حسابی قاعدوتہ مونہ آخری فیصلہ نہ وایو، بلکه دقرب ترین صحیح تاریخ معلومولو یوہ آسانہ طریقہ ورتہ وایو، چہ پہ دی کنبی د رویت هلال نہ یوہ یا نیمہ ورخ اختلاف دیرخل کیڑی ددی یوہ وجہ دا هم ده چہ د قمری میاشتو اصل مودہ ۱۲۹ ورخی شپہ گھنٹہ اور ۱۲۹ ورخی (بقیہ حاشیہ پہ راروانہ صفحہ

.....
دغسی که دمثال په طور د ۱۵۵۰ء په آخره ورځ ۲۴ مارچ وو نو ددې نه ورپسې ورځ ۲۵ مارچ د راروان کال ۱۵۵۱ء رومبی ورځ، ددې په عکس تواریخی Historical کال دیکم جنوری نه شروع کیدلو، دغسی که دیو قانونی سال په اعتبار سره ۲۴ مارچ ۱۵۵۰ء وو نو د تواریخی کال په اعتبار سره ۲۴ مارچ ۱۵۵۱ء هر کال یکم جنوری نه ۲۴ مارچ پورې د ټولو ورځو همدغه کیفیت وو، ددې نه مخکې د اوومې صدی نه دیارلسمې صدی پورې نوې کال د کرسمس د ورځې نه شمار کیدلو، ددې نه علاوه هم په عیسوی تقویم کېنې وړې غټې تبدیلی کیدلې، خو په موجوده تقویمي حسابونو کېنې دیکسانیت او سهولت په خاطر دټولې زمانې د کالونو شروع دیکم جنوری نه کیږي. (ماخوذ از جوهر تقویم).... از مرتب

(۲) واضحه دې وی چه قمری میاشتي دنوی سپوږمۍ نه شروع کیږي او حسابی قواعد صرف په حساب کېنې دا اختصار او آسانی دپاره مرتب کړې شوی دی، دعلوم فلکیات په لحاظ سره د رویت هلال دمشاهداتی معیار مطالعه او کړې شی نو دا حقیقت ښکاره کیږي چه لکه څنگه مونږ دهفتې ورځې او شمسی تاریخونه د مشرق یو مخصوص مقام (۱۸۰) درجه طول بلد سره تیریدو والا بین الاقوامی ډیپلانت، سره یو مخصوص وخت باندې (د شپې دولس بجې) شروع کوو، او د راروانو څلیریشتنو گهنټو دپاره ددې نه مغرب طرف ته واقع مقاماتو باندې ددغه ځایونو د معیاری وختونو مطابق ددې برابر مطابقت کوو، قمری اعتبار سره داسې کیدل بالکل ناممکن دی. ځکه چه د سپوږمۍ د غیر برابر ماهانه گردش په وجه د رویت هلال آغاز همیشه په یو مخصوص مقام باندې نه کیږي، نوې سپوږمۍ د کره ارض وسطی یا مغربی حصو کېنې د مشرقی مقاماتو نه مخکېنې په نظر راځي، په نورو الفاظو کېنې دهر یوې میاشت قمری ډیپلانت د مختلفو مقاماتو نه شروع کیږي او خاص خبره داده چه د شمسی ډیپلانت په شان دا تقریباً په یو برابر کېنې نه وی بلکه خمیده بیضوی قوس په صورت کېنې وی او دغسی په یو طول بلد باندې واقع ټولو مقاماتو نه نه تیریږي بلکه د مشرق نه مغرب طرف ته د قوس صرف اندرونی درجې گیروي هم دا وجه ده چه په بعضې اسلامی ملکونو کېنې د سپوږمۍ لیدلو باقاعده انتظاماتو باوجود څو ځل ددوی په رویت هلال کېنې د نورو ملکونو نه یو ورځ تاخیر کیږي ددې وجوهاتو په بنا باندې د رویت هلال مطابق یو حتمی بین الاقوامی قمری تقویم تیارول قطعاً ممکن نه دی لهذا پورته ذکر شوی حسابی قاعدو ته مونږ آخری فیصله نه وایو، بلکه د قریب ترین صحیح تاریخ معلومولو یوه آسانه طریقه ورته وایو، چه په دې کېنې د رویت هلال نه یوه یا نیمه ورځ اختلاف ډیر ځل کیږي ددې یوه وجه داهم ده چه د قمری میاشتو اصل موده ۲۹ ورځې شپږ گهنټې او ۲۹ ورځې (بقیه حاشیه په راروانه صفحه،

په دې زمانه کېنې فسق عام دې ځکه د رویت په مسئله کېنې به قاضی تحری کوی

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کېنې څه فرمائی چه ددو یا دوو نه زیاتو کسانو گواهی ورکړه چه مونږ دا ختم میاشت لیدلې ده او په هغه وخت آسمان کېنې گرده او ورپه و او دا خلق په عام خلقو کېنې متهم بالفسق وی ځکه چه دا خلق بعضې وختونو کېنې بغیر د څه عذر نه مونږ پریږدي او بیا هم هغوی دا ختم میاشت گواهی ورکوي نو آیا ددوی قول او شهادت به قبلولی شی؟ بینوا توجروا المستفتی: ملا شیر محمد لور آلای بلوچستان..... ۱۹۷۸/۱۰/۲۱.

الجواب: په دې باب کېنې ظن غالب ته کتلې شی، که د قاضی تسلی ددوی په بیان باندې اوشی نویا صحیح ده، په دې زمانه کېنې خوف فسق عام دې، په دې وجه باندې به قاضی تحری کوی.

والفاسق اهل للقضاء حتى لو قلد يصح الا انه لا ينبغي ان يقلد كما في حكم الشهادة فانه لا ينبغي ان يقبل القاضي شهادته ولو قبل جاز عندنا (هدایه ۲: ۱۲۲) (۱) کله چه قاضی ته معلومه شی چه دا خلق اگر چه فاسقان دی خودروغ نه وائی

(بقیه حاشیه)..... ۱۲۰ گهنټو په مینځ کېنې مختلفو میاشتو کېنې مختلف وی خو په حسابی تقویم کېنې ددې اوسط موده (۱۹۲) ورځې یا وکم دیارلس گهنټې تقریباً، په نظر کېنې ساتلې شی، ددې نه علاوه په حساب کېنې د سهولت په خاطر دهر قمری کال میاشتي یو ترتیب سره ۱۳۰ او ۱۲۹ ورځو کېنې تقسیمولې شی او په عملی طور باندې قطعاً داسې نه کیږي، ددې معمولی سقم باوجود ددې قاعدو افادیت بهر حال مسلم دې چه دا په تحقیقی امورو کېنې کافی ممد ثابت کیدي شی. (ماخوذ از جوهر تقویم لضیاء الدین لاهوری).

خلاصه: ددې دواړو نظامونو تفصیلی تقویم نه معلومه شوه چه شمسی نظام تقویم د مفروضو او انسانانو د تعین او تخصیص سره قائم دې، او په دې وجه د طویل میعاد تیریدو نه پس په دې کېنې کمې زیاتې کیږي، او په قمری حساب کېنې داسې نه دی، او په دې وجه شریعت د سپوږمۍ په ثبوت او عدم ثبوت باندې معیار ایښودلې دې، چه دا ډیر آسان او سهل ترینه طریقه ده..... (از مرتب)

(۱) (هدایة علی صدر فتح القدير ۲: ۳۵۸ کتاب ادب القاضي)

نویبایہ دہغوی شہادت قبلولی شی (۱)۔ نن صبا عادلان (ریسبتونی) کوم
خائی کنبی دی، لان قوله فی الدیانات غیر مقبول ای فی التی یتیسر تلقیها من
العدول (ردالمحتار ۱۲۲: ۲)۔ (۲)۔ وهو الموفق.

د ریڈیو او ٲیلی ویژن په تفصیلی خبرباندې اعتماد صحیح دې

سوال: علمائی دین دې مسئلې باره کنبې څه فرمائی چه که په یو داسې خائی
یا علاقه کنبې خلق او سیرې چه هغوی ته عموماً درو مبی شی سپورمئ په
نظر راځی، که په څه وجه هغوی ته سپورمئ په نظر رانشی نو داسې قسمه
خلق دریدو په اعلان باندې اعتماد کولی شی یا نه؟ بینواتو جروا.

المستفتی: (شیخ الحدیث) مولانا مغفور الله صاحب دارالعلوم حقانیه ۱۹۷۸/۱/۳۰.

الجواب: هغه امارات چه دظن غالب افاده کوی، په هغې باندې اعتماد بغيرد
تقیدنه جائز دې، نو په ریډیو او ٲیلی ویژن باندې به اعتماد په بطریق اولی
جائزوی، په شرط ددې چه خبر تفصیلی وی او حکم دهنده او منشأ حکم باندې
مشمول وی.

اما الاول فلما فی منحة الخالق علی هاشم البحر ۲: ۲۷۰ لم یذکروا غلبنا العمل بالامارات
الظاهرة الدالة علی ثبوت الشهر کضرب المدافع فی زماننا والظاهر وجوب العمل بها علی من
سمعها ممن کان غائبا عن المصر کاهل القرى ونحوها الخ (۳)۔ واما الثانی فلکونها
(۱) قال ابن عابدين: قال فی جامع الفتاوى واما شهادة الفاسق فان تحرى القاضى الصدق
فی شهادته تقبل والا لا، و فی الفتاوى القاعدية هذا اذا غلب علی ظنه صدقه وهو مما یحفظ
درد اول کتاب القضاء وظاهر قوله وهو مما یحفظ اعتماده.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۴: ۳۱۳ کتاب الشهادات)

(۲) (ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۹۹ قبیل مطلب لا عبرة بقول المؤقتین فی الصوم)

(۳) (منحة الخالق علی هاشم البحر الرائق ۲: ۲۷۰ قبیل باب ما یفسد الصوم وما
لا یفسده)

واضحة الدلالة لعدم احتمال التخلف بضرب المدافع وغيرها (۱)۔ واما الثالث
فلحصول یقین علی الظن مالم یعملوا علی قول الطاعنین. وهو الموفق

په سوال کنبې پیش کړې شوي تجویز اصولی نه دي

سوال: علمائی کرام په دې مسئله کنبې څه فرمائی چه په پاکستان کنبې علمائی
کرام همیشه په وړوکی اختر او په غټ اختر او داسې دروژي متعلق اختلافات
راځی، لهذا که مونږ د سعودی عرب سره صرف دیوې ورځې فرق په
ساتلو دروژي وغیره اعلان کوو نو دا تجویز عندالشرع جائز دې؟ بینواتو جروا.
المستفتی: ملک عجب خان آفریدی دره آدم خیل..... ۱۴۰۱/۷/۲۲ هـ.

الجواب: دروژي او اختر دارو مدار په شرعی ثبوت باندې دې نه چه په نفس
الامر او په اصل حقیقت باندې، لهذا په دې کنبې اختلاف سلفا و خلفا
را روان دې، دامنکر کنړل منکر دې (۲)۔ او کوم تجویز چه تاسو پیش کړې دې
دا غیر اصولی دې، دې نه علاوه په اختلاف مطالع باندې اعتبار نه کولو
کنبې خطر ده، چه عوام کالانعام (جاهل) پاکستانیان به په پاکستانی رؤیت
باندې روژه نیسی او په ۲۷ یا ۲۸ ورځې روستوبه د سعودی په ریډیو روژه
ماتوی. وهو الموفق.

(۱) قال ابن عابدين: وقد یقال ان المدفع فی زماننا یفید غلبة الظن وان کان ضاربه فاسقا
لان العادة ان الموقت ینهب الی دارالحکم آخر النهار فیعین له وقت ضربه وبعینه ایضا
للوزیر وغیره واذا ضربه یكون ذلك بمراقبة الوزير واعوانه للوقت المعین فیغلب علی
الظن بهذه القرائن عدم الخطا وعدم قصد الفساد والا لزم تأییم الناس وایجاب قضاء الشهر
بتمامه علیهم فان غالبهم یفطر بمجرد سماع المدفع من غیر تحر ولا غلبة ظن والله تعالی
اعلم. (ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۱۱۵ مطلب فی جواز الافطار بالتحرى)

(۲) قال الامام ولی الله الدهلوی: قال النبی ﷺ لا تصوموا حتی تروا الهلال ولا تفطروا
حتى تروه فان غم علیکم فاقدروا له وفي رواية فاکملوا العدة ثلاثین اقول لما کان وقت
الصوم مضبوطا بالشهر القمري باعتبار روية الهلال..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

د افغانستان او پاکستان په مینځ کښې علاقې والا

خلق دې د اهل فتویٰ د فیصلې اتباع کوی

سوال: علمائې دین مسئلې باره کښې څه فرمائې چې زموږ په علاقه کښې د رومبې شپې سپوږمۍ په نظر نه راځي که آسمان صفا وی او که نه، ځکه چې دلته اوچت اوچت غرونه دي، زموږ علاقه قبائلي ده، چې د افغانستان او پاکستان په مینځ کښې واقع ده. اوس موږ روژه او اختر د پاکستان سره او کړو او که د افغانستان سره. حالانکه اکثر د پاکستان او افغانستان په مینځ کښې د یو یادوو ورځو فرق ضرور وی؟ بیا توجروا.

المستفتی: عبید الله افغانی مقام تیراه کرم ایجنسی... شوال ۱۳۸۹ هـ.

الجواب: د داسې علاقې خلکو د پاره د اهل علم وفتویٰ د فیصلې په اعتبار سره د دواړو ملکونو سره موافقت جائز دي. (۱). خوبهتره دا ده چې د کوم ملک په خبر باندې ئې روژه نیولې وی نو اختر دې هم دهغوی سره او کړی. وهو الموفق.

(بقیه حاشیه) وهو تارة ثلاثون يوما وتارة تسعة وعشرون وجب في صورة الاشتباه ان يرجع الى هذا الاصل وايضا مبنى الشرائع على الامور الظاهرة عند الاميين دون التعمق والمحاسبات النومية، بل الشريعة واردة باخمال ذكرها وهو قوله عليه السلام انا امة امية لا نكتب ولا نحسب..... واعلم ان من المقاصد المهمة في باب الصوم سد ذرائع التعمق ورد ما احلته فيه المتعمقون فان هذه الطاعة كانت شائعة في اليهود والنصارى ومتحشى العرب ولما رأوا ان اصل الصوم هو قهر النفس تعمقوا وابتدعوا اشياء فيها زيادة القهر وفي ذلك تحريف دين الله وهو اما بزيادة الكم او الكيف..... واصل التعمق ان يؤخذ موضع الاحتياط لازما ومنه يوم الشك ومن الكيف النهي عن الوصال والترغيب في السحور..... ثم الهلال يثبت بشهادة مسلم عدل او مستور انه رآه وقد سن رسول الله صلى الله عليه وسلم في كلتا الصورتين..... وكذلك الحكم في كل ما كان من امور الملة فانه يشبه الرواية.

(حجة الله البالغة ۲: ۵۱ احكام الصوم)

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين: (قوله ولو كانوا ببلدة.....) (بقیه حاشیه په راروانه صفخه)

په اختر روژه کښې د مقامی علماؤ د فیصلې

پابندی او په ریډیو باندې تفصیلی اعلان

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائې چې زموږ په علاقه تیراه کښې همیشه آسمان کښې گرد وی. همیشه په روژو کښې کمې راځي. لهذا که تاسو ته د شعبان المعظم شهادت راغلې وی او که د یوې ورځ ثبوت در سره وی نو موږ ته ئې راؤلیرئ، ډیره مهربانی به وی؟ بیا توجروا.

المستفتی: حکیم محمد الیاس بزوت خیل تیراه کوهات... ۱۹۷۶ء ۳/۸.

الجواب: موږ سره د شعبان المعظم د میاشتي رویت ليله الاربعاء د نهې په ورځ، شوې وو. اورمضان المبارک (۱۳۹۶ هـ) باندې د جمعې په شپه شوې وو. او په دې باندې شهادت هم قائم کړې شوې وو. او قبول شوې هم وو. باقی ستاسو د علاقې خلق دې د مقامی علماؤ د فیصلې پابندی او کړی او د ریډیو په تفصیلی خبر باندې هم اعتماد کولې شی. (۱). وهو الموفق.

روژه او اختر زموږ په خاصې کښې په رؤیت هلال شرعی باندې شوې دي

سوال: بخدمت اقدس مخدومی و سیدی حضرت شیخ الحدیث صاحب دام مجدکم:

(بقیه حاشیه) لا حاکم فیها صاموا بقول ثقة) وفي السراج ولو تفرد واحد برؤيته في قرية ليس فيها وال ولم يأت مصرأ يشهد وهو ثقة يصومون بقوله قلت والظاهر انه يلزم اهل القرى الصوم بسماع المدافع او رؤية القناديل من المصر لانه علامة ظاهرة تفيد غلبة الظن وغلبة الظن حجة موجبة للعمل كما صرحوا به واحتمال كون ذلك لغير رمضان بعيد اذ لا يفعل مثل ذلك عادة في ليلة الشك الا لثبوت رمضان.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۹۹ كتاب الصوم)

﴿۱﴾ قال العلامة عبد الحى اللكنوى: المراد الجمع الذى يحصل بخبرهم غلبة الظن وهو مفوض الى رأى الامام من غير تقدير عدد وهو الصحيح والعالم الثقة في بلدة لا حاکم فيه قائم مقامه. (عمدة الرعاية على هامش شرح الوقاية ۱: ۳۰۹ بيان روية هلال صوم)

السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته! عرض دا دې چه زمونږ په علاقه کښې د آسمان د گرد په وجه سره په رمضان شریف اولنئ روژې کښې ډیر اختلاف دې، بعضو دریډ پوپه خبر باندې د جمعې په ورځ روژه اونیوله او بعضو دهفتې په ورځ، لهذا عرض دا دې چه تاسو مونږ د خپلې علاقې د حالاتونه خبر کړئ، چه دا خبر د میاشتي مونږ په صحیح طریقې سره جائزه او کړو او دا فتوی دعوامو په مخکښې په طور د حجت پیش کړو. والسلام. بینواتو جروا.

المستفتی: مولانا عبد اللطیف مدرسه عربیه حمیدیه نعمانیه

اظهار الاسلام ډیره غازی خان..... ۱۹۲۸/۷/۲۳

الجواب: زمونږ په ځانې کښې د شرعی رؤیت هلال په بنیاد باندې د روژې او اختر حکم ورکړې شوي دي، زمونږ د جمعې په ورځ اولنئ روژه وه او دهفتې په ورځ اولنې شوال وو. (۱). ستاسو خط په اووم (۷) شوال باندې ماته ملاؤ شو، ځکه د تاخیر دا وجه ده. وهو الموفق.

د اختر او روژې د پاره د ټیلیفون د خبر حکم

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه د اختر او روژې د ثبوت د پاره د ټیلیفون په خبر باندې اعتماد کولئ شو او که نه؟ بینواتو جروا.

المستفتی: عمر محمد ولایت زابل افغانستان..... ۱۹۸۲/۷/۲۳

الجواب: ټیلیفون غیر محفوظ آله ده، البته که محفوظ وی او د آواز فرق کیدې شی نو په دې باندې اعتماد جائز دي.

(۱) قال الملا علی قاری: (قال رسول الله ﷺ لا تصوموا حتی تروا الهلال) ای حتی یثبت عندکم رویه هلال رمضان بشهادة عدلین او اکثر و یثبت بعدل واحد عند ابی حنیفة ایضا اذا کان فی السماء غیم وعند الشافعی ایضا فی اصح قولیه وعند احمد سواء کان فی السماء غیم ام لا وعند مالک لا تثبت اصلا قاله ابن الملک وقال القاضی ای لا تصوموا علی قصد رمضان الا ان یثبت وهو ان یری هو او من یتق علیه والمنفرد بالرؤية اذا لم یحکم بشهادته یجب علیه عندنا ان یصوم الخ.

(مرقاة المفاتیح شرح مشکوٰۃ ۲: ۲۴۱ باب رویه الهلال)

لانه لا فرق بین التلفون والتیلی غراف والراديو عند افادة الظن الغالب الا اذا کان غیر محفوظه مثل التلفون العوامی، فافهم (۱). وهو الموفق

په ریډیو وغیره باندې د روژې او اختر اعلان

معتبر او وحدت صوم وعید غیر مطلوب دي

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه په ریډیو، تیلی فون او د تار په ذریعه د روژې او اختر د اعلان اعتبار شته یا نه؟ او په یوه ورځ باندې په ټول عالم اسلام کښې د اختر او روژې کول کوشش ترکوم حده پورې صحیح دي؟ بینواتو جروا.

المستفتی: عبد القهار دارالعلوم عربیه ټل..... ۱۹۷۲/۳/۲۵

الجواب: د روژې او اختر وحدت مطلوب شرعی نه دي او په اختلاف کښې هېڅ ضرر نشته. ولم

(۱) دایو مسلم قاعده ده چه شهادت من وراء الحجاب معتبر نه دي، اود فزون په ذریعه خبر یو قسم غائبانه اطلاع وی شهادت نه وی، په شهادت کښې د قضا په مجلس کښې د شاهد په وړاندې راتلل اوبیان کول شرط وی، پس دا شهادت نه دي بلکه خبروی، لهذا حدود شرعیه سره د مطابقت په صورت کښې دا خبر معتبر او مقبول کیدې شی مطلقاً او په هر حال کښې مقبول او معتبر نه وی چه د غلبه ظن د پاره مفید وی اود د هوکې او فریب ویره نه وی نو د دې خبر اعتبار صحیح دي.

قال ابن الهمام: ولو سمع من وراء حجاب كفيف لا يشف من ورائه لا يجوز له ان يشهد ولو شهد وفسره للقاضي بان قال سمعته باع ولم ار شخصه حين تكلم لا يقبله لان النغمة تشبه النغمة الا اذا احاط بعلم ذلك لان المسوغ هو العلم غير ان رؤيته متكلماً بالعقد طريق العلم به فاذا فرض تحقق طريق آخر جاز.

(فتح القدير ۶: ۲۶۳ فصل كيفية الشهادة).

او علامه حصکفی په درمختار کښې لیکي:

وقبل بلا دعوى وبلا لفظ اشهد وبلا حكم ومجلس قضاء لانه خبر لا شهادة للصوم مع علة كغيم وغبار. (الدرا المختار علی هامش رد المحتار ۲: ۹۸ کتاب الصوم)

او ملا علی قاری په مرقاة شرح مشکوٰۃ کښې فرمائی:..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

یال به الصحابة رضى الله عنهم كما في حديث رواه مسلم وابوداؤد ﴿١﴾ حيث صرح فيه باختلاف اهل المدينة باهل الشام في الصوم والفطر ﴿٢﴾. اويہ آلتو او علاماتو باندي اعتماد جائز دي.

عند افادة الظن الغالب كما في منحة الخالق على هامش البحر ۲: ۲۷۰ لم يذكروا

عندنا العمل بالامارات الظاهرة الدالة على ثبوت الشهر كضرب المدافع

(بقيه حاشيه) (وعن ابن عباس قال جاء اعرابي) اي واحد من الاعراب وهم سكان البادية (الى النبي ﷺ فقال اني رايت الهلال) يعني وكان غيما وفيه دليل على ان الاخبار كاف ولا يحتاج الى لفظ الشهادة ولا الى الدعوى. (مرقاة المفاتيح شرح المشكوة ۴: ۲۳۸ هل يقبل شهادة المستور في الهلال) ..... (از مرتب)

﴿١﴾ عن كريب ان ام الفضل بنت الحارث بعثته الى معاوية بالشام قال فقدمت الشام فقضيت حاجتها واستهل على رمضان وانا بالشام فرأيت الهلال ليلة الجمعة ثم قدمت المدينة في آخر الشهر فسألني عبد الله بن عباس ثم ذكر الهلال فقال متى رأيتم الهلال فقلت رأيته ليلة الجمعة فقال انت رأيته فقلت نعم وراه الناس وصاموا وصام معاوية فقال لكننا رأيناه ليلة السبت فلا نزال نصوم حتى نكمل ثلثين او نراه فقلت او لا تكتفى برؤية معاوية وصيامه فقال لا هكذا امرنا رسول الله ﷺ. (مسلم ۳۳۸: ۱ باب ان لكل بلد رؤيتهم ، وابوداؤد ۱: ۳۶ باب اذا رأى الهلال في بلد قبل الآخرين ليلة، ورواه الجماعة الا البخاري وابن ماجه (نيل الاوطار ۴: ۱۹۳)

﴿٢﴾ وفي المنهاج: (قوله قال الصوم يوم تصومون) ..... ولا يبعد ان يكون معناه انكم اذا صمتم او افطرتم او اضحيتم او وقفتم عرفات وفقا لقواعد رؤية الهلال ولم يكن الامر الواقع كذلك فلا ضير فيه لان المعبر في هذه الامور الثبوت الشرعي دون الموافقة بنفس الامر، ففي هذا الحديث دليل واضح على ان تعدد الاعياد والصيامات غير منكر، وتوحيدها ليس بمطلوب، لان المدار على الثبوت الشرعي وهو ربما يختلف دون نفس الامر وهو لا يختلف، قلت وكذا وقوع هذا الاختلاف في عهد ..... (بقيه حاشيه به راروانه صفحه

في زماننا والظاهر وجوب العمل بها على من سمعها ممن كان غائبا عن المصر كاهل القرى ونحوها الخ ﴿١﴾ قلت والرايو آله محفوظ جدا فجاز الاعتماد بخبرها عند بيان منشأ الحكم واسم الحاكم خاصة لا يصل اليها كل احد اذا عرف السامع الصوت وصاحبه فافهم. وهو الموفق

په ريڊيو باندي نه اختر اعلان په مستفيض خبر كښي داخل دي يا نه؟

حوال: علمائي دين دي مسئلي باره كښي څه فرمائي څه دريډيو اعلان په مستفيض خبر كښي داخل دي يا نه؟ اوزمونږ قبائلي علاقي ددي اعلان په حد كښي راتلئ شي يا نه؟ بعض علماؤ فتوى وركړې كه چرې دروژي نيولو دپاره دي يقين راشي نو كښجائش كيدي شي خود اختر دپاره درؤيت يا شهادت يا دمستفيض خبر ضرورت شته، اودريډيو خبر په شرعي لحاظ سره په دي كښي داخل نه دي. رؤيت او شهادت خو ظاهر دي اويہ خبر مستفيض خود قتي په كتاب كښي داستفاضي ئي دامعني ليكلي ده.

قال الرحمتي: معنى الاستفاضة ان تأتى عن تلك البلدة جماعات متعددون

كل منهم يخبر عن اهل تلك البلدة .....

(بقيه حاشيه) معاوية رضى الله عنه من غير نكير يدل على انه غير منكر. (منهاج السنن شرح جامع السنن ۳: ۱۶ باب ان الفطر يوم تفطرون الخ) قال العلامة مفتي محمد شفيع الديوبندي:

په ټولو ښارونو كښي په يوه ورځ رمضان يا اختر كول نه په مسلمانانو باندي لازم دي نه ددي په اهتمام كښي پريوتل څه اسلامي خدمت يا شرعي اجردې اونه عاده داسې كيدي شي ځكه څه په مغربي او مشرقي ملكونو كښي دطويل مسافت نه پس دا اختلاف مطالع وجود يقيني اوددي اعتبار د جمهورو په نزد ثابت دي. په دي وجه د صحابه كرامو په عهد كښي رمضان او عيد په مدينه كښي په يوه ورځ اويہ مكه كښي په بله ورځ. په شام كښي په بله ورځ په عراق او مصر كښي به په بله ورځ كيدل. په دي ټولو ښارونو كښي په يوه ورځ رمضان يا اختر كولو اهتمام څه دپه هندز انه كښي مسكن وو حضرات صحابه كرامو او تابعينو ددي هم اهتمام نه دي كړې. الخ

(آلات جديده كے شرقي احوال) ..... (بقيه حاشيه به راروانه صفحه

﴿١﴾ (منحة الخالق على هامش بحر الرائق ۲: ۲۷۰ قبيل باب ما يفسد الصوم وما لا يفسده)

انهم صاموا عن رويته لا مجرد الشروع من غير علم من اشاعه (شامی مصری ۱: ۱۲۹)
 دے نہ علاوہ احسن الفتاویٰ ۳۴۹ اوپہ بهشتی زیور شپہم نمبر حصہ کنبی او
 د جدید آلتو شرعی حکم پہ مصنفہ مولانا مفتی محمد شفیع صاحب کنبی
 ئی د عدم جواز حکم دے؟ بینواتو جروا۔

المستفتی: مولانا عبد المستعان مہمند ایجنسی..... ۱۷/۷/۱۹۷۳

جواب: وفي منحة الخالق بعد ذكر عدم اختلاف المطالع وبعد تعريف
 الاستفاضة: لم يذكرنا عندنا العمل بالامارات الظاهرة الدالة على ثبوت الشهر
 كضرب المدافع في زماننا والظاهر وجوب العمل بها على من سمعها ممن كان
 غائبا عن المصر كاهل القرى ونحوها الخ (هامش البحر ۲: ۲۷۰) ﴿ ۱ ﴾ قلت
 الآلة المسملة بالراديو محفوظة جدا فكما جاز الاعتماد عليها لمن تحت ولاية
 الحاكم لافادة الظن الغالب فكذلك جاز الاعتماد لغيرهم ايضا للعلة السابقة مع
 ان اهل القرى ونحوها اعم ممن يكون تحت الولاية ولان ضرب المدافع وانارة
 القناديل لا يختصان بالحكم فافهم وتدبر. وقلت اخبار الجماعات قد يتحقق فيه
 الغلط والتليس فلما جاز الاكتفاء عليه فجاز الاكتفاء بالاخبار الذي يوجد
 بتوسط هذه الآلة يكون مشروعا بطريق اولي لعدم مظنة الغلط والتليس كما هو
 مشاهد ومجرب. وهو موفق

پہ ریڈیو بانڈی د ہلال کمیٹی د اعلان شرعی حیثیت

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ پہ ریڈیو بانڈی ہلال

﴿ ۱ ﴾ (منحة الخالق على هامش البحر الرائق ۲: ۲۷۰ قبل باب ما يفسد الصوم وما لا يفسده)

وما لا يفسده)

.....

کمیٹی د روژے او اختر کوم اعلان کوی دا صحیح دے یا نہ؟ دے نہ علاوہ چہ
 د موجودہ ہلال کمیٹی کوم ممبران دی دا نیکان دی او کہ نہ؟ او کہ نہ دی نو
 ددوی د اعلان شرعی حیثیت خہ دے؟ بینواتو جروا۔

المستفتی: مولانا عبد السلام..... ۱۷/۹/۱۹۷۴

الجواب: دہلال کمیٹی اعلان دا اخبار، ریڈیو او ٹیلی ویژن پہ ذریعہ بہ واجب
 الاعتماد وی، خوچہ خبر تفصیلی وی، پہ دے کنبی حکم دہندہ اوچہ د حکم
 وجہ ذکر وی، چہ ظن غالب حاصل وی او توہمات یعنی پہ سائنسی اصولو
 بانڈی مبنی کیدل، دور بینونو سرہ کتل، پہ ہوائی جہازونو وغیرہ سرہ کتل
 وغیرہ قطع او زائل وی۔

فلتفكر في ما حرره العلامة الشامي في منحة الخالق على هامش البحر (۲: ۲۷۰)
 لم يذكرنا عندنا العمل بالامارات الظاهرة الدالة على ثبوت الشهر كضرب
 المدافع في زماننا والظاهر وجوب العمل بها على من سمعها ممن كان غائبا عن
 المصر كاهل القرى ونحوها كما يجب العمل بها على اهل المصر الذين لم يروا
 الحاكم اه ﴿ ۱ ﴾ قلت: الراديو وغيرها اشد حفاظة و اوضح دلالة كما لا يخفى
 بخلاف ضرب المدافع او روية القناديل من المصر لانه علامة ظاهرة تفيد غلبة
 الظن وغلبة الظن حجة موجبة للعمل كما صرحوا به ﴿ ۲ ﴾ قلت هذا يقتضي كون
 غلبة الظن مقصودة ومطلوبة ايضا.

خکہ چہ پہ قاضی او محکم او سلطانی منادی کنبی عدالت شرط نہ دے،

﴿ ۱ ﴾ (منحة الخالق على هامش البحر الرائق ۲: ۲۷۰ قبل باب ما يفسد الصوم وما لا يفسده)

﴿ ۲ ﴾ قال العلامة ابن عابدين: (قوله وقبل بلاعلة يقع العلم الشرعي وهو غلبة الظن) لانه

العلم الموجب للعمل لا العلم بمعنى اليقين نص عليه في المنافع وغاية البيان ابن كمال

ومثله في البحر عن الفتح وكذا في المعراج.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۱۰۰ كتاب الصوم)

لهذا ددی ممبرانود عدالت تحقیق ضروری نہ دی، وفي الهندية ۵: ۳۴۲ خبر
منادی السلطان مقبول عدلا كان او فاسقا كذا في جوهر الاخلاطی. (۱)
ملاحظه: ..... د کمیٹی دا اعلان چہ رویت نہ دی شوی پہ دی سرہ دنورو
مسلمانانوپہ رویت باندی ہیخ اثر نہ پریوخی. وهو الموفق.

د اختر او روژی د پاره د سعودی اعلان باندی

اعتماد د علماؤ منصب دی د عوامو نہ

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ دریو سعودی عرب
د روژی او اختر اعلان د پاکستانیانود پاره حجت دی یا نہ؟ کہ نہ دی او چا
روژہ ماتہ کرہ نوپہ ہغہ باندی کفارہ شتہ او کہ نہ؟ بینواتو جروا.

المستفتی: تحریک طلباء اسلام برمل وزیرستان ..... ۸/۷/۱۹۸۲.

الجواب: بنابر ظاہر الروایت اختلاف مطالع معتبر نہ دی او ریویو پہ نسبت د
اماراتو واضح الدلالت دی، لعدم احتمال الغلط فيه بخلاف المدافع: (۲). پس د
سعودی عرب پہ تفصیلی خبر باندی اعتماد کول قابل اعتراض نہ دی، البتہ
دا اعتماد د علماء کار دی د عوامو نہ، (۳). عوام کالانعام بلا لگام نہ بعیدہ
نہ دہ چہ پہ پاکستانی اعلان باندی بہ روژہ نیسی او د عربوپہ اعلان باندی بہ
اختر کوی، او اوویشٹ (۲۷)، یااتہ ویشٹ (۲۸)، روژی بہ نیسی چہ دا د آجماعی او

(۱) فتاویٰ عالمگیری ۵: ۳۰۹ کتاب الکراهیہ باب فی العمل بخبر الواحد

(۲) قال العلامة ابن عابدين: العمل بالامارات الظاهرة الدالة على ثبوت الشهر كضرب
المدافع في زماننا والظاهر وجوب العمل بها على من سمعها ممن كان غائبا عن المصر الخ.
(منحة الخالق على بحر الرائق ۲: ۲۷۰ قبیل باب ما یفسد الصوم وما لا یفسده)

(۳) قال العلامة عبد الحئی الکنوی: المراد الجمع الذي يحصل بخبرهم غلبة الظن
وهو مفوض الى رای الامام من غير تقدير عدد وهو الصحيح والعالم الثقة في بلدة لا
حاکم فيه قائم مقامه.

(عمدة الرعاية على هامش شرح الوقاية ۱: ۳۰۹ بیان رؤیة هلال صوم)

منصوصی امر خلاف دہ، او چاچہ پہ دی باندی اعتماد او کرو اوپہ نصف
النهار (نیمہ ورخ) کنبی ئی روژہ ماتہ کرہ، نوپہ ہغہ باندی بہ کفارہ واجب نہ
وی. لوجود الشبهة فافهم. (۱). وهو الموفق.

روژہ د پاکستان پہ اعلان او اختر د سعودی عرب پہ اعلان جائز نہ دی

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ بعضی خلق د رمضان
روژی د پاکستان پہ اعلان باندی نیسی اوپہ آخرہ کنبی اختر د سعودی
عرب پہ اعلان باندی کوی، ددی خہ حکم دی؟ بینواتو جروا.

المستفتی: مولانا حاجی محمد بنون ..... ۲/۲/۱۹۸۷.

الجواب: قمری میاشت دیو کم دیر شو (۲۹)، نہ کمہ نہ وی، او مذکورہ حکم
ددی منصوصی او آجماعی حکم خلاف دی. (۲). لهذا دا ناجائز دی، او دی نہ
علاوہ عوام قضاء راگر خولو تہ ہم تیار نہ وی. (۳). وهو الموفق.

(۱) قال العلامة ابن نجيم: وانما لم تجب الكفارة فيما اذا رأى هلال رمضان ولم يصم لان
القاضي رد شهادته بدليل شرعي وهو تهمة الغلط فاورث شبهة وهذه الكفارة تندرئ
بالشبهات لانها الحقت بالعقوبات الخ.

(البحر الرائق ۲: ۲۶۵ کتاب الصوم)

(۲) قال الشرنبلالی: يثبت رمضان برؤية هلاله لقوله عليه السلام صوموا لرؤيته وافطروا لرؤيته
فان غم عليكم فأكملوا عدة شعبان ثلاثين فلذا قال او بعد شعبان ثلاثين يوما ان غم الهلال
فلم ير لغيم ونحوه لما روينا وهذا بالاجماع.

(امداد الفتاح شرح نور الايضاح ۲۶۲ فصل فيما يثبت به الهلال)

(۳) ..... قال العلامة ابن عابدين: لو صام رأى هلال رمضان واكمل العدة لم يفطر الامع
الامام لقوله عليه الصلاة والسلام صومكم يوم تصومون وفطرکم يوم تفطرون رواه الترمذی
وغیره والناس لم يفطروا في مثل هذا اليوم فوجب ان لا يفطر (بقیه حاشیہ پہ راروانہ صفحہ)

د حکومت طرف نہ د رؤیت ہلال کمیٹی قائمول قابل تحسین دی

سوال: علمائے کرام دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ حکومت پاکستان پہ موجودہ صورت حال کنبی رؤیت ہلال کمیٹی مقرر کرے دہ، ہغہ دروڑی او اختر وغیرہ حکم لگوی اوپہ ریڈیو اوتیلی ویژن باندی اعلان کوی، او خلق پہ دے باندی اعتماد ہم کوی، اوس سوال دا دے چہ ددے کمیٹی خہ شرعی حیثیت شتہ دے کہ نہ؟ بینواتو جروا۔

المستفتی: قاری اشرف گل دھب سنگینی کرک..... ۱۸/۵/۱۹۸۹۔

الجواب: د حکومت پاکستان د طرف نہ دروڑیت ہلال کمیٹی قائمول قابل تحسین دی، خود پاکستان پہ مغربی صوبو کنبی دا کمیٹی ناکام دہ، نہ حکومت پہ علت سرہ پہ آزادو علاقو کنبی د کمیٹی ممبران مقرر کرے دی او نہ دعوا مو دے کمیٹی سرہ یا د پاکستان حکومت سرہ خہ ہمدردی شتہ، دے نہ علاوہ دا کمیٹی آزادہ (بااختیارہ) ہم نہ دہ، کلہ چہ د مشرقی صوبو د خلقو روڑی اتہ ویشٹ (۲۸) وی یاد جمعی پہ ورخ اختر کیدونکے وی، نو دا کمیٹی پہ شریعت باندی مصلحت تہ ترجیح ورکوی، بہر حال ضرورت د کمیٹی د ممبرانو مقررولو دے، د اختر حکم یو معتمد عالم ہم ورکولے شی (۱)۔ وھو الموفق

(بقیہ حاشیہ) (ردالمحتار هامش الدر المختار ۹۸:۲ مبحث فی صوم یوم الشک)

.....☆ وفی المنہاج: لا یفطر برادیو العرب فی پاکستان لان العوام یصومون برؤیة پاکستان ویفطرون برؤیة العرب ثم لا یقضون عند نقصان الشهر ویقومون لیلة العید دون لیلة رمضان بالتلوم۔

(منہاج السنن شرح جامع السنن للترمذی ۱۵:۳ قبیل باب ما یستحب علیہ الافطار)

﴿۱﴾ قال عبد الرحمن الجزیری: لا یشرط فی ثبوت الهلال ووجوب الصوم بمقتضاه علی الناس حکم الحاكم ولكن لو حکم بثبوت الهلال بناء علی ای طریق فی مذہبہ وجب الصوم علی عموم المسلمین ولو خالف مذهب البعض منهم لان..... (بقیہ حاشیہ پہ راروانہ صفحہ)

د سپورمن لیدلو د شرعی ثبوت نہ روستو د

ہلال کمیٹی د اعلان نہ کولو شرعی حکم وغیرہ

سوال: علمائے دین دلاندینو مسئلو پہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ؟
(۱) کہ د شرعی ثبوت پہ موجودگی کنبی د اختر اعلان پہ مقامی طور باندی علماء او کری نوعام خلق اختر کوی، خو فوجیان خلق چہ کوم دلتہ اوسیری دھغوی دپارہ مخالفت خنگہ دے؟ (۲) د شرعی رؤیت او د قاضی د اعلان نہ روستو دروڑیت ہلال کمیٹی اعلان نہ کول د شرعی حکم نہ منل دی؟ (۳) کہ د ثبوت باوجود ہلال کمیٹی اعلان اونکری نو ددے اعلان نہ کولو حکم خہ دے؟ بینواتو جروا۔

المستفتی: مولانا اشرف الدین خطیب فوج نوشہرہ..... ۱۹۷۸/۱۱/۲۴۔

الجواب: (۱) د شرعی ثبوت نہ پس یوکس کہ ہغہ د فوج سرے وی یاد سول، د مخالفت کولو مجاز نہ دی (۱) (۲) د ہلال کمیٹی اعلان نہ کول د شرعی حکم دپارہ مانع نہ دے (بشرط صدق وثبوت) (۲) (۳) د شرعی ثبوت باوجود د کمیٹی اعلان تہ کول د مصلحت پہ بنیاد باندی کیدے شی دا خدا پرستی نہ دہ۔ وھو الموفق۔

(بقیہ حاشیہ) حکم الحاكم یرفع الخلاف وهذا متفق علیہ. (الفقه علی المذاهب الاربعہ ۲۸۲:۱ کتاب الصیام)

﴿۱﴾ وقال فی الہندیہ: ولا یشرط فی ہذہ الشہادۃ لفظ الشہادۃ ولا الدعوی ولا حکم الحاكم حتی انہ لو شہد عند الحاكم وسمع رجل شہادۃ عند الحاكم وظاہرہ العدالۃ وجب علی السامع ان یصوم ولا یحتاج الی حکم الحاكم۔

(فتاویٰ عالمگیریہ ۱: ۱۹۷ الباب الثانی فی رؤیۃ الهلال)

﴿۲﴾ قال عبد الرحمن الجزیری: لا یشرط فی ثبوت الهلال ووجوب الصوم بمقتضاه علی الناس حکم الحاكم ولكن لو حکم بثبوت الهلال بناء علی ای طریق فی مذہبہ وجب الصوم علی عموم المسلمین۔

(الفقه علی المذاهب الاربعہ ۱: ۲۸۳) ھل یشرط حکم الحاكم فی الصوم

سحر مشرق طرف ته او ماہنامہ دمغرب طرف ته سپورمئی لیدل ممکن دی
 سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کسبہ خہ فرمائی چہ یو لوئی عالم دین اعلان او کرو، چہ صبابہ اختر وی، خودہغه نہ کم علم والا دا اولیکل چہ دا اختر ناجائز دی. او پخپلہ ئی ہم روژہ نیولی وہ. اونورو تعلق لرونکو ته ئی ہم دروژہ نیولو دیارہ وئیل، دلیل دا پیش کوی چہ پہ دی ورخ ماسپورمئی مشرق طرف ته لیدلہ وہ، لہذا پہ ہم دی ورخ دمغرب طرف ته سپورمئی لیدل کیدی نشی، اوس پہ دی کسبہ خوک پہ غلطی باندی دی او خوک صحیح دی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: مولانا محمد ابراہیم طوطی آباد لکی مروت ۲۴/شوال ۱۴۰۲ھ
الجواب: دالسلام علیکم نہ روستو دی واضحه وی چہ پہ ردالمحتار ۲: ۱۳۱ کسبہ مسطور دی چہ صباحا او مساء رؤیت ممکن دی،
 وعبارتہ ہذا: وشمل قولہم لا عبرة برویتہ نهارا ما اذا رؤی يوم التاسع والعشرين قبل الشمس ثم رؤی ليلة الثلاثين بعد الغروب وشهدت بينة شرعية بذلك فان الحاكم يحكم برویتہ لیلا کما هو نص الحديث ولا يلتفت الى قول المنجمين انه لا يمكن رؤيته صباحا ثم مساء في يوم واحد كما قدمناه ﴿۱﴾
 بہر حال ددی محالف کونکی منشافاسد دہ. وهو الموفق.

د سعودی عرب د ریویو پہ تفصیلی خبر باندی اعتماد کول صحیح دی
 سوال: ماذا یقول العلماء فی المسائل الآتیة: (۱) ما حکم الاخبار والعمل براديو الرياض من السعودية او غيره من الممالک الاسلامیة العربیة والحال ان فی افغانستان لیس بسلطان ولا امیر الا امراء المجاہدین والعلماء؟ (۲) وما حکم التلفون والراديو من الآلات الاستخباریة فی القوة والضعف والظن والیقین؟ (۳) فاذا ﴿۱﴾ (ردالمحتار هامش الدرالمختار ۲: ۱۰۴ مطلب فی اختلاف المطالع)

لم یوجد السلطان والامیر فكيف حکم العالم بالعمل بهذا الاخبار مع وجود الاختلاف الشديد بين العلماء فبعضهم يعمل بهذا الاخبار وبعضهم لا يعمل به فما حکم الفريقين؟ بینوا توجروا

المستفتی: هیئت علماء حرکت انقلاب اسلامی افغانستان... ۱۹۸۷ء ۴/۱

جواب: (۱) جاز الاعتماد باخبار راديو الرياض اذا كان مفصلا ذكر فيه الحاكم وسبب الحكم (ماخوذ من منحة الخالق علی هامش البحر) (۲: ۲۷۰) ﴿۱﴾
 (۲) التلفون آلة غير محفوظة فلا بد من التحری فی الاخبار الموصولة بها.

(۳) العلماء اتفقوا علی ان لا يتفقروا ولاضیر فی الاختلاف لوجوده سلفاً وخلفاً ﴿۲﴾. وهو الموفق

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين الشامي: واذا كانت الاستفاضة فی حکم الثبوت لزم العمل بها ان المراد بالاستفاضة تواتر الخبر من الواردين من بلدة الثبوت الى البلدة التي لم يثبت بها لا مجرد الاستفاضة لانها قد تكون مبنية علی اخبار رجل واحد ..... ولم يذكروا عندنا العمل بالامارات الظاهرية الدالة علی ثبوت الشهر كضرب المدافع فی زماننا والظاهر وجوب العمل بها علی من سمعها ممن كان غائبا عن المصر كاهل القرى ونحوها الخ.

(منحة الخالق علی هامش البحر الرائق ۲: ۲۷۰ قبیل باب ما یفسد الصوم وما لا یفسده)

﴿۲﴾ وفي المنهاج: ان تعدد الاعیاد والصیامات غیر منکر وتوحیدها لیس بمطلوب لان المدار علی الثبوت الشرعی وهو ربما یختلف دون نفس الامر وهو لا یختلف، قلت وكذا وقوع هذا الاختلاف فی عهد معاویة رضی الله عنه من غیر نكیر یدل علی انه غیر منکر. (منهاج السنن شرح جامع السنن للترمذی ۳: ۱۶ باب ان الفطر يوم تفطرون) وقال الحصكفی: ولو كانوا ببلدة لا حاکم فیها صاموا بقول ثقة وافطروا باخبار عدلین.

(الدرالمختار علی هامش ردالمختار ۲: ۹۹ مطلب لا عبرة بقول الموقنین)

پہ روژي او اختر کسې اختلاف نه امر مستبعد دي او نه امر منکر

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کسبے خہ فرمائی چہ زمونرپہ نزدی کلی والو علاقو کسبے دورو کی اخترپہ کیدوباندی اختلاف وو چہ دھغی پہ وجہ دوه اخترونه او کړئ شول، یو کلی پوره دشعبان دیرش (۳۰) ورځې پورې کړې وې اوروژہ ئې شروع کړې وه، او یو کم دیرش (۲۹) روژې ئې اونیولې او دویمې طبقې هم ددې ورځ نه روژې شروع کړې وې او دیرش (۳۰) روژې ئې اونیولې، لهذا هر دویم فریق پہ یوبل باندې لعنت او دکفاری چغې وهی، یوه طبقه وائی چہ داخترپہ ورځ روژہ نیول حرام دی، دویمه طبقه وائی چہ تاسو به په روژہ نه نیولو باندې کفارہ ادا کوئ، او یاد دې وی چہ اولنئ طبقې پہ تیلیفون کولو باندې اختر کړې دي، اوس ستاسو صاحبانو د حکم پہ انتظار یو. لهذا تاسو صاحبان پہ دې بارہ کسبې خہ فرمائی؟ بینواتو جروا.

المستفتی: محمد جان خطیب جامع مسجد دارورہ ملاکنډ ایجنسی.

الجواب: واضحه دي وی چہ حدیث صومو الرؤیته وافطرو الرؤیته نه معلومه شوه چہ د روژي او اختر دارومدار پہ شرعی ثبوت باندې دي نه په نفس الامر باندې. (۱) پس په دې وجه باندې په روژي او اختر کسبې اختلاف نه امر

(۱) یؤخذ من هذا الحديث (۱) وجوب صيام شهر رمضان اذا ثبت رؤية هلال ووجوب الفطر اذا ثبت رؤية هلال شوال. (۲) استحباب اشاعة خبر دخول شهر رمضان وخروجه بأوسع وسيلة واسرعها. (۳) ان الحكم بالصوم والفطر معلق برؤية الهلال فلا يصام ولا يفطر الا بالرؤية. (۴) اذا حال دون مغيب الهلال ما يمنع الرؤية من سحاب او غبار او نحوهما ليلة الثلاثين من شعبان فتكمل عدة شعبان ثلاثين يوما ولا يصام يوم تلك الليلة. (۵) الرؤية هي المستند الشرعي في احكام الصيام والافطار ولا عبرة بالحساب ولا يصح الاعتماد عليه بحال من الاحوال لان الرؤية لا تنضبط بامر حسابي فانها تختلف باختلاف ارتفاع المكان وانخفاضه وغير ذلك.

واختلف العلماء فيما اذا روى الهلال ببلد من..... (بقية حاشية به راروانه صفحه)

مستبعد دي او نه امر منکر دي، دصحيح مسلم شريف وغيره روايتونوپه وجه باندې په خير القرون کسبې هم دا اختلاف پيدا شوې دي، پس په موجوده صورت کسبې دفریقینوپه یوبل باندې لعنت وئیل یوه عوامی او جاهلانہ رویه ده، عوامو دپاره ضروری ده چہ دخپل مقامی عالمانوپه فتویٰ باندې اعتماد او کړی. (۱) وهوالموفق

(بقیه حاشیه) البلدان فهل يجب الصيام او الافطار على عموم المسلمين او ان كل قطر له حكمه في الصيام والافطار حسب مطلع قطره الذي هو فيه؟ فذهب جمهور العلماء ومنهم الامامان ابو حنيفة واحمد الى انه اذا روى في بلد لزم حكمه جميع الناس عملا بهذا الحديث والخطاب للمسلمين عامة ولا عبرة باتفاق المطالع واختلافها، وذهب الشافعي وجماعة من السلف الى القول بالحكم باختلاف المطالع وقالوا ان الخطاب في الحديث نسبي فان الامر بالصوم والفطر موجه الى من وجد عندهم الهلال. فمسألة اعتبار اختلاف المطالع من عدمه من المسائل النظرية التي للاجتهاد فيها مجال والاختلاف فيها واقع ممن لهم الشأن في العلم والدين وهو من الاختلاف السائغ وقد اختلف اهل العلم في هذه المسألة على قولين فمنهم من رأى اعتبار اختلاف المطالع ومنهم لم يراعها واستدل كل فريق بادلته وقد مضى على ظهور هذا الدين مدة اربعة عشر قرناً ولا نعلم فيها فترة جرى فيها توحيد اعياد اسلامية على رؤية واحدة، فيجب صوم رمضان على رؤية الهلال او الشهادة على الرؤية والاخبار بها او اكمال عدة شعبان ثلاثين يوما فخلاصة الاقوال في الصوم والفطر ثلاثة الاول انه اذا روى في بلد لزم الناس كلهم الصوم نظرا الى ان الخطاب لكل المسلمين بقوله اذا رأيتموه، الثاني اعتبار اختلاف المطالع وتحديد به بالكيلات مع الاختلاف وهذا ملاحظ فيه ان الخطاب خاص لمن يمكن رؤيته في قطره، الثالث لزوم الصوم والفطر اذا كانوا تحت ولاية واحدة اي بلاد متقاربة، فالصحيح من حيث الدليل الاول وعمل اليوم على الثالث. (ملخص مقرر مجلس هيئة كبار العلماء في المملكة السعودية على هامش على بلوغ المرام ۲۰۷ كتاب الصيام)..... از مرتب

(۱) قال العلامة عبد الحثي الکنوی: والعالم الثقة في بلدة لا حاكم فيه قائم مقامه.

مسئلہ لا عبرة باختلاف المطالع و علماء و پھ

مینخ کسب اختلافی دہ اجماعی نہ دہ

سوال: فضيلة الشيخ المحترم مولانا مفتی محمد فرید ظہ جامعہ حقانیہ اکوڑہ خٹک: بعد از سلام (۱) لا عبرة باختلاف المطالع مسئلہ متون است و ظاہر المذہب آنست و ظاہر الروایة وهو الاصح وعلیہ الفتوی علی ما فی المستخلص و نور الايضاح وغيره، پس قول زبلی کہ از اہل اجتہاد نیست بلکہ قول مقلد و ناقل است بکدام دلیل شرعی نزد اثنائی معمول شد و مذہب احناف و مالکیہ و حنابلہ را شامہ علماء کرام پاکستان ترک کردہ اند دلیل شرعی آن را نوشتہ کنید۔ (۲) سپیکر و راد پو لتعال الناس و جمیع العلماء معمول است پس شمار در خصوص صوم چہ آنرا اعتبار نمیدہید و آن مثل مشافہہ ہم میباشد، اعلانات علی العموم خبر نیست حتی کہ شرائط بخواند بلکہ انشاء است استفاضہ آن شرط نیست، پس اعلان قضائی و سلطنت عربستان را بکدام دلیل شرعی شامہ اعتبار نمیدہید، دلیل منع نوشتہ مع حوالہ کتب معتبرہ؟ و اجر کم علی اللہ المستفتی: افغان مهاجرین اکوڑہ خٹک کیمپ..... ۱۹۸۹ء/۵/۲۰.

جواب: واضح باد کہ ظاہر الروایت اگر چہ عدم اعتبار اختلاف مطالع است لیکن مراد ازین عدم اعتبار در بلاد قریبہ ست نہ در بلاد قریبہ و ناتیہ ہر دو ﴿۱﴾۔

پس اہل پاکستان و اہل کیمپہارا برویت عربستان اعتماد کردن خلاف فقہ حنفی ست، اما اولاً فلما فی البدائع ۲: ۹۹۱ فی مبحث رؤیة الهلال و شہودہ فاما اذا كانت بعيدة فلا يلزم احد البلدين حکم الآخر لان المطالع عند المسافة الفاحشة تختلف فيعتبر في اهل كل بلد مطالع بلدهم دون البلد الآخر، انتهى ما فی البدائع ﴿۲﴾ واما ثانیاً، فلان مسئلہ اختلاف المطالع و عدمہ مسئلہ اجتہادیہ، و عدم کون الشهر اقل من تسع وعشرين امر ﴿۱﴾ قال الفقيه نصرين محمد السمرقندی: اهل بلدة صاموا ثلاثين يوماً بالرؤية و اهل بلدة اخرى صاموا تسعة وعشرين يوماً بالرؤية ايضاً فعليهم قضاء يوم اذا لم تختلف المطالع بينهما اما اذا اختلفت المطالع لا يجب القضاء. (فتاویٰ النوازل ۸۴۶ کتاب الصوم)

﴿۲﴾ (بدائع الصنائع ۲: ۲۲۴ مبحث اثبات الاهلة)

منصوصی اجماعی فاذا صام اهل باكستان برويتهم و افطروا بروية العرب كما هو المظنون من العوام فيلزم خلاف الامر الاجماعي والمنصوصي وهو واضح. واما ثالثاً: فلان اهل البلد الثاني كاميركة اذا رآوا الهلال و اخبر بها مسلم بالآلات الجديدة الى اهالي باكستان فيصل اليهم الخبر عند طلوع الشمس لان وقت الغروب عليهم وقت الشروق علينا فيلزم الحرمان من صلاة التراويح و صيام اليوم الاول حتماً دائماً.

و اما ما قالوا فيلزم اهل المشرق برؤية اهل المغرب فالمراد منه المشرق و المغرب للبلد القريب مثلاً اذا رآها الناس في مغرب باكستان فيلزم اهل المشرق من الهند و الباكستان برؤية اهل المغرب ﴿۱﴾.

ملاحظہ: ..... کتبت المسئلة بالعربية لتلا تقع عند غير اهل العلم. و هو الموفق

﴿۱﴾ قال العلامة عبد الحئی اللکهنوی: نزد طائفہ از محققین حنفیایں است کہ بلادے کہ بحسب قواعد علم ہیئت اختلاف مطالع دارند و مقدارش نزد ایشان مسافت یک ماہ است در اں اختلاف مطالع معتبر شدہ حکم یک بلدہ ببلدہ دیگر ملزوم نہ خواہد شد، و در بلاد متقاربہ کہ مسافت کم از کم یک ماہ دارند ثبوت رؤیت یک بلدہ ببلدہ دیگر ملزوم خواہد شد، در مراقی الفلاح مے نویسند، اذا ثبت الهلال في بلدة و مطلع قطرها لزم سائر الناس في ظاهر الرواية و علیہ الفتوی و هو قول اکثر المشائخ فيلزم قضاء يوم على اهل بلدة صاموا تسعة وعشرين يوماً لعموم الخطاب صوموا لرؤيته و قيل يختلف ثبوته باختلاف المطالع و اختاره صاحب التجريد كما اذا زالت الشمس عند قوم و غربت عند غيرهم فالظهر على الاولين لا للغرب لعدم انعقاد السبب في حقهم. و طحاوی در حواشی مراقی الفلاح مے نویسند: قوله كما ذهب اليه صاحب التجريد و هو الاشبه لان انفصال الهلال من شعاع الشمس يختلف باختلاف الاقطار كما في دخول الوقت و خروجه و هذا مثبت في علم الافلاك و الهيئة و اقل ما اختلف المطالع مسيرة شهر كما في الجواهر، و در فتاویٰ تاتارخانیہ مے آرد: اهل بلدة اذا رآوا الهلال هل يلزم في حق كل بلدة اختلف فيه فمنهم من قال (بقية حاشیه پہ راروانہ صفحہ)

اختلاف مطالع او د ریویو د اعلان پنه باره

کښې تفصیلی استفسار او مختصر جواب

سوال: د موجوده رؤیت هلال کمیته د طرف نه چه کوم طریقہ کار مخې ته راغلي دي هغه په شرعی لحاظ سره ډیر تشویشناک دي، دي نه علاوه معلومه شوی ده چه دخپلي علمي بي بضاعتې باوجود چه کوم نقائص شرعی (بقیه حاشیه) لا يلزم فانما المعتبر في حق اهل بلدة رؤيتهم وفي الخانية لا عبرة باختلاف المطالع في ظاهر الرواية وفي القدوري ان كان بين البلدتين تفاوت لا يختلف به المطالع يلزمه وذكر شمس الاثمة الحلواني انه الصحيح من مذهب اصحابنا، وصاحب هداية المختارات التوازل في آراء اهل بلدة صاموا تسعة وعشرين يوما بالرؤية واهل بلدة اخرى صاموا ثلاثين بالرؤية فعلى الاولين قضاء يوم اذا لم يختلف المطالع بينهما واما اذا اختلف لا يجب القضاء، ..... وزيل في ترتيب الحقائق شرح كنز الدقائق في طرازه: ولا عبرة باختلاف المطالع ومعناه اذا رأى الهلال اهل بلدة ولم يره اهل بلدة اخرى يجب ان يصوموا برؤية اولئك كيف ما كان على قول من قال لا عبرة باختلاف المطالع وعلى قول من اعتبره ينظران كان فيهما تقارب بحيث لا يختلف المطالع يجب وان كان بحيث يختلف لا يجب واكثر المشائخ على انه لا يعتبر حتى اذا صام اهل بلدة ثلاثين يوما واهل بلدة اخرى تسعة وعشرين يوما يجب عليهم قضاء يوم، والاشبه ان يعتبر لان كل قوم مخاطبون بما عندهم وانفصال الهلال عن شعاع الشمس يختلف باختلاف المطالع كما في دخول وقت الصلاة وخروجه يختلف باختلاف الاقطار ..... خلاصه كلام اين است که مذهب اعتبار اختلاف مطالع مطلقاً و عدم لزوم حکم رؤیت یک بلد هبلده دیگر اگر چه متقارب باشد غیر معتبر است و مذهب عدم اعتبار اختلاف مطالع مطلقاً و لزوم حکم رؤیت یک بلد هبلده دیگر اگر چه متباعد باشد بغایت بعد مخالف حدیث ابن عباس است و اصح المذاهب عقلاً و نقلاً همین است که هر دو بلدة که فیما بین آنها مسافتی باشد که در آن اختلاف مطالع می شود و تقدیرش مسافت یک ماه است در این صورت حکم رؤیت یک بلد هبلده دیگر نخواهد شد و در بلاد متقاربه که مسافت کم از یک ماه داشته باشند حکم رؤیت یک بلد هبلده دیگر لازم خواهد شد بشرطیکه ثبوت آن بطریق موجب شده باشد.

(مجموعه الفتاویٰ علی هامش خلاصه الفتاویٰ ۱: ۲۵۵ کتاب الصوم)

لحاظ سره مونږ ته معلوم شوی دی د مشرانوپه مخکښې ئې کيږدئ اطمینان حاصل کړئ. (۱). د ټول ملک دپاره په یو وخت روژه، روژې ماتې او اختر ضروري گنړلو مثال په خیر القرون کښې نه ملاویږي او د غیر ضروري گنړلو هم. (۲). په زرگونو مربع میلو نو حکومت کښې دا خبره د اعتبار د اختلاف مطالع خلاف ده ځکه چه د اختلاف مطالع مقدر دیوې میاشتي مسافت علماؤ گړخولې دي، چه د میلونوپه حساب سره تقریباً خلورسوه او اتیا (۴۸۰) میله سفر جوړیږي او کراچی د لکی مروت نه د آته سوو (۸۰۰) کلومیټرونه په زیاته فاصله باندي واقع ده، اود محققین علمائي کراموپه نزد د اختلاف مطالع د اعتبار قول صحیح او راجح دي چه د دې د تحقیق دپاره د مولانا عبدالحی رحمت الله مختصر خو جامع بحث دا لاندې دي:

در باب اختلاف مطالع فقهاء حنفیه بر چند اقوال مختلف اند، بعضی بر آنند که اختلاف مطالع معتبر است، و اعتبار رؤیت یک بلد هبلده دیگر نیست، بلکه برائے اهل هر بلدة رؤیت هماں بلدة معتبر است و نزد اکثر مشائخ حنفیه موافق ظاهر الروایة اختلاف مطالع را مطلقاً اعتبار نیست، پس رؤیت یک بلد هبلده دیگر اگر چه فیما بین هر دو فاصله کثیر باشد، بعد ثبوت آن بطریق شرعی ملزم و معتبر خواهد شد، و نزد طائفة از محققین حنفیه این است که بلادی که بحسب قواعد علم هیأة اختلاف مطالع دارند و مقدارش نزدايشاں مسافت یک ماه است در آن اختلاف مطالع معتبر شده حکم یک بلد هبلده دیگر ملزم نخواهد شد و در بلاد متقاربه که مسافت کم از یک ماه دارند ثبوت رؤیت یک بلد هبلده دیگر ملزم خواهد شده، در مراقی الفلاح می نویسد اذا ثبت الهلال فی بلدة و مطلع قطرها لزم سائر الناس فی ظاهر الرواية و علیه الفتوى و هو قول اکثر المشائخ فيلزم قضاء يوم على اهل بلدة صاموا تسعة وعشرين يوما لعموم الخطاب صوموا لرؤيته و قيل يختلف ثبوته باختلاف المطالع واختاره صاحب التجريد كما اذا زالت الشمس عند قوم وغربت عند غيرهم فالظهر على الاولين لا المغرب لعلم انعقاد السبب في حقهم انتهى، و طحاوی در حواشی مراقی الفلاح می نویسد قوله كما ذهب اليه صاحب التجريد وهو الاشبه لان انفصال الهلال من شعاع الشمس يختلف باختلاف الاقطار

كما في دخول الوقت وخروجه وهذا مثبت في علم الافلاك والهيئة واقل ما يختلف المطالع مسيرة شهر كما في الجواهر انتهى، ودر فتاویٰ تاتارخانیہ مے آرد اهل بلدة اذا رأوا الهلال هل يلزم في حق كل بلدة يختلف فيه فمنهم من قال لا يلزم فانما المعتبر في حق اهل بلدة رويتهم وفي الخانية لا عبرة باختلاف المطالع في ظاهر الرواية، وفي القدوري ان كان بين البلدين تفاوت لا يختلف به المطالع يلزمه وذكر شمس الائمة الحلواني انه الصحيح من مذهب اصحابنا انتهى 'وصاحب هداية در مختارات النوازل مے آرد، اهل بلدة صاموا تسعة وعشرين يوما بالرؤية واهل بلدة اخرى صاموا ثلاثين بالرؤية فعلى الاولين قضاء يوم اذا لم يختلف المطالع بينهما واما اذا اختلف لا يجب القضاء انتهى، وزيلعي در تبیین الحقائق شرح كنز الدقائق می طرازد، ولا عبرة باختلاف المطالع ومعناه اذا رأى الهلال اهل بلدة ولم يره اهل بلدة اخرى يجب ان يصوموا برؤية اولئك كيف ما كان على قول من قال لا عبرة باختلاف المطالع وعلى قول من اعتبره ينظر فان كان فيهما تقارب بحيث لا يختلف المطالع يجب وان كان بحيث يختلف لا يجب واكثر المشائخ على انه لا يعتبر حتى اذا صام اهل بلدة ثلاثين يوما واهل بلدة اخرى تسعة وعشرين يوما يجب عليهم قضاء يوم والاشبه ان يعتبر لان كل قوم مخاطبون بما عندهم وانفصال الهلال عن شعاع الشمس يختلف باختلاف المطالع كما في دخول وقت الصلوة وخروجه يختلف باختلاف الاقطار حتى اذا زالت الشمس في المشرق لا يلزم ان تزول في المغرب وكذا طلوع الفجر وغروب الشمس بل كلما تحركت الشمس درجة فتلك طلوع الفجر لقوم وطلوع الشمس لبعضهم وغروب لبعض ونصف ليل لغيرهم والدليل على اختلاف المطالع ما روى كريب ان ام الفضل بعثته

الى معاوية بالشام قال فقدمت الشام وقضيت حاجتها واستهل على شهر رمضان وانا بالشام فرأيت الهلال ليلة الجمعة ثم قدمت المدينة في آخر الشهر فسألني عبد الله ابن عباس ثم ذكر الهلال متى رايتم الهلال فقلت رايناه ليلة الجمعة فقال انت رأيته فقلت نعم وراه الناس وصاموا وصام معاوية فقال لكننا رايناه ليلة السبت فلا نزال نصوم حتى نكمل ثلاثين او نراه فقلت اولئك في براءة معاوية وصيامه قال لا هكلنا امرنا رسول الله ﷺ قال في المنتقى رواه الجماعة الا البخاري وابن ماجة انتهى خلاصه كلام ابن است که مذهب اعتبار اختلاف مطالع مطلقا وعدم لزوم حکم رویت یک بلدة ببلدة دیگر اگر چه متقارب باشد غیر معتبر است و مذهب عدم اعتبار اختلاف مطالع مطلقا و لزوم حکم رویت یک بلدة ببلدة دیگر اگر چه متباعد باشد بغایت بعد مخالف حدیث ابن عباس است واضح المذاهب عقلا و تقلا همین است که هر دو بلدة که فیما بین آنها مسافتی باشد که در ان اختلاف مطالع میشود و تقدیرش مسافت یک ماه است دریں صورت حکم رویت یک بلدة ببلدة دیگر نخواهد شد، و در بلاد متقاربه که مسافت کم از یک ماه داشته باشند حکم رویت یک بلدة ببلدة دیگر لازم خواهد شد بشرطیکه ثبوت آن بطریق موجب شده باشد انتهى (ما فی مجموعه الفتاویٰ علی هامش خلاصة الفتاویٰ ۱: ۲۵۴، ۲۵۵).

علامه انور شاه کشمیری رحمۃ اللہ علیہ پہ عرف الشذی ۳۵۳ (مطبع قاسمیہ دیوبند) کسبی علامہ زیلعی شارح کنز دا پورته عبارت نقل کولو نه روستو فرمائیلی دی، کنت قطعت بما قال الزيلعي ثم رايت في قواعد ابن رشد اجماعا على اعتبار اختلاف المطالع في البلدان النائية، دروژي مسئله خونستأ لره ضعيفه شان ده حكه چه په دي کسبي خوشهات نشته صرف اخبار دي، خو مشكله مسئله مخکسبي داختر اروانه ده، چه دهغي دپاره شهادت ضروري دي، او په شهادت کسبي شرعاً او عقلاً دگواهانو حاضري ضروري ده او که نقل دقاضي د حکم وي نو په هغي کسبي هم دوه گواهان ضروري دي، حالانکه دلته حکومت د دي حائي نه علاوه چرته چه رویت شوې وي، نورو تولو

حایونو دپاره په تیلی فون او ریډیو باندې د حکم رسولو انتظام کړې دي، حالانکه زموږ په ناقص خیالونو کښې د ادققي دقواعدو په بنیاد باندې قطعاً غلط معلومیږي، صاحب بحر لیکي،

واعلم ان ماكان من باب الديانات فانه يكتفى فيه بخبر الواحد العدل كهلال رمضان وماكان من حقوق العباد وفيه الزام محض كالبيع والاملاك فشرطه العدد والعدالة

ولفظ الشهادة مع باقى شروطها ومنه الفطر انتهى (بحر ۲: ۲۶۷) او په مجموعه الفتاوى کښې ۱: ۲۷۵ صفحه باندې دي، بحسب ضوابط فقهیه مجرد اخبارات او تارو غیره درباب روژه او افطار معتبر نه دي. په درمختار کښې دي:

فليزم اهل المشرق برؤية اهل المغرب اذا ثبت عندهم روية اولئك بطريق موجب چه په دې باندې علامه شامي رحمته الله لیکي:

قوله بطريق موجب كان يتحمل اثنان الشهادة ويشهدا على حكم القاضى او ليسفرض الخبر، دي نه پس لیکي:

قال الرحمتى معنى الاستفاضة ان تأتى من تلك البلدة جماعات متعددون كل منهم يخبر عن اهل تلك البلدة انهم صاموا عن رؤية لا مجرد الشيوخ من غير علم بمن اشاعه انتهى

دې عبارتونه معلومه شوه چه رؤیت هلال دروژي په باره کښې د ریډیو، تیلی فون او د تار په ذریعه اطلاعات په دې صورتونو کښې شامل کیدي نشي چه هغه علمائي کرام په شرعي لحاظ سره د اعتبار قابل او گنړي، نوڅه به پرې باندې د اخترینا او کړې شي، ځکه چه صاحب بحر و غیره ټولو علمائي کرامو په اتفاق سره رویت هلال د اثبات په شرعي لحاظ سره شهادت شرط گرځولي دي او په شهادت کښې خوشراً او عقلاً په دواړه لحاظ سره د گواهانو حاضرې اولنې شرط دي، په شرعي لحاظ سره د ققي په کتابونو کښې ثبوت موجود دي او عقلاً دي دپاره چه ترننه پورې تمام ذی عقل او تعلیم یافته ججیان صاحبانو که هغه کافران ولې نه وی په ریډیو، تیلی فون او د تار په ذریعه شهادت اخستل جائز نه دي گرځولي.

پس که مونږ په قول مرجوح باندې عمل او کړو او په اختلاف مطالع باندې اعتبار او نکړو نو په یو مجرد د دروغو خیز (ریډیو) باندې څنگه اعتماد او کړي شي چه د دروغ ژن مجرب سره سره اعلان کونکي هم فاسق وی او که هم دا ټول نقصونه نظرانداز کولې شو نو بیا د سعودی عربیه په اعلان باندې لیک ولې نه وایو، چه د ټول امت روژه او اختر یو وی؟ بینواتو جروا.

المستفتی: مولانا عزیز الرحمن بنون تحصیل لکی مروت..... ۱۹۷۵/۳/۲. الجواب: واضحه دي وی چه په خیر القرون کښې دروژي او اختر د وحدت ضروري یا غیر ضروري کیدو د دواړو مثال نه ملا ویږي، البته د وحدت د مشروع کیدو دلیل ملا ویږي.

وهو قوله عليه الصلاة والسلام صوموا لرؤيته وافطروا لرؤيته ﴿١﴾ وجه الدلالة ان الخطاب فيه عام لجميع المسلمين، والمراد من الرؤية ثبوت الرؤية بالمشاهدة او الشهادة وغيرها لا الرؤية المحضة اجماعاً وهو واضح فاذا ثبتت عند اهل المشرق رؤية اهل المغرب ثبوتاً شرعياً فيلزم عليهم الصوم والافطار وهو ظاهر الرواية كما صرحوا به، وخصص ابن عباس الخطاب باهل البلد حيث قال هكذا امرنا رسول الله صلی الله علیه وآله فيكون عدم حكمه بناء على رأيه المستتب من الحديث دون منطوق الحديث والاصل في الخطاب هو العموم فيكون ظاهر الرواية قويا من حيث الدليل وهو الراجح عند المحققين كذا صرحوا به ﴿٢﴾، واما ما اختاره الزيلعي فهو غير ظاهر الرواية والمراد من الاجماع في كلام ابن رشد اجماع المالكية،

﴿١﴾ أخرجه احمد في المسند (۲: ۴۵۳) والبخاري في الصوم باب قول النبي صلی الله علیه وآله اذا رأيتم الهلال فصوموا، ومسلم في الصيام باب وجوب صوم رمضان لرؤية الهلال والفطر لرؤية الهلال وغيرهم من حديث ابی هريرة رضي الله عنه مرفوعاً.

﴿٢﴾ قال الدكتور وهبة الزحيلي: ان الجمهور استدلوا بالسنة والقياس اما السنة فهو حديث ابی هريرة وغيره صوموا لرؤيته وافطروا لرؤيته..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

واضحہ دی وی چہ ریڈیو یوڈیرہ محفوظ آلہ ده، دَدی پہ ذریعہ چہ کوم خبر نشر کیڑی، هغه واضح الدلالت وی، پہ خلاف دَمَدافع وغیرہ، چہ پہ هغی کنبی دَغیر احتمال هم موجود وی، پس چہ پہ مدافع باندی اعتماد صحیح او مشروع دی نوپہ آلہ باندی به اعتماد بالکل صحیح وی،

كما فی منحة الخالق علی هامش البحر ۲: ۲۷۰ لم یذكروا عملنا العمل بالامارات الظاهرة الدالة علی ثبوت الشهر كضرب المدافع فی زماننا والظاهر وجوب العمل بها علی من (بقیه حاشیه) فان غم علیكم فاکملوا عدة شعبان ثلاثین فهو يدل علی ان ایجاب الصوم علی کل المسلمین معلق بمطلق الرؤية والمطلق یجرى علی اطلاقه فتکفی رؤية الجماعة او الفرد المقبول الشهادة، واما القیاس فانهم قاسوا البلدان البعيدة علی المدن القریبة من بلد الرؤية اذلا فرق والفرقة تحکم لا تعتمد علی دلیل هذا وقد ذکر ابن حجر فی الفتح ستة اقوال فی الموضوع، وقال الصنعانی: والاقرب لزوم اهل بلد الرؤية وما یصل بها من الجهات التي علی سمتها ای علی خط من خطوط الطول وهی ما بین الشمال الی الجنوب اذ بذلك تتحد المطالع وتختلف المطالع بعدم التساوی فی طول البلدین او باختلاف درجات خطوط العرض.

وقال الشوكانی ان الحجة انما هی فی المرفوع من رواية ابن عباس لا فی اجتهاده الذی فهم عنه الناس، والمشار الیه بقوله هكذا امرنا رسول الله ﷺ وقوله فلا تزال نصوم حتی نكمل الثلاثین والامر الوارد فی حدیث ابن عمر، لا یختص باهل ناحية علی جهة الانفراد بل هو خطاب لكل من یصلح له من المسلمین فالاستدلال به علی لزوم رؤية اهل بلد لغيرهم من اهل البلاد اظهر من الاستدلال به علی عدم اللزوم لانه اذا رآه اهل بلد فقد رآه المسلمون فیلزم غیرهم ما لزمهم ..... وهذا الرأي (رأى الجمهور) هو الراجح لدى توحیدنا للعبادة بین المسلمین.

(الفقه الاسلامی وادلته ۳: ۱۶۲۲ المطالب فی اختلاف المطالع)

سمعها ممن كان غائبا عن المصر كاهل القرى ونحوها الخ ﴿۱﴾. داهم دی و اضحه وی چہ پہ منادی سلطان کنبی دَعْدالت شرط نشته دی، کما فی الهندیة ۵: ۳۴۲ وخبر منادی السلطان مقبول عدلا كان او فاسقا كذا فی الجواهر الاخلاطی ﴿۲﴾.

او چہ کله دَریدیو پہ ذریعہ سره تفصیلی خبر چہ پہ هغی کنبی دَفیصلی والا او منشاء د (رؤیت وغیرها) ذکر وی، هیش شک پکنبی نشته دی. وهوالموفق.

د تکمیل ثلاثین نه پس به د آخر حکم ورکولئ شی

خوچہ ددوو گواهانو په ثبوت سره روژه شوې وی

سوال: علماء کرام دی منستلې باره کنبی خه فرمائی چہ دَپیرپه شپه په دیرشمه روژه دَسپورمئ په لیدلو باندی شرعی شهادت پیش شو او دپور وکی اختراعلان او کړئ شو، دی نه روستو دمنگل په شپه یعنی په یکم شوال په راتلونکې شپې سپورمئ او نه لیدلئ شوه، آیا ددی دویمې ورځې سپورمئ نه لیدل د ذکر شوی شهادت دتکذیب دلیل نه دی؟ بینواتو جروا.

المستفتی: گل محمد واهلیان خویشکی نوشهره..... ۱۹۷۷/۱۰/۲۶.

الجواب: اگرچه ددویمې شپې سپورمئ داولنئ شپې په نسبت اوچته او غټه وی، لهذا په دویمه شپه سپورمئ په نظر نه راتلل ددروغو یا دغلطی دلیل دی، البته دیرش ورځې پوره کیدو په وجه باندی بغیر درؤیت نه به داخر حکم ورکولئ شی،

کما فی الهندیة ۱: ۲۱۱ واذا شهد علی هلال رمضان شاهلذان والسماء متغیمة وقبل القاضی شهادتهما وصاموا ثلاثین یوما فلم یروا الهلال شوال ان كانت السماء متغیمة یفطرون من الغد بالاتفاق وان كانت مصحیة یفطرون ایضا علی الصحیح کذا فی المحيط ﴿۳﴾. وهوالموفق.

﴿۱﴾ (منحة الخالق علی هامش البحر ۲: ۲۷۰ قبیل باب ما یفسد الصوم وما لا یفسده)

﴿۲﴾ (فتاویٰ عالمگیری ۵: ۳۰۹ کتاب الکراهیة)

﴿۳﴾ (فتاویٰ عالمگیری ۱: ۱۹۸ الباب الثانی فی رؤية الهلال)

دَ رُوژِ دَمِیاشَتِ دِ پاره دَ درِ کسانو گواهی او دَ یقینی خبر حکم
علمائِ دین دِ مسئلِ باره کنبِ خه فرمائی چه په یو کلی کنبِ دَرَمضان
شریف میاشت اولیدلئ شوه او په هغې کنبِ دَروژې اعلان او کړئ شو، اوس
چه دَدې دویم کلی والا دا خبر واخلی لاړشی نو دَدې موجب طریقه کومه یوه
ده، که درې عام سړی دَدې کلی نه راشی او دا اووایی چه په دې بل کلی
کنبِ سپورمئ لیدلې شوې ده او دَرَمضان دَ فرضیت اعلان او کړی، آیا دا
شهادت کافی دې یا یقینی خبر ضروری دې؟ بینوا توجروا.

المستفتی: مولانا عبد الرحمن واندہ شهاب خیل لکی مروت.

الجواب: واضحه دې وی چه صحیح ثبوت په درې قسمه دې کما فی رد المحتار
۱۳۲:۲ قوله بطریق موجب کان یتحمل اثنان الشهادة او یشهدا علی حکم
القاضی او یتستفیض الخبر بخلاف ما اذا اخبران اهل بلدة کذا رؤوه لانه حکایة (۱).
پس په دې بناء باندې دا خبر چه په استفتاء کنبِ مسطور دې مستفیض خبر
نه دې، په دې باندې عمل کول واجب نه دی، چونکه ظن غالب هم د موجباتو
نه شمیرلې شوې دې، کما فی رد المحتار ۱۲۵:۲ وغلبه الظن حجة موجبة للعمل
کما صرحوا به. (۲) قلت والخبر المستفیض یوجب من حیث انه یفید الظن الغالب
فلا یلزم الزیادة علی الثلاثة فافهم، پس که دا کسان رینستونی وی نو دَدوې په
خبر باندې اعتماد کول به غلط نه وی، لان خبر هم لیس مادون من صوت
المدافع فافهم، وهو الموفق.

﴿۱﴾ (رد المحتار هامش الدر المختار ۱۰۵:۲ کتاب الصوم مطلب فی اختلاف المطالع)

﴿۲﴾ قال العلامة ابن عابدين: والظاهر انه یلزم اهل القرى الصوم بسماع المدافع او رؤية القنادیل
من المصر لانه علامة ظاهرة تفید غلبة الظن وغلبة الظن حجة موجبة للعمل كما صرحوا به.

(رد المحتار هامش الدر المختار ۹۹:۲ کتاب الصوم مطلب لا عبرة بقول المؤقتین)

افواگانې خبر مستفیض نه دې

سوال: علمائِ دین دې مسئلې باره کنبِ خه فرمائی چه په یو ځایي خه کسان
قاضی یا امام ته خبر ورکړی چه مثلاً په فلانی ځایي کنبِ شهادت ورکړئ
شوې دې چه سپورمئ په نظر راغلې ده او داهم ورسره اووایی چه دهغه
ځایي مولوی صاحب دا خبر اعلان کړې دې او د مولوی صاحب پیژندگلونشته
دې اونه دگواهانو په باره کنبِ خه علم شته دې، نو آیا هغه قاضی یا امام
دا خبر اعلان کولئ شی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: مولوی یحیٰ مهمند ایجنسی متعلم حقانیه، یکم ذی الحجة ۱۳۹۹ هـ
الجواب: دې قسمه خبرونو باندې دا خبر یاروژې حکم ورکول بی قاعدې
کار دې، دا افواگانې دی صحیح خبر نه دې،

فی رد المحتار ۱۲۹:۲ قال الرحمتی معنی الاستفاضة انه تأتي من تلك البلدة
جماعات متعددة من کل منهم یخبر عن اهل تلك البلدة انهم صاموا عن رؤية لا مجرد
الشیوع من غیر علم بمن اشاعه کما قد تشیع اخبار یتحدث بها سائر اهل البلدة ولا
یعلم من اشاعها الخ ﴿۱﴾. وهو الموفق

د ریډیو وغیره اعلان په روژې او اخترباندې د اعتماد شرائط

سوال: علماء دین دې مسئلې باره کنبِ خه فرمائی چه په موجوده زمانه کنبِ
حکومت په ریډیو وغیره باندې دَروژې او اختر اعلان کوی، آیا شرعی لحاظ
سره به په دې باندې اعتبار کولئ شی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: مولانا احمد زمان منگوری پاره چنار..... ۱۹۸۲/۱/۱۸.

الجواب: هر کله چه په مدافع وغیره باندې اعتماد جائز دې، کما فی
رد المحتار ۱۲۵:۲. ﴿۲﴾

﴿۱﴾ (رد المحتار هامش الدر المختار ۱۰۲:۲ قبیل مطلب فی رؤية الهلال نهارا)

﴿۲﴾ قال العلامة ابن عابدين: قلت والظاهر انه یلزم اهل القرى الصوم بسماع المدافع
ورؤية القنادیل من المصر لانه علامة ظاهرة تفید غلبة..... (بقیه حاشیه په راوړانه صفحه)

ومنحة الخالق على هاشم البحر ۲: ۲۷۰ (۱) پس په ریډیو وغیره باندې اعتماد په صحیح طریقې سره جائز دي، لکونما ادل علی المرام لان اصوات المدافع قد تكون لغیر دخول الشهر، البته په جواز اعتماد کښې شرط دادي چه اعلان کولو والا مسلمان وی او خبر تفصیلی وی (۲) ځکه چه په موجوده دور کښې دا خطر ده چه هغوی د ماهرینو فلکیاتو په مفروضو باندې اعتماد نه وی کړې او په شریعت کښې میاشت د یو کم ډیر شونه کمه نه وی نو هغه

(بقیه حاشیه) الظن وغلبة الظن حجة موجهة للعمل كما صرحوا به واحتمال كون ذلك لغیر رمضان بعيد اذ لا يفعل مثل ذلك عادة في ليلة الشك الا لثبوت رمضان. (رد المحتار هامش الدر المختار ۲: ۹۹ کتاب الصوم مطلب لا عبرة بقول الموقنين في الصوم) (۱) قال العلامة محمد امين الشهير بابن عابدين: لم يذكرنا عندنا العمل بالامارات الظاهرة الدالة على ثبوت الشهر كضرب المدافع في زماننا والظاهر وجوب العمل بها على من سمعها فمن كان غائبا عن المصر كاهل القرى ونحوها كما يجب العمل بها على اهل المصر الذين لم يروا الحاكم قبل شهادة الشهود.

(منحة الخالق على هاشم البحر الرائق ۲: ۲۷۰ قبیل باب ما یفسد الصوم وما لا یفسده) (۲) د روژې او اختر د پاره د ریډیو اعلان تردې حده پورې معتبر دي چه دي سره داسې غلبه ظن حاصلیدې شی کومه چه موجب د حجت وی.

(۱) رؤیت هلال کمیټې په متدین علماء مفتیانو او په اهل خلقو باندې مشتمل وی. (۲) ریډیو په حکومتی کنترول کښې وی او په دې ملک کښې حکومتی ریډیو سټیشن د خبرونو په لحاظ سره محفوظ وی او په عوامو کښې دا معروف او مشهور وی ګنی د عوامی ایف ایم اینټینو نه به خطر وی.

(۳) اعلان تفصیلی وی محض په اخوا دیخوا خبرونو باندې مشتمل نه وی مثلاً دلته اختر دي فلانی ځانې کښې سپورمې لیدلې شوې ده، زمونږ په علاقه کښې هم نن اختر دي یا رمضان دي وغیره دا خبر محض دي اعلان د شهادت وغیره نه دي.

(۴) دهلال کمیټې د شرعی فیصلې په روسره سرکاری اعلان وی.

(۵) په کمیټې او اعلان کونکی باندې اطلاعاتی وزراء یا دبل چا یا حکومتی مفاد اثرانداز نه وی. (۶) حکومتی ذرائع ددې په اهتمام کښې مشهور او معروف وی وغیره (ماخوذ از فتاویٰ شیخ الاسلام، نظام الفتاوی، جدید فقهی مسائل، جواهر الفقه وغیره)

..... (از مرتب)

اعتماد به غیر معتمد وی، چه هغه ددې د پاره مستلزم وی (۱) وهو الموفق.

د ورځې په وخت کښې سپورمې په نظر

راتلل به د رارونې شپې شمیرلئ کیږي

سوال: علمائې دین دي مسئلې باره کښې څه فرمائی چه دا اختر میاشت کله د ورځې په نظر راشی نو په کوم وخت روژه ماتې کول پکار دی، صحیح قول کوم یو دي؟ بینواتو جروا.

المستفتی: صلاح الدین ایبټ آباد... ۱۸/ ذی قعدة ۱۳۹۷ هـ

الجواب: کله چه په ورځ کښې سپورمې په نظر راشی نو دا سپورمې به د راروانې شپې شمیرلئ کیږي، او نمر د ویدونه مخکښې روژې ماتې کول به ناجائز وی، کما فی شرح التویر ورؤیته بالنهار لیلۃ الآتیه مطلقاً علی المذهب ذکره الحدادی وفي رد المحتار ۲: ۱۳۰ قوله مطلقاً ای سواء رؤی قبل السزوال او بعده. (۲) وهو الموفق.

د روژې وړوکی اختر او په غټ اختر کښې

د اختلاف مطالع اعتبار او عدم اعتبار

سوال: علماء دین دي مسئلې باره کښې څه فرمائی چه زه پاکستانی مسلمان یم او په امریکه کښې اوسیم، دلته هر کال دا اختر په ورځو کښې مسئله پیدا کیږي هغه دا چه دا اختر سپورمې امریکه کښې په نظر راشی نو اختر به کولئ شی او د رمضان میاشت چه دلته په نظر راشی نو روژې به شروع کولئ شی یا که سپورمې په مصر، عرب وغیره کښې په نظر راغله نو په امریکه کښې به

(۱) قال العلامة شبیر احمد العثماني: فينبغي ان يعتبر اختلافها ان لزم منه التفاوت بين البلدين باكثر من يوم واحد لان النصوص مصرحة بكون الشهر تسعة وعشرين او ثلاثين فلا تقبل الشهادة ولا يعمل بهما فيما دون اقل العدد ولا ازيد من اكثره.

(فتح الملهم بشرح مسلم ۳: ۱۱۳)

(۲) (الدر المختار مع رد المحتار ۲: ۱۰۳ کتاب الصوم مطلب في رؤية الهلال نهاراً)

هم اختر کولئ شی. حالانکه دامریکې او عربیو په وختونو کښې اته گهنټې فرق دي او په بعضې ځایونو کښې خودولس گهنټې فرق دي، ځکه چه په کومه ورځ هلته سپوږمۍ په نظر راشی دلته په نظر نه راځی. لهذا مونږ په روژه او اختر کښې څه موقف اختیار کړو، دې نه علاوه داچه دلکوثی اختر په موقع باندې یو طرف ته هغه مسلمانان دی هغوی وائی چه حج په سعودی عرب کښې کیږی په کومه ورځ چه په سعودی عرب کښې اختر وی دلته به هم وی، بل طرف ته هغه مسلمانان دی چه هغوی وائی داسې صحیح نه ده، لهذا شرعی حکم څه دي؟ بینوا توجروا.

المستفتی: کوکب صدیقی یو ایس اے (U.S.A)..... ۲۳/شوال ۱۴۰۱ هـ.

الجواب: محترم المقام سلمه الرحمن السلام علیکم نه پس واضح ده وی چه د ظاهر الروایت په بنیاد باندې دا اختلاف مطالع هیڅ اعتبار نشته دي، پس په امریکه کښې اوسیدونکې د عربو په ثابت شوي رویت باندې روژه او اختر کولئ شی.

لما فی شرح التنویر: واختلاف المطالع غیر معتبر علی ظاهر المذهب وعلیه اکثر المشائخ وعلیه الفتوی، فیلزم اهل المشرق برؤية اهل المغرب اذا ثبت عنلهم رؤية اولئك بطريق

موجب انتهى بحذف، (هامش ردالمحتار ۲: ۱۳۱) ﴿۱﴾

البتة قربانی په خپل مطلع باندې کول ضروری دی.

كما فی ردالمحتار ۲: ۱۳۲ وهل يقال كذلك فی حق الاضحية لغير الحجاج لم اراه والظاهر نعم لان اختلاف المطالع انما لم يعتبر فی الصوم لعلقه بمطلق الرؤية وهذا بخلاف الاضحية، فالظاهر انها كاوقات الصلوات يلزم كل قوم العمل بما عنلهم فتجزئ الاضحية فی اليوم الثالث عشر وان كان علی رؤيا غیرهم هو الرابع عشر ﴿۲﴾. وهو الموفق

په بلاد بعيدہ کښې دا اختلاف مطالع مسئله او د

سعودی عرب په اعلان باندې د روژې او اختر حکم

ل: علمائې دین دي مسئلې باره کښې څه فرمائی چه زموږ علاقه دمهمند

(الدر المختار علی هامش ردالمحتار ۲: ۱۰۴ کتاب الصوم)

ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۱۰۵ قبیل باب ما یفسد الصوم وما لا یفسده

ایجنسی په هغه خطه کښې واقع ده چه هلته نه پاکستانې حکومت دي اونه افغانې بلکه مکمل طور باندې آزاده علاقه ده، مونږ د سعودی عرب په اعلان باندې روژه او اختر کوو، بعضې خلق داسې هم دي چه هغوی د سعودی په اعلان باندې عمل نه کوی، اوس سوال دا دي چه د سعودی په اعلان باندې عمل کول جائز دی که نه، او دهغې دویمې طبقې څه حکم دي، چه هغوی د سعودی په اعلان باندې عمل نه کوی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: مولانا فضل الله آزاد قبائل مهمند ایجنسی..... ۱۹۸۹/۱۰/۸.

الجواب: واضحة دي وی چه بنابر ظاهر الروایت اختلاف مطالع معتبر نه دي،

پس اهل مشرق د اهل مغرب په رویت باندې اکتفا کولئ شی، کما فی شرح التنویر قبیل باب ما یفسد الصوم وما لا یفسده. ﴿۱﴾. او بعضې اهل علم هم په دي روایت باندې عمل کوی، او بعضې علماء په دي باندې عمل نه کوی بلکه وائی چه دا عدم اعتبار په بلاد قریبه کښې دی. نه په بلاد بعيدہ کښې.

كما يشير اليه كلام البدائع ۲: ۸۳ هذا اذا كانت المسافة بين البلدين قرية لا تختلف فيه المطالع فاما اذا كانت بعيدة فلا يلزم احد البلدين حكم الآخر لان مطالع البلاد عن المسافة الفاحشة تختلف فيعتبر في اهل كل بلد مطالع بلدهم دون البلد الآخر، انتهى

ما فی البدائع ﴿۲﴾

او سعودی عرب چه دي هغه بغیر شک نه په بلاد بعيدہ کښې راځی.

(۱)... او دا چه څنگه دا ولئ شپې سپوږمۍ په آسمان کښې اوچته شی او د نمر د ویدونه روستو یو پنځوس (۵۱) منته تیر شی، پس دا سپوږمۍ په مغربی بلاد کښې هم د داسې اوچت والی په وخت اووه سوه او پنځوس (۷۵۰)

﴿۱﴾ قال العلامة الحصکفی: واختلاف المطالع غیر معتبر علی ظاهر المذهب وعلیه اکثر المشائخ وعلیه الفتوی فیلزم اهل المشرق برؤية اهل المغرب اذا ثبت عنلهم رؤية اولئك بطريق موجب.

(الدر المختار علی هامش ردالمحتار ۲: ۱۰۴ کتاب الصوم)

﴿۲﴾ (بدائع الصنائع ۲: ۲۲۴ کتاب الصوم اثبات الاهلة)

میلہ تقریباً پہ آسمان کنبی لیدئی شی. او دا بلاد پہ بلاد قریبہ کنبی راخی، او ددی فاصلی نہ زیاتہ فاصلہ پہ بلادبعیدہ کنبی راخی. (۲)..... پس دا منصوصی او اجماعی حکم دی چہ دمیاشتی دیو کم دیرشونہ کمیدل پہ قیاس او رائی سرہ متغیر کول جائز نہ دی او کہ ظاہر الروایت پہ خپل اطلاق باندی پرینبودلی شی نوپہ دی سرہ دا تغیر لازم راخی چہ پاکستانیان (عوام) بہ روزی پہ پاکستانی رؤیت باندی نیسی او اختر بہ دسعودی پہ ریڈیوباندی کوی. پس روزہ بہ پہ بعضو وختونو کنبی دآتہ ویشتو (۲۸) ورخووی. خلاصہ دکلام داده چہ کہ ظاہر الروایت بر اطلاق خود حمل شود پس عوام بے لگام صوم بہ رؤیت پاکستان و فطر بر رادیو عرب خواهند کرد و از قضاء یک یاد و روز گریز خواهند کرد، پس براہل علم انسداد این مفسدہ ضروری است. (۱). وهو الموفق.

اختلاف مطالع او ریڈیو وغیرہ باندی د اعلان حکم

سوال: ما یقول العلماء فی هذه المسئلة ای فی خبر الآلات الجديدة كالتار والتلفون وغيرهما اذا اخبر من العرب وغير ذلك من الممالک الاسلامیة هل یصح لنا الصوم والافطار به ام لا؟ وهل یثبت حکم الشرعی بهذه ام لا؟ وهل یختلف المطالع باختلاف الاقطار ام لا؟ نرجوا منکم ان ترشدنا الی طریق الصواب بالبراهین. المستفتی: مولانا غلام رسول..... ۱۹۷۲ء ۷/۵.

﴿۱﴾ قال الشيخ محمد يوسف البنوری: ولا بد من تسلیم قول الزیلعی والا لزم وقوع العید يوم السابع والعشرين والثامن والعشرين او الحادی والثلاثین والثانی والثلاثین اذا كان بین البلدین مسافة بعيدة كالهند والقسطنطنیة فرما یقدم طلوع الهلال فی بلاد القسطنطنیة یومین فاذا رؤی الهلال فی بلاد الهند بعد رؤیة الهلال هناك بلیتین ثم بلغتنا رؤیتهم فان لزمنا رؤیتهم لزم تقدم العید وان رآی رجل الهلال فی القسطنطنیة ثم جاءنا قبل العید فهل یعمل برؤیتہ او برؤیة اهل بلدنا؟ لم اجد هذه الصورة فی کتبنا والظاهر انه یتبع اهل بلدنا الخ.

(معارف السنن ۵: ۳۳۷ مسئلة اختلاف المطالع)

جواب: لیعلم ان ههنا مسائل: الاولى فی اعتبار اختلاف المطالع، فالراجع فیہ علم الاعتبار الا اذا استلزم التغير لامر متقرر فی الشرع كما اذا استلزم كون الشهر ثمانية وعشرين يوما یدل علیه ما فی الدر المختار، واختلاف المطالع غیر معتبر علی ظاہر المذهب وعلیہ اکثر المشائخ وعلیہ الفتویٰ ﴿۱﴾ واما حدیث ابن عباس فیمكن ان یقال ان رده مبنی علی فوات المحل فکانها شهادة الفرد علی الافطار، او یقال ان الظاهر عدم بناء الرد علی اعتبار اختلاف المطالع عنده بل الرد بناء علی اعتبار الرؤیة ای کل قوم مخاطب بما ثبت عندهم دون غیرهم قریبوا او ابعدا ولم یذهب الیه احد من الحنفیة، او یقال انه فهم من حدیث صوموا لرؤیتہ (الحدیث) والحق انه حجة لعدم اعتبار اختلاف المطالع والحجة هی الروایة دون رأی الراوی (هامش الرد ۲: ۱۳۱).

والثانیة: فی الاعتماد علی الآلات والامارات فالمحقق هو الاعتماد عند افادة الظن الغالب لما فی منحة الخالق علی هامش البحر ۲: ۲۷۰ لم یدکروا عندنا العمل بالامارات الظاهرة الدالة علی ثبوت الشهر كضرب المدافع فی زماننا والظاهر وجوب العمل بها علی من سمعها ممن كان غائبا عن المصر كاهل القرى وغیرها كما یجب العمل بها علی اهل المصر الذین لم یروا الحاکم قبل شهادة الشهود ﴿۲﴾.

والثالثة: ان حکم الحاکم خارج ولا یتہ لایلزم العمل به نعم یجب التحری فان غلب علی ظنه الصدق فیقبل كما صرحوا به ﴿۳﴾ ولا شک ان الرادیو آلة محفظة ﴿۱﴾ (الدر المختار علی هامش رد المحتار ۲: ۱۰۴ کتاب الصوم)

﴿۲﴾ (منحة الخالق علی هامش البحر الرائق ۲: ۲۷۰ قیل باب ما یفسد الصوم وما لا یفسده)

﴿۳﴾ قال العلامة ابن عابدين: الصحیح من مذهب..... (بقیه حاشیہ پہ راروانہ صفحہ)

جدا فاذا نشر به الحكم المفصل بحيث ذكر فيه الحاكم والحكم ومنشأ الحكم فلا

شك في افادته الظن. وهو الموفق

په بلاد بعيده كنبې په سعودي اعلان باندي

د روژې او اختر عوامي رواج

سوال: علماء دين دې مسئلې باره كنبې څه فرمائي چه ز مونږ په مهمند
ايجنسي كنبې د پيروخت نه دا رواج دې چه خلق روژه او اختر د سعودي
عرب په اعلان باندي كوي، آيا دا جائز دي؟ بينواتو جروا.

المستفتي: اكر حبيب الرحمن چنارے پايان مهمند ايجنسي.

الجواب: كه ستاسو د علاقې د علماؤ په فتوي او فيصلې باندي دا رواج
جاري شوي وي نو په دې كنبې هيڅ اعتراض نشته. (۱). البته په
عيد الاضحى (لوئى اختر) كنبې ددې رواج نه جاري كيدل ددې امر دليل دې
چه دا دعوامو او جرگې فيصله ده. وهو الموفق.

(بقية حاشيه) اصحابنا ان الخبر اذا استفاض وتحقق فيما بين اهل البلدة الاخرى يلزمهم
حكم هذه البلدة قلت ووجه الاستدراك ان هذه الاستفاضة ليس فيها شهادة على قضاء
فاض ولا على شهادة لكن لما كانت بمنزلة الخبر المتواتر وقد ثبت بها ان اهل تلك البلدة
صاموا يوم كذا لزم العمل بها لان البلدة لا تخلو عن حاكم شرعى عادة فلا بد من ان يكون
صومهم مبنيا على حكم حاكمهم الشرعى فكانت تلك الاستفاضة بمعنى نقل الحكم
الملك كور وهى اقوى من الشهادة بان اهل تلك البلدة رأوا الهلال وصاموا لانها لا تفيد
اليقين فلذا لم تقبل الا اذا كانت على الحكم او على شهادة غيرهم لتكون شهادة معتبرة والا
فهى مجرد اخبار بخلاف الاستفاضة فانها تفيد اليقين فلا ينافى ما قبله.

(رد المحتار هامش الدر المختار ۱۰۲:۲ قبيل مطلب فى رؤية الهلال نهارا)

﴿۱﴾ قال الحصكفى: واختلاف المطالع غير معتبر على..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

(بقية حاشيه) ظاهر المذهب وعليه اكثر المشايخ وعليه الفتوى فيلزم اهل المشرق برؤية

اهل المغرب اذا ثبت عندهم رؤية اولئك بطريق موجب (درمختار ۱۰۴:۲).
په دې باندي د بعض علماؤ عمل دې او د بعض اهل علم والو قول دا
دې چه دا عدم اعتبار په بلاد قريبه كنبې معتبر دې په بلاد بعيده كنبې نه،
كما يشير اليه كلام البدائع (۲۲۴:۲) هذا اذا كانت المسافة بين البلدين قريبة لا
تختلف فيه المطالع فاما اذا كانت بعيدة فلا يلزم احدا البلدين حكم الاخر لان مطالع
البلاد عند المسافة الفاحشة تختلف فيعتبر في اهل كل بلد مطالع بلدهم دون البلد
الآخر انتهى.

په دې وجه باندي د علماؤ او د علاقې د مفتيانو فيصله د فقهاؤ په بنياد او
علمي بنيادونو باندي مضبوطه وي، او دعوامو او جرگو فيصله د انتشار
وجه جوړيدې شي، او بيا د خطره وي چه عوام به په پاكستانى رؤيت باندي
روژه نيسي او د سعودي عرب په رؤيت باندي به اختر كوي او داسې به روژې
اته ويشت (۲۸) پاتې شي، وغيره.

..... (از مرتب) .....

.....

الفرائد اللوامع فی تحقیق اختلاف المطالع

خو کالو راسی دامستله په ډیره تیزی سره مخې ته راغلې ده، د بعض علماؤ رائي دی چې په ټول عالم اسلام کښې روژه او اختر هم په یوه ورځ کول پکار دی، او توحید الصوم والاعیاد دپاره په علمی بنیادونو باندې کوشش کوی، خو د علماؤ په مینځ کښې د اختلاف او عملی طور باندې ددې په تنقید کښې د راتلونکو رکاوتونو په وجه سره بعضی علماء ددې سره اختلاف کوی، دلته د حضرت مفتی صاحب یوه مقاله چې په منهاج السنن کښې موجود ده، په حواله جات او د بعضو نوؤ رایو سره په فتاویٰ کښې شاملولې شی، او هم دا د مفتی صاحب په اختلاف مطالع کښې موقف هم دی..... (از مرتب).

واضح ده وی چې په نفس اختلاف مطالع کښې هیڅ نزاع نشته دې په دې وجه باندې چې کله د دوؤ ښاریو په مینځ کښې دومره فاصله وی چې په یو کښې سپوږمۍ په نظر راځی او په بل کښې نه راځی، او داسې مطالع د شمس هم دی، ځکه چې د نمر د شعاکانو نه د سپوږمۍ جدا کیدل د اختلاف اقطار په وجه باندې وی، تردې چې کله نمر مشرق طرف ته ډوب شی نو دا لازم نه ده چې په مغرب کښې هم ډوب شوې وی، داسې د سحر راختل او د نمر ډوبیدل هم په مختلف علاقو کښې مختلف وی، بلکه نمر چې کله یوه یوه درجه حرکت کوی نو د چا دپاره سحر راځی او د چا دپاره د نمر راختل، داسې په بعض علاقو کښې نمر ډوبیږی او په بعض کښې نیمه شپه وی،

هكذا فی الزیلعی (۱). او د لرې والی انداز چې په هغې سره مطلع مختلف کیږی، بعضو د میاشتي یا ددې نه زیاته فاصله خودلې ده، ذکره القهستانی عن الجواهر، او تاج تبریزی په دې تنبیه کړې ده چې اختلاف مطلع د خلریشت (۲۴) فرسخ نه کمه فاصله باندې ممکن نه ده. (۲). او په معارف السنن کښې ذکر شوی دی چې هغوی د تحقیق پورې دا خبره رسولې ده چې په مطلع کښې وقوع د اختلاف تقریباً پنځه سوه (۵۰۰) میل په پورې وی. (۳). اوس په اختلاف مطالع باندې اعتبار کول اونه کولو کښې اختلاف دی، او په دې کښې درې اقوال دی.

(۱) د هر قوم دپاره د خپلې مطلع اعتبار کول واجب دی، او د نورو دپاره د هغوی په مطلع باندې عمل کول لازم نه دی.

﴿۱﴾ قال العلامة فخرالدين الزيلعي: وانفصال الهلال عن شعاع الشمس يختلف باختلاف الاقطار كما ان دخول الوقت وخروجه يختلف باختلاف الاقطار حتى اذا زالت الشمس في المشرق لا يلزم منه ان تزول في المغرب وكذا طلوع الفجر وغروب الشمس بل كلما تحركت الشمس درجة فتلك طلوع فجر لقوم وطلوع شمس لآخرين وغروب لبعض ونصف ليل لغيرهم.

(تبين الحقائق شرح كنز الدقائق ۱: ۳۲۱ كتاب الصوم)

﴿۲﴾ قال العلامة ابن عابدين: وقيل البعد الذي تختلف فيه المطالع مسيرة شهر فاكثر على مافى القهستانی عن الجواهر..... وفي شرح المنهاج للرملي وقد نبه التاج التبریزی علی ان اختلاف المطالع لا يمكن في اقل من اربعة وعشرين فرسخا وافتي به الوالد الخ. (رد المحتار هامش الدر المختار ۲: ۱۰۵ اختلاف المطالع قبيل ما يفسد الصوم وما لا يفسد ه)

﴿۳﴾ قال الشيخ محمد يوسف بنوري: وعلى كل حال بلاد الهند واسعة الأرجاء تختلف عروضها من ست عشرة درجة الى اربع وثلاثين درجة والمسافة بينها تبلغ الى نحو الف ميل وحققوا وقوع الاختلاف في المطلع بنحو خمسمائة ميل فكيف يتصور الجهد للتوحيد في مثله.

(معارف السنن ۵: ۳۴۰ تحقيق اعتبار اختلاف المطالع)

واعتمده الزيلعي (١) وهو الصحيح عند الشافعية (٢).

٢، اختلاف مطالع هيخ اعتبار نشته. بلکہ چرتہ ہم چہ سپورمئی پہ نظر راغله نويه نورو خلقيباندی عمل كول واجب دي، وهو ظاهر الرواية عن ائمتنا وهو المعتمد عندنا وعند المالكية والحنابلة واليه ذهب بعض الشافعية (٣).

٣، عدم اعتبار به بلاد متقاربة كنبی دي په بلاد متباعدة كنبی نه دي، وهذا مختار عند بعض المشائخ قال الكاساني في البدائع: هذا اذا كانت المسافة بين البلدين قريبة لا تختلف منه المطالع فاما اذا كانت بعيدة فلا يلزم احد البلدين حكم الاخر لان مطالع البلاد عند المسافة الفاحشة تختلف فيعتبر في اهل كل بلد مطلع بلد هم دون البلد الاخر. انتهى (٤) وقال العلامة ابن رشد:

اجمعوا على انه لا يراعى .....

(١) قال العلامة الزيلعي: والاشبه ان يعتبر لان كل قوم مخاطبون بما عندهم وانفصال الهلال عن شعاع الشمس يختلف باختلاف الاقطار.

(بين الحقائق شرح كنز الدقائق ١: ٣٢١ كتاب الصوم)

(٢) قال عبد الرحمن الجزيري: الشافعية قالوا اذا ثبت رؤية الهلال في جهة وجب على اهل الجهة القريبة منها من كل ناحية ان يصوموا بناء على هذا للثبوت، والقرب يحصل باتحاد المطلع بان يكون بينهما اقل من اربعة وعشرين فرسخا تحليدا اما اهل الجهة البعيدة فلا يجب عليهم الصوم بهذه الرؤية لاختلاف المطلع.

(الفقه على المذاهب الاربعة ١: ٣٨١ اذا ثبت الهلال بقطر من الاقطار)

(٣) قال ابن عابدين: لكن المعتمد الراجح عندنا انه لا اعتبار به وهو ظاهر الرواية وعليه المتون كالكنز وغيره وهو الصحيح عند الحنابلة كما في الانصاف وكذا هو مذهب المالكية. (رسائل ابن عابدين ١: ٢٥١ تنبيه الغافل والوسنان على احكام هلال رمضان)

(٤) (بدائع الصنائع ٢: ٢٢٣ شروط صحة الاداء)

ذلك في البلدان النائية. (١) وقال ابن عبد البر اجمعوا على انه لا تراعى الرؤية فيما بعد من البلاد (٢).

د اولنى قول دليل اجتهد د ابن عباس رضی اللہ عنہ دي!

عن كريب ان ام الفضل بنت الحارث بعثته الى معاوية بالشام قال فقدمت الشام فقضيت حاجتها واستهل على هلال رمضان وانا بالشام فرأيت الهلال ليلة الجمعة ثم قدمت المدينة في آخر الشهر فسألني ابن عباس ثم ذكر الهلال فقال متى رأيتم الهلال فقلت رأيته ليلة الجمعة فقال انت رأيته ليلة الجمعة فقلت وراه الناس وصاموا وصام معاوية فقال لكن رأيته ليلة السبت فلا تزال نصوم حتى تكمل ثلاثين يوما او نراه فقلت الا تكفى برؤية معاوية وصيامه قال لا هكذا امرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم رواه الترمذي (٣).

په دي حديث كنبی ابن عباس رضی اللہ عنہ د حضور پاک رضی اللہ عنہ نه يو لفظ ذکر کړې دي اونه د لفظ معنى بلکہ يو مجمل صيغه ئې ذکر کړې ده، والحجة انما هي في المرفوع لافي اجتهاده الذي فهم عنه الناس، او ددوى ددي قول هكذا امرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم مشارا اليه دا قول دي فلا تزال نصوم حتى تكمل ثلاثين او درسلو الله صلى الله عليه وسلم نه چه كوم امر نقل دي، شيخينو وغيره په دي الفاظو كنبی ذکر کړې دي لاتصوموا حتى تروا الهلال ولا تفطروا حتى تروه فان غم عليكم فأكملوا العدة ثلاثين هكذا قال الشوكاني في النيل. (٤) داروايت .....

(١) (بداية المجتهد ١: ٢١٠ كتاب الصيام قبيل الركن الثاني وهو الامساك)

(٢) (فتح الباري بشرح صحيح البخاري ٥: ٦٠١ باب اذا رأيتم الهلال فصوموا)

(٣) رواه الجماعة الا البخاري وابن ماجه (نيل الاطوار ١٩٣/٣)

(٤) قال الشوكاني: ان الحجة انما هي في المرفوع ..... (بقيه حاشيه په راروانه صفحه)

پہ دی باندی دلالت کوی چہ امیر معاویہ رضی اللہ عنہ سپورمئی لیدلی وہ، اودمسلم
پہ روایت کنبی واضحه دی چہ کریب ہم سپورمئی لیدلی وہ۔
دقول ثانی دلیل دا حدیث دی: صوموا لرؤیتہ وافطروا لرؤیتہ، (۱)۔ حکمہ
چہ دا خطاب عام دی کوم مسلمان ہم چہ دخطاب صلاحیت لری چہ دادیو
خاص علاقہ یا بلد سرہ خاص نہ دی، او داسی دا حدیث ہم دی اناامہ امیہ
لانکتب ولا تحسب متفق علیہ (۲)۔ حکمہ چہ اختلاف مطالع تہ اعتبار و رکول
پہ علم ہئیت او علم حساب باندی موقوف دی چہ دہغی مونہ مکلف تہ یو۔
ددریم قول دلیل دا دی کہ چری بلادبعیدہ لکہ پہ عرب او ہند کنبی
اختلاف معتبر اونہ منلی شی نو پہ اتہ ویشتم (۲۸) رمضان باندی بہ مثلاً
اختر کیپی (۳)۔

زمونہ علماؤ دویم قول تہ ترجیح ورکری دہ اودا ظاہر الروایت دی۔ اود
حدیث ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ ئی دا جواب کری دی۔

بان الحجة رواية الراوى لارايه ولم يذكر لفظ الحديث

(بقیہ حاشیہ) من رواية ابن عباس لا فى اجتهاده الذى فهم عنه الناس والمشار اليه بقوله
هكذا امرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم قوله فلا تزال نصوص حتى تكمل الثلاثين.
(نیل الاوطار ۱۹۵/ج ۳ باب الصوم)

﴿۱﴾ رواه البخارى باب قول النبي صلى الله عليه وسلم اذا رأيتم الهلال فصوموا حديث
رقم (۱۹۰۹) ومسلم باب وجوب صوم رمضان حديث رقم (۱۰۸۱) وابن ماجه باب ما جاء
فى صوموا لرؤيته وافطروا لرؤيته حديث رقم (۱۶۵۵) واحمد فى المسند (۲: ۳۵۳)
والطبرانى فى الصغير حديث رقم (۱۶۱)

﴿۲﴾ اخرجہ البخارى فى صحيحہ باب قول النبي صلى الله عليه وسلم لا نكتب ولا
نحسب برقم (۱۹۱۳) ومسلم باب وجوب صوم رمضان لرؤية الهلال برقم (۱۰۸۰) من
حديث عبد الله بن عمر رضى الله عنهما.

﴿۳﴾ قال الشيخ محمد يوسف بنورى: ولا بد من ..... (بقیہ حاشیہ پہ راروالہ صفحہ)

ولامعناه فلم نعلم انه بلغه ا لحدیث الصریح فى اعتبار مطلع كل بلد لاهله دون غيره
او استنبطه من حدیث اخرجہ الشيخان او لم يقبله لانه شهادة الواحد فى غير غیم او
لانه فات محل الشهادة وهو اول الشهر وبا لجملة ان هذا واقعة الحال ولم ينكشف
اجماله فلا يمكن الاستدلال به ﴿۱﴾
اودا خبرہ یاد ساتل پکاردی چہ ظاہر الروایت اگرچہ مطلق دی خو صریح
حدیث او اجماع دا دہ چہ میاشت دیو کم دیر شو (۲۹) نہ کمہ اود دیر شو (۳۰)
ورخو نہ زیاتہ نہ وی او دا دوارہ (حدیث، اجماع) دظاہر الروایت دمقید کیدو
تقاضا کوی، یعنی اذالم يستلزم عدم الاعتبار نقصان الشهر عن تسع وعشرين او
زیادته على الثلاثين، پس ظاہرہ دا دہ چہ ظاہر الروایت او ددویم قول مآل یو
دی، قافہم۔

او کوم خلق چہ ددی امر ختمولو پسپی دی چہ توحید الصوم والاعیاد

(بقیہ حاشیہ) تسلیم قول الزیلعی والا لزم وقوع العيد يوم السابع والعشرين والثامن
والعشرين او الحادى والثلاثين والثانى والثلاثين اذا كان بين البلدين مسافة بعيدة
كالهند والقسطنطينية فرما يتقدم طلوع البلاد فى بلاد القسطنطينية يومين فاذا
رؤى الهلال فى بلاد الهند بعد رؤية الهلال هناك بليتين ثم بلغتنا رؤيتهم فان لزمنا
رؤيتهم لزم تقدم العيد.

(معارف السنن ۵/۳۳۷ مسألہ اختلاف المطالع وتحقیق عدم عبرتها)

﴿۱﴾ قال العلامة ابن الهام: وقد يقال ان الإشارة فى قوله هكذا الى نحو ماجرى بينه وبين
رسول ام الفضل وحينئذ لا دليل فيه لان مثل ما وقع من كلامه لو وقع لنا لم نحكم به لانه
لم يشهد على شهادة غيره ولا على حكم الحاكم فان قيل اخباره عن صوم معاوية
يتضمنه لانه الامام يجاب بانه لم يأت بلفظة الشهادة ولو سلم فهو واحد لا يثبت
بشهادته وجوب القضاء على القاضى.

(فتح القدير ۲/۲۳۳ فصل فى رؤية الهلال)

كيدل پكار دى نودا امر مطلوب نه دي. اوپه بلاد اسلاميه كنبى چه دخلقويه
مينخ كنبى كوم اختلاف واقع كيرى په دي كنبى هيخ ضرر نشته دي. (١).
عن ابي هريرة ان النبي ﷺ قال الصوم يوم تصومون والفطريوم تفطرون
والاضحى يوم تضحون (٢). ظاهر طور باندې دا كلام غلط معلوميرى
خومونرپه جواب كنبى وايو چه خطابى وئيلى دى.

معناه ان الخطأ مرفوع عن الناس فى ما كان سبيله الاجتهاد فلو ان قوماً اجتهدوا فلم يروا
الهلال الا بعد ثلثين فلم يفطروا حتى استوفوا العدد ثم ثبت عندهم ان الشهر كان تسعا
وعشرين فان صومهم وفطرم ماضى لاشئ عليهم من وزر او عيب بولا يبعد ان يكون
معناه انكم اذا صمتم او افطرتم او اضحيتم او وقفتم عرفات وفقاً لقواعد رؤية الهلال ولم
يكن الواقع كذلك فلا ضير فيه لان المعبر فى هذه الامور الثبوت الشرعى دون
﴿١﴾ قال العلامة البنورى: وقد دارت المسألة فى هذه الايام فى توحيد نظام الامة فى الصيام
والعيد فى بلاد الهند..... وكل ذلك تنطع وتكلف ينبو عن مقاصد الشرع..... ثم كيف
يتصور هذا التوحيد فى القرى والجبال والبرادى التى لم تبلغ اليها هذه الوسائل
المادية؟..... وعلى كل حال بلاد الهند واسعة الارحاء تختلف عروضها من ست عشرة درجة
الى اربع وثلاثين درجة والمسافة بينها تبلغ الى نحو الفى ميل وحققوا وقوع الاختلاف فى
المطلع بنحو خمسمائة ميل فكيف يتصور الجهد للتوحيد فى مثله فكل ذالك نبوء وبعد
عن السهولة السمحة البيضاء.

(معارف السنن ٣٣٠/ج ٥ بحث اختلاف المطالع)

﴿٢﴾ اخرج الترمذى فى الصيام باب ما جاء فى الصوم يوم تصومون والفطر يوم تفطرون
حديث رقم (٦٩٤) وقال حديث حسن غريب واخرج بنحوه ابو داود فى الصيام باب اذا
اخطأ القوم الهلال (٢٣٢٣) والبيهقى فى السنن الكبرى (٢٥٢: ٣) من حديث ابي هريرة
بلفظ صومكم يوم تصومون واضحاكم يوم تضحون.

الموافقة بنفس الامر (١) پس په دي حديث كنبى په دي خبره باندې واضح
دليل دي چه تعدد د اعياد او صوم غير منكر دى اوپه دي كنبى اتحاد
مطلوب نه دي حكه چه ددي امور و بنياد په شرعى ثبوت باندې دي، اوپه
ثبوت كنبى اختلاف واقع كيدې شى نه چه په نفس الامر كنبى چه په دي
كنبى اختلاف واقع كيدې نشى. قلت وكذا وقوع هذا الاختلاف

﴿١﴾ قال الشيخ عبد الله البسام السلفى: ان مجلس هيئة كبار العلماء فى المملكة العربية
السعودية فقرروا بقرارهم بالاجماع ما خلاصته بعد دراسة المجلس للموضوع وتداول
الرأى فيه تقرر ما يلى اولاً: اختلاف مطالع الاهلة من الامور التى علمت بالضرورة حسا
وعقلا ولم يختلف فيها احد والما وقع الاختلاف بين العلماء فى اعتبار المطالع من
عدمه. ثانياً: مسألة اعتبار اختلاف المطالع من عدمه من المسائل النظرية التى للاجتهاد فيها
مجال والاختلاف فيها واقع ممن لهم الشأن فى العلم والدين وهو من الاختلاف السائغ وقد
اختلف اهل العلم فى هذه المسألة فمنهم من رأى اعتبار اختلاف المطالع ومنهم لم
يراعه. وقد مضى على ظهور هذا الدين مدة اربعة عشر قرناً ولا تعلم فيها فترة جرى
فيها توحيد اعياد اسلامية على رؤية واحدة فان اعضاء الهيئة يقررون بقاء الامم على ما كان
عليه وان يكون لكل بلد اسلامى حق اختيار ما تراه بواسطة علمائها من الرايين المشار اليها،
واما ما يتعلق باثبات الاهلة بالحساب فقد اجمع اعضاء الهيئة على عدم اعتباره..... واصل
المسألة ان الله تعالى علق احكاماً شرعية بمسمى الهلال، والشهر كالصوم والفطر
والنحر، فشرط كونه هلالاً وشهراً فلو طلع فى السماء ولم يعرفه الناس لم يكن هلالاً فلا
يسمى هلالاً الا بالظهور والاشتهار كما دل عليه الكتاب والسنة. فخلاصة الاقوال فى الصوم
والفطر ثلاثة: الاول: انه اذا روى فى بلد لزم الناس كلهم الصوم نظراً الى ان الخطاب لكل
المسلمين بقوله: اذا رايتموه. الثانى: اعتبار اختلاف المطالع وتحديد بالكيلات الفان ومثتان
وسنة وعشرون (٢٢٢٦) كيلاً فاقبل. وهذا ملاحظ فيه ان الخطاب خاص لمن يمكن رؤيته
فى قطرهم. الثالث: لزوم الصوم والفطر اذا كانوا تحت ولاية واحدة..... والعمل الآن على
الثالث. (التعليق للشيخ البسام على بلوغ المرام ص ٢١٠ كتاب الصيام)

فی عہد معاویہ رضی اللہ عنہ من غیر تکیر يدل على انه غير منكر ﴿۱﴾. ولذا لا نفطر براديو العرب في باكستان لان العوام يصومون برؤية باكستان ويفطرون برؤية العرب ثم لا يقضون عند نقصان الشهر يقومون ليلة العيد دون ليلة رمضان بالتلوم.

(ماخوذ از منهاج السنن شرح جامع السنن للترمذی)

﴿۱﴾ عن كريب قال قدمت الشام..... فرأيت الهلال ليلة الجمعة ثم قدمت المدينة في آخر الشهر فسألني عبد الله بن عباس ثم ذكر الهلال فقال متى رأيتم الهلال فقلت رأيته ليلة الجمعة فقال انت رأيته فقلت نعم وراه الناس وصاموا وصام معاوية فقال لكنا رأيته ليلة السبت فلانزال نصوم حتى نكمل ثلثين او نراه فقلت اولئك في برؤية معاوية وصيامه فقال لا هكذا امرنا رسول الله ﷺ. (صحيح مسلم ۱: ۳۲۸ باب ان لكل بلد رؤيته)

وقال الامام ولي الله الدهلوی: قال النبی ﷺ: لا تصوموا حتى تروا الهلال ولا تفطروا حتى تروه فان غم عليكم فاقدروا له وفي زوايه فأكملوا العدة ثلاثين، اقول: لما كان وقت الصوم مضبوطا بالشهر القمري باعتبار رؤية الهلال وهو تارة ثلاثون يوما وتارة تسعة وعشرون وجب في صورة الاشتباه ان يرجع الى هذا الاصل وايضا مبني الشرائع على الامور الظاهرة عند الاميين دون العمق والمحاسبات النومية بل الشريعة واردة باجمال ذكرها وهو قوله ﷺ: انا امة امية لا نكتب ولا نحسب. (حجة الله البالغة ۲: ۵۱ احكام الصوم)

حضرت الشيخ المفتی محمد شفیع الدیوبندی فرمائی: پہ تولو بناریو کسبې هم په یوه ورځ رمضان یا اختر کول نه په مسلمانانو باندې لازم دی اونه ددې په اهتمام کسبې پریوتل یو اسلامي خدمت یا شرعی اجر دی، اونه عاده داسې کیدې شی ځکه چه په مغربي او مشرقی ملکونو کسبې ددې پرې فاصلې نه پس دا اختلاف مطالع وجود یقینی اوددې اعتبار د جمهورو په نزد ثابت دې ځکه دصحابه کرامو په زمانه کسبې رمضان او اختر کسبې په یوه ورځ کسبې به په مکه کسبې په بله ورځ به په شام کسبې په بله ورځ په عراق او مصر کسبې وو، په دې تولو بناریو کسبې په یوه ورځ رمضان یا اختر کولو چه کوم اهتمام په هغه زمانه کسبې ممکن وو، حضرات صحابه و تابعینو ددې هم اهتمام نه وو فرمائیلي. الخ. آلات جدیدہ کے شرعی احکام ۱۷۵ هوائی رؤیت هلال.

فتاویٰ دیوبند پاکستان المعروف

فتاویٰ فریدیہ خلورم جلد

باب تعریف

الصوم و انواعه

باب تعریف الصوم وانواعه

د علامات بلوغت نه ظاهريدلو په صورت

کښې د روژې د فرضيت د پاره د عمر حد

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره کښې څه فرمائي څه د رمضان دمياشتې روژې د څومره عمر په هلک يا جينئ باندې فرض دی؟ بينواتو جروا.

المستفتي: نامعلوم..... ۱۱/۱۱/۱۹۷۵

الجواب: که دبلوغت علامات پکښې نه وي ظاهرشوی نو دپنځلسو کالو (۱۵) عمرته رسيدلو باندې پرې روژه نيول فرض کيږي. (۱). وهو الموفق.

په کوم ځاي کښې څه يويشت (۲۱) گهنټې ورځ وي

هله به يويشت (۲۱) گهنټې روژه نيولې شي

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره کښې څه فرمائي څه يو سړي په سفر کښې دې اوپه داسې علاقه کښې دهغه سفر شروع کيږي چرته څه درې نيمې بجې نمر راخيږي او دولس بجې په دوبيدو باندې هم دهغې نمر سرڅي نه ختميږي، په دې حساب سره شپه صرف درې يا درې نيمې گهنټې پاتې کيږي، باقی ټول وخت په ورځ کښې راځي، يعنی تقريباً ديويشت (۲۱) گهنټو ورځ وي، اوس د روژې په مياشت کښې بنده به په کوم وخت کښې روژه نيسي اوپه کوم وخت به روژې ماتې کوي، ځکه څه مقامی خلق ددې مسئلې نه بالکل ناخبره دي دی؟ بينواتو جروا.

المستفتي: آدم خان ساکن بتل حال کنيد (امريکا)..... ۲۳/۸/۱۹۷۲

﴿۱﴾ قال العلامة الحصكفي: فان لم يوجد فيهما شيء منها فحتى يتم لكل منهما خمس عشرة سنة وبه يفتي!

(الدر المختار على هامش رد المحتار ۵: ۱۰۷. كتاب الحجر بلوغ الغلام)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم

في الجنة ثمانية ابواب

منها باب يسمى الريان

لا يدخله الا الصائمون.

..... (متفق عليه).....

.....

الجواب: چونکہ پہ دے علاقہ کنبی پہ خلریشٹو (۲۴) گھنٹو کنبی دننه باقاعدہ راختل او دوییدل کیڑی لہذا دلته بہ باقاعدہ روزہ نیولی کیڑی، حکہ چہ پہ خلریشٹو (۲۴) گھنٹو کنبی دننه یوخل روتی او خورلی شی نوپہ روزہ نیولو کنبی ہیخ جرج نہ وی، بہر حال د نمر دوییدو متصل دے روزہ ماتہ کرئی شی او د نمر راختلونه دے یوہ نیمہ گھنٹہ مخکنبی روزہ بندوی (۱) وھوالموفق.

(۱)..... د اودھو ورخو پہ علاقو کنبی د روزی حکم:

(۱)..... پہ کومو علاقو کنبی چہ د نمر دعام گردش پہ اعتبار سرہ روزانہ راختل او دوییدل نہ موندلی کیڑی بلکہ دیرو دیرو ورخو یا دیرو دیرو میاشتو پوری مسلسل نمر ولاوی یا دوب شی دزمکی اوت (اطرافو) کنبی غائب وی، خنگہ چہ پہ ارض تسعین اودھغی طرفونو کنبی داسی کیڑی، نوپہ دے خایونو کنبی دنمر یوہ دورہ (دخلریشٹ (۲۴) گھنٹو) دشیپی او ورخو چہ کومہ مجموعہ شمیرلی کیڑی اودھغی نصف آخر دورخی حصہ شمیرلی کیڑی. پہ هغی کنبی روزہ اونسی اودھغی نیمہ د شروع کیدو نہ یونیمہ گھنٹہ مخکنبی پیشمنی خوراک بند کرئی اودروزی نیت او کرئی. او اولئی نیمہ حصہ چہ دشیپی حصہ شمیرلی کیڑی پہ هغی کنبی دمانبام، ماسخوتن، وتر، تراویح سحر تول مونخونہ کوئی، اویاچہ دا مجموعہ دشیپی او ورخو پورہ شی او دویم دور شروع شی نو فوراً دمانبام د مونخ پشان روزی ماتہ ہم او کرئی اویا ددی دویم دور پہ نصف اول کنبی خوراک خکاک وغیرہ اودشیپی تول مونخونہ فراغت او کرئی. اود نصف ثانی د شروع کیدو نہ یوہ نیمہ گھنٹہ مخکنبی پیشمنی او کرئی، اودروزی نیت او کرئی. ذلک للدلیل الذی ینہ فی ردالمحتار ۳۳۹:۱ تحت التمه).

(۲)..... پہ کومو علاقو کنبی چہ د نمر راختل او دوییدل روزانہ پورہ کال موندلی کیڑی خو پہ ہر موسم کنبی دنمر دوییدو نہ روستو دصبح صادق راختلونه مخکنبی دومرہ موقع نہ ملاویڑی چہ خوراک خکاک پکنبی او کرئی شی اویا دھغی نہ روستو دوییدو پوری روزہ پورہ کرئی شی. نوپہ دغہ خایونو کنبی د روزی مقدار د گھنٹونہ یا دنمر نیمگری گردش سرہ متعین مہ کوئی بلکہ دے میاشت (مضان) نہ روستو ہم دا ورخو دروژو دپارہ متعین وی خو چونکہ داسی بغیر آسودگی سرہ خوراک خکاک پہ پورہ میاشت کنبی پہ روزی باندي عاده و عموماً قدرت نشی کیدی، حکہ دخپل قدرت او استطاعت مطابق روزہ نیسی اوپہ کومو ورخو کنبی چہ روزہ ماتو دھغی ورخو دروژو پہ بدلہ کنبی.....

(باقی حاشیہ پہ راوانہ صفحہ)

د نمر دوییدو تحقق د پارہ مشرق طرف تہ

د سرخی زوال (ختمیدل) شرط نہ دے

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ زمونہ پہ علاقہ کنبی روزی ماتہ او دمانبام مونخ کنبی اختلاف دے بعض خلق وائی چہ نمر کله دغرونونہ لاندی شی او مشرق طرف تہ تیارہ بنکارہ شی، نو دمانبام مونخ کول پکار دی، او ہم دا دروژی ماتہ وخت دے او بعض خلق وائی چہ د مشرق طرف تہ کله سرخی زائل نشی ترهغی وخت پوری مونخ یا روزی ماتہ جائز نہ دے، دمسئلے حل خہ دے؟ بینواتو جروا.

المستفتی: مولانا عبید اللہ دکی لور آلائی..... ۱۵ / رمضان ۱۴۰۷ھ

الجواب: د مشرق د سرخی د زوال قید نہ د قرآن پاک او نہ دا حدیثو نہ ثابت دے

(باقی حاشیہ) دنور و میاشتو پہ ورخو کنبی د طاقت مطابق پہ ناغہ ورکولو ورکولو کنبی ادا کوئی (۳)..... پہ کومو علاقو کنبی چہ دنمر دوییدل او راختل روزانہ موندلی کیڑی خوپہ کال کنبی صرف پہ بعضو میاشتو کنبی دنمر دوییدو نہ ترد صبح صادق پہ مینخ کنبی دتول مفروضہ او واجبہ مونخ ادا کولو نہ روستو پہ اطمینان سرہ د خوراک خکاک او روزی نیولو وخت ملاویڑی اوپہ بعض میاشتو کنبی نہ ملاویڑی، نوچہ کله دروژی میاشت پہ هغی میاشتو کنبی راشی پہ کومو کنبی چہ دا موقع نہ ملاویڑی نوپہ ناغہ ورکولو سرہ سرہ دے حسب طاقت روزی نیسی اوپہ کومو ورخو کنبی چہ موروزہ نہ وی نیولی دھغی ورخو قضاء ہم ددی کال پہ نور و ورخو کنبی او کرئی.

(۴)..... پہ کومو علاقو کنبی چہ دنمر دوییدل او راختل روزانہ وی اود دوییدو نہ روستو دسحر ختمیدو نہ مخکنبی پوری پورہ کال دومرہ وخت ملاویڑی چہ پہ هغی کنبی نماز هائے مفروضہ و واجبہ ادا کولو سرہ سرہ پہ اطمینان سرہ د خوراک خکاک اودلہ آرام او سکون وخت ہم ملاویڑی اوددی خایونو پہ خلقو باندي ہم در رمضان (روزی میاشت) کنبی همیشه دروژو ادا کول واجب او ضروری بہ وی اود فجر صادق راختلونه سرہ روزہ شروع کول بہ لازم وی، اود سحر وخت زیاتیدلو پہ وجہ سرہ دروژی مقدار اگرچہ زیات شی خودا دومرہ زیات والی نہ دے چہ یو کس پہ روزی باندي طاقت نہ لری، البتہ کہ چاتہ عارضی طور باندي مجبوری یا.....

(باقی حاشیہ پہ راوانہ صفحہ)

اونه د آثارو نه، په معتبرات فقه کښې مسطور دی بلکه حدیث اذا قبل الليل من ههنا وادبر النهار من ههنا وغربت الشمس (۱) سره متصادم ده، البته په کومو علاقو کښې چه مغرب طرف ته لوئی لوئی غرونه وی نوپه هغې کښې لږ گنجائش شته. (۲) وهو الموفق.

په یوه علاقه کښې روژه اوپه بله کښې اختر وی

نو د اختر والا علاقې ته تللو باندې به څه کوي؟

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه درمضان په آخر کښې په یوه علاقه کښې وړو کي اختر نه وی او د هغه ځایې او سیدونکې داسې علاقې ته لاړ شی چرته چه د اختر اعلان شوې وی،

(باقی حاشیه) شرعی عذر مثلاً حمل، حیض، مرض، سفرو غیره چه پېښ شی نو هغوی ته دروژې قضاء کولو اجازت دي. کما فی الهدایة.

(۵)..... په کومو علاقو کښې چه نمر روزانه دویږي او راخیږي، خوشفق احمر دویږي سره یاد هغې نه هم مخکښې د سحر سپین والې شروع کیږي لکه (۲۰) د عرض البلد نه روستوپه بعض ځایونو کښې کیږي او د یو امام په نزد هم د ماسخوتن وخت متحقق نه وی نو روژه به باقاعدې نیولې کیږي، او درې واړه مونځونه (مانبام، ماسخوتن، سحر) یو تر بله پسې بغیر دلحاظ د جمع بین الصلاتین به ادا کولې شی، او ترڅو پورې چه درنه کیږي د صبح صادق د راختلو نه مخکښې د ماسخوتن د فرضواو وتړونه د ځان فارغ کولو کوشش دي او کړی شی او د تراویح موقع که ملاؤ نشی او داسې دینن او رواتب موقع ملاؤ نشی نو مه ئې کوي. (کما حققه الامام ابن الهمام فی فتح القدیر ۱: ۱۵۶).

(ماخوذ از منتخبات نظام الفتاوی وغیره)..... از مرتب.

(۱) (متفق علیه) مشکوٰۃ المصابیح ۱: ۱۷۵ قبیل باب تنزیه الصوم

(۲) قال الملا علی قاری: (اذا قبل الليل) ای ظلامه (من ههنا) ای جانب الشرق (وادبر النهار) ای ضیاؤه (من ههنا) ای جانب الغرب (وغربت) ای غابت (الشمس) ای کلها قال الطیبی وانما قال وغربت الشمس مع الاستغناء عنه لیان کمال الغروب کیلا یظن انه یجوز الافطار لغروب بعضها.

قائمة المفاتیح شرح مشکوٰۃ ۳: ۲۵۲ باب الفصل الاول

نود هغه دپاره ددې ورځې روژه پوره کول پکار دی که نه؟ بینواتو جروا.

المستفتی: عبد القیوم مدرس مدلل سکول

مته شبقدر فورې چار سده ۱۰/ اذی قعده ۱۳۸۹ هـ

الجواب: که په دې دویمې علاقې کښې په شرعی ثبوت سره باقاعدې د اختر حکم ورکړي شوي وی نو هلته روژه پوره کول ضروري نه ده بلکه په دې باندې اعتماد صحیح دي. (۱) وهو الموفق.

(۱)..... ☆: قال فی التاتارخانية: اهل مصر صاموا رمضان بغير رؤية وفيهم رجل لم يصم حتى رأى الهلال من الغد فصام اهل المصر ثلاثين يوما وهذا الرجل تسعة وعشرين ثم افطروا جميعا فان كان اهل المصر رأوا الهلال شعبان وعدوا شعبان ثلاثين يوما كان على هذا الرجل قضاء يوم الاول الخ.

(فتاویٰ تاتارخانية ۲: ۳۵۴ الفصل الثاني فيما يتعلق برؤية الهلال)

☆: وفي المنهاج: فاذا رأى الهلال في العرب ليلة الجمعة وفي باكستان ليلة السبت وصام رجل في باكستان ثمانية وعشرين يوما وذهب الى العرب في الطيارة وقد رأى هلال شوال هنا فيقضى يوما مثلاً ولا يعتلر باتي صمت بالرؤية المعتمدة وافطرت بالرؤية المعتمدة. (منهاج السنن شرح جامع السنن للترمذي ۳: ۱۳ باب لكل بلد رؤيتهم)

☆: وقال الدكتور وهبة الزحيلي: فسافر من بلد الرؤية من صام به فالاصح انه يوافقهم وجوبا في الصوم آخر، وان كان قد اتم ثلاثين، لانه بالانتقال الى بلدهم صار واحدا منهم فيلزمه حكمهم وروى ان ابن عباس امر كريبا بذلك ومن سافر من البلد الآخر الذي لم يرفيه الهلال الى بلد الرؤية، عيد معهم وجوبا لانه صار واحدا منهم سواء اصام ثمانية وعشرين يوما ام تسعة وعشرين بان كان رمضان تاما عندهم وقضى يوما ان صام ثمانية وعشرين لان الشهر لا يكون كذلك ومن اصبح معيدا، فسارت سفينته او طائرته الى بلدة بعيدة اهلها صيام فالاصح ان يمسك بقية اليوم وجوبا لانه صار واحد منهم.

(الفقه الاسلامي وادلته ۳: ۱۶۵۹ المطلب الثالث اختلاف المطالع)

☆: قال العلامة محمد يوسف البنوري: وان..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

د پيشمنى آخرى وخت او په ورځ كښي يا

د شپي نه د رمضان د روژي دنيت حكم

سوال: علمائي دين دي مسئلي باره كښي څه فرمائي چه زه (١) الكلام الاول دا آيت: قوله تعالى (كلوا واشربوا حتى يتبين لكم الخيط الابيض من الخيط الاسود من الفجر) (الآية) كښي د وخت تحديد راغلي دي، خوراك څكاك هغه وخت بندول پكار دي. كله چه درته د سحر كيدو متعلق حقيقي علم حاصل شي سره ددي چه د شپي نه سپورمئ وي او نه وريخ وي، آيا د دويم سحر د راختلو د ظهور پوري خوراك څكاك مباح دي يا د دويم سحر راختلو نه گهنه يا نيمه گهنه مخكښي بندول پكار دي.

(٢) والكلام الثاني في اول وقت الصوم وآخره ابتداء من طلوع فجر الثاني المعترض في الافق وآخره الى الليل ام يتبدء من بعض الليل وآخره الى بعض الليل؟ (٣) والكلام الثالث في نية صوم رمضان ايصح من الليل والنهار كليهما ام يصح من الليل فقط؟ بينوا توجروا.

المستفتى: (مفتي) عبد الله شاه (دارالعلوم اسلاميه) چارسده ١٩٧٢/١/٢٩. الجواب: (١) المدار هو يتيقن طلوع الفجر الثاني لكن الاستحباب هو الامتناع من الاكل وغيره في السبع الاخير مما بين غروب الشمس وبين الفجر الثاني كما في امداد الفتاوى (١).

(بقية حاشيه) راي رجل الهلال في القسطنطينية ثم جاءنا قبل العيد فهل يعمل برؤيته او برؤية اهل بلدنا؟ لم اجد هذه الصورة في كتبنا، والظاهر انه يتبع اهل بلدنا نظيره ما يقوله الشافعية فيمن صلى الظهر في بلد ثم وصل من فوره الى بلد لم يدخل وقت انه يصلي معهم. والله اعلم (معارف السنن ٥: ٣٣٤ مسألة اختلاف المطالع)

(١) قال الشاه اشرف على التهانوي: ذهبت به قاعده سره (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

(٢) صرح جميع الفقهاء في اول كتاب الصوم ان مبدئه طلوع الفجر الثاني ومنتهاه الغروب الملازم باقبال الليل (١)

(٣) النية افضل من الليل وجاز قبل نصف النهار الشرعي كما في الهداية وغيرها. (٢). وهو الموفق.

(بقية حاشيه) ... د نمر د راختلو د وخت نه يوه نيمه گهنه مخكښي پوري پيشمني خورلي شي او فقهاؤ احتياط كړي دي چه د غروب نه طلوع پوري چه كل وخت څومره دي هغه په اووه باندې تقسيم كړي په شپږمه حصه كښي سحري خورلي شي. (امداد الفتاوى ١: ٩٦ كتاب الصوم والاعتكاف)

(١) قال العلامة سيد احمد الطحطاوى: النهار عبارة عن زمان ممتد من طلوع الفجر الصادق الى غروب الشمس وهو قول اصحاب الفقه واللغة، الى الغروب، هو اول زمان بعد غيوبة تمام جرم الشمس بحيث تظهر الظلمة في جهة المشرق وفي البخارى عنه عليه السلام اذا قبل الليل من ههنا فقد افطر الصائم اي اذا وجدت الظلمة حسا في جهة المشرق فقد دخل وقت الفطر او صار مفطرا في الحكم لان الليل ليس ظرفا للصوم فهستاني ولذا ذكره الوصال منح.

(الطحطاوى على المراقى ١: ٢٣١ كتاب الصوم)

(٢) قال العلامة المرغيناني: وسبب الثاني النية وجه قوله في الخلافية قوله عليه الصلاة والسلام لا صيام لمن لم ينع الصيام من الليل ولانه لما فسد الجزء الاول لفقد النية فسد الثاني ضرورة انه لا يتجزأ بخلاف النفل لانه متجزى عنده ولنا قوله عليه السلام بعد ما شهد الاعرابي برؤية الهلال الا من اكل فلا ياكلن بقية يومه ومن لم ياكل فليصم ومارواه محمول على نفى الفضيلة والكمال او معناه لم يتوانه صوم من الليل ولانه يوم صوم فيتوقف الامساك في اوله على النية المتاخرة المقترنة باكثره كالنفل وهذا لان الصوم ركن واحد ممتد والنية لتعيينه لله تعالى.

(هداية على صدر فتح القدير ٢: ٢٣٦ كتاب الصوم)

نمر دوییدو سرہ متصل د روژي ماتولو حکم

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ پہ رمضان یا غیر رمضان کنبی نمر دوییدو سرہ اذان کول پکار دے یا احتیاط ہم کول پکار دے؟ کہ یو سہی د نمر دوییدو سرہ روژي ماتے او کړو نو دہغہ روژہ او شوه او کہ نہ؟ بینواتو جروا.

المستفتی: تقدیر اللہ ساکن زندہ و باندہ

الجواب: د نمر پہ دوییدو او د شپي په راتلو کنبی ملازمہ ده، لہذا د نمر دوییدو سرہ متصل اذان کول جائز دی. (۱). البتہ کہ د گرد یا د غرونو پہ وجہ باندی د نمر پہ دوییدو کنبی شک وی نو هلته یو خومنتہ احتیاط کول ضروری دی. (۲). وهو الموفق.

پہ رمضان کنبی د غنمو کت کولو د پارہ روژہ پرینودل بی باکی ده

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی! زمونږ پہ علاقہ کنبی د ﴿۱﴾ قال العلامة سيد احمد الطحطاوى: النهار عبارة عن زمان ممتد من طلوع الفجر الصادق الى غروب الشمس وهو قول اصحاب الفقه واللغة، الى الغروب هو اول زمان بعد غيوبة تمام جرم الشمس بحيث تظهر الظلمة في جهة المشرق وفي البخارى عنه عليه السلام اذا قبل الليل من ههنا فقد افطر الصائم، اي اذا وجدت الظلمة حسا في جهة المشرق فقد دخل وقت الفطر او صار مفطرا في الحكم لان الليل ليس ظرفا للصوم فہستانی ولذا ذکرہ الوصال منح.

(الطحطاوى على مراقي الفلاح ۱: ۲۳۱ کتاب الصوم)

﴿۲﴾ قال العلامة الطاهر البخارى: ويستحب للصائم تعجيل الافطار قبل طلوع النجوم وتاخير المسحور وفي يوم الغيم لا يستحب التعجيل ولا يفطر ما لم يغلب على ظنه غروب الشمس. (خلاصة الفتاوى ۱: ۲۶۶ قبيل فصل في الاعتكاف كتاب الصوم)

غنمو کت کولو وخت دروژي په میاشت کنبی زاغلي دي، اوس که غنم کت نہ کړی شی نو غنم به خراب شی، او دروژي په حالت کنبی د غنمو کت کول ډیر زیات مشکل کار دي، حکم بعض علماؤ فتوی ورکړي ده چہ روژہ پریردئ او د غنمو کتائی او کړی، او دلیل د شامی جلد دویم عبارت پیش کوی. و کذا لوخاف هلاک زرعہ او سرقته ولم یجذمن یعمل له باجر مثل الخ، تاسو صاحبان په دے بارہ کنبی خہ فرمایي؟ بینواتو جروا.

المستفتی: جلات خان دکاندار دکنی لور آلائی..... ۱۵/رمضان ۱۴۰۷ هـ

الجواب: د غنمو کت کول هلکان (نا بالغ) هم کولی شی، او د شپي هم کیدی شی، دے نہ علاوه د پیشمنی د روژي نه روستود ورځي لس (۱۰) بجي پوري هم کیدی شی، لہذا دا مرخص کنړل د بي باکی دروازہ کھلاؤل دی. وهو الموفق.

د حمل په حالت کنبی وینه په روژي باندی اثر نہ غورځوی

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ یوہ ښځہ حاملہ ده او دا حمل کم وزیات د دریو میاشتو دي، ښځي په رمضان کنبی روژي شروع کړي، غالباً د دویمي یا دریمي روژي په دوران تي په کپړو باندی د ویني داغ معلوم شو، ممکن ده چہ دا داغ د طبیعت د گرمي په وجہ باندی ظاهر شوي وی، اوس د ښځي روژہ او شوه کہ نہ؟ بینواتو جروا.

المستفتی: محمد عبد الرحيم عزيز مولی پور ملتان..... ۱۹/۳/۱۹۲۹

الجواب: د حمل په حالت کنبی وینه د حیض وینه نه وی بلکه د استحاض وینه وی. چہ دروژي د پارہ مانع نہ ده. (رد المحتار ۱: ۲۲۳، ۲۷۵، ۲). وهو الموفق.

﴿۱﴾ قال العلامة الحصكفي: وما تراه صغيرة دون تسع..... وحامل ولو قبل خروج اكثر الولد استحاضة. (الدر المختار على هامش رد المحتار ۱: ۲۰۹ قبيل مبحث في مسائل المتحيرة)

﴿۲﴾ قال العلامة الحصكفي: ودم استحاضة حكمه كرعاف دائم وقتاً كاملاً لا يمنع صوما وصلاة الخ. (الدر المختار على هامش رد المحتار ۱: ۲۱۸ قبيل مطلب في حكم وطء المستحاضة)

په ایران کښې د ایرانی اعلان خلاف پاکستانی اعلان باندې اختر کول

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې دلته ایرانی حکومت د اتوار په ورځ عام اختر وکړلو، او په هغې ورځ زمونږ دیرش (۳۰) روژې پوره شوې، دلته څه پاکستانیانو او افغانیانو دهفتې په ورځ اختر وکړلو او دلیل دا پیش کوی چې پاکستان کښې سپوږمۍ په نظر راغلې ده، آیا دا اختر صحیح دې؟ یا به پرې قضا لازم وی؟ بینواتو جروا.

المستفتی: ضیاء الرحمن اصفهان جمهوری اسلامی ایران ۱۹۷۴/۲/۲۲
الجواب: که دې پاکستانیانو یا افغانیانو د یو معتمد مفتی یا عالم د حکم نه بغیر اختر کړي وی نو په دوی باندې د یوې روژې قضا لازمی ده. (۱) وهو الموفق

چې چاته پته نه وی چې اختر دې او په خپل قیاس

باندې اختر او کړلو او روژه ئې ماته کړه؟

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې دهفتې په ورځ په مردان پېښور او گیر چاپیره علاقو کښې اختر او کړئ شو، دلته په اتک کښې د اختر اعلان نه وو شوي، زید د نمر د ویدونه مخکښې سپوږمۍ او لیدله نو خیال ئې او کړو چې دا سپوږمۍ خو غټه ده، نن ورځ د اختر معلومېږي نو هغه

﴿۱﴾ قال العلامة الحصکفی: رأی مکلف هلال رمضان او الفطر ورد قوله بدلیل شرعی صام مطلقا وجوبا وقيل ندبا فان الفطر قضی فقط فیهما لشبهة الرد واختلف المشائخ لعدم الروایة عن المتقدمین والراجح عدم وجوب الکفارة، وقال العلامة ابن عابدين: لو صام رأی هلال رمضان واكمل العدة لم یفطر الامع الامام لقوله علیه الصلاة والسلام صومکم يوم تصومون وفطرکم يوم تفطرون رواه الترمذی وغيره والناس لم یفطروا فی مثل هذا اليوم فوجب ان لا یفطر نهر.

(الدرا المختار مع رد المحتار ۹۸:۲ قبیل مطلب لا عبرة بقول الموقنین)

روژه ماته کړه، اگرچه هغه ته د اختر یقینې پته نه وه. اوس په هغه باندې قضا او کفاره لازم ده یا نه؟ بینواتو جروا

المستفتی: مولوی عبدالرؤف پرملي شادی خان د هوک اتک جومات ۱۹۲۹/۱/۲۱
الجواب: اگرچه دهفتې په ورځ باقاعده اختر شوي وو، لهدا په دې کس باندې نه قضا واجب ده او نه کفاره، بیشکه ددې کس روژې ماتې بې قاعدې دې لهدا په روژې ماتولو باندې مجرم دې فقط.

د یوم الشک نفلی روژه د باقاعده رمضان

د ثبوت نه روستو به فرضی شمار لئ کيږي

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې د رمضان نه صرف یوه ورځ مخکښې مانفلی روژه او نیوله، په هغه ورځ د غرمې په وخت خبر راغې چې نن د روژې ورځ ده، او سپوږمۍ په نظر راغلې ده، پس ما بغیر د څه ردو بدل نه روژه جاری اوساتله، آیا دا روژه به فرضی شمیرلئ کيږي یا به ئې قضا راگرځول وی؟ ځکه چې بعض خلق وائی چې د شک په ورځ یوه روژه هم نه کيږي؟ بینواتو جروا.

المستفتی: عبدالقیوم مټه مغل خیل چارسده ۱۰/ ذی قعدة ۱۳۸۹ هـ
الجواب: دا نفلی روژه به د رمضان شمیرلئ کيږي، ټولو علماؤ لیکلی دی چې د رمضان روژه د نقل په نیت سره ادا کيږي، لهدا د روژې د ثبوت نه روستو، که هغه ثبوت هم په هغه ورځ اوشي یا روستو اوشي، دا روژه به په رمضان کښې شمیرلئ کيږي، ددې قضا به نه کيږي او د شک په ورځ روژه کيږي، خود عوامو د پاره بهتر نه ده. (۱) وهو الموفق.

﴿۱﴾ قال العلامة المرغینانی: قوله ولا یصومون يوم الشک الا تطوعا لقوله ^{صلی الله علیه و آله} لا یصام اليوم الذی یشک فیہ انه من رمضان الا تطوعا..... ثم ان ظهر ان اليوم من رمضان یجزیه لانه شهد الشهر، قال ابن الهمام: فاما صوم ما قبله ففی التحفة قال والصوم قبل رمضان بیوم او یومین مکروه ای صوم کان لقوله علیه الصلاة والسلام لا تقلعوا رمضان بصوم یوم ولا یومین الا ان یوافق صوما کان یصومه احدکم قال وانما..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

د خواصو د پاره د یوم الشک د روژي حکم

سوال: علماء دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چې زمونږ په ځاني کښې د یوم الشک روژي ته بعض خلق ډیر اهمیت ورکوي وائي چې ددې ډیر غټ ثواب دې، فرض کړي که رمضان وی نودابه په فرضي روژو کښې شمیرلي کیږي که نه وی نویابه هم ورته ثواب ملاویږي، دې باره کښې ستاسو صاحبانورائي څه ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: حاجی عبدالرشید کوټ ملاکنډ ایجنسی ۱۷/ رمضان ۱۳۹۹ هـ
الجواب: خواصو د پاره د یوم الشک روژه نیول جائز بلکه مستحب ده، کما فی شرح التویر (۱) البته دې نه کوم خواص مراد دی، په دې کښې اختلاف دې، بعضي وائي چې دې نه مفتیان مراد دی او بعض وائي چې دې نه هغه خلق مراد دی چې ددې دتیت نه خبر وی، یعنی چې صرف دنفلو نیت ساتي، دې نه علاوه په نورو نیتونو سره روژه نیول مکروه ده. (شامی وغیره) (۲) والحديث

(بقیه حاشیه) کړه علیه السلام خوفا من ان یظن انه زیاده علی صوم رمضان اذا اعتادوا ذلک وعن هذا قال ابویوسف یکره وصل رمضان بست من شوال و ذکر قبله باسطر عدم کراهه صوم یوم الشک تطوعا ثم قیده بکونه علی وجه لا یعلم العوام ذلک کی لا یعتادوا صومه فیظنه الجهال زیاده علی رمضان.

(فتح القدیر فی ذیل الهدایة ۲: ۲۳۳ کتاب الصوم)

۱) قال العلامة الحصکفی: والا یصومه الخواص ویفطر غیرهم بعد الزوال به یفتی نقیا لتهمة النهی. (الدر المختار علی هامش ردالمحتار ۲: ۹۷ مطلب فی صوم یوم الشک)
۲) قال العلامة الحصکفی: الخواص کل من علم كيفية صوم یوم الشک فهو من الخواص والا فمن العوام قال ابن عابدين: فعادة المشائخ علی انه ینبغي للقضاة والمفتین ان یصوموا تطوعا ویفتوا بذلك خاصتهم ویفتوا العامة بالافطار وهذا یفید ان التلوم افضل فی حق الكل كما فی النهر لکن فی الهدایة والمحیط..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحہ)

المشهور علی اللسنة لم یثبت مرفوعا بل هو موقوف (۱). وهو الموفق.

د یوم الشک روژه که د نفلو په نیت سره وی نو مکروه نه ده

سوال: علمائي دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چې د روژي نه مخکښې (بقیه حاشیه) والخانية وغیرها ان المختار ان یصوم المفتی بنفسه اخذا بالاحتیاط ویفتی العامة بالتلوم الی وقت الزوال ثم بالافطار والتلوم الانتظار.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۹۷ مطلب فی صوم یوم الشک)

۱) الحديث: "من صام یوم الشک فقد عصی ابا القاسم" أخرجه البخاری باب قول النبی ﷺ اذا رأیتهم الهلال فصوموا واذا رأیتهم فافطروا رقم (۱۹۰۶) وابوداؤد فی سننه باب کراهية یوم الشک رقم (۲۳۳۴) والترمذی باب ماجاء فی کراهية صوم یوم الشک رقم (۶۸۶) وقال حسن صحیح، والنسائی باب صیام یوم الشک رقم (۲۱۸۷) وابن ماجه باب ماجاء فی صیام یوم الشک برقم (۱۶۳۵) والمزی فی تحفة الاشراف رقم (۱۰۳۵۴) وصححه ابن حبان رقم (۳۵۸۵) والحاکم فی المستدرک ۱: ۲۲۳ ووافقه الذهبی فی تلخیصہ، وکلهم من قول عمار رضی الله عنه لا مرفوعا الی النبی ﷺ فانما هو موقوف ولا یصح رفعه.

وقال فی منهاج السنن: واجیب عن هذا الحديث ان الصاغانی ذکره فی الموضوعات وفيه انه ليس فی سندہ من یتهم بالوضع، واجیب عنه ایضا بانه موقوف وفيه ان مثله كالمرفوع (منهاج السنن ۴: ۷۰).

وقال العلامة الحصکفی: واما حديث من صام یوم الشک فقد عصی ابا القاسم فلا اصل له، قال الشامی: کذا قال الزیلعی ثم قال ویروی موقوفا علی عمار بن یاسر وهو فی مثله كالمرفوع، قلت وینبغي حمل نفی الاصلية علی الرفع كما حمل بعضهم قول النووی فی حديث صلاة النهار مجماؤه لا اصل له علی ان المراد لا اصل لرفعه والا فقد ورد موقوفا علی مجاهد وابی عبيدة وكذا هذا اورده البخاری مطلقا بقوله وقال صلة عن عمار من صام الخ. (الدر المختار مع ردالمحتار ۲: ۹۶ باب صوم یوم الشک)..... از مرتب

د خواصو د پاره د یوم الشک د روژي حکم

سوال: علماء دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چې زمونږ په ځائي کښې د یوم الشک روژي ته بعض خلق ډیر اهمیت ورکوي وائي چې ددې ډیر غټ ثواب دې. فرض کړئ که رمضان وی نو دابه په فرضی روژو کښې شمیرلئ کيږي که نه وی نویاب به هم ورته ثواب ملاويږي، دې باره کښې ستاسو صاحبانو رائي څه ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: حاجی عبدالرشید کوټ ملاکنډ ایجنسی ۱۷/ رمضان ۱۳۹۹ هـ
الجواب: خواصو د پاره د یوم الشک روژه نیول جائز بلکه مستحب ده، کما فی شرح التویر (۱) البته دې نه کوم خواص مراد دی، په دې کښې اختلاف دې، بعضې وائي چې دې نه مفتیان مراد دی او بعض وائي چې دې نه هغه خلق مراد دی چې ددې د نیت نه خبر وی، یعنی چې صرف د نفلو نیت ساتی، دې نه علاوه په نورو نیتونو سره روژه نیول مکروه ده. (شامی وغیره) (۲) والحديث (بقیه حاشیه) کړه علیه السلام خوفا من ان یظن انه زیاده علی صوم رمضان اذا اعتادوا ذلك وعن هذا قال ابویوسف یکره وصل رمضان بست من شوال و ذکر قبله باسطر عدم کراهة صوم یوم الشک تطوعا ثم قیده بکونه علی وجه لا یعلم العوام ذلك کي لا یعتادوا صومه فیظنه الجهال زیاده علی رمضان.

(فتح القدیر فی ذیل الهدایة ۲: ۲۳۳ کتاب الصوم)

﴿۱﴾ قال العلامة الحصکفی: والا یصومه الخواص ویفطر غیرهم بعد الزوال به یفتی نقیا لتهمة النهی. (الدر المختار علی هامش رد المختار ۲: ۹۷ مطلب فی صوم یوم الشک)
﴿۲﴾ قال العلامة الحصکفی: الخواص کل من علم کیفیة صوم یوم الشک فهو من الخواص والا فمن العوام قال ابن عابدين: فعامة المشائخ علی انه ینبغی للقضاة والمفتیین ان یصوموا تطوعا ویفتوا بذلك خاصتهم ویفتوا العامة بالافطار وهذا یفید ان التلوم افضل فی حق الكل كما فی النهر لکن فی الهدایة والمحیط..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

المشهور علی اللسنة لم یثبت مرفوعا بل هو موقوف (۱). وهو الموفق.

د یوم الشک روژه که د نفلو په نیت سره وی نو مکروه شه ده

سوال: علمائي دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چې د روژي نه مخکښې (بقیه حاشیه) والخانية وغیرها ان المختار ان یصوم المفتی بنفسه اخذا بالاحتیاط ویفتی العامة بالتلوم الی وقت الزوال ثم بالافطار والتلوم الانتظار.

(رد المختار هامش الدر المختار ۲: ۹۷ مطلب فی صوم یوم الشک)

﴿۱﴾ الحديث: "من صام یوم الشک فقد عصی ابا القاسم" أخرجه البخاری باب قول النبی ﷺ اذا رأیتم الهلال فصوموا واذا رأیتموه فافطروا رقم (۱۹۰۶) وابوداؤد فی منته باب کراهیة یوم الشک رقم (۲۳۳۴) والترمذی باب ما جاء فی کراهیة صوم یوم الشک رقم (۲۸۶) وقال حسن صحیح، والنسائی باب صیام یوم الشک رقم (۲۱۸۷) وابن ماجه باب ما جاء فی صیام یوم الشک برقم (۱۶۲۵) والمزی فی تحفة الاشراف رقم (۱۰۳۵۳) وصححه ابن حبان رقم (۳۵۸۵) والحاکم فی المستدرک ۱: ۲۳۳ ووافقه الذهبی فی تلخیصہ، وکلهم من قول عمار رضی الله عنه لا مرفوعا الی النبی ﷺ فانما هو موقوف ولا یصح رفعه.

وقال فی منهاج السنن: واجیب عن هذا الحديث ان الصاغانی ذکره فی الموضوعات وفيه انه ليس فی سنده من یتهم بالوضع، واجیب عنه ایضا بانه موقوف وفيه ان مثله كالمرفوع (منهاج السنن ۴: ۷۰).

وقال العلامة الحصکفی: واما حديث من صام یوم الشک فقد عصی ابا القاسم فلا اصل له، قال الشامی: کذا قال الزیلعی ثم قال ویروی موقوفا علی عمار بن یاسر وهو فی مثله كالمرفوع، قلت وینبغی حمل نفی الاصلية علی الرفع كما حمل بعضهم قول النووی فی حديث صلاة النهار مجما ان لا اصل له علی ان المراد لا اصل لرفعه والا فقد ورد موقوفا علی مجاهد وابی عبيدة وكذا هذا اورده البخاری مطلقا بقوله وقال صلة عن عمار من صام الخ. (الدر المختار مع رد المختار ۲: ۹۶ باب صوم یوم الشک)..... از مرتب

دَیوم الشک پہ موقع باندی خلق پہ نفلی روزہ باندی مجبور کول صحیح دی یا نہ؟ دمختلف حدیثو پہ رنرا کنبی راتہ جواب راؤ لیبی،
عن ابی ہریرۃ قال قال رسول اللہ ﷺ لا يتقدم من احدكم رمضان يوم او يومين الا ان يكون رجل يصوم صوما فليصم ذلك اليوم متفق عليه (مشکوۃ) وعن عمار بن یاسر قال من صام اليوم الذي يشك فيه فقد عصى ابا القاسم ﷺ رواه ابوداؤد والترمذی والنسائی وابن ماجہ والدارمی (مشکوۃ). بینواتو جروا

المستفتی: مولانا محمود شبقد ر فورٹ چارسدہ..... ۱۸/۹/۱۹۷۲

الجواب: پہ یوم الشک باندی روزہ نیول مکروہ دی، کہ دفرضویا واجبویہ نیت سرہ وی، او مکروہ نہ دہ چہ دتفلویہ نیت سرہ وی،

كما في شرح التنوير: والتفعل فيه احب ان وافق يوم يعتاده. واما حديث من صام يوم الشك فقد عصى ابا القاسم فلا اصل له (اي لرفعه او محمول على نية رمضان) والا فيصومه الخواص ويفطر غيرهم بعد الزوال به يفتي نفيا لتهمة النهي. وكل من علم كيفية صوم يوم الشك فهو من الخواص والا فمن العوام. والنية المعتبرة هنا ان ينوي التطوع على سبيل الجزم من لا يعتاد صوم ذلك اليوم انتهى بحذف يسير ﴿١﴾ قلت:

وعوام زماننا لا يقضون الصوم اصلا فالتفعل احوط وارعى وهو الصواب ﴿٢﴾. وهو الموفق

﴿١﴾ (الدر المختار على هامش رد المحتار ۲: ۹۶، ۹۷ مبحث في صوم يوم الشك)

﴿٢﴾ وفي المنهاج: قيل المختار التلوم في حق الخواص ايضا لما ذكره صاحب النهر عن السراج، ولان العوام يقعون في الفتنة ويقولون هل زمام الشريعة في ايديهم حيث حرموا الصوم علينا واحلوه لانفسهم، قلت، لا ندع قول الاكثرين لقول البعض، ولانه لو روعيت فتنة العوام لكان الانسب الافتاء بصيام يوم الشك تطوعا وان كان من العوام لانه ربما يثبت كون يوم الشك من رمضان في اناء الشهر، وربما..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

یوم الشک پہ بارہ کنبی حدیثونہ او مفتی بہ قول

سوال: علمائی کرام دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ دیوم الشک دروڑی متعلق علامہ ابن ہمام پہ فتح القدیرا: ۵۴:۵۵ کنبی خہ حدیثونہ نقل کری دی، او د امام ابو حنیفہ رحمہ اللہ پہ نزد دی روزی نیول مستحب او د امام ابن حنبل رحمہ اللہ پہ نزدی واجب دی، او بعضی دی تہ ناجائز وائی، ددی متعلق صحیح حکم کوم یو دی؟ بینواتو جروا.

المستفتی: حاجی فضل حق خال ضلع دیر بالا ۲۵ جولائی ۱۹۷۹.

الجواب: د دلائلو پہ رنرا کنبی دیوم الشک روزہ نیول مکروہ نہ دہ، البتہ د حدیث لا تقدموا رمضان بصوم يوم او يومين (رواه الستة) ﴿١﴾ نہ دمخالفت پہ وجہ باندی دخواصو دپارہ دآخفاء او عوامو دپارہ د تلوم فتوی ورکری کیری کما لا يخفى على من راجع الى كتب علمائنا....

(بقية حاشيه) يحكم بالفطر عند الرؤي قليلة تسع وعشرين فيقول العوام اف لعلماء هذا الزمان امرنا بافطار يوم رمضان ولو امرنا بالصيام ما احتجنا الى القضاء فارتكاب ترك الا فضل اهن من ارتكاب الحرام لان الغالب من حال العوام انهم لا يقضون.

(منهاج السنن شرح ترمذی ۳: ۸، ۷ باب كراهية صوم يوم الشك)

﴿١﴾ رواه البخاري في كتاب الصوم باب لا يتقدم رمضان بصوم يوم ولا يومين

(۳: ۱۲۷) ومسلم في كتاب الصوم باب لا تتقدموا رمضان بصوم يوم ولا يومين

(۲: ۷۲۲) وابوداؤد في كتاب الصوم باب في من يصل شعبان برمضان (۲: ۳۰۰)

والترمذی في كتاب الصوم باب ما جاء لا تقدموا الشهر بصوم (۳: ۲۸، ۲۹) والنسائی

باب التقدم قبل شهر رمضان (۴: ۱۳۹) وابن ماجه باب ما جاء في النهي ان يتقدم

رمضان بصوم (۱: ۵۲۸) ومسنند احمد (۲: ۲۳۳، ۲۸۱، ۳۳۷) والدارمی باب النهي

عن التقدم في الصيام قبل الرؤية (۲: ۸).

کرداختار وغیرہ (۱) وهو الموفق.

پہ ہیرہ باندی خوراک خکاک یا جماع کول د روژي دپارہ نقصانی نہ دی
سوال: حضرت شیخ الحدیث صاحب بانی دارالعلوم حقانیہ اکوڑہ ختک
السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته! دی مسئلہ بارہ کنبی بندہ تہ شک دی کہ
چری چاہ ہیرہ باندی پہ روژي مبارکہ کنبی دخیلی بنی سرہ جماع او کرہ،
نو پہ ہغہ باندی قضایا کفارہ شتہ دی او کہ نہ، دمذہب حنفی پہ دلائلو سرہ
اود کتابونو پہ حوالی سرہ جواب راؤ لیری. والسلام.

المستفتی: عباس خان زانکی خیل داگئی صوابی..... ۱۹۲۹ء/۵/۸.

الجواب: د احنافو پہ نزدی پہ ہیرہ باندی خوراک خکاک یا جماع سرہ روژي
تہ نقصان نہ رسیبری لہذا پہ دی باندی نہ قضا واجب دہ اونہ کفارہ (وفی
الہدایۃ ۱: ۱۹۶) واذا اکل الصائم او شرب او جامع فہارانا سیالم یفطر والقیاس ان
یفطر وهو قول مالک لو جود ما یضاد الصوم فصار کالکلام ناسیافی الصلوۃ وجہ

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين: قوله والا يصومه الخواص ای وان لم یوافق صوما یعتادہ ولا
صام من آخر شعبان ثلاثة فاكثر استحب صومه للخواص قال فی الفتح وقیدہ فی التحفة بكونه
على وجه لا یعلم العوام ذلك کی لا یعتادوا صومه فیظنہ الجهال زیادۃ علی رمضان ویدل علیہ
قصة ابی یوسف المذكورة فی الامداد وغیرہ حاصلہا ان اسد بن عمر وسأله هل انت مفطر
فقال له فی اذله انا صائم وفی قوله يصوم الخواص اشارة الى انهم یصبحون صائمين لا متلومين
بخلاف العوام لكن فی الظہیریۃ الافضل ان یتلوم غیر آکل ولا شارب مالہ یتقارب انتصاب
النهار فان تقارب فعمامة المشائخ علی انه ینبغی للقضاة والمفتیین ان یصوموا تطوعا ویفتوا
بذلك خاصتهم ویفتوا العامة بالافطار وهذا یفید ان التلوم افضل فی حق الكل كما فی النهر
لكن فی الهدایۃ والمحیط والخانیۃ وغیرہا ان المختار ان یصوم المفتی بنفسه اخذا بالاحتیاط
ویفتی العامة بالتلوم الی وقت الزوال ثم بالافطار والتلوم الانتظار كما فی المغرب.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۹۷ مطلب فی صوم یوم الشک)

الاستحسان قوله علیه الصلاة والسلام للذي اكل وشرب ناسیاتم علی صومک
فانما اطعمک الله وسقاک ﴿۱﴾ قال العینی رواہ الستۃ فی کتبہم ﴿۲﴾ وهو الموفق

د ما بنام نہ مخکبني سپورمئ لیدل اود شک پہ

وجه باندی روژہ ماتول د کفاری موجب نہ دہ

سوال: دی مسئلہ بارہ کنبی علمائی دین خہ فرمائی چہ داختر متعلق دیرغت
شک وو، بعض خلقو د زیارت پہ ورخ اختر کرواوبعض خلقو د جمعی پہ ورخ
او کرو، خومسئلہ دادہ چہ د زیارت پہ ورخ کو مو خلقو روژہ نیولی وہ پہ ہغوی
کنبی بعض خلقو د ما بنام کیدونہ مخکبني سپورمئ اولیدلہ او روژہ ئی ماتہ
کرہ، اوس سوال دادی چہ د ما بنام نہ مخکبني چہ نمر دوب شوی نہ وی او ہم
داسی سپورمئ وینی او روژہ ئی ماتہ کرہ، نو ددی خہ حکم دی؟ بینوا توجروا.
المستفتی: حافظ گل دادخان چارخانہ پینبور..... ۱۹۷۴ء/۱۱/۲۱.

الجواب: دشرعی ثبوت نہ مخکبني روژہ ماتول صحیح نہ دی اوبی قاعدی
کار دی، البتہ د شک پہ وجہ د کفاری موجب نہ دہ، کما فی الدر المختار: ورؤیتہ
بالنهار لليلة الآتية مطلقا وفی ردالمحتار (۲: ۱۳۰) ای سواء رءی قبل الزوال اوبعدہ
وقوله علی المذهب ای الذی هو قول ابی حنیفہ ومحمد، قال فی البدائع فلا یكون

﴿۱﴾ (هدایۃ علی صدر فتح القدیر ۲: ۲۵۴ باب ما یوجب القضاء والكفارة)

﴿۲﴾ اخرجہ البخاری: (۱۹۳۳) ومسلم: (۱۱۵۵) وابوداؤد: (۲۳۹۸) والترمذی:

(۷۲۱) وابن ماجہ: (۱۶۶۳) کلہم من حدیث ابی ہریرۃ: جاء رجل الى النبی ﷺ

فقال یا رسول الله انی اکلت وشربت ناسیا وانا صائم فقال: الله اطعمک وسقاک،

واللفظ لا بی داؤد وروایۃ الجماعة "من نسی وهو صائم فاکل او شرب فلیتم صومه

فانما اطعمہ الله وسقاہ، وسباق المصنف نسبه الزیلعی لابن حبان فی صحیحہ وکذا هو

فی سنن الدارقطنی (۲: ۱۷۹) انظر نصب الراية (۲: ۴۴۵).

(تخریج احادیث اللباب ۱: ۱۵۶ فصل ما لا یفطر به الصائم)

ذلک اليوم من رمضان عندهما وقال ابو یوسف ان کان بعد الزوال فکذلک وان کان قبله فهو لليلة الماضية ویكون اليوم من رمضان وعلى هذا الخلاف هلال شوال (۱) وهو الموفق

د مقامی او مرکزی رؤیت هلال کمیٹی پہ مینخ

کسب د اختلاف پہ صورت کسب د قضاء مسئلہ

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کسبے خہ فرمائی چہ پہ سرحد کسبے پہ کومہ ورخ روژہ وہ دہغی پہ بلہ ورخ هلال کمیٹی دروژے اعلان کرے وو، آیا پہ دوی باندی قضاء لازم ده یا نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: اورنگ زیب کھوسلکی بدین ۱۰/ شوال ۱۴۰۰ھ

الجواب: چاچہ د هلال کمیٹی پہ خبر باندی روژہ او اختر کرے دے پہ هغوی باندی قضاء لازم نه ده شاید چہ هلال کمیٹی ته د صوبہ سرحد نه باقاعدہ ثبوت نه وی رسیدلی (۲) وهو الموفق

پہ مختلف علاقو کسب د رمضان د اختلاف پہ وجہ سرہ د قضاء مسئلہ

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کسبے خہ فرمائی چہ د خوکالونه مونر د

(۱) الدر المختار مع رد المحتار ۲: ۱۰۳ مطلب فی رؤیة الهلال نهاراً

(۲) قال العلامة الحصکفی: لان قضاء القاضي حجة وقد شهدوا به لا لو شهدوا برؤية غیرهم لانه حکایة نعم لو استفاض الخبر فی البلدة الاخری لزمهم علی الصحيح من المذهب، قال ابن عابدين: لانه حکایة فانه لم يشهدوا بالرؤية ولا علی شهادة غیرهم وانما حکوا رؤية غیرهم کذا فی فتح القدير، قلت وکذا لو شهدوا برؤية غیرهم وان قاضی تلک المصر امر الناس بصوم رمضان لانه حکایة لفعل القاضي ایضا وليس بحجة بخلاف قضائه ولذا قيد بقوله ووجد استجماع شرائط الدعوى الخ.

(الدر المختار مع رد المحتار ۲: ۱۰۲ قبیل مطلب فی رؤیة الهلال نهاراً)

مرکزی رؤیت هلال کمیٹی پہ اعلان باندی روژہ او اختر کوو، حالانکہ د خوکالونه در رمضان میاشت دیو کم دیر شو راروانه ده، آیا پہ مونر باندی به قضاء لازمیرے چہ کله دیوی بلی علاقے مثلاً د مردان وغیرہ نه دا اطلاع ملاؤ شی چہ هلته دیرش (۳۰) ورخے روژے پوره شو یا هلته زمونر نه مخکسب روژہ نیولی شو و، او دا اطلاع هم صرف خبر وی شهادت نه وی، ددے اختلاف پہ وجہ به د نورو علاقو خلق خہ کوی؟ بینوا توجروا

المستفتی: ماسٹر نذیر احمد ثمر باغ ضلع دیر ۱۹۸۲ء ۲۶/۲

الجواب: کہ تاسو د حکومت پہ اعلان باندی روژہ او اختر کوئی نو د فراغت ذمه دپاره هم دا کافی دی دهر اختلاف پہ وجہ سرہ د قضاء کولو حکم بی قاعدی حکم دی وهو الموفق

د پیشمنی آخری وخت یعنی د سر د راختلو تعین

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کسبے خہ فرمائی چہ یو سرے وائی چہ د پیشمنی نه پس کله اذان اوشی نو د هغی نه پس پنخلس منتو پوری خوراک کول جائز دی، دلته تقریباً پہ درے نیمے بجے باندی اذان کیڑی، صحیح مسئلہ خہ ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد اسلم پی او ایف واه کینت ..... ۲۱/ رجب ۱۴۰۱ھ

الجواب: د پیشمنی آخری وخت د شپے آخری وخت سره راختی، د اذان سره نه (۱) او پہ مشاهدی او تجربی سره معلومه ده چہ صبح صادق د نمر راختلو نه پاؤ باندی یوہ گهنته مخکسب راختی، پس پہ دے بنیاد باندی زمونر پہ علاقہ کسب خلور بجو پوری او واه کینت کسب تقریباً پنخه منته کم خلور بجو پوری

(۱) قال الشرنبلالی: ومعناه شرعاً هو الامساك نهاراً، النهار عبارة عن زمان ممتد من طلوع الفجر الصادق الى غروب الشمس وهو قول اصحاب الفقه واللغة، ولهذا قال صاحب ديوان الادب النهار ضد الليل وينتهي الليل بطلوع الصبح الصادق كذا في الحاشية. (امداد الفتاح شرح نور الايضاح ۶۵۰ کتاب الصوم)

یا احتیاطاً لس منته کم خلور بجو پوری پیشمنی کولی شی. (۱)

ملاحظہ:..... د ریاضی پہ حساب سرہ نور گنجائش ہم پکنبی شتہ. وهو الموفق.

پیشمنی د پارہ پہ لاؤد سپیکر باندی صلاة وسلام و نیل او خلق راپاسول

سوال: مفتیان کرام دی بارہ کنبی خہ فرمائی چہ زمونہ پہ علاقہ کنبی اذان کونکی حضرات دپیشمنی پہ وخت لاؤد سپیکر باندی الصلاة والسلام علیک یارسول الله یا حبیب الله، یا آدم صفی الله ینوح نبی الله، وغیرہ الفاظ و نیلوسرہ

﴿۱﴾ قال عبد الرحمن الجزیری: ووقت الصبح من طلوع الفجر الصادق وهو ضوء

الشمس السابق عليها الذي يظهر من جهة المشرق وينتشر حتى يعم الافق، ويصعد الى

السماء منتشرا واما الفجر الكاذب فلا عبرة به وهو الضوء الذي لا ينتشر، ويخرج مستطيلا

دقيقا يطلب السماء بجانيه ظلمة ويشبه ذنب الذئب الاسود فان باطن ذنبه ابيض، بجانيه

سواد، ويمتد وقت الفجر الى طلوع الشمس.

(الفقه على المذاهب الاربعة ۱: ۱۶۹ کتاب الصلاة وقت الصبح)

وقال الشيخ محمد فريد مدظله: وفي الشامية ان التفاوت بين الفجرين وكذا بين

الشفقين الاحمر والابيض انما هو بثلاث درج انتهى وفي التصريح اذ قد علم بالتجربة ان

انحطاط الشمس اول الصبح الكاذب وآخر الشفق ثمانية عشر درجة وفي الحاشية ان

المراد من الانحطاط في الجانبين انحطاط مركز الشمس من الافق الشرقي او الغربي وهو

قدر ثمانية عشر درجة ويقطعه الفلك الاعظم في ساعة وخمس ساعة وهذا مجموع

الصبحين الكاذب والصادق ومن ذلك المجموع خمس ساعة حصه الصبح الكاذب

والساعة الواحدة حصه الصبح الصادق انتهى قلت وصرح المشائخ بتفاوت الوقت بين

طلوع الفجر الصادق وطلوع الشمس وكذا بين غروب الشمس وغروب البياض بتفاوت

م والبلاد، والمشاهد في ديارنا قدر ساعة وربع ساعة.

السنن شرح جامع السنن للترمذی ۲: ۱۰ باب مواقيت الصلاة عن النبي ﷺ

خلق راپاسوی، آیا دا الفاظ جائز دی؟ او دپیشمنی دپارہ دا طریقہ جائز دہ؟
بینوا توجروا

المستفتی: مولوی عبد القیوم منگل زئی گلستان بلوچستان ۱۹۹۱ء ۴/۲

الجواب: پیشمنی دپارہ خلق راپاسول جائز دی (۱) دا اعانت علی البر دی، البتہ پہ داسی کلماتوسرہ راپاسول چہ ہغہ ہمیشہ ناجائز وی یا پہ ہغی کنبی موہم شرک وی ناجائز دی البتہ دشرک دارومدار پہ عقیدہ باندی دی، د موہم شرک کلماتوباندی نہ دی، فافہم. وهو الموفق.

روژو مکمل گولو د پارہ دحیض د بندش گولی خوہل تکلف او تعمق دی

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ دروژہ میاشت نزدی راروانہ دہ او درمضان د روژہ ثواب دتہول عمر د روژو نہ افضل دی، اوس کہ بنحی دحیض بندولو دپارہ گولی او خوری چہ ددی افضلیت نہ محروم پاتی نہ شی نوآیا دا جائز دی یا شرعاً منع دی؟ بینواتوجروا

المستفتی: محمد سیاب لکی مروت

الجواب: پہ حدیث شریف کنبی راغلی دی چہ دکوم سہی نہ دتہ عذریہ وجہ یو عبادت پاتی شی نوہغہ تہ بہ باقاعدہ مکمل ثواب ورکری کیری (رواہ ابوداؤد وغیرہ) (۲). پس د داسی قسمہ گولو استعمال تکلف او تعمق دی.

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين: وعن الحسن لا بأس بالدف في العرس ليشتهر وفي السراجية هذا اذا لم يكن له جلاجل ولم يضرب على هيئة التطرب اقول وينبغي ان يكون طبل السحر في رمضان لا يقاظ النائمون للسحور كبوق الحمام تأمل.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۵: ۲۴۷ قبيل فصل في اللبس)

﴿۲﴾ عن ابي انس ان رسول الله ﷺ قال لقد تركتم بالمدينة اقواما ما سرتهم مسيرا ولا انفقتم من نفقة ولا قطعتم من واد الا وهم معكم فيه..... (بقية حاشيه په راروانه صفحہ)

اگر چه ددی استعمال نه ضروری دی او نه منع دی. حدیث و ماسکت عنه فهو عفو (۲). وهو الموفق.

ملاحظه:..... خودروژی د فوت کیدو د خلاصی دپاره فائده مندی دی. ځکه چه د بنځو دپاره قضاء راگرځول مشکل وی..... (سیف الله حقانی)

د خنزیر غوبه خرڅول، فحاش معاشره او ګنده

خوراک ځکاک د روژې د پاره مانع نه دی

سوال: علمائی کرام د لاندینو مسئلو په باره کښې څه فرمائی چه:

(۱) زموږ څه ملګری په مشین د ذبحه شوی غوبنې فیکتري کښې کار کوی،

(بقیه حاشیه) قالوا یا رسول الله و کیف یكونون معنا وهم بالمدينة قال حبسهم العذر. (رواه ابوداؤد ۳۳۵:۱ باب فی الرخصة فی القعود من العذر). وعن انس ان رسول الله ﷺ رجع من غزوة تبوک فدلنا من المدينة فقال ان بالمدينة اقواما مسرتم مسيرا ولا قطعتم واديا الا كانوا معكم وفي رواية الا شرکوکم فی الاجر قالوا یا رسول الله وهم بالمدينة قال وهم بالمدينة حبسهم العذر رواه البخاری ورواه مسلم عن جابر. (مشکوٰۃ المصابیح ۲: ۳۳۱ کتاب الجهاد)

﴿۱﴾ قال الامام ولی الله الدهلوی: فمن المقاصد الجليلة فی التشريع ان یسد باب التعمق فی الدین لتلا یعضوا علیها بنوا جدهم فیاتی من بعدهم قوم فیظنوا انها من الطاعات السماویة المفروضة علیهم ثم تأتي طبقة اخرى فیصیر الظن عندهم یقینا الخ.

(حجة الله البالغة ۲: ۲۲ الاقتصاد فی العمل)

﴿۲﴾ عن سلمان قال سئل رسول الله ﷺ عن السمن والجبن والقراء فقال الحلال ما احل الله فی کتابه والحرام ما حرم الله فی کتابه وما سکت عنه فهو مما عفا عنه.

(سنن الترمذی ۱: ۲۰۶ باب ماجاء فی لبس القراء)

وعن ابن عباس قال کان اهل الجاهلیة یاکلون اشیاء ویترکون تقبلرا فبعث الله نبیه ﷺ وانزل کتابه واحل حلاله وحرم حرامه فما احل فهو حلال وما حرم فهو حرام وما سکت عنه فهو عفو وتلاقل لا اجد فیما اوحی الی محرما علی طاعم یطعمه الی آخر الآیة.

(سنن ابی داؤد ۲: ۱۸۳ باب ما لم یذکر تحریمه)

چه په هغې کښې تقریباً د خنزیر غوبه هم شامل ده. آیا دا مسلمان ملګری روژه نیوې شی؟

(۲) دلته د کار وخت لس ګهنتې او ټوله ورځ اوولس (۱۷) ګهنتې ده، خودلته عریانیت او فحاشی ډیره زیاته ده او د سترګو زنا هروخت وی، په دې صورت کښې مونږ روژه نیولې شو؟

(۳) دلته د خوراک ځکاک سامان په هر قسمه ګندګۍ ډک وی، په داسې حالاتو کښې مونږ روژه نیولې شو؟ بینواتو جروا

المستفتی: شیر عالم خان جرمني

الجواب: (۱) د خنزیر حلالول او دهغې غوبه خرڅول فسق او حرام دی کفر نه دی. (۱) پس ددوی موند او روژه صحیح ده. د ګناه په وجه باندې نیکی ته نقصان نه رسیږی.

(یعنی د ګناه په وجه نیکی ته ساقطیږی. (سیف الله حقانی).

(۲) چرته چه اوولس (۱۷) ګهنتې ورځ وی، هلته په روژه نیولو کښې هیش شک نشته، د اندام مخصوص نه علاوه، د نورو اعضاء په زنا سره روژه نه ماتیږی، په ثواب کښې کمې راځی. (۲).

(۳) د خوراک ځکاک سامان د ګنده کیدو په وجه سره په روژې باندې هیش اثر نه پریوځی، په روژې کښې دا شرط نشته چه خوراک ځکاک دې حلال وی. وهو الموفق.

﴿۱﴾ قال العلامة طاهر بن عبد الرشید: ولو استاجر مسلما لیرعی خنازیر یجب ان یكون علی الخلاف کما فی الخمر ولو استاجر له لیبیع له میتة لا یجوز و اذا استاجر الذمی من المسلم دارا لیسکنها فلا بأس به..... ولو استاجر من اهل الذمة مسلما لیضرب لهم الناقوس لا یجوز. (خلاصة الفتاوی ۳: ۱۵۰ کتاب الاجارات)

﴿۲﴾ قال الملا علی قاری: وفي حديث الحاكم الذي صححه ليس الصيام من الاكل والشرب فقط انما الصيام من اللغو والرفث ويؤخذ منه ان يتأكد اجتناب المعاصي علی الصائم کما قيل فی الحج لكن لا یبطل ثوابه من اصله بل کما له فله ثواب الصوم وائم المعصية. (مرقاۃ المفاتیح شرح مشکوٰۃ ۴: ۲۶۰ باب تنزیه الصوم)

۲۳/ رمضان باندی سورة عنكبوت او سورة روم

ونیلو په باره کښې د ارشاد الطالبین حواله

سوال: علماء دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې ۲۳/ رمضان باندې سورة عنكبوت او سورة روم وئیل ثابت دی که نه؟ په ارشاد الطالبین ۲۲۳ کښې لیکلې شوې دی، در بیان شب که در ان شب گناهان همه بخشیده می شوند، و آن شب بست و سویم ماه رمضان ست، و اگر در شب ۲۳/ رمضان سورة روم و عنكبوت بخواند خواننده و شنونده راباتش دوزخ کار نباشد، ددې په تفصیل سره جواب را کړئ؟ بینوا توجروا

المستفتی: صالح الدین حقانی..... ۷/۷/۱۹۸۲

الجواب: دقران پاک تلاوت او ددې اوریدل عظیم عبادت دې البته د خپل طرف نه یو سورت یا دوخت تخصیص مکرودې،

کما اشار الیه صاحب البحر ۲: ۱۵۹ ولان ذکر الله تعالى اذا قصد به التخصیص بوقت دون وقت او بشیء دون شیء لم یکن مشروعاً حیث لم یرد الشرع به ﴿۱﴾ عوام په دې گمان کښې اخته کیږي چې په دې کښې ثواب ډیر دی، بهر حال دا ابداع دی. نعم من قرءهما علی وجه دفع الاعداء دون قصد الثواب فیکون مباحاً لالعبادة (۲) وهو الموفق

ملاحظه:..... په دې متعلقه حواله کښې نه دلائل موجود دی اونه د علماء جزئیات. وقد صرح فی ارشاد الطالبین بجواز الزوجات فوق الاربع وجواز المطلقة ثلاثاً بلا تحلیل و غیر ذلک.

(۱) (البحر الرائق ۲: ۱۵۹ کتاب العیدین).

(۲) قال الشاه اشرف علی التهانوی: (قرآن پاک دڅه مقصد دپاره وئیل، صحیح دی څنگه چې په حدیث کښې د سورة واقعه هم دا خاصیت بیان شوې دی، چې هغه صریح دلیل دی، دجواز. (امداد الفتاوی ۴: ۸۹ باب تعویذات واعمال).

فتاویٰ دیوبند پاکستان المعروف

فتاویٰ فریدیہ خلورم جلد

باب ما یفسد الصوم

وما لا یفسده

باب مایفسد

الصوم وما لا یفسده

دَ رُوژِ پِه حالت کُنی پِه غورپوزه او سترگو کُنی دوائی اچول

سوال: علمائی کرام دِ مسئلِی باره کُنی خه فرمائی چه خنگه انسان دوائی او خوری نو روژه ئی ماتیبری، خوپه غور، پوزه او سترگو کُنی دَ اچولو خه حکم دِ؟ او دَ انجکشن (سین) لگولو خه حکم دِ؟ اووجه د فرق ئی خه ده؟ بینوا توجروا.

المستفتی: محمد عمر ضلع دیر..... ۱۹۷۸/۹/۱۰

الجواب: انجکشن که پِه رگ کُنی وی او که پِه غوبنه کُنی دَ روژِ دپاره نقصانی نه ده، حکه چه پِه دِ عمل سره دوائی باطن ته دَ مساماتوپه ذریعه رسیبری دَ منافذ پِه ذریعه نه، حکه چه دَ لاسونو، پینواو خیتی پِه مینخ کُنی یو سوری هم نشته، صرح بهذا الاصل فی الهندیة ۱: ۲۱۶ (۱)، پِه غور کُنی پچکاری کولو سره چه کله دوائی دماغوته اورسیبری نو روژه فاسدیبری، (شامی وغیره) (۲)، پِه سترگو کُنی دوائی اچولو سره روژه نه فاسدیبری،

﴿۱﴾ وفی الهندیة: وما یدخل من مسام البدن من الدهن لا یفطر هکذا فی شرح المجمع.

(فتاویٰ عالمگیری ۱: ۲۰۳ الباب الرابع فیما یفسد وما لا یفسد)

﴿۲﴾ قال العلامة الحصکفی: او احتقن او استعط فی انفه شیا او اقطر فی اذنه دهنا او داوی

جائفة او آمة فوصل الدواء حقیقة الی جوفه ودماغه قال ابن عابدين: (قوله الی جوفه ودماغه)

قال فی البحر والتحقیق ان بین جوف الرأس وجوف..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

..... قال الله تعالى.....

وكلوا واشربوا حتى يتبين لكم

الخط الابيض من الخط

الاسود من الفجر،

ثم اتموا الصيام الى الليل.

..... [البقرة: ۱۸۷].....

اگرچہ دہغی رنگ وغیرہ پہ پوزہ یا حلق کنبی ظاہری پری (عالمگیری ۱) شامی (۲) کہ پہ پوزہ کنبی دوائی اچولو پہ وخت دوائی دماغوتہ اور سیری نو روژہ بہ فاسدہ وی (شامی وغیرہ) وهو الموفق.

د روژي په حالت کنبی د دوائی بوئی کولو حکم

سوال: علمائی دین دې مسئلې باره کنبی څه فرمائی چې د روژي په حالت کنبی دوائی بوئی کولو سره روژه ماتیرې او که نه؟ بینواتو جروا. المستفتی: نامعلوم.....

الجواب: دا عمل شم دې سعوط نه دې (یعنی د دوائی ذرات شم سره دننه نه ځی) لهذا دمشک وغیرہ پشان ددې بوئی کولو کنبی څه نقصان نشته، (بقیه حاشیه) المعدة منفذ اصلياً فما وصل الى جوف الرأس يصل الى جوف البطن.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۱۱۱ باب ما یفسد الصوم وما لا یفسده)

۱) وفي الهندية: ولو اقتر شيتا من الدواء في عينه لا يفطر صومه عندنا وان وجد طعمه في حلقه واذا بزق اثر الكحل ولونه في بزاقه عامة المشايخ على انه لا يفسد صومه.

(فتاویٰ عالمگیری ۱: ۲۰۳ الباب الرابع فيما یفسد وما لا یفسد)

۲) قال العلامة ابن عابدين: (قوله او ادهن او اکتحل او احتجم وان وجد طعمه في حلقه)

ای طعم الکحل او الدهن وکذا لو بزق فوجد لونه في الاصح لان الموجود في حلقه اثر داخل من المسام الذي هو خلل البدن والمفطر اما هو الداخل من المنافذ للاتفاق الخ.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۱۰۶ مطلب یکره السهر اذا خاف فوت الصبح)

۳) قال العلامة ابن عابدين: (قوله او استعط) والسعوط الدواء الذي صب في الانف.....

وعدم وجوب الكفارة في ذلك هو الاصح لانها موجب الافطار صورة ومعنى والصورة الابتلاع كما في الكافي وهي منعدمة والنفع المجرد عنها يوجب القضاء فقط امداد.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۱۱۱ باب ما یفسد الصوم وما لا یفسده)

فليراجع الى ردالمحتار ۲: ۱۳۲ (۱) (۲) وهو الموفق

د دمي د مريض انهيلر استعمالولو سره روژه ماتیرې

سوال: علمائی دین دې مسئلې باره کنبی څه فرمائی چې یو سړي ددمي مريض دې چې ددهغې دپاره د انهيلر گیس سیري په حلق کنبی دننه کوی، دا د یوې سپنې هوا په شکل کنبی د دوائی ذرات وی، آیا په دې سره روژه ماتیرې؟ بینواتو جروا.

المستفتی: محمد احمد خان جهانگیره.....

۱) قال العلامة ابن عابدين: لا يكره للصائم شم رائحة المسك والورد ونحوه مما لا يكون جوهرًا متصلًا كالدهان فانهم قالوا لا يكره الا كتحال بحال وهو شامل للمطيب وغيره ولم يخصصه بنوع منه وكذا دهن الشارب.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۱۲۳ قبيل مطلب في الفرق بين الجمال والزينة) ۲) په دې زمانه کنبی بعضي دوايانې داسې وی چې دهغې استعمال د پوزي په ذریعه کیږي او په دې کنبی د دوايې دومره باريک ذري وی چې په ظاهره بوئول معلومیري لیکن په حقیقت کنبی ددې باريکو ذراتو داخل مقصود وی چې ددې په ذریعه علاج کولې شی چونکه دا هوا سره د دوايې نه د دماغو منځ ته یا د معدې منځ ته رسیږي او دا مفسد دي.

کما في خلاصة الفتاوى ۱: ۲۵۳ وما وصل الى جوف الرأس والبطن من الاذن والانف والدبر فهو مفطر بالاجماع وفيه القضاء،

او عام طور باندې چې کومې دوايانې وی او هغه څوک بوئی کړي نو دا به عمل شم کنبی داخل وی سعوط به نه وی.

والسعوط صب الدواء في الانف (امداد الفتاح ۲۸۸) وقال الشرنبلالي: من ادخل دخان حلقه بأى صورة كان الادخال فسد صومه سواء كان دخان عنبر او عود وغيرهما حتى من تبخر بسخور قاواه الى نفسه واشتم دخانه ذاكر الصومه افطر لا مكان التحرز عن ادخال المفطر جوفه وماغه وهذا مما يغفل عنه كثير من الناس فليتنبه له ولا يتوهم انه كشم الورد ومابه والمسك لوضوح الفرق بين هواء تطيب بريح المسك وشبهه وبين جوهر دخان وصل الى جوفه بفعله. (امداد الفتاح ۲۷۷)..... (از مرتب).

الجواب: پہ دے سپری کولو سرہ روزہ ماتیبری (۱) البتہ چہ تکلیف دبرداشت کولو قابل نہ وی نوروزہ نیول نہ دی پکار، او بیاجہ کله بیماری ختمه شی نو قصاء ئی لازمی ده (۲) وهو الموفق.

پہ باب الصوم کنبی د جلاب پہ باره کنبی د بهشتی زیور د عبارت وضاحت سوال: علمائی دین دے مسئلے باره کنبی خه فرمائی چہ بهشتی زیور (از مولانا اشرف علی تھانوی رحمہ اللہ) کنبی دروژي پہ باب کنبی ددے جملے خه مطلب دے؟ پہ جلاب کنبی ئی عمل واخستو او دڅکلو دوائی ئی اونه څکله، دلته یو کس هم ددے پہ مطلب باندې نه پوهیږی، پوره عبارت دا دے، چاپه روزہ کنبی ناس او کړو (پوزه کنبی ئی خه دوائی واچوله) یا په غوږ کنبی ئی تیل واچول یا په جلاب کنبی ئی عمل او کړو او دڅکلو دوائی ئی اونه څکله بیا هم روزہ لاره، خو صرف قضاء واجب ده او کفارہ واجب نه ده، او که په غوږ کنبی ئی اوبه واچولې نو روزہ ماته نه شوه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: عبد الحمید ایس وی چودهوان دی آئی خان..... ۱۹۲۹ء/۱۲/۱.

الجواب: جلاب کول دا احتقان معنی ده او احتقان د جلاب په ارادې سره کولې شی (۳)

﴿۱﴾ قال العلامة ابن الهمام: ولو اكل او شرب ما يتغذى به او يتداوى به فعليه القضاء والكفارة. (هداية على صلب فتح القدير ۲: ۲۶۳ باب ما يوجب القضاء والكفارة)

﴿۲﴾ قال العلامة الموصلي: ومن خاف المرض او زيادته افطر لقوله تعالى: فمن كان منكم مريضا او على سفر فعدة من ايام اخر، معناه فافطر فعدة من ايام اخر لان المرض والسفر لا يوجبان القضاء.

(الاختيار لتعليق المختار ۱: ۱۷۳ فصل في المريض والمسافر)

﴿۳﴾ فيروز اللغات ص ۴۲۷ کنبی دی، جلاب یوه داسې دوائی ده چہ دې سره دست راځی. مسهل. دست راوستونکې دوائی. وقال ابن نجيم: احتقن ای وضع الحقنة في الببر (بحر الرائق ۲: ۲۷۸) او په معدن الحقائق کنبی دی (۲۳۲)، د خیتې صفا کولو دپاره د پاخانې په مقام دوائی اچول، او په القاموس الجديد (۱۹۳) کنبی دی، حقن حقنا: پچکاری کول، پچکاری سره دوائی داخلول..... (از مرتب)

دا ټول د مسائل د هدایه د عبارت ترجمه ده، چہ دا مکمل او په تفصیل سره د بهشتی زیور په حاشیه کنبی موجود ده (۱).

په غږی کولو سره لوندوالي خلق ته په رسیدلو سره د روژي حکم سوال: علمائی دین دے مسئلے باره کنبی خه فرمائی چہ په روزہ کنبی غږی وغیره کولو باندې لوندوالي خلق ته اورسیرې خو اوبه خیتې ته نه وی رسیدلې، نو آیا په دې سره روزہ ماتیبری؟ بینوا توجروا.

المستفتی: اکرام الحق راولپنډی

الجواب: په دې صورت کنبی د فساد حکم ورکړې شوې دې (۲) لان عندتغذر الاطلاع على المسبب يدارالحکم على السبب الظاهر (۳) ولم اجده صريحا. وهو الموفق.

﴿۱﴾ قال العلامة المرغيناني: ومن احتقن او استعط او اقطر في اذنه افطر ولا كفارة عليه ولو اقطر في اذنه الماء او دخله لا يفسد صومه.

(هداية على صلب فتح القدير ۲: ۲۶۲ باب ما يوجب القضاء والكفارة)

﴿۲﴾ يدل عليه ما قال الحصكفي: او خرج الدم من بين اسنانه ودخل حلقه يعني ولم يصل الى جوفه اما اذا وصل فان غلب الدم او تساوى يفسد والا لا اذا وجد طعمه، قال العلامة ابن عابدين: ولما كان هذا القول خلاف ما عليه الاكثر من التفصيل حاول الشارح تبعا للمصنف في شرحه بحمل كلام المتن على ما اذا لم يصل الى جوفه لتلايخالف ما عليه الاكثر قلت ومن هذا يعلم حكم من قلع ضرسه في رمضان ودخل الدم الى جوفه في النهار ولو نائما فيجب عليه القضاء. (الدر المختار مع رد المحتار ۲: ۱۰۷ قبيل مطلب مهم المفتي في الوقائع لابن النخ)

﴿۳﴾ قال الحافظ احمد ملا جيون: وقد يقيم السبب الداعي والدليل مقام المدعو والمدلول..... وذلك اي قيام الداعي والدليل اما لدفع الضرورة والعجز كما في الاستبراء..... او للاحتياط كما في تحريم الدواعي الى الوطى من النظر والقبلة واللمس اقيمت مقام الوطى في الاستبراء وحرمة المصاهرة والاحرام والظهار والاعتكاف للاحتياط فهو ايضا مثال لاقامة الداعي مقام المدعوا. (نور الانوار ۲۸۰ مبحث الاحكام)

انجکشن (سنن) روزی د پاره ماتونکې نه ده

سوال: چه مے فرمایند علماء دین درین مسئله که دوائی بواسطه انجکشن در بدن انسان خواه دررگ باشد یا در گوشت حکم شرعی چیست مفسد صوم است یا نیست، بوجه خوب مع ادله شرعیه بیان کند زیرا که در وطن یعنی افغانستان ولایت غزنی مایان بینسار نزاع برپاست؟ بینواتو جروا.

المستفتی: مولوی سید حسن کتوز غزنی افغانستان..... ۱۹۲۹ء.

الجواب: انجکشن خواه دررگ باشد یا در گوشت مفطر و مفسد صوم نیست الا آنکه براه راست در صدر یا در بطن باشد، دلیل عدم فساد این است که در میان دست و پا و باطن منفذ نیست و دواء بذریعه مسامات در باطن مے رسد مثل روغن بادام و روغن کاهو، که بسر مالش کرده شوند و در باطن دماغ بذریعه مسامات داخل مے شوند، و هر چیز که بذریعه مسامات داخل شود مفسد روزه نیست، (۱) يدل عليه ما في الهندية ۱: ۲۱۶ وما يدخل من مسام البدن من الدهن لا يفطر هكذا في شرح .....

﴿۱﴾ وفي المنهاج: اعلم انه ليس بين العين وبين الدماغ والحلق منفذ، والدمع يخرج الى العين بطريق الترشح من المسامات كالعرق، والمفطر هو الدخول من المنافذ دون المسامات كما صرح به في البحر وشرح المجمع وغيره ولذا لا يفطر الادهان والغسل وهذا يدل على ان الدواء الداخل في الباطن بتوسط الحنق والابرة لا يفطر سواء ادخلت الابرة في اللحم او العرق، لان هذا الدواء وان وصل الى اللحم والعرق بالمنفذ لا كنه يدخل الباطن بوساطة المسامات دون المنافذ لعدم المنفذ بين مثل اليد والباطن، وعروق البدن ليست بمجوفة كما ان عروق الاشجار ليست بمجوفة وكما ان الماء يصل الى اغصان الاشجار واوراقها بالتموج في العروق فكذلك الدم والدواء تصل الى القلب وغيره بالتموج في العروق.

(منهاج السنن شرح جامع السنن للترمذی ۳: ۳۲ باب الکحل للصائم)

المجمع ولو اقطر شيئا من الدواء في عينه لا يفسد صومه عندنا وان وجد طعمه في حلقه واذا بزق فرئ اثر الكحل ولونه في بزاقه عامة المشائخ على انه لا يفسد صومه كذا في الذخيرة وهو الاصح هكذا في التبيين ﴿۱﴾. وهمجنين از نیش عقرب وغيره این حکم عدم فساد مستقادمے شود۔ وهو الموفق

د رگ او خرمن د انجکشن (سنن) حکم کښې هليخ فرق نشته

سوال: علمائي دين دي مسئلي باري کښې څه فرمائي چه درگ او خرمن انجکشن سره روزه فاسد پيږي او که نه؟ او که نه فاسد پيږي نو په دواړو کښې څه فرق دي؟ بینواتو جروا.

المستفتی: فضل ولی گرهی کپوره مردان

الجواب: واضحه دي وی چه انجکشن په رگ کښې وی او که په خرمن کښې روزه پري نه فاسد پيږي، ځکه چه د انجکشن په ذریعې سره دوائی جسم ته د مساماتو په ذریعه سره رسيږي د منافذ په ذریعه نه،

والمفطر هو الثاني دون الاول كما في الهندية ۱: ۲۱۶ وما يدخل من مسام البدن من الدهن لا يفطر هكذا في شرح المجمع ولو اقطر شيئا من الدواء في عينه لا يفسد صومه عندنا وان وجد طعمه في حلقه واذا بزق فرئ اثر الكحل ولونه في بزاقه عامة المشائخ على انه لا يفسد صومه ﴿۲﴾

واضح دي وی چه رگ د پائپ په شان نه وی بلکه د اوني د جړو پشان وی. ﴿۳﴾. وهو الموفق.

﴿۱﴾ (فتاویٰ عالمگیریه ۱: ۲۰۳ الباب الرابع فيما يفسد وما لا يفسد)

﴿۲﴾ (فتاویٰ عالمگیریه ۱: ۲۰۳ الباب الرابع فيما يفسد وما لا يفسد)

﴿۳﴾ ..... ☆ قال العلامة شمس الدين محمد القهستاني: او وصل دواء الى جوفه او دماغه

من غير المسام فلو وصل شيء من المسام الى الجوف.....

(بقیه حاشیه په راوانه صفحه)

د انجکشن په مسئلې باندې دوباره استفسار

سوال: محترم مفتی صاحب زید مجدکم:

تاسو په فتویٰ کېنې فرمائیلي دي چې انجکشن که په څرمن کېنې وی او که په رګ کېنې په دې سره روژه نه ماتېږي، خودلته بعض خلق په دې کېنې اختلاف کوي، په تفصیل سره جواب راوړلېږئ ستاسو به ډیره مهرباني وی، چې مخالفینو ته جواب ورکړئ شی؟ بینواتو جروا.

المستفتی: فضل ولی گرهي کپوره مردان... ۱۷/رمضان المبارک ۱۳۹۹ هـ
الجواب: مونږ سره د فتاویٰ عالمگیری جزئیات موجود دي، شائد چې ماحواله هم ورکړی وی، تاسو دهغې مخالفینو دلائل اولیکئ او راوړلېږئ چې دهغې جائزه واخستلې شی. وهو الموفق.

د رګ ستن (انجکشن) سره روژه نه فاسدېږي

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کېنې څه فرمائی چې مونږ ته د رګ په ستن (بقیه حاشیه) لم یفسد بلا خلاف لکن ینبغي ان یكون مکروها علی الخلاف قیاسا علی صب الماء علی البدن.

(جامع الرموز ۱: ۳۶۲ فصل موجب الافساد)

.....☆ قال العلامة النووي: لو اوصل الدواء الى داخل الساق او غرز فيه سكين او غيرها فوصلت مخه لم يفطر بلا خلاف لانه لا يعد عضوا مجزوا.
(شرح مهذب ۵: ۳۱۴ باب ما یفسد به الصوم وما لا یفسد)

.....☆ قال الدكتور وهبة الزحيلي: لا یفسد الصوم عند الحنفية بالحقن فی العضل او تحت الجلد او فی الوريد.

(الفقه الاسلامی وادلته ۳: ۱۷۲ مبحث ما یفسد الصوم ویوجب القضاء والكفارة)

کېنې مشکلات پېښېږي. ځکه چې په دې سره دروژې ماتولو اعتراضات موجود دي، نو آیا د رګ په ستن سره یقیناً روژه ماتېږي؟ بینواتو جروا.

المستفتی: لطیف الرحمن مردان..... ۲۳/۸/۱۹۷۸.

الجواب: د رګ ستن (انجکشن) سره روژه نه فاسدېږي ځکه چې په رګ سره دوائی وغیره بدن ته د مسامونو په ذریعې سره رسېږي د منافذ په ذریعه سره نه. كما فی الهندية ۱: ۲۱۶ وما یدخل من مسام البدن من الدهن لا یفطر هکذا فی شرح المجمع وفيها بعد عبارة واذا بزق فري اثر الکحل ولونه فی بزاقه عامة المشائخ علی انه لا یفسد صومه کذا فی الذخيرة وهو الاصح هکذا فی التبيين (۱) رګ د پائپ پشان نه وی بلکه د بوټې د جړو پشان وی. وهو الموفق.

په روژه کېنې د ګلوکوز انجکشن یا ډریپ لګولو حکم

سوال: علمائې کرام دې مسئلې باره کېنې څه فرمائی چې په روژه کېنې ګلوکوز انجکشن یا ګلوکوز تهیلا لګولو سره په روژې باندې څه اثر پریوځي یا نه؟ بینواتو جروا.

المستفتی: ډاکټر حبیب الرحمن ورسک ډیم پشاو..... ۲۹/۲/۱۹۸۲.

الجواب: انجکشن یا ګلوکوز تهیلا لګولو سره روژه نه فاسدېږي ځکه چې په دې طریقې سره دا دوائی زړه او اینې ته د مسامونو په ذریعه رسېږي د منافذ په ذریعه نه، والمفطر هو الثاني دون الاول كما اشار اليه الفقهاء (۲) البته په سینه او خيته کېنې براه راست انجکشن لګولو سره روژه فاسدېږي ځکه چې دا

(۱) فتاویٰ عالمگیریه ۱: ۲۰۳ الباب الرابع فيما یفسد وما لا یفسد

(۲) وفي الهندية: وما یدخل من مسام البدن من الدهن لا یفطر هکذا فی شرح المجمع.

(فتاویٰ عالمگیریه ۱: ۲۰۳ الباب الرابع فيما یفسد وما لا یفسد)

دوائی پہ سوری سرہ باطن کنبی داخلیری (۱)۔ وهو الموفق.

دَ مَلا ھِدوکی کنبی انجکشن لگولو سرہ روژہ نہ فاسدییری

سوال: علمائی کرام دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ دَ مَلا پہ ھِدوکی کنبی بعض وخت انجکشن لگولی کیری او دوائی ورتہ رسولی شی او دَ مَلا دَ ھِدوکی پہ بدن کنبی خاص حیثیت وی آیا پہ دے سرہ روژہ ماتیری؟ بینوا توجروا المستفتی: ڈاکٹر محمد علی جان غوریوالہ بنوں..... ۱۹۷۵ء/۱۰/۱۲.

الجواب: دَ مَلا پہ ھِدوکی کنبی انجکشن لگول روژہ دیارہ نقصانی نہ دہ خکہ چہ دا دوائی زہ و غیرہ تہ دَ مَسا مونوپہ ذریعہ رسییری چہ دا نقصانی نہ دہ، ماخوذ از ہندیہ ۱: ۲۱۶ (۲) دے نہ علاوہ دَ لاسونو پنبوپہ زخم باندی دوائی او پتئی لگولو سرہ روژہ نہ خراییری، البتہ کہ زخم پہ خیتہ کنبی سوری وی نو دَ دوائی پہ داخل کیدو باندی او خیتہ تہ رسیدوپہ صورت کنبی روژہ فاسدییری (۳)۔ وهو الموفق.

﴿۱﴾ قال العلامة الحصكفي: او داوی جائفة او آمة فوصل الدواء حقيقة الى جوف دماغه، قال ابن عابدين: الجائفة الطعنة التي بلغت الجوف او نفذته والآمة من امته بالعصا الخ. (الدر المختار مع رد المختار ۱۱۱ کتاب الصوم)

﴿۲﴾ وفي الهندية: وما يدخل من مسام البدن من الدهن لا يفطر..... ولو اقطر شيئا من الدواء في عينه لا يفطر صومه عندنا وان وجد طعمه في حلقه واذا بزق فرئ اثر الكحل ولونه في بزاقه عامة المشائخ على انه لا يفسد صومه كذا في الذخيرة.

(فتاویٰ عالمگیری ۱: ۲۰۳ الباب الرابع فيما يفسد وما لا يفسد)

﴿۳﴾ قال العلامة عبد الله بن مودود الموصلي: وقال ابو يوسف ومحمد لا يفسد الصوم في الجائفة والآمة لان الشرط عندهما الوصول من منفذ اصلي ولعدم التيقن بالوصول لاحتمال ضيق المنفذ وانسداده بالدواء وصار كاليابس، وله ان..... (بقية حاشية په راروانه صفحہ)

پہ انجکشن سرہ دَ روژہ ماتیدلو حکم دَ اسلامی اصولو مخالف دی

سوال: محترم جناب مفتی محمد فرید صاحب مدظلہ العالی: السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته: عرض دے چہ پہ انجکشن (ستن) سرہ روژہ ماتیری، پہ عنوان سرہ دا یو خو صفحہ درلیرم، تاسو مونو دَ خپلی رائی نہ خبر کری، واجر کم علی الله. (صفحات راتہ ملاؤ نہ شو)..... (از مرتب)

المستفتی: صوفی عبدالحمید سواتی مہتمم مدرسہ نصرت العلوم گجرانوالہ ۱۹۸۹ء/۱۱/۳
الجواب: ماتہ دے حکم (انجکشن) (ستن) باندی دَ روژہ ماتیدو حکم) سرہ اتفاق نشته دے، دا دَ اسلامی اصولو خلاف دی، پہ انجکشن سرہ دوا او غذا پہ بدن کنبی دَ مَسا ماتوپہ ذریعہ سرہ رسییری دَ منافذ پہ ذریعہ نہ (۱) دَ ستن پہ منتهی او پہ بدن کنبی نہ قدرتی سورہ وی اونہ مصنوعی، بہر حال دا نوی تحقیقات دَ اسلامی اصولو مؤید جوړول نقصانی نہ دی، او دے تحقیقاتو تہ دَ متبوع درجہ ورکول دَ تحریف دین پیش خیمہ دہ. وهو الموفق.

(بقية حاشية) رطوبة الدواء اذا اجتمعت مع رطوبة الجراحة ازداد سيلانا الى الباطن فيصل بخلاف اليابس لانه ينشف الرطوبة فينسد فم الجراحة، قال مشائخنا والمعتبر عنده الوصول حتى لو علم بوصول اليابس فسد، ولو علم بعدم وصول الرطب لا يفسد.

(الاختيار لتعليل المختار ۱: ۱۷۰ فصل ما يفطر الصائم)

﴿۱﴾ قال العلامة الكاساني: واما ما وصل الى الجوف او الى الدماغ عن غير المخارق الاصلية بان داوی الجائفة والآمة فان داواها بدواء يابس لا يفسد لانه لم يصل الى الجوف ولا الى الدماغ، ولو علم انه وصل يفسد في قول ابي حنيفة وان داواها بدواء رطب يفسد عند ابي حنيفة وعندهما لا يفسد هما اعتبرا المخارق الاصلية لان الوصول الى الجوف من المخارق الاصلية متيقن به ومن غيرها مشكوك فيه فلا نحكم بالفساد مع الشك.

(بدائع الصنائع ۲: ۲۳۳ فصل فساد الصوم)

نسوار اچولو سره روژه ماتیری

سوال: علمائی کرام دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې نسوار اچولو سره روژه ماتیرې او که نه؟ بینواتو جروا.

المستفتی: ملک تاج محمد طور و مردان ..... ۱۹۸۴/۴/۱۶.

الجواب: چونکه نسوار تیریرې او ددې اثر په حلق کښې محسوسیرې لهذا نسوار استعمالولو والا به قضاء راوړي. ونظيره مافی شرح التنويز: اذا مضغه ووجد طعمه في حلقه (۱). وهو الموفق.

نسوارو باندې د روژې ماتیدلو تفصیل

سوال: علمائی کرام دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې (۱) د نسوارو عادتې د روژې په حالت کښې نسوار و اچول، او د نسوارو نشه په بدن کښې خوره شوه خو د نسوارو ذائقه (خوند) د لارو سره خیتې ته داخل نه شو او د نسوارو څه حصه هم حلق نه لاندې داخل نه شوه، بیا هغه نسوار او تهو کول او په اوبو سره ئې خوله صفا کړه، په دې سره روژه ماته شوه او که نه؟

(۲) یو کس په خوله کښې نسوار و اچول روستوهغه ته پته او لگیدله چې په کوم وخت هغه په خله کښې نسوار اچولی وو، هغې وخت صبح صادق شوي وو، په دې وجه باندې هغه روژه ماته او گنډله او روستوئې بیا خوراک هم او کړو، آیا په داسې سړي باندې کفار له لازم ده؟ بینواتو جروا.

المستفتی: مولانا عبدالحلیم کوهستانی (ایم این اے)

سابق مدرس دارالعلوم حقانیه ۱۹۸۹ء

(۱) قال العلامة الحصكفي: الا اذا مضغ بحيث تلاشت في فمه الا ان يجد الطعم في حلقه

الخ. (الدر المختار على هامش رد المحتار ۲: ۱۲۲ باب ما يفسد الصوم وما لا يفسد)

الجواب: واضحه دې وی چې تمباکونه مسکر دې اونه مفطر، کما فی رد المختار ۶: ۴۵۹ آخر کتاب الاشربة الطبع المصطفی البابی، فانه لم یثبت اسکاره ولا تفتیره ولا اضراره (۱) اوزمونزیه علاقه کښې ددې استعمال په دوو (۲) طریقو سره کیږي.

(۱) لوگي تیروول (چلم یا سگریټ) (۲) په خوله کښې بدل بغیر تیروولو.

قسم اول او طریق اول مفطر دی او عادتې سړي دپاره دکفاري موجب هم دي، کما صرحوا به (۲). او دویم قسم او دویم طریق بذات خود مفطر نه دي، لانه یوضع فی الفم، نه ددې خوراک یا تیروول عادت وی،

وفی شرح التنويز عن البدائع ومقاده ان استقرار الداخل فی الجوف شرط للفساد،

(باب ما یفسد الصوم وما لا یفسده) (۳). وان ثبت انه دخل الی جوفه فمفطر لا

موجب للکفارة ونظيره مافی شرح التنويز واکل مثل سمسمه من خارج یفطر ویکفر

فی الاصح الا اذا مضغ بحيث تلاشت فی فمه الا ان يجد الطعم فی حلقه (۴). انتهى.

فالصواب علی التحقيق عدم افطار الصوم، لکن لسد الباب علی العوام.

د تقید رعایت ضروری دې یعنی په حلق کښې د ذوق محسوس کولو

په صورت کښې مفطر دې (۲). په دې سړي باندې د شک په وجه سره کفار

واجب نه ده. لاحتمال وجود طعمه فی الحلق وعدمه. وهو الموفق.

(۱) (رد المختار ۵: ۳۲۶ آخر کتاب الاشربة)

(۲) قال العلامة الشرنبلالی: وعلى هذا البدعة التي ظهرت الآن وهو الدخان اذا شربه فی

لزوم الکفارة وقال الطحطاوی: ای البدعة التي حدثت فی لزوم الکفارة علی هذا الاختلاف

فمن قال ان التغذي ما یمل الطبع الیه وتنقضی به شهوة البطن الزم به الکفارة.

(طحطاوی علی مراقی الفلاح ۲۶۵ باب ما یفسد الصوم وتجب به الکفارة مع القضاء)

(۳) (الدر المختار علی هامش رد المختار ۲: ۱۰۷ باب ما یفسد الصوم وما لا یفسده)

(۴) (الدر المختار علی هامش رد المختار ۲: ۱۲۲ باب ما یفسد الصوم وما لا یفسده)

پہ نسوارو باندی د روژي ماتيدلو دوباره استفسار

سوال: پہ رمضان المبارک کنبی مولانا عبدالحلیم کوهستانی پہ نسوارو باندی د روژي نه ماتيدو فتویٰ ورکړه او په دلیل کنبی ستاسو فتویٰ پیش کوی د دې لږ وضاحت او کړی ځکه چه مونږ په دې باندې نه پوهیږو؟ بینوا توجروا.

المستفتی: منتظم اعلیٰ بورډ آف ریونیو (زکاة و عشر) صوبه سرحد ۱۹۸۹ء

الجواب: واضحه دې وی چه تمباکونه د نسی والا خیزدې اونه د اعضاؤ نشه کولو والا، څنگه چه علامه شامی رحمۃ اللہ علیہ په ردالمحتار ۲: ۴۵۹ کتاب الاشربة په آخر کنبی لیکلی دی، فانه لم یثبت اسکاره ولا تفتیره ولا اضرارہ (۱). یعنی تمباکو د نسی والا خیز کیدل یابې خوشی پیدا کیدلو والا یا نقصان ورکولو والا ثابت نه دی اوزمونږ په علاقه کنبی تمباکو په دوو طریقو استعمالیږی.

(۱) لوړی تیروئل (۲). د نسوارو په شکل کنبی په خوله کنبی ږدل.

اولنی طریقې سره روژه فاسدیږی او په عادتې سړی باندې کفاره ورکول هم لازمیږی، څنگه چه په شامی ۲: ۱۳۴ فی اوائل باب مایفسد الصوم کنبی دی (۲). او په دویمې طریقې سره ئې استعمال هسې خو مفطر نه دې ځکه چه دا په خوله کنبی ږدلی کیږی اونه د دې تیروئل عادت دې.

(۱) (ردالمحتار هامش الدر المختار ۵: ۳۲۶ آخر کتاب الاشربة)

(۲) قال العلامة ابن عابدين: (قوله انه لو ادخل حلقه الدخان) ای بای صورة كان الادخال حتى لو تبخر ببخور فاراه الى نفسه واشتمه ذاكر الصومه افطر لا مكان التحرز عنه..... وبه علم حکم شرب الدخان ونظمه الشرنبلالی فی شرح علی الوهبانية بقوله. ويمنع من بيع الدخان وشربه، وشاربه في الصوم لا شك يفطر، ويلزمه التكفير. لو ظن ناعما، كذا دافعا شهوات بطن فقرروا.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۱۰۶ باب مایفسد الصوم ومالا یفسده)

یدل علیه مافی شرح التنویر عن البدائع ومفاده ان استقرار الداخل فی الجوف شرط للفساد، هامش ردالمحتار ۲: ۱۳۵ (۱) یعنی کوم خیزچه ټول په خيته کنبی غائب شی او په خيته کنبی پاتې شی نو په هغې سره روژه ماتیري، البته که دا ثابت شي چه نسوار خيتې ته داخل شوی دی او حلق ته رسیدلی دی نو په دې سره به روژه فاسد وی، خو کفاره به لازم نه وی.

ونظيره مافی شرح التنویر: واکل مثل سفسمة من خارج يفطر ويكفر في الاصح الا اذا مضغ بحيث تلاشت في فمه الا ان يجد الطعم في حلقه انتهى هامش ردالمحتار ۲: ۱۵۳ (۲).

یعنی چه کله کونځلي (کنجد) په خوله کنبی په داسې طریقې سره اوچوپي چه اجزاء کالعدم شي اودلعب سره لعب شي، نو د دې په تیروولو سره روژه نه فاسدیږی، البته که د دې اجزاء ذائقه په حلق کنبی محسوس شي نوبیا به روژه فاسد وی، پس د تحقیق په وجه اگر چه روژه نه فاسد یدل صحیح دی خو عوام د بې باکي نه بچ کولو دپاره په فتویٰ کنبی د دې قید یعنی حلق ته رسیدل ضروری دی، ځکه مونږ وایو چه نسوار تیریري ځکه په دې سره روژه ماتیري.

(۲) په دې سړی باندې د شک په وجه کفاره واجب نه ده ځکه چه په حلق کنبی د ذائقې موندلو اونه موندلو دواړه احتمال موجود دی. وهو الموفق.

په اوبو کنبی غوپه وهلو سره روژه نه فاسدیږی

سوال: علمائي کرام دې مسئلې باره کنبی څه فرمائي چه په اوبو کنبی دننه غوپه وهلو سره روژه ماتیري یا نه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: مولوی فقیر گل گرهي عثمان خیل ملاکنډ ایجنسی ۱۹۷۵ء/۱۰/۱۲

(۱) (الدر المختار علی هامش ردالمحتار ۲: ۱۰۷ باب مایفسد الصوم ومالا یفسده)

(۲) (الدر المختار علی هامش ردالمحتار ۲: ۱۲۲ باب مایفسد الصوم ومالا یفسده)

الجواب: پہ اوہو کنبی غویپی سرہ روژہ نہ ماتیرپی (ماخوذ از ہندیہ ۱: ۲۰۳)۔
(۱) وهو الموفق.

دَبْخِ بَنکَلُولو یا یوخائی ثملستلو سرہ روژہ نہ فاسدیرپی

سوال: علمائی کرام دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ پہ رمضان شریف کنبی دَورخپی پہ وخت دَبْخپی سرہ یوخائی ثملستلو سرہ یا دَبْخپی پہ بَنکَلُولو سرہ روژہ ماتیرپی یا نہ؟ بینواتو جروا۔

المستفتی: زیر اکبر افریدی..... ۱۹۷۵ء/۱۰/۲۱۔

الجواب: مضاجعت (دیوبل سرہ غارہ کیدل) او تقبیل (بَنکَلُولو) سرہ روژہ نہ فاسدیرپی، تولو فقہاؤ دا صریحاً لیکلی دی (۲)۔ وهو الموفق.

استمناء بالید او بالفخذین سرہ روژہ ماتیرپی

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ پہ استمناء بالید سرہ روژہ ماتیرپی یا نہ؟ او دا گناہ صغیرہ دہ او کہ کبیرہ؟ او کفارہ لازم دہ کہ نہ؟ او دَوارو پنہو پہ مینخ کنبی یعنی غیر سبیلین کنبی د ذکر استعمال گناہ دہ یا نہ؟ بینواتو جروا۔

المستفتی: عطاء اللہ تل..... ۲۵ جولائی ۱۹۷۹ء

جواب: الاستمناء بالید حرام اذا فعله لا استجلاب الشهوة واما اذا.....

﴿۱﴾ وفي الهندية: ومن اغتسل في ماء وجد برده في باطنه لا يفطره.

(فتاویٰ عالمگیریہ ۱: ۲۰۳ الباب الرابع فيما لا يفسد وما لا يفسد) وقال العلامة ابن نجيم: ان

خاض الماء فدخل اذنه لا يفسد. (البحر الرائق ۲: ۲۷۸ باب ما يفسد الصوم وما لا يفسد)

﴿۲﴾ قال العلامة مرغيناني: ولو قبل لا يفسد صومه..... ولا بأس بالقبلة اذا امن على نفسه اي الجماع او الانزال ويكره اذا لم يامن.

(هداية على صدر فتح القدير ۲: ۲۵۷ باب ما يوجب القضاء والكفارة)

غلبته الشهوة ففعل ارادة تسكينها به فالرجاء ان لا يعاقب، والمختار انه يفسد الصوم وعليه القضاء ولا يوجب الكفارة اذا انزل وهو المختار فليراجع الى رد المختار ۲: ۳۹۹ ﴿۱﴾ وهكذا حكم ايلاج الذكر بين فخذيه مسطور في الصفحة المذكورة ايضاً ﴿۲﴾. وهو الموفق

باقاعده چہ انزال نہ وی شوی نو روژہ نہ فاسدیرپی

سوال: علمائی کرام دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ زما یو دوست د رمضان پہ آخری عشرہ کنبی د یو انتہائی فحش ناول دیر تعریف او کرو، ما دہغہ نہ کتاب واخستلو او دہغی کتل مے شروع کرل، زہ جنسی طور باندي لہ کمزوری ہم یم، او ددی حقیقت نہ خبر ہم ووم چہ ددی کتاب کتلو نہ پس بے ماتہ د فرض غسل ضرورت راحی، کتاب مے او کتلو، پہ دے دوران کنبی مانہ لہی او بے تلی وی۔ پہ دے دوران کنبی ماتہ د متیازو ضرورت ہم پینن شو

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين: قوله وكذا الاستمناء بالكف اي في كونه لا يفسد لكن هذا اذا لم ينزل اما اذا انزل فعليه القضاء كما سيصرح به وهو المختار..... فان غلبته الشهوة ففعل ارادة تسكينها به فالرجاء ان لا يعاقب..... واما اذا فعله لاستجلاب الشهوة فهو آثم..... ويدل ايضا على ما قلنا ما في الزيلعي حيث استدل على عدم حله بالكف بقوله تعالى والذين هم لفروجهم حافظون الاية وقال فلم يبح الاستمتاع الا بالزوجة والامة فافاد عدم حل الاستمتاع اي قضاء الشهوة بغيرهما.

(رد المختار هامش الدر المختار ۲: ۱۰۹ مطلب في حكم الاستمناء بالكف)

﴿۲﴾ قال الحصكفي: او جامع في مادون الفرج ولم ينزل يعني في غير السبيلين كسرة وفخذ، قال ابن عابدين: اما لو انزل قضى فقط اي بلا كفارة..... حيث قال اراد بالفرج كلا من القبل والدبر فما دونه جينئذ التفخيز والتبطين.

(الدر المختار مع رد المختار ۲: ۱۰۸، ۱۰۹ قبييل مطلب حكم الاستمناء بالكف)

دَمْتیازونہ روستو ہم دوه دری قطری لاری ماته پته نشته چه دا منی ده
یامدی؟ دهغی رنگ خالص سپین نه وو، اوس په دی حالت کنبی په ما
باندی کفاره لازم ده یا صرف قضا لازم ده، یا دواړه لازم دی یا هیڅ لازم نه
دی، صرف روژه مکروه ده؟ بینواتو جروا.

الجواب: که ستاسو انزال نه وی شوی نو ستاسو روژه نه ده ماته شوی، د انزال
مطلب دا دی چه دمنی د خارج کیدو په وخت درته مزه محسوس شی، دا
مطلب نه دی چه دمری نه پس رطوبت خارج شی، پس که صرف د تفکر په وجه
سره انزال شوی وی د عضو مخصوص سره د لاس لگولو نه بغیر، نوروژه
فاسد نه ده، کنبی فاسد ده. (شامی)، (۱)... (۲). وهو الموفق.

د زوجینو د جماع په دوران کنبی صاډق په طلوع کیدو د روژې حکم

سوال: ما یقول العلماء فی هذه المسئلة ان جامع رجل مع امراته قبل صبح

﴿۱﴾ قال الحنفی: او قبل ولم یزال او احتلم او انزل بنظر ولو الی فرجها مراراً او بفکر
وان طال لم یفطر.

(الدرالمختار علی هامش ردالمحتار ۱۰۶:۲ باب ما یفسد الصوم وما لا یفسد)

﴿۲﴾ قال العلامة ابن عابدين: ان الجماع المفسد للصوم هو الجماع صورة وهو ظاهر او
معنی فقط، وهو الانزال عن مباشرة بفرجه لا فی فرج او فی فرج غیر مشتهی عادة او عن
مباشرة بغیر فرجه فی محل مشتهی عادة ففی الانزال بالكف او بفتحید او بتطین وجدت
المباشرة بفرجه لا فی فرج..... و فی الانزال بمس آدمی او تقبیل و وجدت المباشرة بغیر فرجه
فی محل مشتهی اما الانزال بمس او تقبیل بهیمة فانه لم یوجد فی شی من معنی الجماع
فصار كالانزال بنظر او تفکر فلما لم یفسد الصوم اجماعاً.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ۱۰۹:۲ بعید مطلب فی حکم الاستمناء بالكف)

الصادق فاذا اصبح عليهما وهما مشغولان بالجماع، اتجب الكفارة عليهما ام لا ام
القضاء؟ بینواتو جروا.

المستفتی: متعلم جامعہ حقانیہ اکوړه خټک... ۱۲ اکتوبر ۱۹۸۳ء.

جواب: قال فی شرح التنویر علی هامش ردالمحتار (۱۳۵:۲) ولو مکث حتی امنی
ولم يتحرك قضی فقط وان حرک نفسه قضی و کفر، و فی ردالمحتار: اما اذا لم
ینزع و بقی فعليه القضاء ولا كفارة عليه فی ظاهر الرواية..... وما وجه به ظاهر الرواية
یدل علی عدم الفرق بین تحریک نفسه وعدمه انتهى ﴿۱﴾ وبالجملة ان مافی شرح
التنویر فغیر ظاهر الرواية. وهو الموفق

د منی وتلو په مختلف صورتونو کنبی د روژې حکم

سوال: علمائی دین دی مسائلو په باره کنبی څه فرمائی چه:

(۱) چه که یو سړی یو غلط حرکت او نکړی صرف په شهوت ترې منی او ځی،
نور وروژه ئې ماته شوه یا نه؟ اود کفاری څه حکم دی؟

(۲) او که د ورځې ورته شهوت راغی او په یوه یا دوه گهنټې کنبی یا په
هروخت د متیازو کولو په وخت ورته دمنی اثرات ښکاره شول، نو د روژې څه
حکم دی؟ او کفاره لازم ده یا نه؟

(۳) او که شهوت نه وی راغلی صرف د متیاز په وخت کنبی ورته دمنی پشان
اثرات ظاهرشی نو وروژه ماتیرې او که نه؟ اود غسل څه حکم دی؟ بینواتو جروا.

المستفتی: لعل گل ډاک اسما عیل خیل نوشهره..... ۱۹۷۲ء/۱۲/۱۰.

الجواب: په دری وارو صورتونو کنبی وروژه نه ماتیرې او ترڅو پورې چه انزال

﴿۱﴾ (الدرالمختار مع ردالمحتار ۱۰۸:۲ مطلب مهم المفتی فی الوقایع لا بدله من اجتهاد)

نہ وی شوې نو غسل هم لازم نه دي. (هنديہ ۱: ۲۱۷) (۱) شامی ۲: ۱۰۳، (۲) وهو الموفق.

د روزي په حالت کښې د ښځې ښکلول او ترغاره کيدو وغيره حکم

سوال: علمائي کرام دي مسئلې باره کښې څه فرمائي چې په رمضان شريف کښې دورځي په وخت د ښځې سره بغير مباشرت او جماع نه ښکلول او ور ترغاره کيدل اولاس لگول وغيره جائز دي يا نه؟ بينواتو جروا.

المستفتي: دلباغ محمد کوهات

الجواب: د روزي په حالت کښې داسې کول جائز دي، چې طرفين مامون وي. (حديث (۳) وهنديه (۴) وغيره (۵). وهو الموفق.

﴿۱﴾ وفي الهنديه: واذا نظر الى امرأة بشهوة في وجهها او فرجها كرر النظر اولا لا يفطر اذا انزل كذا في فتح القدير وكذا لا يفطر بالفكر اذا امنى هكذا في السراج الوهاج.

(فتاوى عالمگیری ۱: ۲۰۴ الباب الرابع فيما يفسد وما لا يفسد)

﴿۲﴾ قال العلامة ابن عابدين: اما الانزال بمس او تقبيل بهيمة فانه لم يوجد فيه شيء من معنى الجماع فصار كالانزال بنظر او تفكر فلذا لم يفسد الصوم اجماعا.

(رد المحتار ۲: ۱۰۳ باب ما يفسد الصوم وما لا يفسد مطلب في حكم الاستمناء بالكف)

﴿۳﴾ عن عائشة رضي الله عنها قالت كان النبي ﷺ يقبل وهو صائم ويباشر وهو صائم ولكنه كان املككم لاربه، متفق عليه واللفظ لمسلم وزاد في رواية في رمضان اخرجه البخاري في الصيام باب المباشرة للصائم وقالت عائشة رضي الله عنها يحرم عليه فرجها (۱۹۲۷) ومسلم في الصيام باب بيان ان القبلة في الصوم ليست محرمة على من لم تحرك شهوته (۱۱۰۶).

﴿۴﴾ وفي الهنديه: ولا بأس بالقبلة اذا امن على نفسه الجماع والانزال ويكره ان لم يأمن.

(فتاوى عالمگیری ۱: ۲۰۰ الباب الثالث فيما يكره)

﴿۵﴾ قال الشرنبلالي: لا تكره للصائم القبلة والمباشرة ..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

قن فی الصوم کښې مفتي به قول

سوال: علمائي دين دي مسئلې باره کښې څه فرمائي چې من استقاء عمدا فسد صومه رواه ابو داود وذكره الزيلعي في الكتروايضاهذا مذهب الامام محمد، خويه شامي کښې د دي مسئلې خلاف ئې ذکر کړې دي، په دي کښې ملا القسم او اعاده دوه شرطه زائد ذکر کړي دي. ترجيح کوم قول ته دي، اود امام محمد ﷺ مذهب ظاهري طور باندې دي حديث سره اتفاق ساتي؟ بينواتو جروا.

المستفتي: مبارک شاه مدرسه عريبيع تجوري بنون ..... ۲۳/ شوال ۱۴۰۱ هـ.

الجواب: اکثر محققينو دامام ابويوسف ﷺ قول صحيح گنرلي دي، وجعلوا التقليل منه كالعدم وكاللعاب (۱). وهو الموفق.

(بقية حاشيه) مع الامن من الانزال والوقاع لما روى عن عائشة رضي الله عنها انه عليه السلام كان يقبل ويباشر وهو صائم رواه البخاري ومسلم وهذا ظاهر الرواية وعن محمد انه كره المباشرة الفاحشة وهي رواية الحسن عن ابي حنيفة لانها قل ما تخلو عن فتنة وفي الجوهرية قيل ان المباشرة تكره وان امن على الصحيح وهو ان يمس فرجه فرجها وفي الظهيرية عن ابي حنيفة انه قال تكره المعانقة والمصافحة وانه خلاف المشهور انتهى.

(امداد الفتاح شرح نور الايضاح ۲۹۶ فصل فيما يكره وفيما لا يكره وما يستحب)

﴿۱﴾ قال العلامة الشرنبلالي: او استقاء اي تعمد اخراجه ولو دون ملا الفم في ظاهر الرواية لا طلاق قوله ﷺ ومن استقاء عمدا فليقض وشرط ابويوسف ان يكون ملء الفم وهو الصحيح لان ما دونه كالعدم حكما حتى لا ينقض الوضوء.

(امداد الفتاح شرح نور الايضاح ۲۹۲ باب ما يفسد الصوم)

وقال العلامة حسن بن عمار: او استقاء اي تعمد اخراجه وكان اقل من ملا فمه على

الصحيح وهذا عند ابي يوسف وقال محمد يفسد ..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

.....
(بقیہ حاشیہ) وهو ظاهر الروایۃ ولو اعاده فی الصحیح لا یفسد عند ابی یوسف کما فی المحيط لعدم الخروج حکما ولا ینقض الطہارۃ وقال الکمال وهو المختار عند بعضهم لعدم الخروج شرعا.

(مراقی الفلاح شرح نور الايضاح ۲: ۲۶۲ باب فی بیان ما لا یفسد الصوم).

قال العلامة محمد امین: (قوله والا لا) ای وان لم یملأ القی القم واعاده کله او بعض لا یفسد صومه عند ابی یوسف..... هو المختار وفي الخانیة هو الصحیح وصححه کثیر من العلماء رملی.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۱۲۱ مطلب فی ما یکره للصائم)

فتاویٰ دیوبند پاکستان المعروفہ

فتاویٰ فریدیہ خلورم جلد

باب ماتجب به

القضاء والكفارة

.....
.....

.....

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

..... قال الله تعالى:.....

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا
أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ
وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ
طَعَامٍ مُسْكِينٍ.

..... (البقرة: ۱۸۴).....

باب ماتجب به القضاء والكفارة

دَ رُوژِ نِه نیولو والا توبه صحیح او قضا فرض ده

سوال: علمائی دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې یو سړې وائی چې په توبه کولو سره ټول گناهونه معاف کیږي، ځکه هغه روژه نه نیسي او دا خبره ورځ توبه کوی چې آئنده دپاره به روژه نیسم، بیا رمضان راځي او هم دا طریقه هغه اختیاروی آیا دا طریقه صحیح ده؟ او دې دپاره شرعی حکم څه دي؟
بینواتوجروا.

المستفتی: مولوی عبدالحق..... ۱۹۷۵/۱۰/۲۸.

الجواب: قصداً عمداً روزانه نه نیول او مونځونه قضا کول، کبیره گناه ده (۱) او دهرې گناه نه توبه کول صحیح دی، چې په مخکښې گناهونو باندې ملامتیا او آئنده دپاره دنه کولو عزم او کړی، البته دمرگ په وخت توبه.

﴿۱﴾ قال الحافظ م.ب. للدهبي: الكبيرة الرابعة ترك الصلاة والسادسة افطار يوم من رمضان: لا إله إلا الله وقال عليه السلام من افطر يوماً من رمضان بلا عذر لم يقضه صيام الدهر وإن صامه زمن ابن عباس: عرى الاسلام وقواعد الدين ثلاث شهادة ان لا إله إلا الله والصلاة وصوم رمضان فمن ترك واحدة منهن فهو كافر.

(كتاب الكبائر للدهبي ۱۵ افطار يوم من رمضان بلا عذر)

نہ قبلیری (۱)۔ اوپہ داسی تائب باندی قضا کول فرض دی، صرف پہ توبی سرہ ہر خہ نہ معاف کیری (۲)۔ وهو الموفق۔
(دسوال نہ معلومیری چہ آئندہ دیارہ ہم دنہ کولو ارادہ دہ خکہ داتوبہ توبہ نہ دہ..... سیف اللہ حقانی)۔

د مفتی د فتویٰ پہ وجہ سرہ پہ افطار کولو باندی کفارہ نشہ قضا نشہ
سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ زمونہ دکلی خہ خلقو دیر شمی روژي نہ مخکنبی سپورمی اولیدلہ، اوزمونہ دکلی یو مفتی صاحب فتویٰ ورکرہ چہ روژہ ختمہ کری او اختر کری، خکہ پہ هغی ورخ اختر کری شو، آیا دا اختر صحیح دی یا نہ؟ او کہ صحیح نہ وی نو کومو خلقو چہ روژہ ماتہ کری دہ پہ هغوی باندی اوپہ هغی مفتی صاحب باندی قضا او کفارہ لازم دہ او کہ نہ؟ او کوم اعتکاف کونکی چہ داعتکاف نہ بهر راوتلی وی پہ هغه باندی دوبارہ داعتکاف خہ حکم دی؟ بینواتوجروا۔

المستفتی: عبدالستار متعلم جامعہ حقانیہ..... ۱۲/۱۲/۱۹۷۴۔

الجواب: د مفتی پہ فتویٰ ورکولو سرہ پہ افطار کولو باندی کفارہ لازم نہ دہ، البتہ د هغی ورخ قضایعنی د روژي او اعتکاف د وارو قضا لازم دہ، پہ شرط ددی چہ دنورو علاقونہ دا اختر خبر رارسیدلی نہ وی، گینی قضاهم لازم نہ دہ۔

یدل علی علم التکفیر ما فی الدر المختار: حتی لو افتاه مفت يعتمد.....

(۱) قال العلامة الفرہاری: ویغفر ماذون ذلک ای ما سوی الشریک لمن یشاء من الصغائر والکبائر مع التوبۃ وبدونها التوبۃ ہی الندم علی المعصیۃ والعزم علی عدم العود الیہا..... وهل یقبل توبۃ من حضرہ الموت والصحیح ما فی الحدیث ان اللہ یقبل توبۃ العبد ما لم یغرغر رواہ الترمذی اما ایمان الیاس فلا یقبل وهو حین یشاہد الکافر النار قبل موته ولذا لم یقبل ایمان فرعون۔

(النبراس شرح شرح العقائد ۲۳۳ ویغفر ماذون ذلک لمن یشاء)

(۲) قال الشربلالی: وصوم رمضان فرض عین اداء وقضاء علی من اجتمع فیہ اربعۃ اشیاء۔

(امداد الفتاح شرح نور الایضاح ۲۵۲ کتاب الصوم)

علی قوله او سمع حدیث ولم یعلم تأویلہ لم یکفر للشبهة، (هامش ردالمحتار ۱۳۹:۲) (۱) واما القضاء فلان عدم التکفیر لا یستلزم عدم القضاء ولذا یقضى فی صورۃ الاحتجام نعم عند فساد الاعتکاف یقضى الیوم الواحد عند الطرفين واما عند ابی یوسف یقضى العشر او الایام الباقیۃ والتفصیل فی ردالمحتار ۱۸۰:۲ باب الاعتکاف فلیراجع (۲)۔ وهو الموفق

د رمضان پنخہ روژي نی خورلی وی او

د پنخو وارو قضا او یوہ کفارہ لازمی دہ

سوال: علمائی کرام دی مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ دگناہ نہ دنہ خبریدو پہ وجہ باندی ماد تیرشوی رمضان پنخہ روژي خورلی دی، اوس خہ او کرم، د قضا او کفارے خہ صورت دی؟ بینواتوجروا۔

المستفتی: محمد انعام غلہ دھیر مردان..... ۴/رمضان ۱۴۱۰ھ

الجواب: کہ چری تاسود روژي دنیت کولو نہ پس روژہ خورلی وی نو تاسو

(۱) (الدر المختار علی هامش ردالمحتار ۱۱۸:۲ قبیل مطلب فی الکفارة)

(۲) قال العلامة الحصکفی: فلو شرع فی نفلہ ثم قطعہ لا یلزمہ قضائہ لانه لا یشرط له الصوم علی الظاهر، قال ابن عابدین: وعلی کل فیظہر من بحث ابن الہمام لزوم الاعتکاف المسنون بالشروع وان لزوم قضاء جمیعہ او باقیہ مخرج علی قول ابی یوسف اما علی قول غیرہ فیقضى الیوم الذی افسدہ لاستقلال کل یوم بنفسہ وانما قلنا ای باقیہ بناء علی ان الشروع ملزم کالنذر وهو لو نذر العشر یلزمہ کله متتابعاً ولو افسد بعضہ قضی باقیہ علی ما مر فی نذر صوم شهر معین والحاصل ان الوجه یقتضی لزوم کل یوم شرع فیہ عندهما بناء علی لزوم صومه بخلاف الباقي لان کل یوم بمنزلة شفع من النافلة الرباعیۃ وان کان المسنون هو اعتکاف العشر بتمامہ۔

(الدر المختار مع ردالمحتار ۱۳۳:۲ باب الاعتکاف)

باندی دقضا نہ علاوہ کفارہ یعنی دوه میاشتی مسلسل روژي نیول ہم فرض دی یعنی ۲۰=۵+۲۵ ورخی (۱) او کہ تاسو دروژي دنہ نیولو ارادہ کری وہ، نو صرف قضا در باندی فرض دہ او د کفارے شپیتہ (۲۰) ورخی فرض نہ دی. (معتبرات فقہ) و هو الموفق.

د روژي خورونکی یا په بعض ورخو کښي د نه

نیولو یا د ټولو روژو نه نیولو والا دپاره حکم

سوال: علمائي کرام دې مسئلې باره کښي څه فرمائي، مونږ د یورپ د ټولو نه بنائسته ځائي کښي اوسېږو، دهغي ځائي د ماحول د وجې نه مونږ سره درې قسمه مسلمانان دي:

(۱) بعض داسې دي چه روژي نیسي، دپيشمنی دپاره پاسی اونیت کوی، خو صبا ته دولس یا یوه بجه بغیر د څه عذر نه روژه ماتوی.

(۲) بعض روژي نیسي خود هفتي اواتوار په ورځ روژه نه نیسي او دپيشمنی دپاره هم نه پاسی، او باقاعده وائي چه مونږ به د هفتي او اتوار په ورځ روژه نه نیسو. (۳) بعض خلق داسې دي چه صحت مند هم دی خو روژي ددې په وجه باندې نه نیسي چه دا یورپ دې او په یورپ کښي روژي لازمی نه دی، ددې درې واړه قسمه خلقو دپاره دقضا او کفارې څه حکم دي؟ بینواتو جروا.

المستفتی: سلطان مسعود شاه مغربی جرمني

الجواب: (۱) که داخل خلق د خوراک خښاک یا د دوايي په خوړلو سره روژه ماته کری، نو په دوی باندې دقضا نه علاوہ کفارہ هم واجب ده، په شرط ددې چه د روژي نیولو ارادہ ئې کری وی. (ماخوذ از شامي) (۲) - (۳) په دې خلقو

﴿۱﴾ قال العلامة الحصکفی: ولو تکرر فطره ولم یکفر لاول یکفیه واحده ولو فی رمضان عند محمد وعليه الاعتماد بزازیه ومجتبیٰ وغیرهما واختار بعضهم للفتویٰ ان الفطر بغیر الجماع تداخل والا لا.

(الدرا المختار علی هامش رد المحتار ۲: ۱۲۰ مطلب فی الکفارة)

﴿۲﴾ قال العلامة الحصکفی: وان جامع فی رمضان اداء..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

باندې قضا او توبه و استغفار لازم ده، کفارہ واجب نه ده. (شامي) (۱).
ملاحظه:..... د کفارې نه مراد دا دي چه مسلسل دوه میاشتي به روژي نیسي. و هو الموفق.

د معتمد عالم د فتویٰ په صورت کښي کفارہ لازم نه ده

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره کښي څه فرمائي چه هلال کميتي په اولسم (۱۷) ستمبر ۱۹۷۴ء باندې اعلان او کړو چه صبا په اتلسم (۱۸) ستمبر به پو مبي روژه وي، خو يو معتمد عالم دين د حکومت په اعلان باندې احتجاج او کړو چه فرضی نشته ځکه ټول کلی والو روژه ختمه کړه، هو ټلي کهلاؤ شوي، دهغي نه پس اته ويشت (۲۸) روژي پوره شوي او دې گواهان هلال کميتي ته راغلل او اختر او کړي شو، اوس سوال دا دي چه د هلال کميتي اعلان دروژي او اختر صحيح دي که نه؟ او زمونږ دا روژه ماتول د کفارې موجب ده که نه؟ بینواتو جروا.

المستفتی: غلام دستگیر لکی مروت..... ۲۷ نومبر ۱۹۷۴ء.

الجواب: (۱) د هلال کميتي تفصيلی اعلان چه د حکم دهندہ او درویت په حکم وغيره باندې مشتمل وي، د روژي او اختر موجب دي.

كما يدل عليه ما في منحة الخالق على هامش البحر الرائق ۲: ۲۷۰ لم يذكرنا عندنا العمل بالامارات الظاهرة الدالة على ثبوت الشهر كضرب المدافع في زماننا والظاهر وجوب العمل بها على من سمعها فمن كان غائبا عن المصر كاهل.....

(بقیه حاشیه) او اکل او شرب غذا او دواء..... قضی فی الصور کلهما و کفر.

(الدرا المختار علی هامش رد المحتار ۲: ۱۱۸ قبیل مطلب فی الکفارة)

﴿۱﴾ قال العلامة الحصکفی: اولم ینو فی رمضان کله صوما ولا فطرا مع الامساک لشبهة خلاف زفر او اصبح غیرنا وللصوم فاکل عمدا ولو بعد النية قبل الزوال لشبهة خلاف الشافعی..... قضی فی الصور کلهما فقط.

(الدرا المختار علی هامش رد المحتار ۲: ۱۱۲ باب ما یفسد الصوم وما لا یفسده)

القرئ ونحوها ﴿۱﴾ قلت وجه الدلالة ان الراديو آلة محفوظة جدا والدلالة فيها اتم وقلت ايضا ان التقييد بالتفصيل لفساد الزمان ورفع احتمال البناء على قول الموقنين (المهندسين) وغيرهم فافهم.

(۲). ظاهري طور باندی پری کفارہ واجب نہ دہ.

كما يدل عليه عبارة الدر المختار على هامش ردالمحتار ۱۳۹: ۲ وان جامع (الى ان قال) قضى وكفر لانه ظن في غير محله حتى لو افتا مفت يعتمد على قوله او سمع حديث ولم يعلم تاويله لم يكفر للشبهة وفي ردالمحتار: وفي النهاية ويشترط ان يكون المفتى ممن يؤخذ منه الفقه ويعتمد على فتواه في البلدة وحينئذ تصير فتواه شبهة ولا معتبر بغيره ﴿۲﴾. وهو الموفق

دَ چا گواہی چہ رد کری شی او روزہ ماتہ کری

نوپہ ہغہ باندی صرف قضا دہ کفارہ نشہ

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی، یوسری او دہغہ بنیخی اووئیل چہ مونہ سپورمئی لیدلے دہ، اوپہ آسمان کنبی وریخ ہم وہ، اودا دوارہ متہم بالفسق ہم دے، حکہ چہ دوی دوارہ بغیر دَخہ عذر نہ کلہ ناکلہ مونخ پری پری، عام خلقو او علماؤ ددوی پہ وئیلو باندی عمل اونکرو، اوس ہغوی صباروژہ اونیولہ اوپہ مینخ کنبی تے ماتہ کری دہ، اوس پہ دوی باندی قضا او کفارہ شتہ او کہ نہ؟ بینواتو جروا.

المستفتی: ملا شیر محمد لور آلائی بلوچستان..... ۱۹۷۸ء/ ۱۰/ ۲۱.

الجواب: دَ کوم کس گواہی چہ دفسق پہ وجہ رد کری شی او بیاروژہ ماتہ کری نوپہ ہغہ باندی کفارہ نشہ او قضا لازم دہ.

رای مکلف ہلال رمضان او الفطر ورد قولہ بدلیل شرعی صام مطلقا وجوبا وقیل ندباً فان افطر قضی فقط فیہما لشبهة الرد. (الدر المختار علی هامش.....)

﴿۱﴾ (منحة الخالق علی هامش البحر الرائق ۲: ۲۷۰ قبیل ما یفسد الصوم وما لا یفسدہ)

﴿۲﴾ (الدر المختار مع ردالمحتار ۲: ۱۱۸ قبیل مطلب فی الکفارة)

ردالمحتار ۲: ۱۲۳ ﴿۱﴾ وهو الموفق

دَ تے کولو پہ وجہ دَ فطر پہ گمان باندی نی

اوبہ اوٹکلی نوپہ دہ باندی قضا واجب دہ

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ یوسری دَ رمضان پہ میاشت کنبی قے او کری، ہغہ او گنرل چہ پہ دے سرہ روزہ ماتیری لہذا دہغی نہ پس تے قصداً اوبہ اوٹکلی، اوس پہ دہ باندی صرف قضا دہ یا کفارہ ہم دہ؟ بینواتو جروا.

المستفتی: فقیر استاد بہرت بنون..... ۳/ ذی الحجۃ ۱۳۸۹ھ.

الجواب: پہ دے کس باندی قضا واجب دہ او کفارہ واجب نہ دہ.

لما فی البحر وكذا لو ذرعه القی وظن انه یفطره فافطر فلا كفارة علیه لوجود شبهة الاشتباه (بحوالہ شامی ۲: ۱۳۹) ﴿۲﴾. وهو الموفق

دَ دمے دَ مریض دیارہ دَ انہیلر سپری استعمال دَ قضا او کفارے موجب دے

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ ددمے دَ مریض دیارہ انہیلر پمپ پہ رمضان کنبی استعمالول خنگہ دے؟ حکہ چہ ددمے پمپ نہ بغیر یوہ گھنتہ تیروول ہم مشکل وی، حکہ چہ پہ دے پمپ کنبی ہوا وی، نوآیا ددمے ہوا پہ دننہ تلو باندی ہم روزہ ماتیری؟ کہ ماتیری نوپہ دہ باندی صرف قضا دہ یا کفارہ یا دوارہ؟ بینواتو جروا.

المستفتی: مولانا فتح محمد فاضل دیوبند عمر زئی چارسدہ

الجواب: ہوا اگر چہ جسم دے خود دے داخلیدل او بہر تلل چہ دتنفس پہ طور

﴿۱﴾ (الدر المختار علی هامش ردالمحتار ۲: ۹۸ قبیل مطلب لا عبرة بقول الموقنين)

﴿۲﴾ (ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۱۱۱ باب ما یفسد الصوم وما لا یفسدہ)

سرہ نہ وی علمائی کرامو پہ مفطرات کنبی ذکر کری نہ دی۔ خنگہ چہ علمائی کرامو د جن او ملائک پہ باطن کنبی داخلیدل پہ مفطرات کنبی نہ دی شمیرلی۔ حالانکہ دا ہم جسمونہ دی، پس معلومیری چہ اجسام لطیفہ داخلیدل او بھروتل پہ روژې باندې ہیخ اثر نہ پریوباسی، پس کہ دیمپ پہ ذریعې سرہ صرف هوا داخلیری نو مفطر نہ دی، خو کہ ددوایی اجزا پہ پمپ کنبی محفوظ وی او دھوا سرہ پہ بدن کنبی داخلیری، او ہم دا واقعہ ده، نو د قضا او کفارې دواړو موجب به وی، قال فی الهدایة ۱۶۰ ولواکل او شرب ما یتغذی به او یتداوی به فعلیه القضاء و الکفارة (۱) و هکذا فی غیر واحد من کتب الفقه (۲) او دھواسرہ ددوایی اجزا د داخلیدو پہ صورت کنبی کہ چرې دې مریض ته بغیر ددې پمپ نہ دھلاکت یا دمرض دزیاتوالی قوی اندیبنہ وی نو دھغه دپارہ روژہ ماتول جائز دی، ددې نہ پس کہ صحت یاب شو، نو قضا به راوړی، او کہ صحت یاب نہ شو نو په ده باندې کفارہ ورکول ضروری نہ دی۔

لعدم وجود الشرط وهو ادراک ایام اخر، قالوا فی الهندیة ۱: ۲۲۰ ولوفات صوم رمضان بعذر المرض او السفر او استدام المرض و السفر حتی مات لا قضاء علیه لکنه ان اوصی بان یطعم عنه صحت وصیته وان لم تجب علیه وفيها ایضا ۲۱۹ المريض اذا خاف على نفسه التلف او ذهاب عضو یفطر بالاجماع وان خاف زیادة العلة و امتداده فکذلک عندنا و علیه القضاء اذا افطر (۳)۔ و هو الموفق

(۱) (هدایة علی صدر فتح القدیر ۲: ۲۶۳ باب ما یوجب القضاء و الکفارة)

(۲) قال الامام شمس الدین القهستانی: او اکل او شرب غذاء او دواء و هو یوثر فی البدن بالکیفیه فقط کالکافور و غیره لکن فی المحيط لو اکل ما یتداوی به قصدا او تبعاً لغيره یکفر و ما لا فلا و فی الھلیج روایتان..... عمدا احتراز عن الاکراه و الخطاء و النسیان قضی و کفر۔

(جامع الرموز ۱: ۳۵۸ فصل موجب الفساد)

(۳) (فتاویٰ عالمگیری ۱: ۲۰۷ الباب الخامس فی الاعذار التي تبیح الافطار)

غائب ویستلو د پارہ رومبې د کیسول خورلو پہ

صورت کنبی قضا او کفارہ دواړه واجب دی

سوال: علمائی کرام دې مسئلې باره کنبی څه فرمائی چہ زما غائبونو ته چنچې اولگیدو، چہ دھغې په وجہ سرہ په وورې کنبې مې درد او پیپ پیدا شو، او د چاراندام په وخت کنبې غائبونو ته به مې ډیره وینه بهیده، زمونږ محکمې زه راو لپندئ ته یو ډاکټر ته اولیرلم، هلته ډاکټر په ۲۴ رمضان باندې زما دوه غائبونو او ویستلو، ددرد تکلیف کمولو دپارہ او په وورو کنبې اوبه وغیرہ نه تللو دپارہ ډاکټر ماته یوه کیسول را کره، چہ دھغې په وجہ روژہ ماته شوه، اوس دھغې په بدله کنبې ما قضا روژہ نیولې ده، خو بعضې خلق د کفارې وائی، آیا په ما باندې کفارہ لازم ده؟ بینواتو جروا۔

المستفتی: حاجی احمد الدین مدنی مسجد جامع سرائے قیام ټیکسلا ۱۳۸۹ هـ

الجواب: که د سخت درد په وجہ دې غائب ویستلې وی او روستو دې کیسول خورلې وی، که دا ددې سخت درد په وجہ سره شوې وی، نو په دې صورت کنبې کفارہ نشته دې (۱)۔ او که د غائب ویستلو نه دې مخکې کیسول خورلې وی چہ د غائب ویستلو نه روستو سخت درد پیدا نه شی، او د ویستلو نه مخکې در د نه وو، نو په دې صورت کنبې کفارہ واجب ده (۲)۔ و هو الموفق

(۱) و فی الهندیة: المريض اذا خاف على نفسه التلف او ذهاب عضو یفطر بالاجماع وان خاف زیادة العلة و امتداده فکذلک عندنا و علیه القضاء و اذا افطر کذا فی المحيط۔

(فتاویٰ عالمگیری ۱: ۲۰۷ الباب الخامس فی الاعذار المبیحة)

خودا جواب به هله وی چہ درد دومره سخت وی چہ ورسره دځان خطرہ وی او یا روژې سره د درد د زیاتوالی او اوږدوالی ویره وی..... (سیف الله حقانی)

(۲) و فی الهندیة: اذا اکل متعمدا ما یتغذی به او یتداوی به یلزمه الکفارة و هذا اذا کان مما یؤکل للغذاء او للدواء فاما اذا لم یقصد لهما فلا کفارة و علیه القضاء۔

(فتاویٰ عالمگیری ۱: ۲۰۵ النوع الثاني ما یوجب القضاء و الکفارة)

پہ روزہ کنبی سگریٹ خکلو سرہ کفارہ لازم دہ

سوال: علمائی کرام دی بارہ کنبی خہ فرمائی چہ پہ سگریٹ خکلو سرہ روزہ ماتیبری او کہ نہ؟ او صرف قضابہ راؤری یا کفارہ ہم؟ بینواتوجروا۔
المستفتی: عبد اللہ..... ۱۹۷۵ء/۱/۱۔

الجواب: پہ عادت سی باندی پہ روزہ کنبی سگریٹ او چیلیم خکلو سرہ قضا او کفارہ دواہ لازم دی (شامی ۲: ۱۳۴)، (۱)۔ وهو الموفق۔

پہ روزہ کنبی نسوار استعمالولو سرہ قضا لازم دہ

سوال: ایہا العلماء الکرام ما قولکم فی استعمال النبات المسمى بالتباک والتن ....
﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين: (قوله انه لو ادخل حلقه الدخان) ای بای صورة كان الادخال حتى لو تبخر ببخور قاراه الى نفسه واشتمه ذاكر الصومه افطر لامكان التحرز عنه..... وبه علم حکم شرب الدخان ونظمه الشرنبلالی فی شرحه علی الوهبانیة بقوله، ویمنع من بیع الدخان وشربه، وشاربه فی الصوم لاشک یفطر ویلزمه التکفیر لو ظن نافعاً کذا دافعا شیوات بطن فقرروا۔

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۱۰۶ باب ما یفسد الصوم وما لا یفسده)

وقال الشرنبلالی: من ادخل بصنعه دخانا حلقه بای صورة كان الادخال فسد صومه سواء كان دخان عنبر او عود او غیرهما حتی من تبخر ببخور قاراه الى نفسه واشتم دخانه ذاكر الصومه افطر لامكان التحرز عن ادخال المفطر جوفه وداغاه وهذا مما یغفل عنه كثير من الناس فلیتنبه له ولا یتوهم انه کشم الورد ومائه، والمسک لوضوح الفرق بین هو تطیب بريح المسک وشبهه و بین جوهر دخان وصل الى جوفه بفعله۔

(الطحطاوی علی المراقی ۱: ۲۶۰ باب ما لا یفسد الصوم)

حيث تخلط معه النورة او رماد الاشجار او الماء ثم يضعونها تحت الشفت في الفم، ثم يطرحونها بعد مضي وقت ويطرحون الریق المنجذبة من ابدانهم بسببه، وانی كنت تتبعت الكتب الموجودة عندي فما شفى صدری لكونه غير موصلة الى الجوف الا ان العاملين يقولون اذا استعمالها فلا حاجة لنا للماء والطعام، فهل يفطر بها الصوم ام لا؟ بینواتوجروا

المستفتی: نامعلوم.....

جواب: التتن المخلوط بالماء والنورة لا يفطر فی نفسه نعم اذا دخل الحلق والباطن فيفطر البتة وقد تجربت ان طعمه يوجد فی الحلق ولو بعد المضمضة ویؤید الافطار ما فی الدر المختار علی هامش ردالمحتار ۲: ۱۵۳ واکل مثل سمسة من خارج يفطر ويكفر فی الاصح الا اذا مضغ بحيث تلاشت فی فمه الا ان يجد الطعم فی حلقه كما مر انتهى ﴿۱﴾۔ وهو الموفق

د بخي سرہ جماع کولو باندی قضا او کفارہ دواہ لازم دی

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ د لاعلمی پہ وجہ سرہ نسخہ خاوند روزی پہ حالت کنبی جماع او کروی نو پہ دوی باندی صرف قضادہ یا کفارہ ہم دہ؟ او د جماع کولو پہ وخت کنبی د پردی پہ حالت کنبی وی، او پہ کفارہ یا قضا کنبی دواہ برابر شریک دی یا نہ؟ بینواتوجروا۔

المستفتی: خورشید انور راولا کوٹ آزاد کشمیر..... ۱۹۸۳ء/۸/۱۷۔

الجواب: کہ د روزی یادولو پہ حالت کنبی جماع او کروی نو دواہ بہ یوہ ورخ

﴿۱﴾ (الدر المختار علی هامش ردالمحتار ۲: ۱۲۲ باب ما یفسد الصوم وما لا یفسده)

قضا او دوه میاشتی روژی د کفاری په طور نیسی (۱). او جماع د پردې په حالت کښې یوه مجمل جمله ده، لهذا وضاحت او کړی جواب به درکړو. وهوالموفق.

بڅې سره د ملاعت په وجه سره د انزال په صورت کښې صرف قضا ده
سوال: علمائې کرام دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې د رمضان په میاشت کښې د روژې په حالت کښې د بڅې سره په ځملاستلو او ترغاره وتلو سره انزال (منی خارج) شی، نو صرف قضا به لازم وی یا کفاره به هم لازم وی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: غلام حیدر محکمہ زراعت ایټ آباد..... ۱۹۷۵ء/۱۰/۲۲.

الجواب: په داسی حالت کښې به صرف یوه ورځ روژه نیول فرض وی، په دې کښې کفاره نشته دې. کذا فی الهندیة ۲۱۷: و اذا قبل امراته وانزل فسد صومه من غیر کفارة کذا فی المحيط (۲). وهوالموفق.

په روژې کښې په لاس سره منی خارج کولو

باندې صرف قضا لازم ده کفاره نه

سوال: علمائې کرام دې مسئلې باره کښې څه فرمائی که یو کس په رمضان کښې د روژې په حالت کښې د خپلو لاسونو په ذریعې سره منی خارج کړی، نو د کفاری څه حکم دې؟ بینوا توجروا.

المستفتی: وحید احمد تحصیل و ضلع کوهات..... ۱۹۸۹ء/۲/۲۹.

﴿۱﴾ قال العلامة الحصکفی: وان جامع المكلف آدمیا مشتهی فی رمضان اداء او جومع او توارت الحشفة فی احد السبیلین انزل اولاً ..... قضی فی الصور کلها وکفر.

(الدرالمختار علی هامش ردالمحتار ۲: ۱۱۷ باب ما یفسد الصوم به و یفسده)

﴿۲﴾ (فتاویٰ عالمگیری ۱: ۲۰۴ الباب الرابع فیما یفسد وما لا یفسد)

الجواب: د روژې په حالت کښې په لاس سره منی خارج کولو باندې به صرف قضا لازم وی کفاره نه (۱). وهوالموفق.

په لاس سره منی خارج کولو په وجه باندې د نذر روژه دوباره په لاس

سره منی خارجولو سره د روژې ماتولو په صورت کښې د قضا حکم

سوال: یو سړی خپل ځان باندې لازم کړه که د شهوت پوره کولو دپاره ما جلق او کړو، نو یوه روژه به نیسم، اوس د شپې په وخت کښې داسی اوشو، نو صبا ئې روژه او نیوله، خود ورځې ئې بیا جلق او کړو، په دې خیال سره چه زه دوه روژې به او نیسم، اوس ددې کس څه حکم دې، دوه روژې به نیسی یا صرف ددې یوې روژې قضا به کوی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: عبداللہ پینبور یونیورسټی..... ۲۸/شعبان ۱۴۰۳ هـ

الجواب: که انزال نه وی شوې نو روژه فاسد شوې نه ده، او په ظاهره دا کار گناه کبیره ده، او که انزال شوې وی نو ددې روژې قضابه راوړی (۲) وهوالموفق کتبه: رشید احمد صدیقی عفی عنه.

الجواب: د انزال په صورت کښې وجوبی طور باندې یوه روژه قضا راوړل دی (۳)

﴿۱﴾ (قال العلامة ابن عابدين: قوله وكذا الاستمنا بالكف، ای فی كونه لا یفسد لكن هذا اذا لم ينزل اما اذا انزل فعليه القضاء.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ۲: ۱۰۹ مطلب فی حكم الاستمنا بالكف)

﴿۲﴾ قال العلامة الحصکفی: وكذا الاستمنا بالكف، قال الشامي: ای فی كونه لا یفسد لكن هذا اذا لم ينزل اما اذا انزل فعليه القضاء كما سیصرح به وهو المختار.

(الدرالمختار مع ردالمختار ۲: ۱۰۹ مطلب فی حكم الاستمنا بالكف)

﴿۳﴾ قال العلامة المرغینانی: ان الكفارة تعلقت بجنایة الافطار فی رمضان علی وجه الكمال وقد تحققت. (هدایة علی صدر فتح القدير ۲: ۲۶۳ باب ما یوجب القضاء والكفارة). وفي الهندیة: ولا كفارة بافساد صوم غیر رمضان كذا فی الكثر.

(فتاویٰ عالمگیری ۱: ۲۱۵ باب المتفرقات كتاب الصوم)

او احتیاطی طور باندی به دوه روژې نیسی. وهوالموفق. (لاحتمال انعقادالنذر)
..... (سيف الله حقانی).

کتبه: ..... محمد فرید عفی عنه

د روژې په حالت کښې لواطت کولو

سره قضا او کفارہ دواړه واجب دی

سوال: علمائي کرام دې مسئلې باره کښې څه فرمائي: که یو سړې په رمضان المبارک کښې لواطت او کړی، نو په هغه باندې صرف قضا واجب ده یا کفارہ هم؟ بینوا توجروا.

المستفتی: فخرالدین نیازی دی آئی خان..... ۱۸/۹/۱۹۷۷

الجواب: د لواطت کولو په صورت کښې به قضا او کفارہ دواړه واجب وی. کما فی شرح التنویر وان جامع فی رمضان اداء او جومع او توارت الحشفة فی احد السبیلین انزل اولا الی ان قال قضی فی الصور کلها وکفر هامش ردالمحتار ۱۴۹، ۱۴۷: ۲ ﴿۱﴾. وهوالموفق

په روژه دار زانی باندې قضا کفارہ توبه او حد زنا لازم دی

سوال: علمائي کرام د هغې سړې په باره کښې څه فرمائي چې هغه د یوې ناواده شوې حائضه ښځې سره د زنا اراده او کړه، او دې سړې واده هم کړې وو او د روژې په حالت کښې هم وو، هغه او وئیل چې که داسې جماع شروع کړم نو بیا به لگاتار روژې نیسم، نو هغه د کاغذ یوه ټکړه تیره کړه، او بیا ئې جماع (زنا) شروع کړه، اوس دا معلومول دی چې:

(۱) بغیر د شرعی عذر نه روژه ماتول څنګه دی، که د کاغذ په ټکړې سره ولې

﴿۱﴾ (الدر المختار علی هامش ردالمحتار ۱۱۸، ۱۱۷: ۲ باب ما یفسد الصوم ولا یفسده)

نه وی؟ د جماع په وخت کښې ورته معلومه شوه، چې هغه ټکړه دده په تالو کښې وینځتلي ده او خیتې ته نه ده تلې.

(۲) د دې کس روژه په جماع سره ماته شوه یا د کاغذ په ټکړې سره؟

(۳) اوس د دې کس دپاره څه داسې کفارہ شته چې په هغې سره د دې کس ګناهونه معاف شی، او که هغه د روژې کفارہ دروژې په نیولو سره نه غواړي نو آیا بل څه صورت شته؟ بینوا توجروا.

المستفتی: میر صاحب شاه مرکز صحت اباخیل لکی مروت ۱۸/۸/۱۹۷۹

الجواب: (۱) د شرعی عذر نه بغیر روژه ماتول حرام دی. قال الله تعالی: ولا تبطلوا اعمالکم الاية (۱).

(۲) د روژې ماتولو دارو مدار خیتې ته په تللو باندې دی، په خلق کښې داخل کیدو باندې نه دی. (شامی) (۲).

(۳) په داسې مجرم باندې قضا، دروژې کفارہ، توبه او حد لازم دي، البته د حد متعلق څه تفصیل شته، چې هغه د فقهي د کتابونو نه معلومولې شی. وهوالموفق.

په قضا او کفارہ کښې د زنا او لواطت یو حکم دی

سوال: علمائي کرام دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چې په رمضان کښې سړې او ښځه زنا او کړی، نو قضا او کفارہ دواړه لازم دی، خو چې کله غیر

﴿۱﴾ (سورة محمد آیت: ۲۳ پاره: ۲۶)

﴿۲﴾ قال العلامة محمد امين: (قوله یعنی ولم یصل الی جوفه) ظاهر اطلاق المتن انه لا

یفطروان کان الدم غالباً علی الریق وصححه فی الوجیز کما فی السراج وقال وجهه انه لا

یمکن الاحتراز عنه عادة فصار بمنزلة ما بین اسنانه وما یبقی من اثر المضمضة..... حاول

الشارح تبعاً للمصنف فی شرحه بحمل کلام المتن علی ما اذا لم یصل الی جوفه.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۱۰۷: ۲ باب ما یفسد الصوم وما لا یفسده)

محسن اغلام فی الدبر او کپی نوپه لواطت کنبی هم قضا او کفاره دواړه واجب دی یا صرف قضا؟ بینواتو جروا.

المستفتی: عبدالسلام برگو کند سوات ضلع

الجواب: په قضا او کفاره کنبی د قبل و دبر (مخې او شا) یو حکم دی (۱). صرف د حد په وجوب کنبی اختلاف دی (۲). فلیراجع الی ابواب مفسدات الصوم و باب ما یوجب الحد فی جمیع کتب الفقه. وهو الموفق.

په وجوب کفاره کنبی د جماع حلال یا حرام هیڅ فرق نشته

سوال: علمائې کرام دې مسئلې باره کنبی څه فرمائی: زمونږ په ځانې کنبې یو سړی او وئیل چه د خپلې ښځې سره او پردې سره په جماع کنبې هیڅ فرق شته، هغه دا چه د خپلې ښځې سره جماع کولو باندې کفاره واجیږی او د زنا په صورت کنبې صرف قضا واجب ده کفاره نه ده، ځکه چه په دې صورت کنبې د زنا په وجه سره په ده باندې حد جاری کیږی، او حد او کفاره دواړه جمع کیدې نشی، ددې کس دا قول صحیح دی؟ بینواتو جروا.

المستفتی: عبدالحمید لدها دی آئی خان

﴿۱﴾ قال الشيخ الغنيمي الميداني: ومن جامع آدميا حيا عامدا في احد السبيلين انزل اولاً او اكل او شرب ما يتغذى به او يتداوى به فعليه القضاء والكفارة لكمال الجنابة بقضاء شهوة الفرج او البطن.

(اللباب فی شرح الكتاب ۱: ۵۷ باب ما یفسد الصوم)

﴿۲﴾ قال العلامة ابو الحسن القدوري: فان كان الزاني محصنا رجمه بالحجارة حتى يموت..... وان لم يكن محصنا وكان حرا فحده مائة جلدة..... ومن اتى امرأة في الموضع المكروه او عمل قوم لوط فلا حد عليه عند ابي حنيفة ويعزر وقال ابو يوسف ومحمد هو كالزنا الخ.

مختصر القلوزي على صدر اللباب ۳: ۵۹ كتاب الحدود

الجواب: په څلور واړو مذهبونو کنبې چاهم د موجب کفاري په حلال یا حرام کنبې فرق نه دي کړي، لهذا ددې فارق قول غلط دي، په ده باندې ضروري ده چه یو حواله پیش کړی، بله دا چه هر کله په زنا کونکې ښځې باندې کفاره واجب وی، نوپه زنا کار سړی باندې به په بطریق اولی واجب وی.

لعدم الاختلاف الامام الشافعي في حق الرجل الجامع، قلت ويدل على الوجوب عليها في الهندية ۱: ۲۱۸ ولو مكنت نفسها من صبي او مجنون فزنى بها فعليها الكفارة بالاتفاق كذا في الزا هدى. ﴿۱﴾. وهو الموفق

په روژه کنبې د کپړوسره په جماع کولو باندې د قضا یا کفاري وغيره حکم سوال: علماء کرام دې مسئلې باره کنبې څه فرمائی چه زید د هندي سره په روژه کنبې په داسې کیفیت کنبې جماع او کړه چه په مینځ کنبې درې پردې حائل وي، او دا جماع قصداً وه، نسیاناً نه وه، او انزال هم اوشو، اوس په زید باندې قضا او کفاره دواړه لازم دی یا صرف قضا؟ بینواتو جروا.

المستفتی: عمر خان دیروی حقانی دی آئی خان..... ۱۹۷۰/۴/۲۲.

الجواب: که ددې پردو باوجود د فرج د حرارت احساس کیدو، نو کفاره او قضا دواړه واجب دی، او که حرارت نه محسوس کیدو، نو کفاره واجب نه ده، او د قضا په وجوب کنبې تفصیل دي، یعنی که د باقی بدن سره لمس بالید یا بالفم وغيره نه وی شوي، نو قضا نشته دي، او روژه فاسد شوي نه ده، او که لمس شوي وی خو چه په مینځ کنبې داسې پرده موجود وی چه د حرارت احساس منع کوی، نو بیا هم روژه فاسد نه ده، او که بالکل پرده نه وی یا پرده د حرارت احساس نه منع کوی، نوپه دې صورت کنبې روژه فاسد او قضا لازم ده.

فی رد المحتار ۲: ۱۳۲ لو مسها وراء الثياب فامنى فان وجد حرارة جلدھا فسدھا...

﴿۱﴾ (فتاویٰ عالمگیری ۱: ۲۰۵ النوع الثاني ما یوجب القضاء والكفارة)

والا فلا ﴿۱﴾. وفي الدر المختار واصل ممسوسة بشهوة ولو لشعر على الرأس بحائل لا يمنع الحرارة، قال العلامة الشامي ۳۸۵: ۲ فلو كان مانعا لا تثبت الحرمة كذا في اكثر الكتب وكذا لو جامعها بنخرة على ذكره انتهى ﴿۲﴾. قلت ولا فرق في الحرمة وسائر الاحكام فافهم. وهو الموفق

حقه (چيلم) حُكْل موجب قضا او احتياطاً موجب كفاره دي

سوال: علمائي كرام دي مسئلي باره كنبی خه فرمائي چه درمضان المبارک په مياشت كنبی دچيلم خكلو خه حكم دي؟ صرف قضا به وي يا كفاره هم؟ بينوا توجروا.

المستفتي: فقير استاد بنون..... ۳/ ذى الحجة ۱۳۸۹ هـ.

الجواب: په معتاد سړي باندي كفاره او قضا دواړه واجب دي، احتياطاً، لما في مراقي الفلاح: وعلى هذا البدعة التي ظهرت الآن وهو الدخان اذا شربه في لزوم الكفارة ﴿۳﴾. وهو الموفق.

﴿۱﴾ (ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۱۱۳ باب ما يفسد الصوم وما لا يفسد)

﴿۲﴾ (الدر المختار على هامش ردالمحتار ۲: ۳۰۴ فصل في المحرمات)

﴿۳﴾ قال الشرنبلالي: واختلفوا في معنى التغذي قال بعضهم ان يميل الطبع الى اكله وتنقضي شهوة البطن به وقال بعضهم هو ما يعود نفعه الى اصلاح البدن وفائدته فيما اذا مضغ لقمة ثم اخرجها ثم ابتلعها فعلى القول الثاني تجب الكفارة وعلى الاول لا تجب..... وعلى هذا البدعة التي ظهرت الآن وهو الدخان اذا شربه في لزوم الكفارة، قال الطحطاوي: قوله في لزوم الكفارة، حال من البدعة اي البدعة التي حدثت في لزوم الكفارة على هذا الاختلاف فمن قال ان التغذي ما يميل الطبع اليه وتنقضي به شهوة البطن الزم به الكفارة وعلى التفسير الثاني لا. (الطحطاوي على مراقي الفلاح ۱: ۲۶۵ باب ما يفسد الصوم وتجب به الكفارة)

فتاویٰ فریدیہ پاکستان المعروفہ

فتاویٰ فریدیہ خلورم جلد

باب العوارض

المبيحة للفطر

.....

باب العوارض المبيحة للفطر

په حالت د اضطرار او مرگ ته نزدې سړی د پاره د روژې ماتولو حکم سوال: علمائې کرام لاندې ذکر شوو مسائلو په باره کښې څه فرمائی چې (۱) روژه ماتول که فرضی وی یا نفلی په حالت اضطرارې کښې ددې څه حکم دي؟

(۲) که یو سړی په ټوپک یا بل څه آله باندې اوویشتلې شی او دهغه مرگ یقیني معلوم شی، اوس دا کس روژه نه ماتوی او وائی چې روژې ماتولو سره هسی هم ځان نه بچ کړی، چې د روژې په حالت کښې راته مرگ راشی نو بهتر ده، اوس د فتوی او تقوی په لحاظ سره ددې کس څه حکم دي؟ بینوا توجروا. المستفتی: عبدالحمید ایس وی درازنده دی آئی خان ۱۰ ربیع الثانی ۱۳۹۲ هـ. الجواب: (۱) که دې روژه دار د تکلیف په حالت کښې خوراک اونکړو او مړ شو نو گناه گار به وی. وفي الهندية ۵: ۳۷۴ ومن امتنع عن اكل الميتة حالة الخمصة او صام ولم ياكل حتى مات ياثم (۱). (۲) که خوردنوش ته مضطر نه وی نوده په عزیمت باندې عمل کړې دي گنې مجرم دي (۲). وهو الموفق.

مسافر ته په روژه کښې اختیار دي البته د عدم

مشقت په صورت کښې روژه نیول افضل دي

سوال: علمائې دین دي مسئلې باره کښې څه فرمائی چې په دې دور کښې

(۱) (فتاویٰ عالمگیری ۵: ۳۳۸ الباب الحادی عشر فی الکراهة فی الاكل)

(۲) قال الشرنبلالی: يجوز الفطر لمن حصل له عطش شديد او جوع مفرط يخاف منه الهلاك

او نقصان العقل او ذهاب بعض الحواس وكان ذلك لا باتعاب نفسه اذ لو كان به تلزمه الكفارة

وقيل لا. (امداد الفتاح شرح نور الايضاح ۲۹۹ فصل فی العوارض كتاب الصوم)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

عن أبي هريرة قال

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم

من افطر يوما من رمضان

من غير رخصة ولا مرض

لم يقض عنه صوم الدهر كله

وان صامه.

احمد، ترمذی، ابوداؤد، ابن ماجه، دارمی،

والبخاری فی ترجمة الباب

.....

هر قسمه سهولیات مسافرو ته موجود دی، خو مسافرت ته په رمضان کښې روژې معاف دی، اوس که یو مسافر په سفر کښې روژه اونیسې، آیا دا جائز دی؟ بینواتو جروا.

المستفتی: علی گوهر، مسجد قصابان کندي هوتی خیل نوشهره ۱۹۷۴/۷/۲۱

الجواب: په هر دور کښې مسافر ته اختیار وړکړې شوې دي، که روژې نیسي او که نه نیسي، البته چه د مشقت خطره نه وی نو روژه نیول په نسبت د نه نیولو نه بهتر دی، ګناه په یو صورت کښې هم نسته دي. (معتبرات فقه) (۱). وهو الموفق.

په بل ملک کښې مقيم سړي شرعي مسافر نه دي ځکه روژې دي نیسي

سوال: علمائي کرام دي مسئلې باره کښې څه فرمائي: مونږ څه کسان ايران ته راغلي بو، دلته سخته گرمی ده، مونږ د یو غیر مسلم په کمپنۍ کښې کار کوو. زما ملګرو یوه یوه دوه دوه روژې اونیولې باقی ئې پرېښودې، او وائی چه په سفر کښې روژې نه نیول هم جائز دی الحمد لله ما ټولې روژې نیولې دي، آیا په دي سفر کښې مونږ روژې پرېښودې شو، او چه روستو ئې اونیسو نو دا صحیح دی او که نه؟ بینواتو جروا.

المستفتی: محبت خان ايران بندر ايران..... ۱۳۴۰/۱/۲۲هـ.

الجواب: تاسو هلته مقيم یئ، ددې وجهې نه تاسو شرعي مسافر نه یئ، لهذا تاسو به ټولې روژې نیسي، بغیر ضرورت نه روژه مه ترک کوئ. (شامي)، (۲). وهو الموفق.

﴿۱﴾ قال الشرنبلالی: وصومه ای المسافر احب ان لم یضره لقوله تعالی: وان تصوموا خیر لکم (البقرة: ۱۸۳).

(امداد الفتاح شرح نور الايضاح ۶۹۹ فصل فی العوارض المسافر)

﴿۲﴾ قال العلامة الحصکفی: وعوارض المبيحة لعدم الصوم لمسافر سفراً شرعياً، قال ابن عابدين: ای مقدار فی الشرع لقصر الصلاة ونحوه وهو ثلاثة ايام ولياليها وليس المراد كون السفر مشروعاً باصله ووصفه بقرينة ما بعده.

والمختار مع ردالمحتار ۲: ۱۲۶ فصل فی العوارض

روژې نیولو سره په مرض کښې د زیات والي

په صورت کښې د روژې نه نیولو اجازت دي

سوال: علمائي کرام دي مسئلې باره کښې څه فرمائي: که یو سړي په داسې بیماری کښې اخته وي چه هغه مهلک او سخته بیماری وی، اوس که د رمضان په دوران کښې دوائی استعمال نه کړی نو د زیات تکلیف ورته راتلئ شی، بلکه د مرګ وجه ئې جوړیږي، نو داسې مريض ته څه کول پکار دی؟ بینواتو جروا.

المستفتی: نامعلوم..... ۱۹۷۷/۸/۲۲هـ.

الجواب: که یو دینداره طبیب یا ډاکټر دي مريض ته دا مشوره ورکړي، چه دي مرض کښې روژه نیولو سره په مرض کښې زیاتوالي راځي، نو د مريض روژه ماتولئ شی، یعنی د روژې نیت دي نه کوی، البته باقاعده قضا کول (په شرط د صحت) یا فدیة ورکول به لازم وی. (۱). وهو الموفق.

د دمي مريض د پاره د روژې حکم

علمائي کرام دي مسئلې په باره کښې څه فرمائي چه زما عمر تقریباً پنځه اويا (۷۵) کاله دي، د اسلامي عبادتونو، مونځ، روژه، زکوة او حج پوره پابندی کوم، تقریباً پنځلس کالو نه د زکام نه روستو د دمي مستقل مريض جوړ کړم، د گرمي په موسم کښې راته لږه گزاره کیږي، البته په یخني کښې دا مرض نازک صورت اختیاروي، دي نه پس د زړه په مرض کښې اخته شوم، روزانه دوه درې دورې راباندې د زړه راځي، چه دي سره مې لاس پښې معذوره شی، بیا په ناسته باندې مونځ کوم، په دي کال د دورو اود مرض

﴿۱﴾ قال العلامة الحصکفی: او مريض خاف الزيادة لمرضه وصحيح خاف

المرض..... بغلبة الظن بامارة وتجربة او باخبار طبيب حاذق مسلم..... الفطر

وقضوا ما قدروا بلا فدية وبلا ولاء، قال ابن عابدين: المريض اذا تحقق اليأس من

الصحة فعليه الفدية لكل يوم من المرض.

(الدر المختار مع ردالمحتار ۲: ۱۲۶، ۱۲۷ فصل فی العوارض)

زیات والی پہ وجہ اکثرانو دگر خیدو او روژہ نیولو نہ منع کړې یم، اوس چه رمضان مبارک نزدې دې، زړه مې غواړی چه روژې اونیسیم، او په ختم کښی شریک شم، خو صحت اجازت نه را کوی، اوس زما دپاره شرعی څه

دکه دی؟ بینواتو جرو

المستفتی: حاجی فضل ربی کوټ اسماعیل رئی مردان... ۱۹۷۷ء ۴/۸

الجواب: تاسو د روژې نیت کوئ، او د دورې راتلو په وخت خوراک اودوائی نه علاوه نور څیزونه (پټې وغیره) سره روژه ماتوئ، دې نه پس دوائی استعمالوئ (۱) او که دوره راتلل یقینی وی، نو روژه مه نیسئ، او بهر حال ددې روژو قضا صحت یاب کیدونه پس ضروری ده، او د قضا نه کولو په صورت کښې دمرگ نه پس فدیہ ورکول ضروری دی (۲). او کوم مریض چه د صحت نه نا امیده وی په ژوند هم فدیہ ورکولې شی. (ماخوذ از السحتار) (۳). وهو الموفق.

مريض نه د لایرواه ډاکټر په هدایت باندې د روژې نه نیولو اجازت نشته دې سوال: علمائې کرام دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه د شوگر یو مریض دې او د گیس بیمار هم دې، دماغی او د قوت باه کمزوری هم ورته لاحق ده، یو ډاکټر هغه ته وائی چه روژې مه نیسه، اوس بعض علماؤ ورته د نه نیولو وائی او بعض ورته د نیولو وائی، تاسو صاحبان تسلی بخش جواب را کړئ؟ بینواتو جرو المستفتی: ملتان خان پلوسه چارسده..... ۱۹۷۵ء ۳۱/۷

﴿۱﴾ وفي الهندية: واذا ابتلع ما لا يتغذى به ولا يتداوى به عادة كالحجر والتراب لا يوجب الكفارة كذا في التبيين، ولو ابتلع حصاة او نواة او حجرا او مدرا او قطنا او حشيشا او كاغذة فعليه القضاء ولا كفارة كذا في الخلاصة.

(فتاویٰ عالمگیری ۲۰۲: ۱ الباب الرابع فيما يفسد وما لا يفسد)

﴿۲﴾ یعنی ورثاؤ دپاره چه کله وصیت شوې وی او د ثلث ترکه نه..... (سیف)

﴿۳﴾ قال العلامة الحصكفي: او مريض خاف الزيادة..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

الجواب: محترم المقام ملتان خان صاحب سلمه الرحمن السلام عليكم نه پس دې واضحه وی چه موجوده ډاکټران حضرات زیات طور باندې د دین پرواه نه کوی، لهذا تاسو د دینداره حکیمانو مثلاً لاجی صاحب بام خیل (۱) یا متشرع او متدین ډاکټرانو سره مشوره او کړنې، او پیدا دغې موافق عمل او کړنې (۲). الله تعالی دې تاسو ته صحت نصیب کړی او د ټیګ اعمالو توفیق دې درکړی وهو الموفق.

(بقیه حاشیه) لمرضه وصحيح خاف المرض..... بغلبة الظن بامارة او تجربة او باخبار طبيب حاذق مسلم مستور..... وقضوا لزوما ما قدروا بلافدية وبلا ولاء..... فان ماتوا فيه اى فى ذلك العلة فلا تجب عليهم الوصية بالفدية..... ولو ماتوا بعد زوال العلة وجبت الوصية بقدر ادراكهم علة من ايام اخر..... قال ابن عابدين: المريض اذا تحقق اليأس من الصحة فعليه الفدية لكل يوم من المرض.

(الدرا المختار مع رد المحتار ۲: ۲۶۱ تا ۱۳۰ فصل فى العوارض)

﴿۱﴾ د دوى پوره نوم مولانا عبد الوارث باچا دې، دوى د بام خيل صوابى مشهور علمى او روحانى شخصيت مولانا عبد القیوم باچا دويم ځوي دې، ۱۹۰۲ء په ورځ د زیارت دوى پیدا شو، دوى د مولانا عبد المجید (تلمیذ شیخ الهند) نه ټول درس نظامی په تکمیل باندې سند الفراغ حاصل کړو، علم طب ئې هم د دوى نه حاصل کړو، او وروستو ئې د طب سلسله جاري او ساتله، دې نه علاوه طب د دوى خاندانی مشغله وه، د دوى پلار مولانا عبد القیوم باچا چه د مولانا عبد الحق لاجی صاحب بام خیل ځوي وو، دخپل زمانې مشهور طبیب وو، او روزانه به ئې په سوونو مریضانو علاج کولو، دوى علوم ظاهریه دتهند کوئى مولانا حمید الله صاحب رحمته الله علیه نه حاصل کړې وو، او دخپل پلار نه په طریقه قادریه کښې بیعت وو، دوى په ۱۹ ستمبر ۱۹۳۹ د پیر په ورځ وفات شو، او په باجا کښې دخپل والد صاحب سره خوا کښې دفن کړو، مولانا عبد الوارث باچا د دوى دویم ځوي وو، او دخپل والد صاحب دخلیفه مولانا صفی الله نه دوى ته خلافت حاصل وو، ۵/ ستمبر ۱۹۸۵ء باندې د زړه په دورې راتلو سره د دوى وفات او شو، په اولاد کښې ئې ډاکټر عبد البدیع باچا د زړه د مرض ډاکټر، ډاکټر عبد الصمد باچا ایم دې (امریکه) کراچی او ډاکټر عبد الاحد باچا حیات دې د دوى تذکره د مشاهیر علمائې سرحد او شرح اسماء الحسنی قلمی از مولانا محمد زاهد ابو الوفا افغانی نه اخستلې شوې ده..... از مرتب.

﴿۲﴾ قال العلامة الحصكفي: او مريض خاف الزيادة..... (باقی حاشیه په بله صفحه)

دہائی بلدیہ پریشر مریض دپارہ د روژي مسئلہ

سوال: علمائی کرام دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ یو کس دہائی بلدیہ پریشر مریض دے، دیرو علماؤ ہغہ تہ دروژي نہ نیولو مشورہ ورکری دہ، خکہ چہ بغیر اوبو خکلو ددہ مرض زیاتیری، عمرئی تقریباً اتیا (۸۰) کالہ دے؟ بینواتوجروا

المستفتی: مرزازخمی جگرسر دھیرئی چارسدہ..... ۱۹۷۹ء/۷/۲۵

الجواب: تاسو نہ روزانہ کمزوری کیڑی اونه دصحت نہ مایوس یی، تاسو پہ ژوند کنبی فدیہ نشی ورکولی،

کما فی ردالمحتار ۲: ۳۳۷ قوله وللشیخ الفانی العاجز عن الصوم الفطر ویفدی ای الذی فنیت قوته او اشرف علی الفناء ولما عرفوه بانه الذی کل یوم فی نقص الی ان یمیت نهر، ومثله فی القهستانی عن الکرمانی المریض اذا تحقق الیاس من الصحة فعلیه الفدیة لكل یوم من المرض ﴿۱﴾ قلت المراد من المریض العاجز عن الصوم، البتہ کہ دروژي پہ وجہ ستاسو مرض زیاتیری، دتجربی وغیرہ نہ دا ثابت وی، نوتاسو روژہ ماتولی شی. کما فی شرح التنویر، اومریض خاف الزیادة لمرضه الخ (بقیہ حاشیہ) لمرضه وصحیح خاف المرض..... بغلبة الظن بامارة او تجربة او باخبار طیب

حاذق مسلم مستور الخ.

(الدرالمختار علی هامش ردالمحتار ۲: ۱۲۶ فصل فی العوارض)

﴿۱﴾ (الدرالمختار مع ردالمحتار ۲: ۱۳۰ فصل فی العوارض)

﴿۲﴾ قال العلامة الحصکفی: او مریض خاف الزیادة لمرضه وصحیح خاف المرض.....

بغلبة الظن بامارة او تجربة او باخبار طیب حاذق مسلم مستور.

(الدرالمختار علی هامش ردالمحتار ۲: ۱۲۶ فصل فی العوارض)

اوپہ ژوند باندی فدیہ نشی ورکولی، بلکہ قضابہ ئی راؤری. اود قضانہ کولو پہ صورت کنبی بہ د فدیہ دپارہ وصیت کوی (۱). وهو الموفق.

د روژي نہ نیولو دپارہ د مرض د زیاتوالی

ظن غالب شرط دی. محض توهم او خطرہ نہ

سوال: علمائی کرام دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی یوسری بیمار دے روژي نیولو سرہ ئی دتکلیف زیاتیدو خطرہ دہ، داسی سری دپارہ شرعی حکم خہ دے؟ بینواتوجروا

المستفتی: محمد اقبال اوورسیر پاک پی دلیو دی کوهات ۱۹۷۲ء/۱۰/۱۰

الجواب: واضحه دی وی چہ فقہائی کرامو پہ مرض کنبی دزیاتوالی پہ وجہ باندی د روژي ماتولو اجازت ورکری دے، پہ شرط ددی چہ دا زیاتوالی یقینی وی، صرف توهم او خطرہ نہ (۲). تاسو کہ دیکھئی پہ موسم کنبی د ماہنام نہ نمرراختلو پوری بغیر خوراک نہ وخت تیرولی شی، نوپہ دی ورخو ہم دنمرراختلو نہ تردنمر دوییدو پوری وخت تیرولی شی. وهو الموفق.

د غیر متدین داکترانو پہ مشوری سرہ روژہ نہ نیول د شریعت خلاف دی

سوال: علمائی کرام دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی زہ پہ ۱۹۲۵ء کنبی د

﴿۱﴾ قال العلامة الحصکفی: وقضوا لزوما ما قلنوا بلا فدیة..... فان ماتوا فیہ ای فی ذلک العذر فلا تجب علیهم الوصیة بالفدیة..... ولو ماتوا بعد زوال العذر وجبت الوصیة بقدر ادراکهم عدة من ایام اخر.

(الدرالمختار علی هامش ردالمحتار ۲: ۱۲۷ فصل فی العوارض)

﴿۲﴾ قال العلامة ابن عابدین: (وصحیح خاف المرض) ای بغلبة الظن کما یأتی فما فی شرح المجموع من انه لا یفطر محمول علی ان المراد بالخوف مجرد الوهم کما فی البحر.

(ردالمحتار هامش الدرالمحتار ۲: ۱۲۶ فصل فی العوارض)

تی بی مریض ووم د کال ۱۹۷۹ء پورې مې په بیماری کښې روژې اونیولې، دې نه پس مې بیماری زیاتیده، تردې چې په ناسته باندې مونځ کولو نه هم لاچار شوم، او وینه هم راته راتله، ۱۹۸۰ء پورې مې روژې اونه نیولې، بیا مې ډاکټر نه ددې دقضا په باره کښې تپوس اوکړو، نو اجازت راته ملاؤ نه شو، په سن ۱۹۸۰ء کښې مې بیا ایکسره اوکړه، نو صفا وه، خو د روژو اجازت راته ملاؤ نه شو، اوس په دې کال راته بیا د روژو اجازت ملاؤ نه شو، اوس (۱) زه د ډاکټر په مشوره باندې عمل اوکړم او که روژې اونیسم (۲) د تیر شوو دوو کالو فدیو ورکړم یا وصیت اوکړم؟ بینواتو جروا

المستفتی: محمد رفیق ډیټی ډاټریکټر ایگریکلچر پیښور... ۱۴۰۱/۷/۲۱ هـ
الجواب: اکثر د موجوده ډاکټرانو په زړه کښې د دین اهمیت کم وی، لهذا صرف دهغې ډاکټرانو د مشورې په وجه باندې روژې نه نیول د شریعت خلاف دی (۱) البته تاسو څه روژې اونیسي، او تحری اوکړئ، که د مرض د زیاتوالي ظن غالب وی نو روژې مه نیسي، او تاسو بهر حال صحت مند کیږئ، او مرض په خپل ځای ولاړ نه دي، نو تاسو په ژوند باندې فدیو نشي ورکولې (۲). وهو الموفق.

روژه د عادل ډاکټر په مشورې یا د تجربې په بنیاد باندې نیول نه دی پکار

سوال: علمائې دین څه فرمائی دي مسئلې باره کښې چې یو سړي مثلاً د

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين: (قوله طبيب حاذق مسلم مستور) وقيل عدالته شرط وجزم به الزيلعي وظاهر ما في البحر والنهر ضعفه، قلت وإذا اخذ بقول طبيب ليس فيه هذه الشروط وافطر فالظاهر لزوم الكفارة كما لو افطر بدون امانة ولا تجربة لعدم غلبة الظن والناس عنه غافلون. (رد المحتار هامش الدر المختار ۲: ۱۲۶ فصل في العوارض)

﴿۲﴾ قال الشيخ عبد الله بن المودود الموصلي: وان صح واقام ثم ما تالزهما القضاء بقدره لانهما بذلك القدر ادركا عدة من ايام اخر.

الاختیار لتعلیل المختار ۱: ۱۷۳ فصل فی المريض والمسافر

مالیخولیا وغیره په مرض کښې اخته دي چې په دې کښې ډاکټرانو په مشورې باندې به هروخت اوبه څکې، آیاداسې کس روژه نیولې شي؟ بینواتو جروا
المستفتی: حکم خان سرخ ډهیرئی مردان..... ۱۴۰۱/۷/۱۵ هـ

الجواب: که یو ماهر عادل ډاکټر تاسو ته مشوره درکړي، چې ستاسو د پاره روژه نیول نقصانی ده، نو تاسو ته د روژې نه نیولو اجازت دي، خو موجوده ډاکټرانو کښې عادل ډاکټر د کوم ځای نه راوستلې شي، بهر حال روژه د برکت والا عبادت دي، پس د تجربې په بنیاد باندې نه نیول د شریعت یو قدم دي، او د ډاکټرانو په مشورې باندې عمل کول د ایمان کمزوري ده (۱). وهو الموفق.

معدوم المال والنفقة او مجبور دهقان په رمضان

کښې روژه نه نیولو سره مزدوری کولې شي؟

سوال: علمائې کرام دي مسئلې باره کښې څه فرمائی چې یو زمیندار یو سړي ته هزار روپې د دهقانی د پاره ورکړي، زمکه او چیدو ته نژدې وه، زمیندار هغه ته او وئیل چې په رمضان کښې ئې گوډ کړه، کښې د دهقانی نه به دې معزول کړم، اوس که هغه په رمضان کښې ییوه (هل) چلوی، نو د تندي د وجې نه دمرگ خطر ده، هغه ته یو مفتی صاحب فتوی ورکړه چې ستاد پاره د اولنې ورځې نه روژه نه نیول جائز دي. آیا دا صحیح دي؟ بینواتو جروا

المستفتی: محمد خان حقانی لورالائی بلوچستان..... ۱۹۷۸ء/۱۰/۹

﴿۱﴾ قال العلامة الحصكفي: او مريض خاف الزيادة لمرضه وصحيح خاف المرض..... بغلبة الظن بامارة او تجربة او باخبار طبيب حاذق مسلم مستور. (قال العلامة ابن عابدين): وقيل عدالته شرط وجزم به الزيلعي وظاهر ما في البحر والنهر ضعفه، قلت وإذا اخذ بقول طبيب ليس فيه هذه الشروط وافطر فالظاهر لزوم الكفارة كما لو افطر بدون امانة ولا تجربة لعدم

غلبة الظن والناس عنه غافلون. (الدر المختار مع رد المحتار ۲: ۱۲۶ فصل في العوارض)

الجواب: که دا دهقان عديم المال او عديم النفقه وى، او د شپي په وخت کښې
نې په زمينداري کولو باندې وس نه وى، مختصر د ورځې په اولنۍ حصه
کښې يوې جلولو سره مقصد نه پوره کيږي او په زيات کار کولو سره ئې

نمبر ذیل کے کتب خانوں میں سے

كما في رد المحتار ٢: ١٥٤ ولكن لو آجر نفسه في العمل مدة معلومة فجاء رمضان فالظاهر ان له الفطر وان كان عنده ما يكفيه اذ لم يرض المستاجر بفسخ الاجارة كما في الظئر فانه يجب عليها الارضاع بالعقد ويحل لها الافطار اذا خافت على الولد فيكون خوفه على نفسه اولى تأمل ﴿١﴾ قلت ولما كانت الاجارة اجارة مذكورة في السؤال فاسدة فجاز له الفسخ بلا رضاء رب الارض فلذا ذكرت قيد كونه عديم المال والنفقة. وهو الموفق

په رمضان کښې د بيمارې زياتيدو په صورت کښې د روژې ماتولو حکم
 سوال: علمائې کرام دې مسئلې باره کښې څه فرمائي! چه په رمضان کښې يو
 کس سخت بيمار شو او ډاکټرهم ورته اووئيل چه که روژه دې ماته نکره نو
 بيمارۍ دې خطرناک شکل اختيارولئ شى. آيا دا سرې روژه ماتولې شى؟
 ښه توجروا.

المستفتی: محبوب الرحمن سول بازار کیمل پور..... ۹۲۹/۴/۱۰۲۹.

الجواب: په دې حالت کېسې روژه ماتول جائز دی، خو په شرط ددې چې دا خطر ه
مثلاً تجربه یا د مسلمان غیر فاسق یا اکثر په خبر باندې وی، توهم باندې نه وی،
فی الهندية ۱: ۲۱۹ المريض اذا خاف على نفسه التلف او ذهاب عضو يفطر
بالاجماع وان خاف زيادة العلة وامتداده فكذاك عندنا وعليه القضاء اذا افطر كذا
في المحيط ثم معرفة ذلك باجتهاد المريض والاجتهاد .....

﴿١﴾ (ردالمحتار هامش الدر المختار ٢: ١٢٥ قبيل فصل في العوارض)

غير مجرد الوهم بل هو غلبة الظن عن اشارة او تجربة او باخبار طبيب مسلم غير ظاهر
الفسق ﴿١﴾. وهو الموفق

شرعی مسافر او مریض عاجز چه دَ رُوژي نیولو

وس نه لري. هغه ته د روژې نه نیولو اجازت دي.

سوال: علمائي کرام دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چې د قرآن پاک آيت روان کتم مريضا او علي سفر) الآية، کښې کوم يو سفر او کومه بيماري مراد ده، چې په هغې کښې روژه نه نيول جائز وي؟ بينوا تو جوړوا.

المستفتی: محمد طیب سخاکوٹ ملاکنڈ ایجنسی..... ۱۲/شوال ۱۴۰۴ھ

الجواب: دهر شرعی مسافر دپاره روژه نه نیول جائز دی، اوهر مریض روژه نشی ماتولې، صرف هغه مریض ته دروژې نه نیولو اجازت دې کوم مریض چه دروژې نیولو طاقت نه لری یا په روژه نیولو سره ئې بیماری زیاتیرې. قضا په دواړه باندي باقاعده واجب ده. (ماخوذ از شامی)، (۲). وهوالموفق

﴿١﴾ (فتاوى عالمگیری ١: ٢٠٤ الباب الخامس في الاعذار التي تبيح الافطار)

(۲) قال العلامة ابن عابدين: لمسافر سفراً شرعياً أى مقدراً فى الشرع لقصر الصلاة ونحوه وهو ثلاثة ايام ولياليها..... او مريض خاف الزيادة او ابطاء البرء او فساد عضو..... وصحيح خاف المرض أى بغلبة الظن بامارة او تجربة او باخبار طبيب حاذق مسلم مستور.

(ردالمختار مع الدرالمختار ٢: ١٢٦ فصل في العوارض)

باب الفدية

د ټول رمضان فديہ تقريباً (په انگریزی سیر باندې) یونیم من غنم دی
سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی ازه دیوسید خاندان
داکترنه علاج کوم، اودمونځ روژې پابند سرې یم، ددې ډاکتر مطابق ماروژې
اونه نیولې، اوداییماری مسلسل ده، اوس به ددیرشوروژو څومره فدیہ ادا
کوم؟ بینواتو جروا.

المستفتی: شمشیر خان حاجی زئی شبقدر..... ۱۹۷۵ء/۱۰/۲۸.

الجواب: که تاسو دصحت یابی نه نا امیده یئ، نو تاسو دیوې روژې دوه سیره
غنم ورکړئ، په دې حساب سره درمضان فدیہ $2 \times 30 = 60$ ، یعنی انگریزی
یونیم من غنم جوړیږي (۱). وهو الموفق.

د روژې د فديې مقدار او په مختلفو مسکینانو کښې د تقسیم مسئله

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی! زما د مور دځیتې
اپريشن په رمضان کښې اوشو، چه دهغې په وجه ئې ټولې روژې اونه
نیولې، اوس ئې صحت صحیح دې، خودروژو نیولو طاقت نه لری، اوس که
فدیہ ورکوی نو د دې مقدار به څه وی، او یو مسکین ته فدیہ ورکولې شی یا

﴿۱﴾ قال الدكتور وهبة الزحيلي: واما الفدية عند الحنفية نصف صاع من برأى قيمته
بشرط دوام عجز الفاني والفانية الى الموت ومد من الطعام من غالب قوت البلد عن كل يوم
عند الجمهور بقليل ما فاته من الايام..... وتجب الفدية ايضا بالاتفاق على المريض الذي لا
يرجى برؤه لعدم وجوب الصوم عليه.

(الفقه الاسلامي وادلته ۳: ۴۳۳، المطلب الثالث الفدية)

نه؟ یعنی په ډیرو مسکینانو کښې به ئې تقسیمول وی؟ بینواتو جروا.

المستفتی: عصمت خان c/o شیخ زرین کبابی

صدر بازار رسالپور چهاؤنی نوشهره..... ۱۹۶۹ء/۱/۲۸.

الجواب: دقوت او استطاعت ساتلو په صورت کښې پرې قضا واجب ده، او په
دې صورت کښې دقضا نه کولو نه روستوفدیہ یعنی پاؤکم دوه سیره
(انگریزی) غنم دیوې روژې په بدله کښې ورکول ضروری دی، او چونکه
کفارہ دقضا او ظهار یو شان ده، لهذه کفارہ فطر کښې یو مسکین ته په یوه
ورځ کښې ډیرې کفارې به نه ورکولې کیږي، بې شک په بیله بیله ورځ کښې
یوه یوه کفارہ ورکول کافی ده.

فی الخلاصة كفارة الفطر وكفارة الظهار واحدة ﴿۱﴾ ولو اعطى مسکینا واحدا
کله فی یوم واحد لا یجزیه الا عن یومه ذلک وهذا فی الاعطاء بدفعة واحدة من
غير خلاف اما اذا ملکه بدفعات فقد قیل یجزیه وقیل لا یجزیه الا عن یومه ذلک
وهو الصحيح (۱: ۵۳۸ هندیة) ﴿۲﴾ فقط.

شیخ فانی یاد صحت نه چه مایوس نه وی نوفدیہ ورکول بې قاعدې دی
سوال: علمائې کرام دې مسئلې باره کښې څه فرمائی! مانه درمضان اووه (۷)
روژې پاتې شوی دی، باقی روژې ما اونیولې، اوس زه مسکینانو باندې په
روژه کښې روټی خوړل غواړم، خوداوپو دکرانئ په وجه باندې دا کار
مشکل دې، آیا اوس درقم په حساب سره ورکولئ شم؟ بینواتو جروا.

المستفتی: شیر محمد قریشی پینبور.

الجواب: تاسو نه شیخ فانی یئ اونه دصحت نه مایوس یئ، لهذا ستاسو دپاره
په ژوند کښې فدیہ ورکول بې قاعدې کار دې، تاسو چه کله صحت یاب شی،

﴿۱﴾ (فتاویٰ عالمگیریه ۱: ۲۱۵ المتفرقات مطلب بیان الکفارة)

﴿۲﴾ (فتاویٰ عالمگیریه ۱: ۵۱۳ الباب العاشر فی الکفارة)

نو قضایہ کوئی، اوفی الحال پہ وصیت نامہ کسب ددی ذکر او کرئی (۱)۔
وهو الموفق.

د فدیہ وس چہ نہ لری هغه سړی دې استغفار وائی

سوال: علمائی دین دې مسئلې باره کسبې څه فرمائی اوس سړی د کس کالونه بیمار پروت دې، چہ هغه (تقریباً) د اتیاء (۸۰) کالو دې او ډیر سخت غریب دې، د هغه د آمدنی څه مستقل ذریعہ نشته، د هغه یو ځوی روزانه مزدوی کوی او دخپل بال بیج او د پلار صاحب کفالت کوی، او دا سړی قرض داری هم دې، په دې صورت کسبې به د داسې سړی د فدیې څه کیږی؟ بینواتو جروا.

المستفتی: محمدریاض جهگرا ایبټ آباد..... ۱۹۷۱/۱۲/۲۰.

الجواب: که دامریض معمر او معسر دې، د صحت یاب کیدونه نا امیده وی، نو د هغه د پاره استغفار کافی دې،

یدل علیه مافی الدرالمختار وللشیخ الفانی العاجز عن الصوم الفطر ویفدی وجوبا ولو فی اول الشهر وبلا تعدد فقیر کالفطرة لو موسرا والا فیستغفر الله، (وفی ردالمحتار ۱۶۳:۲) المریض اذا تحقق الیأس من الصحة فعلیه الفدية لكل يوم من المرض انتهى فافهم (۲). وهو الموفق

د گردې مریض چہ وس نه لری نو فدیہ ورکولئ شی

سوال: علمائی کرام دې مسئلې باره کسبې څه فرمائی چہ زما گزده د پینځلس

(۱) قال العلامة ابن عابدين: (قوله وللشیخ الفانی العاجز عن الصوم الفطر ویفدی وجوبا) لان عذره ليس بعرضي للزوال حتى يصير الى القضاء فوجبت الفدية نهر ثم عبارة الكنز وهو يفدي اشارة الى انه ليس على غيره الفداء لان نحو المرض والسفر في عرضة الزوال فيجب القضاء وعند العجز بالموت تجب الوصية بالفدية.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ۱۳۰:۲ فصل فی العوارض)

(۲) (الدرالمختار مع ردالمحتار ۱۳۰:۲ فصل فی العوارض)

شل کالونه خرابه ده، او دویمې گردې ته هم مرض لگیدلې دې، ما په لندن کسبې ددې اپریش او کرو، او د گردې دریمه حصه ئې رانه کتې کړه، اوس زه د روژې طاقت نشم لرلئ، ډاکټرانو راته وئیلی دی چہ روزانه تاسو کم از کم دولس گلاسه اوبه څکئ، نو آیازه د رمضان فدیہ ورکولئ شم؟ بینواتو جروا.

المستفتی: حاجی محمدرحیم متنی پینبور..... یکم ربیع الاول ۱۴۰۲ هـ.

الجواب: تاسو تجزیه او کرئ چہ د اوبه نه څکلونه ستاسو په تکلیف کسبې زیاتوالې کیږی، پس که د تجربې په طور باندي معلومه شوه چہ په ښکاره طور باندي په تکلیف کسبې زیاتوالې راځی، نو د تجربه هم او کرئ چہ په دومره مقدار اوبه د شپې په وخت پوره کولو سره کفایت کیدې شی او که نه، که کفایت نه کیږی او ستاسو وس وی، او یخې علاقې ته تلئ شې، او بیاد رته تکلیف نه وی، نو تاسو فدیہ نشې ورکولئ (۱). په صورت د عکس که استطاعت نه وی نو ورکولئ شې (۲). وهو الموفق.

بیمار د پاره د روژو فدیہ، د فدیې مقدار اود فدیې د وخت مسئله

سوال: دې مسئلې باره کسبې علمائی کرام څه فرمائی په ما باندي تقریباً د لس کالونه پیریان دی، اول طاقتور ووم، اوس کمزورې شوې یم، د لورې تندي په وجه مسلسل راباندي د پیریانو دورې راځی، او صحت مې خرابیږی، په دې وجه باندي مادي ځل شپږویشته روژې (۲۶) روژې او خورلې، بیا هم په

(۱) قال العلامة الحصکفی: وصحيح خاف المرض بغلبة الظن بامارة او تجربة او باخبار طبيب الخ، قال ابن عابدين: ای بغلبة الظن فما فی شرح المجمع من انه لا يفطر محمول على ان المراد بالخوف مجرد الوهم كما فی البحر.

(الدرالمختار مع ردالمحتار ۱۲۶:۲ فصل فی العوارض)

(۲) قال العلامة ابن عابدين: المریض اذا تحقق الیأس من الصحة فعلیه الفدية لكل يوم من المرض.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ۱۳۰:۲ فصل فی العوارض)

کت کبھی پروت ووم؟ بینواتو جروا.

المستفتی: صاحبزادہ ستیشنری کلرک پولیس لائن پینسور..... ۱۹۷۹ء

الجواب: تاسو به دبیماری نه د صحت یاب کیدونه روستو قضا کوئ، اود قضا نه راوړلو په صورت کبھی به فدیہ ورکوئ، د فدیې مقدار په انگریزی سیر پاؤکم دوه سیره غنم یا ددې قیمت دې. اود ورکولو وخت د شیخ فانی کیدو وخت دې، یاد ژوند نه دنا امیدې وخت دې یا دمرگ نه پس (۱)، (۲). وهوالموفق

د شل کالو نه روژه او د مونځ نه کولو والا د قضا او فدیې طریقہ

سوال: علمائې کرام دې مسئلې باره کبھی څه فرمائی! ماد شل کالونه روژه او مونځ نه دې ادا کړې، ددې قضا به په څه طریقې سره ادا کوم؟ بینواتو جروا.

المستفتی: حاجی محمدرضا بازار دره ادم خیل کوهاټ..... ۱۴۰۱ هـ ۲۰/۷

الجواب: دا سړې دې توبه او استغفار کوی اود موخ او روژو قضا دې او کړې، او څومره روژې چه دده په ذمه باندې باقی پاتې شوي دهغې متعلق دې د فدیې وصیت او کړې (۳). البته د شیخ فانی په صورت کبھی په ژوند کبھی هم

﴿۱﴾ قال الشيخ عبد الله الموصلي الحنفی: ومن خاف المرض او زيادته افطرو والمسافر صومه افضل ولو افطر جاز فان ماتا على حالهما لا شيء عليهما وان صح واقام ثم ماتا لزمهما القضاء بقدره ويوصيان بالطعام عنهما لكل يوم مسكينا كالفطرة.

(الاختیار لتعلیل المختار ۴۳: ۱ فصل فی المرض والمسافر)

﴿۲﴾ (قال فی الهندية: والاصل فيه ان كل صوم اذا كان اصلا بنفسه ولم يكن بدلا عن غيره جاز الاطعام بدلا عنه اذا وقع اليأس عن الصوم الخ.

(فتاویٰ عالمگیریہ ۲۰۷: ۱ الباب الخامس فی الاعذار التي تبيح الافطار)

﴿۳﴾ قال العلامة ابن عابدين: (قوله ولومات وعليه صلوات فائتة) اي بان كان يقدر على اداها ولو بالايماء فليزمه الايماء بها والا..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

فدیہ ورکولئ شی (شامی)، (۱). وهوالموفق.

شیخ فانی دې فدیہ ورکوی اود وس نه لرلو په وجه دې استغفار کوی سوال: علمائې کرام دې مسئلې باره کبھی څه فرمائی! زما عمر تقریباً سل کاله دې، مالی حالت مې ډیر کمزورې دې، خیرات او صدقاتو سره مې قوت لایموت (گزاره)، کیږي پخپله هیڅ کار نشم کولئ، بچی مې هم نشته، په تیر کال مې معمولی کار سره د پندوئ هڅو کې مات شو، شپږ میاشتې مسلسل په کت کبھی پروت ووم، اوس د ډانگورو په مدد سره گرځم راگرځم. اوس روژې نیول زما د پاره ډیرې سختې دي، لهذا زما په باره کبھی د شریعت څه حکم دې؟ بینواتو جروا.

المستفتی: گل رحیم باغ ارم مردان..... ۱۹۷۵ء ۵/۲

الجواب: که تاسو ته په تجربې سره معلومه وي چه تاسو روژه ترمانښام پورې نشي پوره کولئ نو تاسو د شیخ فانی په وجه سره روژه مه نیسئ، اود هرې روژې د پاره پاؤکم دوه سیره د انگریزی سیر په مقدار غنم یا ددې قیمت ورکوئ، او که ددې فدیې وس هم نه وي نو استغفار کوئ، (ماخوذ از ردالمحتار)، (۲). وهوالموفق.

(بقیه حاشیه) فلا يلزمه. (ردالمحتار ۱: ۵۴۱ مطلب فی اسقاط الصلاة)

وقال الحصكفي: واما من افطر عمدا فوجوبها عليه بالاولى وفدى لزوما عنه اى عن الميت وليه الذى يتصرف فى ماله كالفطرة قلنا بعد قدرته عليه اى على قضاء الصوم.

(الدرالمختار على هامش ردالمحتار ۲: ۲۸۱ فصل فى العوارض)

﴿۱﴾ قال العلامة الحصكفي: وللشيخ الفانى العاجز عن الصوم الفطر ويفتدى وجوبا ولو فى اول الشهر. (الدرالمختار على هامش ردالمحتار ۲: ۱۳۰ فصل فى العوارض)

﴿۲﴾ قال العلامة الحصكفي: وللشيخ الفانى العاجز عن الصوم الفطر ويفدى وجوبا ولو فى اول الشهر وبلا تعدد فقير كالفطرة لموسرا والا فيستغفر الله.

(الدرالمختار على هامش ردالمحتار ۲: ۱۳۰ فصل فى العوارض)

ہمیشہ پہ مرض کبھی پروت بیمار فدیہ ورکولئی شی

سوال: خہ فرمائی علمائی دین دے مسئلے بارہ کبھی چہ زما پلارمحترم اپریشن کرے دے چہ ددی پہ وجہ ہغہ مسلسل د سلسل البول مریض جور شوے دے، د سترگو نظرا و حافظہ ئی دومرہ کمزوری شوے دہ چہ پہ مانجہ کبھی د رکعاتو تعدادہم یاد نہ شی ساتلے، پہ دے صورت کبھی ہغہ فدیہ ورکولے شی یا نہ؟ او د احنافو پہ مذهب کبھی بہ فدیہ خنگہ اداکوی او مونخ بہ خنگہ کوی؟ بینوا توجروا

المستفتی: میان بشیرالدین موسسة الہنون مدینة المنورہ ۱۲۷۸ھ ۱۴۰۱ھ
الجواب: ستا پلارمحترم کہ د روژو نیولو طاقت نہ لری او ورخ پہ ورخ کمزوری کیڑی نوہغہ فدیہ ورکولے شی یعنی دهرے زوڑے بدلہ احتیاطاً دوه انگریزی سیرہ غنم یا ددی قیمت مسکین تہ ورکوی، (شامی)، (۱) اود مونخ کولو پہ وخت خوک خادم وغیرہ ددہ سرہ کینی او ورته دے یادوی (۲) او فرض دے پہ شرط دطاقت سرہ پہ ولاہ کوی (۳)۔ وهوالموفق

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين: المريض اذا تحقق اليأس من الصحة فعليه الفدية لكل يوم من المرض.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ۲: ۱۲۶ فضل فی العوارض)

﴿۲﴾ وفي الهندية: مصل اعد عند نفسه انسانا فيخبره اذا سها عن ركوع او سجود يجزيه اذا لم يمكنه الا بهذا كذا في القنية.

(فتاویٰ عالمگیریہ ۱: ۱۳۸ قبیل صلاة المسافرين)

﴿۳﴾ قال العلامة الحصكفي: وان قدر على بعض القيام ولو متكتنا على عصا او حائط قام لزوما بقلر ما يقلر ولو قدر آية او تكبيرة على المذهب لان البعض معتبر بالكل وان تعذرا لا القيام اوما قاعدا.

(الدرالمختار على هامش ردالمختار ۱: ۵۶۰ باب صلاة المريض)

پہ فدیہ کبھی مسکینانو تہ د دوه وختہ روٹن

خوړلو پہ صورت کبھی نقد قیمت کافی نہ دے

سوال: خہ فرمائی علمائی دین دے مسئلے بارہ کبھی چہ مانہ دوه روژے قضا شوی دی اوس زما خیال دے چہ دوه مسکینانو تہ یوسل شل وختہ خوراک اورخروم آیا دا صورت صحیح کیدی شی؟ یا آسان صورت خودلو سرہ راتہ د شکرپہ موقعہ را کرے؟ بینوا توجروا

المستفتی: عبدالرشید یو ای دوی ۱۲۵ شعبان ۱۴۰۲ھ

الجواب: پہ فدیہ اداکولو کبھی ضروری دہ چہ یا هر مسکین تہ نیمہ چتھاکی دپاسہ دوه سیرہ (انگریزی) غنم یا ددی قیمت ورکری شی (۱) اود خوراک ورکولو پہ صورت کبھی دوه وختہ خوراک ورکول ضروری دی د خوراک نقد قیمت ورکول کافی نہ دے (۲)۔ وهوالموفق

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين: (قوله ككفارة المظاهر) مرتبط بقوله وكفر اي مثلها في

الترتيب فيعتق اولاً فان لم يجد صام شهرين متتابعين فان لم يستطع اطعم ستين مسكينا لحديث الاعرابي المعروف في الكتب الستة.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ۲: ۱۱۹ مطلب فی الکفارة)

نوٹ:..... د فطرائے د مقدار تفصیل ددی فتاویٰ پہ دریم جلد ص ۵۰۶ باب صدقة الفطر کبھی اوگوری۔

﴿۲﴾ قال العلامة الحصكفي: فان عجز عن الصوم اطعم ستين مسكينا كالفطرة قلرا

ومصرفا او قيمة ذلك من غير المنصوص اذ العطف للمغايرة وان اراد الاباحة فغداهم

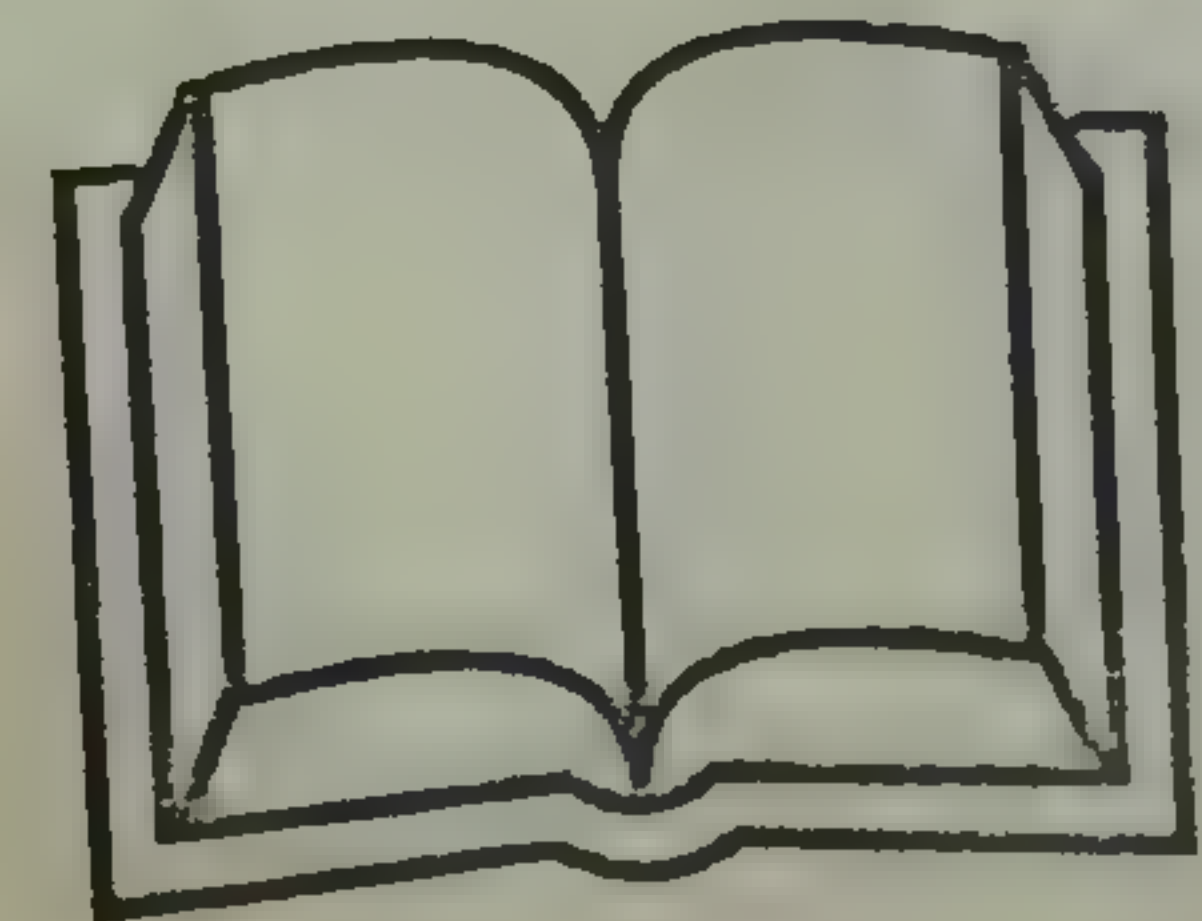
وعشاهم. (الدرالمختار على هامش ردالمختار ۲: ۲۳۳ باب الکفارة)

فتاویٰ دیوبند پاکستان المعروف

فتاویٰ فریدیہ خلورم جلد

باب الاعتکاف

.....

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قال الله تبارك وتعالى:

ثم اتموا الصيام الى الليل،

ولا تباشروا

وانتم عكفون في المسجد.

..... [البقره: ۱۸۷] .....

.....

باب الاعتکاف

سگریٹ یا چیلم خکلو د پارہ بہ معتکف د جمات نہ بھر نہ وُخی

سوال: خہ فرمائی علماء دین دے مسئلے بارہ کنس چہ کہ معتکف د سگریٹ یا چیلم خکلو عادی وی، نو آیا هغه به ددی دپارہ د جمات نہ بھر وُخی؟ بینوا تواجرو.

المستفتی: نامعلوم ۱۰/۸/۷۲

الجواب: سگریٹ او چیلم خکل د طبعی حاجتو نو نہ دی، ددی وجہ نہ دی دپارہ به د جمات نہ بھر نہ وُخی، البتہ ددی اجازت دی چہ جمات کنس دی اودریزی او سردی بھر وُباسی او لوگي د بھر پوک وهی. (۱) لان الاعتبار للاقدام دون الرأس (۲)

(۱) سگریٹ خکل او چیلم خکل د کراہت نہ خالی نہ دی، او د بدبو په وجہ ددی په جمات کنس خکل هم مکروه دی، لیکن دا ممنوع شرعی دی، ممنوع اعتکاف نہ دی. کما یدل علیه عبارة الهندية: واذا سکر المعتکف لیل لم یفسد اعتکافه لانه تناول محظور الدين لا محظور الاعتکاف کما لو اکل مال الغير. (فتاویٰ عالمگیریہ ۲۱۳: ۱ باب الاعتکاف) لهذا کہ د عادی سرې حاجت زیات شی، نو د تطبیق هم دا صورت دی، چہ د جمات په احاطہ کنس دی اودریزی او لوگي د بھر پریږدی، او خولہ دی صفا کړې او سر دی دننه کړی.

لان الاعتبار للاقدام دون الرأس کما یدل علیه عبارة الهندية: ولا بأس ان ینخرج رأسه الى بعض اهلہ لیغسله کذا فی التارخانية. (فتاویٰ عالمگیریہ ۲۱۳: ۱ بیان منسندات الاعتکاف) ..... (از مرتب)

﴿۲﴾ وُسی المنهاج: اعلم ان المعتکف لا ینخرج من المسجد لشرب الدخان فالایق ان یمکث فی المسجد ینخرج رأسه منه لان الاعتبار للاقدام دون الرأس.

(منهاج السنن شرح جامع السنن للترمذی ۴: ۴۲ باب المعتکف ینخرج لحاجته ام لا)

د سخت ضرورت په وجه د اعتکاف پریخودلو حکم

سوال: خہ فرمائی علماء دین دے مسئلے بارہ کنس چہ کہ یو سرې د خپل اهل عیال د بیماری په وجه یا ناگهانی حادثې په وجه اعتکاف پریږدی. نو دا جائز دی او که نه؟

المستفتی: عبدالعزیز طوره ورې کوهات

الجواب: د یقینی خطري په وجه اعتکاف پریخودل جائز دی، پس معتکف چہ په داسې حالت کنس د معتکف نہ بھر وُخی، نو اعتکاف فاسد شو، البتہ گناه کار به نه وی، ماخوذ از ردالمحتار ودر مختار (۱). وهو الموفق.

د محلي په هر جمات کنس د اعتکاف مسئله

سوال: خہ فرمائی علماء دین دے مسئلے بارہ کنس چہ په رمضان کنس د محلي په هر جمات کنس اعتکاف مسنون دی، یا صرف په یو کنس؟ بینوا تواجرو

المستفتی: نامعلوم

الجواب: اعتکاف په عشره اخیره کښې مسنون علی الکفایه دی،

لکن انه لم یدکر فی رواية الاعتکاف فی سوی المسجد النبوی فی عهده صلی الله علیه وسلم

وهو یشیر الی انه یکفی اعتکاف شخص واحد من البلدة لکن التشبیه للاعتکاف بالتراویح مشیرا الی انه مسنون لاهل .....

﴿۱﴾ قال العلامة الحصکفی: واما ما لا یغلب کانه جاء غریق وانهدام مسجد فمسقط للائم لا للبطلان والا لکان النسیان اولی بعدم الفساد، وقال العلامة ابن عابدين: حیث جعل الخروج لعبادة المريض والجنابة وصلواتها وانجاء الغریق والحریق والجهاد اذا کان النفر عاماً واداء الشهادة مفسداً بخلاف خروجه الی مسجد آخر الخ. (الدرالمختار مع ردالمحتار ۲: ۱۲۵ باب الاعتکاف)

كل مسجد من البلدة فافهم وليرجع الى ردالمحتار ﴿١﴾. وهو الموفق

د اعتكاف په دوران كېن په جمات كېن

دنياوی خبرې وغيره كول مكروه دی

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره كېن چه د اعتكاف دوران كېن جمات كېن كپ شپ لگول او دنياوی خبرې كول څنگه دی؟ بينوا توجروا

المستفتی: عبد الرحمن اچهره لاهور شهر ۸/۹/۸۷

الجواب: دا عمل مكروه دې ﴿٢﴾، د اعتكاف دوران كېن د عباداتو خاص خيال ساتل ضروري دی ﴿٣﴾، وهو الموفق

﴿١﴾ قال العلامة ابن عابدين: (قوله سنة على الكفاية) نظيرها اقامة التراويح بالجماعة فاذا قام بها البعض سقط الطلب عن الباقيين.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۱۴۱ باب الاعتكاف)

قال العلامة ابن عابدين: وهل المزداد انها سنة كفاية لاهل كل مسجد من البلدة او مسجد واحد منها او من المحلة ظاهر كلام الشارح الاول واستظهر الثاني ويظهر لي الثالث لقول المنية حتى لو ترك اهل محلة كلهم الجماعة فقد تركوا السنة واساؤا.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۱: ۵۲۱ مبحث في التراويح)

﴿٢﴾ قال العلامة ابن عابدين: يكره للمعتكف التكلم بالمباح بخلاف غيره اى غير المعتكف..... والمراد ما يحتاج اليه من امر الدنيا اذا لم يقصد به القربة والا ففيه ثواب..... انه مكروه اى اذا جلس له كما قيده في الظهيرية ذكره في البحر وفي المعراج عن شرح الارشاد لا بأس بالحديث في المسجد اذا كان قليلا فاما ان يقصد المسجد للحديث فلا.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۱۴۷ قبيل مطلب في ليلة القدر)

﴿٣﴾ قال العلامة النظام: (المعتكف) يلزم التلاوة والحديث والعلم وتدرسه وسير النبي ﷺ والانبياء عليهم السلام واخبار الصالحين..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

د دكانونو د پاسه جوړ شوي جمات كېن د اعتكاف مسئله

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره كېن چه كوم جمات په بازار كېنې د دكانونو د چت د پاسه جوړ شوي وي. او خلق په هغې كېن پنځه وخته مونځ كوي، آيا په هغې كېن د اعتكاف دپاره كېنينا ستل پكار دی او كه نه؟ بينوا توجروا

المستفتی: نامعلوم

الجواب: كوم جمات چه مملوك غير موقوف دكانونو باندي جوړ شوي وي. هغه مسجد عرفي دي، مسجد شرعي نه دي، كما في وقف البحر ﴿١﴾ پس داسې قسمه جماتونو كېن اعتكاف دپاره كېنينا ستل صحيح نه دی. لان المسجد له شرط ﴿٢﴾ وهو الموفق.

(بقية حاشيه) وكتابة امور الدين، فان فيه تسليم المعتكف كليته الى عبادة الله تعالى في طلب الزلفى وتباعد النفس من شغل الدنيا التي هي مانعة عما يستوجب العبد من القربى واستغراق المعتكف اوقاته في الصلاة اما حقيقة او حكما لان المقصد الاصلى من شرعيته انتظار الصلاة بالجماعات وتشبيه المعتكف نفسه بمن لا يعصون الله ما امرهم ويفعلون ما يؤمرون وبالذين يسبحون الليل والنهار وهم لا يسأمون.

(فتاوى عالمگیری ۱: ۲۱۲ الباب السابع في الاعتكاف)

﴿١﴾ قال العلامة ابن نجيم: ان شرط كونه مسجدا ان يكون سفله وعلوه مسجدا لينقطع حق العبد عنه لقوله تعالى وان المساجد لله بخلاف ما اذا كان السرداب او العلو موقفا لمصالح المسجد فانه يجوز اذ لا ملك فيه لاحد بل هو من تميم مصالح المسجد.

(البحر الرائق ۵: ۲۵۱ فصل في احكام المساجد كتاب الوقف)

﴿٢﴾ قال في الهندية: واما شروطه فمنها النية..... ومنها مسجد الجماعة الخ.

(فتاوى عالمگیری ۱: ۲۱۱ الباب السابع في الاعتكاف)

وقال العلامة الحصكفي: والكون في المسجد..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

بخو لڑه د اعتكاف د پاره كور كښ ځاني مخصوص كول پكار دى
 سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره كښ چه د ښځو دپاره اعتكاف كول جائز دى او كه نه؟ او زمونږ په علاقه كښ په كورونو كښ د مونځ دپاره ځاني يا كمره مخصوص نه وي، نو ښځه په كوم ځاني اعتكاف كوى؟ بينوا توجروا

المستفتي: نامعلوم

الجواب: ښځې هم اعتكاف كولې شي، كما في در المختار او لبث امسرة في مسجد بيتها (۱) او كور كښ چه كوم ځاني غواړي پرده د وُلگوى او د اعتكاف دپاره دې ځاني مخصوص كړي. (۲) وهو الموفق

د جمعې مونځ د پاره بل جماعت ته تلل د اعتكاف د پاره مفيد نه دى
 سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره كښ چه كه يو عالم يو معتكف ته حكم وكړو، چه د رمضان په آخر كښ معتكف وو، چه د ظهر او عصر دپاره بهر د انساني حاجت نه فارغيدونه پس هم په هغه بهر والجماعت كښ د جمعې سره مونځ ادا كړه، اوس اگر چه په دې جماعت كښ هم د جمعې سره مونځ كيږي، په كوم كښ چه اعتكاف كوي، اوس دې مونځونو دپاره بهر تللو باره كښ په اعتكاف مسنون عشراخيره كښ علماء څه فرمائي، اعتكاف فاسد دې او كه نه؟ بينوا توجروا

المستفتي: مولوى امين الدين بروخيل ميرعلى وزيرستان ۲۳/۱۲/۱۹۷۱

(بقية حاشيه) والنية من مسلم عاقل طاهر من جنابة وحيض ونفاس شرطان.

(الدر المختار على هامش ردالمختار ۱۴۱:۲ باب الاعتكاف)

﴿۱﴾ (الدر المختار على هامش ردالمختار ۱۴۰:۲ باب الاعتكاف)

﴿۲﴾ وفي الهندية: ولو لم يكن في بيتها مسجد تجعل موضعا منه مسجدا فتعتكف فيه كذا

في الزاهدى. (فتاوى عالمگیری ۲۱۱:۱ باب الاعتكاف)

الجواب: معتكف د جمعې د مونځ دپاره بهر وتلې شي.

ولم اجده صريحا لكن يدل عليه ما في ردالمختار ثم في الجامع قيل اذا كان يصلي فيه بجماعة فان لم يكن ففي مسجده افضل لئلا يحتاج الى الخروج (۲: ۱۷۶) ﴿۱﴾ وجه الدلالة ان الجماعة واجبة على العين ﴿۲﴾ فلولم يجز الخروج لقال "ففي مسجده واجب" فافهم واعلم ان عند الصالحين فيه توسعا ﴿۳﴾ فليراجع. وهو الموفق

معتكف د پاره د سگریټ نوشی او مریضانو ته په

قیمت باندې دوائی ورکولو نه بچ کیدل پکار دی

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره كښ چه يو سړې چه د جامع مسجد امام هم دې، سگریټ څكي او طبیب هم دې، په رمضان كښ اعتكاف دپاره كښينا ستل غواړي، د اعتكاف دوران كښ دا امام سگریټ څكلې شي او مریضانو ته دوائی ورکولې شي او كه نه؟ بينوا توجروا

المستفتي: محمد عبدالرحيم عزيز كبيروالا ملتان ۱۹/۳/۱۹۶۹

﴿۱﴾ (ردالمختار هامش الدر المختار ۱۴۰:۲ باب الاعتكاف)

﴿۲﴾ قال الشامي: قال الزاهدي ارادوا بالتاكيد الوجوب وفي النهر عن المفيد الجماعة واجبة وسنه لوجوبها بالسنة..... وقال في شرح المنية والاحكام تدل على الوجوب من ان تاركها بلا عذر يعزر وترد شهادته ويأثم الجيران بالسكوت عنه.

(ردالمختار هامش الدر المختار ۳۰۸:۱ باب الامامة)

﴿۳﴾ قال العلامة ابن نجيم: لو خرج لحاجة الانسان ثم ذهب لعيادة المريض او لصلوة الجنائز من غير ان يكون لذلك قصد فانه جائز بخلاف ما اذا خرج لحاجة الانسان ومكث بعد فراغه انه ينتقض اعتكافه عند ابي حنيفة قل او كثر وعندهما لا ينتقض مالم يكن اكثر من نصف يوم كذا في البدائع.

(البحر الرائق ۳۰۲:۲ بحث فان خرج ساعة بلا عذر)

الجواب: سگریٹ شکل او مریضانو ته په قیمت باندې دوائی ورکول د ثواب په کار کښ داخل نه دی، لهذا ددې نه بچ کیدل پکار دی (بحر ۲: ۳۰۴، ۱) .. وهو الموفق

د اعتکاف د پاره د گرمۍ په موسم کښ یخو علاقه ته د تللو حکم

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه د گرمۍ د تکلیف نه بچ کیدلو دپاره د اعتکاف دپاره یخو علاقه ته سفر کولو شرعا اجازت شته او که نه؟ هرکله چه د گرمۍ د سختۍ په وجه د ژوند معمولات کافی متاثره کیږي، او دې سفر اختیارولو کښ هوټل ته د پيشمنی دپاره او روژه ماتی دپاره د تللو اجازت شته او که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد طیب سخاکوټ ملاکنډ ایجنسی ۱۵/۷/۸۴

الجواب: واضحه خبره داده، چه د روژې یا اعتکاف دپاره یخو علاقه ته سفر کول نه خو مطلوب شرعی دی، او نه ممنوع شرعی، بلکه مباح دی، اذالم یستطع الصیام الا فیه، او کوم معتکف چه خادم نه ساتی نو هغه د خوراک خکاک دپاره کور وغیره ته تللي شی. کما فی ردالمحتار والبحر وغیره (۲) لکن

﴿۱﴾ قال العلامة ابن نجيم: (قوله وكره احضار المبيع والصمت والتكلم الا بخير).....: ان المراد بالخير هنا ما لا اثم فيه فيشمل المباح وبغير الخير ما فيه اثم..... وقال في الهداية لكنه يتجنب ما يكون مأثما والظاهر ما ذكرناه كما لا يخفى قالوا ويلزم قراءة القرآن والحديث والعلم والتدريس وسير النبي ﷺ وقصص الانبياء وحكايات الصالحين وكتابة امور الدين. (البحر الرائق ۲: ۳۰۴ باب الاعتكاف)

﴿۲﴾ قال العلامة ابن عابدين: (قوله لعدم الضرورة) اي الى الخروج حيث جازت في المسجد وفي الظهيرية وقيل يخرج بعد الغروب للاكل والشرب وينبغي حمله على ما اذا لم يجد من يأتي له به فحينئذ يكون من الحوائج الضرورية كالبول بحر.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۱۴۶ باب الاعتكاف)

اصل مشهور الضروري يقدر بقدر الضرورة (۱). په دې بناء باندې خوراک وغیره جمات ته راوړل او خوړولې شی وهو الموفق

د معتکف د اخراج ریح د پاره د جمات نه د وتلو حکم

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه که معتکف ته د اخراج ریح ضرورت راشي، نود جمات نه بهر په وځی که نه؟ که بهر لاړو نو اعتکاف ئې فاسد شو او که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: سید رحمن ډگر سوات

الجواب: د اخراج ریح دپاره د جمات نه بهر وتلو باندې اعتکاف نه متاثر کیږي. لانه من ممنوعات المسجد، اگر چه د بعضو په نزد په جمات کښ د اخراج ریح رخصت شته دي، (۲) وهو الموفق

د جمعی د پاره جامع مسجد ته تلل مفسد اعتکاف نه دي

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه د جمعی د مونځ دپاره جامع مسجد ته تلل اعتکاف لره ماتونکي دي او که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: عبد الرحمن دارالعلوم ایوبیه تجوړی ۷ شوال ۱۴۰۱ هـ

الجواب: د جمعی مونځ دپاره جامع مسجد ته تلل مفسد اعتکاف نه دی، (۳) وهو الموفق

﴿۱﴾ قال الخالد الاتاسي: الضرورات تقدر بقدرها يعني كل فعل او ترك جوز للضرورة فالتجوز على قدرها ولا يتجاوز عنها. (شرح المجلة للاتاسي ۱: ۵۲۰ المادة ۲۲)

﴿۲﴾ وفي الهندية: سئل ابو حنيفة رحمه الله عن المعتكف اذا احتاج الى الفصد او الحجامة هل يخرج فقال لا وفي اللآلي واختلف في الذي يفسد في المسجد فلم ير بعضهم باسا وبعضهم قالوا لا يفسد ويخرج اذا احتاج اليه وهو الاصح كذا في التمر تاشي.

(فتاوى عالمگیری ۵: ۳۲۱ الباب الخامس في آداب المسجد والقبلة)

﴿۳﴾ قال العلامة الموصلي: ولا يخرج من معتكفه..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

معتکف د پاره قرآن مجید اوریدلو یا اورولو د پاره بل جمات ته تل

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه که يو حافظ قرآن سړې اعتکاف وکړي، ليکن په کوم جمات کښ چه معتکف دې، په هغې کښ خلق د ختم في التراويح دپاره تيار نه دی، نو آيا دا حافظ صاحب د قرآن مجید اورولو دپاره بل جمات ته تلې شي؟ بينوا توجروا

المستفتی: عبد الرحيم تهانه ملاکنډ

الجواب: که دې حافظ په اعتکاف کښ کښينا ستلو په وخت کښ ددې استثناء کړې وه، نو صحيح ده، گنې د احتياط خبره داده، چه نه د وځي. (۲) وهو الموفق

(بقیه حاشیه) الا لحاجة الانسان او الجمعة لان الاعتكاف تقرب الى الله تعالى بترك المعاصي وترك الجمعة معصية فينافيه ويخرج قدر ما يمكنه اداء السنة قبلها وقيل قدرست ركعات يعنى تحية المسجد ايضا ويصلى بعدها اربعا او ستا ولو اطال المكث جاز. (الاختيار لتعليق المختار ۱: ۷۸ باب الاعتكاف)

﴿۱﴾ وفي الهندية: ولو شرط وقت النذر والالتزام ان يخرج الى عيادة المريض وصلوة الجنائز وحضور مجلس العلم يجوز له ذلك.

(فتاوى عالمگیری ۱: ۲۱۲ الباب السابع في الاعتكاف)

﴿۲﴾ قال العلامة المرغيناني: ولو خرج من المسجد ساعة بعير عذر فسد اعتكافه عند ابي حنيفة لوجود المنافي وهو القياس وقال لا يفسد حتى يكون اكثر من نصف يوم وهو الاستحسان لان في القليل ضرورة، قال ابن الهمام (وهو الاستحسان) يقتضي ترجيحه لانه ليس من المواضع المعدومة التي رجع فيها القياس على الاستحسان ثم هو من قبيل الاستحسان بالضرورة كما ذكره المصنف الخ.

(هداية مع فتح القدير ۲: ۳۱۱ باب الاعتكاف)

د جمعی د غسل د پاره معتکف لره د جمات نه وتل

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه د اعتکاف دوران کښ د جمعی په ورځ غسل دپاره د جمات نه وتل جائز دی او که نه؟ بينوا توجروا المستفتی: نامعلوم

الجواب: چونکه په بعضي جزئياتو کښ سنت مؤکده اعتکاف لره په نفلي اعتکاف کښ شمار کړې شوې دې، لهذا دې سره اعتکاف نه فاسد يږي، في ردالمحتار واما النفل ای الشامل للسنة المؤکدة (۱) البته احتياط په دې کښ دې چه په شروع کښ دې استثناء وکړي، او يا چه کله د طهارت يا قضاء حاجت دپاره وځي، نو بالتبع دې په هغې کښ د جمعی غسل وکړي، کما فی البدائع (۲). وهو الموفق

د معتکف د پاره د گرمۍ د وجهې نه غسل د پاره وتل

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه معتکف د گرمۍ په وجه غسل دپاره وتلې شي، او که نه؟ بينوا توجروا المستفتی: محمد عبد الواحد نقشبندی

الجواب: که دا اعتکاف مندور او واجب نه وي، نو په هغې کښ غسل دپاره وتل مفسد نه دی،

كما في الهندية ۱: ۲۲۶ هذا كله في الاعتكاف الواجب اما في النفل فلا بأس بان ...

﴿۱﴾ (ردالمحتار هامش الدرالمختار ۲: ۱۳۳ باب الاعتكاف)

﴿۲﴾ قال العلامة الكاساني: ويجوز ان تحمل الرخصة على ما اذا كان خرج المعتكف لوجه مباح كحاجة الانسان او للجمعة ثم عاد مريضا او صلى على جنازة من غير ان كان خروجه لذلك قصدا وذلك جائز.

(بدائع الصنائع ۲: ۲۸۳ فصل ما يفسد الاعتكاف ومالا)

بحرج معلو وغيره في طهر الرواية وفي المصنف فلا بأس فيه بحرج الفقه
 وبشهادة الحجازة كما في شرح الفقيه المنيع في المسكارم ١٠١
 لو كان جري به اعتكاف كسب هذه طهره وبعده كسب هذه طهره وبعده كسب هذه طهره
 استثناء لو كسب في هذه علامة شامي في الترمذي مضاف به عدم منفعة في تركه
 في د أخرى عشرى اعتكاف فيه واجب به شافعي في كبرى (٢)

ومسئلة الاستثناء في الهبة ٢٢٩: ١ فراجع ١٠٣. وهو الموقوف

به اعتكاف كسب في استثناء مسئلة

قال خذ فماني علماء دين ذي مسئلة باردة كسب فيه كسب في اعتكاف

١٠١ (١) فراجع عالمگیری ٢١٣: ١ باب السابع في الاعتكاف

١٠٢ (٢) قال العلامة الشافعي في الصحيح انه مؤكدا لان الشافعي راعى فيه في الاعتكاف
 الا احر من رمضان والمواظبة دليل السنة من ان المواظبة بترك فعل الوجوب والاعتكاف
 كما في العصابة انه عنه السلام لم يكر على من تركه ولو كان واجبا لانكره واجبا
 المواظبة لما فيها من الوجوب اذا ثبتت بالانكاف على الترك ولو لم يكن في البحر لا يمكن
 عمله عنه لتبريحهم من الصوم التام شرط في المنذور لفظ دون غيره له نظر لانهم لما
 عسروا بكونه شرط في المنذور غير شرط في التطوع وسكتوا عن بيان حكم المنذور المنذور
 انه لا يكون الا بالصوم عادة ولهذا قسم في متن الترمذي - ثم قال والصوم شرط لصحة الاول لا
 الثالث ولم يتعرض لثاني لما قلنا ولو كان مرادهم بالتطوع ما يشمل المنذور لكان عليه من
 بقول شرط لصحة الاول لفظ كما قال المصنف لعارة صاحب الترمذي ان من عاراه
 المصنف. (والمحاضر هامش الفروع المختار ١٣١: ٢ باب الاعتكاف)

١٠٣ (٣) وفي الهندية: ولو شرط ولت التطوع والاعتكاف ان يخرج الى اعادة التطوع وصلاة
 الجائزة وحضور مجلس العلم يجوز له ذلك كذا في الطر حاشية د فلا عن المصنف

عالمگیری ١٣٠: ١ باب الاعتكاف

في الاعتكاف به واحد كذا في حاشية الفقيه في الاعتكاف والترك في طهره
 في حاشية الفقيه في الاعتكاف والترك في طهره

المصنف في الاعتكاف ١٠١: ١ فراجع ١٠١: ١

المصنف في الاعتكاف ١٠١: ١ فراجع ١٠١: ١

١٠١ (١) في الاعتكاف كسب في طهره كسب في طهره كسب في طهره

في الاعتكاف كسب في طهره كسب في طهره كسب في طهره

في اعتكاف كسب في طهره كسب في طهره

قال خذ فماني علماء دين ذي مسئلة باردة كسب فيه كسب في اعتكاف

المصنف في الاعتكاف كسب في طهره كسب في طهره كسب في طهره

كسب في طهره كسب في طهره كسب في طهره

المصنف في الاعتكاف كسب في طهره كسب في طهره كسب في طهره

المصنف في الاعتكاف كسب في طهره كسب في طهره كسب في طهره

١٠١ (١) في الاعتكاف كسب في طهره كسب في طهره كسب في طهره

في الاعتكاف كسب في طهره كسب في طهره كسب في طهره

١٠٢ (٢) في الاعتكاف كسب في طهره كسب في طهره كسب في طهره

في الاعتكاف كسب في طهره كسب في طهره كسب في طهره

عالمگیری ١٣١: ١ باب الاعتكاف

١٠٣ (٣) في الاعتكاف كسب في طهره كسب في طهره كسب في طهره

المصنف في الاعتكاف كسب في طهره كسب في طهره كسب في طهره

في الاعتكاف كسب في طهره كسب في طهره كسب في طهره

١٠١ (١) في الاعتكاف كسب في طهره كسب في طهره كسب في طهره

في الاعتكاف كسب في طهره كسب في طهره كسب في طهره

عالمگیری ١٣١: ١ باب الاعتكاف

١٠٢ (٢) في الاعتكاف كسب في طهره كسب في طهره كسب في طهره

کہ استثناء ئی نہ وہ کرے، لیکن د طہارت یا قضاء حاجت دیارہ ووتلو، او پہ دے دوران کنب ئی جنازہ ہم ادا کرے، نو پہ دے صورت کنب ہم اعتکاف صحیح دے، (بدائع الصنائع ج ۲ ص ۱۱۴) (۱) او کہ جنازے دیارہ قصدا بالذات وتلی وی، نود ظاہر روایت پہ وجہ ددہ اعتکاف فاسد شوی نہ دے، البتہ کنب مسنون د منذور پہ حکم کنب و منلی شی، نو یوہ ورخ شپہ بہ قضا راوڑی (۲). وهو الموفق

د معتکف د پارہ پہ ہیرہ د جمات نہ وتلو کنب مفتی بہ قول

سوال: خہ فرمائی علماء دین دے مسئلے بارہ کنب چہ کہ معتکف پہ ہیرہ د جمات نہ وخی، نو د امام صاحب رحمہ اللہ پہ نزد اعتکاف ماتیبری، خلافا لهما کما فی الهدایۃ، فتویٰ پہ کوم مذهب دے؟ بینوا توجروا
المستفتی: مبارک علی شاہ مدرسہ عربیہ تجوری بنوں ۲۳ شوال ۱۴۰۱ھ
الجواب: د قواعدو پہ اعتبار سرہ د صاحبینو مذهب قوی دے، لیکن احوط د امام صاحب مذهب دے۔ اما.....

(بقیہ حاشیہ) ینخرج لعیادة مريض وصلاة جنازة وحضور مجلس علم جاز ذلك فليحفظ.

(الدر المختار علی هامش رد المحتار ۲: ۱۴۶ باب الاعتکاف)

﴿۱﴾ قال العلامة الكاساني: ويجوز ان تحمل الرخصة على ما اذا كان خرج المعتكف لوجه مباح كحاجة الانسان او للجمعة ثم عاد مريضا او صلى على جنازة من غير ان كان خروجه لذلك قصدا وذلك جائز.

(بدائع الصنائع ۲: ۲۸۴ فصل ما يفسده وما لا يفسده)

﴿۲﴾ قال العلامة الحصكفي: فلو شرع في نقله ثم قطعه لا يلزمه قضاؤه لانه لا يشترط له الصوم على الظاهر من المذهب وما في بعض المعبريات انه يلزم بالشروع مفرع على الضعيف قاله المصنف وغيره وحرم عليه اي على المعتكف اعتكافا واجبا اما النقل فله الخروج لانه منه له لا مبطل كما مر.

(الدر المختار علی هامش رد المحتار ۲: ۱۴۳ باب الاعتکاف)

الاول فلكونها استحسانا واما الثاني فظاهر ﴿۱﴾ واما مبحث ابن الهمام فيمكن ان يجاب عنه بان الملحوظ عندهم نفس الخروج لا متعلقاته. وهو الموفق

فساد صوم سرہ اعتکاف مسنون تطوع جویری. فاسدیری نہ

سوال: خہ فرمائی علماء دین دے مسئلے بارہ کنب چہ د کوم معتکف روڑہ فاسدہ شی، آیا پہ هغی سرہ اعتکاف ہم فاسدیری؟

المستفتی: محمد خالق عنایت کلے باوجوہ ۱۷/۷/۸۴

الجواب: د اهل تحقیق پہ نزد پہ اعتکاف مسنون کنب روڑہ شرط نہ دے، وهذا

الراجح عند صاحب البحر ﴿۲﴾. او د علامہ شامی رحمہ اللہ پہ نزد پہ دے کنب

﴿۱﴾ قال العلامة المرغيناني: ولو خرج من المسجد ساعة بغير علم فسد اعتكافه عند أبي

حنيفة لوجود المنافي وهو القياس وقال لا يفسد حتى يكون اكثر من نصف يوم وهو

الاستحسان لان في القليل ضرورة، قال ابن الهمام (قوله وهو الاستحسان) يقتضي ترجيحه

لانه ليس من المواضع المعدودة التي رجح فيها القياس على الاستحسان ثم هو من قبيل

الاستحسان بالضرورة كما ذكره المصنف واستنباط من علم امره اذا خرج الى الغائط ان

يسرع المشي بل يمشي على التؤدة وبقدر البطء تتخلل السكّنات بين الحركات على ما

عرف في فن الطبيعة وبذلك يثبت قدر من الخروج في غير محل الحاجة فعلم ان القليل

عفو الخ. (هدايه مع فتح القلير ۲: ۳۱۱ باب الاعتکاف)

﴿۲﴾ قال العلامة ابن نجيم: وأشار بالمسجد والصوم والنية الى شرائطه لكن ذكر الصوم

معها لا ينبغي لانه لا يمكن جملة على المنذور لتصريحه بالسنية ولا على غيره لتصريحه بعد

بان اقله نفلا ساعة فلزم ان الصوم ليس من شرطه ..... بان الصوم انما هو شرط في المنذور

فقط دون غيره الخ. (البحر الرائق ۲: ۲۹۹ باب الاعتکاف)

روژہ شرط ده، لیکن د ژوژې د فاسدیدو په وجه دا اعتکاف مسنون خارج کیدلو سره تطوع جوړ شی، باطلیږي نه. کما فی ردالمحتار باب الاعتکاف (۱). وهو الموفق

په حالت اعتکاف کښ اخبار لوستل اور ریډیو باندې خبرونه اوریدل

سوال: څه فرمائي علماء دین دې مسئلې باره کښ څه یو ریټائر استاذ په اعتکاف کښ ناست دې، هغه په اعتکاف کښ اخبار او رسالې گوري، او خبرونه اوریدلو دپاره ریډیو هم ځان سره ساتي، آیا دده دپاره دا جائز دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: نامعلوم .....

﴿۱﴾ قال العلامة الشامي: (قوله على المذهب) وهو رواية الاصل ومقابله رواية الحسن انه شرط للتطوع ايضا وهو مبني على اختلاف الرواية في ان التطوع مقدر بيوم اولا ففي رواية الاصل غير مقدر فلم يكن الصوم شرط له وعلى رواية تقليده بيوم وهي رواية الحسن ايضا يكون الصوم شرط له كما في البدائع وغيرها قلت ومقتضى ذلك ان الصوم شرط ايضا في الاعتكاف المسنون لانه مقدر بالعشر الاخير حتى لو اعتكفه بلا صوم لمريض او سفر ينبغي ان لا يصح عنه بل يكون نفلا فلا تحصل به اقامة سنة الكفاية ويؤيده قول الكنز من ثبت في مسجد بصوم ونية فانه لا يمكن حمله على المنذور لتصريحه بالسنية ولا على التطوع لقوله بعده واقله نفلا ساعة فتعين حمله على المسنون سنة مؤكدة فيدل على اشتراط الصوم فيه وقوله في البحر لا يمكن حمله عليه لتصريحهم بان الصوم انما هو شرط في المنذور فقط دون غيره فيه نظر لانهم انما صرحوا بكونه شرطا في المنذور غير شرط في التطوع وسكتوا عن بيان حكم المسنون لظهور انه لا يكون الا بالصوم عادة ولهذا قسم في متن الدرر الاعتكاف الى الاقسام الثلاثة المنذور والمسنون والتطوع ثم قال والصوم شرط لصحة الاول لا الثالث ولم يتعرض للثاني لما قلنا ولو كان مرادهم بالتطوع ما يشمل المسنون لكان عليه ان يقول شرط لصحة الاول فقط الخ. (ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۱۴۱ باب الاعتكاف)

الجواب: دا د مقاصدو او ادابو د اعتکاف نه خلاف کارونه دی (۱). معتکف دپاره د تلاوت، د نوافلو کثرت او د دیني مسائلو مطالعه شوق کول پکار دی، کما فی شرح التنویر (۲). وهو الموفق

داعتکاف مسنون د قضا صورتونه او په جمات کښ گرزیدل او غسل کولو مسئله

سوال: څه فرمائي علماء دین دې مسئلو باره کښ څه:

- (۱) په آخری عشره د رمضان کښ اعتکاف مسنون که د څه مجبوري مثلا بیماری، یره یا په اهل عیال کښ د چا بیماری یا د حادثې یا مرگ په وجه پریخودلې شی، نو دهغې قضا کله او څرنگه کیدې شی؟
- (۲) آیا په بل رمضان کښ په آخری عشره کښ قضا کیدې شی؟
- (۳) که په آتمه یا لسمه ورځ اعتکاف پریخودلې شی، نو آیا قضا به لس ورځې وی، او که باقي پاتې ورځې؟
- (۴) آیا د قضا په بدله کښ به صرف اعتکاف کولې شی او که فدیته به ورکولې شی؟

- (۵) په اعتکاف کښ د گرمۍ په وجه غسل کول، اود معتکف ځاني پریخودل او په جمات کښ بل ځاني کښ سملاستل یا گرزیدل جائز دی او که نه؟
- المستفتی: قاری سعید الرحمن راولپنډی ۱۷ شوال ۱۴۰۱ هـ

﴿۱﴾ وفي الهندية: واما محاسنه فظاهرة فان فيه تسليم المعتكف كلية الى عبادة الله تعالى في طلب الزلفى وتباعد النفس من شغل الدنيا التي هي مانعة عما يستوجب العبد من القربى واستغراق المعتكف اوقاته في الصلوة اما حقيقة او حكما.

(فتاوى عالمگیری ۱: ۲۱۲ الباب السابع في الاعتكاف)

﴿۲﴾ قال العلامة الحصكفي: وتكلم الا بخير وهو ما لا اثم فيه ومنه المباح عند الحاجة اليه لا عند عدمها ..... وقراءة قرآن وحديث وعلم وتدريس في سير الرسول عليه السلام وقصص الانبياء عليهم السلام وحكايات الصالحين وكتابة امور الدين. (الدر المختار على هامش ردالمحتار ۲: ۱۴۷ باب الاعتكاف)

الجواب: (۱، ۲، ۳، ۴) د اعتکاف مسنونہ پہ فاسدولو کنبس یوہ وُرُخ او شپہ اعتکاف قضا کول دی، وهو قول ابی حنیفہ ومحمد، او د امام ابو یوسف رحمہ اللہ پہ نزد د باقی وُرُخو قضا راوړل ہم ضروری دی، (ماخوذ از شامی) (۱) او بهر حال دا قضا علی الاحوط به پہ غیر رمضان کنبس کول وی، نه پہ دې کنبس د خہ مودی تعیین شته، او نه فدیہ ورکول کافی ده. (۲)

﴿۱﴾ قال العلامة محمد امين: ومقتضى النظر لو شرع في المسنون اعنى العشر الاواخر بنيته ثم افسده ان يجب قضاءه تخريجا على قول ابى يوسف..... اى يلزمه قضاء العشر كله لو افسد بعضه..... واما على قول غيره فيقضى اليوم الذى افسده لاستقلال كل يوم بنفسه..... والحاصل ان الوجه يقتضى لزوم كل يوم شرع فيه عندهما بناء على لزوم صومه بخلاف الباقي لان كل يوم بمنزلة شفع من النافلة الرباعية وان كان المسنون هو اعتكاف العشر بتمامه.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ۲: ۱۴۳ باب فى الاعتكاف)

(۲) چونکه د علامه شامی رحمہ اللہ پہ نزد په اعتکاف کنبس روژه شرط ده، اگر چه د علامه ابن نجیم په نزد صرف په اعتکاف منذور کنبس روژه شرط ده، لیکن د دلائلو په اعتبار سره د علامه شامی رحمہ اللہ قول راجح معلومیږي، نو گویا چه دهغوی په نزد اعتکاف مسنون د اعتکاف منذور سره نزدې دي.

كما يفهم من عباراته حيث قال: ومقتضى ذلك ان الصوم شرط ايضا فى الاعتكاف المسنون لانه مقدر بالعشر الاخير حتى لو اعتكفه بلا صوم لمرض او سفر ينبغي ان لا يصح عنه بل يكون نفلا فلا تحصل به اقامة سنة الكفاية ويؤيده قول الكنز..... فتعين حملته على المسنون سنة مؤكدة فيدل على اشتراط الصوم فيه الخ (ردالمحتار ۲: ۱۴۱ باب الاعتكاف) او په دې صفحه کنبې فرمائی:

ان المواظبة انما تفيد الوجوب اذا اقترنت بالانكار على التارك، او ۲: ۱۴۳ کی فرمائی: اقول لكن بعد ما صرح صاحب البدائع بلزومه بالشروع ذكر رواية الحسن ووجهها وهو ان الشروع فى التطوع موجب للاتمام على اصل اصحابنا صيانه للمؤدى عن البطلان الخ.

پس د تحقیق په رنړا کنبس د حضرت مفتی صاحب رجحان دې طرف ته دي،

(بقیه حاشیه په راروانه صفحه).....

(۵) د گرمۍ په وجه غسل کول اعتکاف نه فاسد کوي، البته احوط داده، چه په اول کنبس دې استثناء وکړي، او مسنون دادی، چه په معتکف کنبس دې اوده شی، لیکن په جمات کنبس په نورو خایونو کنبس اوده کیدل مفسد نه دی. (شامی) (۱). وهو الموفق

د ټولې میاشتي معتکف لره د جمات نه بغیر

د عذر نه وتلو په صورت کنبس د قضا مسئله

سوال: خه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کنبس چه بنده د رمضان په شروع کنبس د ټولې میاشتي د اعتکاف نیت وکړو، د اعتکاف دوران کنبس بنده یو خو منتو دپاره د جمات حجرې ته، چه په هغې کنبس امام صاحب بیمار پروت وو، د عیادت دپاره لاړو، احساس کیدلو سره زر جمات ته واپس راغلو، د شریعت مطابق په اعتکاف کنبس نقصان راغلو او که نه؟ واضحه دي وی چه دا اعتکاف د نذر نه وو؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولوی سخی بادشاه حقانی مدرسه تعلیم القرآن کرک ۱۳ اگست ۱۹۸۳ء **الجواب:** که دا معتکف په عشره اولی یا وسطی کنبس د عیادت دپاره د جمات نه بهر تلې وی، نو په هغه باندې هیڅ قضا نشته، لانه انتهى الاعتکاف بالخروج ثم انشاء بالدخول (۲). او که په عشره اخیره کنبس بهر ته تلې وو، نو

(بقیه حاشیه)..... د احتیاط په وجه د دې قضا په غیر رمضان کنبس کول پکار دی

قال العلامة الحصکفی: وان لم يعتكف رمضان المعین قضی شهره بصره مقصود لعدم شرطه الى الكمال الاصلی (۲: ۱۴۲)..... (از مرتب)

﴿۱﴾ قال العلامة الحصکفی: وخص المعتكف باكل وشرب ونوم وعقد احتاج اليه لنفسه او عياله فلو لتجارة كره.

(الدرالمختار على هامش ردالمحتار ۲: ۱۴۶ باب الاعتكاف)

﴿۲﴾ قال العلامة ابن نجيم: اذا دخل المسجد بنية الاعتكاف فهو معتكف ما اقام تارك له اذا خرج وظاهره ان مستند ظاهر الرواية ما ذكره في الكتاب ولا يمتنع ان يكون مستنده صريحا آخر بل هو الظاهر لنقل الثقات..... ان ظاهر الرواية... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

د امام ابوحنیفہ او امام محمد پہ نزد دیوی وُرخی شیئی قضا بہ کوی، لان التحقیق انه كالمندور (۱). وهو الموفق

د رمضان اعتکاف ماتیدلو پہ صورت کنب د قضا مسئلہ

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کنب چه زمونږ په علاقہ کنب په تير رمضان کنب د څه وجه نه اعتکاف مات شو، اوس قوم په دې مسئلہ کنب دوو ډلو کنب تقسیم دې، څوک وائي، چه د باقی وُرځو قضا کول ضروری دې، او څوک وائي چه د پوره اعتکاف قضا کول ضروری دې، د صحیح مسئلې نه مونږ خبر کړئ؟ بینوا توجروا

المستفتی: لعل محمد مرغانی جنرل ټائر سروس پېنور ۲۸/۱/۲۹

الجواب: د محقق ابن الهمام ترجیح پوره لسو وُرځو طرف ته ده، یعنی آخری عشره او قضا د رمضان نه پس په نورو میاشتو کنب ضرور کوی. قال العلامة الشامي ۲: ۱۳۵ ثم

(بقیه حاشیه) مروی لا مستنبط و اشار الی انه لو شرع فی النفل ثم قطعه لا يلزمه القضاء فی ظاهر الرواية لانه غير مقدر قلم یکن قطعه ابطالا.

(البحر الرائق ۲: ۳۰۰، ۳۰۱ باب الاعتکاف)

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين: (قوله اما النفل) ای الشامل للسنة المؤکدة..... انها مقدرة بالعشر الاخير..... ومفاد التقدير ایضا للزوم بالشروع تامل ثم رأيت المحقق ابن الهمام قال ومقتضى النظر لو شرع فی المسنون اعنی العشر الاوخر بنیته ثم افسده ان یجب قضاءه تخريجا علی قول ابی یوسف فی الشروع فی نفل الصلاة ناویا اربعا لا علی قولهما..... فیظهر من بحث ابن الهمام لزوم الاعتکاف المسنون بالشروع وان لزوم قضاء جمیعہ او باقیه منخرج علی قول ابی یوسف اما علی قول غیره ليقضى اليوم الذى افسده لاستقلال كل يوم بنفسه..... والحاصل ان الوجه يقتضى لزوم كل..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

رأيت المحقق ابن الهمام قال ومقتضى النظر لو شرع فی المسنون اعنی العشر الاوخر بنیته ثم افسده ان یجب قضاءه الخ ﴿۱﴾ ودلیل الثانی ان الشروع فیہ ملزم كالنذر وفی صورة النذر يلزم القضاء فی غیر رمضان فكذا ههنا، قال فی الدرالمختار وان لم يعتکف رمضان المعین قضی شهرا غیره بصوم مقصود لعود شرطه الی الکمال انتهى ﴿۲﴾، قلت ویؤیده ما رواه ابو داؤد عن عائشة فامر ببناءه فقوض وامر ازواجه بانیتهن فقوضت ثم اخر الا اعتکاف الی العشر الاول یعنی من شوال ﴿۳﴾. وهو الموفق

د عشره آخیره د اعتکاف قضا او عدم قضا مسئلہ

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کنب چه د عشره آخیره اعتکاف سنت که فاسد شی، نو دهغې قضا لازم ده او که نه؟ که لازم وی، نو د څومره وُرځو لزوم به وی؟ په فتاویٰ دارالعلوم دیوبند کنب ئې د ردالمحتار حواله ورکولو سره لیکلې دې، چه قضا نشته، او په خلاصه الفتاویٰ کنب ئې لیکلې دې، چه قضا لازم ده. په دې کنب به ترجیح کوم قول ته وی؟ بینوا توجروا

المستفتی: مبارک شاه دارالعلوم تجوری بنو ۱۸ شوال ۱۴۰۱ هـ

الجواب: د درالمختار عبارت نه معلومیږي، چه غیر مندور اعتکاف چه مسنون لره هم شامل دې، په وتلو سره باطل او فاسدیږي نه، لیکن د.....

(بقیه حاشیه) يوم شرع فیہ عندهما بناء علی لزوم صومه الخ.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ۲: ۱۳۳ باب الاعتکاف)

﴿۱﴾ (ردالمحتار هامش الدرالمختار ۲: ۱۳۳ باب الاعتکاف)

﴿۲﴾ (الدرالمختار علی هامش ردالمختار ۲: ۱۳۲ باب الاعتکاف)

﴿۳﴾ (سنن ابی داؤد ۱: ۳۳۱ باب الاعتکاف کتاب الصوم)

ابن الہمام د کلام نہ ددی مسنون د شروع نہ واجب کیدل معلومیری.
ملخص کلامہ المذكور فی ردالمحتار ۱: ۱۸۰ انه اذا افسد المنذور يلزمه قضاء
الباقی، واذا افسد المسنون (بالجماع مثلاً) يلزمه قضاء اليوم الواحد عند ابی حنیفة
ومحمد رحمهم الله وعند ابی یوسف رحمه الله يقضى العشر او الايام الباقية ﴿۱﴾.

وهو الموفق

د معتکف په هر کیدلو سره د اعتکاف پوره کیدلو مسئله

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه زید د اعتکاف دپاره
کښینولې شوې وو، لیکن درې ورځې پس وفات شو، اوس د دوو سړو
جهگړه ده، یو وائي، چه اعتکاف شوې دې، او دویم وائي، چه اوس به دویم
سړې کښینول پکار وی، اوس ددې نزاع حل څه دې؟ او د اهل محله ذمه
فارغه ده او که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد نثار کوثر سډو خیل پرانگ چارسده ۵/۵/۲۹

الجواب: چونکه دې دواړو کښ یوکس هم د عشره اخیره اعتکاف نه دې
کړې، او په آخری عشره کښ د پوره لسو ورځو اعتکاف مسنون دې، او دا
اعتکاف لسو ته ونه رسیدو، لهذا که په ټوله محله کښ بل سړې اعتکاف
ونه کړو، نو د پوره محلي خلق به تارک السنّت وی. ﴿۲﴾. وهو الموفق

﴿۱﴾ (ردالمحتار هامش الدرالمختار ۲: ۱۳۳ باب الاعتکاف)

﴿۲﴾ قال العلامة محمد امين: (قوله ای سنة كفاية) نظيرها اقامة التراويح بالجماعة فاذا
اقام بها البعض سقط الطلب عن الباقيين فلم يألوموا بالمواظبة على الترك بلا عذر ولو كان
سنة عين لا لئلا يترك السنة المؤكدة.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ۲: ۱۴۱ باب الاعتکاف)

فتاویٰ فریدیہ پاکستان المعروف

فتاویٰ فریدیہ خلورم جلد

کتاب الحج

باب تفسیر الحج

وشرائطه واركانه

.....

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

..... قال الله تعالى: .....

وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ
حَجُّ الْبَيْتِ مَنْ اسْتَطَاعَ
إِلَيْهِ سَبِيلًا.

..... [آل عمران: ۹۷] .....

.....

کتاب الحج

باب تفسیر الحج و شرائطه وار کانه

د سفر حج اسرار او منافع

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه يو سړي د حج باره کښ وائي چه حج دې دپاره فرض کړي شوي دي، چه سړي خپله بستره په خپلو اوږو باندې واچوي او د سفر د سختو نه خبر شي، او د وخت خوراک بې وخته وځوري، دې دپاره چه واپس راشي، او د مسافري احساس ورته وي، ايا واقعي حج دې دپاره فرض کړي شوي دي؟ بينوا توجروا
المستفتي: حاجي عبدالوهاب

الجواب: د حج د فرضيت (راز او) سبب تعظيم د بيت الله دې (۱)، او په سفر حج کښ ډير منافع او برکات وي، چه په هغې کښ بعضې هغه دي، کوم چه دې صاحب ذکر کړي دي.

يشير الى الاول ما في الدر المختار، فرض مرة لان سببه البيت وهو واحد ﴿٢﴾

وهو الموفق

﴿١﴾ قال الامام ولي الله الدهلوي: المصالح المرعية في الحج امور منها تعظيم البيت فانه

من شعائر الله وتعظيمه هو تعظيم الله تعالى.

(حجة الله البالغة ۲: ۵۶ مبحث من ابواب الحج)

﴿٢﴾ (الدر المختار على هامش رد المحتار ۲: ۱۵۱ كتاب الحج)

حدیث من لم یحج فلیمت ان شاء یهودیا او نصرانیا،

په تغلیظ باندې محمول دې

سوال: څه فرمائي علماء دين ددې حديث د تشریح باره کښ چا بغير د عذر نه حج وټکړو، نو که هغه مړ شو، نو یا يهودی مړ شو یا نصرانی مړ شو، حديث دادي:

وعن امامة رضى الله عنه قال، قال رسول الله ﷺ من لم يمنعه من الحج حاجة ظاهرة او سلطان جابر او مرض ..... فمات ولم يحج فليمت ان شاء يهوديا او ان شاء نصرانيا (رواه الدارمي). بينوا توجروا

المستفتی: نامعلوم..... ۱۹۷۳ | ۹ | ۳

الجواب: د خانه کعبې زیارت او تعظیم یهود او نصاری نه کوی، دا مسلمانان کوی، پس چه کوم مسلمان د استطاعت باوجود بغير د څه عذر نه حج د بیت الله نه کوی، نو هغه د مسلمانانو په لاره باندې تلل وټکړل، یعنی په هغه کښ د یهود و نصاری عمل موجود شو، گنی که اعتقاد ئې صحیح وی، منکر نه وی، نو دا سړې به مسلمان وی، او حدیث په تغلیظ باندې محمول دې (۱) وهو الموفق

صرف نیت کولو سره حج نه فرض کیږي

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه څو سړو زید ته وویل

﴿۱﴾ قال الملا علی قاری: (ان یموت یهودیا او نصرانیا) ای فی الکفر ان اعتقد عدم الوجوب وفي العصیان ان اعتقد الوجوب وقيل هذا من باب التغلیظ الشدید والمبالغة فی الوعيد..... والظاهر ان وجه التخصيص کونهما من اهل الکتاب غیر عاملین به فشبیه بهما من ترک الحج حیث لم يعمل بکتاب الله تعالی وبذره وراء ظهره کانه لا یعلمه، قال الطیبي والمعنی ان وفاته علی هذه الحالة ووفاته علی اليهودية والنصرانية سواء والمقصود التغلیظ فی الوعيد کما فی قوله تعالی ومن کفر.....

(مرقاة المفاتیح شرح مشکوٰۃ ۵: ۲۷۳ کتاب المناسک الفصل الثانی)

چه مونږ به تا دې کال حج ته لیږو، ته د حج نیت وکړه، بیا هغه د حج درخواست ورکړو منظوری راغله، نو آیا په زید باندې صرف په نیت سره حج فرض شو او که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولانا غلام مجتبی دارالعلوم عثمانیه راول پارک لاهور ۱۰ رمضان ۱۴۰۹ هـ
الجواب: حج صرف نیت کولو سره نه فرض کیږي، ترڅو پورې چه تبلیه ئې نه وی وئیلې (۱). وهو الموفق

په حج او عمره کښ د نیت الفاظ غلط وئیل

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه یو سړې حج تمتع کونکې وو، هغه د ناپوهۍ په وجه د کراچی نه د حج نیت وکړو، یعنی اللهم انی ارید الحج الخ، حالانکه هغه لره اللهم انی ارید العمرة الخ، وئیل پکار وو، هلته کښ حرم ته لاړو او طواف او سعی ئې وکړه، او وینسته ئې وځرول، یعنی د حج نیت کولو سره ئې عمره وکړه، په اتمه ذی الحجه ئې بیا د حج نیت وکړو، دهغه دا حج او عمره اذا شوې دی او که نه؟ بینوا توجروا
المستفتی: زاهد الرحمن خانه صواتی کلې کرک ۸۴/۴/۳۲

الجواب: نیت د زړه د ارادې نوم دې، نه د الفاظو (۲)، پس په دې سړې باندې

﴿۱﴾ قال العلامة النظام: ولا یصیر شارعا بمجرد النية مالم یأت بالتلبیة او ما یقوم مقامها من الذکر او سوق الهدی او تقلید البدنة کذا فی المضمورات.

(فتاویٰ عالمگیری ۱: ۲۲۲ الباب الثالث فی الاحرام)

﴿۲﴾ قال العلامة الشربلالی: النية فی اللغة مطلق القصد وفي الشريعة قصد کون الفعل لما شرع له..... وقال شیخ الاسلام الديری: النية هی الاوادة الجازمة لان النية فی اللغة العزم والعزم هو الارادة الجازمة القاطعة، وقال الشيخ الخطابی: معنى النية قصدك الشئ بقلبك وتحرك الطلب منك، وقال البيضاوی: النية عبارة..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

دم وغيره لازم نه دی، او نه په هغه باندې اعاده د حج یا عمرې شته (۱).
وهوالموفق

دبل په مال باندې حج کولو والا دوباره په خپل

مال سره حج کولو کښ به نیت څنگه کوی؟

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه مایو ځل حج د خپل والد صاحب سره ادا کړې دي، خرچه هغه را کړې وه، او هغه وخت کښ زه مالدار نه ووم، نن زه په خپله غنی یم، ددې وجه نه دوباره د حج کولو اراده ده، لیکن اوس د نیت باره کښ فکر مند یم، چه زه د فرض حج نیت وکړم یا د نفل حج نیت وکړم؟ بینوا توجروا

المستفتی: امان الله خان

الجواب: که تا په اول ځل د فرض حج نیت کړې وو، نو ستا ذمه فارغه شوې ده، او که فرض کړه تا د نفل حج نیت کړې وی، نو اوس دوباره فرض حج ادا کړه. (شامی ۲: ۱۹۵) (۲)۔

ملاحظه:..... زمونږ د علاقو خلق د فرض حج نیت کوی. وهوالموفق

(بقیه حاشیه) عن اتباع قلبک نحو ما تراه موافقا لفرض من جلب نفع او دفع ضرر حالا او مآلا والشرع خصصها بالارادة للتوجه نحو الفعل ابتغاء لوجه الله تعالى وامتنالا لحکمه ..... وقال الکمال النية قصد الفعل ..... وقال عبد الواحد: اذا علم ای صلاة یصلی قال محمد بن سلمة هذا القدر نية والاصح انه لا يكون نية لان النية غير العلم بها الخ.

(امداد الفتاح شرح نورالایضاح ۲۳۳ باب شروط الصلاة واركانها)

﴿۱﴾ قال فی الشامية: فیصح الحج بمطلق النية ای بالنية المطلقة عن التقيد بالحج بان نوى النسک من غير تعيين حج او عمرة ثم ان عين قبل الطواف فيها والاصرف للعمرة، قال فی اللباب وتعيين النسک ليس بشرط فصح مبهما وبما احرم به الغير ثم قال فی موضع آخر ولو احرم بما احرم به غيره فهو مبهم فليزمه حجة او عمرة..... وكذا لو اطلق نية الحج صرف للفرض. (ردالمحتار هامش الدرالمختار ۲: ۱۷۲ قبيل مطلب فيما یصير به محرما) ﴿۲﴾ قال العلامة الشامي: فالتقيد بالفقير لظهور عجزه..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

د حاجت اصلی نه زیاته زمکه ساتلو

په وجه د حج د فرضیت مسئله

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه زمکه په حاجت اصلی کښ داخله ده او که نه؟ او په دې کښ د حج کولو څه طریقه ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: عمرزاده هیدماستر چمتلی سوات ۱۱۲/۲/۷۵

الجواب: څومره مقدار زمکې سره چه سالانه ضروریات پوره کیږي، هغه په حاجت اصلی کښ داخل ده، او دهغې نه زیاته به د حج دپاره خرڅولې شی. كما فی الهندية (۲: ۱۸۰) وان كان صاحب ضیعة ان كان له من الضیاع ما لو باع مقدار ما یکفی الزاد والراحلة ذاهبا وجائيا ونفقة عیاله واولاده یبقی له من الضیعة قدر ما یعیش بغلة الباقی یفترض علیه الحج والا فلا ﴿۱﴾. وهوالموفق

د کورونو او دکانونو په صورت کښ د حج د فرضیت حکم

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه دیو سړې سره د کروندې د زمکې نه علاوه کورونه او دکانونه هم دی، چه دهغې باقاعده امدن د کرائي په صورت کښ وصولوی، ایا په هغه باندې حج فرض دي؟ بینوا توجروا

المستفتی: نامعلوم..... ۱۹۷۳ | ۴ | ۳

الجواب: د کروندې زمکه، کورونه او دکانونه وغیره نور جائداد که دده حاجت

(بقیه حاشیه) عن المركب ولیفید انه یعین علیه ان لا ینوی نفلا علی زعم انه لا یجب علیه

لفقره لانه ما كان واجبا وهو آفاقی فلما صار کالمکی وجب علیه فلو نواه نفلا لزمه الحج

ثانیا. (ردالمحتار هامش الدرالمختار ۲: ۱۵۵ کتاب الحج قوله للآفاقی لا المکی)

﴿۱﴾ (فتاویٰ عالمگیریه ۲: ۱۸۰ کتاب المناسک بیان شرائط وجوبه)

اصلیہ او د حج نہ واپس راتلو پوری ددہ د اهل عیال د نفقی نہ زیاتی وی، نو پیه دی باندی حج فرض دی.

وفی الهدایة: اذا قدر على الزاد والراحلة فاضلا عن المسكن ومالا بد منه وعن نفقة عیاله الى حين عوده ﴿۱﴾. وهو الموفق

قرض اخستلو سره د حج کولو حکم

سوال: څه فرمائي علماء دين دي مسئلي باره کښ چه يو سړي ماته د حج دپاره اوولس زره روپۍ را کړي وي، هغه وخت کښ ورکونکي دا وضاحت نه وو کړي، چه دا قرضه ده، که ماته هغه وخت کښ معلومه وي نو ما به پيه دي باندې هيچرې هم حج نه وو کړي، ځکه چه قرض اخستل او حج ته تلل بالکل جائز نه دی، اوس سوال دادې، چه آيا قرض اخستل او حج کول جائز دی او که نه؟ اوس زه څه وکړم؟ بينوا توجروا

المستفتی: حاجی علی محمد هائي سکول رسالپور نوشهره ۱۹/۱۱/۸۴

الجواب: کوم سړي چه پيدل يا په قرض مال باندې حرم ته وړسي، او د عام پاکستانيانو پشان عمره کولو نه پس پيه اتمه ذی الحجه باندې د حج نیت وکړي، نو دهغه سړي ذمه د فريضې نه فارغه کيږي ﴿۲﴾، آئنده که دا سړي مالداره هم شي، نو پيه هغه به دوباره حج فرض نه وي ﴿۳﴾. وهو الموفق

﴿۱﴾ (هدایه ۱: ۲۱۳ کتاب الحج)

﴿۲﴾ قال الملا علی قاری: والفقير الآفاقی اذا وصل الى ميقات فهو كالملكی..... فالتقييد بالفقير لظهور عجزه عن المركب وليفيد انه يتعين عليه ان ينوي حج الفرض ليقع عن حجة الاسلام ولا ينوي نفلا علی زعم انه فقير لا يجب عليه الحج..... ان قولنا الحج لا يجب علی الفقير انما المراد به الآفاقی قبل وصوله الى الميقات فانه حينئذ اذا اراد دخول الحرم يجب عليه احرام احد النسكين وبدخوله الى مكة ووصوله الى الكعبة تعين عليه فرضية الحج سواء احرم به ام لا. (ارشاد الساری ۲۸ مبحث فی الفقير اذا وصل الى مكة او الميقات)

﴿۳﴾ وفي الهندية: الفقير اذا حج ماشيا ثم ايسر لاحج عليه هكذا فی فتاوى قاضی خان. (فتاوى عالمگیری ۱: ۲۱۷ کتاب المناسک الباب الاول)

د جمات د پاره زمکه ئې خرڅه کړه. پيه

هغې پيسو باندې د حج د فرضيت مسئله

سوال: څه فرمائي علماء دين دي مسئلي باره کښ چه يو سړي پخوانی جمات لره پوخ جوړولو دپاره زمکه خرڅه کړه، او ډيري پيسې دهغه لاس ته راغلي، آيا ددې پيسو پيه وجه پيه هغه باندې حج فرض شو او که جمات جوړ کړي؟ او ددې پيسو نه کيدلو سره دا سړي مفلس دي؟ بينوا توجروا

المستفتی: راز محمد وزير c/o حافظ رب نواز جنوبی وزيرستان ۲/۴/۸۲

الجواب: دا پيسې دهغه سړي ملکيت دي، ﴿۱﴾ پيه هغه باندې باقاعده حج او زکوة فرض دي، البته که د حولان حول يا اعلان داخله پيه وخت کښ دا پيسې پوره نه وي، نو دا فرض به پري نه وي ﴿۲﴾. وهو الموفق

﴿۱﴾ چونکه دغه پيسې اوسه پوري هغه د جمات جوړولو کښ خرچ کړي نه دي، يعنی باقاعده ئې جمات نه دي جوړ کړي، نو دا دهغه د ملکيت نه خارج نه دی، بلکه ددہ پيه ملکيت کښ دی، او که چنده ئې جمات ته ورکړي وي، نو بيا هم دا پيسې وقف نه دي، بلکه ددہ مملوک دی، كما صرح به الشاه اشرف علی قانوی رحمته الله فی امداد الفتاوى او هم په دي فتاوى کښ ئې د تصحيح الاغلاط په حوالي سره ليکلي دي، چه دامستله اوسه پوري صفاشوي نه ده، چه چنده د جماتونو او مدرسو وغيره د معطی د ملک نه خارج ده او که نه، که اهل علم غور وکړي نو پيه دي حوالي باندې بنده پيه الملتقط فی الفتاوى الحنفية کښ يوه جزئيه موندلې ده، دهغې جزئيه نه معلومېږي، چه صحيح داده چه خرچ کولو نه مخکښ چنده دمعطی د ملک نه نه وځي.

كما في الملتقط ۲۷ اذا جمع دراهم لكفن ميت ففضل او كفته غيره، يصرف الى المعطين فان لم يوجدوا يصرف الى كفن مثله فان تعدل ذلك يتصدق به انتهى، وفي الهندية ۲: ۳۶۰ رجل اعطى درهما في عمارة المسجد او نفقة المسجد او مصالح المسجد صح لانه وان كان لا يمكن تصحيحه تملیكا بالهبة للمسجد فاثبات الملك للمسجد علی هذا الوجه صحيح فيتم بالقبض..... (از مرتب)

﴿۲﴾ قال العلامة الحصكفی: والعبرة لوجوبها وقت خروج اهل بلدها وكذا سائر الشروط قال الشامي ای يعتبر وجودها في ذلك الوقت.

(الدر المختار مع رد المحتار ۲: ۱۵۹ مطلب فی فروض الحج وواجباته)

پہ مشترک مال کنس د حج د فرضیت مسئلہ

سوال: خہ فرمائی علماء دین دے مسئلے بارہ کنس چہ دخو سرو مشترکہ مال وی، نو پہ ہغی کنس بہ کوم یو شراکت دار حج ادا کوی، او پہ چاباندی حج فرض دے، پہ صحیح سند سزہ ئی ولیکی؟ بینوا توجروا

المستفتی: علی محمد خسرووی ریگی غزا بند کوئٹہ ۹/۳/۸۲

الجواب: کہ دھر شریک حصہ مقدار فرضیت تہ رسی نو ہریو باندی حج فرض دے، گنی پہ چا باندی ہم فرض نہ دے (معتبرات فقہ) (۱)۔ وهو الموفق

پہ مشترک مال کنس د حج د فرضیت مسئلہ

سوال: خہ فرمائی علماء دین دے مسئلے بارہ کنس چہ مونہ خلور رونہ یو خائی و سیرو، درے ورونہ وادہ کرے دی، او یو وادہ نہ دے کرے، اوس مونہ دومرہ مال لرو چہ یو ورور حج کولے شی، نو پہ دے باندی مشرورور حج و کرے او کہ کشرورور لہ وادہ وکرو؟ بینوا توجروا

المستفتی: فضل الرحیم لس نائیک دتہ خیل بنوں ۲۴ رمضان ۱۳۹۹ھ

الجواب: تاسو د تولو مشترک مال نقد او زر وغیرہ فرضی تقسیم و کرے، دھغی نہ پس تاسو اندازہ و لگوئے، چہ پہ ہریو ورور باندی حج فرض دے او کہ نہ؟ د مشترک مال نہ د حج د فرضیت اندازہ لگولو داسی طریقہ دہ (۲)۔ وهو الموفق

(۱) قال العلامة محمد امين الشامي: (قوله ذي زاد وراحلة) افاد انه لا يجب الا بملك

الزاد وملك اجرة الراحلة فلا يجب بالاباحة او العارية كما في البحر.

(ردالمحتار هامش الترمذي ج ۲: ۱۵۳ کتاب الحج)

(۲) دے فرضی تقسیم سرہ چہ ہرکلہ د یو ورور حصہ معلومہ شی کہ د ہریو پہ حصہ کنس دومرہ رقم راشی چہ پہ دے سرہ د حج تول اخراجات پورہ کیڑی نو پہ ہر حصہ دار باندی حج فرض دے..... (بقیہ حاشیہ پہ راروانہ صفحہ)

د مشترک مال نہ د حج کونکے فقیر ذمہ د فریضہ حج نہ ساقطیڑی

سوال: خہ فرمائی علماء دین دے مسئلے بارہ کنس چہ دمحمد رفیق والد، والدہ او کشرانو ورونہ د مشترکہ مال نہ حج وکرو، اوس والد محمد رفیق تہ وئیل چہ دا کال تہ حج تہ لار شہ، لیکن محمد رفیق وئیل چہ زما دا حج د فرض حج بدل نشی کیدی، خکہ چہ دا مشترک مال دے، اوس سوال دادے، چہ کہ محمد رفیق دے اشتراک نہ جدا حالت کنس مالدار شی، نو پہ ہغہ بہ دوبارہ حج لازم وی او کہ نہ؟ یا ہم ہغہ د مشترک مال نہ کرے شوے حج کافی دے؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد رفیق مردان ۲۵/۷/۷۵

الجواب: کہ د مشترک مال نہ ستاحصہ (د فرضی تقسیم پہ اعتبار سرہ) د حج د پارہ کافی وی، نو پہ تا باندی حج فرض دے، تہ دے مشترک مال نہ حج کولے شی، او کہ ستا حصہ کمہ وی، او د میقات نہ دعام حاجیانو شان د عمری نیت و کرے، او پہ اتمہ ذی الحجہ د حج نیت و کرے، نو پہ دے صورت کنس بہ ہم ستا فریضہ ادا شی، پہ تا باندی بہ آئندہ حج فرض نہ وی (۲)۔ وهو الموفق

د حج د نصاب پہ اندازہ د مال مالک نہ وی پہ ہغی کنس

صرف د تصرف اجازت وی نو حج بہ فرض نہ وی

سوال: خہ فرمائی علماء دین دے مسئلے بارہ کنس چہ یوے نسخے تہ د والدینو

(بقیہ حاشیہ) گنی د مال مشترکہ پہ کل نفع باندی مجموعی طور سرہ حج نہ فرض کیڑی (از مرتب)

(۱) وفي الهندية: ومنها القدرة على الزاد والراحلة بطريق الملك او الاجارة دون الاعارة

والاباحة سواء كانت الاباحة من جهة من لائمة له عليه كالمولودين او من غيرهم

كالا جانب. (فتاویٰ عالمگیریہ ۲۱۷: ۱ کتاب المناسک الباب الاول)

(۲) وفي الهندية: الفقير اذا حج ماشيا ثم اسر لا حج عليه هكذا في فتاوى قاضى خان.

(فتاویٰ عالمگیریہ ۲۱۷: ۱ کتاب المناسک الباب الاول)

د میراث نہ ہیخ ملاؤ نشو، او دهغې خاوند هم وفات شو، البتہ ددې ښځې زامن ښه پیسې گټي، او مور ته ورکوي، آیا ددې په وجه په هغې باندې حج فرض دي؟ بینوا توجروا

المستفتی: خیال حنان اورکزئ ابو ظهبي امارات ۱۲ ربیع الاول ۱۴۰۲ هـ
الجواب: که هغې ښځې ته خاوند یا اولاد بطور تملیک کافی مال ورکړې وي، نو د شرط موجودیدلو په وجه په هغې حج فرض دي، او که اولاد صرف اختیار ورکړې وي، نو دا په هغې باندې مالداره کیدې نشي (۱) وهو الموفق

د حرامو سره مخلوط مال باندې د حج کولو حکم

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه یو سړې غلا کولو سره مال جمع کړو، بیا ئې دخپل حلال مال سره گډ کړو او تجارت ئې شروع کړو، او ډیر مال ئې وگټلو، آیا په دې مال باندې حج کول جائز دي؟

المستفتی: عبد الرحمن وزیرستاني

الجواب: چونکه دا مخلوط مال دهغه سړې ملکیت دي، لهذا د طاقت لرلو په صورت کښ هغه باندې حج فرض دي، په مال حرام سره حج ادا کیږي، لیکن د ثواب نه به محرومه وي. (۲) (کما فی الهندية ۲: ۲۲۰) (۳) وهو الموفق

﴿۱﴾ قال العلامة محمد امين الشامي: (قوله ذي زاد وراحلة) افاد انه لا يجب الا بملك الزاد وملك اجرة الراحلة فلا يجب بالاباحة او العارية كما في البحر.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۱۵۳ كتاب الحج)

﴿۲﴾ قال العلامة ابن عابدين: ويجتهد في تحصيل نفقة حلال فانه لا يقبل بالنفقة الحرام كما ورد في الحديث مع انه يسقط الفرض عنه معها ولا تنافي بين سقوطه وعدم قبوله فلا يثاب لعدم القبول ولا يعاقب عقاب تارك الحج.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۱۵۲ مطلب في من حج بمال حرام)

﴿۳﴾ وفي الهندية: ويجتهد في تحصيل نفقة حلال فانه..... (بقية حاشية به راروانه صفحه)

قرض اخستلو سره حج ادا کول او بیا د حرام

او حلال مخلوط مال نه قرضه ادا کولو حکم

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه ديو سړې په مال کښ اويا فيصده د حرام مال گډون دي، ددې وجه نه هغه قرضه واخستله او حج ئې ادا کړو، او د حج کولو نه پس په دې مخلوط مال سره قرضه ادا کوي، آیا دا حج په حلال مال سره شوې دي او که په حرام مال سره؟ بینوا توجروا
المستفتی: نامعلوم..... ۲۲ ذی الحجه ۱۴۹۴ هـ

الجواب: دې سړې په حلال مال سره حج ادا کړو، او قرضه ئې د خپل پلیت مال نه بالاختلاط ادا کړه (۱)، البتہ په دې باندې د حقوقو ادا کول واجب دي، دې دپاره چه د مال حرام نه ئې ذمه فارغه شي (۲).
نوبت: په خالص مال حرام سره چه په هغې کښ د حلالو گډون نه وي، نه لږ نه ډیر، دهغې نه قرض ادا کول ناجائز او حرام دي، لیکن داسې مال اقل قليل وي. وهو الموفق

په مال حرام سره د حج د ادا کولو حکم

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه په حرام او ناجائزه

(بقية حاشية) لا يقبل الحج بالنفقة الحرام مع انه يسقط الفرض معها وان كانت مفسوبة كذا في فتیح القدير.

(فتاویٰ عالمگیری ۱: ۲۲۰ الباب الاول في تفسير الحج)

﴿۱﴾ وفي الهندية: اذا اراد الرجل ان يحج بمال حلال فيه شبهة فانه يستدين للحج ويقضى دينه من ماله كذا في فتاویٰ قاضي خان في المقطعات.

(فتاویٰ عالمگیری ۱: ۲۲۰ كتاب المناسك الباب الاول)

﴿۲﴾ قال العلامة ابن عابدين: ان ماوجب التصديق بکله لا يفيد التصديق ببعضه لان المفسوب ان علمت اصحابه او ورثتهم وجب رده عليهم والاوجب التصديق به.
(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۲۸ مطلب في التصديق من المال الحرام)

دولت سرہ حج ادا کیجی او کہ نہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: مقدس خان کرکله بنوں ۱۳۹۸/۹/۲۸ھ

الجواب: دهغه حج ادا کیجی، لیکن دثواب نہ محرومه کیجی. (شامی) (۱) وهوالموفق

په حرام مال سره حج کونکی د ذمی نه د حج

فريضة ساقطیږي، لیکن ثواب ورته نه حاصلیږي

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه د يو سړي افعال او کردار ډیر خراب دي، دهغه جائیداد او زمکه ټوله د دھوکې او د فراډ ده، د یتیمانو مال اخستل، دروغ وئیل، وغیره دا ټول دهغه کسب دي، یعنی ټول مال ئې د حرامو دي، اوس ئې د حج دپاره داخله لیږلې ده، آیا دا حج ادا کیږي؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد زخمن سیر غربی باریان ۸ شوال ۱۳۹۵ھ

الجواب: کوم سړي چه په مال حرام حج کوی دهغه حج به قبول نه وی، د ثواب نه به محرومه وی، اگر چه د ذمی نه ئې فريضة ساقطه شوه.

كما في ردالمحتار ۲: ۱۹۱ وفي البحر ويجتهد في تحصيل نفقة حلال فانه لا يقبل بالنفقة الحرام كما ورد في الحديث مع انه يسقط الفرض عنه معها ولا تنافي بين سقوطه وعدم قبوله فلا يثاب لعدم القبول ولا يعاقب عقاب تارك الحج (۲). وهوالموفق

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين: وفي البحر ويجتهد في تحصيل نفقة حلال فانه لا يقبل بالنفقة الحرام كما ورد في الحديث مع انه يسقط الفرض عنه معها ولا تنافي بين سقوطه وعدم قبوله فلا يثاب لعدم القبول ولا يعاقب عقاب تارك الحج اي لان عدم الترك يبتى على الصحة وهي الايمان بالشرايط والاركان والقبول المترتب عليه الثواب يبتى على اتياء كحل المال والاخلاص كما لو صلى مراتبا او صام واغتاب فان الفعل صحيح لكنه بلا ثواب. (ردالمحتار هامش الدرالمختار ۲: ۱۵۲ مطلب في من حج بمال حرام)

﴿۲﴾ (ردالمحتار هامش الدرالمختار ۲: ۱۵۲ مطلب في من حج بمال حرام)

په سرکاری امداد سره حج کولو سره فريضة ادا کیږي

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه په يو سړي حج فرض شو، او اوسه پورې ئې ادا کړې نه وی، او حکومت هغه لره د سرکاری ملازمت په وجه حج دپاره وټیږي، چه خلورمه حصه خرچ خپله وکړه، او درې حصې به حکومت برداشت کړي، نو آیا په دې طریقې سره به دهغه نه د حج فريضة ساقطه شی او که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: قاضی سعید احمد چوهری ریال پندی ۲۲ شعبان ۱۴۰۳ھ

الجواب: ددې ملازم نه به د حج فريضة ساقطه شی، او ذمه به ئې فارغه شی، ځکه چه دا ملازم دچا نه حج بدل نه کوی، تردې پورې چه تبرع ضررسان شی (۱). وهوالموفق

د حکومت په امداد سره نفلی حج دپاره د تللو حکم:

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه يو سړي حج ادا کړې دي، اوس که حکومت پاکستان داسې سړي د حج دپاره لیږي، او حکومت خرچه برداشت کوی، داسې سړي دپاره د حرمین شریفین د زیارت نه مشرف کیدل شرعا صحیح دی او که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد حسن برهانی مدرسه دارالهدی

ټنډوالا یارحیدرآباد ۲۴ شعبان ۱۴۰۲ھ

الجواب: د چا په امداد سره حج کول ممنوع نه دی (۲) په دې کښ څه شرعی

﴿۱﴾ وفي الهندية: ومنها القدرة على الزاد والراحلة بطريق الملك او الاجارة دون الاعارة والاباحة سواء كانت الاباحة من جهة من لانة عليه كالمولدين والمولودين او من غيرهم كالاجانب كذا في السراج..... الفقير اذا حج ماشيا لم يسر لاحج عليه هكذا في قاضي خان (فتاویٰ عالمگیریه ۱: ۲۱۷ کتاب المناسک الفصل الاول)

(۲) چه داسیاسی رشوت نه وی گنی بیابه دامداد قبول جائز نه وی (سیف الله حقانی)

قباحت نشہ، حکومت چالہ پہ خوشامد یا مدامت باندی مجبورولی نہ شی (۱). وهوالموفق

پہ سرکاری امداد سرہ حج تہ تلل جائز دی.

ہرکله چہ دا سیاسی رشوت نہ وی

نوال: خہ فرمائی علماء دین دی مسئلہ بارہ کنش چہ بعضی خلق پہ سرکاری امداد سرہ حج دپارہ خی، آیا شرعا دا جائز دی؟ بینوا توجروا المستفتی: مولانا ناموس خان بارہ ۲۳/۵/۸۷

الجواب: د حکومت پہ امداد سرہ حج دپارہ تلل ناجائز نہ دی (۲)، کہ حکومتی خزانہ پہ لہو ولعب اونا جائز عیاشو کنش خرچ کولی شی، نوآیا دا د قوم خوش قسمتی نہ دہ، چہ ددی جزائی نہ یوہ حصہ پہ اسلامی مدرسو اوحج باندی خرچ شی (۳). وهوالموفق

﴿۱﴾ قال العلامة محمد امين: قوله ولو وهب الاب لابنه الخ وكذا عكسه وحيث لا يجب قبوله مع انه لا يمن احدهما على الآخر يعلم حكم الاجنبى بالاولى ومراذه افادة ان القدرة على الزاد والراحلة لابد فيها من الملك دون الاباحة والعارية كما قدمناه.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۱۵۶ کتاب الحج)

﴿۲﴾ وفي الهندية: ومنها القدرة على الزاد والراحلة بطريق الملك او الاجارة دون الاعارة والاباحة سواء كانت الاباحة من جهة من لائمة له عليه كالألدين والمولودين او من غيرهم كالأجانب كذا في السراج الوهاج. (فتاوى عالمگیری ۱: ۲۱۷ کتاب المناسک)

﴿۳﴾ وفي الهندية: ما يوضع في بيت المال اربعة انواع..... الثالث الخراج والجزية وما صولح عليه بنو نجران..... وما اخذه العاشر من المستأمنين..... وتصرف تلك الى عطايا المقاتلة وسد الثغور..... والى بناء الرباطات والمساجد..... والى ارزاق الولاة واعوانهم والقضاة والمفتين والمحتسبين والمعلمين والمتعلمين ويصرف الى كل من تقلد شياً من امور المسلمين والى ما فيه صلاح المؤمنين كذا في المحيط.

فتاوى عالمگیری ۱: ۱۹۰، ۱۹۱ فصل ما يوضع في بيت المال كتاب الزكوة)

پہ ہبی سرہ د مالدارہ کیدلو پہ صورت کنش د حج د ادا کولو مسئلہ

سوال: خہ فرمائی علماء دین دی مسئلہ بارہ کنش چہ زید صاحب جائیداد او غنی سرپی دی، او خپلہ ئی حج کړی دی، د زید خلور خامن بالغ دی، لیکن مفلسان دی، هغه یو خوی تہ پیسې ورکړی او حج دپارہ ئی ولیږو. چہ کله زید وفات شو، نو دهغه خامن دولت مند او مالدار شو، اوس د زید خوی چہ په حالت د غریبی کنش کوم حج ادا کړی وو، ایا اوس پہ هغه باندی د غنی کیدلو نه پس دوبارہ حج فرض دی او کہ نه؟ بینوا توجروا المستفتی: محمد افضل شاه لکی مروت ۱۰/۱۰/۱۹۷۵

الجواب: دا غریب د پلار د بخشش پہ وجه مالدار شوی دی، او میقات پورې رسیدلو نه پس دا سرپی پہ حکم د مکی کنش دی، بهر حال دا سرپی پہ د فرضو نیت وکړی، او دوبارہ پہ دہ باندی حج ادا کول واجب نہ دی. (ماخوذ از شامی ج ۲ ص ۱۹۵) (۱). وهوالموفق

پہ حج بدل کنش بیت الله شریف لیدلو سرہ پہ فقیر باندی حج نہ فرض کیری

سوال: خہ فرمائی علماء دین دی مسئلہ بارہ کنش چہ (۱) کہ یو فقیر سرپی د حج بدل دپارہ ولیږلی شی، نو د لیږونکی ذمه خلاصیری او کہ نه؟

(۲) کہ دغی فقیر د مخکنش نہ حج نہ وی کړی نو بیا خہ حکم دی؟

(۳) پہ حج بدل کنش کہ مامور به تنگدست او غریب وی، چہ پہ هغه باندی خپل حج فرض نہ وی، او نه ئی مخکنش حج کړی وی،

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين: الفقير الآفاقي اذا وصل الى ميقات فهو كالمكي..... وليفيد انه يتعين عليه ان لا ينوي نفلاً على زعم انه لا يجب عليه لفقره لانه ما كان واجبا وهو آفاقي فلما صار كالمكي وجب عليه فلو نواه نفلاً لزمه الحج ثانياً الخ.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۱۵۵ کتاب الحج قوله للآفاقي كالمكي)

آیا د بیت الله شریف پہ لیدلو سرہ پہ ہغہ بانڈی خیلہ حج فرض کیڑی؟ بینوا
توجروا

المستفتی: حافظ عبدالرزاق مدلل سکون ایاز قلعه بنوں ۱۱/۲/۷۴

الجواب: (۱) داسی سرپی لره د حج بدل دیارہ لیبل جائز دی. (شامی)

(۲) ذمہ ئی فارغہ کیڑی. (۱)

(۳) دا مختلف فیہ مسئلہ ده، البتہ د اکثر اهل تحقیق پہ نزد پہ ہغہ بانڈی
حج نہ فرض کیڑی. والتفصیل فی الشامیہ (۲). وهو الموفق

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين: (فجاز حج الضرورة من لم يحج) يراد به الذي لم يحج عن
نفسه أي حجة الاسلام. (ردالمحتار هامش الدرالمختار ۲: ۲۶۱ مطلب في حج الضرورة)
﴿۲﴾ قال العلامة ابن عابدين: (تنبيه) قال في نهج النجاة لابن حمزة النقيب بعد ما ذكر
كلام البحر المار اقبول وظاهره يفيد ان الضرورة الفقير لا يجب عليه الحج بدخول مكة
وظاهر كلام البدائع باطلاقة الكراهة أي في قوله يكره احتجاج الضرورة لانه تارك فرض
الحج يفيد انه يصير بدخول مكة قادراً على الحج عن نفسه وان كان وقته مشغولاً بالحج عن
الامر وهي واقعة الفتوى فليتأمل، قلت: وقد اثنى بالوجوب مفتي دار السلطنة العلامة
ابو السعود وتبعه في سكب الانهر وكذا اثنى به السيد احمد بادشاه وال ف فيه رسالة وافتي
سیدی عبد الغنی النابلسی بخلافه وال ف فيه رسالة لانه في هذا العام لا يمكنه الحج عن نفسه
لان سفره بمال الامر فيحرم عن الامر ويحج عنه وفي تكليفه بالاقامة بمكة الى قابل ليحج
عن نفسه ويترك عياله ببلده حرج عظيم وكذا في تكليفه بالعود وهو فقير حرج عظيم ايضا
واما ما في البدائع فاطلاقه الكراهة المنصرفة الى التحريم يقتضي ان كلامه في الضرورة
الذي تحقق الوجوب عليه من قبل كما يفيد ما مر عن الفتح نعم قدمنا اول الحج عن اللباب
وشرحه ان الفقير الآفاقى اذا وصل الى ميقات فهو كالمكي في انه ان قدر على المشي لزمه
الحج ولا ينوي النفل على زعم انه فقير لانه ما كان واجبا ..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

د حج د منظوری نہ مخکنس اینودلی شوی رقم امانت وی

سوال: خہ فرمائی علماء دین دے مسئلے بارہ کنس چہ کومو خلقو تیرکال د حج
دیارہ پیسے پہ بینک یا چا سرہ جمع کرے وی، او د حج منظوری ئی نہ وی
شوی، او ہم پہ ہغے پیسو ئی آئندہ کال د تلو ارادہ وی، نو پہ ہغے پیسو بہ
سالانہ زکوۃ واجب وی او کہ نہ؟

المستفتی: نامعلوم.....

الجواب: د حج دیارہ داخل شوی رقم د منظوری نہ مخکنس امانت وی، لهذا
پہ دے بانڈی بہ باقاعدہ زکوۃ واجب وی (۱). وهو الموفق

دفاعی فنو کنس پیسے ورکولو سرہ د فريضه حج نہ ذمہ نہ خلاصیڑی

سوال: خہ فرمائی علماء دین دے مسئلے بارہ کنس چہ راقم الحروف د دوؤ کالو
نہ د بیت الله د حج درخواستونہ ورکری دی، لیکن منظور شوی نہ دی، اوس

(بقیہ حاشیہ) علیہ وهو آفاقى فلما صار كالمكي وجب عليه حتى لو نواه نفلا لزمه الحج

ثانيا، لكن هذا لا يدل على ان الضرورة الفقير كذلك لان قدرته بقدره غيره كما قلنا وهي

غير معتبرة بخلاف ما لو خرج ليحج عن نفسه وهو فقير فانه عند وصوله الى الميقات صار

قادرا بقدره نفسه فيجب عليه وان كان سفره تطوعا ابتداء ولو كان الضرورة الفقير مثله لما

صح تقييد ابن الهمام كراهة التحريم بما اذا كان حجه عن الغير بعد تحقق الوجوب عليه

وتعليله لكراهة بانه تضيق الوجوب عليه.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ۲: ۲۶۲ قبيل مطلب العمل على القياس دون الاستحسان)

﴿۱﴾ قال العلامة ابن نجيم: وينخالقه ما في معراج الدراية في فصل زكاة العروض ان الزكاة

تجب في النقد كيفما امسكه للنماء او للنفقة وكذا في البدائع في بحث النماء التقديري.

(البحر الرائق ۲: ۲۰۶ كتاب الزكاة)

د حج پیسی پہ بینک کنس جمع دی او بل طرف ته کافرانو سره جنگ هم شروع دی، نو آیا زه دا پیسی د حج پہ حائی پہ دفاعی فنہ کنس ورکرم، یا حج ادا کرم. زما عمر دوه اويا کاله دی. د ژوند بهر وسه نشته، چه بل کال ته به ژوندی یم او که نه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: حافظ محمد نعیم صاحب لاله رخ واه کینت ۳۰/۱۲/۷۱

الجواب: په دفاعی فنہ کنس د پیسو ورکولو ډیر لوئی اجردی، لیکن په دی کنس پیسی ورکولو سره د حج نه ذمه نه خلاصیږی (۱)، لکه څرنگه چه په دی فنہ کنس پیسی ورکولو سره د سرکاری بل او ټیکس نه ذمه نه فارغه کیږی. لهذا اهم فالاهم لره مقدم کره (۲). وهو الموفق

د بالغ کیدلو نه پس دوباره د حج د فرضیت مسئله

سوال: څه فرمائی علماء دین دی مسئلې باره کنس چه ما د خپلو والدینو سره تقریبا د پنځو شپږو کالو په عمر کنس حج کړی وو. اوس الحمد لله زه بالغ او غنی یم، بعضې خلق وائی چه هغه حج تفل وو، په تا دوباره حج فرض شوې دی. آیا دا صحیح ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: میر هاشیم وزیرستانی ۹/۱۲/۱۹۸۲

﴿۱﴾ قال الملا علی قاری: وان ملکه فیہ ای فی الوقت فلیس له صرفه الی غیر الحج فلو صرفه لم یسقط الوجوب عنه وهذا تصریح بما علم ضمنا ومنطوق لما عرف مفهوما. (ارشاد الساری ۱: ۳۳ باب شرائط الحج)

﴿۲﴾ قال العلامة النووی: (قوله فقال رجل يا رسول الله ﷺ ان امرأتی خرجت حاجة وانی اکتبت فی غزوة کذا وکذا قال انطلق فحج مع امرأتک) فیہ تقدیم الاهم من الامور المتعارضة لانه لما تعارض سفره فی الغزو وفی الحج معها رجح الحج معها لان الغزو یقوم غیره فی مقامه عنه بخلاف الحج معها.

(شرح النووی فی ذیل مسلم ۱: ۲۳۳ قبیل باب ما یقول اذا رجع من الحج)

الجواب: د فرض حج دپاره بالغ کیدل شرط دی، د بلوغت نه مخکې حج کولو سره فرض حج نه ساقط کیږی، د صاحب استطاعت دپاره د بلوغت نه پس دوباره حج کول ضروری دی (باب (۱) هدایه (۲). وهو الموفق

د فريضة حج د تاخير دپاره د اولاد لوندان کيدل شرعی عذر نه دي:

سوال: څه فرمائی علماء دین دی مسئلې باره کنس چه زه د خپل کور والا سره حج دپاره تلل غواړم، لیکن زما کشر خوی ناواده کړې دی، ددی وجه نه دهغه لوند کیدل زما په حج کولو کنس حائل کیدی شی؟ زما عمر پنځه اويا کالو نه زیات دی، ددی وجه نه د زړه د اطمینان دپاره ددی کار پوښته کولی شی؟ بینوا توجروا

المستفتی: ډاکتر محمد نعیم خان صوبیدار میجر واه کینت

الجواب: د ستاسو د فريضة حج د ادا کولو دپاره د اولاد لوند کيدل شرعی

﴿۱﴾ قال الملا علی قاری: الثالث البلوغ وهو شرط الوجوب والوقوع عن الفرض لا عن الجواز او الصحة فلا يجب علی صبی ممیز او غیر ممیز، فلو حج..... فهو نفل لا فرض لکونه غیر مکلف فلو احرم ثم بلغ فلو جدد احرامه يقع عن فرضه والافلا الخ.

(ارشاد الساری ۲۵ باب شرائط الحج)

﴿۲﴾ قال العلامة المرغینانی: وانما شرط الحرية والبلوغ لقوله عليه الصلاة والسلام ايما عبد حج عشر حجج ثم اعتق فعليه حجة الاسلام وايما صبي حج عشر حجج ثم بلغ فعليه حجة الاسلام. قال ابن الهمام: روى الحاكم من حديث محمد بن المنهال حدثنا يزيد بن زريع حدثنا شعبة عن الاعمش عن ابي ظبيان عن ابن عباس رضي الله عنهما قال، قال رسول الله ﷺ ايما صبي حج ثم بلغ الحنث فعليه ان يحج حجة اخرى..... وقال صحيح علی شرط الشيخين.

(الهداية مع فتح القدير ۲: ۳۲۵ كتاب الحج)

عذر نہ دی (۱)، تاسو ضرور حج دپاره تیاری وکړئ. وهوالموفق

پړوښې د ځوی واده وکړی او که حج ادا کړی

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه زما ورور ناواده کړې دي، نو والد صاحب د مشر ورور واده وکړی او که اول حج ادا کړی؟

المستفتی: شاه جهان تپوک سعودی عرب / یکم ربیع الثانی ۱۴۰۲ هـ

الجواب: که په والد صاحب باندې حج فرض شوي وي، نو په دې صورت کښ د ځوی د واده نه مخکښ دې د حج فريضه ادا کړی. (کما في الدر المختار ج ۲ ص ۳۳۲) (۲). وهوالموفق

د محرم نه بغير د حج د پاره تللو کراهت کښ عرب او عجم برابر دی

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه د کنډو بودې گانو ښځو طبعی حالت د نکاح دپاره قابل نه وي، لهذا که هغه د معتمد سړي سره حج دپاره لاړه شي، نو ولې جائز نه ده؟ او دا د عدم جواز مسئله صرف د عجمو دپاره ده، یا که د عربو دپاره هم ده، ځکه چه په مکه مکرمه کښ به هم کنډې ښځې وي، چه دهغوی به څوک محرم نه وي، هغوی خو هلته حج ادا کوي، آیا دهغوی دپاره هم د محرم نه بغير حج ادا کول ممنوع دی؟ زموږ په علاقه کښ دا مشهوره ده، چه د داسې کنډو بودې گانو حج قبول نه دي، چه نکاح اونه کړی، یا محرم ورسره نه وي؟ بینوا توجروا

المستفتی: عبد الکريم پيښور

(۱) وفي الهندية: اذا وجد ما يحج به وقد قصد التزوج يحج به ولا يتزوج لان الحج فريضة اوجبها الله تعالى على عبده كذا في التبيين.

(فتاویٰ عالمگیریه ۱: ۲۱۷ بحث ومنها القدرة على الزاد والراحلة)

(۲) قال العلامة الحصكفي: وفي الاشباه مع الف وخاف العزوبة ان كان قبل خروج اهل بلده فله التزوج ولو وقته لزمه الحج. (الدر المختار مع هامش ردالمحتار ۱۵۶: ۲ كتاب الحج)

الجواب: د ښځې دپاره د خاوند یا محرم نه بغير حج دپاره تلل مکروه تحریمی دی، په دې حکم کښ د عرب او عجم هیڅ فرق نشته، البته د کومې ښځې چه مقام د مقدار سفر نه کم وي، نو هغې دپاره خاوند یا محرم شرط نه دي. في الدر المختار مع زوج او محرم بالغ عاقل غير مجوسی ولا فاسق..... لامرأة حرة ولو عجزاً فی سفر..... ولو حجت بلا محرم جاز مع الکراهة (مختصراً) (۱). وهوالموفق

بودې ښځه غیر محرم سره حج ته نشی تلې

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه د یوې ښځې نوسی پیدا شوي دي، یعنی د اتیاو کالو نزدې ده، آیا دا ښځه د کلي غیر محرم سړي سره حج دپاره تللې شي؟ بینوا توجروا

المستفتی: حاجی مشرف خان سیدو سوات

الجواب: بودې ښځه د غیر محرم سره حج دپاره نشی تللې. كما في شرح التتوير ومع زوج او محرم بالغ عاقل غير مجوسی ولا فاسق..... لامرأة حرة ولو عجزاً فی سفر، وفي ردالمحتار ۱۹۹: ۲ (قوله ولو عجزاً) ای لاطلاق النصوص بحر، وقال الشاعر

لكل ساقطة في الحي لا قطة

وكل كاسدة يوما لها سوق (۲). وهوالموفق

یو پردې سړي خپل دینی ورور جوړولو

سره هغه سره حج دپاره تلل جائز نه دی

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه یوه ښځه چه دهغې

(۱) (الدر المختار على هامش ردالمحتار ۱۵۸: ۲ كتاب الحج)

(۲) (الدر المختار مع ردالمحتار ۱۵۸: ۲ كتاب الحج)

خاوند یا محرم نہ وی، یو پردی سرې لره خپل دینی ورور جوړولو نه پس هغه سره حج یا عمرې ته تللې شی؟ بینوا توجروا
المستفتی: مدرسه اشاعت قران شامی بالا پینبور ۱۶/۸/ ۱۹۷۷
الجواب: د ښځې د پاره د خاوند یا محرم نه بغير د حج په سفر باندې تلل حرام دی، پردې سرې په زبانی ورور خور جوړولو سره محرم نه جوړیږي.
کما فی شرح التنویر ومع زوج او محرم بالغ عاقل غیر مجوسی ولا فاسق مع وجوب النفقة لمحرمها علیها لامرأة حرة ولو عجوزاً (بحذف یسر) هامش ردالمحتار ۱۹۹:۲ (۱) وهو الموفق

که په اثر پورې باندې محرم موجود وی.

بیا هم سفر بغير د محرم نه جائز نه دي

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه زید په سعودی عرب مدینه منوره کښ مقيم دي، هغه وائي چه زما ښځه دې خپل پلار د کراچۍ اترپورت نه په هوائي جهاز کښ سوره کړی، او زه به په مقرر وخت کښ د جدې په هوائي اډه باندې موجود یم، نو ښځه به بوخم، او وائي چه ددې ځای علماء فتوی ورکړې ده، چه د ضرورت په وخت کښ ځوانه ښځه بغير د محرم نه په هوائي جهاز کښ سفر کولې شی، لیکن دهغه د ښځې پلار وائي چه زما د لور عمر اتلس کاله دي، اود سفر نه واقف نه ده، لهذا شرعا دا بغير د محرم نه سفر نشی کولې، او بله داچه د زید مجبوری هم نشته، هغه مالدار سرې دي دلته دي راشي او خپله ښځه دې بوځي، او خپل مور پلار سره دي ملاقات هم وکړی، چه اعلى عبادت دي، اوس په دې دواړو کښ د چا قول حق دي؟ بینوا من کتب الحنفية بيانا شافيا توجروا اجرا وافياً.

المستفتی: عبد الواحد ملتان

الجواب: د ښځې د پلار خبره حقه ده، د حدیث او فقه سره مطابق ده.....

(۱) (الدر المختار علی هامش ردالمحتار ۱۵۸:۲ کتاب الحج)

قال رسول الله ﷺ لا يحل لامرأة تؤمن بالله واليوم الآخر ان تسافر سفراً فوق ثلاثة ايام فصاعداً الا ومعها ابوها او اخوها او زوجها او ابنها او ذو محرم منها (رواه ابو داود) (۱).
وبمعناه في سائر كتب الاحاديث (۲). وفي الهندية ۳۶۶:۵ ولا تسافر المرأة بغير محرم ثلاثة ايام فما فوقها (۳). وهكذا في سائر كتب الفقه،
البتة د ضرورت په وخت کښ د امام شافعي رحمه الله او حماد رحمه الله په قول باندې فتوی ورکول جائز دی، امام شافعي رحمه الله فرمائي چه د باوري ښځو سره تلل جائز دی، هرکله چه هغه ښځو سره محارم وغيره موجود وی، (۴) او حماد فرمائي چه نيکانو سړو سره تللې شی.
کما فی الهندية ۳۶۶:۵ قال حماد رحمه الله لا بأس للمرأة ان تسافر بغير محرم مع الصالحين (۵). وهو الموفق

د حج د پاره بغير د محرم نه سفر کول گناه ده

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه يو سرې د سعودی عرب

(۱) (سنن ابی داود ۲۳۸:۱ باب فی المرأة تحج بغير محرم کتاب الحج)

(۲) عن ابن عباس قال سمعت رسول الله ﷺ یخطب یقول: لا یخلون رجل بامرأة الا

ومعها ذو محرم ولا تسافر المرأة الا مع ذی محرم فقام رجل فقال یا رسول الله، ان امرأتی

خرجت حاجة وانی اکتبت فی غزوة کذا وکذا فقال اطلق فحج مع امرأتک.

(صحيح مسلم ۴۲۳:۱ کتاب الحج، صحيح البخاری ۲۵۰:۱ کتاب الحج)

(۳) (فتاوی عالمگیریه ۳۶۶:۵ الباب السادس والعشرون من الکراهية)

(۴) قالوا الشافعية: ان يكون مع المرأة زوجها او محرمها او نسوة یوثق بهن الثتان فاكثر،

فلو وجدت امرأة واحدة فلا یجب علیها الحج وان جاز لها ان تحج معها حجة الفريضة بل

يجوز لها ان تخرج وحدها لاداء الفريضة عند الامن.

(الفقه علی المذاهب الاربعة ۵۵۲:۱ شروط صحة الحج)

(۵) (فتاوی عالمگیریه ۳۶۶:۵ قبیل الباب السابع والعشرون فی القرض والدين)

نہ د خپل مور دپارہ خو ځله د حج داخله وکړه. لیکن محرم نه کیدلو په وجه دهغې ښځې حج مؤخر کیدلو، اوس د محلي یو نیک او ایماندار سړي حج دپارہ ځی، د ښځې د وارثانو دا اراده ده. چه حاجی کیمپ او جهاز پورې به ورسره اولیاء لارشی، او په جده ائیرپورټ باندې به دهغې ځوې هغې باندې حج وکړی، لیکن په هوایي جهاز کښ به دا څلور پنځه گنتې سفر بغیر د محرم نه وی. شرعا ددې څه حکم دي؟ بینوا توجروا

المستفتی: سید رحمٰن شاه حقانی ۲۴ جمادی الثانی ۱۴۰۲ هـ

الجواب: بغیر د محرم یا خاوند نه هر سفر کول معصیت دي، لحدیث ورد بذالک (۱) وصرح به جمیع ارباب الفتاوی (۲). وهو الموفق

د حاجنړي د پارہ لیور یا د خاوند تره محارم نه دی

سوال: څه فرمائي علماء دین دي مسئلې باره کښ چه یوه ښځه حج ته تلل

(۱) عن ابن عباس رضی الله عنهما، قال: سمعت رسول الله ﷺ یخطب یقول: لا یخلون رجل بامرأة الا ومعها ذو محرم، ولا تسافر المرأة الا مع ذی محرم، فقال رجل، فقال یا رسول الله، ان امرأتی خرجت حاجة، وانی اکتبت فی غزوة کذا وکذا، فقال انطلق فحج مع امرأتک، متفق علیه واللفظ لمسلم.

(بلوغ المرام ۲۲۵ کتاب الحج)

(۲) قال العلامة الموصلي: ولا تحج المرأة الا بزواج او محرم اذا كان سفرا، لقوله عليه الصلاة والسلام، لا یحل لامرأة تؤمن بالله واليوم الآخر ان تسافر ثلاثة ايام فما فوقها الا ومعها زوجها او ذورحم منها، (رواه البخاری ومسلم ومالك وابوداؤد والترمذی واحمد) وقال عليه السلام لا تحج المرأة الا ومعها زوجها او ذورحم محرم منها والمحرم کل من لا یحل له نکاحها علی التابید الخ.

الاختیار لتعلیل المختار ۱: ۱۸۲ کتاب الحج

غواړی، آیا هغه خپل لیور یا د خاوند تره سره تلې شی؟ بینوا توجروا

المستفتی: نجم الرحمن بقلم خود ۲۳/۵/۱۹۷۲

الجواب: دا سړي نه محارم دي، او نه ازواج دي، لهذا دا ښځه ددې سړي سره حج ته نشی تلې (۱). وهو الموفق

بغیر د محرم نه حج ناجائز دي. لیکن د حج په

صحيح کیدلو او ذمه خلاصیدلو کښ مانع نه دي

سوال: څه فرمائي علماء دین دي مسئلې باره کښ چه که یو سړي د خپلې مور دپارہ د حج داخله وکړی، حالانکه ځوی ئې په سعودیه کښ دي، که هغه د کراچی نه جدي پورې صرف په جهاز کښ بغیر د محرم نه سفر وکړی، نو ددې څه حکم دي. او دا حج ادا کیږي او که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولوی محمد نبی ریاض سعودیه ۲۸ سفر ۱۴۰۳ هـ

الجواب: د کراچی نه جدي پورې دا بغیر د محرم نه سفر ناجائز دي، لیکن د حج په صحيح کیدلو او ذمه فارغه کیدلو کښ مانع نه دي. (ماخوذ از شامیه) (۲). وهو الموفق

په ډیر حق مهر سره د حج د فرضیت مسئله او

د هېي په صورت کښ د حج د فرضیت مسئله

سوال: څه فرمائي علماء دین دي مسئلې باره کښ چه شاهد د خپلې لور

(۱) قال العلامة ابن عابدين: (قوله ومع زوج او محرم) ..... والمحرم من لا يجوز له مناکحتها علی التأیید بقراءة اورضاع او صهرية كما فی التحفة.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ۲: ۱۵۷ کتاب الحج)

(۲) قال العلامة الحصکفی: ولو حجت بلا محرم جاز مع الکراهة، قال ابن عابدين: ای التحريمية للنهی فی حدیث الصحیحین لا تسافر امرأة ثلاثا الا ومعها محرم زاد مسلم فی رواية اوزوج. (الدرالمختار مع ردالمختار ۲: ۱۵۹ قییل مطلب فی فروض الحج وواجباته)

شاهدی نکاح د مشهود سره په یو لاکه او او یا زره روپی حق مهر باندې وکړه، شاهدی یو لاکه او یا زره روپی قبضه کړې، او ډیر زر شاهدی دا پیسې خپل پلار ته وېخلې، اوس سوال دادې، چه په شاهدی باندې ددې پیسو په وجه حج فرض دې او که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: قاری مولوی محمد زمان خطیب جامع مسجد میران شاه

شمالی وزیرستان ۱۳/۵/۱۹۹۰

الجواب: که دې جینی دا مهر د شوال د میاشتې داخلیدو نه پس یعنی د حج د داخلې وړځو نه پس هبه کړې دې نو په پلار او لور دواړو باندې حج فرض شوې دې، او که د شوال یعنی د داخلې وړځو نه مخکې ئې هبه کړې دې، نو صرف په پلار باندې حج فرض دې (۱). وهوالموفق

د حج ادا کولو د پاره د خاوند نه اجازت غوښتلو ضرورت نشته

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه یوه ښځه مالداره شوې ده، او په هغې باندې حج فرض شوې دې، دا ښځه به د حج ادا کولو دپاره د خاوند نه اجازت غواړي او که نه؟

المستفتی: خیال حنان اورکزئ ابو ظهبي امارات ۱۲ ربیع اول ۱۴۰۲ هـ

الجواب: که په دې ښځې باندې حج فرض وی، او محرم ورسره وی، نو د خاوند نه اجازت اخستل ضروري نه دی، د خاوند د اجازت نه بغير حج دپاره تلې شی. (ردالمحتار ۲: ۲۰۰) (۲). وهوالموفق

﴿۱﴾ قال العلامة ابن الهمام: والوقت ايضا فلا يجب قبل اشهر الحج حتى لو ملك ماله الاستطاعة قبلها كان في سعة من صرفها الى غيره وافاد هذا قيدا في صيرورته دينا اذا افتقر وهو ان يكون مالكا في اشهر الحج فلم يحج والاولى ان يقال اذا كان قادرا وقت خروج اهل بلده ان كانوا يخرجون قبل اشهر الحج لبعده المسافة او قادرا في اشهر الحج ان كانوا يخرجون فيها ولم يحج حتى افتقر تقرر دينا وان ملك في غيرها وصرفها الى غيره لا شيء عليه. (فتح القدير ۲: ۳۲۱ مقدمة يكره الخروج الى الحج او ذكره احد ابويه الخ)

﴿۲﴾ قال العلامة ابن عابدين: (قوله وليس لزوجه منعها) اي اذا كان معها محرم والا فله منعها كما يمنعها عن غير حجة الاسلام ولو واجبة..... (بقية حاشية به راروانه صفحہ)

د کمپنۍ نه اجازت اخستلو نه بغير نفلی حج کول

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه ما فرض حج ادا کړې دې، او اوس مې د نفلی حج دپاره پخه اراده کړې ده، زه حاضر وخت کښ په مدينه منوره کښ په یوه کمپنۍ کښ کار کوم، او کمپنې راته اجازت نه راکوي، لهذا که چهتي ملاؤ نشي، او زه د کمپنۍ د اجازت نه بغير حج وکړم، نو ايا دا حج به صحيح وي؟ بینوا توجروا

المستفتی: صوفي فضل دين مدينه منوره ۲۱ شوال ۱۴۰۳ هـ

الجواب: که د کمپنۍ نه د چهتي اخستلو کوشش وکړې نو ډیره ښه ده، گني د اجازت نه بغير هم دا نفلی حج کول صحيح دی. وهوالموفق

ليکن د غير حاضري د وړځو د تنخواه به حقدار نه وي. (سيف الله حقاني)

د صحت د اميد په صورت کښ حج بدل صحيح نه دي

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه زما د والدي صحت کمزروي دې، او د زړه مريضه ده، دهغې د حج څه حکم دې؟ بینوا توجروا

المستفتی: شاه جهان تبوک سعودی عرب /یکم ربیع الثانی ۱۴۰۲ هـ

الجواب: که والده دې د زړه مريضه وی، او د صحت امید ئې نه وی، او خپله حج نشي کولې، او په هغې حج فرض شوې دې، نو هغه به حج بدل کوي، ځکه چه صحتمند کیدل د حج دپاره شرط دې. که د صحت امید وی، نو بیا حج بدل صحيح نه دي. (لما فی شرح التنوير علی هامش ردالمحتار. ج ۲ ص ۱۹۲)

(بقیه حاشیه) بصنعها كالمندورة ..... وكذا لو دخلت مكة بعد مجاوزة الميقات غير محرمة

لان حق الزوج لا تقدر على منعه بفعلها بل بايجاب الله تعالى في حجة الاسلام رحمتي.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ۲: ۱۵۸ قبيل مطلب في فروض الحج وواجباته)

مكلف صحيح البدن، وفي الشامية تحت قوله صحيح البدن فلا يجب على مقعد ومفلوج وشيخ كبير ﴿١﴾. وهو الموفق

د عمری په ادا کولو سره فریضه حج نه ادا کیری

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه په يو سړی حج فرض شوې دې. لیکن هغه حج نه کوی. صرف هلته کښ لار شی او عمره ادا کړی، او واپس راشی. ددغې سړې څه حکم دې؟ بینوا توجروا

المستفتی: عبدالودود بائممال شریف بتگرام ۱۹ شوال ۱۴۰۲ هـ

الجواب: په دغه سړې لازم دی چه حج ادا کړی گنی د وعید مستحق دې ﴿٢﴾. وهو الموفق

په زمین حل کښ وسیدونکو د پاره د طواف قدوم مسئله

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه په اهل مکة طواف قدوم نشته، لیکن کوم خلق چه په حل صغیر یعنی د میقات او زمین حرم په مینځ کښ وسیری، په هغوی طواف قدوم شته او که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولوی سید کرم شاه صوابی

الجواب: طواف قدوم یعنی طواف تحية الکعبة د آفاقی دپاره چه مفرد بالحج یا قران کونکی وی، دهغوی دپاره سنت دې، او په اهل مکة او آفاقی متمتع او معتمر باندې طواف قدوم نشته. (ارشاد الساری) ﴿٣﴾ او فقهاؤ حل صغیر

﴿١﴾ (الدر المختار مع رد المختار ۲: ۱۵۳ کتاب الحج)

﴿٢﴾ عن علي رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ من ملك زادا وراحلة تبلغه الى بيت الله ولم يحج فلا عليه ان يموت يهوديا او نصرانيا وذلك ان الله تبارك وتعالى يقول "ولله على الناس حج البيت من استطاع اليه سبيلا" رواه الترمذي ومثله رواه الدارمي.

(مشکواة المصابيح ۱: ۲۲۲ الفصل الثاني كتاب المناسك)

﴿٣﴾ قال العلامة الملا علي القاري: الاول طواف القدوم ..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

د اهل مکې په حکم کښ شمار کړې دې. خلافا للقهستاني ﴿١﴾ فليراجع الى رد المختار ﴿٢﴾. وهو الموفق

په زمین حل کښ وسیدونکو دپاره د طواف وداع مسئله

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه په حل صغیر یعنی میقات کښ دننه وسیدونکو باندې طواف وداع واجب ده که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولوی سید کرم شاه صوابی

الجواب: طواف وداع (طواف صدر) د میقات نه بهر آفاقی حاجی باندې واجب دی، او په اهل میقات او اهل مکة او معتمر باندې واجب نه دې. (رد المختار) ﴿٣﴾ وهو الموفق

(بقیه حاشیه) ویسمی طواف التحية ..... وهو سنة ..... للآفاقی دون المیقاتی والمکی المفرد بالحج والقارن ..... بخلاف المعتمر ای المفرد بالعمرة والمتمتع ولو آفاقی والمکی ای وبخلاف المکی اذا كان مفردا بالحج ومن بمعناه ای ومن سکن او اقام من اهل الآفاق بمكة وصار من اهلها فانه لا یسن فی حقهم. (ارشاد الساری ۹۶ باب انواع الاطوفة)

﴿١﴾ قال العلامة شمس الدين الخراساني القهستاني: وقد سن هذا الطواف للآفاقی ای الخارجی كما فی المتداولات لكن فی خزانة المفتیین انه واجب علی الاصح فلا یسن للمکی اذ لا قدوم له ویسن لاهل المواقیط وداخلها. (جامع الرموز ۱: ۲۵۵ کتاب الحج)

﴿٢﴾ قال العلامة ابن عابدين: (قوله للآفاقی) ای لا غیر فتح فلا یسن للمکی ولا لاهل المواقیط ومن دونها الى مكة سراج وشرح الباب الا ان المکی اذا خرج للآفاق ثم عاد مجرما بالحج فعليه طواف القدوم لباب فهذا خلاف ما فی القهستاني من انه یسن لاهل المواقیط وداخلها فافهم.

(رد المختار هامش الدر المختار ۲: ۱۸۱ مطلب فی طواف القدوم)

﴿٣﴾ قال العلامة الشامي: (ثم اذا اراد السفر طاف للصدر ای الوداع) وهو واجب الاعلی اهل مكة) افاد وجوبه علی کل حاج آفاقی مفرد او متمتع او ..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

د حیض په حالت کښ د طواف زیارت او سعی مسئله

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه يوه نسخه د حج دپاره لاره. د حج په دوران کښ يعنی اسمې ذی الحجهې نه اتلسمې ذی الحجهې پورې په حیض کښ وه. طواف رکن چه فرض دې په مسجد حرام کښ کولې شی او که نه؟ بینوا توجرو!

المستفتی: جهانزیب جمال گرهی مردان ۱۳۸۸/۱/۴

الجواب: داسې حائضه نسخه به ټول افعال د حج ادا کوی، سوا د طواف او سعی نه. او چه کله پاکه شی. نو طواف وغیره به کوی، که په اتلسم تاریخ باندې پاکه شی یا ددې نه مخکښ (شامی وغیره) (۱) وهو الموفق

په عرفات کښ د جمع بین الصلاتین مسئله

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ په عرفات کښ چه کومه جمع بین الصلاتین کیږی، که دا مونځونه بغیر د جمعی نه په خپل خپل وخت کښ ادا کړې شی. نو په حج کښ به نقصان راځی او که نه؟ بینوا توجرو!

المستفتی: حاجی ظفر الحق ۱۳۸۵/۱۲/۱۱

(بقیه حاشیه) قارن..... فلا یجب علی المکی ولا علی المعتمر مطلقا..... (ومن فی حکمهم)

ای ممن کان داخل المواقی و کذا من نوى الاستيطان قبل حل النفر كما مر.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۲۰۲ مطلب فی طواف الصدر)

﴿۱﴾ قال العلامة الحصکفی: وحیضها لا یمنع نسکا (من اعمال الحج) الا الطواف (والسعی فهو حرام من وجهین دخولها المسجد وترك واجب الطهارة) ولا شیء علیها بتأخیره اذا لم تطهر الا بعد ایام النحر فلو طهرت فیها بقدر اکثر الطواف لزمها الدم بتأخیره

لباب. (الدر المختار مع توضیح ردالمحتار ۲: ۲۰۲ قیل باب القران)

الجواب: په دې کښ هیڅ نقصان نشته (۱). وهو الموفق

په عرفات یا لاره کښ به د ماښام او ماسخوتن مونځ نه کوی

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ که یو حاجی په عرفات کښ د ماښام مونځ وکړی، او مزدلفې ته لاړشی، یا ئې په لاره کښ په وخت کښ ادا کړی، او د ماسخوتن مونځ هلته کښ ادا کړی، آیا دا طریقه صحیح ده؟ بینوا توجرو!

المستفتی: عبد الرحمن مشیط سعودیه

(۱) په عرفات کښې د ماسپښین او مازیگر مونځ د جمع کولو بعضې شرطونه متفق علیه دی او بعضې مختلف فیه دی دهغې تفصیل دادې:

(۱)..... ددې دواړو مونځونو جمع کولو په وخت د حج په احرام کښې کیدل دامام ابوحنیفه رحمته الله په نزد شرط دی او د صاحبینو په نزد دواړو جمع کولو دپاره صرف د مازیگر د مونځ په وخت احرام کښې کیدل شرط دی.

(۲)..... دواړه مونځونه جمعی سره ادا کول دامام ابوحنیفه رحمته الله په نزد شرط دی د صاحبینو په دې کښې اختلاف دې او صحیح د امام ابوحنیفه رحمته الله قول دې.

(۳)..... په دواړو مونځونو کښې د بادشاه وخت (خلیفه) یا دهغه د نائب امام جوړیدل که هغه مقیم وی او که مسافر، پس ددې نه علاوه بل امام سره ددې دواړو مونځونو جمع کول جائزه دی، ډبل چا په امامت کښې د جماعت کولو حکم د ځانله مونځ کونکې په شان دې، د صاحبینو په نزد دا جمع کول جائز دی.

(۴)..... ماسپښین په مازیگر باندې مقدم کول یعنی اول د ماسپښین مونځ کول بیا د مازیگر، پس ماسپښین باندې مقدم کول جائزه دی دا شرط متفق علیه دې.

(۵)..... د جمع بین الصلاتین وخت کیدل او دا د عرفې په ورځ یعنی په نهم ذی الحجه د آفتاب د زوال نه پس د مازیگر د وخت داخلیدو نه مخکښې دې دا شرط هم متفق علیه دې.

(۶)..... مکان او دا عرفات یا دې سره نزدې ځای دې دا شرط هم متفق علیه دې. پس د جمع بین الصلاتین فی العرفات ټول شپږ شرطونه دی که په دې شرطونو کښې یو شرط هم بیا نه موندې شی نو دواړه مونځونه به ځانله ځانله په خپل خپل وخت کښې خپل ځای کښې لوستلې شی (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

الجواب: حاجی بہ د مابنام او ماسخوتن مونخ پہ عرفات کنس یا د مزدلفی پہ لارہ کنس نہ ادا کوی، کہ دا مونخونہ ئی ہلتہ ادا کرل، نو پہ مزدلفہ کنس بہ دوبارہ ادا کوی، او د ماسخوتن پہ وخت کنس بہ دا دوارہ مونخونہ ادا کولی شی، اگر کہ د مابنام پہ وخت کنس مزدلفی تہ رسیدلی وی. (شرح لباب (۱) شامی (۲)). وهو الموفق

د رمی جمرات دپارہ کوتکانری د مزدلفی نہ او کہ د لار نہ راواخلی
سوال: خہ فرمائی علماء دین دے مسئلے بارہ کنس چہ بعضی خلق د شیطان ویشتلو دپارہ کوتکانری ہم دہغہ خائی نہ اوچتوی، ددے خہ حکم دی؟ او دا کانری د کوم خائی نہ راخستل مستحب دی؟ بینوا توجروا
المستفتی: نامعلوم..... ۱۹۷۳ء

[بقیہ حاشیہ] کہ یواخی وی نوخانلہ دی اوکری اوکہ دودہ یا زیات سری وی نو ماسپینین او مازیگردی پہ خیل خیل وخت کنس جماعت سرہ اداکری (عمدة الفقه ۱۹: ۴)
منہاج السنن شرح جامع السنن کی دی: وقال ابو یوسف ومحمد لا یشرط له الامام ولا نائبه وفي البرهان ان قولهما اظهر من حيث الدليل، وفي عصرنا وقع الاذن العام من السلطان بالجمع في الخيام فافهم.

(منہاج السنن شرح جامع السنن ۱۳۹: ۴)..... از مرتب

﴿۱﴾ قال الملا علی قاری: واما الوقت فوقت العشاء..... فلو وصل الى مزدلفة قبل العشاء لا یصلی المغرب حتی یدخل وقت العشاء. (ارشاد الساری ۱۴۶ باب احکام المزدلفة)
﴿۲﴾ قال العلامة الحصکفی: وصلى العشاءین باذان واقامة..... ولو صلى المغرب والعشاء فی الطريق او فی عرفات اعاده للحديث..... والمكان مزدلفة والوقت وقت العشاء حتی لو وصل الى مزدلفة قبل العشاء لم یصل المغرب حتی یدخل وقت العشاء.

(الدر المختار علی هامش رد المحتار ۲: ۱۹۱، ۱۹۲ قبیل مطلب فی الدفع من عرفات)

الجواب: د رمی جمار دپارہ د مزدلفی نہ یا د لاری نہ کانری راوچتول مستحب دی، او د مزدلفی نہ سوا بل خائی نہ اوچتول ہم جائز دی (شرح لباب (۱) او کوم خائی کنس چہ شیطانان ویشتلے کیری، ہلتہ نہ راوچتول مکروہ تنزیہی دی (ہندیہ (۲)). وهو الموفق

تول سر یا خلورمہ حصہ خرول یا کمولو نہ بغیر د احرام نہ نہ وخی
سوال: خہ فرمائی علماء دین دے مسئلے بارہ کنس چہ دیو سری وینستہ دری یا خلور انچہ لوئی وی، او عمرہ یا حج کولو نہ پس ئی پہ قینچی سرہ د دودہ دری خائی کت کری، نو آیا داسری پہ دی باندی د احرام نہ وتلی شی؟ بینوا توجروا
المستفتی: عبد الحق سعودی عرب ۱۵ دفتراہتمام ۱۳ محرم ۱۴۰۳ ھ
الجواب: د احنافو پہ نزد تول سر یا خلورمہ حصہ خرول یا کمول ضروری دی، ﴿۳﴾ او ددی نہ کم خرئیلو یا کمولو والا د احرام نہ نہ وخی. وهو الموفق
﴿۱﴾ قال الملا علی قاری: يستحب ان يرفع من المزدلفة سبع حصيات..... او من الطريق ای طریق مزدلفة فهو جائز وقيل مستحب..... ويجوز اخذها من كل موضع ای بلا کراهة الا من عند الجمره فانه مكروه..... قال في الفتح وماهی الا کراهة تنزیہ.

(ارشاد الساری ۱۴۸ فصل فی رفع الحصی)

﴿۲﴾ وفي الهندية: ويستحب ان يأخذ حصی الجمار من المزدلفة او من الطريق ولا یرمی بحصاة اخذها من عند الجمره فان رمی بها جاز وقد اساء كذا فی السراج الوهاج. (فتاویٰ عالمگیریہ ۱: ۲۳۳ الکلام فی الرمی)

﴿۳﴾ قال العلامة المودود الموصلي الجنفی: والسنة حلق الجميع فان نقص من ذلك فقد اساء لمخالفة السنة ولا يجوز اقل من الربع ونظيره مسح الرأس فی الوضوء فی الاختلاف والدلائل والتقصير ان يأخذ من رؤس شعره واقله مقدار الانملة.

(الاختیار لتعلیل المختار ۱: ۹۸ فصل فی افعال الحج)

د احرام پہ حالت کبں دیو بل حلق او قصر کول

سوال: خہ فرمائی علماء دین دے مسئلے بارہ کبں کہ حجاج حضرات دیوبل دیارہ حلق یا قصر وکری، نو ددی خہ حکم دی، او هغه په خپله احرام کبں وی، آیا په ده باندې د احرام په حالت کبں د (بل) مجرم دیارہ حلق یا قصر کولو سره دم لازمې او که نه؟ بیتوا تو خروا له مناسک پر راسه

المستفتی: عنایت اللہ ریاض سعودی عرب ۳ رمضان ۱۴۰۲ھ
الجواب: واضحه دې وی چه مناسک ادا کولو نه پس او د مناسک پر فرض او ارادې په وخت کبں محرم خپل سر په خپله او د بل محرم سر هم خړولې شی اما الثاني فلما رواه البخاری ۱: ۳۸۰ فی حدیث عمره الحذیبه وجعل بعضهم يحلق بعضا حتی کاد بعضهم یقتل بعضا غما ای ازدحاما (۱)، واما الاول فلما فی ارشاد الساری ۱۵۳ الی مناسک الملا علی قاری: واذ حلق ای المحرم راسه ای رأس نفسه او رأس غیره ای ولو کان محرما عند جواز التحلل ای الخروج من الاحرام بقاء افعال النسک لم یلزمه شیئ انتهى (۲) قلت ویدل علیه الحدیث لانه لما جاز حلق بعض المحرمین لبعض عند قصد الانتهاء جاز عند حقیقة الانتهاء بطریق اولی فافهم. وهو الموفق

په حج کبں د بنحو او سرې د سر وینسته کت کولو مقدار

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دے مسئلے بارہ کبں چه د حج په

(۱) (الصحيح للبخاری ۱: ۳۸۰ باب الشروط فی الجهاد والمصالحة مع اهل الحرب الخ)

(۲) (ارشاد الساری الی مناسک القاری ۱۵۳ قبیل فصل فی زمان الحلق ومكانه وشرائط جوازه)

(التختم بالعلماء والیة ۱۴)

دوران کبں به بنحی او سرې خومره وینسته کت کوی؟ بیتوا تو خروا المستفتی: انیس احمد ۲۴ شوال ۱۴۰۲ھ

الجواب: د سرې دیارہ ټول سر خړیل یا کمول پکار دی، او د بنحی دیارہ د گوټې د یو بند په مقدار کمول (د ټول سر نه) پکار دی (۱)، د خلورمې حصې نه کم باندې اکتفا کول جنایت دی، د سرې او بنحی دواړو دیارہ (۲)، وهو الموفق

د محرم په حالت د احرام کبں سر خړیلو کبں

د شافعی ؓ او د حنفی د مذهبونو تفصیل

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دے مسئلے بارہ کبں چه کله یو محرم د احرام په حالت کبں سر و خړولو، نو په دې حلق باندې د امام شافعی ؓ په نزد صدقه نشته، او د امام اعظم ؓ په نزد په حلق باندې صدقه ده، د امام شافعی ؓ دیارہ دلیل دادې، چه یو خل ابو طلحه ؓ د احرام په حالت کبں د نبی کریم ﷺ سر مبارک و خړولو، او وینسته مبارک دهغه سره وو، نبی کریم ﷺ و فرمائیل: چه خان سره خه وینسته و ساته او باقی پاتې په صحابه کرامو باندې د تبرک دیارہ تقسیم کړه، او امام ابو حنیفه ؓ فرمائی چه که یو محرم بل محرم لره د احرام په حالت کبں سر و خړوی، نو په دې حلق باندې صدقه ورکول دی. کما ذکره کتر الدقائق باب الجنایات،

(۱) وفي الهندية: والتقصير ان يأخذ الرجل والمرأة من رؤس الشعر ربع الرأس مقدار الانملة وفي البدائع قالوا يجب ان يزيد في التقصير على قدر الانملة..... وحلق الكل افضل اقتداء بالنبي ﷺ كذا في الكافي.

(فتاویٰ عالمگیریه ۱: ۲۳۱ الباب الخامس فی كيفية اداء الحج)

(۲) قال العلامة الموصلي: والسنة حلق الجميع فان نقص من ذلك فقد اساء لمخالفة السنة ولا يجوز اقل من الربع ونظيره مسح الرأس في الوضوء في الاختلاف والدلائل.

(الاختیار لتعلیل المختار ۱: ۹۸ فصل فی افعال الحج)

کہ د امام صاحب رحمۃ اللہ علیہ دپارہ پہ دے مسئلہ کنس خہ دلیل وی نو وضاحت ئی وکړئ؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولانا زاهد الرحمن صورتی کله ضلع کرک ۱۹۸۴/۱۰/۴

الجواب: مناسک ختمیدو په وخت کنس یو محرم د بل محرم سر خړولې شی، کما فی حدیث صلح الحدیبه فی البخاری ۱: ۳۸۰ ﴿۱﴾ وصرح به فی ارشاد الساری ۱۵۳ ﴿۲﴾. وهو الموفق

د حج افعال ختم کیدلو نه پس د خپل او د بل د سر حلق کول جائز دی

سوال: خه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کنس چه د رمی جمره عقبه اونحر نه پس خپله د خپل خان حلق کول جائز دی او که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولانا شهزاده صاحب ترنگزی

الجواب: افعال د حج ختمیدلو نه پس هر محرم خپل سر او د نورو محرمینو سرونه خړولې شی.

کما فی ارشاد الساری ۱۵۳ عند الخروج من الاحرام باداء افعال النسك جاز للمحرم حلق رأسه ومحرم آخر انتهى ﴿۳﴾ وبديل حديث عمرة الحديبية ﴿۲﴾. وهو الموفق

﴿۱﴾ (بعد حدیث طویل) فلما راوا ذلك قاموا فحروا وجعل بعضهم يحلق بعضا حتى كاد بعضهم يقتل بعضا غما. (صحیح البخاری ۱: ۳۸۰ باب الشروط فی الجهاد والمصالحة مع اهل الحرب كتاب الشروط)

﴿۲﴾ قال الملا علی قاری: واذا حلق المحرم رأسه أو رأس غيره ولو كان محرما عند جواز التحلل ای الخروج من الاحرام باداء افعال النسك لم يلزمه شیء.

(ارشاد الساری ۱۵۳ قبیل فصل فی زمان الحلق ومكانه)

﴿۳﴾ (ارشاد الساری ۱۵۳ قبیل فصل فی زمان الحلق ومكانه)

﴿۴﴾ (بعد حدیث طویل) فلما راوا ذلك قاموا..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

د کمزورو بنحو دپاره یا د بیمار دپاره د

رمی جمراتو پریخودل یا وکیل مقررول

سوال: خه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کنس چه د بنحو دپاره درش د وجه نه رمی جمرات پریخودل جائز دی او که نه؟ او بیمار سرې یا بنحو د رمی دپاره وکیل مقررولې شی او که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: رشید گل سعودیه عربیه ۱۹۸۴/۴/۱۹

الجواب: کمزوري خلق او زنانه د شپې په وخت کنس رمی جمرات کولې شی، ترد سحرختلو پورې، په هغوی نه دم واجب دي، او نه په دي کنس خه کراهيت شته، (مناسک مملا علی قاری ص ۱۵۸) ﴿۱﴾ او هر کله چه د بنحو دپاره درش د ویرې نه رمی جمرات پریخودل جائز دی، او په هغې باندي دم نه لازمېږي، کما فی ردالمحتار ج ۲ ص ۵۱۲) ﴿۲﴾ نو وکیل مقررول ورلره په طریقه اولی جائز دي، او بیمار دپاره هم وکیل مقررول جائز دی، هر کله چه خپله په رمی

(بقیه حاشیه) فحروا وجعل بعضهم يحلق بعضا حتى كاد بعضهم يقتل بعضا غما. (صحیح البخاری ۱: ۳۸۰ كتاب الشروط باب الشروط فی الجهاد)

﴿۱﴾ قال الملا علی قاری: ووقت الكراهة مع الجواز من الغروب الى طلوع الفجر الثاني من غده ولو اخره الى الليل كره الا في حق النساء وكذا حكم الضعفاء ولا يلزمه شیء ای من الكفارة لكن يلزمه الاساءة لتركه السنة وان كان بعذر لم يكره ای تأخیره ولو اخره ای رمی اليوم الى الغد لزمه الدم والقضاء ای فی ایامه.

(ارشاد الساری ۱۵۸ قبیل فصل فی وقت الرمی فی الیومین)

﴿۲﴾ قال العلامة ابن عابدين: (قوله كزحمة) عبارة الباب الا اذا كان لعله او ضعف او يكون امرأة تخاف الزحام فلا شیء علیه..... قلت وهو شامل لخوف الزحمة عند الرمی فمقتضاه انه لو دفع ليلا ليرمی قبل دفع الناس وزحمتهم لا شیء علیه..... فالاولی تقييد خوف الزحمة بالمرأة ويحمل اطلاق المحيط عليه لكون ذلك عذرا ظاهرا في حقها يسقط به الواجب بخلاف الرجل او يحمل على ما اذا خاف الزحمة..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

باندی قدرت نہ لری. (ہندیہ ۱: ۲۳۶) (۱). وهوالموفق

یو سہی حرم شریف تہ لارو. او پولیس و نیولو او واپس نی و لیرو

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دی مسئلہ بارہ کبش چہ یو سہی سعودی تہ لارو، بیائی احرام و ترلو او پہ اشہر الحج کبش حرم شریف تہ لارو، لیکن حکومت ہغہ لہ افعال حج تہ پری نخودو، او دہغہ ترحیل ئی و کپرو، یعنی واپس پاکستان تہ ئی راؤلیرہ، اوس دہغہ سرہ دومرہ مال نشتہ، چہ حج و کپی، پہ ہغہ حج واجب دی او کہ نہ؟ بینوا توجروا المستفتی: فرید اللہ حقانی ۲/ ربیع الثانی ۱۴۰۲ھ

الجواب: دا سہی محصر دی، کہ دہ لہ د احرام ترلو نہ پس افعال حج نہ منع کپی شو یوی. (۲)

وهو كفقير آفاقي وصل الى ميقات في وجوب الحج ان لم يحرم وكان اشهر الحج . (ماخوذ از ردالمحتار ۲: ۳۳۶) (۳). وهوالموفق

(بقیہ حاشیہ) لنحو مرض ولذا قال فی السراج الا اذا كانت به علة او مرض او ضعف فخاف الزحام فدفع ليلا فلا شيء عليه.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۹۳ مطلب فی الوقوف بمزدلفة)

﴿۱﴾ وفي الهندية: مريض لا يستطيع الرمي توضع الحصاة في كفه ليرمي به او يرمى عنه غيره بامرہ كذا فی محیط السرخسی فی صفة الرامي.

(فتاویٰ عالمگیریہ ۱: ۲۳۶ فصل فی المتفرقات)

﴿۲﴾ وفي الهندية: المحصر من احرم ثم منع عن مضى في موجب الاحرام سواء كان المنع من العدو او المرض او الحبس او الكسر او القرح او غيرها من الموانع من اتمام ما احرم به حقيقة او شرعا كذا فی البدائع. (فتاویٰ عالمگیریہ ۱: ۲۵۵ الباب الثاني عشر فی الاحصار)

﴿۳﴾ قال العلامة الشامي: وفي اللباب الفقير الآفاقي..... (بقیہ حاشیہ پہ راروانہ صفحہ)

نفلی حج بہتر دی او کہ نفلی صدقہ

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دی مسئلہ بارہ کبش چہ یو سہی فرض حج کپی دی، اوس نفلی حج کوی، ہغہ دپارہ دا نفلی حج کول بہتر دی او کہ داپیسی پہ غریبانانو او مسکینانو باندی صدقہ کول بہتر دی؟ بینوا توجروا المستفتی: اشرف علی صوابی اہ ۳/۳/۱۹۸۲

الجواب: کومو اہل علمو چہ خپل عمر تعلیم او تعلم تہ وقف کپی دی، پہ ہغوی باندی صدقہ کول د بیشمیرہ نفلی حجونو نہ بہتر دہ، البتہ ہغہ حاجت مند چہ پہ رسمونو او رواجونو کبش د مال خرچ کولو ارمان کوی، پہ ہغوی باندی د صدقہ کولو نہ نفلی حج کول بہتر دی. (ماخوذ از ردالمحتار ۲: ۳۴۸) (۱). وهوالموفق

د یوم عرفہ او یوم جمعہ پہ مطابقت سرہ د

حج اکبر مسئلہ او پہ وارد شدہ حدیث کبش کلام

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دی مسئلہ بارہ کبش چہ کلہ یوم عرفہ (بقیہ حاشیہ) اذا وصل الى ميقات فهو كالمكي..... وينبغي ان يكون الغنى الآفاقي كملك اذا عدم الركوب بعد وصوله الى احد المواقيت فالتقييد بالفقير لظهور عجزه عن المركب وليفيد انه يتعين عليه ان لا ينوي نفلا على زعم انه لا يجب عليه لفقره لانه ما كان واجبا وهو آفاقي فلما صار كالمكي وجب عليه فلو نواه نفلا لزمه الحج ثانيا.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۱۵۵ کتاب الحج)

﴿۱﴾ قال العلامة محمد امين الشامي: قال الصدقة افضل من الحج تطوعا كذا روى عن الامام لكنه لما حج وعرف المشقة اتي بان الحج افضل ومراده انه لو حج نفلا وانفق القفا فلو تصدق بهذه الالف على المحاييج فهو افضل..... قال الرحمتي والحق التفصيل فما كانت الحاجة فيه اكثر والمنفعة فيه اشمل فهو الافضل..... واذا كان الفقير مضطرا او من اهل الصلاح او من آل بيت النبي ﷺ فقد يكون اكرامه افضل من حجرات وعمر و بناء ربط. (ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۲۷۵ مطلب فی تفضيل الحج على الصدقة)

او یوم جمعہ پہ یوہ وُرخ واقع شی. نو هغې ته حج اکبر وائي. او دهغې باره کښ یو حدیث هم دې، چه په دغه وُرخ باندې حج کول د اویاؤ حجونو برابر ثواب لری، ددې مسئلې تفصیل څه دې؟ بینوا توجروا

المستفتی: راجه گل حسن حقانی بنون لکی مروت ۱۹۸۳/۱۰/۱۳

الجواب: د فقه مطابق ددې حج د اویاؤ حجونو برابر ثواب دې، البته ددې متعلق وارد شده حدیث کښ کلام دې.

كما في شرح التنوير على هامش الشامية ۲: ۳۲۸ لو قفة الجمعية مزية سبعين حجة، وفي ردالمحتار: وفي الشربلالية عن الزيلعي الفضل الايام يوم عرفة اذا وافق يوم الجمعة وهو الفضل من سبعين حجة في غير جمعة رواه رزين بن معاوية في تجريد الصحاح ولكن نقل المناوي عن بعض الحفاظ ان هذا حديث باطل لا اصل له ﴿٢﴾ ﴿٣﴾. وهو الموفق

﴿١﴾ وفي المنهاج: اعلم انه ليس الحج الاكبر في تعبير القرآن والحديث ما اشتهر على السنة العوام ان الحج الاكبر ما كان فيه يوم عرفة يوم الجمعة بدليل ان الله تعالى اطلق الحج الاكبر على حج الصديق الاكبر، فالحج الاكبر هو الحج مطلقا ويقال للعمرة الحج الاصغر، نعم للحج الذي يكون يوم عرفة فيه يوم الجمعة له فضل كبير روى رزين في تجريد الصحاح عن طلحة بن عبيد الله بن كريب مرسل الفضل الايام يوم عرفة اذا وافق يوم جمعة فهو الفضل من سبعين حجة في غير يوم جمعة كذا في جمع الفوائد وقالوا لم نقف على اسناده نعم اقره الفقهاء. (منهاج السنن شرح جامع السنن للترمذي ۳: ۱۸۲ قبيل باب ما جاء في الكلام في الطواف)

﴿٢﴾ (الدر المختار مع ردالمحتار ۲: ۲۷۵ مطلب في فضل وقفة الجمعة)

﴿٣﴾ وقال الملا علي قاري: رواه رزين بن معاوية في تجريد الصحاح واما ما ذكره بعض المحدثين في اسناد هذا الحديث بانه ضعيف فعلى تقدير صحته لا يضر في المقصود فان الحديث الضعيف معتبر في فضائل الاعمال عند جميع العلماء من ارباب الكمال، واما قول بعض الجهال بان هذا الحديث موضوع فهو باطل ..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

د حج په وجه د گناهونو د معاف مسئله

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دې مسئلې باره کښ چه يو سړې قاتل دې، او حرام خور دې، د حج په ادا کولو سره به دده دا ټول گناهونه معاف شي؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد حقانی ۵ ربیع الاول ۱۴۰۲ هـ

الجواب: که دې حاجی توبه وويستله، نو هغه ته د حقوق العباد نه علاوه ټول صفائر او کبائر معاف کيږي، لنصوص ورد بذلك، او که توبه ئې نه وي ويستلې، نو د حج په ادا کولو سره صفائر په اتفاق سره معاف کيږي، او په کبائرو کښ اختلاف دې. ﴿١﴾

كما في شرح التنوير: هل الحج يكفر الكبائر قيل نعم كحربي اسلم وقيل غير المتعلقة بالآدمي كذمي اسلم، وقال عياض اجمع .....

(بقية حاشيه) مصنوع مردود عليه ومنقلب اليه لان الامام رزين بن معاوية العبدري من كبراء المحدثين ومن عظماء المخرجين ونقله سند معتمد عند المحققين وقد ذكره في تجريد صحاح الست فان لم يكن رواية صحيحة فلا اقل من انها ضعيفة كيف وقد اعتضد بما ورد ان العبادة تضاعف في يوم الجمعة مطلقا بسبعين ضعفا بل بمائة ضعف على ما سيأتي الخ. (الحظ الاوفر في الحج الاكبر في ذيل ارشاد الساري ۳۱۹ باب المتفرقات)

﴿١﴾ وفي المنهاج: ان الاصل في تكفير الكبائر التوبة كما صرح به القاضي عياض فلا يقطع بتكفير الحج الكبائر لظاهر الاحاديث ولكن ليس معنى التكفير انه سقط عنه قضاء مافات منه من الصلاة والصوم والزكاة وسقط عنه الدين وحقوق العباد بل معنى التكفير سقوط التمسك تاخير العبادات وائم مطل الدين وغيره، وعفو الكبائر التي لا بدل لها كالزنا وشرب الخمر، وعفو حقوق الله تعالى اذا مات قبل القدرة على ادائها، وعفو حقوق العباد بارضاء الخصوم عنه هذا ملخص كلام الفقهاء والمحدثين.

(منهاج السنن شرح الترمذي ۳: ۸۶ باب ثواب الحج والعمرة)

اهل السنة ان الكبائر لا يكفرها الا التوبة (۳۳۹:۲) ﴿۱﴾ وهو الموفق

پہ حج سرہ د گناہونو د معاف کیدلو تفصیل

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلي باره کښ چه په حديث نبوي ﷺ کښ دي من حج فلم يرفث ولم يفسق رجع كيوم ولدته امه، آيا ددي حديث مطلب دادي، چه د حج نه مخکښ دده نه چه کوم عبادات مالينه او بدنيه پاتې شوې دي، هغه معاف کيږي يا افعال مدمومه معاف کيږي؟
بيئوا بالتفصيل توجروا عند الجليل

المستفتي: عبد القدوس ماله دهيري، رستم مردان ۱۹۷۳/۲/۲۴

الجواب: په حج سره گناه صغيره او هغه حقوق الله چه دهغي دپاره قضا نه وي، معاف کيږي، او حقوق العباد او هغه عبادتونه چه دهغي دپاره قضا شته، نه معاف کيږي، او د کبيره گناهونو د معاف کيدلو هم اميد شته (۲) وهو الموفق

په حج سره د حقوق العباد د معاف کيدلو صورت

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلي باره کښ چه په حج سره

﴿۱﴾ (الدرا المختار على هامش رد المحتار ۲: ۲۷۶ مطلب في تكفير الحج الكبائر)

﴿۲﴾ قال العلامة الحصكفي: هل الحج يكفر الكبائر قيل نعم كحربي اسلم وقيل غير المتعلقة بالآدمي كذمي اسلم وقال عياض اجمع اهل السنة ان الكبائر لا يكفرها الا التوبة ولا قتال بسقوط الدين ولو حقا لله تعالى كدين صلاة وزكاة نعم اثم المطل وتاخير الصلاة ونحوها يسقط وهذا معنى التكفير على القول به.

(الدرا المختار على هامش رد المحتار ۲: ۲۷۶ مطلب في تكفير الحج الكبائر)

(وهكذا في البحر الرائق ۲: ۳۳۸ باب الاحرام بمبحث العرفات كلها موقف)

ټول صغيره او کبيره دواړه قسمه گناهونه معاف کيږي، اوس بعضي عالمان فرمائي چه حقوق العباد نه معاف کيږي، ليکن د احاديثو د عموم په وجه په دي کښ د صغيره او کبيره هېڅ تخصيص نشته، ددي مسئلي وضاحت مطلوب دي؟ بيئوا توجروا

المستفتي: ارشاد الرحمن خميس مشيط ۱۹۷۴/۷/۱۱

الجواب: د بعضو په نزد د ابن ماجه حديث فاجيب الى ما سال، په بناء باندې په حج سره حقوق العباد هم معاف کيږي، په دي معنی سره چه الله تعالیٰ به دي مظلوم ته يوه لويه درجه ورکولو سره راضي کړي، او دي ظالم لره به معاف کړي، والتفصيل في رد المحتار ج ۲ ص ۳۵۱، ۳۴۹ فليراجع (۱) وهو الموفق

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين: لحديث ابن ماجه في سننه المروى عن عبد الله بن كنانة بن عباس بن مرداس ان اباة اخبره عن ابيه ان رسول الله ﷺ دعا لامته عشية عرفة فاجيب الى غفرت لهم ما خلا المظالم فاني اخذ للمظلوم منه فقال اي رب ان شئت اعطيت المظلوم الجنة وغفرت للمظالم فلم يجب عشية عرفة فلما اصبح بالمزدلفة اعاد الدعاء فاجيب الى ما سال الحديث، وقال ابن حبان ان كنانة روى عنه ابنه منكر الحديث وكلاهما ساقط الاحتجاج وقال البيهقي هذا الحديث له شواهد كثيرة ذكرناها في كتاب الشعب فان صح بشواهد فقيه الحجة والا فقد قال تعالى ويغفر ما دون ذلك لمن يشاء وظلم بعضهم بعضا دون الشرك، وروى ابن المبارك انه عليه السلام قال ان الله عز وجل قد غفر لاهل عرفات واهل المشعر وضمن عنهم التبعات فقام عمر فقال يا رسول الله هذا لنا خاصة قال هذا لكم ولمن اتى من بعدكم الى يوم القيامة فقال عمر رضى الله عنه كثر خير ربنا وطاب وتمامه في الفتح وساق فيه احاديث اخر والحاصل ان حديث ابن ماجه وان ضعف فله شواهد تصححه والآية ايضا تؤيده ومما يشهد له ايضا حديث البخاري مرفوعا من حج ولم يرفث ولم يفسق رجع من ذنوبه كيوم ولدته امه وحديث مسلم مرفوعا ان الاسلام يهلم ما كان قبله وان الهجرة تهدم ما كان قبلها وان الحج يهدم ما كان قبله الخ. (رد المحتار هامش الدرا المختار ۲: ۲۷۶ مطلب في تكفير الحج الكبائر)

چهل مسائل حج

د مسائل حج متعلق مختلف قسم کتابونه لیکلې شوې دي، په پښتو ژبه کښ مفتی صاحب لیکلې شوې رساله (مسائل حج) هم ضروری او په اهو مسائلو باندې مشتمله ده، په هغې کښ د حج او عمرې هغه مسائل ذکر کړې شوې دي، چه ډیر ضروری دي، او عوام په هغې کښ اکثر غلطی کوي، د هغې رسالې نه یو څو اهم او ضروری مسئلې د عوامو د فائدي دپاره په فتاویٰ کښ شاملولې شي. از مرتب

مسئله: (۱) احرام: د حج یا عمرې نیت کولو ته وائي چه دهغې نه پس تلبیه او وئیلې شي، عوام خادرونو ته احرام وائي، دا غلطه ده، خادرونو ته د احرام خادرونه وئیلې شي. (معتبرات فقه)

مسئله: (۲) اضطباع: دې ته وائي چه د طواف په وخت کښ اووه واړه چکرو کښ ښې لاس او اوږه د خادر نه بهر پریخودلې شي.

مسئله: (۳) رمل: هغې عمل ته وئیلې شي، چه د طواف په اولنی درې چکرو کښ په ټوپونو سره اوگې خوزولو سره نژدې نژدې قدمونه ایښودلو سره تیز تیز تلل، لیکن منډه به نه وهی.

مسئله: (۴) هدی: هغې گډه، چیلې، غوا، مېښه او اوبښ ته وئیلې شي، چه په مني او حرم کښ ذبح کولې شي، او په هغې کښ د قربانی شرائط موجود وي.

مسئله: (۵) جنایت: د احرام یا حرم بې حرمتی کولو ته وئیلې شي.

مسئله: (۶) جزا او كفاره: د جنایت سزا ته وئیلې شي.

مسئله: (۷) دم: د گډه وغیره حلالولو ته وئیلې شي.

مسئله: (۸) صدقه: د سرسایه په مقدار غله وغیره خیراتی ورکولو ته وئیلې شي.

مسئله: (۹) زمین حرم: مکه معظمه او د مکې معظمې نه خلور واړو طرفونو ته یو معلومې زمکې ته وئیلې شي.

مسئله: (۱۰) زمین حل: د حرم د زمکې نه تر بهر میقاته پورې زمکې ته وئیلې شي.

مسئله: (۱۱) میقات: هغې مقام ته وئیلې شي، د کوم ځای نه چه د حج یا عمرې احرام ترلې شي. (معتبرات فقه)

مسئله: (۱۲) آفاق: د میقات نه بهر زمکې ته وئیلې شي.

مسئله: (۱۳) .. که یو متمتع عمره ادا کړي، او بیا مکه کښ پاتې شي، نو دا متمتع ددې عمرې او حج په مینځ کښ عمرې کولې شي، او په هغه باندې دم لازم نه دي. (ارشاد الساری، منحة الخالق وغیره)

مسئله: (۱۴) په رمضان کښ عمره مستحب ده، او ددې عمرې ثواب د حجة الوداع برابر دي. (ابوداؤد)

مسئله: (۱۵) چاسره چه دومره مال وي، چه دهغه د حیثیت مطابق دهغه کرایه، نفقه او دهغه د اهل عیال د نفقې دپاره د واپس کیدو پورې کافی وي، نو په هغه باندې حج فرض دي. (شامي)

مسئله: (۱۶) په چا باندې چه قرض وي، لکه مهر وغیره، ددې قرض نه علاوه که مخکښ مقدار مال ده سره وي، نو په ده باندې حج فرض دي، گڼی نه دي. (شامي)

مسئله: (۱۷) که د یو تاجر ذریعه معاش تجارت وي، نو په هغه به حج هغه وخت کښ فرض وي، چه د کرایې او نفقې نه علاوه ده سره دومره مال باقی وي، چه په هغې باندې د تجارت کاروبار چلیدې شي. (هنديه)

مسئله: (۱۸) د چا سره چه دومره مال وی، چه د حج دپاره کافی وی، لیکن د مدینې منورې ته د تللو او د تبرکاتو وغیره گنجائش ورسره نه وی، نو په هغه حج فرض دي. (قواعد الفقه)

مسئله: (۱۹) که د چا سره مال وی، لیکن د اوسیدو کور ئې نه وی، نو که هغه د قافلو د روانیدو نه مخکېن یا د شوال شروع کیدو نه مخکېن کور وانه خستلو، نو په هغه حج فرض شو. (هندیه)

مسئله: (۲۰) که فقیر سړې تکلیف برداشت کړی، او میقات ته خپل ځان ورسوی، او د حج نیت وکړی، یا د فرض حج نیت وکړی، نو دهغه ذمه د حج د فریضې نه خلاصه شوه، که ددې نه پس غنی شو، نو په هغه دوباره حج فرض نه دي، او که دا فقیر په میقات کېن د نفلی حج نیت وکړی، نو دا نفل حج شو، او فرض حج به بیا ادا کوی. (شرح لباب)

مسئله: (۲۱) که بنځه د خاوند یا محرم نه بغیر د حج سفر اختیار کړی، نو حج ادا شو، لیکن دا سفر د گناه سفر دي، اگر چه په بندرگاه یا اترپورت باندې محرم یا خاوند ولاړ وی.

مسئله: (۲۲) محرم هر هغه سړې ته وئیلې شی چه دهغه سره نکاح همیشه دپاره حرام وی، البته ددې فتنې په زمانه کېن رضاعی ورور، دیوت او بې غیرته خاوند او دځوانې ښواخي خپل ځوم سره په هر سفر باندې تلل جائزه دي (شامی)

مسئله: (۲۳) د حاجیانو سره جلب کول د ثواب کار دي، که د ثواب یا اکرام یا امداد په ارادې سره وی، او که د ریا، فخر یا د حاجیانو د نزدیکت حاصلولو دپاره وی، نو د عذاب کار دي، دغه رنگه د حاجیانو استقبال که د دعا کولو یا اکرام کولو یا امداد کولو دپاره وی نو د ثواب کار دي، او که د نورو غرضونو دپاره وی، نورسم قبیح او کار عذاب دي. (قواعد شرع)

مسئله: (۲۴) د صلاة احرام په وخت کېن به اوږې او سرپټوی. (شرح لباب، قواعد فقه)

مسئله: (۲۵) د صلاة احرام نه پس متصل نیت کول یا تلبيه وئیل نه فرض دي

او نه شرط دي، لهذا که د موسم د خرابۍ په وجه سره صلاة احرام په اترپورت کېن ادا کړی، او نیت او تلبيه د جهاز د روانیدو نه پس وکړی، نو په دې کېن هېڅ گناه نشته. (قواعد فقه)

مسئله: (۲۶) کوم خلق چه د حج تمتع اراده لري، لکه پاکستانی حاجیان، نو د عمرې احرام وټړی، دهغه دپاره او دغه رنگه د نورو محرمو دپاره د طواف نه مخکېن اضطباع کول خلاف سنت دي. (شرح لباب)

مسئله: (۲۷) چه کله مکې معظمې ته ورسې، نو هغه ته اجازت دي چه اول سامان وغیره مناسب ځائي ته ورسوی، او دهغې نه پس طواف یا عمره وکړی. (شرح لباب)

مسئله: (۲۸) د طواف د نیت کولو نه پس دي د حجر اسود طرف ته لاړ شی، او خوله او دواړه لاسونه او تندي دي په حجر اسود باندې کیږدي، او درې ځله دي ښکل کړی خو چه د چپ چپ اواز رانشی.

مسئله: (۲۹) په حجر اسود خوشبو وغیره وی، ددې وجه نه محرم دپاره احتیاط پکار دي، چه دهغې نه چپه وانخلي. (قواعد فقه)

مسئله: (۳۰) چه کله رکن یماني ته ورسې، نو دواړه لاسونه یا صرف یو لاس به په هغې ایځدي، نه به هغه ښکلوی او نه به پرې تندي ایږدي، البته د امام محمد رحمه الله په نزد د رکن یماني ښکلول سنت دي، او که لاس ایښودل مشکل وی، نو اشاره نه دي کول پکار، د اشارې نه بغیره دي روان شی.

مسئله: (۳۱) که د رش د وجه نه رمل نه کیږي، نو طواف لره دي مؤخر کړی، او که د رش د کمیدلو امید نه وی، نو طواف دي شروع کړی، او په اول دریو چکرو کېن که موقع ملاؤشی نو رمل دي وکړی. (شامی)

مسئله: (۳۲) خانه کعبې ته کتل عبادت دي، لیکن د طواف دوران کېن به خانه کعبې ته نه گوري. (غنیه، ایضاح نووی)

مسئله: (۳۳) که طواف کونکې د مونځ گزارو مخې ته تیریري، نو جائز دي. (شامی)

مسئله: (۳۴) که چا په ناپاکه کپړه کښ طواف وکړو، نو دا مکروه دی، لیکن په ده باندې نه دم واجب دي، او نه صدقه، که دا طواف فرض وی او که واجب یا سنت یا نفل وی، او که لږه کپړه ناپاکه وی او که ټوله ناپاکه وی.

مسئله: (۳۵) صلاة طواف په مسجد حرام، زمین حرم، او زمین حل هر ځای کښ کول جائز دی، البته افضل دادی، چه دمقام ابراهیم عليه السلام شاته وی، یا د میزاب رحمت لاندې وی. (شامی) مسئله: (۳۶) که چا زیات طوافونه وکړل، او په آخر کښ دهر طواف دپاره دوه دوه رکعتونه خونونه ادا کړل نو ذمه ئې فارغه شوه، اگر چه دا طریقه مکروه ده، (شامی، شرح لباب)

مسئله: (۳۷) په آب زمزم سره تبرکا چار اندام او غسل کولې شی، البته په دې باندې استنجا او د بې اودسه سړې اودس کول، د جنابت غسل کول، او پلیتی وینځل مکروه دی، (شرح لباب) په جمات کښ اودس او غسل کول مکروه دی، ددې وجه نه په آب زمزم د جمات نه بهر په پاک ځای کښې اودس او غسل کول پکار دی. (بحر، شامی)

مسئله: (۳۸) د آب زمزم په ولاړه څکل بغیر د کراحت نه جائز دی، او داسې نه ده چه ددې په ولاړه باندې څکل مستحب دی. (شامی)

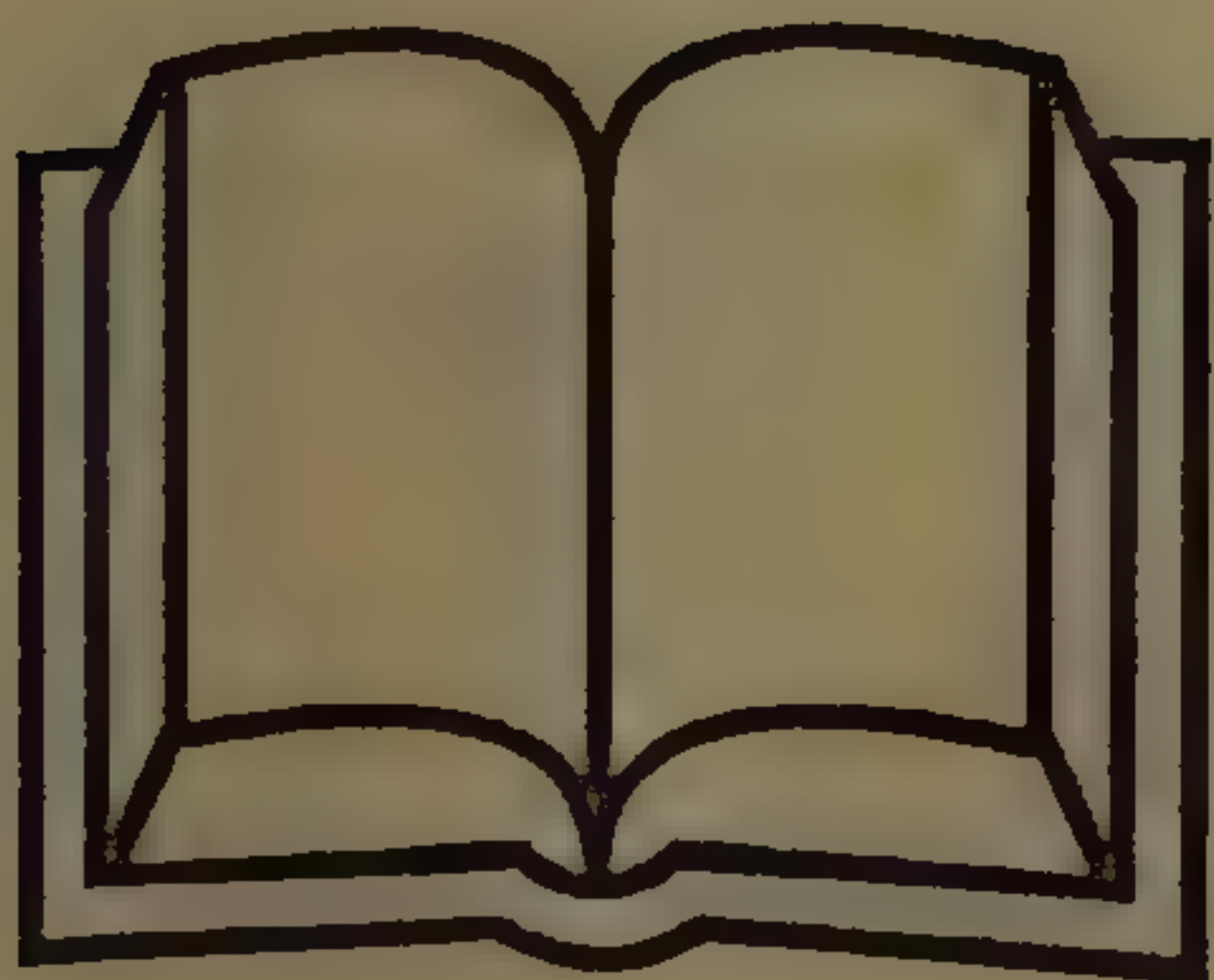
مسئله: (۳۹) که چا د خلورمې حصې نه کم سر وځړولو، یا کم ئې کړو، نو دې د احرام نه وتلې نه دي، که کپړې واغوندی یا خوشبو استعمال کړی، نو په ده باندې صدقه یا دم لازم کیږي. (شامی وغیره)

مسئله: (۴۰) چا چه فرض حج نه وی کړې، دهغه دپاره افضل دادی، چه اول حج ادا کړي. او د حج نه پس دې د روضې مبارکې زیارت ته لاړشی، او که دا حج نفلی وی، نو هغه ته اختیار دي، چه اول د زیارت دپاره مدینې منورې ته لاړشی، یا اول حج ادا کړي، او د کوم حاجی چه لاره په مدینه منوره وی، هغه دې اول د روضې مطهرې زیارت وکړي، (شرح لباب) په مدینه منوره کښ حجره شریف ښکلول، لاس پزې ایږدل، سجده ورته کول، ټیټیدل او زمکه ښکلول وغیره ټول ناجائز دي. (شرح لباب)

فتاویٰ دیوبند پاکستان المعروف

فتاویٰ فریدیه خلورم جلد

مسائل مشورہ

مسائل منشورہ

د دار الحرب د اثر لاندې چه کوم ملکونه دی.

د هغې نه د حج د پاره تلل ممنوع نه دی

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره كېن چه زمونږ د مهمند ايجنسي نه خلق د افغانستان په لاره حج د پاره ځي، ځكه چه سهولتونه هم زيات دي، او پيسې هم كمې خرج كيږي، اوس بعضې خلق وائي، چه په افغانستان باندې د روسيانو د قبضي نه پس د مسلمان د پاره د كابل په لاره باندې حج ته تلل جائز نه دي، دا مسئله كومه حده پورې صحيح ده؟ او زمونږ خلق هم د غسې كابل ته ځي راځي، لكه څرنگه چه مخكېن تلل راتلل؟ بينوا توجروا

المستفتي: مولوی نور الرحمن يکه غنډ مهمند ايجنسي ۲۰ رمضان ۱۴۰۵ هـ
الجواب: هر کله چه د روس او چين نه د بيت الله شريف حج ته تلل ممنوع شرعي نه دی، نو دهغوی د اثر لاندې ملکونو نه به څرنگه ممنوع وي (۱)، او چه کوم اسلامي ملکونه د امريکې ذهني غلامان بلکه محکوم دی، هلته نه به د سفر حج څه حيثيت وي؟ وهو الموفق

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين: كل مصرفه وال من جهتهم (اي الكفرة) تجوز فيه اقامة الجمع والاعیاد واخذ الخراج وتقليد القضاة وتزويج الايامی لاستيلاء المسلم عليه..... واما بلاد عليها ولاية كفار فيجوز للمسلمين اقامة الجمع والاعیاد ويصير القاضي قاضيا بتراضی المسلمين فيجب عليهم ان يلتمسوا واليا مسلما منهم.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۴: ۳۲۲ مطلب في حكم تولية القضاء في بلاد تغلب الكفار)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

..... قال الله تعالى: .....

ويطوف عليهم ولدان

مخلدون، اذا رايتهم حسبتهم

لؤلؤا منشورا.

..... [الدھر: ۱۹] .....

.....

د عمرې په ویزی باندې سعودي عرب ته تلل
او هلته کښ مزدوری کول شرعا ممنوع نه دی

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه يو سړې د عمرې دپاره لاړ شي، بيا په هغې ویزی سره هلته کښ مزدوری کوي، هغه دپاره دا مزدوری کول څنگه دي؟ بينوا توجروا

المستفتی: محمود خان ترناب فارم پشاور ۱۸ ذی قعدة ۱۳۹۷ هـ

الجواب: په مسلمان باندې يو اسلامي ملک ته تلل راتلل بندول يو کافرانه نظام دي، چه د بعضي مصلحتونو په وجه مسلمانانو بادشاهانو خپل کړې دي، پس ددې قانون مخالفت کول قانوني جرم دي، اسلامي جرم نه دي، او د جائز ملازمت نفع بهر حال حلاله ده (۱)، او که دا وسيدل شرعا ممنوع وي، بيا هم په نفع کښ د حرمت هيڅ وجه نشته. وهو الموفق

عمره ادا کولونه پس محنت مزدوري د پاره قيام کول اسلامي جرم نه دي

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه بنده د عمرې په ویزی باندې سعودي عرب ته تلل او هلته کښ عمره کول غواړي، د عمرې نه پس د بنده اراده هلته کښ د محنت مزدوري ده، آيا په اسلام کښ دا جائز دي، چي سړې د عمرې دپاره لاړ شي، او هلته کښ د محنت مزدوري دپاره قيام وکړي؟ بينوا توجروا

المستفتی: حاجي عطا محمد اضاخيل نوبار ۲۱ رمضان ۱۴۰۱ هـ

الجواب: دا طريقه صرف قانوني جرم دي (۲) اسلامي جرم نه دي، لکه څرنگه

﴿۱﴾ عن رافع بن خديج قال قيل يا رسول الله اى الكسب اطيب قال عمل الرجل بيده وكل بيع مبرور رواه احمد.

(مشکوٰۃ المصابيح ۲۴۲: ۱ باب الكسب وطلب الحلال الفصل الثالث)

(۲) اگرچه دا د سعودي حکومت د قانون خلاف ورزي ده، او دا انتهائي غير مناسب طريقه ده، ځکه چه بيا د حکومتی سزا په وجه تکليف او چټول وي، او عزت نفس مجروح کيږي، او د تذليل او تحقير هر وخت کښ خطر موجوده وي. (از مرتب)

چه د حج او عمرې دپاره تللو کښ د تجارت اراده ساتل اسلامي جرم نه دي.
(۱) وهو الموفق

د حاجي د پاره د سعودي عرب نه سره زر راوړلو کښ هيڅ گناه نشته

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه که يو سړې حج ته لاړ شي، او په واپسي کښ هغه د ځان سره په پټه سره زر راوړي، بيا دلته کښ دهغې کاروبار وکړي او نفع وگټي، او په دې نفع باندې لوټي کاروبار شروع کړي، دا حلال دي او که حرام؟ تاسو په دې باندې دلائل پيش کړئ، او په مسئله باندې د دارالعلوم مهر او دستخط کيدل ضروري دي؟ بينوا توجروا

المستفتی: اشتياق حسين طورو روډ هوتي مردان ۱۹۲۹/۸/۴

الجواب: د سعودي عرب نه د حاجي دپاره سره زر راوړلو کښ هيڅ گناه نشته، هرکله چه مقصود بالذات حج وي، قال الله تعالى ليس عليكم جناح ان تبتغوا فضلا من ربكم (الاية) (۲) بيشکه که يو کس داسي وي، چه د هغه مقصد په سروزرو کښ وي، يعنی که د سروزرو راوړلو اميدنه وي نو بيا حج

﴿۱﴾ عن ابي امامة التيمي قال قلت لابن عمر: انا نكرى فهل لنا من حج؟ قال اليس تطوفون بالبيت، وتأتون المعرف، وترمون الجمار، وتحلقون رؤوسكم؟ قال قلنا: بلى، فقال ابن عمر: جاء رجل الى النبي ﷺ فسأله عن الذي سألتني، فلم يجبه، حتى نزل عليه جبريل بهذه الآية "ليس عليكم جناح ان تبتغوا فضلا من ربكم" فدعاه النبي ﷺ فقال: انتم حجاج.

(تفسير ابن كثير ۱: ۳۸۶ البقرة آيت: ۱۹۲)

﴿۲﴾ قال العلامة الخلوټي الصاوي المالكي: فلا بأس بالتجارة بالحج اذا كانت لا تشغله عن افعاله واختلف هل التجارة تنقص ثواب الحج اولا، قال بعضهم ان كانت التجارة اكبرهمه ومبلغ علمه سقط الفرض عنه وليس ثوابه كمن لا قصد له الا الحج، وان استوى الامران فلا يلزم ولا يمدح وان كانت التجارة تبعا للحج فقد حاز خير الدنيا والآخرة. (حاشية الصاوي على الجلالين ۱: ۱۵۳ سورة البقرة آيت: ۱۹۸)

د عمرې په ویزی باندې سعودی عرب ته تلل
او هلته کښ مزدوری کول شرعا ممنوع نه دی

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه يو سړې د عمرې دپاره لاړ شي، بيا په هغې ویزی سره هلته کښ مزدوری کوي، هغه دپاره دا مزدوری کول څنگه دي؟ بينوا توجروا

المستفتی: محمود خان ترناپ فارم پشاور ۱۸ ذی قعدة ۱۳۹۷ هـ

الجواب: په مسلمان باندې يو اسلامي ملک ته تلل راتلل بندول يو کافرانته نظام دي، چه د بعضي مصلحتونو په وجه مسلمانانو بادشاهانو خپل کړې دي، پس ددې قانون مخالفت کول قانوني جرم دي، اسلامي جرم نه دي، او د جائز ملازمت نفع بهر حال حلاله ده (۱)، او که دا وسيدل شرعا ممنوع وي، بيا هم په نفع کښ د حرمت هيڅ وجه نشته. وهو الموفق

عمره ادا کولونه پس محنت مزدوري د پاره قيام کول اسلامي جرم نه دي
سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه بنده د عمرې په ویزی باندې سعودی عرب ته تلل او هلته کښ عمره کول غواړي، د عمرې نه پس د بنده اراده هلته کښ د محنت مزدوري ده، آيا په اسلام کښ دا جائز دي، چي سړې د عمرې دپاره لاړ شي، او هلته کښ د محنت مزدوري دپاره قيام وکړي؟ بينوا توجروا

المستفتی: حاجي عطا محمد اضاخيل نوبهار ۲۱ رمضان ۱۴۰۱ هـ

الجواب: دا طريقه صرف قانوني جرم دي (۲) اسلامي جرم نه دي، لکه څرنگه
(۱) عن رافع بن خديج قال قيل يا رسول الله اي الكسب اطيب قال عمل الرجل بيده وكل بيع مبرور رواه احمد.

(مشکوٰۃ المصابيح ۲۳۲: ۱ باب الكسب وطلب الحلال الفصل الثالث)

(۲) اگرچه دا د سعودی حکومت د قانون خلاف ورزی ده، او دا انتهائي غير مناسب طريقه ده، ځکه چه بيا د حکومتی سزا په وجه تکليف او چتول وي، او عزت نفس مجروح کيږي، او د تذليل او تحقير هر وخت کښ خطر موجوده وي. (از مرتب)

چه د حج او عمرې دپاره تللو کښ د تجارت اراده ساتل اسلامي جرم نه دي.
(۱) وهو الموفق

د حاجي د پاره د سعودی عرب نه سره زر راوړلو کښ هيڅ گناه نشته

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه که يو سړې حج ته لاړ شي، او په واپسي کښ هغه د ځان سره په پټه سره زر راوړي، بيا دلته کښ دهغې کاروبار وکړي او نفع وگټي، او په دې نفع باندې لوڼي کاروبار شروع کړي، دا حلال دي او که حرام؟ تاسو په دې باندې دلائل پيش کړئ، او په مسئله باندې د دارالعلوم مهر او دستخط کيدل ضروري دي؟ بينوا توجروا

المستفتی: اشتياق حسين طورو روډ هوتی مردان ۱۹۲۹/۸/۴

الجواب: د سعودی عرب نه د حاجي دپاره سره زر راوړلو کښ هيڅ گناه نشته، هرکله چه مقصود بالذات حج وي، قال الله تعالى ليس عليكم جناح ان تبتغوا فضلا من ربكم (الاية) (۲) بيشکه که يو کس داسی وي، چه د هغه مقصد په سروزرو کښ وي، يعنی که د سروزرو راوړلو اميدنه وي نو بيا حج

(۱) عن ابي امامة التيمي قال قلت لابن عمر: انا نكرى فهل لنا من حج؟ قال اليس تطوفون بالبيت، وتأتون المعرف، وترمون الجمار، وتحلقون رؤوسكم؟ قال قلنا: بلى، فقال ابن عمر: جاء رجل الى النبي ﷺ فسأله عن الذي سألتني، فلم يجبه، حتى نزل عليه جبريل بهذه الآية "ليس عليكم جناح ان تبتغوا فضلا من ربكم" فدعاه النبي ﷺ فقال: انتم حجاج.

(تفسير ابن كثير ۳۸۶: ۱ البقرة آيت: ۱۹۲)

(۲) قال العلامة الخلوټي الصاوي المالكي: فلا بأس بالتجارة بالحج اذا كانت لا تشغله عن افعاله واختلف هل التجارة تنقص ثواب الحج اولا، قال بعضهم ان كانت التجارة اكبرهمه ومبلغ علمه سقط الفرض عنه وليس ثوابه كمن لا قصد له الا الحج، وان استوى الامران فلا يلزم ولا يمدح وان كانت التجارة تبعا للحج فقد حاز خير الدنيا والآخرة. (حاشية الصاوي على الجلالين ۱: ۱۵۳ سورة البقرة آيت: ۱۹۸)

دپاره نه ځی، په دې صورت کښ به دا سړې د سفر حج د ثواب نه محرومه وی. (۱) وهو الموفق

د مقامات مقدسه په نمونو سره د مناسک حج تعلیم ورکول جائز دی

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه د آسانی دپاره که یو سړې د خانه کعبې او نورو مقامات مقدسه د نمونو په ذریعې سره د مناسک حج تعلیم ورکول غواړی. نو ددې شرعی حیثیت څه دي؟ بینوا توجروا

المستفتی: پروفیسر محبوب گل اکوړه خټک ۲ شوال ۱۴۰۲ هـ

الجواب: په دې طریقې سره یعنی طریقه تمثیل سره تعلیم ورکول فائده مند او مؤثر وی، ددې وجه نه په قرآن مجید او حدیث کښ ډیر تمثیل ذکر شوي دي. کالتمثیل بالکلب (۲) ویت العنکبوت (۳) وتشییک الاصابع (۴) والخط المحيط بالخطوط وغير ذلك (۵). وهو الموفق

(۱) قال العلامة ابن نجيم: وتجريد السفر عن التجارة احسن ولو اتجر لا ينقص ثوابه كالغازي اذا اتجر كما ذكره الشارح في السير واما عن الرياء والسمعة والفخر ظاهرا او باطنا ففرض وخلط التجارة بهذا القسم كما في فتح القدير مما لا ينبغي.

(البحر الرائق ۲: ۳۰۹ كتاب الحج قيل فرض مرة على الفور)

(۲) قال الله تبارك وتعالى: فمثلته كمثل الكلب ان تحمل عليه يلهث او تتركه يلهث. (سورة الاعراف: پاره: ۹ آیت: ۱۷۶)

(۳) قال الله تبارك وتعالى: مثل الذين اتخذوا من دون الله اولياء كمثل العنكبوت. (سورة العنكبوت آیت: ۲۱ پاره: ۱۰)

(۴) عن ابي سعيد قال قال رسول الله ﷺ ..... قال فيلتام عليه حتى يلتقي عليه وتختلف اضلاعه قال قال رسول الله ﷺ باصابعه فادخل بعضها في جوف بعض الخ. (سنن الترمذي ۲: ۲۹ بعيد باب ماجاء في صفة اواني الحوض)

(۵) عن عبد الله قال خط النبي ﷺ خطا مربعا وخط ..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

د وی سی آر وغیره په ذریعې په جماتونو

کښ د مناسک حج او عمرې تعلیم ورکول

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه په جماتونو کښ د وی سی آر وغیره د فلم په ذریعې سره د مناسک حج وعمره تربیت ورکول جائز دی او که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: داکتر ریاض الرحمن ستيلائي ټاون راولپنډی ۱۷ رمضان ۱۴۰۵ هـ

الجواب: دا بصری تربیت د ساه لرونکي په تصوير اخستلو باندې موقوف دي (۱) لهذا دا د تربیت طریقه بهر حال ناجائز ده، که په جمات کښ وی یا د جمات نه بهر په کور کښ، د دینی کارونو تعلیم په غیر دینی طریقې سره ورکول جائز نه دی، اود اعتراض قابل دی (۲) تعجب دي چه د تیرې زمانې

(بقیه حاشیه) خطا في الوسط خارجا منه وخط خططا صغارا الى هذا الذي في الوسط من جانبه الذي في الوسط فقال هذا الانسان وهذا اجله محيط به وهذا الذي هو خارج امله وهذا الخطط الصغار الاعراض فان اخطأه هذا نهسه هذا وان اخطأه هذا نهسه هذا، وعن انس قال خط النبي ﷺ خطوطا فقال هذا الامل وهذا اجله فينما هو كذلك اذ جاءه الخط الاقرب رواهما البخاري. (مشکوٰۃ المصابيح ۲: ۳۲۹ باب الامل والحرص الفصل الاول)

(۱) وفي المنهاج: اعلم ان صناعة صور الحيوانات حرام مطلقا صغيرة كانت او كبيرة لورود اللعنة على المصور رواه البخاري ولورود تعذيبه بنفخ الروح فيها رواه البخاري، وفرق الصورة من العكس واضح لان الصورة تكون باقية والعكس لا يبقى بعد زوال المحاذاة كعكس الرأى في المرآة والماء وبالصناعة الجديدة يبقى ويقال له الصورة فحكمه حكم الصورة. (منهاج السنن شرح جامع السنن للترمذي ۵: ۲۱۵ باب ماجاء في الصورة)

(۲) د حج فلم جوړولو او اورولو کښ چه کومې فائدي بيانولې شی، مثلا د حج شوق پیدا کول، او د حج په طریقه کښ آسانی وغیره، لیکن بل طرف ته ددې گناه د فائدو نه زیاته ده، مثلا د سا لرونکي تصویرونه، غیر محرمات او شعائر حج لره د تماشې په طور باندې پیش کول، وغیره ټول حرام دی، بلکه دا د پیران پیر شیخ عبد القادر جیلانی ددې قول مصداق دي، (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

باندیسیانو به په سمعی طریقې سره تربیت حاصلولې شو، او د ننې زمانې هوښیار خلق دا تربیت نشی حاصلولې، بهر حال مناسب داده، چه حکومت د سرکاری ملازمینو نه علاوه د هرو سلو کسانو دپاره یو مستند عالم امیر مقرر کړی، او دهغه د هداياتو مطابق په هغوی حج کوی. وهو الموفق

د ملازمینو د حج کمیټې د پاره شرائط و ضوابط او پالیسی

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه ملازمینو یوه حج کمیټې جوړه کړې ده، (۱) د هر خوا هڅمند ملازم نه به پنځلس روپۍ ماهوار کټوتی کيږی. (۲) ددې پیسو نه به هر کال د جمع شوي پیسو مطابق ملازمینو لره حج ته لیږلې شی.

(۳) ددې سړو انتخاب به قرعه اندازی سره کيږی.

(۴) د چا نوم چه په قرعه کښ راوټو، هغه ته اجازت دي چه هغه خپل پلاریا ښځه وغیره ولیږی.

(بقیه حاشیه) قال الشيخ عبد القادر الجيلی: لو قال عادی انی متی شربت الخمر کففت عن الحرام لم یسح له ولو قال عادی اذا شهدت المرد والاجنبیات و خلوت بهم اعتبرت فی حسنهم لم یجوز له ذلک واجیب ان الاعتبار بغير المحرمات اکثر من ذلک وانما هذه طريقة من ارادة الحرام بطریق الله عز وجل فیرکب هواه فلا نسلم لاصحابها ولا نلتفت اليهم. (غنیة الطالبین ۲۵)

بهر حال د حج د فلم جوړولو ضرر عام دي، او د حج د احکاماتو نه دیو حاجی نه خبریدل ضرر خاص دي، چه په ډیرو جائزو طریقو سره لرې کولې شی، او ددې قسمه حالاتو کښ د فقهاؤ مسلمة قاعده ده، چه:

یتحمل الضرر الخاص للفع الضر العام، وقال الشيخ محمد خالد الآتاسی: وهذه قاعدة مهمة من قواعد الشرع مبنية على المقاصد الشرعية في مصالح العباد استخرجها المجتهدون من الاجماع ومعقول النصوص، فقد ذكر حجة الاسلام الامام الغزالي في المستصفی ما ملخصه ان الشرع انما جاء ليحفظ على الناس دينهم وانفسهم وعقولهم وانسابهم واموالهم فكل ما يكون بعكس هذا فهو مضرة يجب ازلتها ما امکن. (شرح المجله للآتاسی ۲۶: ۱ ماده: ۲۶) ..... از مرتب

(۵) که په قرعه کښ د ادارې نه هم نوم راوټو، او د ملازمینو د طرف نه هم، نو په دې صورت کښ هم ملازمین د طرف نه خپل پلاریا ښځه حج ته لیږلې شی. (۶) ریتائزمنت پورې که دیو ملازم نوم په قرعه کښ راوټو، نو په دې صورت کښ که هغه ملازم غواړی نو خپلې پیسې واپس اخستلې شی، په شرط ددې چه دهغې کټوتې پنځو کالو پورې شوي وی؟ بینوا توجروا

المستفتی: مرزا الیاس احمد واه کینت ورکس راو لپنډی. ۹ رمضان ۱۴۰۹ هـ

الجواب: (۱) دا شرط او ضابطه خلاف شرع نه ده.

(۲) دویم شرط هم خلاف شرع نه دي.

(۳) دا قرعه جائز ده په دې کښ گټل بیلل نشته.

(۴، ۵) دا شرائط هم جائز دی.

(۶) دا خلاف شرع دي، ځکه چه دا کټوتی د ملازم د ملکیت نه خارج (وقف) نه ده، بلکه د کمیټې سره امانت دي، د ملازم یا د هغه د وارثانو د اجازت نه بغیره به هیڅ کټوتی اخستلې نشی. وهو الموفق

د حج کمیټې شرعی حیثیت

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه دلته کښ د غوړو په ملز کښ مزدورانو متفقه طور باندې د حج کمیټې په نوم باندې یو تنظیم جوړ کړې دي، چه هر کال د قرعه اندازی په ذریعه منتخب شده ملازمینو لره د بیت الله شریف د حج دپاره لیږی، او د غوړو د ملز ملازمینو دپاره دا ضروری مقرر کړې شوي دي، چه هغوی به هره میاشته په خوښه یا په ناخوښه لس روپۍ لازما کمیټې کښ جمع کوی، گنی د حج کمیټې په قانون کښ د یونین په بنیاد چنده نه ورکونکی ملازم خلاف تادیبی کاروائی کولو سفارش هم شوي دي. او تاسو ته درخواست دي، چه د قرآن و حدیث او فقه او اجماع امت په رنرا کښ په حوالې سره ولیکی چه دا کار کوم حده

پوری صحیح دی، ایا پہ دی صورت کنس به دهغه عازم حج حج ادا شی، او دا حج به نفلی وی او که فرضی؟ بینوا توجروا

المستفتی: حمید الرحمن خطیب فضل ویجیتیل گهی ملز اسلام آباد.

الجواب: داسی تنظیم جوړول بذات خود نه ممنوع دی، او نه مطلوب، البته په جبری طریق سره بغیره د خوښی نه چنده اخستل ممنوع دی. لحدیث لا یحل مال امری الا بطیب نفس منه. رواه البیهقی (۱). او په اکثر و موقعو کنس قرعه په جوارۍ کنس داخله ده، لیکن د انتظام قائم ساتلو دپاره ممنوع نه ده، کما عند القسم والاقسام وغیره (۲) پس که یو سړی د ټولو شریکانو په خوښی سره ددی فنډ نه باقاعده مجوزه رقم حاصل کړی او حج وکړی نو د نیت مطابق دهغه حج به ادا کیږی. وهو الموفق

د حج کمیټۍ په فنډ کنس د غیر مسلم چنده ورکول

سوال: څه فرمائی علماء دین شرع متین دې مسئلې باره کنس چه څه موده مخکنس د گهی ملز اسلام آباد مسلمانانو مزدورانو د حج کمیټۍ په نوم سره یو تنظیم جوړ کړو، په خپلو کنس ئې دا مقرر کړه، چه هر مسلمان به رضا کارانه طور باندي لس روپی د میاشتي د حج کمیټۍ په فنډ کنس ورکوی، دې دپاره چه هر کال د قرعه اندازی په ذریعه یو مزدور د حج دپاره ولیږلې شی، اوس دلته کنس غیر مسلمه مزدوران اصرار کوی، چه مونږ به هم بغیر د څه قید او

﴿۱﴾ رواه البیهقی فی شعب الایمان ۱۰۰:۶ والدارقطنی فی المجتبی کما فی مشکوٰۃ ۲۵۵:۱ وفی روایة ابن حبان رقم: ۵۹۷۸ والحاکم ۶۳۷:۳ لا یحل لامری ان یاخذ عصا اخیه بغیر طیب نفس منه، وفی الباب عن ابن عمر ویلفظ لا یحلن احد ماشیه احد بغیر اذنه الحدیث متفق علیه. (بلوغ المرام ۲۸۸:۱ باب الصلح)

﴿۲﴾ قال العلامة الحصکفی: ویکتب اسمیهم ویقرع لتطیب القلوب لمن خرج اسمه اولاً فله السهم الاول الخ.

(الدرا المختار علی هامش ردالمحتار ۵: ۱۸۴ کتاب القسم)

شرط نه په خپله خوښه په دې کمیټۍ کنس چنده ورکوو، اوس سوال دادی، چه دهغوی نه دا چنده اخستل جائز دی او که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: اصغر علی مغل ویجیتیل گهی ملز اسلام آباد ۷/۱۲/۱۹۸۵

الجواب: د غیر مسلم نه دا امداد حاصلول ناجائز نه دی، په دې کنس د مسلمان یا اسلام هیڅ توهین نشته، لهذا دا امداد به د مسلمان ممبر په چنده کنس لگولې شی. وهو الموفق

په حرم کنس د بنځو د محاذات مسئله

سوال: څه فرمائی علماء دین شرع متین دې مسئلې باره کنس چه (۱) په حرمین شریفین کنس که بنځې د سړو صفونو کنس یو ځایي یو مونځ او جمع ادا کوی، نو د سړو مونځ به صحیح وی او که نه؟ او د عام مونځونو او د جمعی د مونځ حکم یو دی، که جدا جدا؟

(۲) په معلم الحجاج کنس ئې لیکلې دی، چه سړی دې په حرم شریف کنس مونځ کوی لیکن بنځې دې په کور کنس مونځ کوی، په حرم شریف کنس به دهغوی د مونځونو په ثواب کنس زیاتوالی نه وی؟ بینوا توجروا

المستفتی: شیران تهائی لینډ ۱۸/۸/۱۹۹۰

الجواب: (۱) دا دهر یوې جمعی د مونځ حکم دی، چه د محاذات په صورت کنس د سړی مونځ فاسد کیږی، البته که امام د بنځو د اقتداء نیت ونکړی، او یا سړی په دې بنځې باندي (کومه چه د سړی په برابری کنس ولاړه وی)، انکار وکړی، یعنی مونځ شروع کولو نه پس چه کله په دې بنځې باندي په اشارې سره انکار وکړی، نو صرف ددې بنځې مونځ به فاسد وی (شامی باب الامامة) (۱)

﴿۱﴾ قال العلامة الحصکفی: وان نوى..... امامتها..... والا ينوها فسدت صلاتها كما لو اشاره اليها بالتأخير فلم تتأخر لتركها فرض المقام فتح، قال ابن عابدين: اى فلو حاذت المقتدى بعد الشروع واشار اليها بالتأخير ولم تتأخر فسدت صلاتها دونه.

(الدرا المختار مع ردالمحتار ۱: ۲۲۶ قبيل مطلب الواجب كفاية هل يسقط باب الامامة)

(۲) دا مسئلہ صحیح ده، او بنسٹو لره په حکیمانہ انداز سره پوهول پکار دی (۱) وهو الموفق

د حاجیانو په واپس باندې د دعوت طعام دپاره گډه و غیره حلالول

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه حاجيان کله د حج نه واپس راځي، نو خلق دهغوی دپاره دعوت طعام کوی، او گډه و غیره حلالوی، آیا دا حلاله کول حلال دی؟ بینوا توجروا
المستفتی: معین الدین ۱۹۷۴ | ۶ | ۲۵

الجواب: چه کله د ریا فخر او مباهات نه خالی وی (۲)، نو په دې ذبح کښ هېڅ خرج نشته، بلکه مسنون دی.....

(۱) په دې باره کښ د علماء اختلاف دي، چه په دې دواړو جماتونو کښ د مونځ ثواب څو چنده کیدل صرف فرضو سره خاص دي، او که نوافلو ته هم شامل دي، د احنافو او مالکوپه نزد د ثواب څو چنده زیاتیدل صرف د فرضو سره مخصوص دي، او د نوافلو په کور کښ ادا کول د قولي او فعلی نص په وجه افضل دی، شافعیه وائي، چه دا افضلیت نفلو ته هم شامل دي، اگر چه نوافل په کور کښ ادا کول دهغوی په نزد د اتباع سنت په وجه افضل دی، او دغه رنگې دا افضلیت فرضو او نفلو ته شاملیدل صرف د سرو په حق کښ مخصوص دی. د بنسٹو دپاره دا افضلیت نشته، لکه په فتح القدير کښ دا تحقیق کړې دي، او وئیلې ئې دي، چه دا ددې وجه نه دی، چه کله یوې بنسټې د نبی کریم ﷺ سره په جمعي کښ د شاملیدلو باره کښ تپوس وکړو، نو رسول الله ﷺ هغې ته و فرمائیل: چه هغه دې خپل کور کښ مونځ ادا کړی، حالانکه د بنسٹو دپاره جمات ته تلل جائز وو. (غنیه وفتح ملتقطا) - (عمدة الفقه ۶۶۱: ۴ کتاب الحج)

(۲) قال الملا علی قاری: (ان النبی ﷺ نهی عن طعام المتبارین) ای المتفاخرین وانما کره ذلك لما فيه من المباهاة والرياء وقد دعي بعض العلماء فلم يجب فقیل له ان السلف يدعون فيجيبون قال كان ذلك منهم للموافاة والمواساة وهذا منكم للمكاة والمباهاة وروی ان عمر وعثمان دعيا الى طعام فاجابا فلما خرجا قال عمر لعثمان لقد شهدت طعاما وددت اني لم اشهد قال ما ذاك قال خشيت ان يكون جعل مباهاة رواه ابو داؤد.
(مرقاة شرح مشکواة ۲: ۲۵۶ قبیل باب القسم کتاب النکاح)

لان النبی ﷺ ذبح حين قدم (۱) وكانت الصحابة رضی الله عنهم يطعمون علی زائرهم عند القدوم (۲). وهو الموفق

د طواف دوران کښ په اردو کښ دعا گانې غوختل

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه په حج کښ د طواف په دوران کښې اردو کښ دعا گانې لوستلو څه حکم دي؟ بینوا توجروا
المستفتی: انیس احمد... ۱۳ اگست ۱۹۸۳ء

الجواب: لوستلې شی، البته په یادو مختصر دعا گانې لوستل، (خصوصا هغه دعا گانې چه دهغې په معنی پوهیږی، دا اوفق بالسنت دی (۳) وهو الموفق
(۱) (عن جابر ان النبی ﷺ لما قدم المدينة) ای بعد الهجرة او بعد غزوة (نحر جزورا او بقره رواه البخاری) ای السنة لمن قدم من السفر ان يضيف بقدر وسعه وقال ابن الملك الضیافة سنة بعد القدوم.

(مرقاة المفاتيح ۷: ۳۳۲ باب آداب السفر)

(۲) عن ابي هريرة ..... فقال كلوا من هذه واخذ المدينة فقال رسول الله ﷺ اياك والحلوب فذبح لهم فاكلوا من الشاة ومن ذلك العذق الخ.

(مشکواة المصابيح ۲: ۳۶۸ باب الضیافة)

(۳) قال الملا علی قاری: قوله داعيا ای بالدعوات الماثورة وغيرها المتعارفة المشهورة فی محالها المستورة..... ويصح الفاظ الدعوات خصوصا الماثورات لتلا يلحن فيها.....
لكن الاظهر ان اختيار الماثور عنه ﷺ مستحب والمروى عن السلف مستحسن ويجوز الاكتفاء بما يرد على السالك ان كان اهلا لذلك.

(شرح لباب المناسك ۹۲، ۹۳ قبیل مطلب مهم فی قول العامة اللهم صل)

فصل فی الاحرام

د احرام پہ خادرونو کنب سپین رنگ مستحب دی

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دی مسئلہ بارہ کنب چہ عام طور باندی د احرام خادرونہ سپین رنگ وی. آیا سپین خادرونہ ضروری دی، یا د بل رنگ ہم کیدی شی؟ بینوا توجروا

المستفتی: بشیر احمد چترال... ۱۹۸۴ء

الجواب: د سپین رنگ خادرونہ مستحب دی، واجب نہ دی. (ارشاد الساری) (۱) وهو الموفق

احرام ترلو نہ پس یو خل تلبیہ وئیل شرط او زیاتہ وئیل سنت دی

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دی مسئلہ بارہ کنب چہ د احرام ترلو نہ پس خو خلہ تلبیہ لوستل پکار دی؟ دري خلہ لوستل ضروری دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: نامعلوم... ۱۹۷۴

﴿۱﴾ قال الملا علی قاری: ویلبس من احسن ثیابه..... ثوبین جدیدین تشبیہا بکفن المیت وهو الافضل او غسلین ای للطهارة والنظافة ابیضین وصف لثوبین وهو الافضل من لون آخر كما هو فی امر الکفن مقرر ولقوله عليه السلام البسوا الثياب البيض فانها اطهر واطيب وكفنوا فیها موتاكم رواه جماعة.

(ارشاد الساری ۲۸ فصل ثم يتجرد عن الملبوس المحرم)

الجواب: د احرام ترلو نہ پس د نیت دیارہ یو خل تلبیہ وئیل شرط دی، او دري خلہ وئیل مستحب او مسنون دی (شرح اللباب) (۱). وهو الموفق

پہ حالت د احرام کنب د اضطباع مسئلہ

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دی مسئلہ بارہ کنب چہ مونہ بعضی خلق وینو، چہ احرام ترلو پہ وخت کنب احرام پہ بنی اورہ باندی نہ اچوی، او بعضی خلق مکي معظمی تہ داخلیدو نہ پس د طواف کولو پہ وخت کنب احرام د بنی اورہ نہ لری کوی، او طواف شروع کری، پہ دی بارہ کنب صحیح مسئلہ خہ ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: شفیق الرحمن خٹک وادی بن هیش مشیط سعودیہ ۱۹۸۶ | ۶ | ۷

الجواب: دا اضطباع صرف پہ حالت طواف کنب (چہ احرام کنب وی او دهغی نہ پس سعی وی) سنت ده، نہ پہ مونخ او سعی کنب، (مناسک قاری وغیرہ) (۲). وهو الموفق

﴿۱﴾ قال الملا علی قاری: والتلبیة مرة فرض وهو عند الشروع لا غیر وتکرارها سنة ای فی المجلس الاول وكذا فی سائر المجالس اذا ذکرها وعند تغير الحالات كالاصباح والامساء..... مستحب مؤکد..... والاكثر مطلقا مندوب ای مطلوب شرعا..... ويستحب ان يكرر التلبیة فی كل مرة ای اذا شرعها ثلاثا وان یأتی بها ای بالثلاثة علی الولا.

(ارشاد الساری ۷۰ فصل شروط التلبیة)

﴿۲﴾ قال الملا علی قاری: اذا اراد الشروع فی الطواف ای فی طواف بعده سعی فانه حیث یسن الاضطباع والرمل له ینبغی ان یضطبع قبل شروعه فیہ بقلیل ولبس كما یتوهمه العوام من ان الاضطباع سنة جمیع احوال الاحرام بل الاضطباع سنة مع دخوله فی الطواف علی ما صرح به الطرابلسی وغیرہ لكن قال ولو اضطبع قبل شروعه فی الطواف بقلیل فلا بأس به. (المسالك المتقسط فی المنسک المتوسط ۸۸ فصل فی صفة الشروع فی الطواف)

د احرام ترلو او د هر طواف نه پس د دوؤ رکعتو مونځ حکم

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه د کتاب الحج مطبوعه فيروز سنز د مطالعې نه معلومېږي، چه د حج په موقع يو احرام ترلو نه پس او بل د هر طواف نه پس دوه رکعتو کول مستحب دي، ددې نه علاوه څه خاص مونځ په مناسک کښ مقرر نه دي، سوا د پنځه وخته مونځ نه، آيا دا صحيح دي؟ بينوا توجروا

المستفتي: اکرام الحق غفرله راولپنډي

الجواب: په در مختار وغيره (کتاب الحج) کښ مصرح دي، چه دا اول مونځ مستحب دي، او دويم واجب دي (۲). وهو الموفق

په حالت د احرام کښ د مونځ په وخت کښ اوږي**پټول او د ژوندي سړي دپاره طواف وغيره کول**

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه (۱) په حالت د احرام کښ به د مونځ په وخت کښ اوږي پټول وي، او که نه؟ (۲) د ژوندي سړي دپاره د عمرې يا د طواف کولو او ايصال ثواب کولو حيثيت څه دي؟ بينوا توجروا

المستفتي: عبد الله اکوړه خټک معرفت ناظم صاحب ۱۳ رجب ۱۴۰۱ هـ

﴿۱﴾ قال العلامة الحصكفي: وصلى ندبا بعد ذلك شفعا يعني ركعتين في غير وقت مكروه قال الشامي: اي بعد اللبس والتطيب.

(الدر المختار مع رد المختار ۲: ۱۷۱ فصل في الاحرام)

﴿۲﴾ قال العلامة الحصكفي: وختم الطواف باستلام الحجر استنانا ثم صلى شفعا في وقت مباح يجب على الصحيح بعد كل اسبوع عند المقام.

(الدر المختار على هامش رد المختار ۲: ۱۸۴ مطلب في طواف القدوم)

الجواب: (۱) د طواف نه علاوه په مونځ وغيره کښ د اوږو پټول مسنون دي، (ماخوذ از رد المختار ۲: ۲۱۵) (۱)

(۲) ددې په مشروعيت کښ هيڅ اختلاف نشته. (شامي باب الحج عن الغير) (۲) وهو الموفق

د صلاة احرام او صلاة طواف بعد العصر او بعد الفجر ادا کولو حکم

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه (۱) صلاة الاحرام بعد صلاة العصر او بعد صلاة الفجر کول جائز دي او که نه؟ (۲) په دې وختونو کښ د طواف عمره نه پس د طواف دوه رکعتو ادا کول جائز دي او که نه؟ بينوا توجروا

المستفتي: معرفت ناظم اعلي صاحب ۱۳ ۱۷ ۱۴۰۱ هـ

الجواب: (۱) په دې وختونو کښ د احرام دوه رکعتو مونځ ادا کول جائز نه دي. (هندي ۱: ۲۳۷) (۳)

(۲) مختلف فيهم ده، جمهور ورته ناجائز وائي، او طحاوي جواز طرف ته ميلان کړې دي (۴). وهو الموفق

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين: وفي شرح الباب واعلم ان الاضطباع سنة في جميع اشواط

الطواف كما صرح به ابن الضياء فاذا فرغ من الطواف تركه حتى اذا صلى ركعتي الطواف مضطبعا يكره لكشفه منكبه. (رد المختار هامش الدر المختار ۲: ۱۸۱ قيل مطلب في طواف القدوم)

﴿۲﴾ قال العلامة ابن عابدين: الاصل ان كل من اتى بعبادة ما اى سواء كانت صلاة او صوما

او صدقة او قرأة او ذكرا او طوافا او حجا او عمرة او غير ذلك ..... جميع انواع البر كما في الهندية. (رد المختار هامش الدر المختار ۲: ۲۵۶ مطلب في اهداء ثواب الاعمال للغير)

﴿۳﴾ وفي الهندية: ولا يصليهما في الوقت المكروه وتجزيه المكتوبة كذا في البحر.

(فتاوى عالمگیری ۱: ۲۲۳ الباب الثالث في الاحرام)

﴿۴﴾ قال الملا علي قاري: واعلم انه صرح الطحاوي وغيره. (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

کہ د احرام پہ حالت کنس خادر جدا شی، نو لنگ کافی دی

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دی مسئلہ بارہ کنس کہ پہ ایام حج کنس مثلاً پیرہ سخته گرمی وی، او دھغی پہ وجہ خادر لری کری او د هوا خوری دیارہ کنسینی، یا د خولی لری کولو دیارہ خادر لری کری، اگر چه لنگ ئی پہ خیل حال باندی ترلی وی، آیا دی سرہ پہ احرام یا حج باندی خہ اثر غورزی پی؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد جمیل مردان ۱۹۷۹ | ۲۲ | ۲

الجواب: د احرام دیارہ دوه خادرونه یو د لنگ دیارہ او یو خادر پہ اوږو باندی اچولو دیارہ وی، پس د ستر عورت دیارہ لنگ ترل فرض دی، او کہ د خہ عذر پہ وجہ صرف خادر لری کری او لنگ باندی اکتفاء وکری نو جائز دی. (در المختار) (۱). وهو الموفق

(بقیه حاشیه) بکراهة اداء رکعتی الطواف فی الاوقات الخمسة المنهی عن الصلاة فیها عند ابی حنیفة وابی یوسف ومحمد ونقل عن مجاهد والنخعی وعطاء جواز اذائها بعد العصر قبل اصفرار الشمس وبعد الصبح قبل طلوع الشمس ای قبل احمرار آثارها قال الطحاوی والیه نلهمب، والحاصل انهم فرقوا فی المسئلة حیث جوزوها وقت الکراهة التزیهیه دون زمان الکراهة التحزیمیه الحاقاً لصلاة الطواف من حیث انه واجب بالفرائض وسائر الواجبات والمحققون فرقوا بین قضاء الوتر واداء رکعتی الطواف ولو کانوا واجبین الخ.

(المسالك المتقسط ۱۰۷ فصل فی واجبات الطواف)

﴿۱﴾ قال العلامة الحصکفی: ولبس ازار من السرة الى الركبة ورداء علی ظهره ویسن ان یدخله تحت یمینه ویلقیه علی کتفه الایسر فان زرره او خلله او عقده اساء ولا دم علیه..... وهذا بیان السنة والافستر العورة کاف، قال ابن عابدین: ای لبس الازار والرداء علی هذه الصفة بیان للسنة والافساتر العورة کاف فیجوز فی ثوب واحد او اکثر من ثوبین. (الدر المختار مع ردالمحتار ۲: ۱۷۱ فصل فی الاحرام)

محرم د پاره په حرم کنس دشیپ تیرولو او سر او پینې پتولو مسئله

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دی مسئلہ بارہ کنس چه (۱) ما چه کله احرام وتریلو، نو د شپې هم هلته میقات کنس ووم، چه کله سملاستم، نو د ماشو نه تنگ راغلم نو سر او پینې مې د احرام په خادر کنس پتې کړې، ددی د پتولو خہ حکم دی؟

(۲) محرم چه کله احرام وتری، نو هغه د شپې خانه کعبې ته رسیدلې شی، یا په لاره کنس آرام هم کولې شی، او اوده کیدی هم شی؟ بینوا توجروا

المستفتی: عبداللہ بن سالم رسول مشیط سعودی عرب ۸ محرم ۱۴۵۲ھ

الجواب: (۱) کہ تا توله شپه سر پت کړې وو، نو په تا باندی دم واجب شوی دی. (۱)

(۲) محرم باندی دا ضروری نه ده، چه په حرم کنس شپه تیره کړی (۲). وهو الموفق

د اهل طائف د پاره د احرام ترلو مسئله

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دی مسئلہ بارہ کنس چه زه په طائف کنس ملازم یم، که زه د جمعی په ورځ حرم شریف ته د جمعی مونخ دیارہ لار شم، نو آیا زه د احرام نه بغیر په مکہ معظمه کنس داخلیدی شم، او که د طائف نه جدي ته د مکې معظمې په لاره خه کار دیارہ تلل و غواړم، نو خه صورت به وی؟ بینوا توجروا

المستفتی: حاجی عزیز خان جنوبی وزیرستان ۱۹۷۹ | ۱۹ | ۷

﴿۱﴾ قال العلامة الحصکفی: او ستر رأسه بمعتاد اما بحمل اجانة او عدل فلا شیء علیه یوما کاملاً اولیلة كاملة وفي الاقل صدقة.

(الدر المختار علی هامش ردالمحتار ۲: ۲۲۰ باب الجنایات)

﴿۲﴾ قال العلامة المودود الموصلي: ولا یضره لیلا دخل مکة او نهارا کغیرها من البلاد فاذا دخلها ابتداء بالمسجد. (الاختیار لتعلیل المختار ۱: ۱۸۹ فصل فی افعال الحج)

الجواب: کہ طائف د قرن (۱) نہ مکہ کی طرف تہ وی، نو اہل طائف بغیر د احرام نہ مکہ تہ تلی شی، گنی احرام ضروری دی. وهو الموفق

د مدینہ منورہ نہ جدی تہ تلونکی بیا مکہ مکرمہ تہ

راتلونکی د پارہ احرام د کوم خانی نہ تہل پکاری دی

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دی مسئلہ بارہ کنب چہ مونہ د مکہ مکرمہ نہ زر کلومیترہ لرے و سیرو، زمونہ میقات طائف دی، اوس مثلاً مونہ د عمری نہ فارغہ شو او مدینہ منورہ تہ لارو، او بیا جدی تہ راغلو، اوس سوال دادی، چہ زما دوست پہ مکہ کنب و سیرو، آیا زہ بہ اوس د جدی بنار نہ د مکہ دیارہ احرام ترم، یا بغیر د احرام نہ تلی شم؟ یا واپس مدینہ منورہ تہ بہ خم او هلته نہ بہ احرام ترم؟ بینوا توجروا

المستفتی: حضرت شیر محطة الفلاح خمیس مشیط. ۲۱۷۱۱۹۸۲

الجواب: مدینہ منورہ تہ روانیدو پہ وخت کہ تہ د مکہ مکرمہ قاصد وی،

(۱) قرن د قاف زبر او دراء پہ جزم سرہ دی تہ قرن المنازل، قرن الثعالب او وادی محرم ہم وائی، پہ فقہ المغرب لغت کنب دی. چہ دا دیو غرنوم دی، چہ د میدان عرفات دیاسہ دی، او پہ شرح مصابیح کنب دی، چہ د هگی پہ شان یو غور او صفا مدور غردی، د عرفات دیاسہ راغلی دی، اہل مکہ او دھغی د اطرافو خلق دی تہ کرا د کاف پہ زبر سرہ وائی، او پہ قاموس کنب دی. چہ قرن دھغی غرنوم ہم دی. او دھغی تہ متصل وادی تہ ہم قرن وائی، او پہ دی وادی کنب یو کلی دی. چہ د طائف سرہ نزدی دی، هغی تہ ہم قرن وائی، دھغی اود مکہ مکرمہ ترمینخہ تقریباً دوه منزله فاصلہ دہ، او باقانی پہ شرح ملتقی الابحر کنب وئیلی دی. چہ د مکہ مکرمہ نہ قرن پوری پنخوس میلہ دی. دا د نجد پہ لارہ راتلونکو یعنی د یمامہ نہ عراق پوری د تولی علاقہ والو دیارہ میقات دی. او د بلوغ المرام پہ تعلیق کنب شیخ عبد اللہ البسام السلفی لیکلی دی، چہ قرن المنازل تہ اوس السیل الکبیر وئیلی شی. او د بطن الوادی نہ د مکہ مکرمہ پوری ددی فاصلہ اتہ او یا کلومیترہ دہ. او پہ الفقہ الاسلامی وادلته کنب و ہبۃ الزحیلی لیکلی دی، چہ قرن المنازل د مقام سیل سرہ نزدی دی. او پہ خلور نوی کلومیترہ فاصلہ کنب دی. (از مرتب)

نو تہ بہ د بیر علی وغیرہ میقات نہ احرام تری (۱)، او کہ تہ د جدی قاصد وی، او مکہ مکرمہ تہ اتفاقاً روانیدل و شو، نو تہ بہ د جدی نہ احرام تری (۲). وهو الموفق

د کراچی نہ جدی پوری بغیر د احرام نہ د تللو مسئلہ:

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دی مسئلہ بارہ کنب چہ زہ د سعودی عرب نہ پہ چہتی باندی کراچی تہ راغلی ووم، اوس د کراچی نہ بغیر د احرام نہ جدی تہ لارم، او جدی تہ رسیدلو سرہ سمدستی اقامہ لگیدلو نہ پس د جدی نہ د عمری دیارہ لارم، اوس پہ ما باندی خہ دم وغیرہ لازم دی او کہ نہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: عبد الحق سعودی عرب ۱۲ محرم ۱۴۰۳ھ

الجواب: کہ ستا منزل مقصود جدہ وہ، نو پہ تا باندی ہیخ دم واجب نہ دی، (بحر (۳) شامی (۴)۔

(۱) قال العلامة الحصکفی: والمواقیت ذوالحلیفۃ مکان علی ستہ امیال من المدینۃ وعشر مراحل من مکة تسمیہا العوام آیار علی رضی اللہ عنہ.

(الدرا المختار علی هامش ردالمحتار ۲: ۱۶۶ مطلب فی المواقیت)

(۲) وفی الہندیۃ: ومن جاوز وقته غیر محرم ثم اتی وقتاً آخر اقرب منه واحرم جاز ولا شیئ علیہ ولو جاوز المیقات ویرید بستان بنی عامر دون مکة فلا شیئ علیہ. (فتاویٰ عالمگیریہ ۱: ۲۵۳ الباب العاشر فی مجاوزۃ المیقات بغیر احرام)

(۳) قال العلامة ابن نجیم: وقیلنا بقصد مکة لان الآفاقی اذا قصد موضعا من الحل کنخلیص یجوز لہ ان یتجاوز المیقات غیر محرم واذا وصل الیہ التحق باہلہ.

(البحر الرائق ۲: ۳۱۸ قبیل باب الاحرام)

(۴) قال العلامة ابن عابدین: (قوله اما لو قصد موضعا من الحل کنخلیص وجدة حل لہ مجاوزتہ بلا احرام) ای مما بین المیقات والحرم والمعتبر القصد عند المجاوزۃ لا عند الخروج من بیتہ. (ردالمحتار هامش الدرا المختار ۲: ۱۶۷ مطلب فی المواقیت)

د مدینہ منورہ نہ تلونکی د ذوالحلیفہ نہ بغیرد احرام نہ تجاوز وکری؟

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دے مسئلے بارہ کنس چہ تیرہ شوے جمعہ مونہ مدینہ منورہ او مکہ مکرمہ تہ د عمری پہ غرض تلے وو، مونہ تہ د مدینہ منورہ نہ سحرروانیدل پکار وو، چہ مونہ د بیر علی یا ذو الحلیفہ نہ احرام ترلے وی، لیکن د لاری وړکیدو پہ وجہ مونہ د مدینہ منورہ نہ مکہ مکرمہ پہ طرف تقریبا اتیا کلومیتره بهر احرام وترلو، اوس پہ مونہ باندي دم واجب دے او که نه؟ او دا قربانی به پہ حرم کنس کولې شی او که پہ خپل مقام؟ او زمونہ د طرف نه بل څوک دا قربانی کولې شی او که نه؟ بیتوا توجروا

المستفتی: سلیم صدیقی اکاونتیس دیپارتمنت ریاض سعودی عرب ۱۴۰۱/۵/۳۰ھ

الجواب: که تاسو د جحفه رابع نه متجاوز کیدو نه وړاندې احرام ترې وی (۱)

(۱) ذوالحلیفہ د اسم تصغیر صیغه ده، او دا د مکہ معظمې نه د ټولو میقاتونو نه زیاته فاصلې والا میقات دے، او دې ځای لره عوامو په آبار علی یا بیرعلی سره موسوم کړې دے، ذوالحلیفہ د مدینہ منورې نه علی اختلاف الروایات شپږ یا اووه یا څلور میله فاصله کنس ده، سید نور الدین سمهودی په خپل تاریخ مدینه کنس لیکلې دے، چہ ما د مسجد نبوی نه مسجد شجرې پورې په لاس سره پیمائش وکړو، نو د مسجد نبوی د دروازي باب السلام نه مسجد شجرې پورې مې فاصله (۱۹۷۳۲) لاسونه وټوندل، او دا د پنځو میلو نه کم وی، ځکه چہ زمونہ په نزد میل د اوسپنې ذراع (نن صبا چہ استعمالیږي) سره څلور زره ذراع وی، او د مکہ مکرمې نه ذوالحلیفہ پورې فاصله نهه یا لس مرحلې ده، او په فتح الباری کنس دے، چہ د ذوالحلیفہ نه مکہ معظمه یو سل اته نوی (۱۹۸) میله فاصله کنس ده، وې تعلیق البلوغ المرام للبسام السلفی، چہ د مسجد نبوی نه دا په دیارلس کلومیتره کنس ده، او ددې نه مکہ مکرمې پورې ۴۲۰ کلومیتره فاصله ده، او وهبه الزحیلی ۴۲۰ کلومیتره لیکلې ده.

جحفه د مکہ معظمې نه د شمال مغرب په طرف د تبوک په لاره کنس واقع ده، یو ځلې دلته کنس سیلاب راغلو، چہ هغې دا کلې یوروو، ددې وجه نه ددې نوم جحفه شو، یعنی سیلاب زیلې کلې دې ځای لره علماؤ په یقین سره متعین نه کړې شو، ددې وجهې نه علماؤ احتیاطا د رابع نه احرام ترل اختیار کړل، رابع د جحفې نه مخکنس راځي، او رابع د جحفې نه نیم منزل یا ..... (بقیه حاشیه په راوانه صفحه)

نوپه تاسو دم واجب نه دے.

کما فی شرح التنویر وقالوا لو مر بمیقاتین فاحرامه من الابد افضل ولو آخره الی الثانی لا شیئ علیه علی المذهب و فی ردالمحتار ۲: ۲۱۱ کالمدنی یمربذی الحلیفہ

ثم بالجحفه (رابع) ﴿۱﴾

او که د جحفې نه متجاوز کیدو نه پس مو احرام ترلې وی (۲)، نوپه حرم کنس (یعنی منی کنس مثلاً) یو یو گډ اصالة یا وکالة ذبح کړي (۳). وهو الموفق

(بقیه حاشیه) دې ته نزدې د مکہ معظمې طرف ته واقع دے، او ددې په فاصله کنس شدید اختلاف دے، امام نووی وئیلې دے، چہ د جحفې او مکہ مکرمې ترمنځه درې منزله فاصله ده، و په نظر کما فی فتح الباری، او شیخ عبداللہ سالم بصری په شرح بخاری کنس لیکلې دے، چہ د جحفې نه مکہ معظمې پورې پنځه منزله فاصله ده، او د جحفې نه مدینہ منورې پورې اووه منزله فاصله ده، اوپه شرح منسک المتوسط کنسې دے چہ د جحفه او مکہ په منځ کنسې دوه اتیا میله فاصله ده او ملاعلی قاری دوه دیرش میله وئیلې دے، لکنه غیر صحیح، غالباً ددې اختلاف وجه داده، چہ د جحفې نه مکہ په مختلفې لارې دے، ددې وجه په دې فاصله کنس اختلاف واقع شوې دے، شیخ بسام السلفی په تعلیق بلوغ المرام کنس د رابع او مکہ مکرمې ترمنځه ۱۸۷ کلومیتر فاصله لیکلې ده، او وهبه الزحیلی په الفقه الاسلامی وادلته کنس ۱۸۷ کلومیتر لیکلې ده..... (از مرتب)

﴿۱﴾ (ردالمحتار هامش الدرالمختار ۲: ۱۲۶ مطلب فی المواقیت)

﴿۲﴾ و فی الهندية: اذا دخل الآفاقی مكة بغیر احرام وهو لا یريد الحج والعمرة فعليه لدخول مكة اما حجة او عمرة فان احرم بالحج او العمرة من غیر ان یرجع الی المیقات فعليه دم لترك حق المیقات.

(فتاویٰ عالمگیریه ۱: ۲۵۳ باب مجاوزة المیقات بغیر احرام)

﴿۳﴾ و فی الهندية: ويجوز ذبح بقية الهدایا (ای هدی المتعة والقران) فی ای وقت شاء ولا

يجوز ذبح الهدایا الا فی الحرم کذا فی الهدایة.

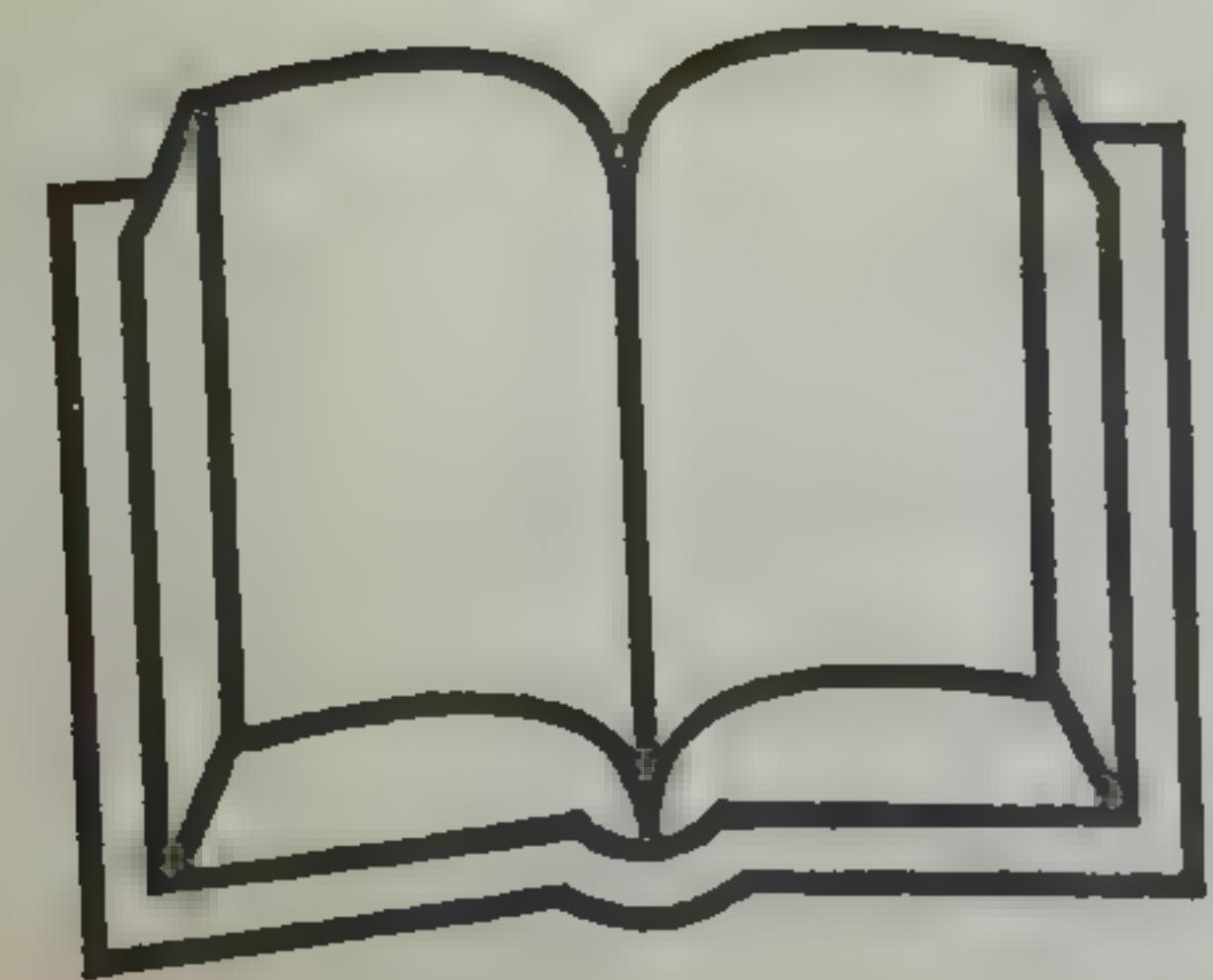
(فتاویٰ عالمگیریه ۱: ۲۶۱ باب فی الهدی)

فتاویٰ دیوبند پاکستان المعروف

فتاویٰ فریدیہ خلورم جلد

باب القرآن والتمتع

.....

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

..... قال الله تعالى:.....

فمن تمتع بالعمرة الى الحج
فما استيسر من الهدى فمن
لم يجد فصيام ثلاثة ايام في
الحج وسبعة اذا رجعتكم.

..... [البقرة: ۱۹۶].....

.....

باب القرآن و التمتع

د اهل جدی د پاره د تمتع او قران حکم

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره كېن چه په جده كېن
 و سیدونکې چه کله د حج دپاره مکې ته تلل غواړي، نو د جدې نه احرام
 وټري او که بغیر د احرام نه لارشي، يعنی جده د په ميقات كېنې دننه ده، او
 که بهر؟ او د جدې خلق قران يا تمتع کولې شي او که نه؟ بيښوا توجروا
 المستفتي: شائسته خان بلوچ جده ۱۸ | ۱۵ | ۱۴۰۱ هـ

الجواب: کومو علماؤ چه جدې لره د ميقات نه بهر شمار کړې ده، وهو الظاهر
 الراجح (۱) نودهغي علماؤ په نزد اهل جده تمتع او قران

(۱) قال الشيخ المفتي نظام الدين الاعظمي الديوبندي، خپله جده هم د مکې نه د دوو منزلو
 نه څه زياته فاصله (تقريباً ۳۶ ميله انگرېزي) کښ په حل کيږ او آفاق کښ واقع ده،
 او حد ميقات او خط ميقاتي د جدې نه تقريباً يو منزل د مکې طرف ته مخکښ په
 هغي خط مستقيم باندې واقع دي، چه د يللم نه نيغ رابغ او جحفي ته رسيدلې دي،
 او هم هغه خط مستقيم خط ميقاتي دي، او محاذات ميقات هم په هغي خط واقع دي.
 ځکه چه دهغي خط مقام او ځائي معلوم او متعين نه دي، او مسئله داده،
 که يو سړي د حدود ميقات نه تجاوز کولو نه بغیر مکې مکرمې ته نزدي ورسيدې،
 او د ميقات يا د محاذات ميقات ورته علم او يقين نه وي، نو د کعبه الله نه دې دوه
 منزله لرې احرام وټري. کما في الدر المختار... او د جدې نه مخکښ د ميقات يا د
 محاذات ميقات نه تجاوز نه کيږي، او نه د دوو منزلو نه کم فاصله مکې مکرمې
 ته د څه ځائي نه وي، ددې وجه نه جدې ته رسيدلو نه مخکښ احرام تړل واجب
 اولازم نه دی، که د حدود ميقات يا محاذات ميقات نه څوک د مفهوم واخلې، چه د
 بيت الله شريف نه خط مستقيم يو ميقات باندې تيرولو سره نيغ مخکښ حل کيږ
 او آفاق کښ په سمندري علاقه کښې اورسولې شي نو هغه ټول خط ميقاتي دي،
 او ددې خط نه بغیر د احرام تړلو مخکښ تلل او... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

کولې شي (۱)، او بغیر د احرام نه (يعنی بغیر د عمرې د نيت نه) مکې معظمې
 ته داخلیدې نشي. (شامي). (۲) وهو الموفق

که په مياشتو د حج کښ يوحاجي د عمرې نه پس د حج نيت وکړي نو...؟
 سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره كېن چه زید په جده
 كېن دي، هغه په اشهر حج كېن عمره هم ادا كړې ده، او د عمرې نه پس حلال
 شو او دوباره ئې د قران احرام وټرلو، آيا په زید به دم واجب وي او که نه؟
 بيښوا توجروا

المستفتي: عمر دراز ټنډو محمد خان سنده

الجواب: که جده د زمين حل نه بهروي، کما هو رأي بعض الاكابر (۳) نو په هغي
 (بقية حاشيه)..... تجاوز کول د حدود ميقات نه تجاوز کول شماريږي. نو دا مفهوم
 په يوڅو وجهو سره غلط دي. الخ..... (نظام الفتاوى ۲: ۱۸۰ کتاب الحج)

(ومثله في جواهر الفقه للشيخ المفتي محمد شفيع الديوبندي)

(۱) قال العلامة الحصكفي: والمكي ومن في حكمه (اي من اهل داخل المواقيت) يفرد
 فقط ولو قرن او تمتع جاز واساء وعليه دم جبر.

(الدر المختار على هامش رد المحتار ۲: ۲۱۴ باب التمتع)

(۲) قال العلامة الحصكفي: وحرم تأخير الاحرام عنها لمن اى لا فاقى قصد دخول مكة
 يعنى الحرم ولو لحاجة غير الحج.

(الدر المختار على هامش رد المحتار ۲: ۱۶۷ فصل في المواقيت)

(۳) مولانا مفتي محمد شفيع رحمته فرمائي، چه ترڅو پورې ما غوراو فکر کړې دي،
 نو ترجيح راته ددې معلومه شوې ده، چه بحري مسافرو دپاره جدې پورې احرام
 مؤخر کول، او د جدې نه تړل، نه څه گناه ده، او نه په دې دم لازميږي. مولانا ظفر
 احمد تهانوي رحمته فرمائي، چه حضرت مولانا خليل احمد سهارنپوري رحمته به د اهل
 هند دپاره دبحري جهاز په ذريعه تللو په صورت کښ جدې لره دهغوی ميقات
 گرځو، او په امداد الفتاوى تتمه خامسه طبع قديم کښ دي، چه حضرت
 سهارنپوري رحمته عرض وکړو، چه د مدينې منورې لار بنديدلو په صورت کښ
 (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

سری بہ دم شکر واجب وی، او د زمین حل یعنی د مواقیت د محاذات نہ بہر نہ وی، بلکه داخل وی (۱)، نو پہ ہغی سری بہ دم.....

(بقیہ حاشیہ) د حج بدل احرام بہ د جدی نہ وی، او دا ظاہرہ دہ، اہل ہند د پارہ د یلملم محاذات د خہ معتبر طریقہ د وجہ نہ نہ دی، لہذا جدہ دہغوی میقات دی.

(ملخص جواهر الفقہ ۴۸۷، ۴۷۸: ۱ مواقیت الاحرام)

مولانا مفتی نظام الدین اعظمی فرمائی چہ خیلہ جدہ ہم د مکی نہ د وہ منزلہ فاصلہ نہ زیاتہ کنس پہ حل کبیر او آفاق کنس واقع دہ. نظام الفتاویٰ ۲: ۱۸۰ کتاب الحج

(۱) مولانا محمد یوسف بنوری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ صرف دومرہ خبرہ د جدی نہ د احرام ترلو د پارہ کافی نہ دہ، چہ د تجاوز عن المیقات د پارہ د جدی او یلملم فاصلہ برابر دہ، زما پہ نزد فقہی مسئلہ دادہ، چہ بحرئ مسافرو لرہ د یلملم د محاذات نہ احرام ترل ضروری دی، گنی دم بہ لازم راخی، او توبہ بہ ہم وباسی.

(جواهر الفقہ ۱: ۴۸۲ حضرت بنوری رحمۃ اللہ علیہ کی رائے)

د حضرت مولانا مفتی رشید احمد لدھیانوی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی نتیجہ دا شوہ چہ د محاذات یلملم علم کیدلوسرہ جدی پوری بغیر د احرام نہ متجاوز کیدل ناجائز دی.

(جواهر الفقہ ۱: ۴۸۲ مفتی رشید احمد صاحب کی رائے)

حضرت سیدی وشیخی و استادی و استاد العلماء حضرت مفتی محمد فرید صاحب دامت برکاتہم پہ نزد پہ دی دواو قولونو کنس راجح دادی، چہ جدہ د میقات نہ بہر دہ، کما صرح بہ بعض الفتاوی، دغہ رنگی پہ منهاج السنن شرح جامع السنن الترمذی ۱۰۴: ۴ باب فی مواقیت الاحرام لاهل الافاق، کنس پہ دی باندی تفصیلی بحث شوہ دی، چہ د مواقیتو پہ مینخ کنس د خطوط مستقیمہ پہ صورت کنس جدہ آفاق او حل کبیر کنس راخی. لیکن پہ دی کنس ددی قید اضافہ شوہ دہ چہ، بان لا تكون المسافة من هذا الخط الى مكة اقل من مرحلتين تقديما لتصريحات الفقهاء على تحقیقات العلماء او دویمہ رائی چہ د دائری پہ صورت کنس دہ، پہ ہغی باندی فقہی اشکال لرہ وجہ د ضعف جوہرہ کرہ دہ.

الوصول الى محيط الدائرة المارة على الميقات يكون مركزها مكة وهو تحقيق بعض الشيوخ..... ويرد عليه ان الذي يمر بعيدا من الميقات ولم يدر المحاذاة يلزم ان لا يصح احرامه من مرحلتين وهو خلاف تصريحات الفقهاء. (از مرتب)

جبر واجب وی (۱). وهو الموفق

د حج تمتع پہ صورت کنس دم شکر واجب دی

او د عمری نہ پس احرام پرانستلو مسئلہ

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دی مسئلہ بارہ کنس چہ یو خو حاجیان د حج تمتع د پارہ د ذی الحجی نہ خلور میاشتہ مخکنس مکی مکرمی تہ ورسیدل، او د عمری نہ پس ئی احرام پرانستلو، پہ سوال کنس یوہ میاشت پہ مدینہ منورہ کنس تیرہ کرہ، او پہ ذی قعدہ کنس پہ واپسی کنس ئی پہ ذوالحلیفہ کنس د عمری احرام و ترلو، اوس سوال دادی، چہ دا خلق د عمری نہ پس احرام پرانستلی شی او کہ د حج ادا کولو پوری بہ احرام کنس وی؟ بعضی خلق وائی، چہ د مدینہ منورہ نہ واپسی باندی د عمری نہ پس او د حج نہ مخکنس احرام پرانستلو باندی دم واجبیزی. او بعضی لا باس بہ وائی، چہ پہ اووم ذی الحجہ یعنی یوم ترویہ یا اتم ذی الحجہ باندی د حج پہ نیت سرہ احرام ترل پکار دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد شفیع ۱۹۷۴ | ۳ | ۵

الجواب: کہ دا سری د تمتع ارادہ لری، نو د ذوالحلیفہ والا عمری نہ بہ د طواف او سعی نہ پس احرام پرانیزی، او دہغی نہ پس بہ د حج احرام تری، او یو دم شکر بہ ادا کوی، چہ واجب دی، صرح بہ فی القرآن (۲) وصرح بہ فی الہدایۃ والفتح (۳).....

(۱) قال العلامة الحصكفي: (التمتع) ذبح كالقارن..... والمكي ومن في حكمه يفرد ولو قرن او تمتع جاز واساء وعليه دم جبر.

(الدرا مختار على هامش رد المحتار ۲: ۲۱۳، ۲۱۴ باب التمتع)

(۲) قال الله تبارك وتعالى: فاذا امتتم فمن تمتع بالعمرة الى الحج فما استيسر من الهدى، فمن لم يجد فصيام ثلاثة ايام في الحج وسبعة اذا رجعتم. (البقرة: ۱۹۶)

(۳) قال العلامة المرغيناني: وصفة التمتع ان يتدى ..... (بقیہ حاشیہ پہ راروانہ صفحہ)

والبحر (۱) و ردالمحتار (۲) وغیرہ. وهو الموفق

پہ مکہ کنیں د مقیم سړی په شوال کنیں عمره کولو

پہ صورت کنیں د حج تمتع یا افراد مسئلہ

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره كنیں چه د اتلسم رمضان نه په مكه كنیں د حج په نيت سره مقیم یم، د شوال په میاشت كنیں ما عمره ادا كړه، اوس زما دپاره شرعا څه حكم دي؟ آیا زه دم ادا كړم اود حج افراد نيت وكړم، یا زه د حج تمتع نيت وكړم او قربانی وكړم؟ بینوا توجروا المستفتی: عبدالحفیظ بقاله الفضل الزاهر شارح الحج مكه مكرمة ۱۹۸۹ | ۱۶ | ۱۷

الجواب: كه تۀ ددي عمرې نه پس (كومه چه په شوال كنیں تا ادا كړې ده) دحج نه مخكنیں مدينې ته نه وي تلې، نو تۀ مفرد يئى تمتع نه يئى، او كه تۀ ددي عمرې نه پس دحج نه مخكنیں مدينې منورې ته تلې وي، اودمدېنې نه واپسې باندي دېد عمرې احرام تړلې وو، او دهغې نه پس دې حج كړې دي، نود امام صاحب رحمته الله په نزد تۀ مفرد يئى، او كه د مدينې منورې نه واپسې په

(بقية حاشيه) من الميقات فى اشهر الحج فيحرم بالعمرة ويدخل مكة فيطوف لها ويسعى ويحلق او يقصر وقد حل من عمرته وهذا هو تفسير العمرة، قال ابن الهمام: فتحرير الضابط للمتمتع ان يفعل العمرة او اكثر طوافها فى اشهر الحج عن احرام بها قبلها او فيها ثم حج من عامه بوصف الصحة من غير ان يلم باهله بينهما الماما صحيحا.

(هداية مع فتح القدير ۲: ۳۲۲ باب التمتع)

﴿۱﴾ قال العلامة ابن نجيم: (قوله وهو ان يحرم بعمرة من الميقات..... ثم يحرم بالحج من الحرم ويحج ويذبح) فقوله من الميقات للاحتراز عن مكة فانه ليس لاهلها تمتع ولاقران الخ. (البحر الرائق ۲: ۳۶۲ باب التمتع)

﴿۲﴾ قال العلامة الحصكفى: هو ان يفعل العمرة او اكثر اشواطها فى اشهر الحج..... واقام بمكة حالاً ثم يحرم للحج فى سفر واحد..... وذبح كالقارن.

(الدرالمختار على هامش ردالمحتار ۲: ۲۱۱، ۲۱۲ باب التمتع)

وخت باندي تا دحج احرام تړلې وو. نو تۀ تمتع ئې (هنديه از محيط) (۱) وهو الموفق

د تمتع درې روژې د اسمې ذى الحجي نه

مخكنیں د حج په ورځو كنیں نيول دي

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره كنیں چه زید حج ته لاړو، پنځم ذى الحجي باندي مكې ته ورسيدو، او شپږم ذى الحجي باندي ترې هر څه نقد وغيره ورك شو، بيا ئې د خپل استعمال كېږي او غوړي وغيره خرڅ كړل او سل يو نيم سل ريال ئې حاصل كړل، په دې پيسو باندي يو يا دوه قربانۍ كيدي شوې. ليكن په دې صورت كنیں جيب خالى كيدۀ، او په واپسې كنیں به د باقى ورځو خرچه نه وه، په اوومه ذى الحجه د سحرې ئې مسئلہ معلومه كړه: چه روژې به نيول وي، او په اوومې ذى الحجي باندي روژه نيول ممكن نه وو، البته په اتمه ئې روژه ونيوله، بيا ئې په نهمه او لسمه ذى الحجي باندي د پيدل حج په وجه روژه ونه نيوله، ددې وجه نه دوه روژې ئې په ديارلسم او څوارلسم ذى الحجي باندي ونيولې، او اووه روژې ئې پاكستان كنیں ونيوې، اوس سوال دادې، چه ددغې حج تمتع قربانى چه واجب وه، آیا په دې روژو باندي هغه واجب ادا شو، او كه ادا شوې نه ده، نو اوس به ددې قربانى څه كيږي؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد حمزه گورنمنټ کالج گو جره ۱۹۷۴ | ۱۳ | ۲

الجواب: واضحه دي وي چه په دې سړې باندي ذبح متعين شوې ده. په روژو

﴿۱﴾ وفى الهندية: لو احرم لعمرة قبل اشهر الحج فقضاها وتحلل واقام بمكة فاحرم بعمرة ثم حج من عامه ذلك لم يكن متمتعاً فان كان حين فرغ من الاولى خرج فجاوز الميقات قبل اشهر الحج فاهل منه لعمرة فى اشهر الحج وحج من عامه فهو متمتع وان كان جاوز الميقات فى اشهر الحج لم يكن متمتعاً الا اذا خرج الى اهله ثم اعتمر ثم حج من عامه عند ابى حنيفة رحمه الله وعندهما هو متمتع جاوز الميقات قبل اشهر الحج او بعدها كذا فى محيط السرخسى.

(فتاوى عالمگیریه ۱: ۲۴۰ الباب السابع فى القران والتمتع)

سره دهغه ذمه فارغه شوي نه ده. پس دا سري به دوه قرباني كوي، (بحر ٢: ٣٦٠) (١) او دا دوه قرباني به په حرم كښ كوي، اصالة يا وكالة. اكر كه د ذبح وړخي نه وي، (شامي ٢: ٣٤٤) (٢) او په غوا كښ دوه حصي هم كافي دي. (بحر ٢: ٣٥٩) (٣). وهو الموفق

دم شكر صرف په قارن او متمتع باندي واجب دي. په مفرد باندي نشته

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلي باره كښ چه آيا قرباني صرف په قارن او متمتع باندي واجبه ده. يا مفرد باندي هم واجبه ده؟ كه مفرد قرباني وكړي نو جائز ده او كه نه؟ بينوا توجروا

المستفتي: رشيد گل سعودي عرب ١٩٨٤ | ١٦ | ١٩

﴿١﴾ قال العلامة ابن نجيم: والعبرة لا يام النحر في العجز والقدرة وكذا لو قدر على الهدى قبل ان يكمل صوم الثلاثة ايام او بعدما اكمل قبل ان يحلق ويحل وهو في ايام الذبح بطل صومه ولا يحل الا بالهدى..... ان لم يصم الثلاثة حتى دخل يوم النحر لم يجزه الصوم اصلا وصار الدم متعينا لان الصوم بدل والابدال لا تنصب الا شرعا والنص خصه بوقت الحج وجواز الدم على الاصل وعن ابن عمر انه امر في مثله بذبح الشاة فلو لم يقدر على الهدى تحلل وعليه دمان دم التمتع ودم التحلل قبل الهدى.

(البحر الرائق ٢: ٣٦١ قيل باب التمتع)

﴿٢﴾ قال العلامة ابن عابدين: (ويتعين الحرم لامن) اي بل يسن لما في المبسوط من ان السنة في الهدايا ايام النحر منى وفي غير ايام النحر فمكة هي الاولى شرح الباب. (ردالمحتار هامش الدر المختار ٢: ٢٤٢ باب الهدى)

﴿٣﴾ قال العلامة ابن نجيم: (ذبح شاة او بدنة او سبعة) واطلق البدنة فشملت البعير والبقرة والسبع جزء من سبعة اجزاء وانما كان مجزئا لحديث الصحيحين.

(البحر الرائق ٢: ٣٥٩ باب القران)

الجواب: قرباني (دم شكر) صرف په قارن يا متمتع باندي واجب وي. نه په مفرد باندي، كما في الهداية (١) و ردالمحتار (٢) والهندية (٣) وغيرها. په دي كښ د فرض او نفل هيڅ فرق نشته، او كه مفرد په دي قرباني كښ د كمزورو د ازالې نيت وكړي، نو جائز ده. بخلاف القارن والمتمتع (٤). او كه متمتع يا قارن قرباني لره په رمي باندي مقدم كړي. نو په دي كښ د امام ابو حنيفة رحمه الله په نزد دم واجب دي، خلافا لمن سواه (هداية (٥) ردالمحتار (٦) وهنديه وغيرها) وهو الموفق

﴿١﴾ قال العلامة المرغيناني: واذا رمى الجمره يوم النحر ذبح شاة او بقرة او بدنة او سبع بدنة فهذا دم القران لانه في معنى التمتع والهدى منصوص عليه فيها.

(هداية ١: ٢٣٠ باب القران)

﴿٢﴾ قال العلامة ابن عابدين: وذبح للقران وهو دم شكر اي لما وفقه الله تعالى للجمع بين النسكين في اشهر الحج بسفر واحد. (ردالمحتار هامش الدر المختار ٢: ٢٠٩ باب القران) ﴿٣﴾ وفي الهندية: اذا رمى جمره العقبة يوم النحر يذبح دم القران وهذا الدم نسك من المناسك. (فتاوى عالمگيره ١: ٢٣٨ الباب السابع في القران والتمتع)

﴿٤﴾ وفي الهندية: ثم يرجع الى منى فان كان معه نسك ذبحه وان لم يكن فلا يضره لانه مفرد بالحج ولو كان قارنا او متمتعاً فلا بدله من الذبح.

(فتاوى عالمگيره ١: ٢٣١ باب في كيفية اداء الحج)

﴿٥﴾ قال العلامة المرغيناني: ومن اخر الحلق حتى مضت ايام النحر دم عند ابي حنيفة وكذا اذا اخر طواف الزيارة وقال لا شئ عليه في الوجهين وكذا الخلاف في تاخير الرمي وفي تقديم نسك على نسك كالحلق قبل الرمي ونحر القارن قبل الرمي.

(هداية ١: ٢٨٤ باب الجنائيات)

﴿٦﴾ قال العلامة الحصكفي: او قدم نسكا على آخر فيجب في يوم النحر اربعة اشياء الرمي ثم الذبح لغير المفرد ثم الحلق ثم الطواف لكن لا شئ..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

د قربانی طاقت لرلو باوجود روژي نیول کافی نه دی

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه يو حاجي هلته کښ قربانی ونکړي، او لس روژي متواتر ونیسي، آیا په هغه دم واجب دي؟ بینوا توجروا

المستفتی: حاجی عبد المجید پینور ښار ۱۴ صفر ۱۳۹۵ هـ

الجواب: کوم حاجی چه متمتع یا قارن وی، په هغه قربانی لازم ده، او د عدم قدرت په وجه لس روژي نیول کافی دی. لیکن د قدرت باوجود روژي نیول کافی نه دی، قربانی کول ضروري دی، ماخوذ از ردالمحتار (۱). وهو الموفق

په حاجی باندي د لوڼي اختر قربانی واجب نه ده

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه په دوو وروڼو کښ يو د حج دپاره لاړو، په کور چه کوم ورور پاتې دي، په هغه باندي د خپل حاجی ورور د طرف نه قربانی واجب ده او که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: مختار سید بنوی..... ۱۹۸۳ء ۱۲/۸

الجواب: په حاجی قربانی واجب نه ده. نه په منی کښ نه په وطن کښ. کما فی (بقیه حاشیه) علی من طاف قبل الرمی والحلق، قال ابن عابدين: قوله فيجب الخ لما كان قوله او قدم الخ بيانا لوجوب الدم بعكس الترتيب فرع عليه ان الترتيب واجب مع بيان مايجب ترتيبه ومالا يجب فافهم.

(الدرالمختار مع ردالمختار ۲: ۲۲۶ باب الجنایات)

﴿۱﴾ قال العلامة الحصكفي: وذبح للقران وهو دم شكر..... وان عجز صام ثلاثة ايام..... آخرها يوم عرفة..... وسبعة بعد تمام ايام حجه فرضا او واجبا وهو بمعنى ايام التشريق.

(الدرالمختار على هامش ردالمختار ۲: ۲۰۹ باب القران)

البدائع ۵: ۲۳ وذكر في الاصل وقال ولا تجب الاضحية على الحاج واراد بالحاج المسافر الخ ﴿۱﴾ وتامم الكلام في الساری ﴿۲﴾. وهو الموفق

په حرمين کښ مقيم حاجی دپاره د اضحيې مسئله

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه زما والد صاحب دي کال حج ته روانيدو نه مخکښ ماته ووتيل، چه ته زما د طرف نه يوه چيلی حلاله کړه، کومه چه دم اضحيه ده، او ما باندي واجب ده، باقی د دم شکر قربانی به زه په خپله وکړم. ما د مقامی علماؤ نه پوښتنه وکړه، هغوی ووتيل چه دوه قربانی نشته، ددي وجه نه ما د والد صاحب د طرف نه قربانی ونکړه، چه کله هغه واپس راغلو، او هغه ته معلومه شوه، نو ډیر خفه شو، اوس د شریعت مطابق ددي قربانی څه حکم دي؟ بینوا توجروا

المستفتی: سردار علی خان..... ۱۹۷۴ | ۲ | ۲۴

﴿۱﴾ (بدائع الصنائع ۳: ۱۹۵ کتاب التضحية فصل شرائط الوجوب)

﴿۲﴾ قال العلامة ملا علی قاری: اعلم ان الاضحية واجبة على كل مسلم حر مقيم موفر ويستوى فيه المقيم بالامصار والقرى والبادى فلا تجب على المسافرين ولا على الحاج اذا كان محرما وان كان من اهل مكة كذا في الخزائن ولعل وجهه انه يجب على الحاج دم القران او متعة ويستحب لهم دم افراد فيسقط عنهم دم الاضحية تخفيفا عليهم كما سقط عنهم صلاة العيد اجماعا وكذا صلاة الجمعة بمنى عند بعضهم قال السنجاري في منسكه ولا تجب الاضحية على المسافر والحاج لان فيه الحاق المشقة بالمشقة وتجب على اهل مكة لعدم المشقة فيهم ولعله اراد باهل مكة من لم يحج منهم ولا يبعد انه اراد عمومهم فقد قال الحدادی واما اهل مكة فتجب عليهم وان كانوا حجوا كذا في الكرخي وذكر في الخجندی انها لا تجب على الحاج اذا كان محرما وان كان من اهل مكة، والله اعلم.

(ارشاد الساری ۲۶۳ مطلب في التحقيق في اضحية اهل مكة اذا حجوا)

الجواب: محترم! وعلیکم السلام نہ پس دا خبرہ دی واضحہ وی، چہ کہ ستا والد صاحب پہ رمضان کنس مدینہ تہ تلہ وی، او دہلتہ نہ پہ شوال کنس د عمری پہ نیت مکہ مکرمہ تہ واپس شو، نو ستا والد متمتع وو، پہ ہغہ دم تمتع واجب دی، کوم چہ ہغہ ادا کرو، او چونکہ ستاسو والد پہ حرمین کنس مقیم وو، کما هو الظاهر لانه نوى اکثر من خمسة عشر يوما لهذا پہ ہغہ اضحیہ واجبہ وہ (۱)، او چہ کله تا دہغہ د طرف نہ اضحیہ ذبح نہ کرہ، نو اوس یو متوسط گد، چہ د شپرو میاشتو نہ زیات عمر ئی وی، او دومر خورب وی، چہ د کال معلومیری، دہغہ قیمت پہ مسکینانو کنس تقسیم کرہ، کما فی ردالمختار ۵: ۲۸۰ (۲)، وهو الموفق

پہ ایام نحر کنس دم نہ کولو والا حاجی بہ اوس خہ کوی

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دی مسئلہ بارہ کنس چہ کله یو حاجی ﴿۱﴾ قال العلامة الکاسانی: وذكر فی الاصل وقال: ولا تجب الاضحیة علی الحاج واراد بالحاج المسافر فاما اهل مكة فتجب علیهم الاضحیة وان حجوا لما روی نافع عن ابن سیدنا عمر رضی اللہ عنہما انه کان یخلف لمن لم یحج من اهلہ اثمان الضحایا لیضحوا عنه تطوعا. (بدائع الصنائع ۳: ۱۹۵ کتاب التضحیة فصل شرائط الوجوب) ومثله فی ارشاد الساری ۱: ۲۶۳ مطلب فی التحقیق فی اضحیة اهل مكة

﴿۲﴾ قال العلامة ابن عابدين: (قوله وتصدق بقیمتها غنی شراها اولاً) وتعقبه الشیخ شاهی بن وجوب التصدق بالقیمة مقید بما اذا لم یشر اما اذا اشترى فهو مخیر بین التصدیق بالقیمة او التصدق بها حیه کما فی الزیلعی ابو السعود..... فبین ان المراد اذا لم یشرها قیمة شاة تجزئ فی الاضحیة کما فی الخلاصة وغیرها قال القہستانی او قیمة شاة وسط کما فی الزاہدی والنظم وغیرہما.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ۵: ۲۶۲ کتاب الاضحیة)

پہ ایام نحر کنس د لاعلمی، ہیرہ یا بل خہ وجہ نہ دم ادا نہ کری، او د حج نہ مخکنس د زیارت مدینہ الرسول دیارہ تلہ وی، اوس بہ دا حاجی یو دم ادا کوی او کہ دوه؟ او پہ ایام نحر کنس یا پہ نورو ورخو کنس ہم ادا کولی شی؟ او پہ زمین حرم کنس کہ پہ زمین حل کنس ہم کیدی شی؟ بینوا توجروا المستفتی: فضل ہادی حقانی خرکی ضلع مردان ۱۹۷۴ | ۱۹ | ۸

الجواب: کہ دا حاجی د مدینہ منورہ نہ پہ رمضان کنس واپس شو وی، نو پہ دہ دم تمتع نشتہ، البتہ کہ دہ عامہ قربانی پہ ایام نحر کنس نہ وہ کری، نو دیو گد قیمت دی د صدقہ پہ طور پہ مسکینانو کنس تقسیم کری (۱)، او کہ د مدینہ منورہ نہ پہ شوال کنس د عمری پہ احرام کنس راغلی وو، نو پہ دہ دم تمتع واجب دہ (۲)، او د تاخیر پہ وجہ بہ دم جنایت ہم واجب وی، او د زمین حرم سرہ بہ مختص وی، (ہندیہ) (۳) او کہ دا حاجی د وقوف عرفات نہ مخکنس وفات شو وی، نو پہ ہغہ نہ قربانی واجب دہ، او نہ دم تمتع وغیرہ، پس کہ دی حاجی حج مکمل کری وی، لیکن دم تمتع ئی ذبح کری نہ وی، نو چالہ دی وکیل جوز کری او پہ حرم کنس دی دوه گدان وغیرہ ذبح کری، کہ د حج پہ ورخو کنس وی، او کہ مخکنس وی، وهو الموفق

﴿۱﴾ قال العلامة الحصکفی: وتصدق بقیمتها غنی شراها اولاً لتعلقها بذمته بشرائها اولاً فالمراد بالقیمة قیمة شاة تجزئ فیہا.

(الدرالمختار علی هامش ردالمختار ۵: ۲۶۲ قبیل فروع کتاب الاضحیة)

﴿۲﴾ وفي الهندیة: والمتمتع من یأتی باعمال العمرة فی اشهر الحج او یطوف اکثر طوافها فی اشهر الحج ثم یحرم بالحج ویحج من عامہ ذلک قبل ان یلم باهلہ بینہما الماما صحیحاً. (فتاویٰ عالمگیریہ ۱: ۲۳۸ باب القران والتمتع)

﴿۳﴾ وفي الهندیة: لا یجوز ذبح ہدی المتعة والقران الا فی یوم النحر حتی لو ذبح قبلہ لا یجوز اجماعاً وبعده کان تارکاً للواجب عند الامام فیلزمہ دم ویجوز ذبح بقیة الہدایا فی ای وقت شاء ولا یجوز ذبح الہدایا الا فی الحرم.

(فتاویٰ عالمگیریہ ۱: ۲۶۱ الباب السادس عشر فی الہدی)

د حج د قربانی نه خوړل ضروری نه دی.

وینې تویولو سره ثواب ملاویری

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره كښ چه په حج كښ په لكهونو قرباني كيدلو نه پس په آخر كښ هغه سوزولې شي، خلق لږه شان غوښه وځوري، باقي پريږدي، او ضائع شي، ددې څه حكم دي؟ بينوا توجروا

المستفتي: ليفتهنت محمد دين جده سعوديہ. ۱۹۸۳ | ۸ | ۱۰

الجواب: د قرباني د غوښې نه خوړل ضروری نه دی، وینې تویولو سره ثواب ملاویری (۱)، وهو الموفق.

﴿۱﴾ قال العلامة ابي بكر بن علي الحداد اليمنى: الاضحية اراقة الدم من النعم دون سائر الحيوان والدليل على انها الاراقة انه لو تصدق بعين الحيوان لم يجز والصدقة بلحمها بعد الذبح مستحب وليس بواجب حتى لو لم يتصدق به جاز قال في الواقعات شراء الاضحية بعشرة دراهم خير من التصدق بالف درهم لان القرية التي تحصل باراقة الدم لا تحصل بالصلقة. (الجوهرة النيرة ۲: ۲۸۱ كتاب الاضحية)

فتاویٰ فریدیہ پاکستان المعروفہ

فتاویٰ فریدیہ خلورم جلد

باب الحج عن الغير

باب الحج عن الغير

پہ حج عن الغير کس حج تمتع کول جائز دی:

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دی مسئلہ بازہ کس چہ یو خو سرود حج بدل ارادہ کری دہ، پہ معلم الحجاج ملقب پہ اشرف المناسک کس ئی لیکل دی، چہ حج عن الغير والا تمتع نشی کولی. او تمتع پہ اجازت سرہ ہم جائز نہ دہ، مولانا خلیل احمد مهاجر مدنی شارح سنن ابی داؤد ہم عدم جواز فتویٰ ورکری دہ. اوس سوال دادی، چہ پہ حج عن الغير کس تمتع کیدی شی او کہ نہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: عبد الجلیل کربو غہ شریف ۱۹۷۸/۸/۹

الجواب: پہ حج بدل کس چہ کلہ د آمر پہ اجازت سرہ قران او تمتع وکری شی. نو پہ دی کس اختلاف دی. ملا علی قاری رحمہ اللہ (۱) او حضرت گنگوہی رحمہ اللہ (۲) وغیرہ عدم جواز لہ مختار کری دی، او ارشاد الساری ۳۰۴ پہ

﴿۱﴾ قال الملا علی قاری: ان هذا القيد سهو ظاهر اذ التفويض المذكور في كلام المشايخ مقيد بالافراد والقران لا غير..... واما ما في قاضي خان من التخيير بحجة او عمرة وحجة او بالقران فلا دلالة على جواز التمتع اذ الواو لا تفيد الترتيب فيحمل على حج وعمرة بان يحج أولا عنه ثم يأتي بعمرة له ايضا.

(ارشاد الساری الی مناسک القاری ۳۰۳ قبیل فصل ولوصی المیت او وارثہ.....)

﴿۲﴾ قال الشيخ الجنجوهي: پس که آمر حج دیارہ او وئیل او مامور تمتع او کړو نو ضامن به ورکوی او حج به د مامور وی د آمر به نه وی علی هذا، او تمتع کول پہ ہیخ حال کس صحیح نہ دہ اگرچہ آمر اجازت کری وی الخ.

تالیفات رشیدیہ رسالہ زیة المناسک ۲۴۷ باب الحج عن الغير،

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

..... عن ابن عباس:.....

ان امرأة سألت النبي صلى الله عليه وسلم

فقلت: ان ابی شیخ لا یستوی

على البعیر ادر کتہ فريضة الله؟

فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم حجي عنه.

بخاری، مسلم، ابوداؤد، ترمذی،

موطا، نسائی، ابن ماجہ، دارمی

.....

ملا علی قاری رحمۃ اللہ علیہ باندی رد کرے دی او جواز لہ نہی راجح گر خولی دی (۱)۔ قلت وهو الاقوی لان کلام ابی بکر محمد بن الفضل لغير الجواز حيث قال اذا امر غيره بان يحج عنه ينبغي ان يفرض الامر الى المأمور فيقول حج عني بهذا المال كيف شئت ان شئت حجة وان شئت حجة وعمرة وان شئت قرانا كذا في الخاتمة على هامش الهندية ۱: ۲۸۱ ﴿۲﴾ وكذا يقتضيه كلام غاية البيان حيث قال في شرح قوله الهداية فان امره غيره ان يقرن عنه فالدم على من احرم واراد بالقران الجمع بين النسكين قرانا كان او تمتعا فافهم ﴿۳﴾، واستدلال المخالف بعبارات الفقهاء لا يصح لانها وردت عند الامر بالافراد وعللها بعدم الاذن، وفي الصورة المسؤلة يأمره الامر بالحج وهو في عرفنا شامل للاقسام الثلاثة وكذا لا ريب في الاذن لا سيما عند الاستيذان ومزيد التفصيل في جواهر الفقه ۱: ۵۰۸. فليراجع ﴿۴﴾. وهو الموفق

پہ حج بدل کنس دری وارہ قسمہ حج د امر نہ واقع کیڑی

سوال: پہ حج بدل کنس یعنی حج عن الغير کنس کہ مامور د میقات نہ احرام

﴿۱﴾ قال الشيخ حسين بن محمد سعيد المكي: قوله فيه ان هذا القيد سهو ظاهر قال القاضي عيّد في شرحه لهذا الكتاب ولا يخفى ان هذا سهو منه لان الميت لو امره بالتمتع فتمتع المأمور صح ولا يكون مخالفا بلا خلاف بين الائمة الاسلاف فتدبر.

(ارشاد الساری الی مناسک القاری ۲۰۳ قبل فصل ولو صی الميت)

﴿۲﴾ (فتاویٰ قاضی خان علی ہامش الهندیہ ۱: ۳۰۷ فصل فی الحج عن الميت)

﴿۳﴾ (ہدایہ ۱: ۲۷۸ باب الحج عن الغير)

﴿۴﴾ (جواهر الفقه ۱: ۵۰۸ رسالہ منہج الخیر فی الحج عن الغير)

.....

وترو او اول ئی عمرہ ادا کرے کہ د خیل خان دیارہ وی، یا د امر دیارہ، او بیا روستو ئی حج ادا کرے د مکہ مکرمہ نہ، نو آیا دا حج د امر دیارہ شو او کہ نہ؟ پہ بعضو کتابونو کنس لا يجوز مذکور دی، دہغی عبارات دادی ان من شروط الحج عن الامر ان يحرم من الميقات فلو اعتمر وقد امره بالحج ثم حج من مكة يضمن في قولهم جميعا ولا يجوز ذلك عن حجة الاسلام، الثالث عشر عدم المخالفة فلو امره بالافراد فقرن او تمتع وله للميت لم يقع حجه عن الامر ويضمن النفقة الخ،

پہ دی مسئلہ کنس ددی حائی علماؤ کنس دیر زیات اختلاف دی، بعض د وقوع او جواز قائل دی، او بعضی د عدم وقوع او عدم جواز قائل دی، براہ مہربانی وضاحت و فرمائی؟ بینوا توخروا

المستفتی: جاجی نوراجان

الجواب عن عبد الله جان ناصر دکی: دلتہ کنس د تفصیل ضرورت دی، دہغی نہ پس صراحة به معلومه شی چہ دا حج د امر دیارہ واقع او جائز دی تفصیل ئی دادی عبارت د بحر الرائق:

بحر الرائق ۲: ۳۱۸ لان الافاقی اذا قصد موصعا من الحل كخليص يجوز له ان يتجاوز الميقات غير محرم واذا وصل اليه التحق باهله، ومن كان داخل الميقات فله ان يدخل مكة بغير احرام اذا لم يقصد الحج او العمرة وهي الحيلة لمن اراد ان يدخل مكة بغير احرام وينبغي ان لا تجوز هذه الحيلة للمأمور بالحج (لانه حينئذ لم يكن سفره للحج) ولانه مأمور بحجة آفاقية واذا دخل مكة بغير احرام صارت حجه مكية فكان مخالفا وهذه المسئلة يكثر وقوعها فيمن يسافر في البحر الملح وهو مأمور بالحج ويكون ذلك في وسط السنة فهل له ان يقصد البندر المعروف بجدة ليدخل مكة بغير احرام حتى لا يطول الاحرام عليه لو احرم بالحج فان المأمور بالحج ليس له ان يحرم بالعمرة، بيا او گوری جلد ۲ ص ۳۱۸ باندی عبارت:

منحة الخالق على البحر لابن عابدين تحت قوله لانه حينئذ لم يكن سفره للحج،

هذا التعليل يفيد انه لا ترتفع المخالفة بخروجه بعد الى احد المواقيت واحرامه منه، ونقل كلام المؤلف هنا الشيخ حنيف الدين المرشدى فى شرح منسكه واقره ونقله عنه القاضى محمد عيد فى شرح منسكه كما فى حاشية المدنى على الدرالمختار، ثم قال فيها ونقل الملا على قارى فى رسالته المسماة. (بيان فعل الخير اذا دخل مكة من حج عن الغير) انه وقعت مسألة اضطرب فيها فقهاء العصر وهى ان الآفاقى الحاج عن الغير اذ انفصل عن الميقات بغير احرام للحج هل هو مخالف ام لا؟ فقول نعم فيبطل حجه عن الأمر وان عاد الى الميقات، واحرم وقيل لا بل عليه ان يرجع الى الميقات ويحرم عن الأمر واعتمد الاولون على ظاهر ما فى المنسك الكبير للسندى ان من شروط صحة الحج عن الأمر ان يحرم من الميقات فلو اعتمر وقد امره بالحج ثم حج من مكة يضمن فى قولهم جميعا ولا يجوز ذلك عن حجة الاسلام، لانه مأمور بحجة ميقاتيته الخ..... ولا يصح الاعتماد عليه لان الشرط فرض لا يثبت الا بدليل قطعى فمجرد قوله من غير نقله عن مجتهد او اسناده الى دليل غير مقبول، واطال الى ان قال وبما ذكرناه افتى الشيخ قطب الدين وشيخنا سنان الرومى فى منسكه وافتى به الشيخ على المقدسى ونقل فتواه فراجعها الخ ما فى الحاشية ملخصا اقول وفى رده ما ذكره السندى نظر، لان المسئلة منقولة والمقلد متبع للمجتهد وان لم يظهر دليله فى التتارخانية عن المحيط ولو امره بالحج فاعتمر ثم حج من مكة فهو مخالف فى قولهم وفى الخانية ولا يجوز ذلك عن حجة الاسلام عن نفسه وكذا لو حج ثم اعتمر كان مخالفا عند العامة، وفى المحيط ولو امره بالعمرة فاعتمر او لا ثم حج عن نفسه لم يكن مخالفا وان حج او لا ثم اعتمر فهو مخالف الخ

فليتأمل وفى قول ابن عابدين فليتأمل اشارة الى جواب نظره وهو ان نقل الدليل عن مجتهد او اسناده الى دليل لا ينفى التقليد والاتباع وايضا قال ملا على قارى فى كتاب المناسك ٢٥٣ وايضا فيه اشكال آخر حيث ان الميقات من اصله ليس شرطا لمطلق الحج واصلته بل انه من واجباته فكيف يكون شرطا وقت نيابته فان وجد نقل صريح او دليل صحيح فالامر مسلم والا فلا.

حاصل ما قال الملا على قارى فى المنحة وفى كتاب المناسك ان الميقات اما ان يكون شرطا او لا، فان كان شرطا فالشرط فرض لا يثبت الخ ولم يأت احد بدليل قطعى الى الآن ولم يوجد، وان لم يكن شرطا بل من واجبات الحج فكيف يكون شرطا وقت نيابته فان وجد نقل صريح ودليل صريح فالامر مسلم والا فلا.

ويقوله ان الشرط فرض الخ وان الميقات من اصله ليس شرطا الخ اندفع ما قال فى ردالمحتار فى باب الحج عن الغير ٢١١، ٢١٢ وهذا يقيد جواز الحيلة المذكورة اذا عادل الميقات واحرم على ان البحر الرائق علل بعلمتين احدهما قوله لانه حينئذ لم يكن سفره للحج وثانيهما لانه مأمور بحجة آفاقية وبينهما تناقض كما يظهر بادننى تأمل، وهو ان قوله لانه حينئذ تعليل يفيد انه لا ترتفع المخالفة بخروجه بعد الى احد المواقيت واحرامه منه كما ذكرناه آنفا، وقوله لانه مأمور بحجة آفاقية تعليل يفيد ويفهم منه انه لو خرج الى الميقات واحرم منه انه يصح ولعل البحر لهذا التناقض اتى وجاء بلفظ ينبغى وهو غير صريح فى اشتراط الاحرام من الميقات وعلل الشيخ السندى بعلة واحدة وهى قوله لانه مأمور بحجة ميقاتية وهى ايضا منقوضة بما قال فى المنحة على البحر ٣: ٢٣ وهو (قول السندى لانه مأمور بحجة ميقاتية) يفهم منه انه لو

خرج الى الميقات واحرم منه انه يصح لكن يرد عليه انه لما اعتمر جعل سفره للعمرة ولم يؤمر به فيكون مخالفا كما يفيد قوله الآتي (لانه جعل المسافة) والقول الآتي من آخر صفحة ۲۳ الى نصف سطري ثانية ۲۴.

وايضاً قال ملا علي قاري في كتاب المناسك ۱۵۳ تحت قوله فلو امره بالافراد ففقرن او تمتع به ولعل وجهه انه مأمور بتجريد السفر للحج فانه المفروض عليه وينصرف مطلق الامر اليه الا انه يشكل عليه اذا امره بافراد العمرة ثم اتيان الحج بعده او صرح بالتمتع في سفره او بتفويض الامر اليه.

ددې تفصيل نه معلومه شوه چه دا حج د آمر د طرفه واقع او جائز دي.

المجيب: عبد الله ناصر دكي لور آلائي.

الجواب عن مفتي صاحب دامت برکاتهم: ددې عبارتو نه دا نه ثابتیږي، چه دا حج د آمر نه واقع کیږي، البته د عوامو په عرف کښ د حج اطلاق په درې واړو قسمونو افراد، تمتع او قران باندې کیږي، لهذا په دې بناء باندې دا حج د آمر د طرف نه واقع کیږي فافهم (۱). وهو الموفق

محمد فرید عفی عنه..... ۲۸ ذی الحجه ۱۳۹۴ هـ

(۱) په دې کښ اصل او قاعده داده، چه د میقات د ذکر نه بغیر امر کولو په صورت کښ د آفاقي چه د میقات نه احرام ترل شرط دی، هغه د میقات نه دا حکم دلالة ثابتیدلو په وجه دي. پس هرکله چه د آمر اجازت ددې نه خلاف واقع شو، مثلاً ده ته ئې د قران حکم اوکړو، یا دا معامله ئې دهغه په اختیار پریخودله، نو دا شرط به هم ساقطیږي، تردې پورې که هغه د میقات نه د عمرې احرام وتړلو، بیا ئې د مکې مکرمې نه دهغې سره دهغه د طرف نه د حج احرام یوځایي کړو، تردې پورې چه دهغه حج، حج قران شو، نو دا جائز دی، ځکه چه دهغه د حکم مطابق ادا کړې ده، او اوس به هغه د مکې مکرمې نه دده د حج احرام تړلو په وجه مخالف نه وي، ځکه چه دهغه اجازت حاصل دي، دغه رنگې که آمر د تمتع حکم وکړو، نو په تمتع کښ د نیابت جائز کیدلو د قول په بناء باندې به د مأمور تمتع کول هم جائز شي. پس دا د میقات نه د احرام..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

د یو حاجی د طرف نه د حج بدل کولو حکم:

سوال: څه فرمائي علماء دین شرع متین دي مسئلې باره کښ چه یو سړي مخکښ حج ادا کړي دي، آیا دهغه د طرف نه حج بدل کول صحیح دی او که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: حاجی ظفر الحق ۲۷ ربیع الاول ۱۴۰۵ هـ

الجواب: چاچه فريضه حج ادا کړې وي، نو دهغه د طرف نه دوباره حج ادا کول جائز دي (۱)، او کوم سړي چه فريضه حج ادا کړي وي، نو هغه د بل د طرف نه بلاکراحت حج بدل کولي شي (۲). وهو الموفق.

(بقیه حاشیه)..... شرط د نیابت حج دپاره فی نفسه شرط نه دي. بلکه د آمر د امر نه دلالة ثابتیدو په وجه دي، (عمدة الفقه ۴: ۲۵۴) ددې قول نه معلومه شوه، چه زمونږ په عرف کښ حج هم ددې مشهور قسم یعنی د حج تمتع نوم دي، او عوام په دې کښ فرق نه کوي، بلکه د مطلق حج حکم کوي، او د هر قسم حج اجازت وي، نو دلالة ددې نه هم دا حج تمتع مراد وي، او په نظام الفتاوی ۱: ۱۵۱ کښ دي، "او که آمر د قران او تمتع اجازت ورکړو، اگر که مجملایي ورکړي وي، مثلاً په دې شان سره چه تاته اختیار دي، چه زما د طرف نه څرنگه غواړي حج بدل وکړه، نو په دې صورت کښ مأمور ته حج تمتع او قران دواړه کول جائز دي. کما فی رد المختار ودم القران والتمتع والجنایة علی الحاج ان اذن له الأمر والا فیصير مخالفا فیضمن. معلومه شوه، چه د آمر د اجازت او غیر اجازت د دواړو حکم یوشان نه دي، بلکه فرق پکښ شته، انتهی. پس معلومه شوه، چه زمونږ په عرف کښ د حج تمتع اجازت مجملایي دلالة وي، او په فتاوی قاضی خان کښ دي.

اذا امر غیره بان یحج عنه ینبغي ان يفوض الامر الى المأمور فيقول حج عني بهذا المال كيف شئت ان شئت حجة وان شئت حجة وعمرة وان شئت قرانا.

(فتاوی قاضی خان علی هامش الهندية ۱: ۳۰۷ حج عن الغير)..... از مرتب

(۱) وفي الهندية: ففي الحج النفل تجوز النيابة حالة القدرة لان باب النفل اوسع كذا في السراج الوهاج. (فتاوی عالمگیری ۱: ۲۵۷ باب الحج عن الغير)

(۲) وفي الهندية: والافضل للانسان اذا اراد ان يحج..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

پہ حج بدل کنیں نفقہ د آمر پہ ذمہ دہ

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دے مسئلے بارہ کنیں چہ مور خیل
خوی تہ د نورو ورونرو نہ خہ پیسے زیاتی ورکری وی، اوس دا ہلک حج
بدل کول غواہی؟ آیا د والدی د طرف تہ بہ پہ دے مال باندي حج بدل کول
شی، یا د نور مال ضرورت بہ وی؟ بینوا توجروا

المستفتی: مختار احمد غازی ہری پور

الجواب: پہ حج بدل کنیں دا ضروری دہ، چہ خرچہ بہ د آمر د مال نہ کول
شی، کما فی ردالمحتار ۲: ۳۲۸ (۱) وهو الموفق

د بنی د پار محرم نہ ملاویدو پہ صورت کنیں د حج بدل مسئلہ

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دے مسئلے بارہ کنیں چہ یوہ بنی
مالدارہ دہ، او د محرم خرچہ ہم ادا کولے شی، لیکن ہغی تہ یو محرم داسی
نہ ملاویزی، چہ دہغہ سرہ حج کول جائز وی، آیا دا بنی حج بدل کولے شی؟
بینوا توجروا

المستفتی: نامعلوم.....

الجواب: بنی بغير محرم شرعی نہ حج تہ نشی تلی، او د محرم یا خاوند موجود
(بقیہ حاشیہ) رجلا عن نفسه ان يحج رجلا قد حج عن نفسه ومع هذا لو احج رجلا لم يحج
عن نفسه حجة الاسلام يجوز علنا وسقط الحج عن الأمر كذا في المحيط.

(فتاویٰ عالمگیریہ ۱: ۲۵۷ باب الحج عن الغير)

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين: النفقة من مال الأمر ای المحجوج عنه ومحترزه قوله الآتي
ولو انفق من مال نفسه الخ.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۲۵۹ قیل مطلب شروط الحج عن الغير عشرون)

کیدل هر وخت کنیں ممکن کیدی شی، ددی وجہ نہ چال رہ د حج بدل دیارہ
مقرر کولے نشی، البتہ کہ دا عدم محرم داسی ہمیشوالی اختیار کری چہ تر
مرگہ پوری ددی امید نہ وی، نو د مریض دائم پشان بیا حج بدل کولے شی،
وفی ردالمحتار فیجوز کالمریض اذا احج رجلا ودام المرض الخ (۱) وهو الموفق

حج بدل کولو سرہ پہ فقیر سہ باندي حج نہ فرض کیڑی :

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دے مسئلے بارہ کنیں چہ زید یو فقیر
سہ دے، او عمر ہغہ لہ د خیل والدی د حج بدل دیارہ لیڑی، اوس بعضی
خلق وائی، چہ فقیر او غریب سہ د حج بدل دیارہ نشی تلی، حکہ چہ بیا
خپلہ پہ ہغہ حج فرض کیڑی؟ کہ ہغہ زمین حرم پوری ورسی، آیا دا صحیح
دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: حضرت سید شواہگئی تلاش دیر ۱۹۷۲ | ۸ | ۲۸

الجواب: بہتر دادہ چہ د حج بدل دیارہ داسی سہ و لیڑی شی، چہ ہغہ حج
ادا کری وی، لیکن باوجود ددی نہ کہ غریب سہ و لیڑی شی، نو ہغہ
باندي حج نہ فرض کیڑی. (والتفصیل فی ردالمحتار ۲: ۲۳۲) (۲) وهو الموفق

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين: ومن العجز الذي يرجى زواله عدم وجود المرأة محرما فتعذر
الى ان تبلغ وقتا تعجز عن الحج فيه ای لكبر او عمى او زمانة فحينئذ تبعث من يحج عنها اما
لو بعث قبل ذلك لا يجوز لتوهم وجود المحرم الا ان دام عدم المحرم الى ان ماتت فيجوز
كالمريض اذا احج رجلا ودام المرض الى ان مات كما في البحر وغيره.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۲۵۹ قیل مطلب شروط الحج عن الغير عشرون)

﴿۲﴾ قال العلامة الحصكفي: جاز حج الصرورة من لم يحج..... وغيرهم اولی لعدم
الخلاف، قال ابن عابدين فی التنبيه: ان الفقير الآفاقي اذا وصل الى ميقات فهو كالمكي.....
لكن هذا لا يدل على ان الصرورة الفقير كذلك لان قدرته بقدره غيره كما قلنا وهي غير
معتبرة بخلاف ما لو خرج ليحج عن نفسه وهو فقير فانه..... (بقیہ حاشیہ پہ راروانہ صفحہ)

د ایام حج نه مخکنې د مدینې منورې نه واپسې باندې

په ایکسیدنت کېن شهید شوي د پاره د حج مسئله

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کېن چه دي کال دوه سړي زمونږ د کلي نه حج دپاره لاړل، عمره ادا کولو نه پس د زیارت نبوی ﷺ دپاره مدینې منورې ته لاړل، په واپسې کېن بس کېن سواره شو او مکې ته روان شو، چه په ایکسیدنت کېن دواړه شهیدان شو، اوس دهغوی په وارثانو د هغوی د طرف نه حج بدل لازمی دي او که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولوی امیر احمد تجوری لکی مروت ۱۹ ربیع الاول ۱۴۰۲ هـ
الجواب: که دا مرحومین په دې کال د وفات نه مخکېن کال کېن صاحب استطاعت وو، او هغوی د حج کولو متعلق وصیت کړې وو، نو په وارثانو باندې دهغوی د طرف نه حج بدل کول ضروری دی، او که په دې کال کېن صاحب استطاعت شوي وو، او یائي وصیت نه وی کړې، نو په وارثانو حج کول ضروری نه دي، (ارشاد الساری وغیره) (۱). وهو الموفق

(بقیه حاشیه) عند وصوله الى الميقات صار قادرا بقدره نفسه فيجب عليه.

(الدرالمختار مع ردالمحتار ۲: ۲۶۱، ۲۶۲ مطلب في حج الضرورة)

﴿۱﴾ قال العلامة الملا علي قاري: اعلم ان كل من وجب عليه الحج..... وهو قادر على الاداء بنفسه وحضره الموت او خافه يجب عليه الوصية بالاحجاج عنه بعد موته فان قدر عليه اولا وعجز عن الاداء بنفسه اى بعده يجب عليه الاحجاج..... ان فرط اى قصر في التأخير بان وجب عليه فلم يخرج اليه في عامه وفيه الايماء الى ان وجوب الايصاء انما يتعلق بمن لم يحج بعد الوجوب اذا لم يخرج الى الحج حتى مات فاما من وجب عليه الحج فحج من عامه فمات في الطريق لا يجب عليه الايصاء بالحج لانه لم يؤخر بعد الاينجاب..... وان مات قبل التمكن من ادائه سقط عنه الحج..... ولا تجب عليه الوصية به..... اى من لزمه الحج فلم يحج حتى مات قبل التمكن من ادائه..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

د حج بدل د پاره تكلو والا دي خپل حج وكړي او

د بدل د پاره دي په حرمين كېن څوك مقرر كړي

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کېن چه زید دخپلې والدې دپاره عمر لره په حج بدل باندې وليږلو، لیکن عمر وائي، چه زه به خپل حج کوم، او ستا د والدې دپاره به په حرمین شریفینو کېن څوک د حج بدل دپاره منتخب کړم، نو ماته به د خپل حج دپاره او دغه رنگې د حج بدل کونکې دپاره خرچه راکوي، آیا دا طریقه د حج بدل صحیح ده او ذمه په دې سره فارغیږي؟ بینوا توجروا

المستفتی: روئیداد خان نخونسون بنکاک ۱۹۹۷ | ۱۹ | ۳۰

الجواب: دا طریقه مذکوره مشروع نه ده، او نه په دې سره د زید د والدې ذمه فارغه کیږي.

اما الاول فلان عمرا لم يخج ام زيد، واما الثاني فلما في ردالمحتار ۲: ۳۲۹ الحادی عشر ان يحج عنه من وطنه ان اتسع الثلث والا فمن حيث يبلغ كما سيأتي بيانه ﴿۱﴾. وهو الموفق

د پاکستانی د پاره د ابو ظهبي نه د حج بدل کولو مسئله

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کېن چه (۱) زمونږ د يو ملگری والده د ضعيف العمرى او کمزوري په وجه مناسک د حج نشي ادا کولې، ددې وجه نه هغي ځوي ددې ځائي نه د خپلې والدې دپاره حج بدل ادا کولې شي او که د پاکستان نه به ادا کوي؟

(۲) که يو سړي د وفات شوي والدينو ياد يو رسته دار د طرف نه حج بدل کول غواړي، هرکله چه هغوی وصیت نه وی کړې، نو هغه دلته د ابو ظهبي نه حج بدل کولې شي او که د پاکستان نه حج بدل کول ضروري دي؟ بینوا توجروا
المستفتی: محمد اکبر ابو ظهبي متحده عرب امارات ۲۲ شعبان ۱۴۰۳ هـ

(بقیه حاشیه) سقط عنه الفرض بالاتفاق وان مات بعد التمكن لم يسقط عند الشافعي واحمد هذا الخ. (ارشاد الساری ۲۸۷ باب الحج عن الغير)

﴿۱﴾ (ردالمحتار هامش الدرالمختار ۲: ۲۶۰ مطلب شروط الحج عن الغير عشرون)

الجواب: (۱) کہ ددغی سرې په مور حج فرض وی. نو حج بدل کونکې به د والدې په نفقې باندې د والدې د وطن یعنی پاکستانی میقات (یللم) نه احرام ترې. (شامی) (۱) او د والدې په اجازت سره به حج بدل کوی، او که والده دا ووايي، چه هلته د ابو ظهبي نه زما دپاره حج وکړه، نو پاکستان راتلو ته به ضرورت نه وی. (ارشاد الساری ۲۹۱) (۲).

(۲) د تبرع په صورت کېن توسع ده، او دا تنگی د حج بدل او وصیت په صورت کېن ده (۳)، وهو الموفق

د حج بدل د پاره تلو والا حرم شریف نه د حج بدل احرام وتړلو

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کېن چه يو سرې د حج بدل دپاره ځي، ليکن د ميقات نه ئې د حج بدل دپاره احرام ونه تړو، صرف د عمرې احرام ئې وتړو، آيا د حرم شريف نه د حج بدل احرام تړلو سره به حج بدل ادا شي؟ بينوا توجروا

المستفتي: حاجي دل محمد محلات افغان ابو ظهبي ۴۱۵۱۱۵۱۳ هـ

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين: (قوله النفقة من مال الأمر الخ) أي المحجوج عنه..... ان يحج عنه من وطنه ان اتسع الثلث والا فمن حيث يبلغ.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۲۵۹، ۲۶۰ مطلب شروط الحج عن الغير عشرون)

﴿۲﴾ قال العلامة الملا على القاري: ولو اوصى اى من له وطن ان يحج عنه من غير بلده يحج عنه كما اوصى به قرب ذلك المكان الموصى به من مكة او بعد.

(ارشاد الساري الى مناسك الملا على قاري ۲۹۱ قبيل مطلب جواز اخراج البدل من مكة)

﴿۳﴾ قال العلامة ابن نجيم: وانما شرط غير المنوب للحج الفرض لا النقل لجواز الانابة مع القدرة في حج النقل لان المقصود منه الثواب.

(البحر الرائق ۳: ۲۲ باب الحج عن الغير)

الجواب: که آمر د تمتع اجازت ورکړې وی. نو د تحقیق په بنا به د آمر ذمه فارغه شی. (۱) وهو الموفق

که حج فرض نه وی. نو د ایصال ثواب د پاره په

حرمین کېن یو سرې د حج بدل د پاره مقرر کولې شی

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کېن چه يو سرې د پاکستان نه د حج دپاره لاړو، دهغه والدين معذور دی، خپله د حج دپار تلې نشي، ددې وجه نه هغه سرې په حرم شريف کېن دوو سړو ته مثلاً دوه دوه سوه روپۍ ورکړې، چه زما د مور او پلار د طرف نه حج بدل وکړي، هغوی دا حج بدل ادا کړو، آيا دا فريضة حج دهغوی د طرف نه ادا شوه؟ بينوا توجروا المستفتي: مولوی عبدالودود مدرس مدرسه شمس المدارس لنډيو اکړک

الجواب: محترم المقام مولانا عبدالودود سلمه الرحمن السلام عليكم ورحمة الله وبركاته اما بعد، په صورت مسئوله کېن که د زيد په والدينو حج فرض نه وی، نو په دې طريقه کېن هيڅ حرج نشته، لان ایصال الثواب لا يشترط فيه الامر وغيره بخلاف فراغ الذمة عن الواجب (۲) او که په والدينو باندې حج فرض وی، نو دې طريقې سره دهغوی ذمه نه فارغیږي،

كما في الدر المختار على هامش ردالمحتار ﴿۳﴾ والظاهر ان ههنا النفقة من

مال الولد وكذا الظاهر ان الوالدين .....

﴿۱﴾ قال الفرغاني: اذا امر غيره بان يحج عنه ينبغي ان يفوض الامر الى المأمور فيقول حج عني بهذا المال كيف شئت ان شئت حجة وان شئت حجة وعمرة وان شئت قرانا.

(فتاویٰ قاضی خان علی هامش الهندية ۱: ۳۰۷ فصل في الحج عن الغير)

﴿۲﴾ قال العلامة الحصكفي: لو اهل بحج عن ابويه او غيرهما من الاجانب حال كونه متبرعا فعين بعد ذلك جاز لانه متبرع بالثواب فله جعله لاجلهمما اولهما. (الدر المختار

على هامش ردالمحتار ۲: ۲۶۶ قبيل فروع وباب الهدى)

﴿۳﴾ قال العلامة الحصكفي: وبشرط الامر بالحج عنه ..... (بقية حاشيه به راروانه صفحه)

لم یأمر به وهذا بخلاف ما اذا ما فليراجع الى باب الحج من الغير. وهو الموفق

د ضعیف پلار د پاره په سعودی عرب کښ د مقیم خوی حج بدل کولو مسئله

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه که يو سړي بود او ضعیف شوي وي، او په هغه حج فرض شوي وي، لیکن خپله د ضعف او بیماری په وجه حج نشي کولي، دهغه خوي يا نوسي چه په سعودیه یا امارات کښ د مزدوری دپاره مقیم وي، او خپله ئي حج کړی وي، آیا هغه د والد دپاره حج بدل کولي شي او که نه؟ او د حج نه پس دهغه دلتنه پاکستان ته راتلل ضروري دی او که نه؟ او یا د حج نه مخکښ پاکستان ته کور ته راتلل او د والد نه اجازت اخستل ضروري دی او که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: انجنئر عارف الله الیکتريکل کالج آف ټیکنالوجی پېښور ۱۸۱۱۱۹۸۶
الجواب: که ستا په والد صاحب حج فرض وي، نو د خپل وطن نه یو رشته دار یا پردې سړي دپاره د خپل مملوکه مال نه د حج بدل داخله وکړي، البته افضل داده، چه د مسائل حج نه واقف سړي لره، چا چه یو ځل حج کړی وي، د حج دپاره ولیري، (ماخوذ از مسلک المتقسط) (۱). وهو الموفق

(بقیه حاشیه) فلا يجوز حج الغير بغير اذنه الا اذا حج او احج الوارث عن مورثه لوجود الامر دلالة وبقي من الشرائط التفقة من مال الأمر كلها او اكثرها وحج المأمور بنفسه وتعينه ان عينه الخ. (الدر المختار على هامش رد المحتار ۲: ۲۵۹ قبيل مطلب شروط الحج عن الغير)
(۱) قال الملا على قارى: اعلم ان كل من وجب عليه الحج..... وعجز عن الاداء بنفسه..... يجب عليه الاحجاج بان يحج عنه في حال حياته او بعد مماته..... ويتحقق العجز بالهموت والجس والمنع..... والعرج والهزم..... والسادس ان يحج بمال المحجوج عنه..... والثامن ان يحج عنه من وطنه..... ولا يشترط لجواز الاحجاج ان يكون الحاج المأمور قد حج عن نفسه..... الا ان الافضل كما في البدائع ان يكون قد حج عن نفسه اي للخروج عن الخلاف الذي هو مستحب بالاجماع.

(المسلک المتقسط ۲۸۷ تا ۳۰۰ باب الحج عن الغير)

د ښځې د سړي د طرف نه حج بدل د پاره تلل

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه ښځه د سړي د طرف نه حج بدل دپاره تلې شي او که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد ندیم رستم ضلع مردان

الجواب: د سړي د طرف نه ښځه (د محرم سره) د حج بدل دپاره تلې شي، البته د کراهت نه خالي نه ده. كما صرح به الفقهاء (۱). وهو الموفق

د مړي د طرف نه حج کولو سره به ذمه فارغه شي. ان شاء الله

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه په يو سړي (۱) قال الملا على قارى: ويجوز احجاج المرأة باذن زوج لها ووجود محرم معها والعبد والامة باذن المولى مع الكراهة فيه انه لا يظهر وجه الكراهة لا سيما في احجاج المرأة عن المرأة فان الظاهر ان يكون اولئ وانسب وبدل عليه اطلاق الفتاوى السراجية حيث قال وسواء كان عبدا او امة من غير ذكر امراة.

(ارشاد الساری ۳۰۱ قبیل فصل ولو اوصی ان يحج عنه)

قال العلامة ابن الهمام: ويجوز احجاج الحر والعبد والامة والحررة وفي الاصل نص على كراهة المرأة في المبسوط فان احج امراته جاز مع الكراهة لان حج المرأة نقص فانه ليس عليها رمل ولا سعی في بطن الوادی ولا رفع صوت بالتلبية ولا الحلق.

(فتح القدير ۳: ۷۲ باب الحج عن الغير)

وفى الهندية: ولو احج عنه امرأة او عبدا او امة باذن السيد جاز ويكره هكذا في

محيط السرخسي.

(فتاویٰ عالمگیریه ۱: ۲۵۷ الباب الرابع عشر في الحج عن الغير)

حج فرض وو، لیکن پہ ژوند کنس ئی ادا نہ کرو، او د حج وصیت ئی ہم ونکرو، اوس دہغہ وارثان د ہغہ د طرف نہ حج کولې شی، او د ہغہ ذمہ بہ خلاصیږی؟ بینوا توجروا

المستفتی: مفقود العنوان ۲۵۸۸۱۹۸۴

الجواب: اولاد وغیرہ د مری د طرف نہ حج کولې شی، پہ دې سرہ بہ ان شاء اللہ دہغہ ذمہ فارغہ شی، اگر کہ ہغہ وصیت نہ وی کړې. (شامی) (۱) وهو الموفق

وصی خپلہ ہم حج بدل کولې شی. او پہ بل چا باندې ہم کولې شی

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دې مسئلې باره کنس چه زيد د مړي په وخت کنس د خپل ځان دپاره څلور وصيان مقرر کړل، چه په هغې کنس دوه د مړي ځامن او دوه پردې سړې وو، او د مړي په وارثانو کنس نابالغه افراد هم شته، وصيت ئې دا کړې وو، چه زما د جائيداد په دريمه حصه کنس زما دپاره حج او خيرات وغیره وکړي، اوس د مړي دوه وراثان چه وصيان هم دي، حج کولې شی او که نه؟ او غير وارثان چه وصيان دي، حج ادا کولې شی او که نه؟ يا ددې څلورو نه علاوه بل پردې سړې حج بدل ادا کولې شی او که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: عبدالستار حقانی

الجواب: دا اوصياء خپله هم حج بدل کولې شی، او بل سړې لره هم ليرلې شی. لكون الايصاء مطلقا ويدل عليه ما في الهندية ۲: ۲۷۶ ولو اوصى الميت ان يحج عنه ولم يزد كان للوصي ان يحج بنفسه فان كان الوصي وارث الميت او دفع المال الى وارث الميت ليحج عن الميت الخ (۲). وهو الموفق

﴿۱﴾ قال العلامة محمد امين ابن عابدين: (قوله الا اذا حج او احج الوارث) اي فيجزئه ان شاء الله تعالى كما في البدائع واللباب وهذا اذا لم يوص المورث.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۲۵۹ قبيل مطلب شروط الحج عن الغير عشرون) ﴿۲﴾ (فتاویٰ عالمگیریہ ۱: ۲۵۹ الباب الخامس عشر فی الوصیۃ بالحج)

د وصی د حج بدل باره کنس دوباره پوښتنه

سوال: جناب مفتی صاحب! ستاسو فتوی ملاؤ شوه، لیکن د نظر ثانی دپاره دوباره په خدمت کنس درلیریم، لهذا تاسو په تسلی بخش وضاحت سره ولیکئ او بنده ته ئې راؤلیرئ، مهربانی به وی؟

المستفتی: عبدالستار حقانی

الجواب بالوضاحة: دا اوصياء خپله هم حج بدل کولې شی، البته په دې کنس څه تفصيل دي، کوم چه په دې عبارت مذکوره او ردالمحتار ۲: ۳۴۱ قبيل باب الهدى کنس ليکلي شوي دي، او هغه دادي، چه وصی غير وارث د اجازت محتاجه نه دي، (او وصی وارث د اجازت محتاج دي)، او وصی وارث بالغ د باقاعده اجازت ورکولو اهل دي، او نابالغ وارث د اجازت ورکولو اهل نه دي (۱). وهو الموفق

په حج بدل سره د مړي د ذمې د خلاصيدو اميد دي. که وصيت ئې نه وی کړې
سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دې مسئلې باره کنس چه ديو سړې والد د حج فريضه ادا کولو نه بغير وفات شو، او وصيت ئې هم نه دي کړې، اوس د هغه وارث ځوی يو غير وارث سړې لره د حج بدل دپاره مقرر کوی، آیا دا جائز دي، او مسقط الفرض دي؟ که دي نو حج افراد به کوی که تمتع؟ بینوا توجروا
المستفتی: سيد جلال الدين مهتمم زرگری ۲۵۸۹۱۱۹۷۵

الجواب: په کوم سړې چه حج فرض وی، نو هغه چه افراد، تمتع او قران کنس کوم یو هم ادا کړي، جائز او مشروع دي، لهذا مامور هم په اجازت سره هریو کولې شی ﴿۲﴾ او هم په دې سره به د هغه غير ذمه فارغه شی، پس په صورت

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين: لو اوصى ان يحج عنه ولم يزد على ذلك كان للوصي ان يحج عنه بنفسه الا ان يكون وارثا او دفعه لوارث ليحج فانه لا يجوز الا ان تجيز الورثة وهم كبار. (ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۲۶۹ قبيل باب الهدى فی الفروع)

﴿۲﴾ قال العلامة فخر الدين القرطبي: اذا امر غيره بان..... (بقية حاشية په راروانه صفحه)

مسئولہ کنس دا سړې اصالة یا وکالة د خپل پلار ذمه فارغه کولې شی، د افراد تمتع او قران نه منع نه دي، او عدم وصیت هم سبب د منع نه دي. کما فی الدر المختار وبشرط الامر به ای بالحج عنه فلا يجوز حج الغير بغیر اذنه الا اذا حج او احج الوارث عن مورثه، وفی ردالمحتار ۳۲۸:۲ هذا اذا لم یوص المورث ﴿۱﴾. وهو الموفق

که وصیت ئې کړې نه وی. نو د وارث په

حج بدل سره به ان شاء الله ذمه فارغه شی

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کنس که یو سړې د حج د وصیت نه بغیر وفات شو، او وارث په خپله خوښه حج بدل ادا کړی، نو دا جائز دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولوی صالح موسی زئي ۲۹ ربیع الاول ۱۴۰۲ هـ

الجواب: په صورت مسئلہ کنس به ان شاء الله د پلار ذمه فارغه شی. کما فی ردالمختار ۳۲۷:۲ وان لم یوص به ای بالاحجاج فترع عنه الوارث فحج بنفسه او احج عنه غیره جاز والمعنی جاز عن حجة الاسلام ان شاء الله تعالی ﴿۲﴾. وهو الموفق

د حج بدل تفصیلی مسئله

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کنس چه ما خپله فريضة د حج ادا کړې ده، دې کال مې اراده ده چه د والدمرحوم دپاره حج بدل ادا کړم، آیا داسې کيدې شی، او زما والده ژوندی ده، او زما نيکه هم وفات (بقیه حاشیه) یحج عنه ینبغی ان يفوض الامر الى المأمور فيقول حج عني بهذا المال كيف شئت ان شئت حجة وان شئت حجة وعمرة وان شئت قرانا.

(فتاویٰ قاضی خان علی هامش الهندية ۱: ۳۰۷ فصل فی الحج عن الميت)

﴿۱﴾ الدر المختار مع ردالمحتار ۲: ۲۵۹ قبیل مطلب شروط الحج عن الغير عشرون (ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۲۵۹ مطلب شروط الحج عن الغير عشرون)

شوي دي، دهغه دپاره هم حج بدل کول غواړم، یعنی بل سړې ته به ټوله خرچه ورکړم، او حج بدل به پرې وکړم، آیا دا صحيح دی؟ او حج بدل صرف رشته دار کولې شی او که غیر رشته دار هم کولې شی؟ او زما نیا بودی ده، ډیره زیاته کمزوري ده، آیا په بل سړې دهغې دپاره حج بدل کولې شم؟ بینوا توجروا المستفتی: جلال الدین تبوک سعودی عرب

الجواب: السلام علیکم ستا په والد، والده او نيکه باندې حج فرض وو او که نه؟ او د فرض کيدلو په صورت کنس هغوی وصیت کړې وو او که نه؟ (الف) بهر حال، که په هغوی حج فرض شوي نه وو، نو ته دهغوی د طرف نه حج کولې شي، او په بل چا هم کولې شی، که پخپله رشته دار مامور ئې کوی او که غیر رشته دار، او بغیر د څه قید نه کولې شي، او په بل چا ئې هم کولې شي. ﴿۱﴾

(ب) او که په هغوی حج فرض وو، او هغوی وفات شوي دي، نو د وصیت نه کولو په وجه هم پابندی نشته، او د وصیت په صورت کنس شرط دادي، چه نفقه به دهغوی خرچ کولې شی، او د یلملم نه به احرام تړلې شی، او په هغوی کنس چه کوم غنی ژوندي وي، نو د عجز په صورت کنس ته دهغوی دپاره حج کولې شي، او بل چا باندې ئې هم کولې شي، (بغیرد شرط د رشته دار نه، البته نفقه او میقات د مخکنی شان واجب الرعايت دي. (ماخوذ از شامي) (۲) وهو الموفق

﴿۱﴾ قال العلامة الحصکفی: بخلاف ما لو اهل بحج عن ابويه او غيرهما من الاجانب حال كونه متبرعا فعين بعد ذلك جاز لانه متبرع بالثواب فله جعله لاجلهمما اولهما وفي الحديث من حج عن ابويه فقد قضی عنه حجه وکان له فضل عشر حجج وبعث من الابرار. (الدر المختار علی هامش ردالمحتار ۲: ۲۶۵، ۲۶۶ باب الحج عن الغير)

﴿۲﴾ قال العلامة الحصکفی: وبشرط الامر به ای بالحج عنه فلا يجوز حج الغير بغیر اذنه الا اذا حج او احج الوارث عن مورثه لوجود الامر دلالة وبقي من الشرائط النفقة من مال الأمر الخ.

قال العلامة ابن مدين: الرابع الامر ای بالحج ..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

والدینو ته د ایصال ثواب دپاره هر قسمه حج او هر خائي نه کولې شي
سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه زه د والدینو د طرف نه حج کول غواړم، آیا زه دهغوی دپاره حج قران کولې شم؟ او زه په سعودی کښ یم، زه اوس د سعودی نه دا فريضة ادا کولې شم، یا وطن ته راتلل لازمی دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: رسول خان مشیط سعودی عرب ۱۸ محرم الحرام ۱۴۰۲ هـ
الجواب: چونکه والد یا والدې وصیت نه دي کړې، لهذا د هر خائي نه د هغوی دپاره حج ادا کولې شي، که قران وی او که تمتع وی او که افراد وی (۱)، ځکه چه دا صرف د ایصال ثواب دپاره دي (۲). وهو الموفق

د والدینو د پاره حج کولو کښ پلار لره مقدم کړی او که مور؟

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه ما فريضة حج (بقیه حاشیه) فلا يجوز حج غيره بغير امره ان اوصى به ای بالحج عنه فانه ان اوصى بان يحج عنه فتطوع عنه اجنبی او وارث لم يجز وان لم يوص به ای بالاحجاج فتبرع عنه الوارث وكذا من هم اهل التبرع فحج ای الوارث ونحوه بنفسه ای عنه او احج عنه غيره جاز والمعنى جاز عن حجة الاسلام ان شاء الله تعالى كما قاله في الكبير الخ.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۲۵۹ قبيل مطلب شروط الحج عن الغير عشرون)

﴿۱﴾ قال الملا علی قاری: وان لم يوص بالاحجاج فتبرع عنه الوارث وكذا من هم اهل التبرع ونحوه فحج الوارث ونحوه بنفسه او احج عنه غيره جاز ذلك التبرع او الحج او الاحجاج والمعنى جاز عن حجة الاسلام ان شاء الله تعالى الخ.

(ارشاد الساري ۲۸۸ باب الحج عن الغير)

﴿۲﴾ قال العلامة ابن عابدين: (وشروط العجز المذكور للحج الفرض) دون النفل فلا يشترط في النفل شيء منها الا الاسلام والعقل ..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

اذا کړې ده، اوس د والدینو دپاره د نفلی حج اراده ده، ما دچا نه اوریدلې دی، چه د والد دپاره حج کولو کښ د لس حجونو ثواب ملاویرې، لیکن ما خیال کړې دي، چه د والدې حق زیات دي، اوس تاسو ولیکې چه په والد او والده کښ دچا دپاره حج کولو کښ ثواب زیات دي، او که زه هلته مکه کښ چا لره د حج بدل دپاره مقرر کړم، نو صحیح به وی او که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: حاجی رحمت الله سنگاپور: ۱۱۹۱۱۹۷۵

الجواب: محترم المقام السلام علیکم که ستا په والدینو کښ په یو باندي هم حج فرض نه وو، نو ته دهغوی دپاره اصالة هم حج کولې شي، او په بل چا ئې هم کولې شي، البته دا عمل احسان او نیکی ده، نه تعظیم او توقیر، لهذا والدې لره مقدم کول افضل دي (۱)، او که ستا په والدینو کښ په یو یا دواړو باندي حج فرض وو، نو په هغوی کښ که یو وصیت کړې وو، نو هغه لره مقدم کړه، او که وصیت یو هم نه وو کړې، او په دواړو حج فرض وو، نو والدې لره مقدم کول افضل دي، او د والدینو د طرف نه نفلی حج کولو کښ لس چنده ثواب زیات دي. (شامی) (۲) وهو الموفق

(بقیه حاشیه) والتمیز ..... لانه يتسامح في النفل ما لا يتسامح في الفرض الخ. (ردالمحتار

هامش الدر المختار ۲: ۲۶۱ قبيل مطلب في حج الصرورة)

﴿۱﴾ وفي الهندية: اذا تعذر جمع مراعاة حق الوالدين بان يتأذى احدهما بمراعاة الاخر يرجح حق الاب فيما يرجع الى التعظيم والاحترام وحق الام فيما يرجع الى الخدمة والانعام وعن علاء الائمة الحما می قال مشائخنا رحمهم الله تعالى الاب يقدم على الام في الاحترام والام في الخدمة حتى لو دخلا عليه في البيت يقوم للاب ولو سالا منه ماء ولم يأخذ من يده احدهما فيبدأ بالام كذا في القنية.

(فتاویٰ عالمگیریه ۱: ۳۶۵ کتاب الکراهية الباب السادس والعشرون)

﴿۲﴾ قال العلامة الحصكفی: لو اهل بحج عن ابويه ..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

والدین د صحت مند سہی او نابالغہ ماشومانو د طرف نہ حج یا عمرہ کول

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره كښ چه (۱) زما پاره
ضعيف العمر دي، آيا زه د خپل حج په ځاني دهغه دپاره حج كولې شم؟
(۲) په والدینو كښ اول حق دچا دي د والد كه د والدي؟

(۳) ديو مړي د طرف نه حج كولې شي؟

(۴) آيا د صحت مند سړي د طرف نه عمره كولې شي؟

(۵) آيا د ښځې د طرف نه خاوند عمره كولې شي؟

(۲) د نابالغہ ماشومانو د طرف نه د عمرې كولو څه حكم دي؟ بينوا توجروا
المستفتي: محمد ازرم تبوك سعودی عرب. ۱۴۰۱/۱۷/۱۷ هـ

الجواب: (۲، ۱) بهتره داده چه اول د خپل طرف نه حج ادا كړي، او ثانيا د

(بقیه حاشیه) او غیرهما من الاجانب حال كونه متبرعا فعین بعد ذلك جاز لانه متبرع

بالتواب فله جعله لاحدهما اولهما وفي الحديث من حج عن ابويه فقد قضی عنه حجته و كان

له فضل عشر حجج وبعث من الابرار، قال ابن عابدين: وكذا لو احرم عن احدهما مبهما

يصح تعيينه بعد ذلك بالاولی كما فی الفتح قال ومبناه علی ان نيته لهما تلغو لعدم الامر فهو

متبرع فتقع الاعمال عنه البتة وانما يجعل لهما الثواب وترتبه بعد الاداء فتلغو نيته قبله فيصح

جعله بعد ذلك لاحدهما اولهما ولا اشكال فی ذلك اذا كان متنفلا عنهما فان كان علی

احدهما حج الفرض واوصی به لا يسقط عنه بتبرع الوارث عنه بمال نفسه وان لم يوص به

فتبرع الوارث عنه بالاحجاج او الحج بنفسه قال ابو حنيفة يجزيه ان شاء الله تعالى لقوله

عليه السلام للثعمية اريت لو كان علی ابيك دين الحديث الخ.

(الدر المختار مع رد المختار ۲: ۲۶۵ باب الحج عن الغير)

والدينو د طرف نه، (شامي (۱) مشکوة (۲)) او چونكه دا عمل د باب د ترجم
نه دي، نه د باب اكرام نه، لهذا په دي كښ د قواعد وپه اعتبار سره د والدي
تقديم مناسب دي (۳).

(۳) د مرحومينو د طرف نه عمره او حج ادا كولې شي، او دا په ايصال ثواب
كښ داخل دي. (۴)

(۵، ۴) عمره او نفلي حج د صحت مند او ښځې د طرف نه ادا كولې شي. (۵)
(۲) نه ممنوع دي او نه مندوب، د نابالغہ د نفل ادا كولو پشان دي، وهو الموفق

﴿۱﴾ قال العلامة الشامي: والافضل ان يكون قد حج عن نفسه حجة الاسلام خروجا عن
الخلاف ثم قال والافضل احجاج الحر العالم بالمناسك الذي حج عن نفسه وذكر في
البدائع كراهة احجاج الضرورة لانه تارك فرض الحج الخ. (ردالمحتار هامش
الدر المختار ۲: ۲۶۲ قبيل مطلب العمل على القياس دون الاستحسان)

﴿۲﴾ عن ابن عباس قال ان رسول الله ﷺ سمع رجلا يقول ليبيك عن شبرمة قال من
شبرمة قال اخ لي او قريب لي قال احججت عن نفسك قال لا قال حج عن نفسك ثم حج
عن شبرمة رواه الشافعي وابوداؤد وابن ماجه.

(مشکوٰۃ المصابيح ۱: ۲۲۲ کتاب المناسک الفصل الثاني)

﴿۳﴾ قال الفقيه محمد عبد الحئی الکهنوی: اذا تعذر مراعاة جمع حقوق الوالدين رجح
جانب الاب فيما يرجع الى التعظيم والاحترام وحق الام فيما يرجع الى الخدمة والانعام حتى
لو دخلا عليه في البيت يقوم للاب ولوسئل ما لايتدئ بالام واذا خالف امره امرها يطيعه فيما
يرجع الى التعظيم ويطيع امرها فيما يتعلق بالانعام كذا في مطالب المؤمنين عن القنية.

(نفع المفتی والسائل ۲۲۲ ما يتعلق من خفض الجناح للوالدين)

﴿۲﴾ قال العلامة الحصكفي: لو اهل بحج عن ابويه او غيرهما من الاجانب حال كونه
متبرعا فعين بعد ذلك جاز لانه متبرع بالتواب فله جعله لاحدهما اولهما.

(الدر المختار على هامش رد المختار ۲: ۲۶۵ باب الحج عن الغير)

﴿۵﴾ قال العلامة الحصكفي: وشرط العجز المذكور..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

د رواجی شرکت په صورت کښ د شرکاؤ د

اجازت نه بغیر د خپلې گټې نه حج ادا کول

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه د زيد والدين ژوندی دی، او رونړه ئې هم ژوندی دی، او ټول مال شریک دي، زيد مزدوری کوی، او گټې، په سعودی عرب کښ مقيم دي، آیا د والدينو او رونړو د اجازت نه بغیر زيد نفلی حج ادا کولې شی؟ او آیا د خپل نيکه پلار او مور وغيره دپاره حج بدل دهغوی د اجازت نه بغیر کولې شی؟ بينوا توجروا المستفتی: عزيز الرحمن رياض سعودی عرب: ۱۴۰۱/۱۱/۱۴ هـ

الجواب: د زيد والدينو سره او رونړو سره شراکت رواجی شراکت دي، شرعی شراکت نه دي. دا شرکت د فقهاؤ په ذکر کړې شوي قسمونو کښ داخل نه دي، پس بهرحال زيد په زکوة، خيرات او حج کولو کښ خود مختار دي (۱) البته د بل سړي (والد وغيره) دپاره حج بدل کول بغیر دهغه د اجازت نه بي

(بقیه حاشیه) للحج الفرض لا النفل لا تساع بابه، قال ابن عابدين: ای لانه يتسامح في النفل ما لا يتسامح في الفرض قال في الفتح اما الحج النفل فلا يشترط فيه العجز لانه لم يجب عليه واحده من المشقتين ای مشقة البدن ومشقة المال فاذا كان له تركهما كان له ان يتحمل احدهما تقربا الى ربه عزوجل فله الاستتابة فيه صحيحا.

(الدرالمختار مع ردالمحتار ۲: ۲۶۱ قبيل مطلب في حج الضرورة)

(۱) زمونږ په وطن کښې چه کوم شرکت اموال او کمائي وغيره رائج ده چه دکور په افرادو کښې بعضې گټه کوی او بعضې د کور کار او خدمت کوی او رونړو سره يوځائي اوسيدې او پلار يا مشر ور سرپرستی کوی. اوس په دې صورت کښې چه کله اختلاف پيدا شی نوعام طور باندي داسې کيږي چه ټوله سرمايه خپل مينځ کښې تقسيموي او هر يو ور خپله خپله حصه اخلي، ليکن که يو ور کوم چه محنت مزدوري کوی يا بهر ملک کښې ملازمت کوی او گټه کوي او هغه دعوی او کړی چه دا گټه زما ده. لهذا دا مال ټول په ټوله زما دي نو په دې صورت کښې به دده د ټولو رونړو په حق کښې فيصله کولې شی ليکن دا په هغه صورت کښې چه پلار او ځامنو يا د رونړو کاروبار يو نه وي..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

فائده دي، (۱) او هغه لره د نفلی حج ایصال ثواب مشروع دي (۲). وهو الموفق

په حج بدل کښ د خپل نذر عمره ادا کول:

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه زيد د عمرې (بقیه حاشیه).... اود دواړو مخکښې مال نه وي، اودا څوئي د پلار په عيالداري کښې نه وي.

كما صرح به في فتاوى الخيرية ۲: ۹۲ (سئل) في ابن كبير ذى زوجة وعيال له كسب مستقل حصل بسببه اموالا ومات هل هي لوالده خاصة ام تقسم بين ورثته (اجاب) هي للابن تقسم بين ورثته على فرائض الله تعالى حيث كان له كسب مستقل بنفسه واما قول علمائنا اب وابن يكتسبان في صنعة واحدة ولم يكن لهما شئ ثم اجتمع لهما مال يكون كله للاب اذا كان الابن في عياله فهو مشروط كما يعلم من عبارتهم بشروط منها اتحاد الصنعة وعدم مال سابق لهما وكون الابن في عيال ابيه فاذا عدم واحد منها لا يكون كسب الابن للاب وانظر الى ما عللوا به المسئلة من قولهم لان الابن اذا كان في عيال الاب يكون معينا له فيما يصنع فمدار الحكم على ثبوت كونه معينا له فيه. (فتاوى خيريه على هامش تنقيح الحامدية ۲: ۹۲)..... (از مرتب)

(۱) قال العلامة الحصكفي: وبشرط الامر به اي بالحج عنه فلا يجوز حج الغير بغیر اذنه الا اذا حج او احج الوارث عن مورثه لوجود الامر دلالة.

(الدرالمختار على هامش ردالمحتار ۲: ۲۵۹ قبيل شروط الحج عن الغير عشرون)

(۲) قال العلامة ابن عابدين: فلا يشترط في النفل شئ منها (اي من الشروط) الا الاسلام والعقل والتميز وكذا عدم الاستنجار لا تساع باب النفل انه يتسامح في النفل ما لا يتسامح في الفرض قال في الفتح اما الحج النفل فلا يشترط فيه العجز لانه لم يجب عليه واحدة من المشقتين ای مشقة البدن ومشقة المال فاذا كان له تركهما كان له ان يتحمل احدهما تقربا الى ربه عزوجل فله الاستتابة فيه صحيحا.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ۲: ۲۶۱ قبيل مطلب في حج الضرورة)

نذر منلی وو، پیه دی دوران کنس زید دچا دیاره حج بدل له لارو، د حج نه فارغیدو نه پس زید په خپلې خرچې عمره مندوره ادا کړه، د زید ذمه فارغه شوې ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولانا عبدالباقی گندف ضلع صوابی ۱۴۱۲/۱۴۰۱ هـ

الجواب: بظاهر هغه اداء کما التزم کړې ده، او ذمه فارغه شوې ده، ځکه چه هغه اولاً حج بدل کړې دی، او د آمر نه ئې څه مخالفت نه دي کړې، او ثانياً ئې خپل نذر ادا کړې دي. (۱) وهو الموفق

مامور خپل حج نه دي کړي هغه حج بدل کولې شی؟

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کنس چه يو سړي خپله حج نه دي کړي، لیکن د بل سړي د حج دیاره لارو، آیا غیر حاجی سړي حج بدل کولې شی؟ بینوا توجروا

المستفتی: حافظ انداز گل سکنه جمرو د

الجواب: دا حج د آمر د طرف نه ادا کیږي، اگر که مامور حج نه وی کړي. فی الهندية، لو احج رجلا لم يحج عن نفسه حجة الاسلام يجوز عندنا وسقط الحج عن الأمر كذا في المحيط (هندية ۱: ۲۷۴) (۲). وهو الموفق

کوم سړي چه حج نه دي کړي. پیه هغه حج بدل کول خلاف افضل دي

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کنس چه زید د خپل ﴿۱﴾ قال العلامة ابن نجيم: بخلاف ما اذا امره بالعمره فاعتمر ثم حج عن نفسه لم يكن مخالفاً والنفقة في مدة اقامته للحج في ماله لانه اقام في منفعة نفسه بخلاف ما اذا حج اولاً ثم اعتمر للأمر فانه يكون مخالفاً لانه جعل المسافة للحج وانه لم يؤمر به.

(البحر الرائق ۳: ۲۳ باب الحج عن الغير)

﴿۲﴾ (فتاویٰ عالمگیریه ۱: ۲۵۷ باب الحج عن الغير)

متوفی والد د طرف نه حج بدل کول غواړي، او خپله پیه هغه حج فرض دي، او هغه اوسه پورې ادا کړې نه دي، دي کال هغه ددي مقدسي فريضي دیاره د والد د طرف نه منتخب شوې دي، اوس هغه دا حج د چا د طرف نه ادا کړي؟ بینوا توجروا

المستفتی: فلائیت لفتیت ولایت حسین پی ای ایف پینور

الجواب: کوم سړي چه د خپل طرف نه حج نه وی کړي، هغه دیاره د حج بدل دیاره منتخب کول جائز دي، البته افضل نه دي.

كما في شرح التوير جاز حج الضرورة (باب الحج عن الغير) وتام الكلام في ردالمحتار

۲۰۳:۳ فليراجع ﴿۱﴾. وهو الموفق

پیه حج بدل کنس به د نوافلو او مونخونو ثواب چاته ملاویري؟

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کنس چه يو سړي د بل دیاره حج بدل کوي، اوس پیه حرم شریف کنس د مونخ ثواب يو پیه لاکهه دي، دغه شان دا سړي نوافل وغيره کوي، نو دا ثواب به چاته ملاویري، امر ته یا مامور ته؟ بینوا توجروا

المستفتی: فضل منان قطر

الجواب: پیه کومو امورو کنس چه دا مامور نائب نه وی، نو دهغي ثواب به مامور ته ملاویري، نه آمر ته ﴿۲﴾. وهو الموفق

﴿۱﴾ قال العلامة الحصكفي: فجاز حج الضرورة بمهمة من لم يحج، وقال ابن عابدين:

والضرورة يراد به الذي لم يحج عن نفسه أي حجة الاسلام (الي ان قال) وفي الفتح والافضل ان يكون قد حج عن نفسه حجة الاسلام خروجا عن الخلاف، والافضل احجاج الحر العالم بالمناسك

الذي حج عن نفسه. (الدرا المختار مع ردالمحتار ۲: ۲۶۱، ۲۶۲ مطلب في حج الضرورة)

﴿۲﴾ قال الشيخ المفتي الاعظم محمد شفيع ديوبندي: حج فرض بقیه حاشیه په راروانه صفحه

.....
 (بقیہ حاشیہ) چہ د چا د طرف نہ کړې شوې دې، نو صحیح او راجح د فقہاؤ په نزد
 دادی، چہ دا حج او عمرہ په د آمر یعنی د حج دپاره حکم کونکې دپاره وی، او حج
 او عمرہ کونکې ته به دهغه امداد کولو په وجه ثواب ملاویرې، او که د حج نه پس
 زیاتی طواف یا عمرې کوی، نو دا به خپله د هغه وی، په عمره یا حج نفلی کښ
 هم، هرکله چہ د امر د خرچې نه شوې وی، هم دا حکم دې، چہ د آمر به وی، مامور
 ته به دهغه د عمل ثواب ملاویرې.

(کذا فی کافی الحاکم، ارشاد الساری)

(جواهر الفقه ۱: ۵۰۶ حج بدل او اسکی احکام)

.....

.....

باب العمرة

په رمضان کښ د عمرې فضیلت مروی دې:

سوال: څه فرمائي علماء ذین شرع متین دې مسئلې باره کښ چہ نبی
 کریم ﷺ په رمضان المبارک کښ عمره ادا کړې ده او که نه؟ که ادا کړې ئې
 نه ده، نو بیا په رمضان کښ د عمرې فضیلت مروی دې او که نه؟ بینوا توجروا
 المستفتی: نصیر احمد جدہ..... ۲۹۱۳/۱۹۷۹

الجواب: نبی کریم ﷺ د خلورو عمرو دپاره احرام تړلې دې، (۱) او په
 رمضان کښ ئې عمره نه ده ادا کړې، البته په رمضان کښ د عمرې کولو
 فضیلت د احادیثونه مروی دې، فلیراجع الی ردالمحتار (۲: ۴۷۳) (۲) وهو الموفق

﴿۱﴾ وفي المنهاج: قوله اعتمر اربع عمر ای احرم بالاربع وکان احرامها فی ذی القعدة واعمالها
 ایضا کانت فی ذی القعدة الا التي کانت مع حجة الوداع والا عمرة الحديبية فانها رفضت قبل
 التمام. (منهاج السنن شرح جامع السنن للترمذی ۳: ۹۰ باب ماجاء کم اعتمر النبي ﷺ)

﴿۲﴾ عن ابی بکر بن عبد الرحمن..... فقالت یا رسول الله انی امرأة قد کبرت وسقمت فهل
 من عمل یجزئ عني من حجتي قال عمرة فی رمضان تجزئ حجة.

(سنن ابی داؤد ۱: ۲۷۹ کتاب الحج باب العمرة)

﴿۳﴾ قال العلامة ابن عابدين: قوله وندبت فی رمضان..... ای انها فيه افضل منها فی غیره
 واستدل له فی الفتح بما عن ابن عباس عمرة فی رمضان تعدل حجة وفي طریق لمسلم
 تقتضی حجة او حجة معی قال وکان السلف رحمنا الله تعالى بهم یسمونها الحج الاصغر
 وقد اعتمر النبي ﷺ اربع عمرات کلهن بعد الهجرة فی ذی القعدة علی ما هو الحق وتمامه
 فيه. (ردالمحتار هامش الدرالمختار ۲: ۱۶۳ مطلب احکام العمرة)

د متمتع حاجی پیری عمری کولو مسئلہ

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دے مسئلے بارہ کنس چہ یو سړې د حج دپاره روان دي، چہ کله یو عمره ادا کړی نو بیا ئې د حج هم اراده ده، آیا دې ددې عمرې نه حج پورې نورې عمرې ادا کولې شی؟ بینوا توجروا

المستفتی: حاجی دل محمد محلات افغان ابو ظهبي... ۱۴۰۱/۵/۳ هـ

الجواب: راجح داده چہ دا سړې څومره عمرې ادا کول غواړی ادا کولې شی (۱) وهو الموفق

د عمرې د پاره ممنوع ورځې

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دې مسئلې باره کنس چہ ما اوریدلې دي، چہ په رمضان المبارک کنس عمره کول پکار دي، او په شوال او ذی قعده کنس عمره کول ممنوع دي، ځکه په اشهر حج کنس د حج احرام تړل او حج کول پکار دي. صحيح مسئلہ څه ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: ليفتنيټ محمد دين جده سعوديه. ۱۳۰ شوال ۱۴۰۳ هـ

الجواب: د ايام تشريق، عرفه او اختر د ورځې نه علاوه په ټول کال کنس عمره کول جائز ده. (۲) وهو الموفق

﴿۱﴾ قال العلامة الشامي: فالحاصل ان من اراد الاتيان بالعمرة على وجه افضل فيه فبان يقرن معه عمرة فتح فلا يكره الاكثر منها خلافا لمالك بل يستحب على ما عليه الجمهور وقد قيل سبع اسابيع من الاطوفة كعمرة شرح اللباب. (ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۱۶۳ قبيل مطلب في المواقيت) وقال الملا على قارى: وهذا المتمتع آفاقي غير ممنوع من العمرة فجاز له تكرارها لانها عبادة مستقلة ايضا كالطواف.

(ارشاد السارى ۱۹۳ مطلب مهم فى ان المتمتع الآفاقي غير ممنوع من العمرة الخ)

﴿۲﴾ وفى الهندية: ووقت العمرة جميع السنة الا خمسة ايام تكره فيها العمرة لغير القارن وهى يوم عرفة ويوم النحر وايام التشريق. (فتاوى عالمگیریه ۱: ۲۳۷ الباب السادس فى العمرة)

د تندرست سړی دپاره عمره بدل کول جائز دی

سوال: څه فرمائی علماء دین شرع متین دې مسئلې باره کنس چہ یو تندرست سړې دې، خپله عمره نه کوی، بلکه په بل سړې عمره کوی، آیا دا دویم سړې دهغه د طرف نه عمره ادا کولې شی او هغه دویم سړې ته به ددې ثواب ملاویږی؟ بینوا توجروا

المستفتی: عبدالله... ۲۹/۷/۱۹۷۹ هـ

الجواب: د حج بدل پشان عمره بدل هم صحیح ده.

لان هذا الباب بناء على ايصال الثواب ﴿۱﴾ وهو صحيح فى العمرة كما فى ردالمحتار ۵۹۵:۲ طبع مصطفى الحلبي قوله لعبادة ما اى سواء كانت صلاة او صوما او صدقة او قراء ة او ذكرا او طوفا او حجا او عمرة او غير ذلك ﴿۲﴾ ويقتضيه ما فى الخانية على هامش الهندية ۱: ۳۱۰ ولو امر غيره بالعمرة فاعتمر ثم حج بمال نفسه لا يكون مخالفا، فافهم ﴿۳﴾. وهو الموفق

که فقیر سړې عمره ادا کولو نه پس واپس راشی. نود حج څه حکم دي؟

سوال: څه فرمائی علماء دین شرع متین دې مسئلې باره کنس چہ یو سړې ﴿۱﴾ ویدل عليها ما فى ردالمحتار: (قوله وشرط العجز) قد علمت مما قدمناه عن اللباب ان الشروط كلها شروط للحج الفرض دون النفل فلا يشترط فى النفل شىء منها الا الاسلام والعقل والتمييز..... لاتساع بابہ اى انه يتسامح فى النفل ما لا يتسامح فى الفرض قال فى الفتح اما الحج النفل فلا يشترط فيه العجز الخ.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۲۶۱ قبيل مطلب فى حج الضرورة)

﴿۲﴾ (ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۲۵۶ مطلب فى اهداء ثواب الاعمال للغير)

﴿۳﴾ (فتاوى قاضى خان على هامش الهندية ۱: ۳۱۰ قبيل فصل فى محظورات الحرم)

حج فرض نہ دی. او د عمری د پاره بیت الله شریف ته لاپشی عمره ادا کری، او واپس راشی. آیا په دې سرې به اوس حج فرض وی او که نه؟ بینوا توجروا المستفتی عبدالودود پائمال شریف هزاره ۱۱۹ شوال ۱۴۰۲ هـ

الجواب: د قواعدو په اعتبار سره په دې سرې باندې حج هغه وخت کښ فرض دی، کله چه ده عمره په هغې ورځو کښ ادا کړې وی، کله چه دا میقاتی خلق (د مکې مکرّمې وغیره خلق) د حج د پاره تیاری کوی.

یدل علیه ما فی شرح التّویر: والعبرة لوجوبها ای العدة المانعة من سفرها وقت خروج

اهل بلدها وكذا سائر الشرائط (۱) (فافهم ولم اجده صریحا). وهو الموفق

په عمری ادا کولو سره د حج د فرض کیدلو شبه

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه یو سرې چه صاحب استطاعت نه وی، هغه سعودی عرب ته لاپشی، او عمره ادا کړی، که د عمرې په غرض سره تلې وی، یا د عمرې په غرض نه وی تلې، آیا په هغه د عمرې په وجه حج فرض شوې دي او که نه؟ برائی مهربانی د قرآن مجید او سنت اوفقه حنفی په رنړا کښ مو د صحیح مسئلې نه خبر کړئ؟ بینوا توجروا المستفتی: (مفتی) مختار الله جهانگیروی کان الله له

(مرتب فتاویٰ حقانیه) ۱۷/۸/۱۹۸۹

الجواب: کوم سرې چه شوال داخلیدو نه پس د عمرې د پاره لاپشی، نو په هغه حج فرض شو، او هغه وخت کښ هم حج فرض دی، کوم چه د وجوب حج د پاره شرط دی، یا د استطاعت او نورو شرطونو وخت دی، یا د قافلو د روانیدو وخت دی، (د کومو لرې وطنونو نه چه د شوال نه مخکښ قافلي روانیږي، د د اشهر حج د داخلیدو وخت دی. فلیراجع الی شرح اللباب (۲)

(۱) (المختار علی هامش ردالمحتار ۱۵۹:۲ قبیل مطلب فی فروض الحج وواجباته)

(۲) قال الملا علی قاری: ومن شرائط الوجوب الوقت وهو اشهر الحج او وقت خروج اهل بلده ان كانوا يخرجون قبلها فلا يجب الا على القادر فيها او في وقت خروجهم فان ملكه المال قبل الوقت اي قبل الاشهر او قبل ان يتأهب اهل... (بقيه حاشیه په راروانه صفحه)

وغیره (۱). وهو الموفق

په عمره کونکې باندې د حج د عدم فرضیت مسئله

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه یو سرې سعودی عرب ته تلې ووهغه په شوال کښ خو عمرې هم وکړې، پنځلسم شوال باندې د کاغذونو په وجه حکومت سعودیه هغه گرفتار کړو او واپس ئې وطن ته راوړلو او د حج د سعادت نه محرومه شو، آیا اوس په دې سرې باندې حج باقی دی، یعنی په دې سرې باندې فرضیت راغلې دي؟ بینوا توجروا المستفتی: سلطان محمود غفرله. ۲۵ ذی قعده ۱۳۹۷ هـ

(بقیه حاشیه) بلده فله صرفه حيث شاء ولا حج عليه ای وجوبا لانه لا يلزمه التأهب فی الحال..... واقتصر فی الينا بيع على الاول وما ذكرناه اولی لان هذا ای ماذکر فی الينا بيع يقتضى انه لو ملک فی اوائل الاشهر وهم يخرجون فی اوآخرها جازله اخراجها ولا يجب عليه الحج الخ. (ارشاد الساری ۳۳ مبحث فی تحقیق الراحلة وکونها علی الآفاق وغیره)

(۱) وفي الهندية: ومن الشرائط لوجوب الحج من الزاد والراحلة وغير ذلك يعتبر وجودها وقت خروج اهل بلده الى مكة. (فتاویٰ عالمگیریه ۲۱۹:۱ کتاب المناسک)

وقال العلامة علاء الدين السمرقندي: ثم هذه الشرط التي ذكرنا انما تعتبر عند خروج اهل بلدة الى الحج لان ذلك وقت الوجوب في حقه حتى انه اذا كان عنده دراهم قبل خروج اهل بلده واشترى بها المسكن والخادم واثاث البيت ونحو ذلك فعند خروج اهل بلده لا يجب عليه ان يبيع ذلك ولا يجب الحج عليه فاما اذا كان له دراهم وقت الخروج مقدار الزاد والراحلة ولم يكن له مسكن ولا خادم ولا زوجة فاراد ان يصرفها الى هذه الاشياء فانه يأثم ويجب عليه الحج ويلزمه الخروج معهم.

(تحفة الفقهاء ۵۹۲:۱ کتاب الحج)

الجواب: چونکہ نہ دے سہی احرام تہی دے، او نہ د اہل جدی د روانیدو وخت پوری وو، لہذا پہ دے سہی حج فرض نہ دے۔

کما فی الہندیہ ۱: ۲۳۳ ثم ما ذکر من الشرائط لوجوب الحج من الزاد والراحلة وغير ذلك يعتبر وجودها وقت خروج اهل بلده الى مكة حتى الخ ﴿۱﴾. وهو الموفق

آیا حج عن الفیر پہ صورت کنب حج تمتع کولی شی؟

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دے مسئلے بارہ کنب چہ بعضی علماء وائی، چہ پہ حج بدل کنب د عمری نیت صحیح نہ دے، صرف د حج نیت کول پکار دے، او صرف د حج نیت کولو پہ صورت کنب طوالت د احرام ہم مشکل دے، لہذا کہ پہ حج بدل کنب د عمری نیت صحیح وی، نو تحریر و فرمائی؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولوی شیر علی جمال گریہی مردان ۲۱ شعبان ۱۴۰۲ھ

الجواب: د احکم ہلہ دے، چہ کلہ دا حاجی پہ حج بدل افراد باندی مامور وی، اوز مونہ پہ علاقو کنب چونکہ افراد تمتع او قران درے واروتہ حج وئیلی شی، اود آمر د طرف نہ ہم د دریو وارو اجازت وی، لہذا دا مامور تمتع کولی شی (۲) خصوصاً کلہ چہ پہ افراد کنب د اخرج مذکور ہم دے. وهو الموفق

د عمر نہ پس باقاعدہ حلق یا قصر واجب دے

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دے مسئلے بارہ کنب چہ یو سہی عمرہ

﴿۱﴾ (فتاویٰ عالمگیریہ ۱: ۲۱۹ بحث ومنها عدم قیام العدة فی حق المرأة)

﴿۲﴾ قال العلامة فخر الدين الاوزجندی القرطبي: اذا امر غيره بان يحج عنه ينبغي ان يفوض الامر الى المأمور فيقول حج عني بهذا المال كيف شئت ان شئت حجة وان شئت حجة وعمره وان شئت قرانا.

(فتاویٰ قاضی خان علی ہامش الہندیہ ۱: ۳۰۷ فصل فی الحج عن الغير)

وکرہ، نو چہ کلہ عمرہ ختمہ کری نو دہغہ دپارہ سر خرؤل ضروری دی؟ کہ سر و نہ خرائی، نو گناہ گار بہ وی کہ نہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: نامعلوم..... ۱۲۲ جولائی ۱۹۹ء

الجواب: پہ عمرہ کنب باقاعدہ حلق یا قصر واجب دے، دے لہ پریخودل یا د حرم نہ بھر ادا کول، د دم دپارہ باعث دے۔

قال فی الخانیة واجبها شیئان السعی بین الصفا والمروة والحلق (ہامش ہندیہ ۱: ۳۰۱) ﴿۱﴾ وفی الہندیہ (۱: ۲۳۷) وتجب شاة بتاخير المناسک عن مكانه كما اذا خرج من الحرم وحلق رأسه سواء كان الحلق للحج او للعمرة ﴿۲﴾.

وهو الموفق

﴿۱﴾ (فتاویٰ قاضی خان علی ہامش الہندیہ ۱: ۳۰۱ فصل فی العمرة)

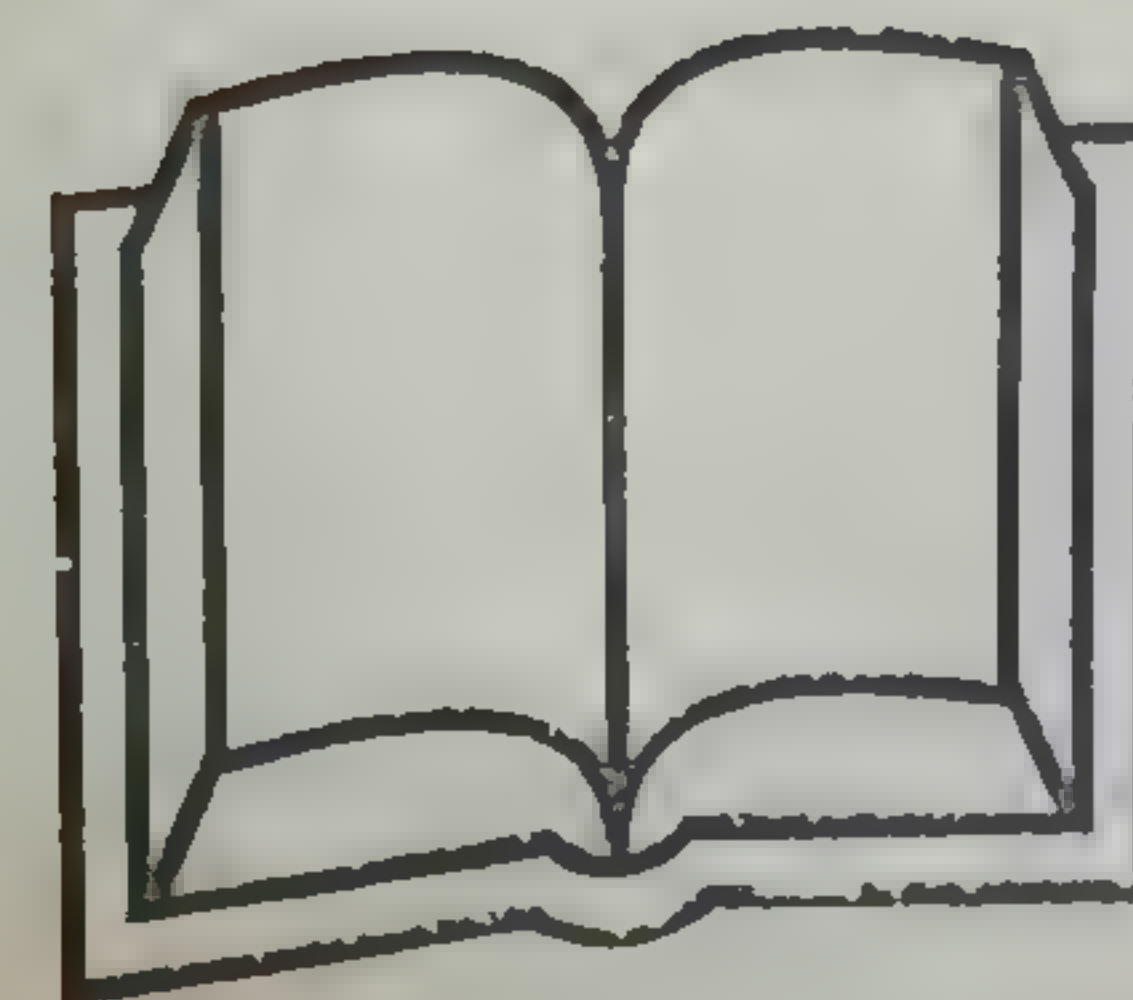
﴿۲﴾ (فتاویٰ عالمگیریہ ۱: ۲۳۷ قبل الباب التاسع فی الصيد)

فتاویٰ دیوبند پاکستان المعروف

فتاویٰ فریدیہ خلورم جلد

باب الجنایات

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

..... قال الله تعالى:.....

أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ
حُرْمٌ^ط وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِّثْلُ
مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ
مِّنْكُمْ هَدْيًا بِلِغِ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ
مَسْكِينٍ أَوْ عَدْلٌ ذَلِكَ صِيَامًا لِّذُوقِ
وَبَالَ أَمْرِهِ^ط

..... [المائدة: ۵۹] .....

.....

باب الجنایات

دم جنایت پہ حرم کنب ادا کول ضروری دی

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دی مسئلہ بارہ کنب چہ پہ ایام حج کنب چہ کوم دم پہ عرفات، منی، مزدلفہ، مکہ معظمہ یا حدود حرم کنب واجب شی، دھغی ادا کول صرف پہ حرم کنب کیدی شی، یا پاکستان کنب ہم ادا کیدی شی؟ پہ دی مسئلہ کنب زمونہ اختلاف دی، لہذا د مسئلہ صحیح صورت واضحہ کری؟ بینوا توجروا

المستفتی: مہمان از دفتر اہتمام دارالعلوم حقانیہ ۲۷ محرم ۱۴۰۲ھ
الجواب: تولو فقہاء کرامو لیکلے دی، چہ ددی دم پہ حرم کنب ادا کول ضروری دی، کہ اصالة وی او کہ وكالة وی، پس پاکستان تہ راتلونکے سہری دیارہ چالہ وکیل جوہول پکار دی چہ ہغہ دم ادا کری (۱) وهو الموفق

د میقات نہ بھر تری تلبیہ ہیرہ شوہ او میقات

کنبی دننہ ہی تلبیہ شروع کرہ نو دم واجب دی

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دی مسئلہ بارہ کنب چہ یو سہری د
(۱) قال الامام ابی بکر الحداد الیمنی: الدماء فی المناسک علی ثلاثة اوجه فی وجه یجوز تقدیمہ علی یوم النحر بالاجماع بعد ان حصل الذبح فی الحرم وهو دم الکفارات والنذور وهدی التطوع..... ولا یجوز ذبح الهدایا الا فی الحرم قال اللہ تعالیٰ ثم محلها الی البیت العتیق..... وان کان واجبا فعليه ان یقیم غیرہ مقامہ لان الوجوب باق فی ذمتہ.
(الجوہرۃ النیرۃ علی القدوری ۱: ۲۲۳ باب الہدی)

میقات نہ د حج یا د عمری نیت وکری، او تلبیہ تری ہیرہ شی، نیخ گادی کنب سور شی، او میقات تہ داخلیدو نہ پس یعنی د مکہ معظمہ پہ لار کنب تلبیہ شروع کری، پہ دی جنایت سرہ خہ دم وغیرہ لازم دی او کہ نہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: حاجی جمال خان وزیرستان ۱۳/۷/۱۴۰۱ھ

الجواب: د قاعدی مطابق پہ دی سہری دم لازم او واجب دی، حکہ چہ صرف پہ نیت سرہ بغیر د تلبیہ نہ احرام کنب داخلیدل غیر ظاہر الروایت دی، کما فی البدائع (۱) پس پہ دی سہری ضروری دہ، چہ د چاہہ ذریعہ پہ حرم کنب ذبح وکری (۲) وهو الموفق

(۱) قال العلامة الکاسانی: هذا الذی ذکرنا فی ان الاحرام لا یثبت بمجرد النية مالم یقترن بها قول او فعل هو من خصائص الاحرام او دلائله ظاہر مذهب اصحابنا، وروی عن ابی یوسف انه یصیر محرما بمجرد النية وبه اخذ الشافعی وهذا یناقض قوله ان الاحرام رکن لانه جعل نية الاحرام احراما والنية لیست برکن بل هی شرط لانها عزم علی الفعل والعزم علی فعل لیس ذلک الفعل بل هو عقد علی ادائه..... ثم جعل الاحرام عبارة عن مجرد النية مخالف للغة فان الاحرام فی اللغة هو الاهلال یقال احرم ای اهل بالحج..... فدل قوله قولي ما یقول الناس فی حجهم علی لزوم التلبیة لان الناس یقولونها وفيه اشارة الی ان اجماع المسلمین حجة یجب اتباعها حیث امرها باتباعهم بقوله قولي ما یقول الناس فی حجهم، وروینا عن عائشة رضی اللہ عنہا انها قالت لا یحرم الا من اهل ولبی ولم یروعن غیرہا خلافہ فیکون اجماعا ولان مجرد النية لا عبرة به فی احکام الشرع عرفنا ذلک بالنص والمعقول.
(بدائع الصنائع ۲: ۳۶۹ کتاب الحج بیان ما یصیر بہ محرما)

وفی الہندیة: ولا یصیر شارعا بمجرد النية مالم یأت بالتلبیة او ما یقوم مقامہا من الذکر او سوق الہدی او تقلید البدنة. (فتاویٰ عالمگیریہ ۱: ۲۲۲ الباب الثالث فی الاحرام)
(۲) قال العلامة المودود الموصلی: ولا یجوز للآفاقی ان یتجاوزہا الا محرما اذا اراد دخول مکة فان جاوزہا الآفاقی بغیر احرام فعليه شاة لانه منہی عنه لما فی الحدیث وقال علیہ السلام: لا یتجاوز احد المیقات الا محرما.
(الاختیار لتعلیل المختار ۱: ۱۸۳ کتاب الحج)

پہ حالت د احرام کیں چشمی لگولو سرہ دم یا صدقہ لازمیری نہ

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دے مسئلے بارہ کیں کہ د یو سرے نظر کمزوری وی، او هغه په حالت احرام کیں چشمی و لگوي، چه هغه سره د مخ خه حصه پتیري، نو په ده دم یا صدقہ وغیرہ راخی او که نه؟ بینوا توجروا المستفتی: شاهد نواز خان افریدی

الجواب: د عذر په وجه چشمی لگول او حج کول جائز دی، او په دے خه نه لازمیری، ددے مقصد د مخ پتول نه وی. (ارشاد الساری ۲۰۶) (۱) وهو الموفق

پہ حالت د احرام کیں زخمی کیدل موجب دم نه دی

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دے مسئلے بارہ کیں چه د حج دوران کیں په عرفات کیں د تلکي نه مې د اوبو اخستلو په انتظار کیں قطار کیں ولاړ ووم، چه کله زما نمبر راغلو، نو یو حاجی صاحب خه روستو دیکه کړم، په دے دیکه کیں زما لاس زخمی شو. او وینه ترې روانه شوه، چونکه په دے صورت کیں زه په احرام کیں ووم، ددے وجه نه زما په حج کیں خه نقصان راغلي دي؟ بینوا توجروا

المستفتی: الحاج ولی محمد نصرت زئي شبقدر فورټ چارسده ۲۹/۹/۱۹۸۲

﴿۱﴾ قال الملا علی قاری: وان كان مما لا يقصد به ذلك ای التغطی كاء جانة ای مرکن او عدل ای احد شتی حمل الذابة او جوائق ای خیشن او خیشه او مکمل ای ما یکنال فيه مما یصنع من خوص او طاسة وهی اناء یشرب منه والمعروف انها ظرف خاص من نحاس او صفر او طست او حجر او مدر او صفر او حديد او زجاج او خشب ونحوها ای من فضة وذهب وورق مما یغطی کل رأسه او بعضه فلا بأس به لكن تركه افضل للمخالفة ظاهر السنة.

(ارشاد الساری ۲۰۶ فصل فی تغطية الرأس والوجه)

الجواب: د مجرم زخمی کیدل یا د هغه د بدن نه وینه بهیدل جنایت نه دی، (۱) البته کیں ویسسته کت شوي وی، نو په پاکستان کیں دے چاته مناسب صدقہ (دوه درې روپی، ورکړي) (۲) وهو الموفق

د محرم د حلالي په وخت کیں خان زخمی کولو حکم

سوال: خه فرمائی علماء دین شرع متین دے مسئلے باره کیں چه محرم خاروي حلال کړو، د حلالي دوران کیں هغه په چارې سره زخمی شو، او وینه ترې جاری شوه، ددے خه حکم دي؟ بینوا توجروا

المستفتی: رسول خان مشیط سعودی عرب ۸ محرم ۱۴۰۲ هـ

الجواب: زخمی کیدل جنایت نه دی، البته که ویسسته کت شوي وی، نو صدقہ به ورکول وی. (۳) وهو الموفق

﴿۱﴾ قال العلامة ابن نجيم: (والجنایات) وهو ما يكون حرمة بسبب الاحرام او الحرم وحاصل الاول انه الطيب ولبس المخيط وتغطية الرأس او الوجه وازالة الشعر من البدن وقص الاظفار والجماع صورة ومعنى او معنى فقط وترك واجب من واجبات الحج والتعرض للصيد وحاصل الثانى التعرض لصيد الحرم وشجرة.

(البحر الرائق ۳: ۲ باب الجنایات)

﴿۲﴾ وفى الهندية: وان نتف من رأسه او من انفه او لحيته شعرات ففى كل شعرة كف من الطعام كذا فى قاضى خان، واذا حك المحرم رأسه او لحيته فانتثر منها شعر فعليه صدقة كذا فى السراج الوهاج..... والافضل ان يتصدق على فقراء مكة ولو تصدق على غير فقراء مكة جاز كذا فى المحيط.

(فتاوى عالمگیری ۱: ۲۳۳ كتاب الجنایات الفصل الثالث)

وقال القارى: فى سقوط الشعر..... حين مسه وحكه فعليه كف من طعام كما روى عن محمد او كسرة من خبز او ثمرة لكل شعرة.

(ارشاد الساری ۱: ۲۲۰ فصل فی سقوط الشعر)

﴿۳﴾ وفى الهندية: وان نتف من رأسه او من انفه او لحيته..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

د وړوکی ماشومې د حج دوران کښ مټیازې کولو اود دم جنایت مسئله
سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دې مسئلې باره کښ چه زه دې کال د حج سعادت حاصلول غواړم. ما سره به زما وړه لور چه پنځلس میاشتي عمر ئې دې، هم وی، اوس که دا ماشومه مټیازې وغیره وکړی، نو د حج دوران کښ څه کول پکار دی، او د ماشومې دپاره به د قربانۍ ضرورت وی او که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: انیس احمد c/o دفتر اهتمام ۱۰/۸/۱۹۸۳

الجواب: تاسو ددې ماشومې د طرف نه احرام کولې شئ، او که دا ماشومه څه جنایت وکړی، نو په دې به هیڅ دم واجب نه وي (۱)، او په مقامات مقدسه کښ مټیازې کول موجب دم نه دی، که دا مټیازې بالغ وکړی یا نابالغ، خو قصدا په مقامات مقدسه کښ مټیازې کول گناه ده. وهو الموفق

د بینک په ذریعې قربانۍ او په حلق کښ د تقدیم مسئله:

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دې مسئلې باره کښ چه دا کال سعودی حکومت په منی کښ یو نوي قربان گاه جوړه کړې ده، چه دهغې مقصد غوښي لره محفوظ ساتل او بهر ملکونو ته ئې د غریبانانو دپاره لیږل

(بقیه حاشیه) شعرات ففی کل شعرة کف من الطعام کذا فی فتاویٰ قاضی خان..... واذا خبز

المحرم فاحترق بعض شعره تصدق له واذا حک المحرم رأسه او لحيته فانتثر منها شعر فعليه صدقة کذا فی السراج الوهاج.

(فتاویٰ عالمگیریه ۱: ۲۳۳ الفصل الثالث فی حلق الشعر وقلم الاظفار)

﴿۱﴾ قال العلامة الشامي: قوله فلو احرم صبي او احرم عنه ابوه صار محرما، قال فی اللباب وشرحه وينبغي لوليه ان يجنبه من محظورات الاحرام كلبس المخيط والطيب وان ارتكبا الصبي لا شيء عليهما.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ۲: ۱۵۹ قيل مطلب فی فروع الحج وواجباته)

دی، لیکن په دې طریقه کښ د احنافو دپاره یو څو مسئلې دی. مثلاً حاجی په بینک کښ مقررہ رقم جمع کړو، او رسید ئې واخستلو، د بینک عملې ورته یقین ورکړو، چه په لسم ذی الحجه به قربانۍ وشی، اوس پته نه لگی چه دا قربانۍ به څه وخت کیږی، ددې وجه نه حاجی بغیر د تحقیق او انتظار نه حلق کوی، او بیا معلومه شی چه په قربان گاه کښ قربانۍ ناوخته شوې ده، او هم داسې حلق قبل د ذبح نه واقع شی، ددې متعلق د شریعت څه حکم دې؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمدر فیک طارق الخمیس مشیط مملکت سعودی عرب ۵/۸/۱۹۸۲
الجواب: د امام ابوحنیفه رحمته الله په نزد د ذبح تقدیم په حلق واجب دې.

لما رواه ابن ابی شیبۃ عن ابن عباس رضی الله عنه انه اُفتی بوجوب الدم علی من قدم الحلق، واما ما روی عنه وعن غیره مرفوعاً من عدم الحرج معناه عدم الاثم لا علم الدم

او عدم الدم مخصوص بهذا الحج لكونه اول حج ﴿۱﴾

پس په دې مذکوره بینک کښ د ذبح واجب (قران او تمتع) دپاره داخله

﴿۱﴾ وفي المنهاج: احتج الجمهور بحديث الباب (باب ماجاء ان عرفة كلها موقف)

وغیره، واحتج ابوحنيفة بما رواه ابن ابی شیبۃ عن ابن عباس موقوفاً وهو احد رواة حديث

"لا حرج من قدم شيئاً من حجه او اخره فليهرق لذلك دماً" وفي اسناد ابراهيم بن مهاجر

وفيه مقال، قلنا رواه الطحاوي باسناد صحيح فعلم منه ان المراد من رفع الحرج رفع الاثم لا

رفع الدم والجزاء، كما ارید هذا المعنى فی الحديث الذى رواه ابو داود من حديث اسامة بن

شريك، قال: خرجت مع رسول الله صلی الله علیه وسلم حاجاً فكان الناس يأتونه فمن قائل يا رسول الله!

سعت قبل ان اطوف او اخرت شيئاً او قدمت شيئاً فكان يقول لا حرج الا على رجل افترض

عرض مسلم وهو ظالم فذلك الذى حرج وهلك، وبالجمله ان حجة الجمهور ساكتة عن

رفع الجزاء، وكم من فرق بين عدم الذکر وبين ذکر العدم، ولو سلم ان مراد الحديث نفى

الجزاء لجاز لنا ان نقول انما عذرهم بالجهل..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

کول جائز نہ دی، پہ دی سرہ ترتیب او تقدیم خو لاشہ کوی، نفس ذبح ہم شکمنہ کیڑی، پس کہ حکومت د مسکینانو امداد کول غواری، نو د حاجیانو د حلال شوی حیواناتو غوبنہ او خرمن دی پہ مسکینانو کنب د استعمالولو انتظام وکری، د ذبح وغیرہ انتظام دی نہ کوی (۱). وهو الموفق

د سرکاری دیوتی پہ وجه د یوولسم تاریخ رمی

او طواف صدر پریخودلو سرہ ہم دم واجبیڑی

سوال: څه فرمائی علماء دین شرع متین دی مسئلې باره کنب چه یو سړی په محکمہ حج و اوقاف کنب د حاجیانو په خدمت مامور وو، دهغې په وجه هغه د یولسمې رمې وټکره، آیا په دی دم واجب دی؟ دغه رنگې یو سړی په مدینه منوره کنب د دیوتی د وجه نه طواف وداع پریخوده او لاړو، او دا سړی متمتع وو، په هغه دم واجب شو؟ بینوا توجروا

المستفتی: عبد الرحمن جده سعودی عرب ۱۴۰۱/۵/۱۲ هـ

(بقیه حاشیه) لان الحال اذ ذاک فی ابتداءه.

فائدة: ..... ارباب الحكومة في عهدنا يأخذون من الحجاج قيمة الشاة يشترؤا بها الشاة ويذبحوها في وقت معين ويعينوا المساكين باللحم الطيب الطرى وهذه مظنة ترك الواجب او السنه المؤكدة نعم لاجر في لمن لم يكن قارنا ولا متمتعاً.

(منهاج السنن شرح جامع السنن للترمذی ۱۳۷:۴ باب ماجاء ان عرفة كلها موقف)

(۱) قال الشيخ عبد الرحيم لاجپوری: قربانی د اراقه الدم نوم دی، او هم په دی سره عبادت ادا کیڑی، ددی نه پس دغوبنې انتظام کول د حاجیانو ذمه واری نه ده، دا انتظام د حکومت ذمه داری ده، که دا وویلی شي، چه حکومت ددی انتظام نه قاصر دی، نو دا خبره په پوهه کنب نه راځی. کوم حکومت چه په یو شیه وړځ کنب د زرگونو خیمو انتظام کولې شي، لکه په منی کنب... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

الجواب: دا سړی دی په زمین حرم کنب دوه گدیان حلال کړی. یا دی په چا حلال کړی، یو گد د ترک رمې په وجه (۱) او دویم د ترک طواف صدر په وجه، البته طواف صدر اوس هم کیدی شي، یعنی د عمرې نیت دی وکړی او عمره د ادا کړی، نودی طواف عمرې سره به طواف صدر ادا شي، او د گد ذبح به ساقطه شي. (ماخوذ از ردالمختار ۳: ۲۸۴) (۲) وهو الموفق

(بقیه حاشیه)..... د اور په حادثه کنب شوی وو، آیا هغه حکومت ددی څاروود غوبنې انتظام نشی کولې؟ ملخصاً.

(فتاویٰ رحیمیه ۸: ۱۱۶ باب الجنایات والدم)

قال الشيخ نظام الدين الاعظمی: د مناسک حج اضحیه د خالص او اعلیٰ شعائرو اسلامیه نه ده، او په دی کنب اظهار تعبد صرف په شکل د اراقه الدم سره دی، او دا اسکیمونه (د بینک په ذریعه قربانی، دی دپاره چه غوبنہ د مسکینانو دپاره محفوظ شي)، اگرچه په ظاهر کنب ډیر خائسته او فائده مند معلومیږی، لیکن د اظهار تعبد سره منافی دی، او هغې مقصد لره فوت کوی، کوم چه د رسول الله ﷺ د طرز عمل نه ظاهریږی، ځکه چه په داسې طریقی سره کار کولو نه پس به دا عمل (اراقه الدم) صرف یو سیاسی، تجارتي، او معاشی مقصد پاتې شي، او اظهار تعبد به فناه شي او د مسخ مذهب ذریعه به جوړه شي. (نظام الفتاوی ۱: ۱۴۹ کتاب الحج)

(۱) قال العلامة الشامي: (قوله او الرمي كله) انما وجب بتركه كله دم واحد لان الجنس متحد كما في الحلق (قوله او في يوم واحد) ولو يوم النحر لانه نسك تام بحر (او الرمي الاول) داخل فيما قبله كما علمت الخ.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۲۲۵ باب الجنایات)

(۲) قال العلامة محمد امين ابن عابدين: (قوله او ترك طواف الصلر او اربعة منه ولا يتحقق الترك الا بالخروج من مكة) لانه ما دام فيها لم يطالب به مالم يرد السفر قال في البحر و اشار بالترك الى انه لو اتى بما تركه لا يلزمه شيء مطلقاً لانه ليس بمؤقت اي ليس له وقت يفوت بفوته وقد منا..... انه لو نفر ويطف وجب عليه الرجوع ليطوف مالم يتجاوز الميقات فخير بين اراقه الدم والرجوع باحرام جديد بعمره ولا شيء عليه لتاخير.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۲۲۴ باب الجنایات)

د جمره عقبه نه پس خلورمی حصی نه کم وینته کت کول او واپس راتلل
سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه کوم حاجی د
رمی جمره عقبه نه پس د خلورمی حصی نه کم وینته کت کول، او واپس
وطن ته راغلو. اوس په هغه به د نوکونو یا وینسته کت کولو وغیره سره دم
لازمیږي، او که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: عبد الجلیل ریاض سعودی عرب ۷/۲/۱۹۸۲

الجواب: چونکه د غلبه جهل په وجه په دې تقصیر کښ ابتلاء عامه ده،
حالانکه دا د شوافع وغیرهم رضی الله عنہم مذهب دي، د احنافو مذهب نه دي، (۱)
لهذا ددي متعلق په یسروا ولا تعسروا (۲) باندې عمل کول مناسب دی.

لا سيما اذا روى عن مشائخنا في غير المشهور عنهم كما في شرح المبسوط لخواهر
زاده وفي شرح الجامع الصغير لقاضي خان وقد صرحوا انه جاز الافتاء بالقول الضعيف
عند الضرورة، فافهم (۳). وهو الموفق

(۱) قال الدكتور وهبة الزحيلي: والرأس يقع على جميعه فان حلق بعض الرأس لم يجزه
عند الحنفية اقل من الربع وان حلق ربع الرأس اجزاه مع الكراهة لان ربع الرأس يقوم مقام
كله كمسح ربع الرأس في الوضوء..... وقال الشافعية: اقل ازالة شعر الرأس او التقصير
ثلاث شعرات لقوله تعالى محلقين رؤوسكم (الفتح) اي شعر رؤوسكم، والشعر جمع واقله
ثلاث. (الفقه الاسلامي وادلته ۳: ۲۲۶۹ المطلب الثالث الحلق والتقصير)

(۲) (اخرجه البخاري: ۲۹، ومسلم: ۱۷۳۳، ۱۷۳۴، واحمد: ۳: ۱۳۱،
وابويعلی: ۲: ۴۱، وابن حبان: ۵۳۷۳)

(۳) قال العلامة ابن عابدين: وقد ذكر صاحب البحر في الحيض في بحث الوان الدماء اقوالاً
ضعيفة ثم قال وفي المعراج عن فخر الائمة لو افتي مفت بشي من هذه الاقوال في مواضع
الضرورة طلبا لتيسير كان حسنا، وبه علم ان المضطر له العمل بذلك لنفسه كما قلنا وان
المفتي له الافتاء به للمضطر فما مر من انه ليس له العمل بالضعيف ولا الافتاء به محمول على
غير موضع الضرورة. (شرح عقود رسم المفتي ۱۰۲ شعر ولا يجوز بالضعيف العمل)

د باقاعده تحليل نه مخکښ د عمرې احرام تړل، او گنډلې شوې جامې اغوستل
سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه یو سړي
احرام وټرو او طواف او سعی ئې وکړه، په ختمیدلو باندې ئې خلورمه حصه
وینسته کت نه کړل، او بیا ئې گنډلې شوې جامې واغوستلې او د میقات نه
ئې د بلې عمرې احرام وټرو، او عمره ئې ادا کړه، د سعی په ختمیدو سره ئې
بیا هغه کار وکړو، دغه رنگې ئې اووه عمرې وکړې، د گنډلې شوې جامو په
بدن پورې درې گنتې او د بعضو اته او لس گنتې وخت شوې وو، بیا ئې
آخری عمره وکړه او جامې ئې واغوستلې، بیا جدې ته لاړو او ټول سر ئې
وځروو، ددې څه حکم دي؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولوی محمد نبی ریاض سعودی عرب

الجواب: واضحه دي وی چه باقاعده د تحلیق یا تقصیر نه مخکښ د عمرې
احرام تړلو باندې دم واجبیږي، یعنی یو قربانی واجب ده، (هنديہ ۱: ۲۷۱) (۱)
د وړځ یا شپې نه کم گنډلې شوې جامې اغوستلو باندې صدقه ده، او د شپې
یا وړځي نه زیات اغوستلو باندې دم واجبیږي. (شرح تنویر) (۲) وهو الموفق

په رمی جمار کښ بغیر د وجه شرعی نه

توکیل صحیح نه دي. او دم واجب دي

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه نبځه او
خاوند حج ته لاړل، خاوند چه کله منی ته راغلو نو خپله خیمه ترې هیږه شوه،
هغه نیغ مکې ته لاړو، او هلته کښ دوه وړځي ایسار وو، تندرست دي
گرځیدي راگرځیدي شی، لیکن د بدن نه ډیر دروند دي، په منی کښ ئې

(۱) وفي الهندية: ومن فرغ من عمرته الا التقصير فاحرم باخرى فعليه دم لاحرامه قبل
الوقت وهو دم جبر وكفارة كذا في الهداية.

(فتاویٰ عالمگیریه ۱: ۲۵۳ الباب الحادی عشر فی اضافة الاحرام الى الاحرام)

(۲) قال العلامة الحصكفي: او لبس منخبطا لبسا معتادا او ستر رأسه يوما كاملا او ليلة
كاملة وفي الاقل صدقة.

(الدرا المختار علی هامش رد المحتار ۲: ۲۲۰ باب الجنایات)

بسخہ پاتی شوه، بسخہ ئی خوانه او تندرسته ده، لیکن درش د وجه نه ئی شیطان په کانرو و نه ویشتلو، هغی د خپل طرف نه او د خاوند د طرف نه بل چاته کانری ورکړل، هغه هلته کښ شیطان په کانرو ویشتلو، آیا دا صحیح ده؟ د بسخې خاوند رشته قائمه پاتی ده او که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: حاجی عبد المجید پینور بنار ۲۶/۲/۱۹۷۵

الجواب: واضحه دې وی چه د بسخې دپاره د شپې په وخت کښ رمی کول بلا کراحت جائز دی. او د سړې دپاره سره د کراحت نه د فراغت ذریعه ده، لهذا په دې بسخې ضروری ده، چه یو ګډ د چا په ذریعې په منی کښ ذبح کړی، او که دا سړې دومره معذور وی، چه په ولاړه مونځ نشی کولی، نو دهغه ذمه فارغه شوې ده، گنی په دې به ذبح باقاعده لازم وی. (۱) وهو الموفق

د ۱۲ ذی الحجه رمی جمار پریخودل او په ۱۳ ذی الحجه

ئې کولو سره په وجوب د دم کښ اختلاف دې

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دې مسئلې باره کښ چه په دولسم ذی الحجه باندې د رمی جمرات په وخت کښ مونږ اته ملګری راپریوتو، او زموږ حالت ډیر خراب شو، مونږه رمی ونکړې شوه، په بله ورځ یعنی دیارلسم ذی الحجه مو د مسئلې تیوس وکړو. بعضې علماؤ راته وویل چه دم واجب

(۱) قال الملا علی قاری: الخامس ان یرمی بنفسه فلا تجوز النيابة عند القدرة وتجوز عند العجز فلورمی عن مریض لا یستطیع الرمی بامرہ..... جاز..... لان الرمی عن المریض بغير امرہ لا یجوز..... قيل فی حد المریض ان یصیر بحيث یصلی جالسا..... والرجل والمرأة فی الرمی سواء الا ان رمیها فی اللیل افضل وفيه ایماء الی انه لا تجوز النيابة عن المرأة بغير عذر..... والحاصل ان الرمی هو من واجبات الحج اما اداء او قضاء فاذا فات وقتها تعین الدم لترك الرمی اتفاقا.

(شرح لباب المناسک ۱۶۶، ۱۶۷ فصل فی احکام الرمی وشرائطه)

دې، او بعضو وویل چه نن دهغې قضا وکړی، د دم ضرورت نشته، مونږ په دویم قول باندې عمل وکړو، او په دیارلسم تاریخ مورمی جمار وکړه، اوس سوال دادې، په دې دیارلسم تاریخ درمی څه حیثیت دې؟ بینوا توجروا

المستفتی: فیض محمد بورې والا ضلع وهاری. ۱۵/۷/۱۹۸۴

الجواب: په دې صورت کښ د امام ابوحنیفه رحمۃ اللہ علیہ په نزد دم واجب دې، او د صاحبینو په نزد واجب نه دې، کما فی مسلك المتوسط للقاری ۱۶۱. (۱) وهو الموفق

د واجب سعی پریخودل موجب دم دې

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دې مسئلې باره کښ چه په حج کښ سعی واجبه پریخودلې شوې ده، اوس کور ته راتلو نه پس ددې څه وکړې شی؟ بینوا توجروا

المستفتی: حاجی محمد اسلم صوابی ضلع مردان. ۲ ذی قعده ۱۳۹۲ هـ

الجواب: ته یو حاجی ته پیسې ورکړه او په منی کښ قربانی پرې وکړه، دا قربانی هر وخت کښ جائز ده د ایام نحر سره مخصوصه نه ده.

كما فی الهدایة، ومن ترک السعی بین الصفا والمروة فعليه دم وحجته تام (۲) وفيها ایضا یجوز ذبح بقية الهدایة فی ای وقت شاء ولا یجوز ذبح الهدایة الا فی الحرم (۳).

وهو الموفق

(۱) قال العلامة القاری: واذا طلع الفجر ای صبح الرابع فقد فات وقت الاداء ای عند الامام خلافا لهما وبقي وقت القضاء ای اتفاقا الی آخر ایام التشریق فلو اخره ای الرمی عن وقته المعین له فی کل يوم فعليه القضاء والجزاء وهو لزوم الدم.

(ارشاد الساری ۱۶۱ قبیل فصل فی وقت الرمی فی الیوم الرابع)

(۲) هدایة ۱: ۲۵۶ باب الجنایات

(۳) هدایة ۱: ۲۸۱ باب الهدی

پہ غلطی سرہ ہ اہرام شادر لری کول اوجامی اچول او حج کولو مسئلہ
سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دی مسئلہ بارہ کنس چہ زہ یو
پاکستانی یم، اوپہ مدینہ منورہ کنس و سیریم، تیر کال ما د حج او عمری نیت
وکرو او احرام می و ترو، عمرہ ختمولو نہ پس یو بانڈیسی زما د سر نہ لڑ شان
وینتہ کت کرل، د لاعلمی پہ وجہ ما سمدستی احرام لری کرو، او جامی
می واغوستلی، او د حج ارادہ می و کرہ، آیا زما د حج وشو؟ بینوا توجروا
المستفتی: مرزاخان حطۃ النخیل طریقہ مدینہ منورہ سعودی عرب ۱۹۸۴/۴/۲۱
الجواب: تہ یو دم (گد) ذبح کرہ، نو ذمہ بہ دی فارغہ شی، او عمرہ او حج
دوارہ بہ دی صحیح شی (۱) وهو الموفق

پہ منی کنس شپہ نہ کولو سرہ دم نہ لازمیری

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دی مسئلہ بارہ کنس چہ دی کال د
رمی پہ دوران کنس چہ کلہ مونہ زمی و کرہ، اود طواف زیارت دیارہ روان
شو، نو مونہ سرہ بنسختی او کمزوری خلق ہم وو، د طواف دوران کنس مونہ نہ
بعض ملگری و رک ہم شو، مونہ طواف پورہ کرو، نود سترپی کیدلو او
ملگرو تلاش کولو پہ وجہ مونہ شپہ پہ مکہ کنس تیرہ کرہ، او سحر مو سعی
و کرہ، او د جمعہ د مونہ نہ پس منی تہ روان شو، اوس مونہ چہ کومہ شپہ
پہ مکہ معظمہ کنس تیرہ کرہ دہ. او منی تہ تلپی نہ وو، پہ مونہ دہغی پہ
وجہ دم لازم دی او کہ نہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: حکیم حمید الدین دہلوی دواخانہ راولپنڈی ۱۷ جمادی الاول ۱۴۰۲ ھ

(۱) قال العلامة الحصکفی: او لبس مخیطا او ستر رأسه یوما کاملا او لیلۃ کاملۃ وفی
الاقل صدقۃ، قال ابن عابدین: الظاهر ان المراد مقدار احدهما فلو لبس من نصف النهار الى
نصف اللیل من غیر انفصال او بالعکس لزمہ دم کما یشیر الیه قولہ وفی الاقل صدقۃ.
(الدرا المختار مع ردالمحتار ۲: ۲۲۰ باب الجنایات)

الجواب: تاسو د سنت د پریخودلو مرتکب شوی یی، د واجب د پریخودلو
نہ، لہذا پہ تاسو دم لازم نہ دی.

کما فی الشامیہ ۲: ۲۵۲ قوله فیبت بها للرمی ای لیاالی ایام الرمی هو السنة فلو بات بغيرها
کرہ ولا یلزمہ شی (باب) (۱). وهو الموفق

دیری عمری کونکی بنخہ کہ قصر ونکری

نو کفارہ او یو دم واجب دی

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دی مسئلہ بارہ کنس چہ یو بنسختی
دیری عمری و کرپی، او وینتہ ٹی کت نہ کرل، آیا دا بہ یو جنایت شمارلی
شی، او یو دم بہ واجب وی، کہ دیر جنایات؟ بینوا توجروا.

المستفتی: دلاور شاہ تل کوهاٹ ۲۵ شوال ۱۴۰۲ ھ

الجواب: پہ دی بنسختی بانڈی د احرام قبل از وخت د وجہ نہ کفارہ او یو دم
واجب دی.

کما یدل علیہ مافی الہندیہ ۱: ۲۵۳ ومن فرغ من عمرته الا التقصیر فاحرم باخری
فعلیہ دم لاحرامہ قبل الوقت وهو دم جبر وکفارة کذا فی الہدایۃ (۲). وهو الموفق
د قربانی نہ مخکنس حلق، د رمی قضا، پہ طواف زیارت کنس د

سعی پریخودل، او پہ مزدلفہ کنس شپہ نہ تیروول وغیرہ مسئلہ

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دی مسئلہ بارہ کنس چہ (۱) د رمی نہ
پس اود قربانی نہ مخکنس د وینستو کت کولو خہ حکم دی؟

(۲) پہ منی کنس دشیپی نہ تیروولو خہ حکم دی؟

(۳) چہ کومہ یوہ و رخ جمرات و ولی، نو آیا د نورو و رخو جمرات یو خائی
وینستلی شی؟

(۱) (ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۲۰۰ قبیل مطلب فی حکم صلاة العید والجمعة فی منی)

(۲) (فتاویٰ عالمگیریہ ۱: ۲۵۳ باب اضافة الاحرام الی الاحرام)

۴، پہ طواف زیارت کنب کہ طواف وکری او سعی پریردی، بیا به د قضا پہ صورت کنب صرف سعی کوی، یا طواف او سعی دواړه به کوی؟

۵، پہ مزدلفه کنب د شپې نه ایساریدلو څه حکم دی؟
۶، که غلطی سره سرې د میقات نه لږ مخکې لاړو، نو ددې څه حکم دی؟
بینوا توجروا

المستفتی: مولانا محمد ابراهیم سکنه سلیم خان صوابی ۷/۱۰/۱۹۸۴
الجواب: (۱) د امام ابوحنیفه رحمته الله په نزد دا جنایت دی او دم پرې واجب دی،
(شامی باب الجنایات) (۱)

(۲) په منی کنب شپه نه کول، خلاف سنت دی، لیکن دم پرې نشته. (شامی ۲۵۲/۲) (۲)

(۳) په ایام منی کنب کله چه د یوې وړځې رمی پریردی، نو دم واجب دی، که باقاعده قضا وکړی او که نه. (ارشاد الساری ۲۴۰) (۳)

﴿۱﴾ قال العلامة الشامي: (قوله او قدم نسكا على آخر فيجب) لما كان قوله او قدم الخ بيانا لوجوب الدم بعكس الترتيب فرع عليه ان الترتيب واجب الخ.
(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲۲۶: ۲ باب الجنایات)

﴿۲﴾ قال العلامة ابن عابدين: (ثم اتى منى فيبيت بها للرمى) اى لىالى ايام الرمي هو السنة فلو بات بغيرها كره ولا يلزمه شىء لباب.

(فتاوى الشامية ۲: ۲۰۰ قبيل مطلب حكم صلاة العيد والجمعة فى منى)

﴿۳﴾ قال الملا على قارى: ولو ترك رمى يوم من ايام النحر كله او اكثره كاربعة حصيات فما فوقها فى يوم النحر او احد عشرة حصاة فيما بعده او آخره الى يوم آخر فعليه دم اى تركه او تاخير. (ارشاد السارى ۲۴۰: ۱ فصل فى الجنایة فى رمى الجمرات)

۴، که دې سرې د طواف قدوم یا طواف تطوع نه پس سعی نه وی کړې، نو ترڅو پورې چه د میقات نه بهر شوې نه وی، صرف سعی سره دهغه ذمه فارغه کیږي. اگر که دا تاخیر څو میاشتې وی، او که د میقات نه بهر شوې وی. نو بهتر داده چه دم ذبح کړی، او که د عمرې یا د حج احرام وتری او واپس راشی، او دا مناسک ادا کړی، نو دا هم جائز دی. (ارشاد الساری ۲۴۰) (۱)

۵، په مزدلفه کنب شپه تیروول مسنون دی، لیکن د سحر څتلونه پس ایساریدل واجب دی، او دم پرې واجب دی. (شامی) (۲)

۶، چه کله واپس شی او احرام وتری نو دم واجب نه دی. (هنديہ ۲۵۳: ۱) (۳)
که د تفصیل ضرورت وی نو یو یا دوه سوالونه راوړیږه. وهو الموفق

﴿۱﴾ قال الملا على قارى: ولو ترك السعى كله او اكثر فعليه دم وحجه تام..... وان تركه لعذر فلا شىء عليه..... ولو سعى قبل الطواف..... لم يعتد به..... فان لم يعده فعليه دم اتفاقا ولو ترك السعى من اصله ورجع الى اهله بان خرج من الميقات فاراد العود الى مكة يعود باحرام جديد..... واذا اعاده سقط الدم قال فى الاصل والدم احب الى من الرجوع لان فيه منفعة الفقراء. (ارشاد السارى ۲۳۸ فصل فى الجنایة فى السعى)

﴿۲﴾ قال العلامة محمد امين: (ثم وقف بمزدلفة) هذا الوقوف واجب عندنا لاسنة والبيتوتة بمزدلفة سنة مؤكدة الى الفجر لا واجبة..... واول وقته طلوع الفجر الثانى من يوم النحر وآخره طلوع الشمس منه فمن وقف بها قبل طلوع الفجر او بعد طلوع الشمس لا يعتد به وقدر الواجب منه ساعة ولو لطيفة الخ.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۱۹۳ مطلب فى الوقوف بمزدلفة)

﴿۳﴾ وفى الهندية: وان عاد الى الميقات واحرم فهذا على وجهين فان احرم بحجة او عمرة عما لزمه خرج عن العهدة وان احرم بحجة الاسلام او عمرة كانت عليه ان كان ذلك فى عامه اجزاه عما لزمه لدخول مكة بغير احرام استحسانا كذا فى المحيط.

(فتاوى عالمگیریه ۱: ۲۵۳ الباب العاشر فى مجاوزة الميقات بغير احرام)

د ضعیف او کمزوری پہ رمی جمار کنس توکیل او دم وغیرہ مسائل

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دے مسئلے بارہ کنس چہ یو سرے حج تہ لارو او قول افعال ئی پہ خپله ادا کرل، لیکن د کمزوری او بوډا والی پہ وجه ئی رمی جمار پہ بل چا وکرل، اوس:

(۱) پہ دے سرے دم وغیرہ واجب دی؟

(۲) کہ واجب دی نو یو کہ درې؟

(۳) ددې دم ذبح کول کوم خائي ضروری دی؟

(۴) کہ پہ منی کنس ضروری وی، او هغه سرے واپس راغلي دې، نو ددې به خه صورت وی؟ بینوا توجروا

المستفتی: حبیب الله نعمانی جامعہ مدنیہ کریم پارک راوی روډ لاهور

الجواب: (۱) کوم سرے چہ په خپله د ضعف یا مرض په وجه په رمی باندي قادر نه وی، نه د وړخې او نه دشپې، نو هغه په بل سرے رمی کولې شی. (هنديہ) (۱)

(۲) کوم سرے چہ د قدرت باوجود ټولې رمیات پرېږدی، په هغه یو دم واجب دی، (شامی) (۲)

(۱) وفي الهندي: مريض لا يستطيع الرمي توضع الحصاة في كفه ليرمي به او يرمي عنه غيره بامرہ كذا في محيط السرخسی في صفة الرامي.

(فتاویٰ عالمگیریہ ۱: ۲۳۶ فصل فی المتفرقات)

(۲) قال العلامة ابن عابدين: (او الرمي كله) انما وجب بتركه كله دم واحد لان الجنس متحد كما في الحلق والترك انما يتحقق بغروب الشمس من آخر ايام الرمي وهو الرابع الخ.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ۲: ۲۲۵ باب الجنایات)

(۳) دم جنایت د زمین حرم سره مخصوص دې، کہ په منی کنس وی، یا مکہ کنس، په دې کنس هر خائي ددې ذبح کافی ده. (بحر) (۱) شامی (۲)

(۴) بل سرے لره دې وکیل او مامور جوړ کړی او حرم کنس دې ذبح وکړی. (۳) وهو الموفق

د خانصبي بنخي طواف زیارت او طواف وداع پریخویدل

سوال: خه فرمائی علماء دین شرع متین دې مسئلې باره کنس چہ د زید د بنخي حیض همیشه دپاره لس وړخې وی، کله چہ د منی او عرفات په مینځنۍ وقفه کنس حیض راغلو، دهغې نه پس مونږ جدې ته تللو والا وو، او اوسه پورې د زید د بنخي په حیض کنس شپږ وړخې باقی پاتې وې، اوس سوال دادې، چہ ددې بنخي په ذمه یو طواف زیارت باقی وو، او بل طواف وداع هم، اوس مونږ خه وکړو؟ بینوا توجروا

المستفتی: نامعلوم ۱۰/۴/۱۹۷۴

(۱) قال العلامة ابن نجيم: (وخص ذبح هدى المتعة والقران بيوم النحر والكل بالحرم لا بفقيهه) بيان لكون الهدى موقتا بالمكان سواء كان دم شكر او جنایة ..... واما توقيته بالزمان فمخصوص بهدى المتعة والقران واما بقية الهدايا فلا تنقيد بزمان.

(البحر الرائق ۲: ۷۲ باب الهدى)

(۲) قال في الشامية: (ذبح في الحرم) فلو ذبح في غيره لم يجز.

(فتاویٰ الشامية ۲: ۲۲۸ باب الجنایات)

(۳) قال العلامة المودود الموصلي: ولا يذبح الجميع الا في الحرم قال تعالى في جزاء الصيد (هديا بالغ الكعبة) وفي دم الاحصار (حتى يبلغ الهدى محله) ولان الهدى ما عرف قربة الا في مكان معلوم وهو الحرم، قال عليه السلام منى كلها منحر وفجاج مكة كلها منحر رواه ابو داؤد وابن ماجه والدارمي واحمد.

(الاختيار لتعليق المختار ۱: ۲۲۱ باب الهدى)

الجواب: کہ دے بنسخہ پہ حیض کنس طواف زیارت کری وی، نو د حرمت باوجود بہ فریضہ حج ادا شوی وہ، او یوہ بدنہ ذبح کولو سرہ بہ دجنایت نہ بری شوی وہ. (شامی ۲: ۲۵۹) (۱) لیکن پہ ظاہر کنس دا معلومیری، چہ دا بنسخہ وطن تہ واپس راغلی دہ، ددی وجہ دے دیارہ دوبارہ مکے تہ تلل ضروری دی، چہ طواف زیارت وکری، او دہغی دیارہ جماع کول ممنوع دی، اگر کہ ڍیر کلونہ تیر شی. (ہندیہ ۱: ۲۴۶) (۲) او د حائضی دیارہ طواف صدر پریخودلو کنس ہیخ گناہ نشته. (شامی ۲: ۲۵۵) (۳) وهو الموفق

پہ حج کنس د حاملی بنسخی دیارہ د واجباتو پریخودلو مسائل

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دے مسئلے بارہ کنس چہ دیو سہری بنسخہ حاملہ وہ، ددی مجبوری پہ وجہ ئی مختصر حج وکرو، اگر چہ پہ معلم الحجاج کنس جوابات ذکر دی، بیاہم د زیاتی تسلی دیارہ لیکن، مسئلہ دادہ، چہ ډاکتر ہم د حاملی کیدلو پہ صورت حج تہ د تللو نہ منع کرہ، لیکن دہغی باوجود دوارہ پہ نہمی ذی الحجی باندی سپیشل موٹر کنس مکے معظمی تہ ورسیدل، هلته کنس ئی طواف قدوم وکرو، او بیا د زوال نہ پس عرفات تہ ورسیدل، د غروب نہ پس هلته نہ ووتل او مزدلفی نہ د شپے شپے

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين: لوهم الركب على القفول ولم تطهر فاستفتت هل تطوف ام لا قالوا يقال لها لا يحل لك دخول المسجد وان دخلت وطفت ائمت وصح طوافك وعليك ذبح بدنة.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ۲: ۱۹۹ مطلب فی طواف الزیارة)

﴿۲﴾ وفي الهندية: وان ترك كلا الطوافين فهو حرام على النساء ابدا وعليه ان يرجع ويطوف طواف الزيارة وطواف الصدر.

(فتاویٰ عالمگیریہ ۱: ۲۳۶ الفصل الخامس فی الطواف والسعی)

﴿۳﴾ قال العلامة الشامي: (وطواف الصدر واجب الا على اهل مكة) اي فلا يجب على المكي ولا على المعتمر مطلقا والمجنون والصبي والحائض والنفساء كما في اللباب وغيره.

(فتاویٰ الشامیہ ۲: ۲۰۲ مطلب فی طواف الصدر)

حرم شریف تہ ورسیدل، پہ لسم تاریخ ئی د صبح صادق نہ پس طواف زیارت وکرو، دغہ رنگی وقوف مزدلفہ او رمی ئی ونکری شوه، پہ معلم الحجاج کنس ئی لیکلی دی، کہ واجبات دحج د شرعی عذر پہ وجہ فوت شی، نو دم نہ لازمیری، اوس دے بارہ کنس تاسو خہ فرمائی؟ بینوا توجروا

المستفتی: عبدالحمید خان ریاض سعودی عرب ۸/۲/۱۹۷۲

الجواب: چونکہ ددی سری نہ ٲول واجبات بغیر د عذر شرعی نہ فوت شوی دی، لهذا پہ هغه د ٲولو واجباتو دم ورکول ضروری دی (۱). لیکن پہ بنسخہ ئی د وقوف مزدلفہ پہ وجہ دم نشته. (۲) وهو الموفق

د طواف زیارت ادا کولو نہ مخکنس د بنسخی سرہ جماع کولو حکم

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دے مسئلے بارہ کنس کہ د چا نہ طواف زیارت پاتی شی، نو آیا د طواف زیارت ادا کولو نہ مخکنس د بنسخی سرہ جماع کولی شی؟ بینوا توجروا

المستفتی: حاجی ظفر الحق ۱۱/۱۲/۱۹۸۵

﴿۱﴾ وفي الهندية: ولو ترك الجمار كلها او رمى واحدة او جمره العقبة يوم النحر فعليه شاة.

(فتاویٰ عالمگیریہ ۱: ۲۳۷ قیل الباب التاسع فی الصيد)

﴿۲﴾ قال العلامة الحصكفي: ثم وقف بمزدلفة ووقته من طلوع الفجر الى طلوع الشمس ولو مارا كما في عرفة لكن لو تركه بعذر كزحمة بمزدلفة فلا شيء عليه، قال ابن عابدين: الا اذا كان لعله او ضعف او يكون امرأة تخاف الزحام فلا شيء عليه..... فالاولى تقييد خوف الزحمة بالمرأة ويحمل اطلاق المحيط عليه لكون ذلك عذرا ظاهرا في حقها يسقط به الواجب بخلاف الرجل او يحمل على ما اذا خاف الزحمة لنحو مرض ولذا قال في السراج الا اذا كانت به علة او مرض او ضعف فخاف الزحام فدفع ليلا فلا شيء عليه.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ۲: ۱۹۳ مطلب فی الوقوف بمزدلفة)

الجواب: د رقص حج د ارادې نه مخکېن په دۀ باندې نېځۀ حرامه وی. (۱)
وهو الموفق

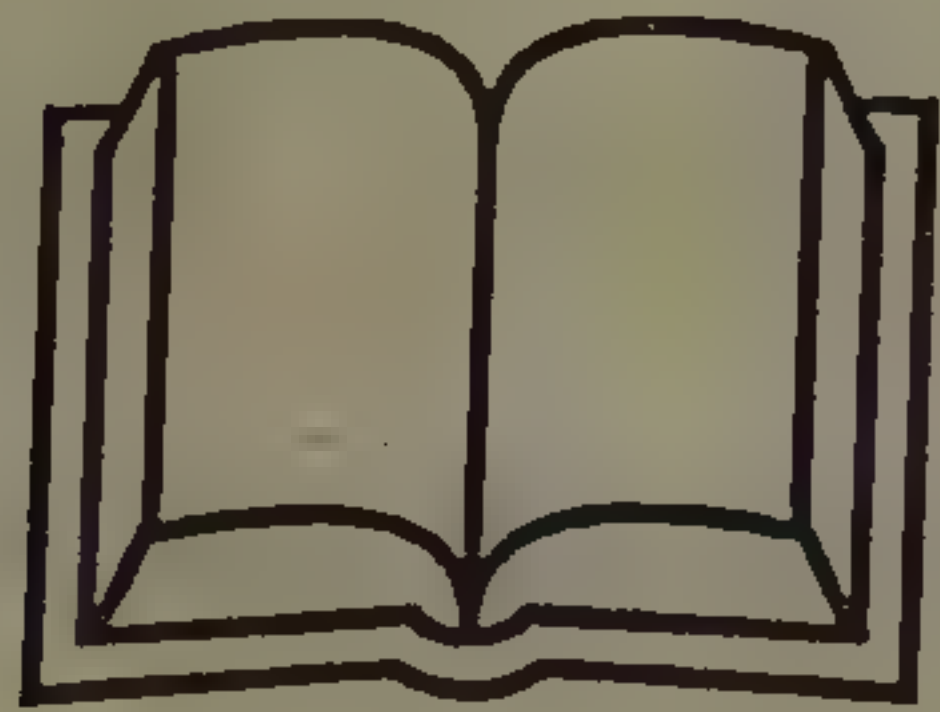
﴿۱﴾ قال العلامة الحصكفی: وبترك اكثره بقى محرما ابدا فى حق النساء حتى يطوف
فكلما جامع لزمه دم اذا تعدد المجلس الا ان يقصد الرقص فتح.
(الدر المختار على هامش رد المختار ۲: ۲۲۳ باب الجنایات)

فتاویٰ دیوبند پاکستان المعروفہ

فتاویٰ فریدیہ خلورم جلد

باب زیارة

قبر النبی صلی اللہ علیہ وسلم

.....

.....

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

..... قال الله تعالى: .....

وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ
جَاءُواكَ فَاسْتُغْفِرُوا اللَّهَ
وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ
تَوَّابًا رَحِيمًا..... [النساء: ۶۶] .....

..... عن ابن عمر قال: .....

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم

من زار قبري وجبت له شفاعتي.

رواه البزار والدارقطني، قاله النووي وقال القاري

في شرح الشفاء صححه جماعة من أئمة الحديث

باب زیارة قبر النبی صلی اللہ علیہ وسلم

پہ زیارت د روضی مبارکی کین وړاندې والې افضل دي که په حج کین
سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلي باره کين چه بعضي خلق
وائي، چه د حج کولو نه مخکين د روضي مبارکي زیارت کول افضل دي، او
بعضي روستو ته افضل وائي، صحيح مسئله څه ده؟ بينوا توجروا
المستفتی: زرباز خان صوابی..... ۲۸۱۴/۱۱۹۷۴

الجواب: کوم سړي چه فرض حج نه وي کړي، دهغه دپاره افضل دادي، چه
اول حج وکړي، او د حج نه پس د مدينې منورې زیارت دپاره لار شي، او که
دا حج نفلي وي، نو هغه ته اختيار دي، چه هر يو اول کوي يا روستو کوي،
او د کوم حاجي لاره چه په مدينه منوره وي، نو دي به اول زیارت کوي.
(شرح لباب) (۱) وهو الموفق

په حج يا عمره کين روضه نبوي دپاره د تللو مسئله

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلي باره کين چه کوم سړي حج
يا عمرې دپاره مکې مکرمې ته لار شي، دهغه دپاره مدينې منورې ته د
روضي مبارکي دپاره تلل لازمي دي؟ بينوا توجروا
المستفتی: نامعلوم..... ۱۳/۳/۱۹۷۴

﴿۱﴾ قال العلي بن سلطان محمد: ان كان الحج فرضا عليه فيبدأ بالحج ثم بالزيارة اي ابتداء
بالاهم فالاهم ولان الحج حق الله تبارك وتعالى وهو مقدم على حق رسوله..... لكنه مقيد
بما قاله ان لم يمر بالمدينة في طريقه اي كاهل الشام وان مربها بدأ بالزيارة لا محالة لان
تركها مع قربها يعد من القساوة والشقاوة..... وان كان الحج عليه نفلا فهو بالخيار اي اذا
كان آفاقيا بين البداءة بالمختار اي بزيارته صلى الله عليه وسلم الخ.

(مناسک لملا علی قاری ۳۳۲ باب زیارة سید المرسلین صلی الله علیہ وسلم)

الجواب: مدینہ منورہ تہ زیارت روضہ رسول اللہ ﷺ دپارہ تللو کنب درہ اقوالہ دی۔ مندوب، قریب الوجوب، او واجب (علامہ شامی (۱) او مولانا تھانوی رحمہ اللہ (۲) دویم قول تہ ترجیح ورکری دہ۔ خلافا لابن تیمیہ ومن دان دینہم (۳)۔ وهو الموفق

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين: (بل قيل واجبة) ذكره في شرح اللباب وقال بيته في الدرر المضية في الزيارة المصطفوية وذكره ايضا الخیر الرملي في حاشية المنح عن ابن حجر وقال وانتصر له نعم عبارة اللباب والفتح وشرح المختار انها قريبة من الوجوب لمن له سعة الخ. (ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۲۷۹ قبيل مطلب في المجاورة بالمدينة ومكة المكرمة)

﴿۲﴾ قال الشاه اشرف على التهانوي: وفي ردالمحتار عن اللباب والفتح وشرح المختار انها قريبة من الوجوب لمن له سعة، ددی قول نہ د بالوجوب معنی واضح شوہ، یعنی دی خو مندوب، لیکن د نورو مندوباتو نہ زیات مہتم بالشان دی، چہ ہغی لرہ قرب وجوب سرہ تعبیر شوی دی، پس دوارہ قولونہ مطابق شو۔

(امداد الفتاویٰ ۱۲۹: ۲ مسائل منشورہ متعلقہ بالحج)

﴿۳﴾ قال في رسالة حج: ابن تیمیہ، امام جوبینی، او امام الحرمین وائی، چہ د رسول اللہ ﷺ د روضہ دپارہ سفر کول ممنوع دی، حدیث: (لا تشد الرحال) پہ وجہ چہ نبی کریم ﷺ فرمائی چہ صرف مسجد حرام، مسجد نبوی او مسجد اقصی طرف تہ بہ سفر کولی شی، لیکن دا خلق خطا شوی دی، حکہ کہ حدیث: (لا تشد الرحال) دامعنی وی، نود نبی کریم ﷺ پہ حیات کنب د نبی کریم ﷺ د ملاقات او زیارت دپارہ سفر کول پہ ناجائز وو، بلکہ د تجارت، علم او جہاد دپارہ بہ سفر کول ہم ناجائز وو، ددی حدیث معنی د حدیث مسند امام احمد بن حنبل نہ معلومیری، چہ سوا ددی دریو جماتونو نہ بل جمات تہ د مونخ دپارہ سفر کول مناسب او افضل نہ دی، د زیارت القبور وغیرہ متعلق دا حدیث ساکت دی. (شامی وغیرہ) انتہی (مسائل حج ۲۶)

قلت: علاوہ ددی نہ د زیارت قبر نبوی د مشروعیت او استحباب دپارہ خصوصی روایات وارد دی، چہ پہ بیہقی، دارمی، مسند ابوداؤد طیالسی، عقیلی، وفاء الوفاء او موطا امام محمد کنب مروی دی. ددی پہ بعضو اسنادو کنب اگر چہ محدثینو کلام کرہ دی، لیکن د کثرت ..... (بقیہ حاشیہ پہ راروانہ صفحہ)

کہ پہ ویزہ کنب ورضی لہی وی، او حاجی

مدینہ منورہ تہ لار نشی، نو حج نہ متاثر کیڑی

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دی مسئلہ بارہ کنب چہ کہ د سعودی عرب د قانون پہ وجہ د حج پہ ویزہ کنب ورضی کمی وی، او حاجی مدینہ منورہ تہ د رسول اللہ ﷺ د قبر مبارک زیارت تہ لار نشی، نو آیا ددہ حج پورہ شو؟ بینوا توجروا

المستفتی: سمیع الرحمن بت خیلہ ملاکنہ ایجنسی

الجواب: د روضہ مبارکہ زیارت کول د حج د ارکانو نہ نہ دی، البتہ مدینہ منورہ تہ د زیارت دپارہ تلل قریب الی الوجوب دی، کہ د قانونی مشکلاتو او شرعی عذرونو پہ وجہ لار نشی، نو دا وجوب ساقط دی، بہر حال پہ دی سرہ حج نہ متاثر کیڑی. (قواعد فقہ) (۱) وهو الموفق

(بقیہ حاشیہ).... روایات او کثرت طرق پہ وجہ دہغی ضعف ختم شوی دی، او پہ ہغی کنب د وہ روایات صاحب مشکوٰۃ ہم روایت کری دی، او شارح مشکوٰۃ ملا علی قاری رحمہ اللہ فرمائی، والا حدیث فی هذا الباب كثيرة وفضائل الزيارة شهيرة ومن انكرها اغما انكرها فيها من بدع نكيرة غالبها كبيرة. مرقاة المفاتيح ۶۳۲۱۵،

او عبد الوهاب الازہری د موطا امام محمد پہ تعلیق کنبی فرمائی:

والاحاديث في فضل زيارة القبر النبوي كثيرة وصحيحة والضعيف منها يرتقى الى درجة المقبول لتعدد طرقه وكثرة شواهدہ كما ذكرہ ابن حجر فی التلخيص الحبير وما ذكرہ ابن الجوزی فی التحقيق من ان حدیث (من حج فلم يزلني ففقد جفاني) موضوع وتابعه ابن تیمیہ فی ذلك غير صحيح بل هو اما حسن عند بعض المحدثين واما ضعيف كما هو عند بعضهم وانظر فی ذلك شفاء السقام للسبكي والجوهر المنظم لابن حجر الهيتمي ورسائل اللكنوي صاحب التعليق الممجد ..... (از مرتب)

﴿۱﴾ قال الملا علی قاری: ان زیارة سيد المرسلين ﷺ باجماع المسلمين ای من غیر عبرة بما ذكرہ بعض المخالفين من اعظم القربات ..... (بقیہ حاشیہ پہ راروانہ صفحہ)

د حرم نبوی ﷺ د زیارت په وخت کښ افعال

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه د روضه مبارک د زیارت دپاره مسجد نبوی ته چه کله داخل شی نو څه کول پکار دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: نامعلوم.....

الجواب: (۱) مسجد نبوی ته د باب السلام یا باب جبرائیل نه داخلیدل مستحب دی (۱). لیکن که درش د وجه نه نورو ته د تکلیف رسولو یا خپله تکلیف کښ د مبتلا کیدلو خطر وې. نو په دې دروازو سره داخلیدل ممنوع دی. په نورو دروازو سره دې داخل شی. (قواعد الشرع)
(۲) چه کله جمات ته داخل شی، نو اول دې باقاعده تحية المسجد ادا کړی، که وخت مکروه نه وی، بیا د روضه شریفې ته لاړ شی، او په نبی کریم ﷺ د صلاة وسلام ووايي، بیا دې یو گز (شرعی) گس طرف ته شی، او په حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه دې سلام ووايي، او بیا دې یو گز نور هم گس طرف ته شی، او په حضرت عمر فاروق رضی الله عنه دې سلام ووايي. (شرح لباب) (۲)

(بقیه حاشیه) و افضل الطاعات و انجح المساعي لنيل الدرجات قريبة من درجة الواجبات بل قيل انها من الواجبات كما بينته في الدررة المضية في الزيارة المصطفوية لمن له سعة اى وسعة واستطاعة وتركها غفلة عظيمة.

(ارشاد الساری ۳۳۳ باب زیارت سید المرسلین علیهم السلام)

﴿۱﴾ قال الملا علی قاری: ویدخل من باب جبریل او غیره کباب السلام کما علیه العمل والافضل افضل لعل وجهه دخول جبریل علیه من ذلك الباب اولانه کان الى الحجرات من اقرب الابواب فاذا دخله قصد الروضة المقدسة الخ. (ارشاد الساری ۳۳۴ باب زیارت سید المرسلین علیهم السلام)

﴿۲﴾ قال الملا علی قاری: ثم يبدأ بتحية المسجد ركعتين..... فاذا فرغ من ذلك قصد التوجه الى القبر المقدس..... ثم توجه مع رعاية غاية الادب..... (بقیه حاشیه په رار وانه صفحه)

(۳) د حجرې مبارکې ښکلول، لاس لگول، زیات نزدې کیدل، سجده کول، ټیټیدل، او زمکه ښکلول، وغیره ټول ناجائز دی. (شرح لباب) (۱) وهو الموفق

مسجد نبوی ته داخلیدو نه پس دې تحية المسجد

ادا کړی او بیا دې زیارت وکړی

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه کوم سړي د زیارت روضه رسول ﷺ دپاره مسجد نبوی ته داخل شی، نوهغه به مخکښ دوه رکعت تحية المسجد ادا کوي، او که اول به زیارت کوي؟ بینوا توجروا
المستفتی: سید رزاق هنگو کوهات

الجواب: چه کله د زیارت دپاره مسجد نبوی ته داخل شی، نو اول دې دوه رکعت تحية المسجد ادا کړی، بیا دې روضه مبارکې ته لاړ شی، او باقاعده دې صلاة او سلام ادا کړی. (شرح لباب) (۲) وهو الموفق

(بقیه حاشیه) فقام تجاه الوجه الشريف..... مستقبلا للوجه الكريم..... مستدبرا للقبلة..... ممثلا صورته الكريمة في خيالك..... مستشعرا بانه عليه الصلاة والسلام عالم بحضورك وقيامك وسلامك..... مسلما..... مقتصدا من غير رفع صوت ولا اخفاء بحضور وحياء السلام عليك ايها النبي ورحمة الله وبركاته..... ثم يتأخر..... الى صوب يمينه اى متوجها الى جانب يساره قدر ذراع فيسلم على خليفة رسول الله ﷺ ابي بكر الصديق..... ثم يتأخر الى يمينه قدر ذراع فيسلم على خليفة رسول الله ﷺ عمر بن الخطاب الخ.
(المسلك المتقسط ۳۳۸ باب زیارت سید المرسلین علیهم السلام)

﴿۱﴾ قال العلامة علی بن سلطان محمد: ولا يمس عند الزيارة الجدار لانه خلاف الادب في مقام الوقار وكذا لا يقبله لان الاستلام والقبلة من خواص بعض اركان الكعبة والقبلة ولا يلتصق به اى بالتزامه ولصوق بطنه لعدم وروده ولا يطوف..... ولا ينحني ولا يقبل الارض فانه كل واحد بلعة اى غير مستحسنة فتكون مكروهة واما السجدة فلاشك انها حرام الخ.
(المسلك المتقسط في المنسك المتوسط ۳۳۲ باب زیارت سید المرسلین علیهم السلام)

﴿۲﴾ قال العلامة القاری: ثم يبدأ بتحية المسجد ركعتين..... (بقیه حاشیه په رار وانه صفحه)

د قبر اطهر د زیارت پہ وخت کنس د خطاب صیغہ او حروف ندا ذکر کول

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کنس چنه زید وائي، چه د روضه مبارکې زیارت سره د درود شریف صیغې "الصلاة والسلام علیک یا رسول الله" وغیره یعنی د خطاب صیغې او حروف ندا وئیل، ددې ثبوت په احادیثو کنس نشته. آیا دزید دا وئیل صحیح دی او که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولانا غلام مجتبیٰ دارالعلوم عثمانیه راول پارک لاهور ۱۰ رمضان ۱۴۰۹ھ

الجواب: دا د خطاب صیغې د حضرت ابن عمر رضی الله عنہما د اثر نه مروی دی، رواه ابو حنیفه وایضا ان الخطاب جاز من البعید فی بعض الاحوال (۲) فکیف لا يجوز

(بقیه حاشیه) تعظیماً و تقدیماً لحقه علی حق رسوله کما یقتضی ترتیب حقوق الربوبية والعبودية والافضل ان تكون ای تلك الصلاة بمصلاہ صلی الله علیہ وسلم ای فی مقامه بمحرابه..... فاذا فرغ من ذلك قصد التوجه الى القبر المقدس..... ثم توجه ای بالقلب والقالب مع رعاية غاية الادب فقام تجاه الوجه الشريف الخ.

(ارشاد الساری ۳۳۷ باب زیارة سید المرسلین صلی الله علیہ وسلم)

﴿۱﴾ ابوحنیفه عن نافع عن ابن عمر قال من السنة ان تأتي قبر النبی صلی الله علیہ وسلم من قبل القبلة و يجعل ظهرک الى القبلة و تستقبل القبر بوجهک ثم تقول السلام علیک ایها النبی ورحمة الله وبرکاته، قال الشيخ محمد حسن السنبلی فی شرحه: وفی رواية عبد الرزاق ان ابن عمر کان اذا قدم من سفر اتی قبر النبی صلی الله علیہ وسلم فقال السلام علیک یا رسول الله.

(مسند امام ابی حنیفه مع شرحه تنسیق النظام ۱۲۶ قبیل کتاب النکاح)

﴿۲﴾ قال الشاه اشرف علی التهانوی: (یا رسول الله گفتن) باراده استعانت واستغاثه یا باعتقاد حاضر و ناظر کیدوسره منہی عنه دی اوددی اعتقاد نه بغير صرف شوقاً او استلذاً ما ذون فيه دی.

(امداد الفتاویٰ ۵: ۳۸۵ کتاب العقائد والکلام)..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحہ)

من القریب لان سماع الموتی حق (۱). وهو الموفق

د اسطوانه ابو لبابه سره دوه رکعتہ ادا کول مستحب دی

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کنس چه د زیارت روضه مقدسې نه پس اسطوانه ابو لبابه سره دوه رکعتہ ادا کول لازمی دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: خیر محمد دی آئی خان ۲۵/۲/۱۹۸۱

الجواب: مستحب دادی، چه د زیارت نه فارغیدو نه پس اسطوانه ابو لبابه سره دوه رکعتہ مونتخ ادا کړی، په شرط ددې چه وخت مکروه نه وی، او نه چاته تکلیف رسولو او نه خپله تکلیف کنس پریوتلو خطرہ وی، او د مغفرت دعا دی وکړی. (هنديہ وغیره) (۲)، (۳) وهو الموفق

(بقیه حاشیه) وقال العلامة ابن عابدين: يستحب ان يقال عند سماع الاولى من الشهادة صلى الله عليك يا رسول الله وعند الثانية منها قرت عيني بك يا رسول الله.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۱: ۲۹۳ قبیل باب شروط الصلاة)

﴿۱﴾ قال الشيخ خليل احمد السهارنفوري: فان قلت ماوجه الجواب بقوله ان الله حرم على الارض اجساد الانبياء فان المانع من العرض والسماع هو الموت، وهو قائم قلت لا شك ان حفظ اجسادهم من ان ترم خرق للعادة المستمرة فكما ان الله تعالى يحفظها منه فكل ذلك يمكن من العرض عليهم ومن الاستماع منهم صلوات الامة ويؤيده حديث نبي الله صلی الله علیہ وسلم حى يرزق. (بذل المجهود فی حل ابی داؤد ۲: ۱۶۰ باب تفريع ابواب الجمعة)

﴿۲﴾ قال في الهندية: ثم يأتي اسطوانة ابی لبابه التي ربط نفسه فيها حتى تاب الله عليه وهي بين القبر والمنبر فيصلی ركعتين ويتوب الى الله ويدعو بما شاء.

(فتاویٰ عالمگیریه ۱: ۲۶۶ خاتمة فی زیارة قبر النبی صلی الله علیہ وسلم)

﴿۳﴾ قال العلامة عبد الله بن مودود الموصلي: ثم يأتي اسطوانة ابی لبابه التي ربط نفسه فيها حتى تاب الله عليه وهي بين القبر والمنبر ويصلی..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحہ)

مساجد خمسہ او خلویست مونخونہ پہ مسجد نبوی کنبی

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دی مسئلہ بارہ کنب چہ مساجد خمسہ چہ پہ سرزمین عرب کنب دی، کوم خائی دی، او پہ کوم کتاب کنب ددی ذکر دی، او پہ مسجد نبوی کنبی د خلویستو مونخونو مسئلہ پہ کوم کتاب کنب ذکر ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد قاسم جلال آباد افغانستان ۱۱۴ رمضان ۱۴۰۸ھ

الجواب: حوالہ د مساجد خمسہ می ونه موندله (۱) او حوالہ د خلویستو

(بقیه حاشیه) رکعتین ویتوب الی الله تعالی ویدعو بما شاء. (الاختیار لتعلیل المختار ۲۲۶:۱ فصل فی زیارة قبر النبی ﷺ)

قال الملا علی قاری: وجميع سوارى المسجد اى المصطفى فى اصل بنائها يستحب الصلاة عندها لانها لا تخلو عن النظر النبوى اليها اى الى ما كان فى موضعها والا فهى ليست عينها بل غيرها وصلاة الصحابة عندها اى فى اماكنها وقربها. (ارشاد السارى ۳۴۲ قیل فصل فی زیارة اهل البقعة)

(۱) مسجد فتح یا مسجد احزاب دا جمات د جبل سلع د مغربی غارې په اوچتې حصې واقع دي، اود خندق جنوب مغرب طرف ته قدرې جنوب طرف ته واقع دي، د عزوه خندق دوران کنب په دغه مقام کنب، کوم خائي چہ اوس مسجد الفتح دي، نبی کریم ﷺ مونخ ادا کړې وو، او درې ورځې ئې مسلسل یعنی د گل، نخې، او چهارشنبې په ورځ د فتح او نصرت دعا فرمائیلي وه پس د چهارشنبې په ورځ د دوو مونخونو په وخت کنب د نبی کریم ﷺ دعا قبوله شوه، او د طوفان او سیلی په وجه په حمله کونکې لښکر کنب غوغا خوره شوه، او هغوی بې امیده او بې طمعي واپس شول، په دغه مقام جمات جوړ کړې شو، د فتح او نصرت د دعا گانو د قبولیت په وجه دا جمات په مسجد الفتح سره مشهور شو، او د عزوه احزاب په وجه مسجد الاحزاب او د اوچتوالی په وجه ورته مسجد الاعلی هم وئیلې شی.

د مسجد فتح جنوب طرف ته خلور جماتونه لږې لږې فاصلې سره نور هم شته. دا جماتونه هم د مسجد فتح سره مساجد فتح نومېږي. او دې ته مساجد خمسہ هم وئیلې شی، په هغو کنب د دریو جماتونو دا نومونه مشهور دي. مسجد سلمان الفارسی ﷺ، مسجد علی بن ابی طالب ﷺ. (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

مونخونو په طبرانی اوسط او مسند امام احمد بن حنبل کنب د حضرت انس رضی الله عنه نه روایت دي (۱). وهو الموفق

د مسجد قبا زیارت د هفتي په ورځ مستحب

او په هغې کنب مونخ د عمرې برابر دي

سوال: خه فرمائی علماء دین شرع متین دي مسئلې باره کنب چہ بعضې خلق وائي، چہ کله حاجی مدینه منورې ته لاړشی، نو د هفتې په ورځ د مسجد قبا زیارت او په هغې کنب مونخ کول ضروري دي، او په هغې کنب دوه رکعتہ نفل مونخ د عمرې برابر ثواب لري، آیا واقعی دا ضروري ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: گل شیر داوړ وزیرستان

(بقیه حاشیه).... مسجد ابو بکر صدیق رضی الله عنه د خلورم جمات نوم مسجد فاطمه رضی الله عنها دي، او ددې مذکوره نومونو د وجه تسمیه هم خه سند نشته. اکثر زیارت کونکي مزدوران حاجیانو ته د زیارت کولو په وخت کنب ددې جماتونو تعارف په دې نومونو سره کوي، ځکه چہ هغوی ددې جماتونو تاریخی نوم نه پیژني. بیا هم مشهوره داده چہ د عزوه خندق په وخت کنب د مسلمانانو لښکر په دې خائي کنب خیمه زن وو، او دهغوی دپاره په دې خائي کنب د مونخ دپاره خو خاپونه جوړ کړې شوي وو، او په دې خلورو خاپونو کنب رسول الله ﷺ د خندق په جنگ کنب مونخونه ادا کړي دي. مسجد سلمان الفارسی رضی الله عنه د مسجد الفتح سره نزدې جنوب طرف ته واقع دي، مسجد علی ابن ابی طالب رضی الله عنه د مسجد سلمان الفارسی سره نزدې جنوب کنب واقع دي، مسجد ابوبکر صدیق رضی الله عنه د مسجد علی سره نزدې ددې په جنوب کنب لږ مشرق ته مائل واقع دي، لیکن ددې جماتونو په دې نومونو سره د منسوب کیدلو خه وجه متحقق شوې نه ده. او ددې جماتونو موجوده عمارتونه د عثمانی ترکی عهد دی. هغوی کیدې شی، چہ سردوباره جوړ کړي وی، یا ئې په کنب ترمیم وغیره کړي وی. والله اعلم. (ماخوذ از زیارة الحرمین فصول وآثار وغيرها عمدة الفقه) اوس وئیلې شی، چہ دې ټولو جماتونو لږه ختم کړې شوې دی، او په دې خائي یو لويي جمات جوړ کړې شوې دي. از مرتب.

(۱) قال النبی ﷺ: من صلى في مسجدی اربعین صلاة لا تفوته صلاة كتبت له براءة من النار ونجاة يوم القيامة، رواه الطبرانی فی الاوسط عن انس بن مالک، ولم يروه عن انس الا بیط تفرد به ابن ابی الرجال. (الفقه الاسلامی وادلته ۳: ۲۳۹۷) وفی عمدة الفقه للزوار حسین رواه احمد فی مسنده والطبرانی فی معجمه الاوسط ورجالہ ثقات.

(عمدة الفقه ۳: ۷۰۰ کتاب الحج)

الجواب: د مسجد قبا زیارت ہرہ ورخ جائز دی، اود ہفتی پہ ورخ مستحب دی، (ہندیہ) (۱) او پہ دی کنب دودہ رکعتہ نقل مونخ د عمری برابر ثواب لری. (رواہ الترمذی) (۲)، (۳) وهو الموفق

﴿۱﴾ وفي الهندية: ويستحب ان يأتي مسجد قباء يوم السبت كذا ورد عنه عليه السلام ويدعو يا صريخ المستصرخين ويا غياث المستغثين يا مفرج كرب المكروبين يا مجيب دعوة المضطرين صل على محمد وآله واكشف كربى وحزنى كما كشفت عن رسولك كربہ وحزنہ فی هذا المقام..... قالوا ليس في هذه المواقف دعاء مؤقت فباي دعاء دعا جاز كذا في قاضى خان.

(فتاویٰ عالمگیریہ ۱: ۲۶۷ قیل کتاب النکاح)

﴿۲﴾ عن ابو الابرود مولى بنى خطمة انه سمع اسيد بن ظهير الانصارى وكان من اصحاب النبى ﷺ قال الصلوة في مسجد قبا كعمرة وفي الباب عن سهل بن حنيف.

(جامع الترمذی ۱: ۴۳ باب ماجاء فی الصلوة فی مسجد قباء)

﴿۳﴾ قال الدكتور وهبة الزحيلي: يستحب زيارة المساجد الاخرى مثل مسجد قباء وهو في الجنوب الغربى من المدينة وهو اول مسجد اسس في المدينة وذلك يوم السبت ناويا التقرب بزيارته والصلاة فيه لحديث الترمذى (صلاة في مسجد قباء كعمرة) وفي الصحيحين عن ابن عمر قال كان رسول الله ﷺ يأتي مسجد قباء راكبا و ماشيا فيصلى فيه ركعتين، وفي رواية صحيحة كان يأتيه كل سبت ويدعو بما شاء من كشف الكرب والحزن الخ. (الفقه الاسلامى وادلته ۳: ۵۰۵ زيارة اهم المعالم الاثرية في المدينة)

.....

فتاویٰ دیوبند پاکستان المعروفہ

فتاویٰ فریدیہ خلورم جلد

کتاب النکاح

باب رسم النکاح

وشرائطه وآدابه

.....

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

.....: قال الله تعالى:.....

فانكحوا ما طاب لكم من النساء

.....[النساء: ۳].....

.....

.....: قال الله تعالى:.....

وانكحوا الايامى منكم والصالحين

من عبادكم وامائكم.

.....[النور: ۲۳].....

کتاب النکاح

باب رسم النکاح و شرائطه و آدابہ

پہ کویتزدن او باقاعدہ نکاح کین فرق

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دی مسئلہ بارہ کین چہ دھغی
تفصیل لاندی لیکلی شوی دی.

چہ زما د لور وادہ د زید سرہ و شو، چہ دھغی باقاعدہ د عائلی قوانینو
مطابق رجستری و شو، او سرکاری کاغذونہ موجود دی. د نکاح نہ خو
و رخی پس مخالفینو دروغ پرویگندہ شروع کرہ. چہ زما د لور عقد نکاح د
سکندر سرہ شوی و، پہ دی دعویہ باندی هغوی اتہ دروغژن گواہان هم پیش
کرل، پہ دی ما د خیل کلی د مولوی صاحب پہ مشوری سرہ خیلہ لور د وادہ
نہ نهہ و رخی پس کور تہ راوستلہ. مولوی صاحب مشورہ راکرہ، چہ معاملہ
جرگی تہ پیش شوی دہ، ددی وجہ نہ بہترہ دادہ چہ د معاملی فیصلی کیدلو
پوری خیلہ جینی کور تہ راولہ. دھغی نہ پس د خاندان دری افراد د جرگی
دپارہ مقرر شو، دریمگرو بیانوتہ و اخستل، بیا سکندر دریمگرو تہ و وئیل،
چہ کہ دا سرپ ماتہ دوه زره روپی راکری، نوزہ د خیل دعوی نہ دستبردارہ
کیبم، دریمگرو دی لره زیاتی و گنرو، او فیصلہ ئی منظورہ کرہ، اخلاقی
جرم دا وو، چہ ما اقرار و کرو، او اوس هم کووم، چہ زما لور د شپرو کالو و
او سکندر د یو کال وو، او سکندر پلار زما لور د منسوب کولو خواهش
کرپ وو، او دا خواهش ما پہ واضحه لفظونو سرہ نہ قبول کرپ وو، او نہ می
انکار کرپ وو، او نہ باقاعدہ کویتزدن شوی و. او نہ خہ رواج شوی وو، بلکه
د وخت تیریدو سرہ ماتہ معلومہ شو، چہ دھغہ ارادہ نشته. ددی وجہ نہ ما

مناسب رشتہ ملاویدو سرہ د زید سرہ نکاح و کرہ او باقاعدہ نکاح وشوہ،
اوس سوال دادی، چہ آیا د زید سرہ دا نکاح صحیح شوې ده، یا دا د سکندر
حق دي؟ بینوا توجروا

المستفتی: انار گل پندی گپ کیملیور ۲۹/۲/۱۹۷۲

الجواب: که تا د گواهانو په مخکښ ایجاب او قبول نه وی کړي، نو دا
معامله خطبه ده، نکاح نه ده. لهذا ددې جینی نکاح د زید سره بیشکه اوبې
شبهې صحیح ده.

قال فی المرقاة لا کن ان تزوج الثانی تلک المرأة بغير اذن الاول صح النکاح الخ
(۲۱۱:۶) (۱) وفي تنقیح فتاویٰ الحامدية (۳۱:۱) لا تكون الخطبة واقعة موقع
عقد النکاح اصلا (۲).

که تا د گواهانو په مخکښ دا الفاظ وئيلي وی، چہ ما فلانکي فلانکي ته
په نکاح سره ورکړه، او په دې مجلس کښ بل طرف ته وئيلي شوې وی، چہ
مونږ د فلانکي دپاره قبوله کړه، نو دا نکاح شرعي ده، ددې جینی بل حائي
کښ نکاح کالعدم ده. (۳) وهو الموفق

د نکاح د پاره د وصفايې بنخي انتخاب او د واده شرعي طريقه

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چہ په يوه بنخه
کښ کوم صفتونه او خوبې پکار دي، چہ دهغې په وجه سړې دهغې سره د
نکاح کولو خواش وکړي، او د واده شرعي حنفی طريقه څه ده؟ بینوا توجروا
المستفتی: شهزاد گل شيوه ۸/۴/۱۹۷۵

(۱) (مرقاة المفاتيح ۲۱۱:۶ باب اعلان النکاح والخطبة والشرط الفصل الاول)

(۲) (تنقیح الفتاویٰ الحامدية ۳۱:۱ قبيل فوائد ذکرها المؤلف مفرقة)

(۳) قال عبد الله بن مودود الموصلي: وركن النکاح الايجاب والقبول وينعقد بلفظين
ماضيين..... ولا ينعقد نكاح المسلمين الا بحضور رجلين او رجل وامرأتين الخ.

(الاختیار لتعلیل المختار ۱۰۹:۲ کتاب النکاح)

الجواب: په حدیث شریف کښ راغلي دي، چہ د بنخي سره د جمال، مال،
حسب او دين په وجه نکاح کولې شی، لیکن د مسلمان دپاره مناسب دادی،
چہ د دینداری لحاظ و ساتی. (متفق علیه) (۱) او د باکړې (۲)، د خاوند سره
مینہ کونکي او زیات اولاد راوړونکي بنخي سره نکاح کول پکار دي (۳)
نکاح د واده نه مخکښ کول پکار ده. د بلوغ نه پس دي واده وکړي، د رسم
رواج نه بچ کیدل پکار دي، او د واده نه پس دي ولیمه وکړي (۴) وهو الموفق

(۱) عن ابی هريرة رضي الله عنه عن النبي ﷺ قال: تنكح المرأة لأربع: لجمالها، ولحسبها،
ولجمالها، ولدينها، فاظفر بذات الدين تربت يداك متفق عليه. رواه البخاري (۵۰۹۰) ومسلم
(الرضاع ۵۳، ۵۴) وابوداؤد (۴:۲) والنسائي (۶:۶) وابن ماجه (۱۸۵۸) والبيهقي
(۴۹:۴) واحمد (۲:۲۲۸) والدارقطني (۳:۳۰۳). (بلوغ المرام ۳۲۵ کتاب النکاح)

(۲) قال رسول الله ﷺ عليكم بالابكار فانهن اعذب افواها وانتق ارحاما وارضى باليسير
رواه ابن ماجه مرسل. (مشکواة المصابيح ۲:۲۶۸ کتاب النکاح الفصل الثاني)

(۳) عن معقل بن يسار قال قال رسول الله ﷺ تزوجوا الودود الولود فاني مكاثركم
الامم رواه ابوداؤد والنسائي. (مشکواة المصابيح ۲:۲۶۴ کتاب النکاح الفصل الثاني)

(۴) وفي الهندية: ووليمة العرس سنة وفيها مثوبة عظيمة وهي اذا بنى الرجل بامرأته ينبغي
ان يدعو الجيران والاقرباء والاصدقاء ويذبح لهم ويصنع لهم طعاما واذا اتخذ ينبغي لهم ان
يجيوا. (فتاوى عالمگیریه ۵: ۳۴۳ الباب الثاني عشر في الهدايا والضيافات)

وقال الملا علي قاري: (قال رسول الله ﷺ شر الطعام طعام الوليمة) لانه كان من
عادتهم مراعاة الاغنياء فيها وتخصيصهم بالدعوة وايتارهم وتطييب الطعام لهم ورفع
مجالسهم وتقديمهم وغير ذلك مما هو الغالب في الولايم..... والحاصل انه ليس شر الطعام
لذاته بل لما يعرض له غالبا من سوء حالته وصفاته.

(مرقاة المفاتيح شرح المشكواة ۶: ۲۵۳ باب الوليمة)

بغیر د خه وجه نه لونه و لره په کور کښ ساتل او نه ورکولو حکم
 سوال: خه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه بغير د خه
 وجه شرعي نه کوم خلق چه خپلې لونه يا خويندې په کور کښ ساتي او د
 ميراث په وجه ئې نه واده کوي، دهغوی گناه کيږي او که نه؟ بينوا توجروا
 المستفتي: عزيز الرحمن بازارگي بنير. ۳ رمضان ۱۴۰۲ هـ

الجواب: دا سړې ظالم دي او ډير زر په فتنه کښ مبتلاء کيدونکي دي. (۱)
 قال رسول الله ﷺ: من ولد له ولد فليحسن اسمه وادبه فاذا بلغ فليزوجه فان بلغ ولم
 يزوجه فاصاب اما فانما اثمه على ابيه، رواه البيهقي في شعب الايمان (۲). وهو الموفق
جيني ته جامې اغوستول او خپلو کښ ډوډي ورکول او دعا کول نکاح نه ده
 سوال: خه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه يو سړي
 رسته و غوخته، د جيني والد و وئيل چه زه به ستاسو نه دوه کناله زمکه
 ليکلې اخلم، که دا شرط منظور وي، نو د رواج مطابق کويژدن وکړه، دهغې
 نه پس غوختونکي يوه جامه راوړه او جيني ته ئې واغوستوله، او دې سره د
 دواړو طرف نه رسته دار هم يوځائي شو، او ډوډي ئې وخوړله او دعائي
 وکړه، دهغې وخت د دوو گواهانو بيان دي، چه زمونږ په مخکښ صرف
 دومره خبره شوې وه، چه د مشري جيني رسته به تاته درکړو، اوس په
 طرفينو کښ وړانې پيدا شوې دي، او جيني والو انکار کړي دي، او د هېک
 پلار وائي، چه نکاح شوې وه، مهرباني وکړئ، راته ووايي چه دا نکاح شوې
 ده او که نه؟ بينوا توجروا

المستفتي: چوهدري علي مرد کوهاله ايټ آباد.

(۱) عن ابي هريرة قال: قال رسول الله ﷺ: اذا خطب اليكم من ترضون دينه وخلقه
 فزوجوه ان لا تفعلوه تكن فتنه في الارض وفساد عريض، رواه الترمذي. (مشكوة المصابيح
 ۲: ۲۶۷ كتاب النكاح الفصل الاول)

(۲) (مشكوة المصابيح ۱: ۲۷۱ باب الولي في النكاح الفصل الثالث)

الجواب: په دې صورت کښ صرف خطبه موجوده شوې ده، کومه چه نکاح
 شرعي نه ده، لهذا دې جيني لره بل ځائي په نکاح سره ورکول جائز دي، اگر
 چه مکروه دي.

في المرقاة: لكن ان تزوج الثاني تلك المرأة بغير اذن الاول صح النكاح ولكن يائمه
 (۲: ۲۱۱) (۱) وفي تنقيح الفتاوى الحامدية لا تكون الخطبة واقعة موقع النكاح
 اصلا (۱: ۳۱) (۲). وهو الموفق

په نکاح کښ خه نيت کول پکار دي

سوال: خه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه په نکاح کښ
 خه نيت کول پکار دي؟ بينوا توجروا

المستفتي: مفقود الخبر

الجواب: ينوي اتباع السنة وتحسين الفرج وتكثير الامة (۳) وهو الموفق

دنکاح نه مخکښ ايمان مفصل اومجمل اورول نه مطلوب دي اونه ممنوع

سوال: خه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه د نکاح نه

(۱) (مرقاة شرح مشکواة ۲: ۲۱۱ باب اعلان النكاح الفصل الاول)

(۲) (تنقيح الفتاوى الحامدية ۱: ۳۱ قبيل فوائد ذكرها المؤلف مفرقة)

(۳) عن انس بن مالك ان النبي ﷺ حمد الله واثنى عليه وقال: لكني انا اصلي، واتام،

واصوم وافطروا تزوج النساء، فمن رغب عن سنتي فليس مني، (متفق عليه) وعن عبد الله بن

مسعود رضی الله عنه قال: قال لنا رسول الله ﷺ يا معشر الشباب من استطاع منكم الباءة

فليتزوج فانه اغض للبصر واحصن للفرج، ومن لم يستطع فعليه بالصوم فانه له وجاء (متفق

عليه) وعن انس بن مالك قال: كان رسول الله ﷺ يقول: تزوجوا الولود الودود، فاني

مكاثر بكم الانبياء يوم القيامة (رواه احمد وصححه ابن حبان).

(بلوغ المرام من ادلة الاحكام ۳۲۵ كتاب النكاح)

مخکبش تجدید ایمان کول او ایمان مجمل او مفصل اورؤلو وغیره خه حکم لری؟ بدعت خو نه دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: عبد الغنی دویل سنی بنگ راولپنڈی: ۲۳ ذی الحجة ۱۳۹۶ھ
الجواب: د نکاح نه مخکبش قرآن مجید اورؤل یا ایمان مجمل وغیره اورؤل نه مطلوب دی او نه ممنوع، لهذا دی ته به مباح وئیلی شی، نه بدعت یا سنت، البته د نکاح نه مخکبش د ایمان تلقین د مصلحت نه خالی نه دی. وهو یقن الشرط من الايمان فافهم (۱). وهو الموفق

(۱) قال الشيخ العلامة عبد العزيز المحدث دهلوی: شرعا د مومن او کافر په مینغ کبش نکاح نه منعقد کیږی، او دا ظاهره ده چه په ناپوهی کبش یا په خطا سره د کفر کلمه اکثر صادر کیږی، او خلقو ته ددی خبرې پته نه وی، ددی وجه علماء متاخرین چه محتاط دی، احتیاطا داسې کوی. چه دایمان مجمل او ایمان مفصل صفت د زوجینو په مخکبش وائی، او په هغوی باندې وائی، دی دپاره چه نکاح په حالت د اسلام کبش منعقد شی، علماء متاخرین چه احتیاطا دا کار په عقد نکاح کبش زیات کړې دی، دا فی الواقع د برکت نه خالی نه دی، کومو خلقو ته چه د اسلام پته نشته، هغه خلق ددی د مزې نه خه خبر دی، آيا دا معلومه نه ده، چه مړو ته تلقین کول، د اکثر علماء په نزد جائز دی، ددی کار سبب د هغې خلقو په نزد خه دی، ځکه چه د ټولو ډلو د اسلام په دی اتفاق دی، چه ایمان بعد البعث صحیح نه دی. دبعث نه مراد انتقال روحانی دی، (فتاویٰ عزیزی ۵۴۲ مسائل نکاح) وقال الشيخ عزيز الرحمن الديوبندی: د اسلام او ایمان نه ناواقفه خلقو ته صرف دا تعلیم ورکولې شی، چه ووايه الله يو دي. محمد ﷺ د الله تعالی رشتونې رسول دی، اودی لره په زړه کبش رښتیا وگنږه. پس په دی سره سړې مومن او مسلمان کیږی، ددی اقرار اخستلو نه پس هغه سره نکاح صحیح ده. او دا ظاهره ده، چه د تصدیق قلبی نه بغیر ایمان نه حاصل کیږی، لیکن ناپوهو او جاهلانو باندې صرف دا وئیل پکار دی. کوم چه مخکبش تیر شو. دهغه نه دا تپوس پکار نه دی. چه ایمان خه څیز دی، او تصدیق خه څیز دی، او ایمان مفصل کوم یو دی. او ایمان مجمل کوم یو دی، غرض دا چه داسې خبره وکړې شی. چه هغې سره هغه مسلمان جوړ کړې شی. نه دا چه دهغه نه تحقیقات کولو سره کافر جوړ کړې شی، (بهر حال چه کله هنده خپل خان ته مسلمانان وائی. او په حقیقت کبش ده هم مسلمانان نو هغې سره نکاح صحیح ده. د تعلیم کمې دی، لهذا هغې باندې کلمه وغیره احتیاطا وئیل پکار دی. (فتاویٰ دارالعلوم دیوبند ۷: ۱۴۷ دوسرا باب متعلقات نکاح وغیره)

د نکاح په وخت د هلک اوجینی نه شپږ

کلمې او ایمان مجمل وغیره اورول

سوال: خه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کبش چه د نکاح ترلو په وخت کبش نکاح خوان د هلک او جینی نه شپږ کلمې او ایمان مجمل او ایمان مفصل وغیره اوروی، بعضې کند ذهنه خلق هغه الفاظ په ښه طریقې سره نشی ادا کولې، آیا دا نکاح شرعا صحیح ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: عبد الرشید جهلم. ۳/۱۱/۱۹۷۴

الجواب: د نکاح دارومدار د گواهانو په مخکبش په ایجاب او قبول دی (۱) نه په شپږو کلمو وئیلو باندې، لهذا داسې نکاح جائز ده. وهو الموفق

د نکاح خطبه نه وئیلو سره په نکاح کبش فساد نه راخی

سوال: خه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کبش که په یو نکاح کبش ایجاب او قبول وشی، او ټول کارونه پوره شی، البته خطبه د نکاح و نه وئیلې شی، آیا دا نکاح فاسده ده او که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولوی نور الحسن موهره بیروت هزاره.

الجواب: د نکاح نه مخکبش خطبه وئیل مستحب دی (۲)، ددی وجه نه ددی په نشتوالی سره فساد د نکاح لازم نه راخی. وهو الموفق

(۱) قال العلامة ابوالبرکات عبد الله النسفی: النکاح هو عقد..... ینعقد بايجاب

وقبول..... عند حرین او حر وحرین عاقلین بالغین مسلمین.

(کنز الدقائق ۱: ۹۷ کتاب النکاح)

(۲) قال العلامة الحصکفی: یندب اعلانه وتقدیم خطبة وکونه فی مسجد یوم جمعة.

(الدرا المختار علی هامش ردالمحتار ۲: ۲۸۳ کتاب النکاح)

د نکاح خطبہ بہ مخکنس لوستلې کيږي

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دې مسئلې باره کښ چه زمونږ علاقه کښ د نکاح او ايجاب و قبول نه پس خطبہ لوستلې شي، او بعضې علماء مخکنس خطبہ لولي او بيا ايجاب او قبول کوي. په دې کښ کوم عمل صحيح دې؟ بينوا توجروا

المستفتی: گوهر رحمن کاتيلي سوات ۳/۱۰/۱۹۷۴

الجواب: د نکاح خطبہ د عقد نه مخکنس لوستل مستحب دی.

لما رواه الدارمی (۱) وفي الدر المختار ويندب اعلانه وتقديم خطبة (۲) فتاخيرها عن العقد مخالفة الحديث والفقه. وهو الموفق

عقد نکاح په جمات کښ افضل دی

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دې مسئلې باره کښ چه نکاح په جمات کښ ترل بهتر دی، او که کور کښ؟ هر کله چه بعضې خلق جمات ته تللو نه انکار کوي، دې باره کښ د شريعت محمدي څه حکم دې؟

المستفتی: عبد الرشيد جهلم ۸ ذی قعدة ۱۳۹۴ هـ

الجواب: که د منکراتو خطر نه وي، نو په جمات کښ عقد نکاح افضل ده (۳)

(۱) عن عبد الله قال علمنا رسول الله ﷺ خطبة الحاجة الحمد لله نحمده ونستعينه ونستغفره..... ثم يتكلم بحاجته.

(سنن الدارمی ۱۹۱: ۲ باب في خطبة النكاح)

(۲) (الدر المختار على هامش رد المختار ۲: ۲۸۳ كتاب النكاح)

(۳) قال الملا على قارى: قوله (واجعلوه في المساجد) وهو اما لانه ادعى الى الاعلان او لحصول بركة المكان وينبغي ان يراعى فيه ايضا فضيلة..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

الحديث رواه الترمذی، اعلنوا هذا النكاح واجعلوه في المساجد واضربوا عليه بالدفوف. (۱)

حديث لا نکاح بين العيدين، ثابت نه دې

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دې مسئلې باره کښ چه د عامو خلقو خيال دې، چه د اخترونو مينځ کښ نکاح صحيح نه ده، او په دې دا حديث لا نکاح بين العيدين پيش کوي، ددې مسئله او حديث حقيقت څه دې؟ بينوا توجروا

المستفتی: عبد القيوم کامونکی گوجرانواله ۲۷ رمضان ۱۴۰۵ هـ

الجواب: د دوو اخترونو مينځ کښ نکاح بغير د شک او شبهې نه او بغير د کراهت نه جائز ده. د نبی کریم ﷺ نکاح مبارک د حضرت عائشې رضی الله عنها هم په دې مياشت کښ شوي وه، او (لا نکاح بين العيدين) اول خو حديث نه دې، يا ددې نه مراد جمعه او صلاة العيد دي، او دا واقعه جزئيه ده، نه کليه. كما في الشامية ۲: ۲۸۳ وتأويل قوله عليه السلام لا نکاح بين العيدين ان صح انه عليه السلام كان رجع عن صلوة العيد في اقصر ايام الشتاء يوم الجمعة فقال حتى لا يفوته الروح في الوقت الافضل الى الجمعة (۲). وهو الموفق

(بقية حاشيه) الزمان ليكون نورا على نور وسرورا على سرور قال ابن الهمام يستحب مباشرة عقد النكاح في المسجد لكونه عبادة وكونه في يوم الجمعة وهو اما تفاؤلا للاجتماع او توقع زيادة الثواب اولانه يحصل به كمال الاعلان.

(مرقاة المفاتيح ۶: ۲۱۷ باب اعلان النكاح الفصل الثاني)

(۱) (سنن الترمذی ۱: ۱۲۹ باب ما جاء في اعلان النكاح)

(۲) (رد المختار هامش الدر المختار ۲: ۲۸۳ كتاب النكاح تحت قوله في مسجد يوم

جمعة)

د نکاح ترلو حقدار څوک دی

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښن چه په يو کلي کښن امام او قاضي مقرر وي، ددي امام په موجودگي کښن دهغه داجازت نه بغير بل سړي نکاح ترلې شي او که نه؟ بينوا توجروا

المستفتي: محمد يعقوب آزاد کشمير ۲/۷/۱۹۷۴

الجواب: د طرفينو په اجازت سره هر سړي نکاح ترلې شي، شرعا په دې کښن څه ممانعت نشته، البته د امام د اجازت نه بغير نکاح ترلو کښن د بي انتظامي خطره موجوده ده. (۱) وهو الموفق

د زاني او مزنيه نکاح ترلو والا عالم حکم

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښن چه په يو امام په ناخبري کښن د زاني او مزنيه نکاح وټروله، روستو بيا معلومه شوه. اوس بعضي خلق دهغه نه خفه دي، چه هغه د زاني او مزنيه نکاح ترلې ده، او امام صاحب وائي، چه ماته ددي څه خبر نه وو، آيا په دې نکاح خوان څه زور نه شته؟ بينوا توجروا

المستفتي: سيد رحيم خان هزار مري. ۳۱/۱۲/۱۹۸۴

الجواب: د زاني او مزنيه چه هرکله خپلو کښن نکاح صحيح ده، نو ترلو والا باندې د زورنې څه وجه نشته.

في الدر المختار وصح نکاح جلي من زنا..... ولو نکحها الزاني حل له (۲). وهو الموفق

(۱) قال الشيخ عزيز الرحمن الديوبندي: نکاح خواني د يو خاص خاندان يا د يو خاص سړي حق شرعا نه دي. څوک چه هم نکاح وټري نو نکاح منعقد کيږي، انتظامي خبره بله ده، څنگه چه حاکمان مصلحت گنري نو انتظام د کوي.

(فتاویٰ دارالعلوم دیوبند ۱۶۳۱۷ مسائل متعلقات نکاح)

(۲) (الدر المختار علی هامش ردالمحتار ۲: ۳۱۷ قیل مطلب فیما لو زوج المولی امته)

د شيعه نکاح خوان کيدل او روستو بيا د تجديد نکاح کولو مسئله

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښن چه زید کله د خپل ځوی د نکاح دپاره د بکر کلي ته سره د ملگرو لارو، نو د نکاح په وخت معلومه شوه چه نکاح خوان مولوی شيعه دي، هلک چه کله اعتراض وکړو، نو جيني والو وويل چه تاسو کله خپل کورته لارشي، نو په سني مولانا باندې د نکاح تجديد وکړي، ځکه چه دلته دا مسئله اوچتول، د مصلحت نه خلاف دي. ددي وجه زید چه کله واپس راغلو، نو د خپل جمات امام چه سني دي، ئي راوغوختلو او د نکاح تجديد ئي وکړه. په تجديد کښن حق مهر وغيره ټول هرڅه د مخکښ پشان کيخودلې شو، اوس که يو سړي په دې تجديد نکاح کونکي باندې دا اعتراض وکړي، چه دا نکاح دې ولې وټرله، نو ددي شرعي حيثيت څه دي؟ او دا تجديد نکاح کول څنگه دي؟ بينوا توجروا

المستفتي: حافظ بشير احمد نعماني گوجرانواله. ۱۹ رمضان ۱۴۰۲ هـ

الجواب: د نکاح خوان حيثيت صرف د معلم دي، نه د شاهد، لهذا دا اوله نکاح په حقيقت کښن هم نکاح ده، او دويمه نکاح افضل او مستحب ده، ناجائز نه ده.

كما في الدر المختار ۳: ۲۰ ولذا استحسنوا التجديد عند الزفاف (۱) وبمعناه في الهندية فليراجع (۲). وهو الموفق

په نکاح ترلو د اجرت اخستلو مسئله

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښن چه په نکاح ترلو باندې اجرت اخستل جائز دي او که؟ او په قرون ثلاثه کښن په نکاح ترلو باندې اجرت اخستلې کيدو او که نه؟ بينوا توجروا

المستفتي: گل زمان. ۲۹/۱۲/۱۹۷۵

(۱) (الدر المختار هامش ردالمحتار ۲: ۳۲۳ باب الولي)

(۲) وفي الهندية: واذا زوج غير الاب والجد الصغيرة..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

الجواب: د نکاح خوان اجرت انعام دی، کما لا يخفى على من راجع الى العرف او که اجرت وی بپاهم جائز دی، لکونها اجرة على تعليم الايجاب والقبول وتلقينها (۱). وهو الموفق

(بقیه حاشیه) فالاحتياط ان يعقد مرتين مرة بمهر مسمى ومرة بغير مهر مسمى لامرين احدهما الخ. (فتاوی عالمگیریه ۲۸۵: ۱ الباب الرابع فی الاولیاء)

(۱) شاه اشرف علی تھانوی رحمۃ اللہ علیہ په بوا در النوا در کتب د الصراح فی اجرة النکاح په نوم سره یوه مقاله لیکلې ده. چه په هغې کتب ئې په حواله د مسائل اربعین از مولانا محمد اسحاق دهلوی رحمۃ اللہ علیہ یوه فتوی نقل کړې ده. فرمائی:

مسئله: بعد نکاح بقاضی و وکیل وشاهدان که از طرف عروس می آیند بخوشی خود بدون مطالبه شان چیزی دادن جائز است که نه؟ جواب یعنی دادن این مرد مان بدون مطالبه و جبراز طرف ایشان مباح است و اگر جبر کنند وخواه بخواه بکد واصرار طلب نمایند بگيرند پس مباح نیست چنانچه در کتاب خزانه الروایات مرقوم است.

ومما سنه القضاة في دار الاسلام ظلم صريح وهو ان يخلوا من الانكحة شيئا لم يجيزون اولياء الزوج والزوجة بالمناكحة ففهم ما لم يرضوا بشيء من اولياء هما لم يجز وللك فانه حرام للقاضي والمناكح. ددې فتوي نقل کولو نه پس حضرت تھانوی رحمۃ اللہ علیہ ددې خلور قسمونه جوړ کړې دی، چه کوم خیز چاته ورکولې شی، هغه یا په عوض کتب ورکولې شی یا بغير د عوض نه، که په عوض کتب ورکولې شی، نو هغه به شرعا د مال متقوم په بدله کتب ورکولې شی، یا غیر متقوم او غیر قابل عوض په مقابل کتب به ورکولې شی. پس که اول وی نو هغې ته اجر او ثمن وئیلې شی، او که دویم دي، نو دا رشوت یا سود دي، او که بغير د عوض نه ورکولې شی، نو هغه هم د دوو حالتونو نه خالی نه دي، یا خوبه په خوبه سره ورکولې شی، نو دا هديه او تحفه ده، او یا به په ناخوبه سره ورکولې شی، نو دا ظلم او جبر فی التبرع کتب داخل دي.

دا د حضرت تھانوی رحمۃ اللہ علیہ د تقسیم خلاصه ده. او که غور وکړې شی، نو زموږ په وطن کتب چه کوم عرف دي، او د جماتونو امامانو ته په نکاح ترلو کتب چه ورکولې شی، نو ظاهره داده چه دا اعطاء بلا عوض ده، او بیا عوام هم د خپل خپل حیثیت مطابق کم او زیات ورکوی. ددې نه معلومه شوه چه دا هديه، عطیه او انعام دي، نه په دي کتب جبر وی. او نه د زوج یا زوجې اولیاء په دي کتب چه تنگی محسوسوی، او که دي لره د نکاح خوان ددې عمل اجرت وگنړلې شی. اگر چه په دي د اجارې د صحت لوازم صادق نه راځي. .... (بقیه حاشیه په راروانه حصه)

که باقاعده ايجاب او قبول نه وی او شهادت نه وی نو دا نکاح شوې نه ده سوال: شه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلي باره کتب چه نيکه د نابالغه نوسې د نکاح پروگرام د يو سړې سره جوړ کړو. دي سړې لره مخکې کښينولې شو، او يوه ښځه په مجلس کښ موجوده وه، نيکه د نابالغي د طرف نه ايجاب وکړو، ليکن دي سړې قبول وکړو، اوس نيکه مړ شوې دي، او جينې هم بالغه شوې ده، او د نيکه په نکاح راضي نه ده، او قبلونکي هم قبوله کړې نه ده، اوس شرعي حکم څه دي؟ بينوا توجروا

المستفتي: مولوی عبد الحق برهان کيمل پور

(بقیه حاشیه).... ليکن که بالفرض کوم خلق چه دي ته اجاره وائي، نو بپاهم جائز ده، چه دا د ايجاب او قبول په تعليم او تلقين باندې اجرت دي. ويجوز بالاتفاق الاستجار على تعليم اللغة والادب والحساب والخط والفقه والحديث ونحوها وبناء المساجد والقناطر والرباطات لانها ليست بفرض ولا بواجب وقد تقع قرينة تارة وتارة غير قرينة،

او د الصراح فی اجرة النکاح د تحقيق نه معلومېږي، چه کوم قاضی وغیره چه ددې دپاره مقرر دي، او باقاعده تنخواه دار دي. که هغه ته څه ورنکړې شی، نو بپاهم د نکاح اجازت نه ورکوی، نو د خزانه الروایات قول هم په دي قسم خلقو باندې صادق راځي. چه دا کار ددوی ذمه واری ده، او باوجود ددې نه په ظلم سره وصولی کوی. لهذا د خزانه الروایات قول په عام امامانو د جماتونو باندې صادق نه راځي. چه هغوی نه ددې تنخواه اخلي، او نه د حکومت نه څه معاوضه ملاوېږي، په خلاف د قاضی نه، او فقهاؤ تصریح کړې ده، چه په کوم قاضی د نکاح مباشرت لازم وی، لکه نکاح د وړوکو هلکانو یا جینکو، نو هغه لره په دي نکاح څه اخستل جائز نه دی. او دهغې نه علاوه ورله جائز دی. کما قال القاضي محمد بن الحسيني: ولا يحل للقاضي اخذ شيء على النكاح ان كان نكاحا يجب عليه مباشرة كنكاح الصغار وفي غيره يحل.

(فتاوی انقرويه ۱: ۳۵۱ فصل فی اجرة المشخص الخ)

وقال العلامة مفتي كفايت الله الدهلوي: نكاح ترونكي ته د نکاح خوانی اجرت ورکول جائز دی، او که نکاح خوان د مخکې نه اجرت مقرر کړی او نکاح وتری، نو دا هم جائز ده، او هغه لره د مقرر شوې اجرت جبرا وصولولو حق دي. (کفايت المفتي ۵: ۱۵۴ کتاب النکاح)..... از مرتب

الجواب: بشرط صدق و ثبوت دا معاملہ د نکاح صحیح نہ دہ، دی جینی لہر بل خائی کنس پہ نکاح سرہ ورکول صحیح دی.

لان رکن النکاح هو الايجاب والقبول والشرط هي الشهادة ﴿١﴾ وفي الصورة المستولة لا يوجد القبول ولا الشرط ولان عقد الابد يتوقف على اجازة الاقرب ولم توجد. (ماخوذ از ہندیہ ۱: ۲۸۳ ﴿۲﴾) والدر المختار علی هامش ردالمحتار ۲: ۳۳۲ فلیراجع ﴿۳﴾. وهو الموفق

نکاح باقاعدہ د ایجاب او قبول نوم دی، نہ د شہرت

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دی مسئلہ بارہ کنس چہ دیو سری سرہ ایجاب او قبول نہ دی شوی، صرف د نکاح مشہورتیا پہ کلی کنس شوی دہ، آیا پہ دی سرہ نکاح منعقد کیڑی؟ بینوا توجروا

المستفتی: سید رسول محکمہ زراعت کوهات. ۷/۱۱/۱۹۷۴

الجواب: ہرکله چہ د گواہانو پہ مخکنس باقاعدہ ایجاب او قبول نہ وی شوی نو نکاح شرعی بہ موجودہ نہ وی، اگر کہ شہرت شوی وی. لعدم الرکن والشرط ﴿۴﴾. وهو الموفق

﴿۱﴾ قال الشيخ عبد الغنى الغنيمى الميالى: وهو يتعقد بالايجاب من احد المتعاقدين والقبول من الآخر..... ولا يتعقد نكاح المسلمين بصيغة المثنى الا بحضور شاهدين حرين بالغين الخ. (الباب فى شرح الكتاب ۳: ۱۲۰ كتاب النكاح)

﴿۲﴾ وفى الهندية: ولو زوجها الا بعد حال قيام الاقرب حتى توقف على اجازة الاقرب. (فتاوى عالمگیریہ ۱: ۲۸۵ الباب الرابع فى الاولياء)

﴿۳﴾ قال العلامة الحصكفى: فلو زوج الا بعد حال قيام الاقرب توقف على اجازته، قال ابن عابدين: اى حضوره وهو من اهل الولاية الخ. (ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۳۴۱ باب الولي)

﴿۴﴾ قال الدكتور وهبة الزحيلي: وركن الزواج عند الحنفية الايجاب والقبول فقط..... واما الشهود فشرط ايضا الخ. (الفقه الاسلامي وادلته ۹: ۲۵۲۱ المبحث الثانى ارکان الزواج)

د نابالغ او نابالغی د ایجاب او قبول مسئلہ

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دی مسئلہ بارہ کنس چہ نابالغ ہلک او نابالغہ جینی، ہرکله چہ د والد اجازت دلالتہ موجود وی، نکاح کولی شی؟ بینوا توجروا

المستفتی: عمران اللہ چارسدہ. ۱۹ رجب ۱۳۹۷ھ

الجواب: د نابالغ او نابالغی پہ خپلہ ایجاب او قبول کولو سرہ نکاح منعقد کیڑی، ہرکله چہ مخکنس اجازت وی، یا ددی نہ پس ورته اجازت وشی.

كما فى تنقيح الفتاوى ۲: ۱۶۶ ان الصبي المحجور لو تصرف تصرفا يجوز عليه لو فعله وليه فى صغره كبيع وشراء وتزوج وتزويج امته وكتابة قنه ونحوه فاذا فعله الصبي بنفسه يتوقف على اجازة وليه مادام صبيا ﴿١﴾ وفى الهداية ۳: ۳۷۱ واذا اذن ولي

الصبي للصبي فى التجارة فهو فى البيع والشراء وكذا كل ما هو دائر بين النفع والضرر كالتزوج كالعبد الماذون ﴿٢﴾ وبمعناه فى ردالمحتار ﴿٣﴾، وفى الهداية ۳: ۳۷۲ ويصير (الصبي) ماذونا بالسكوت كما فى العبد ﴿٤﴾

﴿۱﴾ (تنقيح الفتاوى الحامدية ۲: ۱۶۶ كتاب الوديعة ومطالبه)

﴿۲﴾ (هداية ۳: ۳۷۱ كتاب الماذون فصل واذا اذن ولي الخ)

﴿۳﴾ قال العلامة ابن عابدين: (قوله يدور بين نفع وضرر) اما النفع المحض فيصح كقبوله الهبة والصلقة وكذا اذا آجر نفسه ومضى على ذلك العمل وجبت الاجرة استحسانا

ويصح قبول بدل الخلع من العبد المحجور بغير اذن المولى لانه نفع محض وتصح عبارة الصبي فى مال غيره وطلاقه وعتاقه اذا كان وكلا.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۵: ۱۰۱ كتاب الحجر)

﴿۴﴾ (هداية ۳: ۳۷۲ قبيل كتاب الغصب)

وبمعناه فی ردالمحتار ۵: ۱۲۵ ﴿۱﴾ وشرح المجلة ۵۳۳ ﴿۲﴾. وهو الموفق

مجنون د ایجاب او قبول د پاره اهل نه دي

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلي باره كښ چه د زید دماغی توازن خراب دي، او اخوا ديخوا گرځي راگرځي، او د بي حيايي وغيره خبرې كوي، تردې پورې چه وائي، چه زه خدائي یم، او زمكه اسمان ما پيدا كړي دي، په دې حالت كښ زید يو څو كسانو لره راجمع كړل، او د خپلې لور چه نابالغه وه، نكاح ئې وكړه. اوس زید صحت مند شوي دي، او د خپلې لور په نكاح باندې پښیمانه دي. آیا د لیو تنوب په وجه دهغه دا نكاح منعقد شوي ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد ظاهر شاه دارالعلوم قاسمیه شعبه پېښور

الجواب: كه د عقد نكاح په وخت د والد دماغی توازن خراب كیدل یقینی او مبرهن وو، نو دا نكاح به كالعدم او باطل شمارلې شي. كما في التنوير بشرط حرية وتكليف واسلام ﴿۴﴾ وهو الموفق

﴿۱﴾ قال العلامة الحصكفي: ولو اشترى العبد وباع ساكتا عن اذنه وحجره كان ماذونا. (الدرالمختار على هامش ردالمحتار ۵: ۱۲۱ كتاب الماذون)

﴿۲﴾ قال العلامة محمد خالد الآتاسي: فان اذن لهما الولي فهما في شراء وبيع كعبد ماذون في كل احكامه فيصير ماذونا بالسكوت. (شرح المجلة للآتاسي ۳: ۵۳۰ المادة: ۹۷۲)

﴿۳﴾ قال العلامة ابن نجيم: (قوله ولا ولاية لعبد وصغير ومجنون) لانه لا ولاية لهم على انفسهم فاؤلى ان لا يثبت على غيرهم ولان هذه ولاية نظرية ولا نظر في التفويض الى هؤلاء..... واراد بالمجنون المطبق وهو شهر وعليه الفتوى وفي فتح القدير لا يحتاج الى تقييده به لانه لا يزوج حال جنونه مطبقا او غير مطبق وزوج حالة افاقته عن جنون مطبق او غير مطبق لكن المعنى انه اذا كان مطبقا تسلب ولايته فتزوج ولا ينتظر افاقته وغير المطبق الولاية ثابتة له فلا تزوج وتنتظر افاقته كالنائم الخ. (البحر الرائق ۳: ۱۲۳ باب الاولياء والاكفاء)

﴿۴﴾ الدرالمختار على هامش ردالمحتار ۲: ۳۳۸ باب الولي

گواهان په مجلس كښ حاضر نه دي. بلكه د

ديوال نه اخوا اوريدونكي دي. ددې نكاح حكم

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلي باره كښ چه يو سړي او ښځه په خپله نكاح تړي، او ايجاب او قبول هم خپله كوي، او دوو سړو لره د ديوال نه شاته كښينوي، چه مجلس كښ حاضر نه وي، البته ددوي دا خبري ضرور اوري، دا نكاح صحيح ده او كه نه؟ بينوا توجروا

المستفتی: مولانا ظفر الحق ازاد ناظم دارالعلوم حقانيه. ۲۷/۱۱/۱۹۸۶

الجواب: كه په دې كور كښ صرف دا دوه كسان موجود وي، نو د شهادت د تحمل د صحيح كيدلو په وجه نكاح صحيح ده. (ماخوذ از ردالمحتار ۳۷۴: ۲) ﴿۱﴾. وهو الموفق

د جهيز معامله كول ايجاب او قبول نه دي

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلي باره كښ چه ديوي ځواني جينۍ والدينو د جينۍ په مخكښ او د گواهانو په مخامخ د جهيز وغيره معامله وكړه، ليكن دوه مياشتې پس والدين دغې جينۍ لره بل ځائي كښ ور كول غواړي، آیا دا نكاح صحيح كيدې شي؟ بينوا توجروا

المستفتی: هميش گل توردهير صوابي. ۱۳/۳/۱۹۸۵

الجواب: كه ددې جينۍ په اجازت سره د گواهانو په مخكښ ايجاب و قبول يا په شهادت شرعيه سره ثابت شي ﴿۲﴾ نو دا معامله د نكاح ده گني نكاح نه ده.

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين: ولا بد من تمييز المنكوحة عند الشاهدين لتتفى الجهالة فان كانت حاضرة منتقبة كفى الاشارة اليها والاحتياط كشف وجهها فان لم يروا شخصها وسمعوا كلامها من البيت ان كانت وحدها فيه جاز ولو معها اخرى فلا لعدم زوال الجهالة. (ردالمحتار هامش الدرالمختار ۲: ۲۹۵ مطلب الخصاف كبير في العلم)

﴿۲﴾ قال الفقيه عبيد الله بن تاج الشريعة: النكاح ينعقد..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

(قواعد فقہ) (۱). وهو الموفق

د نکاح وکیل دا وئیل "ما قبولہ کرہ" صحیح دی

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دی مسئلہ بارہ کنس چہ یو سرپی پہ مجلس نکاح کنس خیل وکیل مقرر کرو، مولوی صاحب وکیل تہ وئیل چہ فلانی بنت فلانکی تا د زید دیارہ قبولہ کرہ؟ وکیل پہ جواب کنس وئیل چہ آو ماتہ قبول دہ، درپی خہ ئی داسی وئیل، مولوی صاحب وئیل چہ نا داسی وواہ چہ ما دہغہ سرپی دیارہ قبولہ کرہ دہ، وکیل بیا ہغہ الفاظ وئیل، آیا پہ مخکنسو الفاظو سرہ نکاح منعقد کیڑی؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولوی سید محمد کوئٹہ بلوچستان

الجواب: دوکیل دا جواب صحیح دی (۲) لان الوکیل لم یقل لنفسی بل اراد النکاح (بقیہ حاشیہ) بایجاب وقبول لفظہما ماض ..... عند الشہود الخ.

(شرح الوقایۃ ۲: ۶، ۹ کتاب النکاح)

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين: (فلا ینعقد بقبول بالفعل كقبض مهر ولا بتعاط) قال فی البحر وهل يكون القبول بالفعل كالقبول باللفظ كما فی البيع قال فی البزازیة اجاب صاحب البدایة فی امرأة زوجت نفسها بالف من رجل عند الشہود فلم یقل الزوج شیئا لكن اعطاها المهر فی المجلس انه يكون قبولا وانكر صاحب المحيط وقال الامام مالم یقل بلسانه قبلت بخلاف البيع لانه ینعقد بالتعاطی والنکاح لخطره لا ینعقد حتی یتوقف علی الشہود .

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ۲: ۲۸۷ قیل مطلب التزوج بارسال کتاب)

﴿۲﴾ قال العلامة الحصکفی: وینعقد ملتبسا بایجاب من احدهما وقبول من الآخر وضعاً للمضی كزوجت نفسی او بنتی او موكلی منك ویقول الآخر تزوجت، قال ابن عابدين: قوله كزوجت نفسی، اشارة الى عدم الفرق بین ان يكون الموجب اصیلا او ولیا او وکیلا ..... ویقول الآخر تزوجت ای او قبلت لنفسی او لموكلی او ابنی او مؤکلتی.

(الدرالمختار مع ردالمختار ۲: ۲۸۵ کتاب النکاح)

للموکل ولو سلم انه اراد النکاح لنفسه فكلامه ایجاب ولم یتحقق القبول فانعدم رکن النکاح فی حقہ نعم وجد الايجاب للموکل وتحقق القبول له وكالة فی ذلك المجلس فوجد الرکن فی حق الموکل، والامر واضح ﴿۱﴾. وهو الموفق

"د فلانکی لور فلانکی تہ وئیلی دہ" خطبہ دہ نکاح نہ دہ؟

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دی مسئلہ بارہ کنس چہ یو سرپی خیلہ لور یو هلک تہ وئیلہ، نکاح ئی وئہ ترلہ، بلکہ دا ئی وئیل "چہ د فلانکی لور می فلانی تہ وئیلی دہ" اوس نکاح شوی دہ او کہ نہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: نامعلوم ۲۷/۱۲/۱۹۸۳

الجواب: بشرط صدق وثبوت دا معاملہ خطبہ دہ نکاح شرعی نہ دہ. لعدم وجود الرکن وهو الايجاب والقبول ولعدم وجود الشرط وهي الشہادة (۲). وهو الموفق

د ایجاب او قبول الفاظ درپی خہ وئیل ضروری نہ دی

سوال: خہ فرمائی علماء دین شرع متین دی مسئلہ بارہ کنس چہ نکاح خوان د

﴿۱﴾ وفي الهندية: واما اذا قال الوکیل هب ابتک من فلان فقال الاب وهبت لا ینعقد النکاح مالم یقل الوکیل قبلت فاذا قال قبلت لفلان او قال قبلت مطلقا ففي الوجهین ینعقد العقد للموکل مکذا فی المحيط.

(فتاویٰ عالمگیریہ ۱: ۲۹۸ الباب السادس فی الوكالة بالنکاح)

﴿۲﴾ وفي الهندية: واما رکن النکاح فالایجاب والقبول کذا فی الکافی ..... واما شروطه فمنها الشہادة قال عامة العلماء انها شرط جواز النکاح مکذا فی البدائع.

(فتاویٰ عالمگیریہ ۱: ۲۶۷ کتاب النکاح الباب الاول)

ایجاب او قبول الفاظ درې ځله وائي، آیا په یو کتاب کښ ددې استحباب یا سنت کیدل مذکور دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولوی اعظم خان جنوبی وزیرستان

الجواب: ددې الفاظو درې ځله تکرار نه ضروری دي او نه مستحب دي. بل موهم لكون النكاح قبل المرة الثالثة ضعيفا ذا وهن كما لطلاق (۱). وهو الموفق

د جینی د پاره صرف جامو لیرلو سره نکاح نه کیږي

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه زید ناصر ته وویل چه خپله لور ماته را کړه. ناصر وویل چه د خپلوانو سره مشوره کولو نه پس به ئې درکړم. اوس زید بازار ته لاړو او د جینی دپاره ئې جامې وغیره واخستلې، او د ناصر کور ته ئې ولیرلې. ناصر جامې واپس کړې لیکن زید وویل چه که مشوره ونشوه. نو زه به جامې واپس یوسم، چه کله ناصر مشوره وکړه، نو خپلوانو انکار وکړو، او د خپلوی ختمولو زور نه ئې ورکړه، ددې وجه نه ناصر د خپلې لور نکاح د بل سړي سره وکړه، او اوس واده هم شوې دي، اوس بعضې خلق وائي، چه دا رشته صحیح نه ده، او اولاد ئې هم حرامی دي، اوس سوال دادې چه په دې کښ کومه یوه نکاح صحیح ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولانا نور رحمن لاندھی کراچی. ۲۹/۹/۱۹۸۵

الجواب: په دې صورت کښ ددې جینی دا نکاح صحیح ده، حرامه او مکروه نه ده (۲).

﴿۱﴾ وفي المنهاج: وإثمة المساجد يؤخرون (الخطبة) عن العقد ويخالفون الحديث والفقه، وكذا يكررون الإيجاب والقبول من عند أنفسهم وهذا موهم لكون النكاح قبل المرة الثالثة ضعيفا ذا وهن كما لطلاق وكذا يعبرون عن الماضي المطلق بلفظ الماضي البعيد والماضي القريب، ويعبرون عن اللفظ الواحد بالمعنيين وهذا احتياط بارد.

(منهاج السنن شرح ترمذی ۲۶۳: ۳ باب ماجاء في الخطبة)

﴿۲﴾ قال العلامة ابن الشحنة: وينعقد بالإيجاب والقبول ..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

لعدم النكاح والرضاء بالخطبة (۱). تول اولاد ئې حلالی دي. وهو الموفق

ناکح (نکاح تړونکې) گواه جوړیدې شی

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه زید او هندي په مینځ کښ دهغوی مور پلار د گواهانو په مخکښ عقد نکاح وکړه، د نکاح په وخت کښ دواړه بالغ وو، او رخصتی ونشو، تقریبا اووه کاله پس د زید کشر ورور او هنده چرته لارل، او چرته په یو ښار کښ ئې نکاح وکړه، چه په هغې کښ دا کشر ورور او هنده خپله شریک وو، او یو گواه او یو ناکح یعنی نکاح تړونکې وو، آیا دا نکاح صحیح ده؟ آیا ناکح گواه جوړیدې شی؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد حلیم شاه گجرات مردان. ۱۱/۷/۱۹۸۵

الجواب: که د زید او هنده په مینځ کښ نکاح شوې وی، او یقینی یا شهادت شرعیه سره ثابت وی، نو دا دویمه نکاح کالعدم ده. لقوله تعالى (والمحصنت من النساء) (۲) او که دا عقد نکاح ثابت نه وی، نو دا دویم عقد صحیح دي، ځکه چه نکاح خوان صرف معلم وی، عاقد یا وکیل نه وی، فیصير الشاهد. وهو الموفق

(بقیه حاشیه) بلفظین بعبر بهما عن الماضي ..... ولا ينعقد نكاح المسلمين الا بحضور

شاهدين حرين عاقلين بالغين مسلمين الخ.

(لسان الحکام فی معرفة الاحکام ۳۱۵ الفصل الثالث عشر فی النکاح)

﴿۱﴾ قال الوهبة الزحيلي: الخطبة مجرد وعد بالزواج وليست زواجا، فان الزواج لا يتم الا بانعقاد المعروف، فيظل كل من الخطابين اجنبيا عن الآخر، ونص قانون الاحوال الشخصية السوري: الخطبة والوعد بالزواج وقرأة الفاتحة وقبض المهر وقبول الهدية لا تكون زواجا.

(الفقه الاسلامی وادلته ۹: ۶۳۹۳ مقدمات الزواج)

﴿۲﴾ قال الجلال السيوطي: وحرمت عليكم (المحصنت) .. (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

پہ نکاح کنس یو سړې د طرفینو قائم مقام کیدی شی

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کنس چه زید خپله نابالغه لور د گواهانو په مخکښ عمرو ته د بکر دپاره په دې الفاظو ايجاب وکړو. چه ما خپله لور فاطمه لره بکر ته په نکاح سره ورکړه. عمرو وویل چه ما فاطمې لره د بکر دپاره په اته سوه مهر مقررولو سره قبوله کړه، اوس څه حکم دي؟ چه دا نکاح په دې الفاظو سره د بکر دپاره منعقد کیږي؟ که عند الشرع دا نکاح منعقد شوي وي، نو بغیر د شرعي جدایی نه د بکر نه سوا د بل چا سره ئې نکاح کیدی شی او که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: حبیب الله. ۱۲/۳/۱۹۷۵

الجواب: واضحه دي وي چه د زید کلام توکیل دي، ايجاب نه دي، پس که عمرو دا وائي، چه ما دا فلانکې فلانې ته په نکاح کړه، نو دا کلام به د ايجاب او قبول دواړو قائم مقام وو. او نکاح به صحیح وي، دغه رنگې دا کلام چه فلانکې مې د فلانې دپاره قبوله کړه، نو دا هم د ايجاب او قبول دپاره قائم مقام دي. او دا نکاح به منعقد وي.

كما في الدر المختار: وينعقد ايضا بما اى بلفظين وضع احدهما له للمضى والآخر للاستقبال او للحال فالاول الامر كزوجني اوزوجيني نفسك او كوني امرء تي فانه ليس بايجاب بل هو توکیل ضمنى فاذا قال في المجلس زوجت او قبلت او بالسمع والطاعة بزازية قام مقام الطرفين. (هامش ردالمحتار ۲: ۳۱۱، ۳۱۲) ﴿١﴾

پس ددې ښځې بل ځائي نکاح کول حرامه ده. وهو الموفق

(بقیه حاشیه) ای ذوات الازواج (من النساء) ان تنکحوهن قبل مفارقة ازواجهن حرائر مسلمات کن اولاً.

(التفسير الجلالين ۱: ۸۲ پاره: ۵ سورة النساء آیت: ۲۳)

﴿١﴾ (الدر المختار على هامش ردالمحتار ۲: ۲۸۵، ۲۸۶ کتاب النکاح)

په خطبه او نکاح کنس د ايجاب عرفی مطلب

او د هغې نه پس د دویم عقد حکم

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کنس چه زید خپله نابالغه لور د بکر نابالغ ځوی ته په دې الفاظو ايجاب کولو سره ورکړه، چه زما نابالغه لور فلانې د بکر نابالغ ځوی فلانې ته ورکړه. او بکر دخپل ځوی دپاره د عامو خلقو په مخکښ قبول کړه، او دا کار د جمات د امام په مشرۍ کنس وشو، د قانون مطابق رجستري ونشو، او د جمات امام ته تحفه هم پیش کړې شوه، دوه کاله پس دا جینۍ وټښتولې شوه، او د یوې میاشتې نه ئې هیڅ پته نه لگي، آیا شرعا ايجاب او قبول سره نکاح منعقد کیږي؟ که دي الفاظو سره نکاح صحیح کیږي، نو دي جینۍ سره نکاح ثانی کیدی شی؟ بینوا توجروا

المستفتی: نامعلوم..... ۲۲/۹/۱۹۷۲

الجواب: که ستاسو په اصطلاح او رواج کنس د ايجاب نه مراد خطبه او رضامندی وي، نو دا معامله د نکاح شرعي نه ده او که د ايجاب نه مراد نکاح وي، نو دا معامله د نکاح ده ﴿١﴾، او ددې جینۍ سره دویم عقد باطل او کالعدم دي. وفي الهندية اما ركنه فالايجاب والقبول واما شروطه فمنها العقل والبلوغ. ومنها الشهادة باختصار. (۱: ۲۸۴) ﴿٢﴾ وهو الموفق

: وړوکی جینۍ د نکاح شهرت او دعوی او د مدعا علیها د انکار مسئله

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کنس چه یو سړې مړ شو

﴿١﴾ قال القاضی القضاة محمد بن الحسینی: ولو قال بزنی داری فبعض مشائخ بلخ جعلوه استغهاما وبعضهم امراء قال عمر النسفی ومعنی الامر راجح فی العرف قلت فهذا يدل على ان بالاستغهام لا ينعقد وفي شط قال له هل اعطيتها فقال اعطيت فان كان المجلس للوعد فوعدوان كان لعقد النکاح فنکاح. (فتاویٰ انقرویه ۱: ۳۳ کتاب النکاح)

﴿٢﴾ (فتاویٰ عالمگیریه ۱: ۲۶۷ کتاب النکاح الباب الاول)

او د لسو کالولور او ښځه ئې پریخودل، چه جینی بالغه شوه نو یو سړې دعوی وکړه، چه دا جینی زما د ځوی ښځه ده، ځکه چه د دې پلار په ژوند کښ د دوو گواهانو په مخکښ زما ځوی ته په نکاح راکړې وه، او گواهان اشرف او شبیر د جینی پلار سره بغض ساتلو، او جینی وائي، چه نه ماته ددې نکاح علم شته، او نه ئې منم، او نه زما پلار وصیت کړې وو، لهذا زه دا دروغ دعوی نه منم، اوس سوال دادې چه:

۱) د جینی دا انکار به منظور وی او که نه؟

۲) که منظور وی، نو آیا په اخوا دیخوا خبرو سره یا په مشهور گواهانو سره به نکاح ثابتیږي که نه؟

۳) ددې دوو مذکوره گواهانو تکذیب نور دوه گواهان کولې شی او که نه؟

۴) آیا جینی په دې مقدمه کښ خپلې مورلره یا بل چالره وکیل جوړولې شی؟

۵) د گواه نه موجودیدلو په صورت کښ جینی قسم خوړولې شی او که نه؟
المستفتی: مولانا عبد الرشید راولپنډی.

الجواب: ۱) جینی د نکاح نه انکار کوی، او دا شرعی مدعی علیها ده، پس که مدعی د شرع مطابق خپله دعوی ثابته کړی، نو د جینی انکار به قضاء رد کړی شی، او نکاح به ثابته شی، گنی نکاح نه ثابتیږي (۱).

۲) د نکاح د اثبات دپاره دوه گواهان داسې پکار دی، چه هغوی د نکاح په مجلس کښ حاضر وو، یا په مجلس کښ حاضر خو نه وو لیکن په خپلو غوږونو ئې د مجلس ایجاب او قبول اوریدلې وی، یا د حاضر کسانو نه ئې اوریدلې وی، هسې د عام مشهورتیا او افواگانو هیڅ اعتبار نشته.

قال الشامي ناقلا عن جامع الفصولين الشهادة بالسماع من الخارجين من بين جماعة حاضرين في بيت عقد النكاح بان المهر كذا يقبل لا ممن .....

۱) قال الفقيه ابواليث السمرقندي: لو ادعى رجل على امرأة نكاحا وهي تجحده واقام الرجل بينة عليها يقضى له بالنكاح. (فتاوى التوازل ۱۸۹ مسائل متفرقة كتاب النكاح)

سمع من غيرهم (۱).

۳) څه وجه به پیش کوی، یا به داسې جرح بیانوی چه هغې سره د گواهانو تکذیب ثابت شی، نو کیدې شی چه دهغوی گواهی قاضی واپس کړی، دا خبره هم دهغې موقع او مجلس سره تعلق ساتی، د قاضی په مخکښ چه کوم شهادت پیش کولې شی، دهغې د واپس کولو او قبلولو به هم هغه وخت کښ پته لگی.

۴) جینی خپلې مقدمې چلولو دپاره هرچا لره وکیل جوړولې شی.

۵) خوړلې شی. وهو الموفق

مفرور او مجرم سړې په نکاح کښ گواه جوړیدلې شی

سوال: څه فرمائي علماء دین شرع متین دې مسئلې باره کښ چه د انعام او روخانئ په مینځ کښ نکاح وشوه، مالره جینی وکیل جوړ کړې وو. مولوی صاحب چه کله نکاح وټرله، نوروستو ماته پته ولگیدله، چه په گواهانو کښ یو سړې مفرور او مجرم دې، ددې وجه نه ما نکاح ناجائز کړه، دا نکاح شوې ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولوی شائسته خان گارو نوشهره. ۱۹/۹/۱۹۸۵

الجواب: مفرور گواه جوړیدلې شی (۲). ددې په وجه نکاح لره ناجائز کول او کالعدم کول غلط او بې فائدې دی. وهو الموفق

۱) ردالمحتار هامش الدرالمختار ۴: ۳۱۷ قبیل باب القبول وعدمه

۲) وفي الهندية: ويصح بشهادة الفاسقين والاعميين كذا في فتاوى قاضى خان وكذا بشهادة المحدودين فى القذف وان لم يتوبا كذا فى البحر الرائق وكذا يصح بشهادة المحدودين فى الزنا كذا فى الخلاصة الخ.

(فتاوى عالمگیریه ۱: ۳۶۷ كتاب النكاح الباب الاول)

د بالغی جینی نہ اجازت غوختل اوپه توکیل

باندې د گواه مقررولو معرونه طریقه

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره كېن چه د پلار د پاره د بالغې لور نه د نكاح اجازت غوختل ضروري دي او كه نه؟ كه ضروري وي نو ددې طریقه به څنگه وي، يوه طریقه خو داده، چه بعضي علماء دوه گواهان جینی ته وُلیري، او د گواهانو په مخكېن جینی بهر یو سړي دخپل نفس باره كېن د ايجاب او قبول د پاره وکیل مقرر كړي، بيا دوه گواهان بهر راشي او گواهي ورکوي، د محلي د امام په مخكېن آيا ددې وکیل ايجاب او قبول صحيح دي. هرکله چه دننه دغې دوو گواهانو د دې موکله بنځي سره مخامخ خبرې نه وي كړي؟ يا بله څه طریقه هم شته؟ بينوا توجروا جزا کم

الله احسن الجزاء في الدارين وعم فيوضاتكم

المستفتي: عبدالله

الجواب: چونکه عاقله بالغه مجبورولي نشي. لهذا د نكاح نه مخكېن اجازت غوختل يا روستو خبرول ضروري دي (۱)، او په دې اجازت باندې گواهان جوړول مستحب دي، دې د پاره چه د ضرورت په وخت كېن پریشاني نه وي (۲)، او هم دا بڼه طریقه ده. وهو الموفق

د شرعی مجبوري نه بغيرد جینی نكاح كولو نه پس نه واده كول مكروه دي

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره كېن چه زید ځوانه

﴿۱﴾ قال العلامة الحصكفي: ولا تجبر البالغة البكر على النكاح لانقطاع الولاية بالبلوغ فان استأذنها هو ای الولی وهو السنة او وکیل او رسوله او زوجها وليها واخبرها رسوله او فضولي عدل الخ. (الدرالمختار على هامش ردالمحتار ۲: ۳۲۳ باب الولی)

﴿۲﴾ قال العلامة ابن عابدين: واعلم انه لا تشترط الشهادة على الوكالة بالنكاح بل على عقد الوكيل وانما ينبغي ان يشهد على الوكالة اذا خيف جحد الموكل اياها.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ۲: ۳۵۲ مطلب في الوكيل والفضولي في النكاح)

جینی د خلورو پنځو کالو نه کښینولې ده، او نكاح کولو نه پس رخصتی نه ورکوي، ددې څه حکم دي؟ بينوا توجروا

المستفتي: محمد نواز کرنا لوی بهکر میانوالی

الجواب: د شرعی مجبوري نه بغير دا عمل مکروه دي.

كما يقتضيه قوله عليه السلام فان بلغ ولم يزوجه فاصاب اثما فانما اثمه على ابیه، ومن بلغت ابنته اثنتی عشرة سنة ولم يزوها فاصابت اثما فائم ذلك عليه (مشکواة شریف

۲: ۲۷۱ باب الولی) ﴿۱﴾

لیکن دا په حقیقت كېن ارشاد دي چه ددې پریخودونکي فاسق نشي کیدی. وهو الموفق

د نكاح شغار حکم

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره كېن چه (۱) يو سړي بل ته وُوئيل چه ته خپله لور زما ځوی ته راكړه، او زه به خپله لور ستا ځوی ته دركړم، او دا معامله د مهر د ذكر نه بغير وي، صرف دا وُوائي، چه دا جینی به ستا د لور په بدله كېن دركړم، ددې څه حکم دي؟

(۲) او كه په دې صورت كېن دا وُوائي، چه زما د لور مهر مثل دوه زره روپۍ دي، او ستا د لور مهر هم دوه زره روپۍ دي، بيا خپلو كېن يو بل ته دوه زره روپۍ ورنكړي، ددې څه حکم دي؟ بينوا توجروا

المستفتي: قاضي محمد بلوچستاني. ۵/۱۱/۱۹۸۵

الجواب: (۱) دا نكاح شغار ده، او نكاح شغار منعقد ده، او شرط باطل دي، او مهر مثل واجب دي (هنديہ) ﴿۲﴾.

(۲) دا نكاح، نكاح شغار نه دي، لوجود الامهار. وهو الموفق

﴿۱﴾ رواهما البيهقي في شعب الايمان.

(مشکواة المصابيح ۲: ۲۷۱ باب اعلان النكاح والخطبة والشرط)

﴿۲﴾ وفي الهندية: وقد قالوا ان نكاح الشغار منعقد..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

د نکاح شغار حکم او د مهر مسئلہ

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه پښتانه خلق چه په بدل نکاح کوي، آيا دا صحيح ده؟ او په دي صورت کښ د مهر څه حکم دي؟ ځکه چه اکثر مهر نه مقرر وي، او د اختلاف په صورت کښ د طلاق څه مسئله ده، که يوي ته طلاق ورکړي شي، نو آيا بله به خود بخود طلاقيري؟ بينوا توجروا

المستفتي: متعلم دارالعلوم حقانيه. ۱۸/۱۲/۱۹۸۳

الجواب: د نکاح په بدل کښ نکاح صحيح ده، او د بدل په ځائي به مهر مثل يا مهر مسمی لازم وي (۱)، او که په دي دواړو کښ يوه ناشزه وي، يا يوي ته طلاق ورکړي شي، نو دا لازم نه راځي، چه دويمه ښځه هم طلاقه شي، دا د ناپوهي کارونه دي. (۲) وهو الموفق

(بقیه حاشیه) والشرط باطل ولكل واحدة من المراتين مهر مثلها وهو ان يزوج الرجل ابنته على ان يزوجه الزوج اخته او امه على ان يكون بضع كل واحدة منها صداق الاخرى كذا في الجوهره النيرة. (فتاوى عالمگیریه ۱: ۳۰۳ الباب السابع في المهر)

﴿۱﴾ وفي الهندية: قد قالوا ان نکاح الشغار منعقد والشرط باطل ولكل واحدة من المراتين مهر مثلها وهو ان يزوج الرجل ابنته على ان يزوجه الزوج اخته او امه على ان يكون بضع كل واحدة منهما صداق الاخرى.

(فتاوى عالمگیریه ۱: ۳۰۳ قبيل الفصل الثاني فيما يتأكد به المهر والمتعة)

﴿۲﴾ قال الشيخ محمد خالد الآتاسی: عن ابی سعید الخدری قال قال رسول الله ﷺ لا ضرر ولا ضرار، وهو من جوامع الکلم وفي الفرق بين الضرر والضرار اقوال قيل: الضرر الحاق مفسدة بالغير مطلقا، والضرار الحاق مفسدة بالغير على وجه المقابلة ای کل منهما يقصد اضرار صاحبه من غير جهة الاعتداء بالمثل الخ. (شرح المجله ۱: ۲۴ ماده: ۷ الضرر لا يكون قديما)

"يوه لور ستا او يوه ستا" نه نکاح ده نه خطبه

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه يو سړي په مرض الموت کښ خپلو دوو لونرو لره د تره ځامنوته داسې وئيلوسره ورکړي چه يوه ستا او يوه ستا، چه دي ته په پښتو کښ بخنه وائي، اوس جينکي د پلار ددي وينا باوجود بل ځائي کښ نکاح کولې شي؟ بينوا توجروا

المستفتي: محمد امين چهوټا لاهور صوابي ۱/۳/۱۹۸۴

الجواب: په ظاهر کښ دا معامله نه د نکاح ده او نه خطبه (۱)، دا جينکي آزادي او خودمختاري دي. وهو الموفق

دروغو سره جيني د چا په نوم کولو سره نکاح نه کيږي

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه يوسړي د زيد لور د زيد نه په نکاح سره وغوخته، زيد وئيل چه ما دا د بکر ورور ته ورکړي ده، بلکه يو ځل ئې وئيل چه ما هم د بکر ورور ته ورکړي ده، ورکړي ده، ورکړي ده، بيا يو ځل زيد مونږ ته وئيل چه ما لور د بکر ورور ته نه ده ورکړي، بلکه په اصل کښ ما ستاسو نه پتوله، ددي وجه نه که اوس تاسو غواړئ، نو زه درکولو ته تيار یم، آيا ددي اقرار نه پس دا جيني به زمونږ هلک دپاره جائز وي، چه اول ئې د بکر ورور ته ورکړي وي؟ بينوا توجروا

المستفتي: عبد الله مسلم دوست شموزی مردان ۱۲ رمضان ۱۴۱۵ هـ

الجواب: په دي صورت کښ د زيد دا الفاظ ايجاب نه دي، بلکه دروغ دي، ستاسو د هلک دپاره جائز ده (۲). وهو الموفق

﴿۱﴾ قال العلامة الحصكفي: ان المجلس للنكاح وان للوعد فوعد.

(الدر المختار على هامش رد المحتار ۲: ۲۸۷ قبيل مطلب التزويج بارسال كتاب)

﴿۲﴾ يدل عليه ما قال الشيخ طاهر بن عبد الرشيد: رجل خطب بنتا صغيرة لرجل منه لاجل ابنه الصغير وقال ابو البنت زوجها من فلان قبل هذا ..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

په نکاح کښ د جینې د طرف نه د گیرې خرولو شرط لکولو حکم

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه بعضو ځايونو کښ ښځې د نکاح دپاره دا شرط لگوي، چه گیره دي وځرائي، په شريعت کښ ددې شرط څه حيثيت دي؟ پينوا توجروا

المستفتي: مفقود العنوان ۱۱۹۷۸/۱۱۰۹

الجواب: دا هغه خلق دي، چه شهوت لره په شريعت باندې فوقيت ورکوي، او د اعدار بارده په ذريعې سره په خپلو نفسونو پرده اچوي، اعاذنا الله منها، په نیک خاندانونو او نيکو ښځو سره نکاح کولو کښ دا خطرات نه وي. (۱). وهو الموفق

د نکاح ثبوت په شهادت شرعي باندې دي. د نکاح خوان انکار نامنظور دي

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه د ډيرو خلقو په قسم سره دا بيان دي، چه د کفرې نکاح مولوی رحمت د اسلام نومي سړي

(بقية حاشيه) فلم يصلقه الخاطب فقال ان لم اكن زوجتها من فلان فقد زوجتها ابنك فلان وقبل ابوالابن بمحضر من الشهود ان لم يكن زوجها من احد قبل هذا صح النكاح.

(خلاصة الفتاوى ۲: ۳ كتاب النكاح)

﴿۱﴾ قال الملا علي قاري: (قوله فاظفر بذات الدين) اي فز بنكاحها قال القاضي رحمه الله من عادة الناس ان يرغبوا في النساء ويختاروها لاحدى اربع خصال عندها (المال، والحسب، والجمال، والدين) واللائق بذوى المروات وارباب الديانات ان يكون الدين من مطمح نظرهم فيما ياتون ويلرون لا سيما فيما يدوم امره ويعظم خطره.

(مرقاة المفاتيح شرح المشكوة ۶: ۱۸۸ كتاب النكاح الفصل الاول)

..... په نکاح کښې داسې قسم شرائط باطل اونا جائز وي بلکه بعضې ځل د (استخفاف) په صورت کښې د کفر خطره هم وي، بهر حال دا شرط باطل او نکاح صحيح ده خو چه د نکاح لوازمات پوره کړې شوي وي..... (از مرتب)

سره تړلې ده، د کفرې پلار هم دا خبره کوي، لیکن نکاح خوان مولوی رحمت ددې نکاح نه منکر دي، په آخر کښ د کفرې نکاح بل ځائي کښ وکړې شوه. اوس څه حکم دي؟ پينوا توجروا

المستفتي: معززین موچي گرهي

الجواب: طرفین دي باقاعدہ یو مستند عالم سره ملاوښی او تصفیه دي وکړي، یعنی اسلام به د نکاح دعوی وکړي، او په هغې باندې گواهي قائمولو نه پس به دا جینې اسلام ته حواله کړې شي (۱)، اگر که نکاح خوان انکاری وي، دهغه انکار به نامنظور او گرځولې شي. وهو الموفق

په نکاح باندې د نکاح حکم

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه یو سړي د خپلې نابالغې لور نکاح خپله د دوو گواهانو مخکښ په دي الفاظو وټرله، چه ما د زرو روپو په بدله کښ د خپلې لور نکاح د فلاني سړي سره وکړه، رواجی رجستريشن ئې ونکړو، یو کاله پورې ښځه خاوند و سیدل، ددې نه پس جینې مروړه شوه او کراچی ته وټښتیدله، پلار ئې هم کراچی ته لاړ وو او د جینې نکاح چه اوس بالغه شوې ده، د باقاعده رجستريشن په ذریعه ئې د بل سړي سره وکړه، اوس سوال دا دي، چه:

(۱) وړومبې نکاح صحیح وه او که نه؟ (۲) دویمه نکاح شوې ده او که نه؟

﴿۱﴾ قال القاضي القضاة محمد بن الحسيني: لو ادعى النكاح بمحضر من الشهود لابة

وان يذكر سماع الشهود كلام المتعاقدين اذ العلماء اختلفوا في ان سماع الشهود كلامهما

هل هو شرط والاصح انه شرط فلا بد من ذكره لتصح الدعوى.

(الفتاوى القروية ۲: ۱۱۴ العاشر في دعوى النكاح وفساده)

وقال: واذا ادعت المرأة على رجل نكاحا فجهد فاقامت البينة يقضى لها ولا يفسد

النكاح بجحدوده. (فتاوى القروية ۱: ۳۷ الباب الثاني في الوكالة في النكاح والفضولي)

(۳) کہ ورومبی نکاح صحیح وی، او دویمہ صحیح نہ وی، نو د دویمہ

نکاح د مہر بہ خہ کیڑی؟

(۴) د جینی د والد متعلق خہ حکم دی؟ هغه وائی چه زما لور ده ما صحیح

کار کړې دي.

(۵) ددې دویم ناکح (نکاح کونکې) خہ حکم دی، هر کله چه هغه ته معلومه

وه، چه دا منکوحه ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: بخشش الهی کیمل پور اټک. ۲۷/۴/۱۹۷۰

الجواب: (۱) که د گواهانو په مخامخ هم په هغه مجلس کښ قبول هم شوي وی

نو ورومبی نکاح بغیرد شک او شبهې نه صحیح ده لوجود الرکن والشرط (۱)

(۲) که اوله نکاح باقی وی، د طلاق په ذریعې یا د حاکم د تنسیخ په ذریعې

نه وی ختم شوي، نو دویمه نکاح نه ده شوي (۲).

(۳) د امام اعظم رحمته الله علیه په نزد د شبهة العقد په وجه سره حد ساقط دي، لهذا

مال به په هغه واجب وی (۳).

(۴) د نکاح اول په وجه دا سړي (پلار) فاسق دي، په شرط ددې چه حلال ئي

نه گنړی گنی کافر دي.

(۵) که حلال ئي نه گنړی نو فاسق دي گنی کافر دي، په شرط ددې چه اوله

نکاح باقی وی (۴). وهو الموفق

﴿۱﴾ قال عبد الله بن مودود الموصلي: وركنه الايجاب والقبول ..... ولا ينعقد نكاح

المسلمين الا بحضور رجلين او رجل وامرأتين فالشهود شرط لقوله عليه السلام لا نكاح الا

بشهود. (الاختيار لتعليق المختار ۲: ۱۰۹ كتاب النكاح)

﴿۲﴾ وفي الهندية: لا يجوز للرجل ان يتزوج زوجة غيره وكذلك المعتدة. (فتاوى

عالمگیریه ۱: ۲۸۰ القسم السادس المحرمات التي يتعلق بها حق الغير)

﴿۳﴾ قال في الشامية: وفي الخانية لو تزوج محرمة لاحد عليه عند الامام وعليه مهر مثلها

بالغا ما بلغ. (رد المحتار هامش الدر المختار ۲: ۳۸۱ مطلب في النكاح الفاسد)

﴿۴﴾ قال الملا علي قاري: ان استحلال المعصية ..... (بقيه حاشيه په راروانه صفحه)

په نکاح باندې نکاح کول حرام او خطبه

باندې خطبه کول مکروه تحریمي دي

سوال: خه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلي باره کښ چه يو سړي د

خپلي خور نکاح د قرآن مجيد په وعدې سره وکړه، او په مهر کښ ئي پنځه

کناله زمکه د خور په اجازت سره واخستله، اوس ددې سړي کشر ورور ددې

جيني رشته بل ځائي کښ وکړه، اوس کومه يوه نکاح باقی ده او کومه باطل

ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: قمر علی کوهاله راولپنډی. ۲۶/۸/۱۹۷۵

الجواب: که د اول خاطب سره باقاعده د نکاح عقد شوي وی، نو بل ځائي په

نکاح ورکول به حرام وی، قال الله تعالى (واحصنت من النساء) (۱) او که نکاح

نه وی شوي، نو بل ځائي کښ نکاح کول مکروه تحریمي ده.

لحديث لا يخطب الرجل على خطبة اخيه ﴿۲﴾ وفي الخيرية على .....

(بقيه حاشيه) صغيرة كانت او كبيرة كفر، اذا ثبت كونها معصية بدلالة قطعية وكذا

الاستهانة بها كفر بان يعلمها هينة سهلة ويرتكبها من غير مبالاة بها ويجريها مجرى

المباحات في ارتكابها.

(شرح فقه الاكبر للقاري ۱۵۲ ومنها استحلال المعصية)

﴿۱﴾ (سورة النساء پاره: ۵ آيت: ۲۳)

﴿۲﴾ رواه البخاري في كتاب النكاح باب لا يخطب على خطبة اخيه حتى ينكح او يدع

(حديث رقم: ۵۱۴۴) ومسلم في باب تحريم الجمع بين المرأة وعمتها في النكاح (حديث

رقم ۱۲۰۸) وفي باب تحريم الخطبة على خطبة اخيه حتى يأذن او يترك (۱۲۱۳) وابوداؤد

في باب كراهة ان يخطب الرجل على خطبة اخيه (۲۰۸۰) والترمذي في باب ما جاء ان لا

يخطب الرجل على خطبة اخيه (۱۱۳۴) والنسائي في باب النهي ان يخطب الرجل على خطبة

اخييه (۷: ۷۱) وابن ماجه في باب لا يخطب الرجل على خطبة اخيه (۱۸۶۷) ومالك في باب

لا يخطب على خطبة اخيه (۵۲۳: ۲) واحمد في مسنده (۲: ۳۲)

ہامش تنقیح الفتاویٰ الحامدیہ ۱: ۳۱ قال فی الذخیرۃ کما نہی النبی ﷺ عن الاستیام علی سوم الغیر نہی عن الخطبۃ علی خطبۃ الغیر وان من ارتکب محرماً لم یرد فیہ حد مقرر یعزرو کما تحرم الخطبۃ تحرم اجابتها لانه اعانة علی المعصیۃ فیعزرو المجیب القادر علی المنع ﴿۱﴾. وهو الموفق

زمونر پھ عرف کنس د "درمی کرہ" الفاظ کنائی دی.

او د نکاح او خطبہ دواړو احتمال لری

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کنس چه نيکه د خپلې نوسې نکاح د خپل نوسې سره په دې الفاظو سره وکره، چه ماد فلاني لور د فلاني ځوی واقف خان ته وکره. په دې مجلس کنس دهغه ځامن هم موجود وو. او د جینۍ والد هم دا اقرار کوی، چه نيکه دا الفاظ وئيلې وو، نور رسته دار هم موجود وو، او ټولو وئيلې وو، چه ډیره ښه ده، او يو بل ته ئې مبارکي ورکره. په دې طريقې سره د شريعت مطابق نکاح منعقد کيږي او که نه؟ بينوا توجروا

المستفتی: گل مست خان مانکی صوابی ۸/۱/۱۹۶۹

الجواب: که د نيکه مراد نکاح وی، چه دا جینۍ به بغير د طلاق وغيره نه بل چاته نشي ورکولې، او دا جینۍ به د مهر مثل حقداره وی، او نيکه په خپل مراد باندې گواهان خبر کړي وو، يا نورې ښې د نکاح موجود وي، نو په دې صورت کنس دا جینۍ ددې هلک په نکاح کنس داخل شوې ده، او که د نيکه مراد او مقصد دا وو، چه دې جینۍ لره ما ددې هلک په نوم کره، او دده دپاره مې متعين کره، دې دپاره چه نور رسته دار وغيره ددې په طمع او اميد نه وی، نو په دې صورت کنس دا نکاح نه ده، وجه داده، چه "ورمې کره" الفاظ د کنایه دی، او د نکاح او خطبہ دواړو احتمال لری، پس بغير ددې شرطونو نه په دې لفظ سره نکاح نه کيږي. فی الدر المختار: .....

﴿۱﴾ (الفتاویٰ الخیریه علی هامش تنقیح الفتاویٰ الحامدیہ ۱: ۳۱ کتاب النکاح)

وانما یصح بلفظ تزویج ونکاح لانهما صریح وما عداهما کنایۃ وهو کل لفظ وضع لتملیک عین ﴿۱﴾ وقال الشامی فی ردالمحتار ۲: ۳۷۰ هذا حاصل ما فی الفتح وملخصه: انه لا بد فی کنایات النکاح من النیۃ قرینۃ او تصدیق القابل للموجب وفهم الشهود المراد واعلامهم به انتهى ﴿۲﴾ ویدل علی کونه محتملاً ما فی الهنلیۃ ۱: ۲۸۸ وفي مجموع النوازل عن الشيخ الامام نجم الدين النسفی ان فی قوله "دختر خویش مراده" لا بد ان یقول "بزنی" ویقول الآخر "بزنی دادم" فاما بدون ذلك فلا ینعقد النکاح عند بعض المشائخ وعند بعضهم ینعقد فلا بد من هذه الزیادة لتصیر المسئلة متفقاً علیها کذا فی المحيط انتهى ﴿۳﴾

او زمونر پھ عرف کنسې وئیلې کيږي چه فلاني فلاني ته ورکړې شوې ده لیکن نکاح ئې نه ده شوې. وهو الموفق

په خطبہ او وعده کنس ئې د یو نوم واخستلو.

او په نکاح کنس دویم نوم...؟

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کنس چه یو سړې خپله نابالغه لور ورکولو وعده وکره، او بل طرف ته هلک هم نابالغ وو، او دواړو ته منظوره وه، لیکن چه کله نکاح د گواهانو په مخکنس تړلې کیده، نو د جینۍ پلار د مشرې نابالغې جینۍ نوم واخستلو، د هلک پلار هم د خپل مشر ځوی دپاره منظور کره، ځکه چه هغه هم نابالغ وو، په دې خبره مونږ په بله وړځ خبر شو، اوس سوال دادې، چه ددې مشرې نابالغې جینۍ نکاح وشوه که نه؟ بينوا توجروا

المستفتی: میان اشتیاق احمد تله کنگ چیکوال ۲۲ شعبان ۱۴۰۲ هـ

﴿۱﴾ (الدر المختار علی هامش ردالمحتار ۲: ۲۹۰ کتاب النکاح)

﴿۲﴾ (ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۲۹۲ قبیل مطلب هل ینعقد النکاح بالالفاظ المصحفة)

﴿۳﴾ (فتاویٰ عالمگیریه ۱: ۲۷۱ الباب الثاني فيما ینعقد به النکاح وما لا)

الجواب: د کومې جینۍ نوم چه اخستلې شوې دې، دهغې سره نکاح منعقد شوې ده. (هنديہ ۲۸۷۱)، (۱). وهو الموفق

په نکاح کېن د جینۍ په ځاني د جینۍ د مور نوم اخستل

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دې مسئلې باره کېن چه د نکاح په وخت د جینۍ د نوم په ځاني د مور نوم اخستلې شوې دې، آیا دا نکاح صحيح شوه او که نه؟ بينوا توجروا

المستفتی: سعد الله جلبی صوابی ۲۳ ذی قعدہ ۱۳۹۴ هـ

الجواب: بشرط صدق و ثبوت که ددې عقد نه مخکېن یا روستو په صحيح نوم سره نکاح اونه شی، نو دا عقد کالعدم او واجب الاعاده دې.

کما فی شرح التویر: وکذا لو غلط فی اسم بنته (هامش ردالمحتار ۲: ۳۷۸) ﴿۲﴾ قلت: والعقد على ام المخطوبة لم يصح لعدم الاصاله ولا الوكالة ولعدم الاجازة. فافهم

په نکاح کېن د نیم نوم صحيح واخستلو او

نیم نوم دې غلط، ددې نکاح څه حکم دې؟

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دې مسئلې باره کېن چه د یوې جینۍ نیکه چه د نکاح دپاره وکیل وو، د نکاح کړې شوې جینۍ اصل نوم جمال بانو دې، او نیکه دې واحد سرې دې، چه هغې ته جمال آراء وائي، او خپله جینۍ او مور او پلار دې د جمال آراء د نوم نه انکار کوي، د نکاح په وخت

﴿۱﴾ وفي الهندي: ولو كان لرجل بنتان كبيرى اسمها عائشة وصغرى اسمها فاطمة واراد ان يزوج الكبرى وعقد باسم فاطمة ينعقد على الصغرى.

(فتاوى عالمگیریه ۱: ۲۷۰ قیل الباب الثانی فیما ینعقد به النکاح ومالا)

﴿۲﴾ (الدر المختار علی هامش ردالمحتار ۲: ۲۹۸ قیل فصل فی المحرمات)

کېن دې جمال آراء ولیکلو، اوس دا نکاح به دوباره کیږي او که نه؟ او که ورومې نکاح شرعا منعقد شوې نه وی نو گناه د چا ده؟ بینوا توجروا
المستفتی: عبد الاحد میان مردان ۲۴/۸/۱۹۷۲

الجواب: که دا جینۍ د "جماله" په نوم سره مشهوره وی، او اختلاف په تتمه کېن وی، نو یقینې طور باندې د فساد نکاح فیصله کول صحیح نه دی. البته احتیاطا تجدید نکاح ضروری ده، او که دا جینۍ د جمال بانو په نوم سره مشهوره وی، او نیکه دې په غلط فهمی کېن مبتلا وی، نو اوله نکاح کالعدم ده، او دویمه نکاح ضروری ده، (لعدم رفع الجهالة) ﴿۱﴾ او د لاعلمی په وجه فساد سره گناه نه کیږي. وهو الموفق

په لور سره د نیولې شوی جینۍ دپاره د پلار د نوم مسئله

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دې مسئلې باره کېن چه زیب النساء لره د پیدائش نه لس ورځې پس چا واخستله، او هغه دې وساتله، د جینۍ د اصل پلار نوم اسلام او د مور نوم دې خدیجه دې، د پالونکي نوم هاشم دې،

﴿۱﴾ وفي الهندي: جارية سميت في صغرها باسم فلما كبرت سميت باسم آخر قال تزوج باسمها الآخر اذا صارت معروفة باسمها الآخر والاصح عندي ان يجمع بين الاسمين كذا في الظهيرية رجل له بنت واحدة اسمها فاطمة قال لرجل زوجته منك ابنتي عائشة ولم تقع الاشارة الى شخصها ذكر في فتاوى الفضلى انه لا ينعقد النكاح الخ.

(فتاوى عالمگیریه ۱: ۲۷۰ قیل الباب الثانی فیما ینعقد به النکاح ومالا)

وقال العلامة الافندی: وظاهره انها لو جرت المقدمات ای مقدمات الخطبة على معينة وتميزت عند الشهود ايضا يصح العقد وهي واقعة الفتوى لان المقصود نفى الجهالة وذلك حاصل بتعيينها عند العاقدین والشهود وان لم يصرح باسمها كما اذا كانت احدهما متزوجة ويؤيده ماسياتى من انها لو كانت غائبة وزوجها وكيلها فان عرفها الشهود علموا انه ارادها كفى ذكر اسمها والا لا بد من ذكر الاب والجد.

(ردالمحتار ۲: ۳۶۷ كتاب النكاح قوله ولا المنكوحة مجهولة)

چه کله جینی د شلو کالو شوه، نو د نکاح په وخت د اصل پلار نوم په خائي د پالونکي نوم هاشم واخستلې شو، اوس سوال دادې، چه دا نکاح صحیح ده او که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: نور محمد گلبرگ نمبر ۲۰ پشاور ۲۸ شعبان ۱۴۰۸ هـ

الجواب: که دا جینی په دې مجلس کښ موجوده نه وه، نو دا نکاح صحیح نه ده، (۱)

كما في فتاوى قاضى خان: امرأة وكلت رجلا بان يزوجه فزوجها وغلط في اسم ابائها لا يتعقد النكاح اذا كانت غائبة (هامش الهندية ۱: ۳۲۳) ﴿۲﴾، ﴿۳﴾. وهو الموفق ﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين: لو كانت غائبة وزوجها وكيلها فان عرفها الشهود علموا انه ارادها كفى ذكر اسمها والا لا بد من ذكر الاب والجد. (ردالمحتار هامش الدر المختار ۳۶۷: ۲ كتاب النكاح ولا المنكوحة مجهولة)

﴿۲﴾ (فتاوى قاضى خان على هامش الهندية ۱: ۳۲۳ الفصل الاول فيما يتعلق به انعقاد)

﴿۳﴾ په فتاوى دارالعلوم ديو بند کښ دې، سوال: د نکاح په وخت کښ عمرو د شرم په وجه د حبيبي د پلار نوم د بکر په خائي زید وښودلو، حبيبه د نکاح په مجلس کښ حاضر نه وه، او گواهانو کښ اکثر و خلقو ته علم وو، چه منکوحه د زید لور نه ده، بلکه د بکر لور ده، اوناکح ته مطلقا علم نه وو، چه حکم دې، نکاح جائز ده او که نه؟
الجواب: چونکه د شاهدانو په نزد حبيبه مجهوله نه ده، او د عمرو د علم سره حبيبي لره د زید لور ښودل د مجاز قرينه ده، ددې وجه نه نکاح صحیح شوه، لکه چه شامي کښ دې.... د ولا المنکوحه په شرح کښي ليکلی دی:

فلو زوج بنته منه وله بنتان لا يصح الا اذا كانت احدهما متزوجة فينصرف الى الفارعة الخ وفي معناه ما اذا كانت احدهما محرمة عليه قلت وظاهره انها لو جرت مقدمات الخطبة على معينة وتميزت عند الشهود ايضا يصح العقد وهي واقعة الفتوى لان المقصود نفى الجهالة وذلك حاصل بتعيينها عند العاقدین والشهود الخ. (فتاوى دارالعلوم ديو بند ۱۱۶: ۷)
او په فتاوى دارالعلوم ديو بند کښ دې، چه د پيژند گلو ښخو د پلار نوم که بدل هم کړې شی، نو نکاح جائز ده.

سوال: د يوې جینی پلار مړ شو، د هغې مور د خپل خاوند حقیقی ورور سره نکاح وکړه، ددې جینی نکاح ددې د تره یعنی..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

د کنډې ايجاب او قبول او شرط نه پوره کيدلو په وجه د انکار مسئله سوال: چه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه هنده کنډه او د بچو مور ده، زید د هندي ورور خالد ته ووييل چه خپله خور ماته راکړه، خالد د هندي نه تپوس وکړو، هندي ووييل چه زه به په دې شرط د زید سره (بقیه حاشیه) ... ميرنيزي پلار په اجازت سره وشوه، او د نکاح په وخت کښ د اصل پلار د نوم په خائي د ميرنيزي پلار نوم واخستلې شو، پس په دې صورت کښ دا نکاح صحیح شوه او که نه؟

الجواب: ظاهره داده چه نکاح صحیح شوه، اگر چه د در مختار د يو عبارت نه داسې معلومېږي، چه داسې غلطۍ سره نکاح نه صحیح کېږي. هغه عبارت دادې: غلط وکيلها بالنکاح في اسم ابائها بغير حضورها لم يصح للجهالة الخ، په دې باندې علامه شامي ليکلی دی:

قوله لم يصح لان الغائبة يشترط ذكر اسمها واسم ابائها وجدها وتقدم انه اذا عرفها الشهود يكفى ذكر اسمها فقط خلافا لابن الفضل وعند الخصاف يكفى مطلقا والظاهر انه في مسئلتنا لا يصح عند الكل لان ذكر الاسم وحده لا يصرفها عن المراد الى غيره بخلاف ذكر الاسم منسوباً الى اب آخر فان فاطمة بنت احمد لا تصدق على فاطمة بنت محمد تامل وكذا يقال فيما لو غلط في اسمها الخ.

ليکن ددې جواب دادې، چه اول خو د در مختار ددې قول "للجهالة" نه معلومېږي، چه علت د عدم جواز په دې غلطۍ کښ جهالت دې، چه په دې صورت کښ نشته، دويم د در مختار مسئله د غلطۍ په صورت کښ فرض کړې شوې ده، چه وکیل په غلطۍ سره نوم بدل کړې وی، او په دې مسئله کښ غلطۍ سره داسې نه دی شوي، بلکه د معروف او شهرت په وجه داسې کړې شوې دی، حکه چه په عرف کښ د مور دويم خاوند ته پلار ووييلې کېږي، غرض دا چه کوم رفع د جهالت ده هغه دلته کښ حاصل ده، حکه چه مطلب ددې نسبت دادې، چه فلانی جینی چه د فلانی په تربيت کښ ده، او فلانی هلک چه د فلانی سرې په تربيت کښ دې، ددوی عقد شوې دې، بلکه دا د حيرانتيا خبره نه ده، چه اصل پلار طرف ته نسبت کولو سره هغومره شهرت نه وي، کوم چه په دې نسبت کښ حاصل دې، او مقصود اصلي رفع د جهالت ده، لکه چه په شامي کښي د در مختار ددې قول: ولا المنکوحه مجهولة لاندې ئې ليکلی دی: قلت وظاهره انها لو جرت المقدمات على معينة وتميزت عند الشهود ايضا يصح العقد وهي واقعة الفتوى ..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

واده کوم، چه زما ماشومانو لونرو لره زما د خاوند رور ما سره زید کره پریږدی. زید و وئیل چه دا اجازت ما اخستلې دې، اوس د خالد او زید په مینځ کښ ایجاب او قبول وشو. زید یوه جوړه جامې هندي ته ورکړې، او هندي هغه واغوستلې، خو هفتې پس د واده تیاري شروع شوې، چه اچانک د خاوند ورور راغلو او د هندي نه ئې ماشومان بوتلل، او وې وئیل چه نه زه د خپل ورور یتیمان بچی د زید سره پریږدم، او نه ما زید ته داسې اجازت ورکړې دې، هندي چه کله دا حالت و لیدو نو د زید جامې ئې وویستلې، او وې وئیل چه اوس زه د زید سره واده نه کوم، ځکه چه شرط پوره نه شو، اوس زید وائي چه هنده زما په نکاح کښ ده. ایجاب او قبول شوې دې، حالانکه خپله د زید او خالد په عرف اورواج کښ داسې قسمه ایجاب او قبول ته نکاح نه وئیلې کړې، اوس که خدائي مه کره دې رسمي ایجاب او قبول نه پس که خاطب په دې مخطوبې بد نظر سره لاس واچوی، نو معامله به قتل او قتال ته وړسی، اوس سوال دادې، چه آیا هنده آزاده ده او که د زید په نکاح کښ ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: احمد میمن دارالتوحید شهداد پور سانگهړ ۱۰ ربیع الثانی ۱۳۹۲ هـ

الجواب: که دا ایجاب او قبول د دوو سرو یا یو سړي او دوو ښځو په مخامخ شوې وی، نو دا معامله دنکاح شرعی ده، خطبه نه ده.

فی الدر المختار: وينعقد ملتبسا بايجاب من احدهما وقبول الخ وفيه ايضا وما يصح ولا يبطل بالشرط الفاسد لعدم المعاوضة المالية القرض والهبة والصدقة والنكاح الخ. وهو الموفق (بقیه حاشیه) لان المقصود نفی الجهالة وذلك حاصل بتعيينها عند العاقدین والشهود وان لم يصرح باسمها كما اذا كانت احدهما متزوجة ويؤيده ما سيأتى من انها لو كانت غائبة وزوجها وكيلها فان عرفها الشهود وعلمه انه ارادها كفى ذكر اسمها والا لا بد من ذكر الاب والجد ايضا الخ

د فتاویٰ فریدیه او فتاویٰ دیوبند په دې فتاوو کښ په ظاهره تعارض معلومیږي، لیکن په واقع کښ نشته، ځکه چه د فتاویٰ فریدیه فتویٰ محموله ده په مجهوله باندې، او د فتاویٰ دیوبند فتویٰ محمول ده په معروفه او مشهوره او پیژندلې شوې باندې. (سیف الله حقانی)

د ښځې دا قول چه زه طلاقه کړې شوې یم.

باندې اعتماد کول او نکاح ورسره کول

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دې مسئلې باره کښ چه یوې منکوحې ښځې یو سړي ته و وئیل چه زه طلاقه کړې شوې یم، او اول خاوند ماته طلاق را کړې دې، آیا د ښځې په دې زباني وینا سره هغې سره نکاح صحیح ده؟ آیا په دې کښ مولوی صاحب نکاح خوان او گواهان یو شان مجرمان دی، دې خلقو سره په صف کښ د مونځ کولو څه حکم دې؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولانا سید محمد صابر شاه ضلع بنوں ۲۰/۱/۱۹۲۹

الجواب: چونکه نکاح خوان او گواهانو د ښځې په وینا اعتماد کړې دې، او په قصد سره ئې دا نکاح او گواهان کیدل نه دی کړې، لهذا دا مولوی صاحب او گواهان مجرمان نه دی، بیشکه دا ناکح مجرم دې، که دې سره ئې په قصد سره نکاح کړې وی. وفي الهدایة وكذا لو قالت لرجل طلقني زوجي وانقضت عدتي فلا باس ان يتزوجها (۱). او یو مسلمان لره د مونځ او جفات نه منع کول جائز نه دی. بدلیل قصة الثلاثة الذين خلفوا (۲). دهغوی سره په صف کښ او دریدل جائز دی. وهو الموفق

(۱) (هدایة ۴: ۲۶۹ کتاب الکراهية فصل فی البیع)

(۲) قال كعب بن مالك..... ونهى رسول الله ﷺ المسلمين عن كلامنا ايها الثلاثة من بين من تخلف عنه فاجتنبنا الناس وتغيروا لنا حتى تنكرت في نفسي الارض فما هي التي اعرف فلبننا على ذلك خمسين ليلة فاما صاحبنا فاستكانا وقعدا في بيوتهما يكيان واما انا فكنت اشب القوم واجلدتهم فكنت اخرج فاشهد الصلوة مع المسلمين واطوف في الاسواق ولا يكلمني احد واتى رسول الله ﷺ فاسلم عليه وهو في مجلسه بعد الصلوة فاقول في نفسي هل حرك شفتيه برد السلام على ام لا ثم اصلى قريبا منه فاسارقه النظر فاذا اقبلت على صلاتي اقبل الى واذا التفت نحوه اعرض عني الخ.

(صحيح البخارى ۲: ۶۳۵ باب حديث كعب بن مالك كتاب المغازي)

د وادہ کولو د پاره د پلار نه د کور اخستلو حکم

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه مونږ خلور روڼه يو، والدين هم ژوندی دی، د درې روڼو ودونه شوې دی، زه د ټولو نه وړو کي او نا واده کړې يم، اوس زه وایم، چه زما واده وکړئ او کور کښ چه مې څومره حصه کیږي، را کړئ، که تاسو زما واده نه کوئ، نو ټول کور ماته را کړئ، او والد صاحب کور خرڅول غواړي، زما د پاره څه حکم دي؟ بښوا تو جوړوا

المستفتی: محمد رحيم کلاډير سوات

الجواب: د ستا په والدينو او روڼو باندې ستا د واده هېڅ حق نشته، او نه ته د يو څيز خرڅولو او اخستلو نه پلار منع کولې شي، هغه مالک دي، البته که والدو غيره دا احسان او مروت په وجه څه وکړي، نو منع نه دی (۱). وهو الموفق

يو ځاني کښ خطبه منظورولو نه پس**بيا بل ځاني کښ د ورکولو حکم**

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه زید د خپلې لور رسته اول په زباني وعدې سره يو کس ته ورکړه. او دهغې نه پس ئې بل ځاني کښ په پوره شرطونو سره د شريعت د حکم مطابق وعده وکړه، او موجوده جرگې او جينې په خپله پلار ته د قرآن مجيد واسطه ورکړه، چه زما رسته هم دلته ورکړه، او نقد روپۍ ئې هم واخستلې او وعده ئې وکړه، چه

(۱) بدل عليه مافي الدر المختار قال العلامة الحصكفي: ولا يطالب الاب بمهر ابنه الصغير الفقير اما الغنى فيطالب ابوه بالدفع من مال ابنه لامن مال نفسه اذا روجه امرأة الا اذا ضمنه على المعقد كما في النفقة فانه لا يؤخذ بها الا اذا ضمن.

(الدر المختار على هامش رد المحتار ۲: ۳۸۷ قبيل مطلب في منع الزوجة نفسها)

فلانی. ورځ به رسته درکړو، مونږ خلق دهغې ورځې په انتظار کښ وو، چه هغه سمدستي دريم ځاني کښ رسته ورکړه. اوس ددې سرې په شريعت کښ څه حکم دي؟ بښوا تو جوړوا

المستفتی: سيد صابر حسين گو هاله ۳۱۶۱۱۹۷۵

الجواب: بشرط صدق و ثبوت دا سرې زید د حرامو د ارتکاب په وجه د تعزير لائق دي.

كما في الخيرية على هامش تنقيح الفتاوى الحامدية ۱: ۴۱ و كما تحرم الخطبة تحرم اجابتها لانه اعانة على المعصية فيعزر المجيب اليها القادر على المنع (۱). وهو الموفق

بعد البلوغ د نکاح د خطبې فسخ

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره کښ چه ديوي نابالغې جينې د نکاح خطبه شوې وه، آيا د بلوغ نه پس هغې ته د فسخ حق حاصل دي؟ بښوا تو جوړوا

المستفتی: مولانا محمد سليمان مظفر آباد

الجواب: که د دوو گواهانو په مخکښ باقاعده ايجاب او قبول شوې نه وي، نو دا معامله د خطبې ده، نکاح نه ده (۲)، او دا جينې هرکله چه د خیار بلوغ

(۱) قال العلامة خير الدين المنيف: سئل في رجل خطب من آخر بنته البالغة العاقلة وسمى المهر وقبل الاب وركن قلبها الى الخاطب واحضر المهر وما بقى الا العقد فرجع الاب لطر وخاطب عالم بخطبة الاول فما الحكم الشرعي في ذلك، اجاب المصريح في كتب الحنفية وغيرهم حرمة الخطبة على خطبة الغير قال في الذخيرة كما نهى النبي ﷺ عن الاستياع على سوم الغير نهى عن الخطبة على خطبة الغير وان من ارتكب محرما لم يرد فيه حد مقدر يعزرو كما تحرم الخطبة الخ.

(الفتاوى الخيرية على هامش تنقيح الفتاوى الحامدية ۱: ۴۱ كتاب النكاح)

(۲) قال الفقيه ابو الليث السمرقندي: وركن (النكاح) الايجاب والقبول وحكمه الاثر الثابت بالعقد وانما حضور الشاهد عند العقد وهو شرط الصحة. (فتاوى النوازل ۱۶۰ كتاب النكاح)

پہ وجہ نکاح فسخ کولی شی (۱) نو خطبہ پہ طریقہ اولی سرہ فسخ کولی شی، پس داجینی پہ خپلہ مرضی سرہ بل خائی کنس وادۂ کولی شی. وهو الموفق

د بالفی جینی یو خائی کنس مقرر شوې کویژدن

نه انکار او بل خائی کنس د نکاح مسئلہ

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دې مسئلې باره کنس چه زه پينغله جینی یم، په ماشوموالی کنس والدینو په یو خائی کنس د رشتې وعده کړې وه، او اوس زه بالغه شوې یم، او په پوره عقل سره سوچ کولو نه پس پوهه شوم چه کوم خائی زما والدین زما رسته کول غواړي، هلته کنس مادپاره ژوند تیروول گران دی، ددې وجه نه زه په خپله مرضی سره واده کول غواړم، او دهغې مقرر شوې رشتې نه، چه نکاح نه ده شوې صرف وعده شوې ده، زه انکاری یم، او حالات دومره خراب دی، چه که زما رسته هلته وکړې شوه، نو کیدې شی چه زه خودکشی وکړم، چه حرام مرگ دي، اوس د شریعت مطابق ددې مخکښنۍ رشتې نه زما انکار صحیح جائز دی او که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: ن، ت، ج، بکوټ، ایبټ آباد ۳/۵/۱۹۷۳

الجواب: که ستا والدینو صرف وعده کړې وی، نکاح ئې نه وی کړې، نو ته بل خائی کنس نکاح کولی شی.

فی الهندية ۱: ۳۰۵ ولايجوز نکاح احد على بالغة صحيحة العقل من اب او سلطان بغير اذنها بکرا کانت او ثيبا فان فعل ذلك فالنکاح موقوف على اجازتها (۲) وهو الموفق

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين: ولهما خيار الفسخ بالبلوغ في غير الاب والجد بشرط القضاء اي للصغير والصغيرة اذا بلغا وقد زوجا ان يفسخا عقد النکاح الصادر من ولي غير اب ولا جد بشرط قضاء القاضي بالفرقة.

(البحر الرائق ۳: ۱۲۰ باب الاولياء والاكفاء)

﴿۲﴾ (فتاویٰ عالمگیریه ۱: ۲۸۷ الباب الرابع فی الاولياء)

د مجبوری نه بغير د خطبې وعده نه پوره کولو باندې گناه لازم راځي

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دې مسئلې باره کنس چه یو سرې خپله لورد شهباز د خوی دپاره مقرر کړه، متیهای هم تقسیم کړې شو، عام خلق هم خبر شو، چه فلانې خپله لور فلانې ته ورکړه، لیکن نکاح ونه ترلې شوه، اوس هغه سرې د لور ورکولو نه انکاری دي، شرعا څه حکم دي؟ بینوا توجروا

المستفتی: زیارت گل کتوزئی شبقدر پشاور ۱۸ ربیع الاول ۱۴۰۲ هـ

الجواب: دا معامله د خطبې ده د نکاح نه ده، لعدم تحقق الايجاب والقبول في حضور الشهداء ظاهراً (۱). پس دا سرې د مجبوری په حالت کنس وعده نه پوره کولو سره گناهگار نه دي، او بغير د مجبوری نه گناه گار دي (۲).

ويدل على علم كون الخطبة نکاحا ما قال القارى ايضا: .....

﴿۱﴾ قال الامام شمس الدين محمد الخراساني القهستاني: النکاح ينعقد بايجاب..... وقبول..... لفظهما ماض..... او امر..... وماض..... وشرط لصحة النکاح سماع كل منهما اي المتعاقدين لفظ الآخر وشرط ايضا حضور شاهدين حرين عند العقد الخ.

(جامع الرموز ۱: ۳۲۶ کتاب النکاح)

﴿۲﴾ قال الشيخ العلامة زينة المحدثين مولانا نصير الدين الغرغشتوى: الوعد الاخبار بايصال الخير فى المستقبل فاذا اخبر انسان بانه يهب احدا او يتصدق عليه او يكرمه او غير ذلك فهل يجب الوفاء به فيه اختلاف قال طائفة قليلة يجب الوفاء بالوعد استدلالا بظاهر الحديث وذهب الجمهور منهم ابو حنيفة والشافعى الى انه يستحب الوفاء بالوعد استحبابا مؤكدا ويكره خلافه كراهة تنزيهية لا تحريم ويحمل الحديث عندهم على العزم على الاخلاف حال الوعد فانه لا شك فى حرمة..... اقول ويؤيده ايضا حديث زيد بن ارقم عن النبى ﷺ قال اذا وعد الرجل اخاه ومن نيته ان يفى له فلم يف ولم يجى للميعاد فلا اثم عليه زواه ابو داود والترمذى.

(حاشية الغرغشتوى على المشكوة ۱: ۱۸ باب الكبائر وعلامات النفاق)

وهو مانصه لكن ان تزوج الثاني تلك المرأة بغير اذن الاول صح النكاح ولكن ياثم.
(مرقاة ۲: ۲۱۱) ﴿۱﴾ وهو الموفق

د کویژدن نه پس انکار د وعدې مخالفت دي

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلي باريه کښ چي زید او عمرو د نابالغه لونړو رشتي دي يو بل ځامنو ته د ورکولو وعده او اقرار کړي وو، اوس زید دخپلي وعدې نه انکاری دي، او رسته نه ورکوي، ددې څه حکم دي؟ بينوا توجروا

المستفتی: سید اعظم کوهاله مری ۱۰ ذی قعدة ۱۳۹۲ هـ

الجواب: دا سړي د وعدې مخالفت کوي، او که معذور شرعي نه وي، نو په دۀ کښ شعبه د نفاق موجوده ده ﴿۲﴾ کما فی الحديث اذا وعد اخلف ﴿۳﴾ وهو الموفق

د ضرورت په وجه کویژدن ماتولو سره گناه نه راځي

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلي باريه کښ چي د يوې جينۍ کویژدن دوه کاله مخکښ ديو هلک سره وشوه. خو ځله د جينۍ والدينو

﴿۱﴾ (مرقاة المفاتيح شرح المشکوٰة ۲: ۲۱۱ باب اعلان النكاح الفصل الاول)

﴿۲﴾ قال العلامة المحدث امين الله في الارض مولانا نصير الدين الغور غشتوي: ان الوفاء بالوعد ليس بواجب شرعي بل هو من مكارم الاخلاق بعد ان كان بنية الوفاء واما جعل الخلف في الوعد من علامات النفاق كما مر فمعناه الوعد على نية الخلف وقيل الخلف في الوعد من غير مانع حرام وهو المراد هنا وكان الوفاء بالوعد مأموراً به في الشرائع السابقة ايضاً. (حاشية غور غشتوي على المشکوٰة ۲: ۲۱۶ باب الوعد الفصل الاول)

﴿۳﴾ عن ابی هريرة رضي الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: آية المنافق ثلاث، اذا حدث كذب وذا وعد اخلف واذا اؤتمن خان، رواه البخاري (۳۳) ومسلم (الايمان/ ۵۹) وغيرهما. (بلوغ المرام ۱: ۳۸۵ باب الترهيب من مساوي الاخلاق)

هغوی ته وئیل چه واده وکړئ. لیکن اوسه پورې ئې تال متول کوؤ. اوس هغه هلک یوه رسته داره جینۍ په بهانه وټښتوله، او هغه جینۍ واده کړې هم ده، ددې نه علاوه دا هلک یو څو میاشتي مخکښ راغلي وو، او زما ښځې ته ئې وئیلې وو چه زما مور او پلار په دې کویژدن خوشاله نه دی، لهذا زما د طرف نه دا جینۍ آزاده ده، لیکن لیکلې ئې رانکړل، اوس زما لور بالغه او تعلیم یافته ده، ددې وجهې نه دهغې په کورباندي کښینول مناسب نه معلومېږي او اوس دا جینۍ دهغې هلک سره واده کولو نه هم انکار کوي، اوس سوال دادي، چه هغه هلک پټ دي، او دهغه مور او خويندې وائي، چه کله هغه راشي نو فیصله به کیږي، اوس زموږ دپاره څه لاره ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد زرین نوشهره

الجواب: دا خبره دي واضحه وي، چه کویژدن کښ د گواهانو په مخکښ ایجاب او قبول نه وي شوي، نو دا نکاح نه ده، داسې ښځه آزاده ده.

لان الخطبة ليس بنكاح لعدم وجود الركن والشرط ﴿۱﴾ وکما فی المرقاة ۵: ۲۱۱ فی حدیث لا یخطب الرجل علی خطبة اخیه لکن ان تزوج الثاني تلك المرأة بغير اذن الاول صح النكاح ولكن ياثم انتهى ﴿۲﴾، قلت ولا اثم عند تحقیق الضرورة التي جاز

عندها تطليق الحاكم اياها. وهو الموفق

که خطبه کونکي انکار وکړي، نو بل ځاني کښ

په نکاح سره ورکولو کښ څه کراهت نشته

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلي باريه کښ چي یو سړي دخپل

﴿۱﴾ وفي الهندية: واما ركن (النكاح) فالايجاب والقبول كذا في الكافي ..... واما شروطه فمنها الشهادة قال عامة العلماء انها شرط جواز النكاح هكذا في البدائع.

(فتاویٰ عالمگیریه ۱: ۲۶۷ کتاب النکاح الباب الاول)

﴿۲﴾ (مرقاة المفاتيح شرح المشکوٰة ۲: ۲۱۱ باب اعلان النكاح والخطبة والشرط)

خوی دپارہ د نکاح بارہ کنس صرف خبری او وعده وکړه، باقاعدہ نکاح ئې ته وه کړې. بیا هغه سرې انکار وکړو، چه مونږ بل خائي کنس نکاح کوو، آیا اوس دا جینی بل خائي کنس نکاح کولې شی؟ بینوا توجروا
المستفتی: حفیظ الله کمین وزیرستان ۲۶/۱۱/۱۹۷۲

الجواب: دا خبره دې واضحه وی، چه دې قسمه معاملې ته خطبه وئیلې شی، دا نکاح نه ده. نکاح بغیر د ایجاب او قبول او گواهانو نه منعقد کیږي نه.
فی تنقیح الفتاوی ۱: ۳۱ لا تكون الخطبة واقعة موقع النكاح اصلاً (۱) وفي المرقاة ۲: ۲۱۱ لکن ان تزوج الثانی تلک المرأة بغیر اذن الاول صح النکاح ولکن یأثم انتهى (۲) قلت ولا اثم فی هذه الصورة المسئلة لوجود الترك وقال النبی ﷺ لا یخطب علی خطبة اخیه حتی ینکح او یترک (۳)

پس بهر حال جینی بل خائي کنس نکاح کولې شی. وهو الموفق

د خطبې د وصیت خلاف ورزی او بل خائي کنس نکاح

سوال: څه فرمائي علماء دین شرع متین دې مسئلې باره کنس چه زید د مرګ په وخت کنس دخپلې نابالغې لور متعلق د ماشومې نیکه ته وصیت وکړو، چه زه خپله لورد عمرو خوی ته ورکوم، په دې کنس ستا هیڅ دخل نشته، اوس د جینی مور جینی لره بل خائي ته بوتله، او هلته کنس ددې جینی نکاح بل چاسره کوی، او جینی لا نابالغه ده؟ ددې څه حکم دي؟ بینوا توجروا

المستفتی: راجه محمد یوسف سبزی منډی کیملیپور ۱۵/۷/۱۹۷۲

(۱) تنقیح الفتاوی الحامدية ۱: ۳۱ قبیل فوائد ذکرها المؤلف مفرقة

(۲) (مرقاة المفاتیح شرح مشکوة ۲: ۲۱۱ باب اعلان النکاح الفصل الاول)

(۳) (مشکوة المصابیح ۲: ۲۷۱ کتاب النکاح باب اعلان النکاح)

الجواب: په دې صورت کنس ایجاب او قبول نشته (۱). لهذا دې جینی لره بل خائي په نکاح سره ورکول صحیح دی، البته بهتره داده چه وصیت پوره کړې شی. وهو الموفق

د تیلی فون په ذریعې د نکاح کولو حکم

سوال: څه فرمائي علماء دین شرع متین دې مسئلې باره کنس چه نن صبا خلق د تیلی فون په ذریعې نکاح کوی. آیا دا جائز دی؟ بینوا توجروا
المستفتی: حاجی رشید الدین واه کینت ۳۰/۷/۱۹۷۸

الجواب: کوم سرې چه د تیلی فون په ذریعې سره نکاح کوی، مثلاً هغه په لاهور کنس وی، او بنځه په لندن کنس وی، نو دا سرې دې هغې بنځې یا دهغې ولی ته د تیلی فون په ذریعې ووايي، چه خپلې لور سره زما نکاح وټره، نو هغه دې د گواهانو په مخامخ دا ووايي، چه فلانې د تیلی فون په ذریعې دا پیغام را کړې دي، چه زما د فلانې سره نکاح وټره، نو ما فلانې د فلانې په نکاح کنس ورکړه، که دا ولی (پلار) لاهور والا ته دا کلام د تیلی فون په ذریعې واوړوی، او که نه اوړوی، نکاح شوې ده. (ماخوذ از فتح القدير بحواله شامی ۳۶۴۱۲) (۲) وهو الموفق

(۱) قال العلامة علاء الدين السمرقندي: واما (النكاح) في الشرع فعبارة عن وجود ركن العقد مع شروطه اماركنه فهو الايجاب والقبول من الزوجين وهما لفظان يعبر بهما عن الماضي او يعبر باحدهما عن الماضي والاخر عن المستقبل.
(تحفة الفقهاء ۲: ۱۷۶ کتاب النکاح)

(۲) قال العلامة ابن عابدين: (قوله بل غائب) الظاهر ان المراد به الغائب عن المجلس وان كان حاضرا في البلد..... وصورته ان يكتب اليها بخطها فاذا بلغها الكتاب حضرت الشهود وقرأته عليهم وقالت زوجت نفسي منه او تقول ان فلانا كتب الي يخطبني فاشهدوا اني زوجت نفسي منه اما لو لم تقل بحضورتهم سوى زوجت نفسي من فلان لا ينعقد لان سماع الشطرين شرط صحة النكاح وباسماعهم الكتاب..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

د خط او کتابت په ذریعې د نکاح مسئلہ

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره كېن چه سړي په انگلستان كېن دي، او دهغه چنغله په پاكستان كېن ده، نو نکاح څنگه كول پکار ده. ددې قسم يوه مسئله په ماهنامه طبيه سيالکوټ فروري ۱۹۵۲ ص ۳۱ په آخر كېن د سوال او جواب په شكل كېن درج ده، سوال دادې، چه هلک په برطانيه كېن دي، او جينې دلته، آيا د خط او کتابت په ذریعې نکاح کيدې شي؟ جواب دادې، کيدې شي، په دې طريقه چه جينې په خپله يا دهغې په خوښه دهغې وکیل هلک ته وليکي چه فلانې جينې مې تالره په نکاح درکړه. او هلک دې خط لره د گواهانو په مخکېن ولولي، او بيا دهغې گواهانو په مخکېن قبول او کړي، ینعقد بکتابه... غائب شرط اعلام الشهود کما فی الكتاب (درمختار ۱۸۰) درخواست دي، چه دا جواب سره ددې مکمل عبارت اود صحيح ترجمې سره د تصديق شده مهر نه راوړيږي؟ ډيره مهرباني به وی. المستفتي: شیر محمد قريشي کهوته راولپنډی. ۱۲/۴/۱۹۷۲

الجواب: مکمل عبارت دادې، ولا بکتابه حاضر بل غائب بشرط اعلام الشهود بما فی الكتاب مالم یکن بلفظ الامر فیتولی الطرفین فتح (هامش ردالمحتار ۲: ۳۶۴) یعنی په مجلس کېن د حاضر سړي نکاح د خط او کتابت په ذریعې سره صحيح نه ده، بلکه صرف د غائب سړي نکاح د خط او کتابت په

(بقیه حاشیه) او التعبير عنه منها قد سمعوا الشطرين بخلاف ما اذا انتفيا قال فی المصنفی هذا ای الخلاف اذا کان الكتاب بلفظ التزوج اما اذا کان بلفظ الامر کقوله زوجی نفسک منی لا یشرط اعلامها الشهود بما فی الكتاب لانها تتولی طرفی العقد بحکم الوكالة ونقله عن الکامل وما نقله من نفی الخلاف فی صورة الامر لا شبهة فيه علی قول المصنف والمحققین اما علی قول من جعل لفظة الامر ايجابا کقاضی خان علی ما نقلناه عنه فيجب اعلامها اياهم ما فی الكتاب. (ردالمحتار هامش الدرالمختار ۲: ۲۸۸ مطلب التزوج بارسال کتاب)

﴿۱﴾ (الدرالمختار علی هامش ردالمختار ۲: ۲۸۸ کتاب النکاح)

ذریعې صحيح ده، په شرط ددې چه مرسل اليه گواهانو لره د خط په مضمون باندې خبر کړي، لیکن که مرسل په خط کېن د امر صیغه وليکله، مثلاً زما نکاح د خپل ځان سره منعقد کړه، نو دې مضمون نه گواهانو لره خبرول ضروري نه دی، بلکه دومره کافی ده، چه د گواهانو په مخکېن ووايي، چه ما مثلاً فلانې په نکاح کېن قبوله کړه. وهو الموفق

د ورک شوی سړی د کويزدن کړې جينې د نکاح حکم

سوال: څه فرمائي علماء دين شرع متين دي مسئلې باره كېن چه د زید د لورد عمرو د ځوی سره کويزدن شوي وه، د کويزدن په څو شپو کېن د رواج مطابق خلق جمع شوي وو، خوراک وغيره تقسيم شوي وو، لیکن د نکاح خطبه نه وه لوستې شوې، اوس د عمرو ځوی د دولسو کالونه وړک دي، د ډير کوششونو نه پس ئې هم پته ونه لگیده، اوس د زید لور بالغه شوې ده، آيا هغه د بل سړي په نکاح کېن ورکولې شي؟ بينوا توجروا

المستفتي: مسافر شاه کتوزي چارسده. ۲۴/۸/۱۹۷۷

الجواب: دا خبره دي واضحه وی، چه خطبه "کويزدن" نکاح نه ده، لعدم الرکن والشرط ويدل عليه ما فی المرقاة ۶/۲۱۱، لکن ان تزوج الثاني تلك المرأة بغير اذن الاول صح النکاح ولكن ياثم ﴿۲﴾. پس په دې صورت کېن ددې جينې بل ځائي کېن نکاح كول جائز دی، او نافذ دی، او گناه په کېن هم نشته، ځکه چه په داسې صورت کېن چه منکوحې دپاره تنسیخ نکاح جائز وی، نو د مخطبې دپاره به بل ځائي کېن نکاح كول په طريقه اولی جائز وی. وهو الموفق

﴿۱﴾ قال العلامة المرغيناني: النکاح ینعقد بالایجاب والقبول..... ولا ینعقد نکاح

المسلمين الا بحضور شاهدين حريين عاقلين..... ان الشهادة شرط فی باب النکاح لقوله عليه

السلام لانکاح الا بشهود. (هدایه ۲: ۳۰۵، ۳۰۶ کتاب النکاح)

﴿۲﴾ (مرقاة المفاتيح شرح المشکواة ۶: ۲۱۱ باب اعلان النکاح الفصل الاول)

پہ صلح کنس رشتہ ورکولو کنس : ایجاب او قبول او خطبی مسئلہ

سوال: خہ فرمائی علماء دین دے مسئلے بارہ کنس چہ زید او سلمان قریبی رشتہ دار دی، پہ هغوی کنس خد جگہرہ وه، او خفگان سخت شوے وو، زید د سلمان خاندان والو ته ووتین چہ مونر صلح کول غوارو، او رشتہ هم، نو زید یوه جرگه د حیات نور پہ مشری کنس واستوله. زید د خپلې لور گل مکئی چہ نابالغه وه، دهغې وکیل ئې حیات نور مقرر کړو، حیات نور ووتیل چہ که مالره مختار او وکیل جوړوې، نو زه دا رشتہ د سلمان ورور لقمان دپاره اخلم، خکه چہ هغه ستا نه زیات خفه دې، زید ووتیل چہ زما دطرف نه تاته مکمل اختیار دې، نو زید درې خله اختیار ورکړو، یعنی دا ایجاب او قبول درې خله وشو. اوس سوال دادې، چہ دې درې خله ایجاب او قبول سره ددې جینی نکاح د لقمان سره وشوه او که نه؟ او که بل خائي کنس دا رشتہ ورکړې شی، نو دا نکاح به منعقد وی او که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولوی عبدالحئی بتل هزاره. ۱۲ اپریل ۱۹۸۵

الجواب: دا درې خله ایجاب او قبول د توکیل دپاره شوې دې، ددې نه د حیات نور وکیل کیدل ثابتیږی. او په کوم ایجاب او قبول سره چہ نکاح منعقد کیږی، په دې کنس دهغې هیڅ ذکر لیکلې شوې نه دې، لهذا دا معامله د خطبی ده د نکاح نه ده، پس بل خائي کنس ددې جینی نکاح سره د کراهیت نه جائز ده.

كما في المرقاة ۲: ۲۱۱ لکن ان تزوج الثانی تلک المرأة بغير اذن الاول صح النکاح ولکن یائم ﴿۱﴾. وهو الموفق

آیا په رسم د سوره کنس جینی ورکولو سره نکاح منعقد کیږی؟

سوال: خہ فرمائی علماء دین دے مسئلې باره کنس چہ بعضي علماء او د قوم ﴿۱﴾ (مرقاۃ المفاتیح شرح مشکوٰۃ ۲: ۲۱۱ باب اعلان النکاح الفصل الثانی)

﴿۱﴾ (مرقاۃ المفاتیح شرح مشکوٰۃ ۲: ۲۱۱ باب اعلان النکاح الفصل الثانی)

مشران د دشمنانو په مینخ کنس صلح کوی. مثلاً چرته قتل شوې وی. که په قصد سره وی، او که په خطاء سره. نو په صلح کنس د قاتل لور یا خور، که لویه وی او که وړوکی، د مقتول په خاندان کنس چاته په نکاح سره ورکوی. دې دپاره چہ رشتہ داری قائمه شی او دزړه نه صلح وشي، دې ته رسم سوره وائي، په دې رسم کنس نکاح منعقد کیږی او که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: نامعلوم..... ۳۰ صفر ۱۴۰۲ هـ

جواب: لا ضیر فی هذا النوع من النکاح لان سد باب الفتنة مصلحة عظيمة ﴿۱﴾ و ليس هذا نکاح الشغار لوجود الامهاريه دون نکاح الشغار ولان نکاح الشغار منهي مادام كان شغارا والامر ان نکاح الشغار يلزم فيه مهر المثل فينقلب الى النکاح الشرعي ﴿۲﴾. وهو الموفق

﴿۱﴾ د سوري په رسم کنس دوه خبرې عموماً پېښیږی، یو هغه کوم چہ په سوال کنس ذکرده، چہ بیا د زړه مینه او رشتہ داری قائمه شی او دشمني ختمه شی، او د نزدې رشتہ دارو په شان وسپیږی، او دویمه خبره دا چہ په بعضو علاکو کنس د سوري په شکل کنس انتقام ددې مظلومي جینی نه اخستلې کیږی، او هغې سره د خناورو نه بد تره رویه ساتلې شی، پس په کومو علاکو کنس چہ د سوري نه مصلحت او صلح صفائي حاصلیږی، نوییا دا لایاس به ده، او دویم صورت کنس چہ جینی نه د دشمني انتقام اخستلې شی، او جینی لره په اور کنس اچوی او خپله آرام سره ژوند تیروی، نوییا دا رسم سوره د ظلم یو صورت دې، او جائز نه ده، او د نکاح چہ کومه معامله ده، که د نکاح ټولې شرعې تقاضې پوره شوې وی، نو په دواړو صورتونو کنس نکاح بهر حال جائز ده، البته په عاقله بالغه باندي جبر د نکاح نشي کولی..... (از مرتب)

﴿۲﴾ قال العلامة الحصکفی: ووجب مهر المثل فی الشغار ان یزوجه بنته علی ان یزوجه الآخر بنته او اخته مثلاً معاوضة بالعقدین وهو منهي عنه لخلوه عن المهر فاوجبنا فيه مهر المثل فلم یبق شغاراً.

(الدرا المختار علی هامش رد المحتار ۲: ۳۶۱ مطلب نکاح الشغار)

د رخصتی نه پس د خاوند په کور کښ د نکاح تړلو حکم

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه زمونږ په علاقه کښ يو خاصه قبیله د واده په موقع د خپلو جینکو نکاح رخصتی نه پس د خاوند په کور کښ تړی، دا نکاح جائز ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولوی عبد الرحمن

خطیب کوټ نجیب الله هزاره ۱۳ ربیع الاول ۱۴۰۲ هـ

الجواب: د رخصتی نه پس د خاوند په کور نکاح تړل خلاف سنت، خلاف تعامل سلف او خلاف تعامل امت دی، البته ممنوع یا حرام نه دی. (۱) وهو الموفق

څه موده تیریدو نه پس د تجدید نکاح مسئله

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه آیا په کتابونو کښ دا مسئله موجوده ده، چه څه موده تیریدو نه پس تجدید نکاح کول پکار دی، بنده سره اوس دا فکر ملگري شوي دي، چه اوسه پورې ما دا کار نه دي کړي، لهذا د مسئلې وضاحت و فرمائی؟ بینوا توجروا

المستفتی: امان الله

الجواب: تجدید نکاح څه ضروری کار نه دي، البته مستحب دي.

کما فی ردالمحتار ۱: ۳۹ والاحتياط ان یجدد الجاهل ايمانه کل يوم ویجدد نکاح امرء ته عند شاهدین فی کل شهر مرة او مرتین (۲). وهو الموفق

(۱) یدل علیه ما فی الدر المختار: ولذا استحسنوا التجليد عند الزفاف.

(الدر المختار علی هامش ردالمحتار ۲: ۳۲۵ باب الولی)

(۲) (ردالمحتار هامش الدر المختار ۱: ۳۲ قبل مطلب فی فرض الکفاية وفرض العین)

.....

هره میاشت تجدید نکاح او په عام سړي باندې د تجدید کولو حکم

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه د دوو گواهانو په موجودگي کښ يو عام سړي د تجدید نکاح دپاره په خاوند او ښځې ایجاب او قبول کوی، آیا دا صحیح ده، او په شریعت کښ څو ورځې پس د تجدید نکاح گنجائش دي؟ بینوا توجروا

المستفتی: صالح مسعود اسلام آباد سکیتريت ۱۹ رمضان ۱۴۰۹ هـ

الجواب: دا تجدید صحیح او د شریعت مطابق دي، او تجدید نکاح هره میاشت یا نیمه میاشت پس جائز ده.

کما فی ردالمحتار ۱: ۳۹ ویجدد نکاح امرء ته عند شاهدین فی کل شهر مرة او

مرتین اذا لخطا وان لم یصدر من الرجل فهو من النساء کثیر (۱). وهو الموفق

د معشوقې سره واده نه کیدلو په وجه په آخرت کښ د ملاویدو دعا کول

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه يو سړي د تره لور سره محبت کوی، او هغه دده معشوقه ده، لیکن د کوششونو باوجود نکاح ونشو، اوس که زید دا دعا کوی، چه په آخرت کښ ماته دا د تره لور ملاؤ شی، نو ددې دعا په غوختلو هغه گناهگار دي او که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: عبد الرحمن نوشهره ۲۹/۱۲/۱۹۸۵

الجواب: دا سوال نه مطلوب شرعی دي او نه ممنوع شرعی دي، د مسلمان دپاره بالکل دا مناسب نه ده، چه د حالت نزع، عذاب قبر، عذاب حشر او عذاب

جهنم نه غافله شی، او د نفس د خواهاشاتو آرزو مند شی (۲). وهو الموفق

(۱) (ردالمحتار هامش الدر المختار ۱: ۳۲ قبل مطلب فی فرض الکفاية وفرض العین)

(۲) قال لله تبارک وتعالی: من کان یرید حرث الآخرة نذله فی حرثه ومن کان یرید

حرث الدنيا نؤته منها وماله فی الآخرة من نصيب.

(سورة الشوری آیت: ۲۰ پاره: ۲۵)

د حضرت آدم علیہ السلام او حضرت حواء د نکاح مهر او د گواہانو تحقیق

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه د حضرت آدم علیہ السلام نکاح په کوم ځايي کښ چا کړې وه. او گواهان څوک جوړ شوې وو، او مهر څه مقرر شوې وو؟ بينوا توجروا

المستفتی: فريق الله صالح

الجواب: (۱) ددې متعلق په وحی (قران و حدیث) کښ تفصیل نه ملاویرې، او په ظاهر کښ دا معلومیرې چه آدم علیہ السلام ته د وحی په ذریعه د استمتاع (فائده اخستلو) اجازت ملاؤ شوې وو. لکه څنگه چه مونږ ته د گواهانو په مخامخ ایجاب و قبول کولو سره اجازت ملاویرې.

(۲) د مهر متعلق په بعضو روایاتو کښ راغلې دی، چه په نبی کریم صلی الله علیه و آله باندې درود شریف لیږل حق مهر مقرر کړې شوې وو، کما فی الصاوی (۱) وغیره (۲) فلیراجع. وهو الموفق

(۱) قال العلامة الفقير احمد الصاوي المالكي: وقد خلقت بعد دخول الجنة نام فلما استيقظ وجدها فاراد ان يمد يده اليها فقالت له الملائكة مه يا آدم حتى تؤدي مهرها، فقال وما مهرها فقالوا ثلاث صلوات او عشرون صلاة على سيدنا محمد ﷺ ولا يقال ان شرط الصداق عود منفعة للزوجة لاننا نقول ليس المقصود منه حقيقة المهر وانما هو ليظهر قدر محمد لآدم من اول قدم اذ لولاه ما تمتع بزوجة فهو الواسطة لكل واسطة حتى آدم.

(حاشية الصاوي على تفسير الجلالين ۱: ۲۲ تحت الآية اسكن انت وزوجك الجنة)

(۲) قال الشيخ محمد ابن احمد بن اياس الحنفی: فلما نزل آدم عن المنبر جلس بين الملائكة فلقى الله عليه النوم لان فيه راحة للبدن فلما نام رأى حواء في منامه قبل ان تخلق فمال اليها حين نظرها ثم اخرجها من ضلعه الايسر فخلقت منه حمىء على هيئته وان الله خلقها واعطاها حسن الف حورية فكانت احسن النساء اللاتي من بناتها الى يوم القيامة وكان لها سبع مائة صغيرة من الشعر فكانت على طول..... (بقية حاشية به راروانه صفحه)

(بقية حاشية) آدم والبسها الله من الجنة الحلى والحلل فكانت تشرق اشراقا ابهى من الشمس فانتبه آدم من منامه فوجدها بجانبه فاعجبته والقى الشهوة في آدم فهم بها فقبل له

لا تفعل حتى تؤدي صداقها فقال وما صداقها قال نهيتك عن شجرة الحنطة فلا تأكل منها

فهو صداقها وقيل ان الله قال اعطها صداقا، قال وما صداقها قال الصلواة على نبى وحبيبي

محمد، فقال آدم يارب وما يكون محمد، قال انه من اولادك وهو آخر الانبياء ولولاه ما

خلقت خلقا..... ثم زوج الله تعالى آدم بحواء وكان ذلك يوم الجمعة بعد الزوال ولهذا سن

عقد التزوج في يوم الجمعة الخ.

(بدائع الزهور في وقائع الدهور ۳۵، ۳۶ ذكر قصة آدم عليه السلام)

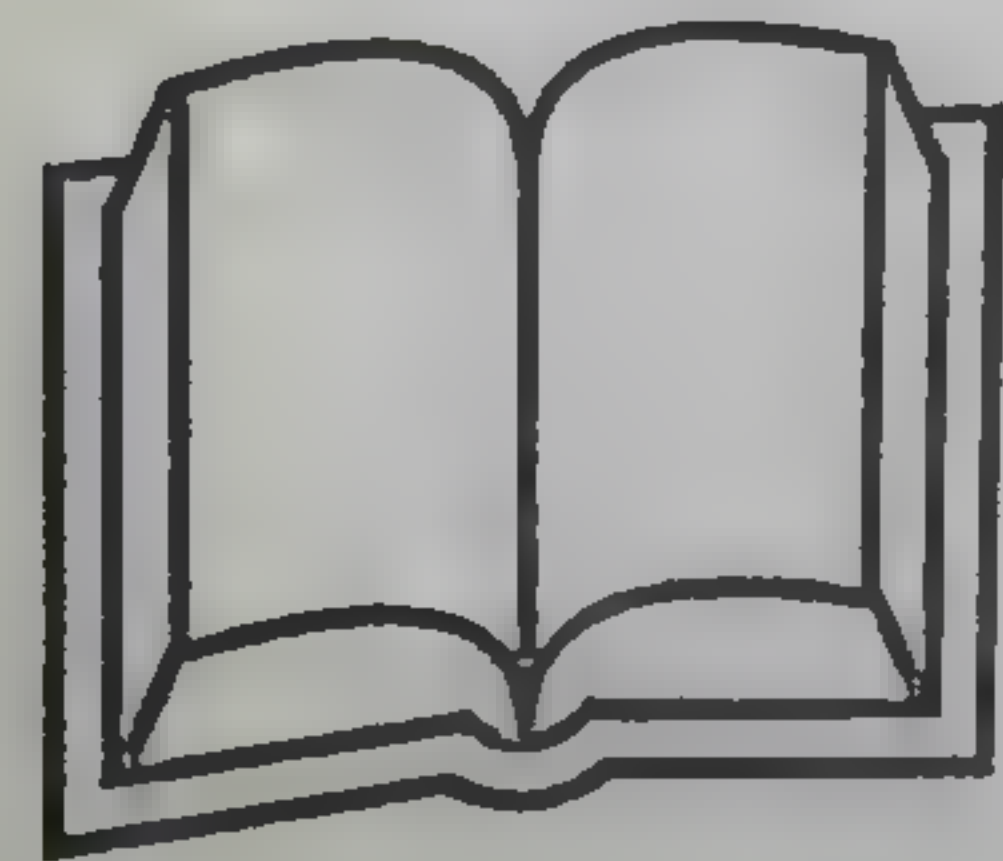

فتاویٰ دیوبند پاکستان المعروفہ

فتاویٰ فریدیہ خلورم جلد

باب ما يجوز

تزوجها وما لا يجوز

.....

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

..... قال الله تعالى:.....

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ
وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ
وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُم مِّنَ
الرَّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَائِبُكُمُ اللَّاتِي فِي
حُجُورِكُمْ مِّنْ نِّسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُم بِهِنَّ
فَإِنْ لَّمْ تَكُونُوا دَخَلْتُم بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ
عَلَيْكُمْ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ
أَصْلَابِكُمْ وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا
مَا قَدْ سَلَفَ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ۝

..... [النساء: ۲۳] .....

باب ما يجوز تزويجها

وما لا يجوز (المحرمات)

قانونی پابندی باوجود ہر سہی تہ د خلورو بنحو اجازت شتہ

سوال: خہ فرمائی علماء دین دے مسئلے بارہ کنس چہ یو سہی تقریباً اتہ کالہ مخکنس وادہ کپے دے، او اولاد ئے ہم موجود دے، اوس ہغہ سہی دویم وادہ کپے دے، اگر چہ د شریعت مطابق درست او صحیح دے، لیکن د حکومتی قانون مطابق ناجائز دے، او ہغہ سہی د حکومت د قانون خلاف ورزی کپے دے، او د حکومت نہ ئے ہم اجازت اخستلے نہ دے، او نہ ئے د خیلے بنحی نہ اجازت اخستلے دے، آیا دا دویمہ نکاح جائز دے؟ بینوا توجروا المستفتی: مفقودالعنوان

الجواب: د ہر سہی دپارہ پہ شریعت کنس د خلور بنحو کولو اجازت دے (۱)، کہ اولہ بنحہ اجازت ورکوی او کہ نہ، کہ حکومت اجازت ورکوی او کہ نہ، پہ شرط ددے چہ ددے بلی حق تہ تباه کوی، قال اللہ تعالیٰ: فانکحوا ما طاب لکم من النساء مثنی وثلاث ورباع فان خفتم الا تعدلوا فواحدة (الآیة) (۲) وهو الموفق

﴿۱﴾ وفي الهندية: لا يحل للرجل ان يجمع بين اكثر من اربع نسوة كذا في محيط السرخسی. (فتاویٰ عالمگیریہ ۲۷۷: ۱ المحرمات بالجمع)

وقال العلامة الحصكفی: وصح نکاح اربع من الحرائر والاماء فقط للحر لا اكثر. (الدر المختار علی هامش رد المحتار ۳۱۶: ۲ قبیل مطلب لو زوج المولی امته)

﴿۲﴾ قال جلال الدین السيوطی: (فانکحوا) تزوجوا ..... (بقیہ حاشیہ پہ راروانہ صفحہ)

اولہ نکاح پہ شرعی رجسٹر کنس نہ درج کیدلو

باوجود بل خانی کنس نکاح حرامہ دہ

سوال: خہ فرمائی علماء دین دے مسئلے بارہ کنس چہ یو سہی دعائلی قوانینو نہ مخکنس وادہ کپے وو، لیکن د نکاح د رجسٹرار پہ رجسٹر کنس نکاح نہ وہ، اوس بل سہی دے بنحی لہ و تبتتولہ او خیلہ ئے ورسرہ نکاح وکپہ، او د نکاح د رجسٹرار پہ رجسٹر کنس ئے درج کپہ، اولنی خاوند د بنحی او سہی خلاف پہ عدالت کنس مقدمہ و اچولہ، عدالت سرہ ددے نہ چہ مولوی صاحب ہم شہادت ورکپو چہ دا نکاح ما ترلے دے، لیکن عدالت د بنحی بیان او رجسٹر تہ ترجیح ورکپہ، او د مقدمے فیصلہ ئے د بل سہی پہ حق کنس وکپہ، آیا شرعاً دا نکاح صحیح دے؟ کہ صحیح نہ وی، نو آیا دا دویم سہی واجب القتل دے؟ دا بنحہ او پہ دے نکاح کنس امداد کونکی وغیرہ واجب القتل دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد شفیع کیولری لاہور ۱۲/۴/۱۹۲۹

الجواب: شرعی لحاظ سرہ د منکوحی دویمہ نکاح حرامہ دے، قال اللہ تعالیٰ: والمحصنات من النساء (الآیة) (۱). اودا ٲول پہ ٲولہ واجب التعزیر دی، دعوامو دپارہ ضروری دے چہ دوی سرہ تعلقات ختم کپے، او د حاکم دپارہ ضروری دے، چہ دوی تہ مناسب سزا ورکپے،

وفي الهندية (۲: ۱۸۷) وينقسم الى ما هو حق الله وحق العبد والاول يجب على الامام

(بقیہ حاشیہ) (ما) بمعنى من (طاب لکم من النساء مثنی وثلاث ورباع) ای اثنین اثنین وثلاثا ثلاثا واربعاً واربعا ولا تزيدوا علی ذلك (فان خفتم ان لاتعدلوا) فيهن بالنفقة والقسم (لواحدة) انکحوها (او) اقتصروا علی (ما ملکت ایمانکم) من الاماء اذ ليس لهن من الحقوق ما للزوجات (ذلك) ای نکاح الاربع فقط او الواحدة او التسری (اذنی الا تعولوا) تجوروا. (التفسیر الجلالین ۷: ۷۷ سورة النساء آیت ۳ پارہ: ۳)

﴿۱﴾ (سورة النساء پارہ: ۵ آیت: ۲۳)

ولا يحل له تركه..... قالوا لكل مسلم اقامة التعزير حال مباشرة المعصية واما بعد
المباشرة فليس ذلك لغير الحاكم ﴿١﴾ وقال رسول الله ﷺ من رءى منكماً منكراً
فليغيره بيده (الحديث) ﴿٢﴾. وهو الموفق

د حمل حمل سره نکاح. شرعی نکاح نہ ده

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه شپږ کسان يو ځائي ناست
وو، پنځو کسانو زید ته د چائي څکولو ووتل، زید ووتل چه چائي خو څه
معامله ټاکلو نه پس څکولې کيږي، په خبرو خبرو کښ زید ووتل چه د طالب
واده شوې دې، کيدې شي چه ښځه ئې حامله وي، طالب ووتل چه آو حامله
ده، زید ووتل چه زما ښځه هم حامله ده، نو سودا به داوي، چه که ديو جينی
او دبل هلک پيدا شو، نو دا جينی به ددې هلک منکوحه وي، طالب هم
منظوري ورکړه، او آو ئې وکړل، دهغې نه پس زید مجلس والو باندې چائي
وڅکوله، اود دعا سره مجلس ختم شو، اوس د الله تعالی کول داسی وو، چه
زید ته ئې هلک او طالب ته ئې جينی ورکړه، زید څه موده پس د يو عالم ته
تپوس وکړو، هغه ووتل چه نکاح شوې ده، لیکن طالب په توبه واپروله،
ددې نکاح څه حکم دې؟ بینوا توجروا

المستفتی: قاسم نائب قاصد ماتونگی لکی مروت ۲۴ جمادی الاول ۱۴۰۲ هـ
الجواب: چونکه محل د نکاح ښځه ده ﴿١﴾. کما فی ردالمحتار ۳۵۶: ۲ ﴿٢﴾ او
﴿١﴾ (فتاویٰ عالمگیریه ۱۶۷: ۲ فصل فی التعزیر)

﴿٢﴾ (رواه مسلم، مشکوٰۃ المصابیح ۳۳۶: ۲ باب الامر بالمعروف)

﴿٣﴾ وفی الهندیة: (ومن شروطها) المحل القابل وهي المرأة التي احلها الشرع بالنکاح
كذا فی النهاية. (فتاویٰ عالمگیریه ۲۶۷: ۱ کتاب النکاح)

﴿٤﴾ قال العلامة الشامي: (قوله من امرأة) والمراد بها..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

اضافت الى المستقبل نامنظور او كالعدم دي، كما في شرح التتوير على
هامش ردالمختار ۲۳۴: ۴ ﴿١﴾. پس دا وعده شرعی نکاح نشی کيدې، وقد
كان من امر الجاهلية ومضى. وهو الموفق

د يوي ښځې د پيرې سرې سره د نکاح مسئله

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ که يوه ښځه دا دعوی
وکړي، چه ما پيرې سره نکاح کړې ده، آیا شرعا دا جائز ده؟ بینوا توجروا
المستفتی: سيد رزاق کوهاله مری

الجواب: فقهاؤ د انسان دپاره د پيرې سره نکاح ناجائز گنلې ده، په دې سره
د زنا دروازه پرانستې شي. والتفصيل في ردالمختار فليراجع ﴿٢﴾. وهو الموفق

د مخطوبة الاب سره د نکاح حکم:

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه يو سرې يوي ښځې ته د
(بقیه حاشیه) المحققة انوثتها بقريئة الاحتراز عن الخثى..... والاولى ان يقال ان محلته انثى
محققة من بنات آدم ليست من المحرمات الخ.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ۲: ۲۸۱ کتاب النکاح)

﴿١﴾ قال العلامة الحصكفي: ولا اضافته الى المستقبل كتزوجتك غدا او بعد غد لم
يصح. (الدرالمختار على هامش ردالمختار ۳۲۰: ۲ قبيل باب الولي)

﴿٢﴾ قال العلامة ابن عابدين: في الاشباه عن السراجية لا تجوز المناكحة بين بني آدم
والجن وانسان الماء لاختلاف الجنس ومفاد المفاعلة انه لا يجوز للجن ان يتزوج انسية
ايضا..... الاصح انه لا يصح نکاح آدمي جنية كعكسه لاختلاف الجنس فكانوا كبقية
الحيوانات. (ردالمحتار هامش الدرالمختار ۲: ۲۸۲ کتاب النکاح)

نکاح پیغام ورکرو، لیکن نکاح شوې نه وه، اوس ددې سرې په وفات کیدلو سره ددې سرې ځوی دهغې بنځې سره نکاح کولې شی؟ بینوا توجروا

المستفتی: نامعلوم..... ۲۵/۵/۱۹۸۵

الجواب: که باقاعده ایجاب او قبول شوې نه وی، نو د اعراض یا وفات نه پس ځوی دهغې سره نکاح کولې شی.

لان العقد يتم حقيقة بالايجاب والقبول لا الخطبة ﴿١﴾ ويدل عليه ما في الهندية ٢٨٥: ١ وثبت حرمة المصاهرة بالنكاح الصحيح دون الفاسد فلو تزوجها نكاحا فاسدا لا تحرم عليه امها بمجرد العقد بل بالوطء ﴿٢﴾. وهو الموفق

د مقتول بنځې سره د قاتل نکاح جائز ده

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه زید یو سرې لره ددې وجه نه وژنی چه دهغه بنځې سره نکاح وکړی، آیا دا نکاح جائز ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد خورشید گندهیری، نوبنار

الجواب: قتل ډیر لوڼي ظلم او گناه ده، لیکن په دې سره د نکاح حراموالي نه راځی، البته د میراث نه محرومه کیدل راځی ﴿٣﴾، دا قسمه واقعه د هابیل او قابیل متعلق نقل ده ﴿٤﴾. وهو الموفق

﴿١﴾ قال العلامة ابن نجيم: وينعقد النكاح اي ذلك العقد الخاص ينعقد بالايجاب والقبول حتى يتم حقيقة في الوجود. (البحر الرائق ٣: ٨١ كتاب النكاح)

﴿٢﴾ (فتاوى عالمگیریه ١: ٢٤٢ القسم الثاني المحرمات بالصهرية)

﴿٣﴾ وفي الهندية: القاتل بغير حق لا يرث من المقتول شيئا عندنا سواء قتله عمدا او خطأ.

(فتاوى عالمگیریه ٢: ٣٥٢ الباب الخامس في الموانع)

﴿٤﴾ قال العلامة عماد الدين ابن كثير: كان لا يولد..... (بقية حاشیه په راروانه صفحه)

د شاگرد د پاره د پیر یا استاد بنځه یا خور جائز ده

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه د پیر یا استاد بنځه یا خور شاگرد یا میرید د پاره په نکاح کښ راوستل جائز دی که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد ولی الله ۱۰/۲/۱۹۷۳

الجواب: اجماعا جائز او حلال ده. ﴿١﴾ وهو الموفق

وکیل لره د مؤکلي د لور سره نکاح جائز ده

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه وکیل لره د خپلې مؤکلي د لور سره نکاح جائز ده او که نه؟ او زموږ په معاشره کښ عموما دې لره نا جائز گنرلې شی. د شریعت مطابق څه حکم دي؟ بینوا توجروا

المستفتی: شفیع الله مغلیپوره لاهور ۱۲ ذی قعده ۱۳۰۹ هـ

(بقیه حاشیه) لآدم مولود الاولد معه جارية فكان يزوج غلام هذا البطن جارية هذا البطن الآخر

ويزوج جارية هذا البطن غلام هذا البطن الآخر، حتى ولد له ابنا يقال لهما: هابيل وقابيل

وكان قابيل صاحب زرع وكان هابيل صاحب ضرع وكان قابيل اكبرهما وكان له اخت

احسن من اخت هابيل، وان هابيل طلب ان ينكح اخت قابيل فابى عليه، وقال هي اختي ولدت

معى وهى احسن من اختك وانا احق ان اتزوج بها فامر به ابوه ان يزوجه هابيل فابى وانهما

قربا قربانا الى الله عز وجل ايهما احق بالجارية..... فلما انطلق آدم قربا قربانا، وكان قابيل يفخر

عليه، فقال: انا احق بها منك هي اختي وانا اكبر منك وانا وصى والدى..... فاكلت قربان

هابيل وترك قربان قابيل فغضب وقال: لاقتلك حتى لا تنكح اختي فقال هابيل انما يتقبل

الله من المتقين. رواه ابن جرير. (تفسير ابن كثير ٢: ٥٩ سورة المائدة آيت: ٢٤)

﴿١﴾ قال الله تبارك وتعالى: واحل لكم ما وراء ذلكم. (سورة النساء آيت: ٢٣ پاره: ٥)

الجواب: د وکیل د خپلې مؤکلې د لور سره نکاح جائز ده، دا دهغه د محرماتو نه نه ده، او عدم جواز صرف محرماتو پورې خاص دي، کما فی کتب الفقه (۱). وهو الموفق

د دیني ورور سره نکاح او په مهر کښ د شریک کیدلو مسئله

سوال: څه فرمائي علماء دین دي مسئلې باره کښ چه دیني ورور (په خولې وئیلې شوې ورور) سره نکاح جائز ده او که نه؟ او دا ورور په مهر کښ حصه دار دي او که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد عازف ژوب ملیشا بلوچستان

الجواب: وکیل د نکاح، که هغه ته د نکاح پلار وئیلې شی، او که ورور، دغه شان دیني ورور نه د ټول مهر حقدار دي، او نه د بعضي مهر حقدار دي، او نه دهغه سره نکاح حرامه ده، او نه دهغه مخکښ بي پرده کیدل جائز دی، ونظيره کالمتبني (۲). وهو الموفق

﴿۱﴾ قال الامام اكمل الدين البابر تي: (بيان المحرمات) لما كانت من بنات آدم من اخرجها الله عن محليه النكاح بالنسبة الى بعض بني آدم احتاج الى ذكرها في فصل على حلة واسباب حرمتهم تنوع الى تسعة انواع القرابة والمصاهرة والرضاع والجمع وتقديم الحرية على الامة وقيام حق الغير من نكاح او عدة والشرك وملک اليمين والطلاقات الثلاث وكل ذلك مذكور في الكتاب.

(شرح العناية على هامش فتح القدير ۳: ۱۱۷ فصل في بيان المحرمات)

﴿۲﴾ قال الله تعالى: وما جعل ازواجكم التي تظهرون منهن امهتكم وما جعل ادعيائكم ابنائكم، ذلكم قولكم بافواهمك والله يقول الحق وهو يهدي السبيل، ادعوهم لابائهم هو اقسط عند الله فان لم تعلموا ابائهم فاخوانكم في الدين ومواليكم. (سورة الاحزاب پاره: ۲۱ آيت: ۵، ۴)

پردي سرې د نکاح وکیل جوړیدلو سره ورور نه جوړیدي

سوال: څه فرمائي علماء دین دي مسئلې باره کښ چه د واده په وخت کښ چرته لرې رشته دار لره د نکاح دپاره وکیل جوړولودپاره ورور جوړولې شی، ددي نه پس هغه ددي خور سره رابطه ساتي، ددي څه حکم دي؟ بینوا توجروا المستفتی: نعیم الرحمن ارباب رود پيښور. ۲ شعبان ۱۴۰۱ هـ

الجواب: دا سرې که دهغه ښځې د محارمو نه نه وی، نو د نکاح وکیل جوړیدلو سره ورور نه جوړیدي، دا پردي وی، دده نه پرده کول ضروري دی، دا د ضررونو او خرابو نه ډک پو جاهلانه رسم دي (۱). وهو الموفق

دیني ورور خور جوړیدل شیطاني مکر

دي او په دواړو کښ نکاح جائز ده

سوال: څه فرمائي علماء دین دي مسئلې باره کښ چه ما يوې ښځې ته دیني خور وئیلې دی، آیا زه دهغې سره نکاح کولې شم؟ بینوا توجروا المستفتی: شبیر حسین کوهان

الجواب: دا ښځه نه ستا خور ده، او نه دهغې سره د خور شان رویه جائز ده، دا یو شیطاني مکر دي، چه په ناجائز تعلقاتو باندې پردي اچولودپاره استعمالولې شی، بهر حال د داسې ښځې دي دیني ورور سره نکاح بالکل جائز ده. وهو الموفق

﴿۱﴾ قال عبد الله النسفی: (ذلکم قولکم بافواهمکم) ای ان قولکم للزوجة هي ام وللدعي هو ابن قول تقولونه بالسنتکم لا حقيقة له اذا الابن يكون بالولادة وكذا الام (والله يقول الحق) ای ما حق ظاهره وباطنه.

(التفسير النسفی ۲: ۳۳۳ سورة الاحزاب پاره: ۲۱ آيت: ۵)

د انشورنس کاروبار کونکی د لور سره رسته کولو کسې هیڅ گناه نشته

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کس چه يو سړې د يو معتبر دينداره سړې په مخکېښ دا الفاظ وويل چه مولانا صاحب ما د يو کال سوچ او فکر نه پس د انشورنس کاروبار شروع کړې دې، او زه دې لره عبادت گنړلو سره کوم، کوم سړې چه د الله تعالى حرام شوې لره حلال وگنړي، او صرف گنړي ئې نه، بلکه عملاً دهغې کاروبار هم کوي، د داسې سړې لور سره رسته کول جائز دي او که نه؟

المستفتی: بشير احمد جامعه اشرفيه سرگودها. ۱۲/۷/۱۹۷۴

الجواب: په ظاهر کسې د لور دا عقیده کيدل معلوم نه دي، لهذا په دې رسته کس به هيڅ گناه نه وي (۱). وهو الموفق

که د تبتولي شوې بنځې نکاح نه منلې شوې وي.

او نه دلائل وي. نو بل ځاني کس نکاح جائز ده

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کس چه يو سړې يوه جينې وټبتوله، چه دهغې رپورټ د اسلام آباد په تهاڼه کس ليکلې شوې دې، د ډير کوشش نه پس مونږ دغه جينې وټموندله، د جينې اقرار دادې، چه دغې سړې نکاح نه ده کړې، د ملزم رسته دار هم دا اقرار کوي، او ملزم خپله پټ دې، آيا مونږ ددې جينې نکاح بل ځاني کس کولې شو؟ بينوا توجروا

المستفتی: محمد اصبر کوهستانی اسلام آباد. ۹/۸/۱۹۷۸

الجواب: که تبتونکی سره باقاعده نکاح کول (۲) نه مسلمه وي، اونه مبرهنه،

(۱) قال العلامة الحصکفی: وفي شرح الوهبانية للشرنبلالی ما يكون كفرا اتفاقا يبطل العمل والنكاح.

(الدرا المختار على هامش ردالمحتار ۳: ۲۸۸ باب المرتد)

(۲) قال العلامة الحصکفی: النكاح هو عقد يفيد ملك... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

نو ددې تبتولي شوې بنځې بل ځاني کس نکاح جائز ده (۱). وهو الموفق

د نابالغ ليور سره نکاح نه پس بل ځاني کس نکاح باطله ده

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کس چه يوه کنده بنځه د عدت تيرولونه پس د خاوند مرحوم کشر ورور سره نکاح وکړي، چه هغه وخت کس نابالغه وي، او بنځه په خپله مرضي سره مهر مقرر کړي، او وکیل هم مقرر کړي، د نکاح په وخت دوه گواهان هم موجود وي، د جمات امام ته د خپلې رضا سره د عقد کولو ليکل هم ورکړي، بيا شپږ مياشتې پس د والدينو په وينا دهغه کور ته لاړه شي، اوس والدين هغې لره بل ځاني کس ورکول غواړي، آيا دا نکاح په نکاح باندې جائز ده؟ بينوا توجروا

المستفتی: صوفي محمد اسماعيل سکواتر رود راولپنډي.

الجواب: که دا عقد د عدت تيريدونه پس (يعني د وضع حمل يا خلور مياشتې او لس ورځې تيريدو نه پس) شوې وي (۲)، او د هلک د طرف نه څه وکیل يا ولي موجود وو، او دهغه په ذريعه ايجاب او قبول شوې وي (۳)، نو ددې کنده بل ځاني نکاح باطل او کالعدم دي، قال الله تعالى: واخصمت من ....

(بقية حاشيه) المتعة اى حل استمتاع الرجل من امرأة لم يمنع من نكاحها مانع شرعى فخرج الذكر..... والمجرام.

(الدرا المختار على هامش ردالمحتار ۲: ۲۸۱ كتاب النكاح)

(۱) وفي الهنديه: لا يجوز للرجل ان يتزوج زوجة غيره وكذلك المعتدة.

(فتاوى عالمگيريه ۱: ۲۸۰ القسم السادس المحرمات التى يتعلق بها حق الغير)

(۲) وفي الهنديه: لا يجوز للرجل ان يتزوج زوجة غيره وكذلك المعتدة سواء كانت العدة عن طلاق او وفاة او دخول فى نكاح فاسد الخ.

(فتاوى عالمگيريه ۱: ۲۸۰ القسم السادس المحرمات التى يتعلق بها حق الغير)

(۳) وفي الهنديه: واما شروطه فمنها العقل والبلوغ..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

من النساء (۱) وصرح به جميع ارباب الفتاوى (۲). وهو الموفق

د ميرنزي خواښي سره نکاح جائز ده

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه د يو سړي څوم د (خواښي نه علاوه) ددې سړي بلې ښځې سره نکاح کولې شي؟ بينوا توجروا
المستفتي: محمد خان نونبار ۴ صفر ۱۴۰۵ هـ

الجواب: داد محرماتونه نه ده، (ماخوذ از (شامي ۲: ۳۹۱، ۳۹۰) (۳) وهو الموفق

د ځوی د ښځې د ښواښي د دويم خاوند سره نکاح کول

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه ديوي ښځې د اول خاوند نه يو ځوی وو، هغې ښځې دويم واده وکړو، ځوی ئې هم واده وکړو او مړ شو، (بقية حاشيه) والحرية في العاقد الا ان الاول شرط الانعقاد فلا ينعقد نکاح المجنون والصبي

الذي لا يعقل والاخير ان شرط النفاذ فان نکاح الصبي العاقل يتوقف نفاذه على اجازة وليه.

(فتاوى عالمگیری ۱: ۲۶۷ کتاب النکاح الباب الاول)

﴿۱﴾ (سورة النساء آيت: ۲۳ پاره: ۵)

﴿۲﴾ قال العلامة ابن نجيم: وانتفاء محلیة المرأة للنکاح شرعا باسباب تسعة..... السادس المحرمة لحق الغير کمکوحه الغير ومعتدته الخ.

(البحر الرائق ۳: ۹۲ فصل في المحرمات)

﴿۳﴾ قال العلامة الحصكفي: فجاز الجمع بين امرأة و بنت زوجها او امرأة ابنتها او امة ثم سيدتها لانه لو فرضت المرأة او امرأة الابن او السيدة ذکرا لم يحرم بخلاف عکسه.

(الدر المختار على هامش رد المحتار ۲: ۳۰۹ فصل في المحرمات)

.....

اوس د ځوی ښځې ئې ددې ښځې د دويم خاوند سره نکاح وکړه، آيا د ښځه يعنی ده لک مور او ده لک ښځه په يوه نکاح کښ جمع کيدې شي؟
بينوا توجروا

المستفتي: حافظ نیک محمد هائي سکول شيخان پيښور ۲ ربيع الاول ۱۴۰۱ هـ
الجواب: دا جمع جائز ده.

كما في شرح التنوير ۲: ۳۹۱ على هامش رد المحتار: فجاز الجمع بين امرأة و بنت زوجها او امرأة ابنتها ﴿۱﴾. وهو الموفق

ماما د خوري طلاقه کړې شوې ښځې سره نکاح کولې شي

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه زید خپلې منکوحې زبيدې ته طلاق ورکړو، او د زبيدې د زید نه يوه جينۍ هم ده، عدت پوره کيدو نه پس د زید حقيقي ماما د زبيدې سره نکاح کول غواړي، آيا دا جائز ده؟ بينوا توجروا

المستفتي: سيد حيات شاه کريمی الله ستریز ستييل ورکس نوشهره

الجواب: د زید د ماما دپاره د زید طلاقه کړې شوې ښځې سره نکاح جائز ده، قال الله تعالى واحل لكم ما وراء ذالکم. (الآية) (۲) وهو الموفق

د زید د علای (پلار شريک) خور نکاح د زید ماما سره صحيح ده

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه د زید علای خور فاطمه ده، يعنی د پلار نه ده، او د مور نه ئې نه ده، دهغې نکاح د زید خپل ماما بکر سره صحيح ده او که نه؟ بينوا توجروا

المستفتي: حاجي فضل غفار خير بوت هاؤس مينگوره سوات

﴿۱﴾ (الدر المختار على هامش رد المحتار ۲: ۳۰۹ فصل في المحرمات)

﴿۲﴾ په دې کښې د حرمت هيڅ وجه نشته.

قال لله تعالى: واحل لكم..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

الجواب: یہ دے صورت کیں د بکر نکاح د فاطمی سرہ صحیح دہ (۱)
وهو الموفق

د چاچی او مامی سرہ نکاح جائز دہ

سوال: خہ فرمائی علماء دین دے مسئلے بارہ کیں چہ وراۃ د خیل ترہ مرحوم
بنیٰ سرہ او خوری د خیل ماما مرحوم بنیٰ سرہ نکاح کولی شی او کہ نہ؟
بینوا توجروا

المستفتی: منتظر شاہ پاک جرمن فارم ملتان ۱۷/۴/۱۹۷۲

الجواب: د ترہ او ماما بنیٰ سرہ نکاح جائز دہ.

لعموم وروء النهی عنه فی القرآن والحديث وكتب الفقہ (۲) وقال اللہ تعالیٰ: احل
لکم ما وراء ذلکم (۳) ويدل علیہ مفهوم الدر المختار وزوجة اصلہ و فرعه
مطلقاً (۲) فالہم. وهو الموفق

(بقیہ حاشیہ) ما وراء ذلکم ای سوی ما حرم علیکم من النساء.

(تفسیر جلالین ۱: ۸۲ بارہ: ۵ آیت: ۲۳)

(۱) یہ دے کنبی د حرمت ہیخ وجہ نشستہ.

لقولہ تعالیٰ: واحل لکم ما وراء ذلکم (بارہ: ۵ آیت: ۲۳)

(۲) قال العلامة الکاسانی: فالمحرمات بالقراۃ سبع فرق الامہات والبنات والاخوات،
والعمات، والخالات، وبنات الاخ وبنات الاخت..... ثم اخبر سبحانه وتعالیٰ انه احل ما وراء
ذلک بقولہ (واحل لکم ما وراء ذلکم) وبنات الاعمام والعمات والاخوال والخالات لم
یدکر فی المحرمات لکن مما وراء ذلک لکن محلات، وكذا عمومات النکاح لا
توجب الفصل ثم خص عنها المحرمات المذكورات فی آية التحريم لبقی غیر من تحت

العموم الخ. (البدائع الصنائع ۲: ۵۲۹، ۵۳۱ کتاب النکاح المحرمات بالقراۃ)

(۳) (سورة النساء بارہ: ۵ آیت: ۲۳)

(۲) (الدر المختار علی هامش رد المحتار ۲: ۳۰۲ فصل فی المحرمات)

د میرنزی مور لور سرہ د نکاح حکم

سوال: خہ فرمائی علماء دین دے مسئلے بارہ کیں چہ دیو سرے دوه بنیٰ دی،
دیوے نہ ہلک پیدا شوے وو، اوس دا سرے وفات شو، او دویمے بنیٰ نی
بل خانی نکاح وکرہ، او دھغی نہ یوہ جینی پیدا شود، آیا ددی ہلک او
جینی یہ مینخ کیں نکاح جائز دہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: مفقود العنوان ۲۲/۵/۱۹۷۲

الجواب: ددی ہلک دیارہ د میرنزی مور ہغہ اولاد سرہ چہ ددہ د پلار نہ نہ
وی، نکاح جائز دہ. لقولہ تعالیٰ: واحل لکم ما وراء ذالکم (۱) وفی در مختار:
واما بنت زوجة ابيه او ابنه فحلال (۲: ۳۸۳) وهو الموفق

د خوی د بنیٰ خور سرہ نکاح کول

سوال: خہ فرمائی علماء دین دے مسئلے بارہ کیں چہ د زید پلار پرلہ پسے
خلور بنیٰ وکرے، د زید د پلار د اولیٰ بنیٰ یوہ خور وہ، چہ دھغی نکاح
بل خانی کیں شوے وہ، او دھغی نہ یوہ ہلک بکر پیدا شوے دی، او د بکر دوه
لونرہ دی، د بکر د مشرے لور وادہ و شو، لیکن بیا طلاقہ شوہ، اوس ہغی
عدت پورہ کرے دی، اوس د بکر د کشرے لور نکاح د زید مشر خوی اظہر
سرہ شوے دہ، اوس زید خیلہ د بکر مشرے لور سرہ نکاح کول غواری. آیا
شرعا دا جائز دہ، چہ دوه خویندی یہ یو کور کیں یو د پلار سرہ او یو د خوی
سرہ وی؟ بینوا توجروا

المستفتی: عادل محمود قریشی ریاض سعودی عرب ۲۱ رمضان ۱۴۰۵ھ

(۱) (سورة النساء بارہ: ۵ آیت: ۲۳)

(۲) (الدر المختار علی هامش رد المحتار ۲: ۳۰۲ فصل فی المحرمات)

الجواب: هرکله چه د زید د خپل پلار د ښځې د لور سره نکاح جائز ده، لکه چه شرعی حکم هم دادې (۱)، نو دهغې لونړه به څنگه محرماتې وی، بهر حال زید ددې طلاقې کړې شوې سره نکاح کولې شی. قال الله تبارک و تعالی: واحل لكم ماوراء ذالکم (۲). وهو الموفق

د اخياض (يعنى مور شريكې) وريري سره نکاح حرامه ده

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه سکينې بې بې د الله وسايا سره واده وکړو، دهغې نه يو هلک غفران پيدا شو، دغفران نه بيا يوه جينۍ شگفته پيدا شوه، اوس الله وسايا وفات شو دهغه نه پس سکينه بې بې د الله دته سره واده وکړو، او دهغې خاوند نه ئې يو هلک مهربان پيدا شو، اوس د مهربان او شگفتې په مينځ کښ نکاح کيدې شی او که نه؟ بينوا توجروا

المستفتی: محمد نواز لغاري آئي دی او مردان ۹/۲/۱۹۷۲

الجواب: شگفته بې بې د مهربان وريره ده، لهذا ددې دواړو په مينځ کښ نکاح بالکل حرامه ده، قال الله تعالى وبنات الاخ (الاية) (۳) وفي در مختار حرم على المتزوج اصله وفروعه و بنت اخيه (۴) والمسئلة واضحة (۵) وهو الموفق

(۱) قال العلامة الحصکفی: واما بنت زوجة ابيه او ابنه فحلل.

(الدرا المختار على هامش ردالمحتار ۳۰۳: ۲ فصل في المحرمات)

(۲) سورة النساء پاره: ۵ آيت: (۲۳)

(۳) سورة النساء پاره: ۳ آيت: (۲۳)

(۴) الدر المختار على هامش ردالمحتار ۳۰۱: ۲ فصل في المحرمات

(۵) قال العلامة الكاساني: وتحرم عليه بنات الاخ وبنات الاخت بالنص وهو قوله تعالى (وبنات الاخ وبنات الاخت) وان سفلن بالاجماع.

(بدائع الصنائع ۵۳۰: ۲ المحرمات بالقراية)

د خوري ښځې سره د ماما نکاح جائز ده

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه د خوري ښځه د ماما دپاره جائز ده او که نه؟ بينوا توجروا

المستفتی: شیرزمين چارسده روډ پيښور ۱۴ جمادی الثاني ۱۴۰۲ هـ

الجواب: ټولو فتاووؤ زوجه اصل او زوجه فرع لره په محرماتو کښ شمار کړې دی (۱)، نه د ورور ښځه او نه د ماما ښځه (۲). وهو الموفق

د ميرنزي پلار ښځې او لور سره د نکاح مسئله

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه دوه رونړه عبد الله او شريف الله دی، عبد الله ديوي ښځې شريفې سره واده وکړو، او دهغې نه يو ځوی عابد پيدا شو، عبد الله مړ شو او شريفې سره شريف الله نکاح وکړه، شريفه هم مړه شوه، او شريف الله د زينب سره دويمه نکاح وکړه، چه دهغې نه عابده لور پيدا شوه، بيا شريف الله هم مړ شو، اوس د عابد نکاح د زينب يا عابدي سره کيدې شی او که نه؟ بينوا توجروا

المستفتی: حاکم گل مدرسه انجمن تعليم القران کوهات ۱۴ محرم ۱۴۰۳ هـ

الجواب: د تره ښځې او د تره لور سره نکاح جائز ده، دا دواړه په محارمو کښ

(۱) قال العلامة الحصکفی: وزوجة اصله وفرعه مطلقا ولو بعيدا الخ.

(الدرا المختار على هامش ردالمحتار ۳۰۲: ۲ فصل في المحرمات)

(۲) قال العلامة عبد الله بن مودود الموصلي: ان المحرمات بكتاب الله وسنة نبيه ﷺ

تسعة اقسام: بالقراية وبالصهرية..... فالمحرمات بالقراية سبعة انواع..... وما عداهن من

القرايات محللات بقوله تعالى واحل لكم ماوراء ذالکم (الاية).

(الاختيار لتعليل المختار ۱۱۲: ۲ فصل في المحرمات)

داخل نہ دی (۱). نکاح د والدی د ناکح د تره سره نکاح دی حلت ته ضرر رسونکی نه دی (۲). وهو الموفق

د بنخی په موجودگی کښ د بنخی د خور سره نکاح

باطله او د بنخی نکاح ته ضرر رسونکی نه ده

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه يو سړی د خپلې بنخی خور وټښتوله، نکاح ئې ورسره کړې ده او که نه؟ ددې شهادت فی الحال موجود نه دي، البته که شهادت وکړې شی، نو آیا د مشرې خور نکاح به باطله وي، او که د دویمې، که نکاح شوې نه وي، نو د مشرې خور په نکاح باندې د اثر غور زیدلو څه مسئله ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولوی عبدالحق امام مسجد نیلان مانسهره

الجواب: د بنخی خور سره نکاح کول باطل او کالعدم ده، (که بنخه طلاقه کړې شوې، یا مړه شوې نه وي) او د دې دویمې خور سره جماع کول حرام او زنا ده، البته په هر حال کښ ددې مشرې خور (بنخی) په نکاح او حلت باندې ددې

﴿۱﴾ قال العلامة الكاساني: وبنات الاعمام والعمات والاخوال والخالات لم يذکرن فی المحرمات فکن مما وراء ذلك فکن محلات، وكذا عمومات النکاح لا توجب الفصل، ثم خص عنها المحرمات المذكورات فی آية التحريم فبقي غیرهن تحت العموم وقد ورد نص خاص فی الباب. (البدائع الصنائع ۲: ۵۳۱ المحرمات بالقراءة)

﴿۲﴾ قال العلامة الحصکفی: واما بنت زوجة ابيه او ابنة فحلل.

(الدر المختار علی هامش ردالمحتار ۲: ۳۰۲ فصل فی المحرمات)

﴿۳﴾ قال العلامة الموصلي: ولايجوز الجمع بين الاختين نکاحاً..... لقوله تعالى وان تجموا بين الاختين الا ما قد سلف، وقال عليه السلام: من كان يؤمن بالله واليوم الآخر فلا يجمعن ماءه فی رحم اختين..... ولو تزوج اختين فی عقدتين ولا يدرى ايتهم اولی فرق بينه وبينهما لان نکاح احدهما باطل یقین الخ.

(الاختیار لتعلیل المختار ۲: ۱۱۳ فصل فی المحرمات)

دویمې نکاح یا جماع هیڅ اثر نه غور زیږي

یدل علی الاول ما فی الهندية (۱: ۲۹۵) وان تزوجهما فی عقدتين فنکاح الاخيرة فاسد ﴿۱﴾ وفی شرح التنویر علی هامش ردالمحتار ۲: ۳۸۶ وفی الخلاصة وطی اخت امراته لا تحرم علیه امراته ﴿۲﴾. وهو الموفق

د علالتی ورور د پاره د اخیا فی خور سره د نکاح مسئله

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه د یو سړی دوه بنخی وي، هغه سړی مړ شو، او د دواړو بنخو د هغه سړی نه اولاد دي، په هغوی کښ یوې بنخی دویم واده وکړو، او اولاد ئې پیدا شو، اوس ددې دویم خاوند او بنخی د اولاد نکاح د دې دویمې بنخی د اولاد سره جائز ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد نور عدم پته ۹ ذی قعدة ۱۳۹۲ هـ

الجواب: د علالتی ورور د اخیا فی خور سره نکاح جائز ده. کما فی شرح التنویر وكذا نسبا بان يكون لاخته لاییه اخت لام (هامش ردالمختار ۲: ۵۶۱) (۳) وهو الموفق

که پلار کنډې سره او ځامن ئې د کنډې

لونړو سره نکاح وکړی نو جائزه ده

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه دیوې کنډې دوه لونړه وي، دغه شان دیو سړی دوه ځامن وو، هغه سړی ددې کنډې سره نکاح وکړه،

﴿۱﴾ (فتاویٰ عالمگیریه ۱: ۲۷۷ القسم الرابع المحرمات بالجمع)

﴿۲﴾ (الدر المختار علی هامش ردالمحتار ۲: ۳۰۵ وحرم بالصهرية فصل فی المحرمات)

﴿۳﴾ (الدر المختار علی هامش ردالمحتار ۲: ۲۴۳ باب الرضاع)

آیا اوس ددی لونرو او خامنو په مینځ کښ نکاح جائز ده؟ بینوا توجروا
المستفتی: محمد خلیل الله تهائی لیند ۱۲/۸/۱۹۷۷

الجواب: ددی سرې نکاح د کنډې سره او دده د خامنو نکاح د کنډې لونرو سره جائز ده، په دې کښ دچا هم اختلاف نشته، قران وحديث اوفقه کښ چه خومره محرمات مذکور دی، په هغې کښ دا صورت داخل نه دي. (۱) وفي شرح التوير واما بنت زوجة ابيه او ابنة فحلل، هامش ردالمحتار ۲:۳۸۳ وفي ردالمختار ولا ام زوجة الابن (۲). وهو الموفق

د بنینې لور په نکاح کښ اخستلو دپاره مختلف صورتونه

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلو باره کښ:

- ۱) د بنځې په ژوند کښ بنینې حرامه ده، لیکن د بنینې د لور څه حکم دي؟
- ۲) د بنځې دوفات نه پس بنینې نامحرمه ده، لیکن د بنینې د لور څه حکم دي؟
- ۳) د بنځې په ژوند کښ که د بنینې انتقال وشي، نو د بنینې د لور څه حکم دي؟
- ۴) د بنځې په ژوند کښ د اوښی لور محرمه ده او که غیر محرمه؟

﴿۱﴾ قال العلامة فخر الدين الزيلعي: ان المحرمات انواع الاول المحرمات بالنسب وهن انواع فروعه واصوله وفروع ابويه وان نزلوا وفروع اجداده وجداته اذا انفصلوا بطن واحد، والنوع الثاني المحرمات بالمصاهرة وهن انواع اربعة..... والنوع الثالث المحرمات بالرضاع وانواعهن كالنسب والنوع الرابع حرمة الجمع..... والنوع الخامس المحرمة لحق الغير كمنكوحه الغير ومعتدته والحامل بثابت النسب والنوع السادس المحرمة لعلم دين سماوي..... والنوع السابع المحرمة للتنافي كنكاح السيدة مملوكها.

(بين الحقائق شرح كنز الدقائق ۲: ۱۰۱ فصل في المحرمات)

﴿۲﴾ (الدر المختار مع ردالمختار ۲: ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۹ فصل في المحرمات)

۵) د بنځې دمرگ نه پس داوښی لور محرمه ده او که غیر محرمه؟ بینوا توجروا
المستفتی: راشد محمود ملتان یکم صفر ۱۴۰۳ هـ

الجواب: (۱) د بنینې (د بنځې د خور) او د بنینې د لور یو حکم دي، چه حرامه ده. (شامی)

(۲) دواړه حلالې دي، لان الممنوع هو الجمع (شامی)

(۳) د بنځې په ژوند د بنینې د لور سره نکاح کول حرام دي، که بنینې ژوندي وي او که وفات شوي وي. (شامی)

(۴) حرامه ده، د ترور او وریرې په مینځ کښ جمع حرام ده. (شامی)

(۵) حلاله ده. (شامی) (۱) وهو الموفق

ترور او وریرې لره په نکاح کښ جمع کول.

او د هدایې د عبارت وضاحت

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلي باره کښ چه قوله: .....

قوله: ولا على ابن اخيها الخ ذكر النهي من الجانبين للمبالغة في التحريم او لازالة الاشكال، فرما يظن ان نكاح ابنة الاخ على العمة لا يجوز ونكاح العمة على بنت الاخ يجوز لفضل العمة كما لا يجوز نكاح الامة على الحرة ونكاح الحرة على الامة كذا في الكافي،

آیا ددی حکم لاندې د وریرې په موجودگي کښ د بنځې وریرې سره نکاح جائز ده؟ او که ترور له طلاق ورکولو نه پس وریرې سره نکاح کولې شي؟ او

﴿۱﴾ قال العلامة الحصكفي: وحرم الجمع بين المحارم نكاحا اى عقدا صحيحا وعسة ولو من طلاق بائن وحرم الجمع وطأ بملك يمين بين امرأتين ايتهما فرضت ذكر الم تحل للاخرى ابدا لحديث مسلم لا تنكح المرأة على عمتها وهو مشهور يصلح مخصصا للكتاب الخ.

(الدر المختار على هامش ردالمختار ۲: ۳۰۹ فصل في المحرمات)

بیا دوباره د وریری په موجودگی کښ دهنې دغې ترور سره نکاح کولی شی؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولوی عبدالخالق کوهاله راولپنډی. ۱۴/۹/۱۹۷۰

الجواب: د ترور او وریری په مینځ کښ جمع حرامه ده، که اول وریری سره نکاح شوې وی او که ترور سره.

قال رسول الله ﷺ لا یجمع بین المرأة وعمتها، (متفق علیه) ﴿۱﴾ نهی رسول الله ﷺ ان تنکح المرأة علی عمتها او العمة علی بنت اخیها، (رواه الترمذی) ﴿۲﴾

وابوداؤد) ﴿۳﴾، وصرح به فی الهندیة (۱: ۲۹۵) ﴿۴﴾ و غیر واحد من کتب الفروع، او کوم عبارت چه تا نقل کړې دې، دهنې مقصد جواز نه دې، بلکه صاحب د هدائی سر او حکمت ذکر کوی. وهو الموفق

د جینی سره عمه (د مور د طرفه ترور) یا خاله (د پلار

د طرفه ترور) په یو نکاح کښ جمع کول حرام دی

سوال: څه فرمائي علماء دین دې مسئلې باره کښ چه الف یو سرې دې، چه دهغه منکوحه با موجوده ده. د با خور جیم ده، او خوی ئې دال دې، د دال لور ها ده، آیا د با په موجودگی کښ الف یعنی خاوند ها لره په نکاح کښ

﴿۱﴾ عن ابی هريرة رضى الله عنه ان رسول الله ﷺ قال لا یجمع بین المرأة وعمتها ولا بین المرأة وخالتها. (رواه البخاری ۱۵/۷ و مسلم ۳۳: ۴)

﴿۲﴾ (سنن الترمذی ۱: ۱۳۴) باب لا تنکح المرأة علی عمتها ولا علی خالتها

﴿۳﴾ (سنن ابی داؤد ۱: ۲۸۹) باب ما یکره ان یجمع بینهن من النساء

﴿۴﴾ وفی الهندیة: ولا یجوز الجمع بین امرأتین کل منهما عمة للآخری ولا بین امرأتین کل منهما خالة للآخری وصورة ذلك ان یتزوج کل من رجلین ام الآخر ویولدها بنتا فیکون کل واحد من البنین عمة للآخری ولو تزوج کل من رجلین بنت الآخر واولدها کانت بنت کل واحد منهما خالة للآخری کذا فی الهدایة.

(فتاویٰ عالمگیریه ۱: ۲۷۹) قبیل القسم الخامس الاماء المنکوحة الخ)

راوستلې شی، یعنی با او ها لره په یو نکاح کښ جمع کول څنگه دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولانا سراج الدین ملازئي ډی آئي خان.

الجواب: د باء او هاء په یو نکاح کښ جمع کول حرام دی.

قال رسول الله ﷺ لا یجمع بین المرأة وعمتها ولا بین المرأة وخالتها (متفق علیه) ﴿۱﴾ قلت استنبط منه الفقهاء، لا یجمع بین امرأتین لو کانت احدهما رجلا لم یجز له ان یتزوج باخری (هدایة ۲۸۹) ﴿۲﴾. وهو الموفق

د ترور او خورزې په یو نکاح کښ جمع کول حرام دی.

اگر که ترور ئې اعیانیه وی او که غیر اعیانیه

سوال: څه فرمائي علماء دین دې مسئلې باره کښ چه یو سرې دخپلې لور نکاح دهغه سرې سره وکړه، چه دهغه په نکاح کښ ددې سرې د لور لور موجوده ده، دا دواړه ښځې په خپلو کښ ترور خورزې جوړیږي، او ددې سرې په نکاح کښ دوه ښځې دی، ددې وجه نه بعضې جاهلان وائي، چه میاندي جدا جدا دی، ددې وجه نه دا نکاح صحیح ده، او په حقیقت کښ دا رشته په سوره کښ ورکړې شوې ده، او هغوی په دې باندې په ضد دی، اوس مونږ دهغوی سره څه طریقه وکړو؟ او دهنې نکاح خوان او گواهانو وغیره سره څه طریقه کول پکار ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولانا محمد عثمان مدرسه قاسم العلوم ضلع سکهر ۷۱۲۱۹۷۲

الجواب: ددې جینی نکاح (یعنی د ښځې د ترور) باطله ده، که اعیانی وی یا غیر اعیانی، په ټولو مسلمانانو خاصکر په حاکمانو باندې ضروری ده، چه

﴿۱﴾ (مشکواة المصابیح ۱: ۲۷۳) باب المحرمات الفصل الاول

﴿۲﴾ (هدایة ۲: ۳۰۹) فصل فی بیان المحرمات

﴿۳﴾ وفی الهندیة: فلا یجوز الجمع بین امرأة وعمتها نسبا او رضاعا وخالتها کذلک.

(فتاویٰ عالمگیریه ۱: ۲۷۷) القسم الرابع المحرمات بالجمع

دا آخری بنیٰ ددی سرې نه جدا کړی.

لما روی عن ابی هريرة رضى الله عنه ان رسول الله ﷺ نهى ان تنكح المرأة على عمتها والعمة على بنت أخيها والمرأة على خالتها أو الخالة على بنت اختها (رواه الترمذی) ﴿۱﴾

دا سرې واجب القتل دي، (لو كان مستحيلا (سيف) لیکن قتل کول زمونږ په طاقت کښ نشته (۳)، لهذا کم از کم دهغه سره تعلق ختمول خو زمونږ د طاقت نه خارج نه دی (۴). وهو الموفق

﴿۱﴾ (سنن الترمذی ۱: ۱۳۳ باب لا تنکح المرأة على عمتها ولا على خالتها)

﴿۲﴾ وعن البراء بن عازب قال مرى خالى ابوردة بن ليار ومعه لواء فقلت اين تذهب قال بعنى النبى ﷺ الى رجل تزوج امرأة ابیه آتیه برأسه، رواه الترمذی وابوداؤد وفى رواية له وللنساء وابن ماجه والدارمى ان اضرب عنقه واخذماله، ذهب اكثر اهل العلم الى ان المتزوج كان مستحلاله على ما يعتقد اهل الجاهلية فصار بذلك مرتدا محاربا لله ولرسوله فلذلك امر بقتله واخذماله وكان ذلك الرجل يعتقد حل هذا النكاح فمن اعتقد حل شيء محرم كفر وجاز قتله واخذماله ومن جهل تحريم نكاح واحدة من محارمه فتزوجها لم يكفر ومن علم بتحريمها واعتقد الحرمة فسق وفرق بينهما وعزر هذا اذا لم يجز بينهما دخول والا فان علم بتحريمها فهو زان..... وان قال علمت انها على حرام ولكن يجب المهر ويعاقب عقوبة هي اشد ما يكون من التعزير سياسة لاحدا مقدرا شرعا..... قالوا والشافعى ومالك واحمد يجب حده اذا كان عالما قال ابن الهمام وفى مسألة المحارم رواية عن جابر انه يضرب عنقه الخ. (مراقبة المفاتيح شرح المشكوة ۶: ۲۲۸، ۲۲۷ التعزير على النكاح بالمحارم)

﴿۳﴾ وفى الهندية: وينقسم الى ما هو حق الله وحق العبد والاول يجب على الامام..... قالوا لكل مسلم اقامة التعزير حال مباشرة المعصية واما بعد المباشرة فليس ذلك لغير الحاكم الخ. (فتاوى عالمگیری ۲: ۱۶۷ فصل فى التعزير)

﴿۴﴾ قال الحافظ ابن حجر العسقلانى: (قوله باب ما يجوز من الهجران لمن عصى) اراد بهذه الترجمة بيان الهجران الجائز لان عموم النهى..... (بقية حاشیه په راروانه صفحه)

ترور او خورزه په یو نکاح کښ جمع کول حرام دی. اگر که علانی وی
سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه حبيبه او صائمه علانی خويندې دی، يعنى پلارنې يو دي، او مياندي ئې جدا جدا دی، اوس د حبيبي خاوند غواړی، چه د صائمي لور زينب سره نکاح وکړی، اوس د اعيانی په صورت کښ خو مطلقا ناجائز ده، لیکن په علانی کیدو کښ او اخیافي کیدو کښ څه حکم دي؟ بینوا توجروا

المستفتی: میر شهزاد خارداگني ملاکنډ ایجنسی.

الجواب: د ترور او بنت الاخت په نکاح کښ جمع کول مطلقا ناجائز دی، هیچا هم په تخصیص باندي قول نه دي کړي.

فی الهدایة: لا یجمع بین المرأة وعمتها او خالتها او ابنة أخيها او ابنة اختها، لقوله عليه السلام لا تنکح المرأة الحديث (۲: ۵) ﴿۱﴾ وفى الهندية: فلا يجوز الجمع بین امرأة وعمتها نسا او رضاعا وخالتها كذلك الخ (۱: ۲۹۵) ﴿۲﴾. وهو الموفق

بنځې لره او د هغې خورزې لره نکاحا جمع کول جائز نه دی

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه یو سرې د خپلې بنځې

(بقیه حاشیه) مخصوص بمن لم یکن لهجرة سبب مشروع فتبین هنا السبب المسوغ للهجر وهو لمن صدرت منه معصية فیسوغ لمن اطلع عليها منه هجره عليها لیکف عنها..... قال المهلب غرض البخاری فی هذا الباب ان یبین صفة الهجران الجائز وانه یتنوع بقدر الجرم..... الهجران على مرتبتین الهجران بالقلب والهجران باللسان فهجران الکافر بالقلب ویتروک التودد والتعاون والتناصر لا سيما اذا كان حربيا الخ. (فتح الباری شرح البخاری ۱۳: ۵۹۷ باب ما يجوز من الهجران لمن عصی)

﴿۱﴾ (هدایة ۲: ۳۰۸ کتاب النکاح فصل فی المحرمات)

﴿۲﴾ (فتاویٰ عالمگیری ۱: ۲۷۷ القسم الرابع المحرمات بالجمع ای الجمع بین فوات الارحام)

یعنی منکوحہ خورزی سرہ نکاح کول غواہی، آیا دی دواہو لہ پہ یو نکاح کس جمع کول جائز دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: مفقود الخبر ۱۱/۱۱/۱۹۷۲

الجواب: بنحہ او دھغی د خورزی پہ مینخ کس جمع کول حرام دی، البتہ انفراد جائز دی، یعنی منکوحہ تہ طلاق ورکولو نہ پس دھغی خورزی سرہ نکاح کول، یا صرف بنحہ لہ پہ خپل حال آبادول. لان الحرم هو الجمع دون غیره (۱) قال الله تعالى واحل لكم ماوراء ذالکم (۲). وهو الموفق

کہ مور او لور د دوو روپو پہ نکاح کس وی.

د هغوی د اولاد پہ مینخ کس د نکاح مسئلہ

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کس چه دوه سکه روپه دی، په هغوی کس یو ورور د یوې بنحې سره نکاح وکړه، او دویم ورور ددې بنحې لور سره نکاح وکړه، اوس د دواړو نه اولاد پیدا شو، بیا د هغوی د اولاد اولاد پیدا شو، اوس ددې لور د لونړو د لونړو نکاح د مور ځامنو سره جائز ده او که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: مرزا جان تیکسلا

الجواب: داجینکی او د جینکو لونړه د هغې هلکانو خورزی او د خورزو لونړه

(۱) وفي الهندية: وان اراد ان يتزوج احدهما بعد التفريق فله ذلك ان كان التفريق قبل الدخول وان كان بعد الدخول فليس له ذلك حتى تنقضي عدتهما وان انقضت عدة احدهما دون الاخرى فله ان يتزوج المعتدة دون الاخرى ما لم تنقض عدتها وان دخل باحدهما فله ان يتزوجها دون الاخرى ما لم تنقض عدتها.

(فتاویٰ عالمگیریہ ۲۷۸: ۱ القسم الرابع المحرمات بالجمع)

(۲) (سورة النساء پاره: ۳ آیت: ۲۳)

دی، چه محرمات دی (۱). قال الله تعالى وبنات الاخت (الآية) (۲) وهو الموفق

د یوې بنحې نه لور او د بلې بنحې نه نوسی

په یو نکاح کس جمع کول جائز نه دی

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کس چه زمونږ د علم مطابق خو داصورت جائز نه دي، لیکن ستاسو د علم مطابق رائي حاصلول هم لازمی دی هغه داچه دیو سړي دوه بنحې وي، اود هرې یوې بنحې نه یوه یوه لور وه، او د یوې لور ئې یوه لورده، په هغو کس دیوې لور نکاح د یو سړي سره وشوه، څه موده پس ددې دویمې جینې د لور یعنی د نوسی نکاح هم هغه سړي سره وشوه، په دې صورت کس ددې دویمې نکاح څه حکم دي؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولوی ولی محمد بابر مدرسہ شمس المدارس ژوب شهر ۳/۹/۱۹۹۰

الجواب: په دې صورت کس اوله نکاح (د لور سره) صحیح ده، او دویمه نکاح کالعدم او قطعاً حرامه ده، للاصل الشهير: حرم الجمع بين المحارم نکاحا ووطاً بملک یمین بین امرءین ایتها فرضت ذکرنا لم تحل للاخری ابد (۳). پس په دې خاوند ضروری ده، چه د دویمې بنحې نه قبضه اوچته کړی، په علماؤ او ټول قوم او ټول اهل اسلام باندې ضروری ده، که دا خاوند دې لره حلال گنړی، نو ددې مرتد سره دې مقابله وکړی (۴). وهو الموفق

(۱) قال العلامة ابن الشحنة: ويحرم على الرجل نکاح اصوله..... وفروع..... وفروع

اصوله ای الاخوة والاخوات واولادهم واولاد اولادهم وان نزلوا.

(لسان الحکام یلی معین الحکام ۱: ۳۱۷ الفصل الثالث عشر فی النکاح)

(۲) (سورة النساء پاره: ۳ آیت: ۲۳)

(۳) (الدر المختار علی هامش رد المحتار ۲: ۳۰۸ فصل فی المحرمات)

(۴) قال العلامة علی بن سلطان محمد: ذهب..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

علائی نیا او نوی پیه یو نکاح کنس جمع کول جائز نه دی

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کنس چه د نيکه علائی خور ده، او د يو سړي پيه نکاح کنس ده، اوس هغه سړي د نيکه نوی لره پيه نکاح کنس راوستل غواړي، آیا ددې دواړو جمع کول جائز دی؟ بینوا توجروا المستفتی: سراج الدین کانگره چارسده

الجواب: ددې دواړو پيه مينځ کنس جمع ناجائز ده.

وفي الهندية: والاصل ان كل امرأتين لو صورنا احدهما من اى جانب ذكر الم يجوز النكاح بينهما برضاع او نسب لم يجز الجمع بينهما (۲۹۵: ۱) ﴿۱﴾. وهو الموفق

د عدت پيه دوران کنس نکاح کالعدم ده

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کنس چه ديوي بنځي خاوند وفات شو، د خاوند ورور ددې بنځي سره د عدت تيريدو نه مخکې نکاح وکړه، آیا دا نکاح جائز ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد قدیر سواتی ۱۲/۳/۱۹۷۴

(بقیه حاشیه) اکثر اهل العلم الى ان المتزوج كان مستحلاله على ما يعتقد اهل الجاهلية فصار بذلك مرتدا محاربا لله ولرسوله فلذلك امر بقتله واخذ ماله وكان ذلك الرجل يعتقد حل هذا النكاح فمن اعتقد حل شيء محرم كفر وجاز قتله واخذ ماله ومن جهل تحريم نكاح واحدة من محارمه فتزوجها لم يكفر ومن علم تحريمها واعتقد الحرمة فسق وفرق بينهما وعزر هذا اذا لم يجز بينهما دخول الخ.

(مرقاة المفاتيح شرح المشكوة ۲: ۲۲۸ باب المحرمات الفصل الثاني)

﴿۱﴾ (فتاویٰ عالمگیریه ۱: ۲۷۷ القسم الرابع المحرمات بالجمع)

الجواب: د معتدي نکاح ناجائز او کالعدم دي،

لما في الهندية ۱: ۲۹۸ لا يجوز للرجل ان يتزوج زوجة غيره وكذلك المعتدة كذا في السراج الوهاج سواء كانت العدة عن طلاق او وفاة او دخول في نكاح فاسد ﴿۱﴾. وهو الموفق

د وفات عدت تيرونکی حاملې بنځي سره د نکاح کونکی حکم

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کنس که يو سړي د وفات عدت تيرونکی حاملې بنځي سره چه ثابت النسب وي، نکاح وکړي، آیا دا جائز ده؟ که جائز نه وي، نو ددې حلال گټرونکی څه حکم دي؟ او چه هغه ته معلومه هم وي چه دا حامله ده، که هغه ددې نکاح پيه وجه وطی وکړي، نو آیا پيه هغه به حد جاری کولې شي، يعنی تعزير به ورته ورکولې شي؟ بینوا توجروا المستفتی: ضياء المرسلين دارالعلوم ربانيه هری پور هزاره ۲۱ ذی قعدة ۱۳۸۹ هـ

الجواب: د عدت تيريدو نه مخکې دا نکاح حرامه ده.

قال الله تعالى: ولا تعزوا عقدة النكاح حتى يبلغ الكتاب اجله (الآية) ﴿۲﴾ وقال تعالى: واولات الاحمال اجلهن ان يضعن حملهن (الآية) ﴿۳﴾ فالناكح ان كان جاهلا فلا يكفر وان كان عالما بالحرمة فعند الاستحلال يكفر والافسق ﴿۴﴾ ولا سبيل لنا الى الجزم. وهو الموفق

﴿۱﴾ (فتاویٰ عالمگیریه ۱: ۲۸۰ القسم السادس المحرمات التي يتعلق بها حق الغير)

﴿۲﴾ (سورة البقرة پاره: ۲ آیت: ۲۳۵)

﴿۳﴾ (سورة الطلاق پاره: ۲۸ آیت: ۴)

﴿۴﴾ قال الملا علی بن سلطان محمد: فمن اعتقد حل شيء محرم كفر وجاز قتله واخذ ماله ومن جهل تحريم نكاح واحدة من محارمه فتزوجها لم يكفر ومن علم تحريمها واعتقد الحرمة فسق وفرق بينهما وعزر هذا اذا لم يجز بينهما دخول.

(مرقاة المفاتيح شرح مشکوة المصابيح ۲: ۲۲۸ التعزير على النكاح بالمحارم)

د عدت دوران کنس نکاح کونکي د طلاق ثلاثه

ورکولو نه پس دوباره د نکاح مسئلہ

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه د عدت دوران کښ يو کس ښځې ته طلاق ثلاثه ورکړل، د طلاق په وخت کښ د حمل پته نه وه، د ظاهري عدت نه پس دويم سرې دې سره نکاح وکړه، د نکاح نه پس معلومه شوه، چه ددې ښځې د اول خاوند نه حمل دې، د وضع حمل نه پس دويم خاوند هم طلاق ثلاثه ورکړل، اوس دا دويم خاوند ئې بيا غواړي، چه دې ښځې سره نکاح وکړي، آيا دا نکاح صحيح کيدې شي؟ بينوا توجروا المستفتي: تقدير الله جهانگيره نوباره ۲۱/۲/۱۹۸۴

الجواب: ددې دويم سرې سره نکاح نه وه شوي (۱)، او دهغه طلاق ثلاثه ورکول هم کالعدم وو (۲). پس دا دويم خاوند دهغې ښځې سره نکاح کولې شي. اگر که هغه د وضع حمل نه پس جماع کړې وي (۳). وهو الموفق

﴿۱﴾ وفي الهندية: لا يجوز للرجل ان يتزوج زوجة غيره وكذلك المعتدة سواء كانت العدة عن طلاق او وفاة او دخول في نکاح فاسد الخ.

(فتاویٰ عالمگیریه ۱: ۲۸۰ القسم السادس المحرمات التي يتعلق بها حق الغير)

﴿۲﴾ وقال العلامة النظام: واما شرط (الطلاق) فشیان احدهما قيام القيد في المرأة نکاح او عدة والثاني قيام حل محل النکاح حتى لو حرمت بالمصاهرة بعد الدخول بها حتى وجبت العدة فطلقها في العدة الخ. (فتاویٰ عالمگیریه ۱: ۳۲۸ کتاب الطلاق الباب الاول)

﴿۳﴾ وفي الهندية: ولو تزوج بمنكوحة الغير وهو لا يعلم انها منكوحة الغير فوطئها تجب العلة وان كان يعلم انها منكوحة الغير لا تجب حتى لا يحرم على الزوج وطؤها ويجوز لصاحب العدة ان يتزوجها كذا في المحيط للسرخسي.

(فتاویٰ عالمگیریه ۱: ۲۸۰ القسم السادس المحرمات لحق الغير)

په طلاق معطل سره طلاقه کړې شوې ښځه د باقاعده نکاح.

جماع او طلاق نه پس د اول خاوند سره نکاح کولې شي

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه يو سرې خپلې ښځې ته درې طلاقه ورکړل، چه د اتو بجو مور ده. عدت ختميدو نه پس دې ښځې د بل سرې سره نکاح شرعي وکړه. او خلوت صحيحه هم وشو. مهر هم ورکړې شو، دې دويم خاوند د څه مصلحت په وجه دې ښځې ته درې طلاقه ورکړل، او عدت ئې تير کړو، اوس ددې ښځې نکاح د مخکښني خاوند سره کيدې شي؟ بينوا توجروا

المستفتي: محمد اسحاق عرشي مسجد راولپنډي ۳/۲/۱۹۷۵

الجواب: که دې دويم خاوند يو ځل جماع ددې ښځې سره کړې وي، نو دا ښځه د اول خاوند سره نکاح کولې شي. لوجود التحليل هو وطى الزوج الثاني (۱). والمسئلة من الواضحات فلا حاجة الى نقل العبارات. وهو الموفق

د خاوند د پاره عدت وفات نشته. د ښځې خور

سره يو دوه ورځې پس نکاح کولې شي

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه کله د يو سرې ښځه وفات شي، نو آيا د خاوند د پاره دا جائز ده، چه يو يا دوه ورځې پس د ښځې خور سره نکاح وکړي؟ بينوا توجروا

المستفتي: محمد شاهد لوند خور ۲۹/۸/۱۹۸۵

﴿۱﴾ وفي الهندية: واذا كان الطلاق ثلاثا في الحرة وثنتين في الامه لم تحل له حتى تنكح

زوجا غيره نکاحا صحيحا ويدخل بها ثم يطلقها او يموت عنها كذا في الهداية.

(فتاویٰ عالمگیریه ۱: ۳۷۳ فصل فيما تحل به المطلقة وما يتصل به)

الجواب: پہ خاوند باندی نہ ماتم کول شتہ، او نہ عدت تیروول، ددی وجہ نہ د
بنسختی دوفات نہ پس هر وخت نکاح کولی شی (۱) وفی الهندیة ویجوز لزواج
المرتدة اذا لحقت بدار الحرب تزوج قبل انقضاء عدتها کما اذا ماتت (۲) وهو الموفق

د حرامی نکاح او نور احکام

- سوال:** څه فرمائي علماء دين دي مسائيلو باره کښ چه:
- (۱) د حرامی او حلالی ماشومانو جینکو او هلکانو په مراتبو کښ به د قیامت په ورځ څه فرق وی او که نه، هرکله چه د دواړو نیکی برابر وی؟
  - (۲) د حرامی جینی سره د حلالی هلک نکاح صحیح ده؟ دغه رنگ د حرامی هلک سره د حلالی جینی نکاح صحیح ده؟
  - (۳) آیا په حرامی به شرعی لحاظ سره د حقیقی والدینو شان حقوق وی، هرکله چه دې حرام کار والدینو دوی لره پاللي وی، او تعلیم ئې پرې کړي وی، وغیره.
  - (۴) حرامی هلک به څومره مودی پورې د پلار فرمانبردار وی، او څومره مودی پورې دمور؟
  - (۵) که دا حرامی د بلوغ نه پس د والدینو نه جدائي اختیار کړی، نو ددې به حشر کښ څه کیږي؟

المستفتی: زرولی خان تریبلا ډیم

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين: ماتت امراته له التزوج باختها بعد يوم من موتها كما في الخلاصة..... واما ما عزی الى النصف من وجوب العدة فلا يعتمد عليه.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۳۰۸ فصل في المحرمات وحرم الجمع لكاحا)

﴿۲﴾ (فتاویٰ عالمگیریه ۱: ۲۷۹ القسم الرابع المحرمات بالجمع)

- الجواب:** (۱) د حلالی او حرامی فرق دنیا پورې محدود دي (۱)، په آخرت کښ به دارومدار په ایمان او عمل صالح وی.
- (۲) د دې ټولو بنسختو سره نکاح صحیح ده (۲).
  - (۳) د مور حق او احترام بې شک او شبهې ثابت دي، البته پلار په حقیقت کښ پلار نه دي، دهغه هېڅ د پلارولۍ حق نشته، البته د تربیت حق ئې شته.
  - (۴) په جائز امورو کښ به د مور همیشه دپاره فرمانبردار وی، او د زانی پلار دپاره څه خاص فرمانبرداري نشته.
  - (۵) د بلوغ نه پس جدا کیدلو کښ هر حلالی او حرامی معاف شرعی دي. وهو الموفق

ولد الزنا مسلمان هلک او جینی سره نکاح صحیح ده

سوال: څه فرمائي علماء دين دي مسئلي باره کښ چه روخانی د دلبر بنسخت وټښتوله، او لرې ئې چرته بوتله، او ډیرې مودی پورې ئې د بنسختي په حیثیت سره ساتله، دې بنسختي د روخانی نه څو اولاده پیدا کړل، اوس هغه هلکان او

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين: والولد له ان جاء ت بعد النكاح لسته اشهر فلو لاقل من ستة اشهر من وقت النكاح لا يثبت النسب ولا يرث منه الا ان يقول هذا الولد مني ولا يقول من الزنا، والظاهر ان هذا من حيث القضاء اما من حيث الديانة فلا يجوز له ان يدعيه لان الشرع قطع نسبه منه فلا يحل له استلحاقه به ولذا لو صرح بانه من الزنا لا يثبت قضاء ايضا وانما يثبت لو لم يصرح لاحتمال كونه بعقد سابق الخ.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۳۱۷ قیل مطلب فيما لو زوج المولى امته)

﴿۲﴾ قال العلامة الحصكفي: حل استمتاع الرجل من امرأة لم يمنع من نكاحها مانع شرعي فخرج الذكر والخنثى مشكل والوثنية والمحارم والجنية واتسان الماء.

(الدر المختار على هامش ردالمختار ۲: ۲۸۰ كتاب النكاح)

جینکی خوانی شوی دی، آیا دھغوی سرہ نکاح جائز دہ. او ددی بنجی دواہ
خاوندان ژوندی دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد کمال اتمان ژئی چارسدہ ۹/۳/۱۹۲۹

الجواب: چونکہ دا ہلکان او جینکی انسانان او مسلمانان دی، لہذا ددوی
سرہ نکاح صحیح دہ. خکہ چہ فقہاؤ د مسلمان نکاح د غیر انسان او غیر
مسلم سرہ (علی التفصیل المشہور) ناجائز گرزولی دہ، فلیراجع الی الہندیہ (۱)
والدرالمختار (۲). وهو الموفق

د مزنی سرہ د زانی نکاح جائز دہ

سوال: خہ فرمائی علماء دین دے مسئلے بارہ کنس چہ یو وادہ کری سړی دیوې
کنڈې سرہ پتہ مهر مقرر کرو، او خپل وجود ئی یو بل تہ وخبیلو، او
ددې نہ پس دواړو ہم بستری ہم کولہ، دوه میاشتی پس هغه سړی دې کنڈې
بنجی سرہ نکاح کول غواړی، آیا دا نکاح به جائز وی؟ بینوا توجروا

المستفتی: حکم دار خان کوه مری راولپنڈی ۵/۳/۱۹۷۳

الجواب: د مزنی سرہ د زانی نکاح جائز دہ، او د نکاح نہ پس جماع ہم جائز
دہ، فی الدر المختار ولو نکحها الزانی حل له وطنها اتفاقا (ہامش ردالمختار
۲: ۴۰۱) (۳) وهو الموفق

(۱) وفی الہندیہ: ومن شروطها المحل القابل وهي المرأة التي احلها الشرع بالنکاح کذا
فی النہایہ. (فتاویٰ عالمگیریہ ۱: ۳۶۷ کتاب النکاح الباب الاول)

(۲) قال العلامة الحصفی: النکاح عقد یفید ملک المتعہ ای حل استمتاع الرجل من
امراة لم یمنع من نکاحها مانع شرعی فخرج الذکر والخشی المشکل والثنیہ لجواز ذکرہ
والمحارم والجنیۃ والسان الماء لا اختلاف الجنس.

(الدرالمختار علی هامش ردالمختار ۲: ۲۸۱ کتاب النکاح)

(۳) (الدرالمختار علی هامش ردالمختار ۲: ۳۱۷ قیل مطلب فیما لو زوج المولی امته)

د مزنی لور سرہ د زانی نکاح حرامہ دہ

سوال: خہ فرمائی علماء دین دے مسئلے بارہ کنس چہ پتہ زید دیوې بنجی سرہ
د ناجائز تعلقاتو تہمت و لگیدو او حمل ہم بنکارہ شو، لیکن زید انکار کوی.
روستو بیا زید ددی بنجی د لور سرہ نکاح ہم وکرہ، آیا دا نکاح صحیح دہ؟
نکاح خوان گناه کار دے؟ او کوم خلق چہ پتہ دغی مجلس کنس ناست وو،
دھغوی خہ حکم دے؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد ادريس مسجد کیمپور ۵/۴/۱۹۷۲

الجواب: کہ پتہ اقرار یا شہادت سرہ زنا ثابتہ شی، نو د زید دپارہ ددی
بنجی لور سرہ نکاح حرامہ دہ، او پتہ هغی کنس تعاون ہم حرام دے، او د
ثبوت نہ مخکنس نہ حرمت د نکاح موجود دے، او نہ حرمت د تعاون.

وفی الہندیہ: فمن زنی بامرأة حرمت علیہ امها وان علت وابنتها وان سفلت.

(۱: ۲۹۱) (۱) وقال الله تعالى: ولا تعاونوا علی الاثم والعدوان (المائدة)

(۲) وهو الموفق

د زانی د ورور د مزنی لور سرہ نکاح جائز دہ

سوال: خہ فرمائی علماء دین دے مسئلے بارہ کنس چہ یو سړی دیوې بنجی
سرہ چہ وادہ کری وه، زنا وکرہ، اوس ددی مزنی لور ددی زانی د ورور دپارہ
جائز دہ او کہ نہ؟ او پتہ دے مسئلہ کنس اختلاف د مذاہبو شته او کہ نہ؟ پوره
تفصیلاتو نہ خبرولو باندي به بنده شکر گزار وی؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد يوسف شریک دورہ حدیث ۵/۴/۱۹۷۲

(۱) (فتاویٰ عالمگیریہ ۱: ۲۷۳ القسم الثاني المحرمات بالصهرية)

(۲) (سورة المائدة پاره: ۶ آیت: ۲)

الجواب: خنکجه چه د زانی ورور دپاره د زانی د بنځې لور چه د بل خاوند نه وی، جائز ده، دغه رنگې د مزني لور هم جائز ده.

لان حکم الحلال والحرام واحد من الحلیث ويحل لاصول الزانی وفروعه اصول المزنی بها وفروعها، (ردالمحتار ۲: ۳۸۴) ﴿۱﴾ قلت فالجواز للاخوة يكون باولی. وهو الموافق

د زانی او مزنی د خوی او لور په خپلو کښ د نکاح مسئله

سوال: محترم المقام شیخ الحدیث مولانا عبدالحق صاحب دارالعلوم حقانیة السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته!

څه فرمائي علماء دین دې مسئلې باره کښ چه یو سړې د یوې منکوحي بنځې سره زنا وکړه، بیا د منکوحي زانی بنځې لور پیدا شوه، او د زانی خوی پیدا شو، اوس زانی وائي چه دا جینی زما نه ده، ددې هلک او جینی په خپلو کښ نکاح جائز ده او که نه؟ په دې مسئله کښ پریشانه یم، زموږ په علاقه کښ یو مولوی صاحب هم داسې استفتاء مولانا رسول خان صاحب ته ولیکله مولانا رسول خان صاحب دا جواب راوړلیږو، الولد من النکاح لا من السفاح (شرح وقایه باب النسب ۱۵۰) او په فتاوی عبد الحئی باب ثبوت النسب کښ ئې لیکلې دی، که یو سړې دعوی وکړی، چه دا ماشوم زما د زنا د نطفې نه پیدا شوې دې، نو نسب به ثابت وی او که نه؟ په جواب کښ لیکي، ثابت به نه وی. عالمگیری کښ دی، قال انه منی من الزنا لا یثبت نسبه ولا یرث منه کذا فی الینایع، که وې وئیل چه دا زما د زنا د نطفې نه دې، نو نسب به ثابت نه وی، او وارث به نه وی، لکه چه په ینایع کښ دی.

اوس مسئله داده، چه د ینایع د عبارت نه دا معلومیږي، چه کله دده نسب

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدین: قال فی البحر اراد بحرمة المصاهرة الحرمات الاربع حرمة المرأة علی اصول الزانی وفروعه نسبا ورضاعا وحرمة اصولها وفروعها علی الزانی نسبا ورضاعا كما الوط الحلال ويحل لاصول الزانی وفروعه اصول المزنی بها وفروعها.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۳۰۳ فصل فی المحرمات)

ثابت نه شو، نو ددې زانی د مزني لور سره خپله هم نکاح کیدې شي، او د خپل خوی دپاره هم کولې شي، ځکه چه دا جینی ددې زانی هېڅ نه کیږي، اوس که مسئله داسې ده، نو په فقه احناف کښ چه فقهاؤ لیکلې دی، چه که چا یوه بنځه ښکل کړه، یعنی قبلها نو په دې سره حرمت مصاهرت ثابتیږي، که دیوې بنځې فرج داخل ته ئې وکتل او خوند ئې حاصل کړو یا ئې زنا وکړه، نو حرمت مصاهرت ثابتیږي، او د مزني اولاد سره نکاح کول حرام او ناجائز گړي، او ددې دواړو په اولاد کښ هم نکاح جائز نه ده، اوس په دې عبارتو کښ تناقض معلومیږي، د مسئلې صحیح صورت واضح کړئ او دا پریشانی لري کړئ؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولوی حفظ الرحمن خده باندېه تخت نصرتي کرک ۲۳/۳/۱۹۲۹

الجواب: ددې زانی خوی او د زانی لور خپلو کښ نکاح کولې شي، اگرچه احتیاط په نه کولو کښ دې، ځکه چه فقهاء کرامو لیکلې دی، حرم اصله وفروعه و بنت اخیه واخته و بنتها ولو من زنا (در مختار) لیکن په دې صورت کښ دا متعین نه ده، چه دا جینی د زانی نه پیدا شوې ده، ممکن ده چه دې بنځې د بل سړي سره هم زنا کړې وی، او دهغه نه حامله شوې وی، قال العلامة الشامي (قوله ولو من الزنا) بان یزنی الزانی بیکر ویمسکها حتی تلد بنتا بحر عن الفتح، قال الحانوتي، ولا یتصور کونها ابنته من الزنا الا بذلك ﴿۱﴾. پس که زانی داسې طریقه اختیار کړې وی، لکه چه شامي ذکر کړې ده، بیا حرمت د نکاح بغیر د شک او شبهې نه ثابت دی، گنی احتیاط دادې، چه نکاح اونه کړي، لوجود الشبهة فلیراجع الی حدیث ابن زمعة ﴿۲﴾ دلته د حرمت

﴿۱﴾ (الدر المختار مع ردالمحتار ۲: ۳۰۱ فصل فی المحرمات)

﴿۲﴾ عن عائشة قالت کان عتبة بن ابي وقاص عهد الی اخیه سعد بن ابي وقاص ان ابن ولیده زمعة منی فاقبضه الیک فلما کان عام الفتح اخذه سعد فقال انه ابن اخي وقال عبد بن زمعة اخي فتساوقا الی رسول الله ﷺ فقال سعد یا رسول الله ان اخي کان عهد الی فيه وقال عبد بن زمعة اخي وابن ولیده ابي ولد علی فراشه ..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

مصاہرت پہ وجہ حرمت متصور نہ دی، حکمہ چہ د زانی د فروع د پارہ د زانیی فروع حرام نہ دی (۱) وهو الموفق ..... (محمد فرید عفی عنہ)

حبلی من الزنا سرہ نکاح صحیح دہ او د غیر زانی

پہ صورت کنس وضع حمل پوری جماع حرامہ دہ

سوال: خہ فرمائی علماء دین دے مسئلہ بارہ کنس چہ یو پیغلی جینی سرہ یو سہی ہم بستری وکرہ، چہ دہغی پہ وجہ دہغی حمل پیدا شو، والدینو د غیرت بیج کولو د پارہ دیو سہی ہغی سرہ نکاح وکرہ، خلور میاشتی پس ماشوم پیدا شو، او نخہ وخت پس مہر شو، آیا ددی حبلی من الزنا سرہ دا نکاح جائز وہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد آفتاب بتالین ۱۸/۷/۱۹۷۴

الجواب: ددی جینی سرہ ددی ہلک نکاح صحیح دہ، لیکن وضع د حمل نہ مخکنس چہ کومہ جماع ٹی کرے دہ، ہغہ حرامہ دہ، پہ شرط ددی چہ دا حمل ددغی ہلک نہ نہ وی،

كما في الدر المختار: وصح نكاح حبلي من زنا لا من غيره وان حرم وطؤها وذواعيه حتى تضع لثلا يسقى مائه زرع غيره (فروع) لو نكحها الزاني حل له وطؤها اتفاقا (بحذف يسير) (هامش رد المحتار ۲: ۳۰۱ قبيل الولي) (۲) وهو الموفق

(بقية حاشية) فقال رسول الله ﷺ هو لك يا عبد بن زمعة الولد للفراش وللعاهر الحجر ثم قال لصودة بنت زمعة احتجبي منه لما رأي من شبهه بعتة فما راها حتى لقي الله، وفي رواية قال هو اخوك يا عبد بن زمعة من اجل انه ولد على فراش ابيه، متفق عليه.

(مشکوٰۃ المصابيح ۲: ۲۸۷ باب اللعان الفصل الاول)

(۱) قال العلامة الافندي: ويحل لاصول الزاني وفروعه اصول المزنى بها وفروعها. (رد المحتار هامش الدر المختار ۲: ۳۰۳ فصل في المحرمات)

(۲) (الدر المختار على هامش رد المحتار ۲: ۳۱۶ قبيل مطلب فيما لو زوج المولى امته)

د زانیی د ترور (د پلار خور) سرہ نکاح جائز دہ

سوال: خہ فرمائی علماء دین دے مسئلہ بارہ کنس چہ یو سہی دیو پیغلی رشتہ داری پیغلی بنسختی سرہ زنا کولہ، درې کالو پوری دہغوی مینس کنس د بنسختی او خاوند تعلقات قائم وو، پہ آخر کنس حمل وشو او ساقط کرے شو، او پہ ناپوہی کنس ٹی ددی زانیی ترور سرہ نکاح وکرہ، چہ کله دا راز بنکارہ شو، نو ددی جینی خپلوانو ددی خبری ډیر زیات بد وگنرل، چہ داسی گناه گار تہ مونږ هینچرې ہم جینی ورکولو تہ تیار نہ یو، او بیا د سورة النور ددی تشریعی حکم پہ وجہ ہم پہ ددی اطلاق کیږی، حرام دی د ایمان والو د پارہ چہ دہغوی سرہ د پوہی خپلی لونږو داسی گناهگارو (عام زنا کارو) تہ ورکړی او الزانی لا ینکح الا زانیة او مشرکة والزانیة لا ینکحها الا زان او مشرک و حرم ذالک علی المؤمنین. او بلہ داچہ ہم د زانی سرہ د نکاح حرام کیدلو مطلب امام محمد ﷺ دا بیان کرے دے، چہ د سر نہ نکاح نہ منعقد کیږی، اوس د اسلامی قوانینو مطابق آیا ددی مظلومی منکوحی نکاح ددی سہی سرہ ختمہ شوی دہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد بشیر حلیم کیملیپور

الجواب: دادویمہ نکاح صحیح دہ، حکمہ چہ د زانیی ترور د محرماتو نہ نہ دہ، قال الله تعالى: واحل لكم ما وراء ذلكم (الآية) (۱)، واما قوله تعالى: الزاني لا ینکح (الآية) فقيل منسوخ وقيل المقصود نفی اللياقة الابه فافهم (۲). وللتفصيل موضع آخر. وهو الموفق (۱) (سورة النساء پاره: ۵ آیت: ۲۳)

(۲) قال العلامة علاؤ الدین علی بن محمد: وقال سعيد بن المسيب وجماعة ان حكم الآية منسوخ وكان نكاح الزانية حراما بهذه الآية ثم نسخت بقوله تعالى (وانكحوا الايامي منكم) فدخلت الزانية في هذا العموم واحتج من جوز نكاح الزانية بما روى عن جابر ..... وقيل في معنى الآية ان الفاجر الخبيث لا يرغب في نكاح الصالحة ..... (بقية حاشية په راروانه صفحه)

د حاملہ مزین سرہ نکاح او پہ ہفہ سہی د جرمانہ لازمولو مسئلہ

سوال: خہ فرمائی علماء دین دے مسئلے بارہ کنس چہ یو خوانہ عاقلہ بالغہ جینی پہ ہوش او حواس کنس پہ خیلہ رضامندی سرہ دیو خوان سہی سرہ د وادہ کولو پہ غرض پہ عدالت کنس بیان ورکری او دہغہ سرہ وادہ وکری۔ پہ کلی کنس دلہ بازی شروع شوے دہ، او زمونہ امام صاحب چہ مستند عالم نہ دے، بلکہ ریتاثر فوجی دے، او اوس امام جوہ شوے دے، ہغہ ددے جینی خلاف حکم شرعی صادر کرے دے، او امام خیلہ ہم د پنخہ خلویںستو کالو باوجود ناوادہ کرے دے، امام صاحب تہ وٹیلے شو چہ جینی حاملہ دہ، لیکن د حاملہ کیدو ہیخ ثبوت چاسرہ ہم نشته، امام صاحب پہ دے بنیاد پہ وادہ کونکی سہی د یو سلو او شلو کسانو دودے بطور جرمانہ لازم کرہ، او دہغہ سرہ ئی سلام او کلام بند کرو، سوال دادے، چہ دا نکاح صحیح دہ او کہ نہ؟ او پہ وادہ والا باندے جرمانہ لازمیری او کہ نہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: نورالحق کوہالہ مری براستہ آزاد کشمیر

الجواب: کہ دا جینی حاملہ وی نو بیا ہم نکاح صحیح دہ، لیکن د وضع حمل نہ مخکن دہغے سرہ جماع نشی کولی، ہرکلہ چہ حمل ددے سہی نہ نہ وی، او کہ حمل ددے سہی نہ وی، نو بیا جماع جائز دہ، فی الدرالمختار و صح نکاح حبلی من الزنا وان حرم وطؤها حتی تضع (فروع) لو نکحها الزانی حل له (بقیہ حاشیہ) من النساء وانما یرغب فی نکاح فاجرة خبیثہ مثله او مشرکة والفاسقة الخبیثہ لا یرغب فی نکاح الصلحاء من الرجال وانما یرغب فی نکاح فاسق خبیث مثلها او مشرک و حرم ذلك علی المؤمنین ای صرف الرغبة بالکلیة الی نکاح الزواني وترک الرغبة فی الصالحات العقائف محرم علی المؤمنین ولا یلزم من حرمة هذا حرمة التزوج بالزانية.

(تفسیر خازن ۳: ۲۸۰ سورة النور آیت: ۲)

وطؤها اتفاقا والولد له انتهى باختصار یسر (۱).

ملاحظہ: دغیر کفو سرہ نکاح نامنظور دہ (۲) او جرمانہ د جاہلیت رسم دے۔ وهو الموفق

د مسلمانہ بنہی د غیر مسلم سرہ نکاح کالعدم دہ

سوال: خہ فرمائی علماء دین دے مسئلے بارہ کنس چہ یوہ بنخہ مسلمانہ شوہ، او نیکہ پہ زور زبردستی یو غیر مسلم تہ پہ نکاح ورکری، آیا دا نکاح صحیح دہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: عصمت بیگم زیدہ مردان ۱۴ صفر المظفر ۱۴۰۱ھ

الجواب: د مسلمانہ بنہی او غیر مسلم سہی پہ مینخ کنس نکاح نامنظور او کالعدم دہ، کہ دا نکاح پہ خوبہ وی او کہ پہ ناخوبہ، او کہ دا غیر مسلم اہل کتاب وی او کہ غیر اہل کتاب.

كما فی البدائع (۲: ۲۷۱) ومنها اسلام الرجل اذا كانت المرأة مسلمة فلا يجوز النکاح المؤمنة الکافر لقوله تعالى: ولا تنکحوا المشرکین حتی يؤمنوا (الآیة) ..... والنص وان ورد فی المشرکین لکن العلة وهی الدعاء الی النار یعم الکفرة اجمع فیتعمم الحکم بعموم العلة فلا یجوز انکاح المسلمة الکتابی كما لا یجوز انکاحها الوثنی والمجوسی لان الشرع قطع ولایة الکافرین عن المؤمنین بقوله تعالى: ولن یجعل الله للکافرین علی المؤمنین سیلا (الآیة) ﴿۳﴾. وهو الموفق

﴿۱﴾ (الدرالمختار علی هامش ردالمحتار ۲: ۳۱۶، ۳۱۷ قبیل مطلب فی مالوزوج المولی امتہ)

﴿۲﴾ قال العلامة الحصکفی: نفذ نکاح حرۃ مکلفۃ بلا رضا ولی..... وله ای للولی اذا کان عصبۃ..... الاعتراض فی غیر الکف فیفسخه القاضی ویجدد بتجدد النکاح مالم تلد منه ویفتی فی غیر الکف بعدم جوازه اصلا وهو المختار للفتویٰ لفساد الزمان.

(الدرالمختار علی هامش ردالمحتار ۲: ۳۲۲ باب الولی)

﴿۳﴾ (بدائع الصنائع ۲: ۵۵۳ من شروط صحة النکاح ان لا تكون مشرکة)

د عیسائی بنحی سره د نکاح حکم

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه د عيسائي بنحی سره د نکاح څه حکم دي؟ چه هغه په خپل مذهب وي، که يو مسلمان د عيسائي بنحی سره په دې اميد نکاح وکړي، چه هغه مسلمان جوړيدل ظاهر کړي، چه د نکاح په وجه به مسلمان شى، نو په دې صورت کښ ددې عيسائي بنحی سره نکاح کولو کښ زيات ثواب دي، يا د مسلماني بنحی سره نکاح کولو کښ زيات ثواب دي؟ بينوا توجروا

المستفتی: سيد رحيم الله شاه اضاخيل بالا نوبنار ۱۴۰۲هـ

الجواب: د موجوده زماني عيسايان د مسئله نبوت، قيامت او جنت دوزخ نه منکردي، لهذا دهغوی سره نکاح جائز نه ده، (۱) البته که په هغوی کښ يوه

(۱) قال الشاه اشرف على التهانوى رحمه الله: لیکن په دې زمانه کښ چه کومو ته نصاری وئیلې کیږي، هغوی اکثر په قومی حیثیت سره نصاری دي، مذهبی حیثیت سره صرف دهریان او سائنس پرست دي، د داسې خلقو دپاره دا حکم د جواز د نکاح نه دي. (امداد الفتاوی ۲: ۲۱۳ کتاب النکاح وتفسیر بیان القرآن ۹: ۳)

په فتاوی دارالعلوم دیوبند کښ دي: نن صبا چه کومو خلقو ته نصاری وئیلې کیږي، په هغوی کښ ډیر داسې خلق هم شته، چه دهریان دي، یو مذهب لره هم نه مني، بلکه د الله تعالی د وجود هم قائل نه دي، دا خلق اگر چه د مردم شماری په وجه نصاری گنرلې شى، لیکن د شریعت په حکم کښ داسې خلق اهل کتاب نشي گنرلې. (فتاوی دارالعلوم قدیم ۱: ۱۰۲، ۱۶۰)

وقال العلامة شبیر احمد عثمانی: زمونږ د زمانې نصاری عموما صرف په نوم نصاری دي، په دوی کښ په کثرت سره هغه خلق دي، چه نه د یو اسماني کتاب قائل دي، نه د مذهب او نه د خدائي، په دوی د اهل کتاب اطلاق نشي کیدي، لهذا ددوی د ذبیحي او د بنحو حکم به د اهل کتابو پشان نه وي. په موجوده زمانه کښ د نصاراؤ سره خوراک ځکاک، بې ضرورته اختلاط کول، دهغوی د بنحو په عشق کښ اختل، دا څیزونه چه خطرناکې نتیجې پیدا کوي، پتې نه دي. (فوائد عثمانیه علی تفسیر عثمانی ۷۹۶ سورة المائدة پاره ۶)

بنحی ددې امورو قائله وي، نو دهغې سره نکاح صحیح ده، كما في الهندية ويجوز للمسلم نکاح الكتابية الحریة. والاولی ان لا يفعل (۱). او بعضې وخت کښ یو غیر افضل کار د عوارض خارجیه په وجه افضل کیږي، پس که ددې کتابی بنحی اسلام قبول متیقن یا مظنون وي، نو دا نکاح مصلحتاً افضله ده، او ذاتاً افضله نه ده، لیکن واقعات داسې دي، چه دهغوی اسلام قبول یقینی نه وي، او د خاوند د اسلام نه خلاف کارونو سره محبت پیدا کیدل مظنون دي، پس دا حیلہ او بهانه فائده منده نه ده (۲). وهو الموفق

د عیسائي بنحی سره نکاح او د مور پلار سره د معاملاتو جدا جدا احکام

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه يو مسلمان ځوان د اووه کالونه اعلیٰ تعلیم دپاره یو عيسائي ملک ته تلې دي، دهغی وطن د قوانینو مطابق هلته کښ د وئسیدلو دپاره د یو عيسائي جینی سره واده کول غواړي، د شریعت مطابق والدین په لاندینو کارونو کښ رهنمائي حاصلول غواړي:

(۱) آیا د موجوده زماني عيسايان په کتاب او سنت کښ مذکور عيسايانو پشان اهل کتاب گنرلې شى؟

(۲) کوم چه اهل کتاب گنرلې شى، په هغوی کښ تثلیث پرست شامل دي او که نه؟ .....

(۱) (فتاوی عالمگیریه ۱: ۲۸۱ القسم السابع المحرمات بالشرك)

(۲) قال العلامة عبد الرحمن الجزيري: الحنفية قالوا يحرم تزوج الكتابية اذا كانت في دار الحرب غير خاضعة لاحكام المسلمين لان ذلك فتح لباب الفتنة فقد ترغمه على التخلق باخلاقيها التي ياباها الاسلام ويعرض ابنه للتدين بدین غير دينه ويزج بنفسه فيما لا قبل له به من ضیاع سلطته التي يحفظ بها عرضها وغير ذلك من المفاسد فالعقد وان كان يصح الا ان الاقدام عليه مكروه تحريما لما يترتب عليه من المفاسد اما اذا كانت ذمية ويمكن اخضاعها للقوانين الاسلامية فانه يكره نكاحها تنزيها.

(الفقه على المذاهب الاربعة ۴: ۷۴ مبحث المحرمات لاختلاف الدين)

۳) او کہ جینی عیسائیہ وی نو دھغی سرہ نکاح جائز ده؟

۴) د نکاح کولو نه مخکښ یا روستو که دا جینی د سخر سره خط و کتابت شروع کړی، نو دھغی جواب ورکول پکار دی؟

۵) د واده نه پس هغه اینګور هر د مسلمانانو یا کافرانو په معاشره کښ د خاوند سره یا د خاوند نه بغیر شرکت کوی، په دې صورت کښ که انګور عیسائیہ وی، او که مسلمانہ شی، نو سخر لره د اینګور سره خط او کتابت او جینی ته تلې راتلې شی؟

۶) که ځوی عیسائی مذهب اختیار کړی، نو په دې صورت کښ د ځوی او اینګور سره د کومو تعلقاتو ممانعت دي؟

نوبت: هلک والدینو ته داسې یو خط لیکلې دي، ددې څه حکم دي؟

زۀ جینی ته د یو انسان په حیثیت سره ګورم، دھغی ذات پات، رنگ، مذهب او ملکیت ته نه ګورم، او نه ماته دھغی حق شته، کومې خبرې چه په پاکستان کښ ضروری ګنرلې شی، دھغی دلته کښ شمار نشته، د مشرق او مغرب یو ځایي والې نه شوې دي او نه به وشی، د واده نه پس به هم زما د تاسو سره هم هغه رسته وی.

المستفتی: غلام نبی مدرسه عربیه عیدگاه طوغی روډ کوئټه ۱۲/۳/۱۹۷۲
الجواب: (۱) د نن زمانې عیسایان اکثر دهریان شوې دي، لهذا په هغوی به بغیر د تحقیق نه د اهل کتاب احکام نشی جاری کولې، په هغوی کښ چه څوک الله تعالی نه منی، یا د نبوت او ارسال کتب نه منکر دی، یا د قیامت او جنت دوزخ نه منکر دی، هغوی اهل کتاب نه دي. (۱)

(۱) قال الشيخ العلامة الحافظ محمد ادریس الکاندهلوی: د اهل کتابونه هغه خلق مراد دی چه هغوی مذهباً اهل کتاب وی دا نه چه هغوی صرف د قومیت په لحاظ سره یهودی یا نصرانی وی
..... «بقیه حاشیه په راروانه صفحه»

۲) اعتقاد د تثلیث او بنوت د عیسی علیہ السلام لره د الله تعالی ځوی ګنرل، په اهل کتاب کیدلو کښ مانع نه دی، لاهم کانوا یعتقدون بهما فی زمنه وهو ظاهر المذهب (۱).

۳) که دا جینی اهل کتاب وی، یعنی پیغمبر او نازل شوې کتاب منی، نو ددې سره نکاح جائز ده.

۴) په خط او کتابت کښ هیڅ ګناه نشته.

۵) په نقل و حرکت او شرکت کولو کښ د مسلمې او غیر مسلمې څه خاص فرق نشته، خط و کتابت او تلل راتلل جائز دی، هرکله چه د فتنې ویره نه وی.

۶) په دۀ به د مرتد احکام جاری کیږی.

نوبت: دا د زندقي الفاظ دی. وهو الموفق

د شیعه سره د نکاح حکم

سوال: څه فرمائي علماء دین دي مسئلې باره کښ چه د یوې سنيې ښځې د

(بقیه حاشیه) اگر که عقیده دهریه وی. ددې زمانې نصاری عموماً صرف په نوم نصاری دی، په هغوی کښ په کثرت سره داسی دی، چه نه د ځدائي قائل دی، او نه د مذهب قائل دی، او نه د اسمانی کتاب قائل دی، په داسې خلکو د اهل کتاب اطلاق نه کیږی، لهذا د هغوی د ذبیحې او د هغوی د ښځو حکم به د اهل کتاب پشان نه وی.

(تفسیر معارف القرآن ۲: ۶۴ سورة المائدة آیت: ۵: پاره: ۶)

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين: قال فی البحر وحاصله ان المذهب الاطلاق لما ذكره

شمس الائمة فی المبسوط من ان ذبیحة النصرانی حلال مطلقاً سواء قال بثالث ثلاثة

اولاً لاطلاق الکتاب هنا والدلیل ورجحه فی فتح القدير بان القائل بذلك طائفتان من

اليهود والنصارى انقضوا لا کلهم مع ان مطلق لفظ الشریک اذا ذکر فی لسان الشرع

لا ینصرف الی اهل الکتاب الخ.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ۲: ۳۱۴ قوله وصح نکاح کتابیة باب المحرمات)

شیعہ سرپی سرہ نکاح جائز دہ او کہ نہ؟ چہ د بنحی رضا نہ وی او والدینو د پیسو پہ لالچ کنب ورکری وی، بیا دا جینی د هغه نه اؤتبتیدہ، او د بل سرپی سرہ ئی نکاح وکړه، آیا دا دویمه نکاح هم جائز دہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: حافظ محمد اکرم مین بازار سرگودھا. ۲۵/۴/۱۹۷۲

الجواب: کہ والدینو دې جینی لره بغیر د دې د مرضی نه په نکاح سره ورکړې وی، نو دا نکاح نامنظوره او کالعدم دہ، په شرط د دې چہ جینی بالغه وی، او د نکاح خبر موندلو سرہ ئی رد کړې وی، فی الہندیۃ ۱: ۳۰۵ لا یجوز نکاح احد علی بالغۃ صحیحۃ العقل من اب او سلطان بغیر اذنا (۱). او کہ نکاح د نابالغ والی پہ حالت کنب شوې وی، او دا شیعہ کافر وی، یعنی د حضرت علی رضی اللہ عنہ د نبوت قائل وی، یا د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا باندې تہمت لگونکې وی، وھکذا، نو دا نکاح کالعدم او نامنظورہ دہ، او دویمہ نکاح د سنی مسلمان سرہ صحیح دہ، لانه کافر صرح بہ فی رد المحتار ۳: ۴۲۸ (۲) ونکاح المسلمۃ من الکافر لا یصح اجماعاً (۳). وھو الموفق

﴿۱﴾ (فتاویٰ عالمگیریہ ۱: ۲۸۷ الباب الرابع فی الاولیاء)

﴿۲﴾ قال العلامة ابن عابدین: لا شک فی تکفیر من قذف السیدۃ عائشۃ رضی اللہ عنہا او انکر صحبۃ الصدیق او اعتقد اللوہیۃ فی علی او ان جبرئیل غلط فی الوحی او نحو ذلک من الکفر الصریح المخالف للقرآن.

(رد المحتار هامش الدر المختار ۳: ۳۲۱ مطلب فی حکم سب الشیخین)

﴿۳﴾ قال العلامة عبد الرحمن الجزیری: ولا یحل للمسلمۃ ان تتزوج الکتابی، کما لا یحل لھا ان تتزوج غیرہ (ای غیر الکتابی من الکافر) فالشرط فی صحۃ نکاح المسلمۃ ان یکون الزوج مسلماً ودلیل ذلک قوله تعالی: ولا تنکحوا المشرکات حتی یؤمنن، (البقرۃ) وقوله مخاطباً للرجال: ولا تنکحوا المشرکین حتی..... (بقیہ حاشیہ پہ راروانہ صفحہ)

د شیعہ بنحی یا سرپی سرہ د سنی مسلمان نکاح جائز نہ دہ

سوال: خہ فرمائی علماء دین دې مسئلې بارہ کنب چہ د شیعہ گانو سرہ د نکاح خہ حکم دې؟ آیا عدم جواز پہ دې صورت کنب دې، چہ بنحہ شیعہ وی، او سرپی سنی وی، یا بنحہ سنی او سرپی شیعہ وی، پنه تفصیل سرہ مو خبر کړئ؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد سردار کوہاٹ. ۵/۱۰/۱۹۷۸

الجواب: پاکستانی او ایرانی شیعہ د اسلام نه خارج دی، خکہ چہ دا خلق د ضروریات دین نه منکر دی.

کما یدل علیہ مافی رد المحتار ۳: ۲۲۸ وکذا قال فی شرح منیۃ المصلی ان ساب الشیخین ومنکر خلافتھما ممن بناہ علی شبہۃ لہ لا یکفر بخلاف من ادعی ان علیا الہ وان جبرئیل غلط (الی ان قال الشامی) وکذا یکفر قاذف عائشۃ ومنکر صحبۃ ایہا لان ذلک تکلیب صریح القرآن کما مر فی الباب السابق ﴿۱﴾.

لھذا د شیعہ بنحی یا سرپی سرہ نکاح دھغوی د کفر پہ وجہ جائز نہ دہ (۲).

ای لکفر ہم بعد ادعاء اسلامهم وھو ارتداد.....

(بقیہ حاشیہ) يؤمنوا، (البقرۃ) فھاتان الآيتان تدلان علی انه لا یحل للرجل ان ینکح المشرکۃ علی ای حال کما لا یحل للمرأة ان تنکح المشرک علی ای حال الابد ایمانهم ودخولهم فی المسلمین. (الفقه علی المذاهب الاربعۃ ۳: ۷۳ مبحث المحرمات لاختلاف الدین)

﴿۱﴾ (رد المحتار هامش الدر المختار ۳: ۳۳۹ قبیل مطلب الامام یصیر اماما بالمبايعۃ)

﴿۲﴾ قال العلامة علاء الدین السمرقندی: لا یحل وط المشرکات بنکاح ولا بملک یمین لقوله تعالی: ولا تنکحوا المشرکات حتی یؤمنن، (الآیۃ)..... واما المرتدۃ فلا یجوز لمسلم ولا لکافر ولا لمرتد نکاحھا لانه لاملۃ لھا للحال لانھا ترک ملة الاسلام فلا تقر علی ما صارت الیہ من الملة.

(تحفۃ الفقہاء ۲: ۱۹۲، ۱۹۳ بحث التحريم بسبب الشرک)

فی الحقیقة (۱). فافهم، وهو الموفق

د رافضی اوشی سره نکاح باطل او کالعدم ده

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه زما تره د اهل سنت والجماعت قريشي هاشمي فرقه حنفي سره تعلق ساتي، بدقسمتي سره زما مشر تره نهه لس کاله په تير شوې جنگ عظيم کښ په ايران کښ تير کړل، چه کله پاکستان ته واپس راغلو، نو کتر رافضي او شيعه جوړ شوي وو، او ننه پوري په دې مسلک قائم دي. بدقسمتي نه زما کشر تره خپل وراره ته صرف د لور ورکولو وعده کړې ده. او هغه څوم هم د خپل پلار په مسلک باندې مضبوطيا سره قائم دي. مونږ ټول خاندان والو دهغوی سره قطع تعلق کړې دي. اوس ددې رشتې څه حکم دي؟ بينوا توجروا

المستفتی نور محمد قريشي راولپنډي ۷ رمضان ۱۳۹۵ هـ

الجواب: دا خبره د واضحه وي. چه د پاکستان او ايران شيعه گان د اسلام نه خارج دي، دهغوی سره د مسلمانانو نکاح باطل او کالعدم ده.

اما خروجهم عن الاسلام فلانهم يعتقدون بتحريف القرآن سراً ويتهمون بالافك على الصديقة وينكرون صحبة ابيها، وفي ردالمحتار ۳۹۸: ۲ وبهذا ظهر ان الرافضي ان كان ممن يعتقد الألوهية في علي (رضى الله عنه) او ان جبرئيل غلط في الروحي او كان ينكر صحبة الصديق او يقذف السيدة الصديقة.....

﴿۱﴾ قال العلامة الحصكفي: (المرتد) شرعا الرجوع عن دين الاسلام وركنها اجراء كلمة الكفر على اللسان بعد الايمان، قال ابن عابدين: هذا بالنسبة الى الظاهر الذي يحكم به الحاكم والا فقد تكون بدونه كما لو عرض له اعتقاد باطل او نوى ان يكفر بعد حين. (الدر المختار مع ردالمحتار ۳: ۳۰۹ باب المرتد)

فهو كافر لمخالفته القواطع المعلومة من الدين بالضرورة ﴿۱﴾، انتهى بقدر الضرورة. واما عدم صحة النكاح فللقوله تعالى: فان علمتموهن مؤمنات (الآية) (ممتحنة) ﴿۲﴾ قلت: انهم ادعوا الاسلام اجمالا في بدء الامر ثم خرجوا منه في العاقبة فيكونون مرتدين ولا يكونون مثل اهل الكتاب لانهم يدعوا الاسلام فافهم، فانه من مزال الاقدام ﴿۳﴾

او که دا ثابتہ شی چه دا رافضي (ناکح) د اسلام نه خارج نه دي، د دين ضروري احکامو لره مني ﴿۴﴾. نو په دې کښ به د عدم کفایت احکام جاری کيږي ﴿۵﴾، پس بهر حال ددې نکاح نه بچ کيدل ضروري دی. وهو الموفق

﴿۱﴾ (ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۳۱۴ فصل في المحرمات كتاب النكاح)

﴿۲﴾ (سورة الممتحنة پاره: ۲۸ آيت: ۱۰)

﴿۳﴾ قال العلامة محمد امين افندي: ويجب اكفار الروافض بقولهم برجعة الاموات الى الدنيا وتناسخ الارواح وانتقال روح الاله الى الائمة وان الائمة آلهة ويقولهم بخروج امام ناطق بالحق وانقطاع الامر والنهي الى ان يخرج ويقولهم ان جبريل عليه السلام غلط في الروحي الى محمد ﷺ دون علي كرم الله وجهه واحكام هؤلاء احكام المرتدين..... اعلم ان المفهوم من هذه النقول المنقولة عن علماء مذهبا وغيرهم ان المحكوم عليه بالكفر في هذه المسائل حكمه حكم المرتد.

(رسائل ابن عابدين ۱: ۳۵۹ تنبيه الولاة والحكام على احكام شاتم خير الانام)

﴿۴﴾ قال العلامة الآفندي: واما المعتزلة فمقتضى الوجه حل مناكتهم لان الحق عدم تكفير اهل القبلة وان وقع الزما في المباحث بخلاف من خالف القواطع المعلومة بالضرورة من الدين. (فتاوى الشامية ۲: ۳۱۴ تحت قوله وصح نكاح كتابية فصل في المحرمات)

﴿۵﴾ وفي الهندية: تعتبر الكفاءة في الديانة..... فلا يكون الفاسق كفا للصالحة سواء كان

معلن الفسق اولم يكن. (فتاوى عالمگیریه ۱: ۲۹۱ الباب الخامس في الاكفاء)

د شیعه او سنی په نکاح کښ د اهل سنت مولوی کښیناستلو حکم

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه يوه نکاح منعقد شوه، چه په هغې کښ د جينې پلار شيعه وو، په دې مجلس کښ يو مولوی صاحب هم ناست وو، چه د اهل سنت ته وو، دهغه متعلق اوس بعضې خلق پروپيگنده کوي، چه دا نکاح اگر چه د اهل سنت وه، ليکن د جينې پلار شيعه وو، ددې وجه نه دا مولوی صاحب چه کوم ناست وو، مجرم دې، شرعا ددې څه حکم دې؟ بينوا توجروا

المستفتی: انسپکتر غلام رسول ۲۹/۷/۱۹۷۸

الجواب: په داسې مجلس کښ د شاملیدو د حرمت هیڅ وجه نشته، البته په حرام نکاح کښ شاملیدل حرام دی. لکونه تعاوناً علی المعصية (۱) و تقریراً للمنکر (۲). وهو الموفق

د سنی شیعه نکاح کولو والا اوپه دې مجلس کښ د شرکت کونکو حکم

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه زید سنی المذهب دې، اوصالح غالی شيعه دې، اوس زید د خپلې سنی لور نکاح د صالح ځوی سره کړې ده، چه د پلار په شان غالی شيعه ده، په دې مجلس نکاح کښ عام مسلمانانو هم شرکت وکړو، اوس سوال دادې، چه دې شرکت کونکو دپاره د تجديد نکاح ضرورت شته او که نه؟ دې شریکانو لره د اختر په مونی کښ، د جمعې او جنازې وغیره په مونی کښ شریکیدلو اجازت ورکول پکار دی که

﴿۱﴾ قال الله تعالى: ولا تعاونوا علی الاثم والعدوان (الآية).

(سورة المائدة پاره: ۲ آیت: ۲)

﴿۲﴾ عن جریر بن عبد الله قال سمعت رسول الله ﷺ يقول ما من رجل يكون في قوم يعمل فيهم بالمعاصي يقدر ان يغفروا عليه ولا يغيرون الا اصابهم الله منه بعقاب قبل ان يموتوا، رواه ابو داود وابن ماجه.

(مشکوٰۃ المصابيح ۲: ۳۳۷ باب الامر بالمعروف الفصل الثاني)

نه؟ او د جينې نکاح بغير د طلاق نه بل ځانې کيدې شي که نه؟ بينوا توجروا
المستفتی: مولوی عطاء الله چکرالوی ميانوالی. ۵/۲/۱۹۷۲
الجواب: دا نکاح باطل او کالعدم ده.

لکون الزوج کافراً کما فی ردالمحتار ۲: ۳۹۸ وبهذا ظهر ان الرافضی ان کان ممن يعتقد الألوهية فی علی او ان جبرئیل غلط فی الوحی او کان ینکر صحبة الصديق او یقذف السيدة الصديقة فهو کافر لمخالفته القواطع المعلومة من الدين بالضرورة ﴿۱﴾
دا جينې د طلاق نه بغير بل ځانې کښ نکاح کولې شي، او دا ناکح او گواهان او نکاح خوان که دې لره جلاله گنړی، نو په هغوی توبه ﴿۲﴾ او تجديد نکاح ضروری ده ﴿۳﴾، گنی ضروری نه ده، او د مونی او عبادت نه دهغوی منع کول حرام دی. وهو الموفق

د قادياني سره نکاح باطل او کالعدم ده

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه درې کاله مخکښ د يوې ښځې نکاح د يو سړي سره شوې وه، اوس معلومه شوه چه هغه قادياني دې، دهغوی دوه بچي هم شوي دي، ددې څه حکم دې؟ بينوا توجروا
المستفتی: اختر ۳۰/۱۰/۱۹۷۷

﴿۱﴾ (ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۳۱۴ فصل فی المحرمات کتاب النکاح)

﴿۲﴾ قال الملا علی قاری: اذا اعتقد الحرام حلالاً فان کان حرمة لعينه وقد ثبت بدليل قطعی یکفر والا فلا بان تكون حرمة لغيره او ثبت بدليل ظنی، وبعضهم لم یفرق بين الحرام لعينه ولغيره فقال من استحل حراماً وقد علم فی دين النبي ﷺ تحريمه کنکاح ذوی المحارم او شرب الخمر او اکل ميتة او دم او لحم خنزیر من غير ضرورة فکافر.

(شرح فقه الاکبر ۱۵۲ ومنها استحلال المعصية)

﴿۳﴾ قال العلامة الحصکفی: ما يكون کفراً اتفاقاً..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

الجواب: قادیانان د ضروریات دین نہ د انکار او زندقیت پہ وجہ کافران دی (۱). لہذا دا نکاح باطل او کالعدم دہ، او بنحیٰ لہ زر ترزہ جدا کیدل پکار دی (۲). اوپہ اہل اسلام ددی امداد کول ضروری دی (۳). وهو الموفق

(بقیہ حاشیہ) یبطل العمل والنکاح.

(الدر المختار علی هامش رد المحتار ۳: ۳۲۸ باب المرتد)

(۱) قال العلامة مفتی کفایت اللہ الدہلوی: مرزا قادیانی پہ خپلو تصنیفاتو کتب د نبوت، مجددیت، محدثیت، مسیحیت او د مہدویت دومرہ صفا او کثرت سرہ دعویٰ کړې دہ، چہ دہغې نہ انکار یا پہ دہغې کتب تاویل ناممکن دې، د خاتم المرسلین نہ پس د نبوت دعویٰ کول کفر دې، ملت اسلامیہ د نبی کریم ﷺ نہ پس یو د نبوت دعویٰ کونکې لہ پہ اسلام کتب داخلولو دپارہ بالکل تیار نہ دی. اگر کہ دہغہ د نبوت ظلیہ، بروزیہ جزئیہ تاویلاتو پناہ واخلی، یا بنکارہ د نبوت تشریعیہ مدعی وی، د مرزا قادیانی د کفر نورې ہم وجہ دی، مثلاً عیسیٰ علیہ السلام سپکوالې، د قرآن مجید د معجزو نہ انکار، او پہ ناقابل اعتبار تاویلونو سرہ دہغہ رد کول، یا توقې کول، او چونکہ دا کارونہ د مرزا صاحب پہ کتابونو کتب د نیمې ورځې د نمرشان روښانه او ښکارہ دی، ددې وجہ نہ د لاهوری د لې انکار او تاویلونہ ہم لاهوری د لې لہ د کفر نہ بچ نہ کړل، اگر چہ دا دواړہ د لې د اسلام دعویٰ کونکې دی. لیکن د عالم اسلام معتمد علماؤ دې دواړو لہ د ملت اسلامیہ نہ خارج کړې دی. (کفایۃ المفتی ۱: ۲۲۳ فصل چهارم فرقه قادیانی)

(۲) قال العلامة ابن عابدین: (وحرم نکاح الوثنية) ..... ويدخل في عبد الاوثان عبدة الشمس والنجوم والصور التي استحسوها والمعطلة والزنادقة والباطنية والاباحية وفي شرح الوجيز وكل مله يکفر به معتقده قلت وشمل ذلك الدروز والنصيرية والتمامة فلا تحل مناکحتهم الخ.

(رد المحتار هامش الدر المختار ۲: ۳۱۴ فصل فی المحرمات)

(۳) قال الله تعالى: وتعاونوا علی البر والتقوى.

(سورة المائدة پارہ ۶: آیت ۲)

د مرزایانو پہ نکاح کتب د رجسټرار د تعاون حکم

سوال: څه فرمائي علماء دین دې مسئلې باره کتب چہ یو مرزائي سرې د خپلې لور واده د یو مرزائي سرې سره وکړو، چہ دہغې نکاح یو مرزائي نکاح خوان وټرلہ، اود نکاح نامې ئې خلور فہرستونہ ټیپ کړل، اود متعلقہ وار د نکاح رجسټرارتہ ئې ولیږل، یعنی د ټاؤن کمیټی دفتر تہ ئې فارمونہ ولیږل، نکاح رجسټراردې فارمونو لہ لوستلې ہم نہ دی، اوس صرف فارمونہ د نکاح رجسټرار پہ ذریعې ټاؤن کمیټی تہ لیږل دی، آیا پہ دې لیږلو کتب بہ شرعی گناه وی؟ ځکه چہ دا خو د ملایطاق ترک موالات صورت دې؟ بینوا توجروا المستفتی: فضل کریم کھوتہ راو لپنډی.

الجواب: اگر چہ پہ دې کتب څه گناه نشته، لیکن ستا دپارہ ضروری دہ، چہ د داسې عمل نہ ہم د بچ کیدلو څه تدبیر وکړې (۱). وهو الموفق

قادیانی ښځہ کہ مسلمانہ شی نو دوبارہ ئې قادیانی تہ حوالہ کول حرام دی

سوال: څه فرمائي علماء دین دې مسئلې باره کتب چہ یو ښځہ واده کړې، چہ مرزائي عقیدہ ئې لرلہ، د قادیانی خاوند او دہغې پہ مینځ کتب پہ بعضو معاملاتو اختلاف پیدا شو، د ذهني تضاد پہ وجہ دہغې د خاوند نہ قانونی طور باندي جدا والې اختیار کړو، او اته میاشتي د یو سنی العقیدہ سرې پہ پرورش کتب وه، په دې دوران کتب دہغې خاوند پہ یو ځائي کیدلو او خرچہ ورکولو کتب ناکامه وو، بنحیٰ د دوو گواهانو پہ مخکېنې پہ عدالت کتب د مرزا غلام احمد د نبوت نہ انکار وکړو، او د یو ممتاز عالم دین پہ لاس

(۱) قال العلامة عنماذا لدين ابن كثير: يامر الله تعالى عباده المؤمنين بالمعانة على فعل

الخيرات وهو البر، وترك المنكرات وهو التقوى وينهاهم عن التناصر على الباطل والتعاون على المآثم والمحارم.

(تفسير ابن كثير ۲: ۱۰ سورة المائدة آيت: ۲)

مبارک ٹی اسلام قبول کرو، علماء دین فتویٰ جاری کرے، چہ کہ د عدت دوران کنس خاوند ہم اسلام قبول کرو، نو صحیح گنی د عدت نہ پس یہ دا دهغه د نکاح نہ خارجه شی، لیکن حاکمانو دی فتویٰ لره د منلو نہ انکار وکړو، او د ملکی عائلی قوانینو د لاندې دا ٹی د قادیانی بنخه مقرر کره، او دهغه سره د تللو حکم ٹی ورته وکړو، آیا شرعا دا دهغه قادیانی بنخه کیدي شی؟ او مونږ ددی حاکمانو خلاف دعویٰ کولو حقداریو، چہ یوه مسلمانہ بنخه د مرزائی په زوجیت کنس ورکوی، او په زنا کاری ٹی مجبوروی، او د اسلام سپکاوی کوی؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد عجائب گوندل تهرپار کر ۹/۱۰/۱۹۲۹

الجواب: که دی بنخې د مرزا غلام احمد د نبوت او مجددیت دواړو نه انکار کړې وی، او د مرزایانو د ټول عقیدو نه ٹی جدا والې اختیار کړې وی، نو دی بنخې لره قادیانی ته حواله کول حرام دی (۱)، او همیشه دپاره په زنا باندې مجبوره کول دی، چہ د مسلمان حاکم او محکوم ټولو دپاره یو بدرنگه داغ دی. وهو الموفق

د قادیانی سره نکاح کالعدم او حرام ده. او

اولاد به صرف د مور نه ثابت النسب وی

سوال: خه فرمائي علماء دین دی مسئلې باره کنس چہ دی یوې مسلمانې جینی نکاح د قادیانی (لاهوری) سره وشوه، او اولاد ٹی هم پیدا شو، بیا نوبې او نوبې هم پیدا شوې، اوس چہ هرکله هغوی غیر مسلم گرزولې شوې دی، نو ددی خه حکم دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: ملازم حسین راولپنډی ۱۷ جولائی ۱۹۷۹ء

الجواب: د انکاح حرام او کالعدم ده، اود اولاد نسب صرف د مور نه ثابت دی، اود دی مرزائی نه ثابت نه دی، کما فی الدر المختار ۳: ۵۵۵ وفی مجمع الفتاوی (۱) قال العلامة الحصکفی: واذا اسلم احد الزوجین..... عرض الاسلام علی الآخر فان اسلم فیها والا بان ابی اوسکت فرق بینهما.

(الدر المختار علی هامش ردالمحتار ۲: ۲۲۲ باب نکاح الکافر)

نکح کافر مسلمة فولدت منه لا یثبت النسب منه ولا تجب العدة لانه نکاح باطل (۱). وهو الموفق

د ناپوهی په وجه د قادیانی سره د نکاح کونکې او نکاح تړونکې حکم

سوال: خه فرمائي علماء دین دی مسئلې باره کنس چہ زه د گجرات و سیدونکې یم، ما په جنوری ۱۹۷۵ء کنس شهبازیہ نوبنار صدر کنس د اسلامی فقه مطابق نکاح وکړه، نکاح مولانا..... خطیب مسجد درزیان و تړله، دی دوران کنس جینی خپل خان مسلمان خنې مذهب والا ظاهر کړو، دري نیم کاله په جده کنس ماسره آباءه وه، ما دی جینی ته د حج د ادا کولو و وئیل نو هغې ناخوبنه الفاظ استعمال کړل، او وې وئیل چہ ما حج اکبر په دسمبر کنس په ربوه کنس کیږی، ما هغې ته د اسلام دعوت ورکړو، لیکن د انکار نه پس ما درې طلاقه ورکړل، او پاکستان ته مې را و لیرله، پوښتنه داده:

(۱) چہ د ناپوهی په وجه ددی نکاح دوران کنس د جماع خه حکم دی؟ آیا شرعا خه تعزیر شته؟

(۲) روستو بیا سول حج په اختیاراتو د فیملی حج گجرات دی نکاح لره غیر شرعی او گرزوله، دهغې قادیانیت ثابت شو. بیا هم په دی نکاح کونکې مولوی صاحب باندې خه گناه وی؟ یا گواهان گناه گار دی؟

(۳) د نکاح په وخت کنس مهر پنخه زره معجل او پنخه زره مؤجل ایښودلې شوې وو، هغه مې د نکاح په دویمه ورځ ورکړې وو، اوس ترې انکارې هم ده، او عدالت ته ٹی رجوع کړې ده، ددی مهر خه حکم دی؟

(۴) د خپل سامان سره تقریبا د پنځویشو زرو زما سامان ٹی هم وړولې دی، هغې لره واپس اخستلې شم، یا هغه به دهغې وی؟

(۵) د ربوه عقیده لرونکې یا غلام احمد ته نبی ویونکې که د مسلمان سره د هوکه وکړی، یا د مذهبی سپکوالی ارتکاب وکړی، نو د وخت حاکم به دهغه محاسبه کوی او که نه؟ او حکومت دوی لره غیر مسلم گنرلې دی، لیکن دا

(۱) (الدر المختار علی هامش ردالمحتار ۲: ۲۸۷ قیل باب الحضانه)

خلق شناختی کاره، پاسپورت او مسلم فیملی لاء ۱۹۷۸ء عدالتونو ته دھوکہ ورکولو دپاره د اسلام نوم استعمالوی، آیا دا خلق د مسلم فیملی لاء ۱۹۶۹ء د لاندې د مسلمان خلاف دعوی کولې شی او که نه؟ بینوا توجروا المستفتی: محمد اورنگزیب خان لودھی کنجاہ گجرات ۱۲ محرم ۱۴۰۳ھ الجواب: ۱) قادیانیہ بنحہ مرتدہ ده، او د مرتدې سره نکاح ناجائز ده، (شامی، ۱) بحر ۲) او د ناپوهی په وجه په دې خاوند هیڅ حد یا تعزیر نشته، خاصکر چه د عقد شبه موجوده ده. (شامی) ۳)

۲) ناکح، خطیب (نکاح خوان) او گواهانو د ناپوهی په وجه دا کار کړې دې، لهذا په دوی کښ یو هم مجرم او گناه گار نه دې، الحدیث ورد بذالک ۴).

۱) قال العلامة الحصکفی: ویبطل من النکاح والذبیحة والصید والشهادة والارث، قال ابن عابدین: النکاح ای ولو لمرتدة مثله.

(الدرالمختار مع ردالمحتار ۳: ۳۳۰ باب المرتد)

۲) قال العلامة ابن نجیم: فلا یتزوج المرتد مسلمة ولا کتابیة ولا مرتدة ولا یتزوج المرتدة مسلم ولا کافر ولا مرتد.

(البحر الرائق ۳: ۲۰۹ باب نکاح الکافی)

۳) قال العلامة الحصکفی: ولا حد ایضا بشبهة العقد ای عقد النکاح، قال ابن عابدین: ای ما وجد فيه العقد صورة لاحقیقة..... او لكون اختها مثلاً فی نکاحه او هی مجوسیه او مرتدة فلا حد علیه وان علم الحرمة.

(الدرالمختار مع ردالمحتار ۳: ۲۸ مطلب فی بیان شبهة العقد کتاب الحدود)

۴) عن ابن عباس ان رسول الله ﷺ قال ان الله تجاوز عن امتی الخطأ والنسیان وما استکرها علیه رواه ابن ماجه والیهقی وفي الجامع رواه ابن ماجه عن ابی ذر والطبرانی والحاکم فی مستدرکه عن ابن عباس وفي..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

۳) په دې صورت کښ د عقد د شېبې په وجه حد ساقط دې او د جماع په وجه مهر لازم دې. (شامی) ۱)

۴) ته د خپل سامان یا دهغې د قیمت اخستلو حقدار ئې.

۵) مرتد خلق ددې دعوی حقدار نه دی، بلکه د دھوکې وغیره جرمونو سزا ملاویدو حقدار دی، وهو الموفق

د مشرکې بنحې سره د دیوبندی عقیدې لرونکې سړې نکاح

سوال: څه فرمائي علماء دین دې مسئلې باره کښ چه یو صحیح العقیده دیوبندی مسلک والا مسلمان ځوان سړې نکاح د یو بریلوی عقیدې والا بنحې سره، چه دهغې عقیده داوی، چه نبی کریم ﷺ د الله تعالی ذاتی نور دې، عالم الغیب حاضر ناظر او کارساز هم دې، د بشریت نه منکره ده، ټول انبیاء او اولیاء حاجت روا، مشکل کشا، عالم الغیب او حاضر ناظر دی، سره نکاح کیدې شی او که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: سیف الدین اټک ښار ۷/۸/۱۹۸۳

(بقیه حاشیه) رواية للطبرانی عن ثوبان. (مرقاة المفاتیح ۱: ۱۱۷ باب ثواب هذه

الامة) وفي انجاح الحاجة هامش ابن ماجه: ان الله تعالى رفع عن امتی الخ (ابن ماجه ۱: ۶۵)

وقال العلامة ابن عابدین: (رفع عن امتی الخطأ) قال فی الفتح ولم يوجد بهذا اللفظ فی شیء

من كتب الحديث بل الموجود فيها ان الله وضع عن امتی الخطأ والنسیان وما استکرها

عليه رواه ابن ماجه وابن حبان والحاکم وقال صحیح علی شرطهما.

(ردالمحتار ۱: ۲۵۴ مطلب فی الفرق بین السهو والنسیان)

۱) قال العلامة الحصکفی: وفي مسئلة النسیان اذ الحکم فی تزوجهما معا البطلان وعدم

وجوب المهر الا بالوطأ كما فی عامة الكتب الخ.

(الدرالمختار علی هامش ردالمحتار ۲: ۳۱۰ باب المحرمات)

الجواب: د داسې ښځې سره د مسلمان نکاح صحیح نه ده، داسې ښځه مرته ده، او د اهل کتاب نه هم بدتره ده (۱). لقوله تعالى: ولا تنكحوا المشركات حتى يؤمن (الآية) (۲) وهو الموفق

د قبر پرست او د غیر الله په نوم منځته کولو والا سره د نکاح حکم

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه يو قبر پرست، پير پرست، او د غير الله په نوم منځته کونکې او نور شرکيه عقيدې لرونکې سړې سره نکاح شرعا جائز ده او که نه؟ بينوا توجروا

المستفتی: صوفی محمد شریف کیملیپور ۱۰/۲/۱۹۷۵

الجواب: بشرط صدق و ثبوت د داسې سړې سره د مسلمانې جینې نکاح صحیح نه ده.

كما في الهندية ۱: ۲۹۹ ويدخل في عبدة الاوثان عبدة الشمس والنجوم والصور التي استحسوها والمعطلة والزنادقة والباطنية والاباحية وكل مذهب يكفر به معتقده كذا في فتح القدير (۳). وهو الموفق

د پرچمې او خلقې پارتې والو سره د نکاح حکم

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه کوم خلق په افغانستان (۱) وفي الهندية: لا يجوز نكاح المجوسيات ولا الوثنيات..... ويدخل في عبدة الاوثان عبدة الشمس والنجوم والصور التي استحسوها والمعطلة والزنادقة والباطنية والاباحية وكل مذهب يكفر به معتقده كذا في فتح القدير.

(فتاویٰ عالمگیریه ۱: ۲۸۱ القسم السابع المحرمات بالشرك)

(۲) (سورة البقرة پاره: ۲ آیت: ۲۲۱)

(۳) (فتاویٰ عالمگیریه ۱: ۲۸۱ القسم السابع المحرمات بالشرك)

کښ پرچمې او خلقې دی، او د مجاهدینو په مقابله کښ جنگیوې، دهغې خلقو سره د نکاح څه حکم دي؟ او دهغوی نکاح ختمې شوې دی که نه؟ بینوا توجروا المستفتی: محمود حقانی ۱۴/۲/۱۹۸۷

الجواب: هر هغه سړې چه دهغه عقیده د کمیونزم وی، او کمیونزم لره د ترقی او اسلام لره د تنزل باعث گنړي، هغه مرتد دي (۱)، دهغه سره نکاح جائز نه ده، او دهغوی ښځو سره د عدت نه پس نکاح کیدې شی (۲). وهو الموفق

د فسخ نکاح دپاره ارتداد د فسخ باعث نه دي.

او نه د دویمې نکاح د پاره جائز کونکې دي

سوال: څه فرمائي علماء دين دې مسئلې باره کښ چه يوه ښځه چه ديو سړې منکوحه وي، او صرف په دې ارادې چه زما نکاح ختمه شی، ارتداد اختيار

(۱) قال العلامة الافندي: ذكر في المسيرة ان ما ينفي الاستسلام او يوجب التكذيب فهو كفر، وقال الحصكفي: من هزل بلفظ كفر ارتدان لم يعتقه للاستخفاف فهو ككفر العناد والكفر شرعا تكذيبه ^{عليه السلام} في شئ مما جاء به من الدين ضرورة.

(الدرا المختار على هامش رد المحتار ۳: ۳۱۱ باب المرتد)

وفي الهندية: وبتحسين امر الكفار اتفاقا. (فتاویٰ عالمگیریه ۲: ۲۷۷ كتاب الارتداد)

(۲) قال العلامة الحصكفي: لم تبين حتى تحيض ثلاثا او تمضي ثلاثة اشهر قبل اسلام الآخر اقامة لشرط الفرقة مقام السبب، قال ابن عابدين: وهل تجب العدة بعد مضي هذه المدة فان كانت المرأة حربية فلا لانه لا عدة على الحربية وان كانت هي المسلمة فخرجت اليها فتمت الحيض هنا فكذلك عند ابي حنيفة خلافا لهما لان المهاجرة لا عدة عليها عنده خلافا لهما كما سيأتي بدائع وهداية وجزم الطحاوي بوجوبها قال البحر وينبغي حمله على اختيار قولهما.

(الدرا المختار مع رد المحتار ۲: ۲۲۳ باب نكاح الكافر)

کری، اوبل سرې سره نکاح وکړی. نوآیا دا اوله نکاح ختمیږي، اوچه کله اسلام قبول کړی، نو دا دویمه نکاح د دویم سرې سره منعقد کیږي؟ بینوا توجروا

المستفتی: متعلم جامعه حقانیه. ۱۴۰۴/۴/۴هـ

الجواب: د ښځې ارتداد چه کله د خاوند نه د جدایی دپاره وی، نو د فسخ نکاح دپاره باعث نه دي، او د دویم خاوند دپاره نکاح جائز کونکې نه دي. والتفصیل فی ردالمحتار ۲: ۵۴۰ (۱) وهو الموفق

شیعه جوړیدلو سره د مخکنی نکاح حکم

سوال: څه فرمائي علماء دين دي مسئلې باره کښ چه ديو سرې د يوې جينې سره په وړو کوالی کښ نکاح وشوه، د نکاح په وخت کښ دواړه مسلمانان وو، بيار و ستو سرې د شيعه ښځې سره نکاح وکړه، د واقعاتونه دا معلومېږي چه هغه سرې هم شيعه شوې دي، ليکن سرې خپله انکاری دي، چه زه شيعه نه يم، په دې صورت کښ دهغه سرې د اولې ښځې سره نکاح باقی ده او که ختمه شوې ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: عبد الحمید تانک دی آئي خان. ۱۲/۱/۱۹۶۹

﴿۱﴾ قال العلامة الحصكفي: لو ارتدت لمجى الفرقة منها ..... تجبر على الاسلام وعلى تجديد النكاح زجرا لها بمهر يسير كدينار وعليه الفتوى ولو الجية وافتي مشايخ بلخ بعدم الفرقة بردتها زجرا وتيسيرا لا سيما التي تقع في المكفر ثم تنكر قال في النهر والافتاء بهذا أولى من الافتاء بما في النواذر لكن قال المصنف ومن تصفح احوال نساء زماننا وما يقع منهن من موجبات الردة مكررا في كل يوم لم يتوقف في الافتاء برواية النواذر قال ابن عابدين: (قوله زجرا لها) عبارة البحر حسما لباب المعصية والحيلة للخلاص منه ولا يلزم من هذا ان يكون الجبر على تجديد النكاح مقصورا على ما اذا ارتدت لاجل الخلاص منه بل قالوا ذلك سدا لهذا الباب من اصله سواء تعمدت الحيلة ام لا كي لا تجعل ذلك حيلة ..... ولا يخفى ان الافتاء بما اختاره بعض ائمة بلخ أولى من الافتاء بما في النواذر الخ. (الدر المختار مع ردالمحتار ۲: ۳۶۶ باب نكاح الكافر)

الجواب: تر کوم وخته پورې چه دا ثابتہ شوې نه وی، چه دا سرې د شيعه گانو هغې ډلې کښ داخل شوې دي، کوم چه کافران دي، تر هغې وخته پورې اوله نکاح باقی ده (۱). وهو الموفق

د مهر معجل نه ورکولو سره نکاح ته نقصان نه رسيږي

سوال: څه فرمائي علماء دين دي مسئلې باره کښ چه زید دخپل ځوی بکر د رشتې دپاره دخالد کورته جرگه وليږله، خالد انکار وکړو، ليکن زید اود خالد سخرگنی خالد لره مجبوره کړو، په آخر کښ خالد يو شرط و لگولو، چه زید به د بکر د طرف نه جينې ته لس زره روپۍ نقد يا دومره قيمت زمکه په مهر کښ ورکوي، دې شرط منلونه پس دخالد سخرگنی يعنی د زينب جد فاسد نکاح ورکړه، او زينب هغه وخت کښ نابالغه وه، بالغ کيدلو نه پس زينب انکار وکړو او خالد ډير ځله بکر ته د جرگې په ذريعې و وئيل، چه شرط پوره کړه نو رسته اوچته کړه گنی رسته نه درکوم، په دې خبره د زينب جد فاسد خپل جائيداد په بکر خرڅ کړو، چه ته شرط پوره کړه، بکر انتقال و ليکلو، او د انتقال د تصديق په وخت کښ بکر دې شرط وفاء لره فسخ کړو، او پسته شو، او ليکلې شوې د انتقال کاغذونه د محکمه مال نه خارجيږي، اوس سوال دادې، چه که بکر دا شرط پوره کړي، نو د زينب نکاح چه جد فاسد کړې ده، صحيح ده او که نه؟ او که دا شرط پوره نه کړي، نو بيا هم دا نکاح صحيح ده او که نه؟ او زينب په دې صورت کښ بل ځائي کښ نکاح کولې شي؟ بینوا توجروا

المستفتی: عظیم الله خان چټه بټه هزاره.

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين: وبهذا ظهر ان الرافضي ان كان ممن يعتقد الألوهية في علي او ان جبريل غلط في الوحي او كان ينكر صحبة الصديق او يقذف السيدة الصديقة فهو كافر لمخالفة القواطع المعلومة من الدين بالضرورة بخلاف ما اذا كان يفضل عليا او يسب الصحابة فانه مبتدع لا كافر.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲: ۳۱۴ فصل في المحرمات قوله وصح نكاح كتابية)

الجواب: د زینب چہ د خالد لور دہ، دہغی نکاح اوسہ پورې د بکرسره موجود دہ، لہذا بل خائي کښ نکاح صحيح نه دہ، ځکه چہ د مهر معجل په نه ورکولو سره په نکاح کښ څه نقصان نه راځي، اود خيار بلوغ په صورت کښ د قاضي د فيصلې نه بغير نکاح نه فسخ کيږي.

لان الحكم عند عدم قبض المعجل المنع الوطى وغيره فى الدر المختار: ولها منعه من الوطى ودواعيه لاخذ ما بين تعجيله انتهى مختصرا، قال العلامة الشامى ۳۶۷: ۲ وكذا لولى الصغيرة المنع المذكور ﴿١﴾ وفى الهندية ۳۰۴: ۱ ويشترط فيه القضاء بخلاف خيار العتق كذا فى الهداية فان اختار الصغير او الصغيرة الفرقة بعد البلوغ فلم يفرق القاضى بينهما حتى مات احدهما توارثا ويحل للزوج ان يطأها مالم يفرق القاضى بينهما ﴿٢﴾. وهو الموفق

بښي ته د تحقيق نه بغير خنثى وئيل او د پلار په کور کښنول ظلم دي
سوال: څه فرمائي علماء دين دي مسئلي باره کښ چہ يوې ښځه بلوغ ته رسيدلو نه پس حيض راځي، سيني ئې د ښځو پشان دي، ددې نه علاوه دائي هم ددې د ښځې کيدلو اعتراف کوي، ددې ښځې واده وشو، او درې مياشتې د خاوند سره وه، اوس خاوند ښځې ته وئيل چہ د خپل پلار په کور کښينه، ځکه چہ زما سره ستا اوسيدل گناه دہ، ته ښځه نه ئې بلکه خنثى (هيچرا) ئې، ددې څه حکم دي؟ بينوا توجروا

المستفتى: محمد عمر متعلم حقانيه. ۱۴۰۱/۱/۱۲ هـ

الجواب: که عقد نکاح ددې علاماتود ظاهريدونه پس شوې وي، نو دا عقد لازم

﴿١﴾ (الدر المختار مع رد المحتار ۳۸۸، ۳۸۹ مطلب فى منع الزوجة نفسها لقبض المهر)

﴿٢﴾ (فتاوى عالمگيريہ ۲۸۵: ۱ الباب الرابع فى الاولياء)

دي، او دا ښځه منکوحه دہ، ﴿١﴾ د طلاق نه بغير ازاديدي نه نشي، او دا خاوند په دي کار کښ ظالم دي. يدل علي اصل المسئلة مافى الهندية: ولو ظهر له ثدى كئدى المرأة او نزل له لبن فى ثديه او حاض: فهو امرأة ﴿٢﴾. وهو الموفق

د جينى په نکاح کښ د فريقينو دعوى او د فيصلې صورت

سوال: څه فرمائي علماء دين دي مسئلي باره کښ چہ ديوي جينى طلاقه کړې شوې نکاح د زيد سره په ۱۳ جون د عامو خلقو په مخکښ وشوه، روستو بيا اکرم اغوا کړه، او دعوى ئې وکړه چہ ما په ۲۳ مئى دي سره نکاح کړې دہ، او اکرم په دي تاريخ په جيل کښ قيد وو، دهغه د تره بيان دي، چہ ما دهغه نه په جيل کښ وکالت اخستلې وو، او د جينى ماما وائي، چہ ما د جينى نه وکالت اخستلې وو، او دا دواړه گواهان هم پيش کوي، او زيد دعوى کوي چہ د ۱۳ جون نه علاوه په ۲۲ اپريل هم ما د غنمو د لو کولو دوران کښ د دوو گواهانو په مخکښ نکاح کړې دہ، او اوس متواتر دوو جرگو د جينى نکاح د زيد سره ثابت کړې دہ، ددې نه علاوه د جمات د امام بيان دي، چہ زه د ۱۳ جون نه يو هفته مخکښ دي جينى لره د خپل وراره په نکاح کښ راوستلو دپاره ددوى کور ته لارم، ليکن په مهر باندي د نه راضى کيدلو په وجه واپس راغلم، اوس ددې جينى نکاح د چا سره صحيح دہ؟ بينوا توجروا

المستفتى: مولوى نور حسين شاه دم کله کرک. ۲/۱/۱۹۲۹

﴿١﴾ قال العلامة الافندى: لو زوجه ابوه او مولاہ امرأة او رجلا لا يحكم بصحته حتى يتبين حاله انه رجل او امرأة فاذا ظهر انه خلاف ما زوج به تبين ان العقد كان صحيحا والافباطل لعدم مصادفة المحل.

(رد المحتار هامش الدر المختار ۲: ۲۸۱ كتاب النكاح)

﴿٢﴾ (فتاوى عالمگيريہ ۲: ۲۵۷ الباب التاسع فى ميراث الخنثى)

الجواب: کہ زید د ۲۲ اپریل د عقد نکاح گواہان د فیصلہ کونکي یا حاکم مخکین پیش کرل، نو د مخکین والی په وجه به دده دعوی ثابتہ شی، او د فریقینو دپاره د شهادت پیش کولو نه مخکین به ښځه دهغه چا وی، د چا دپاره چه ښځه اقرار وکړی.

صرح به فی جميع معتبرات الفقه، قال صاحب الهدایة ۳: ۲۱۶ ویرجع الی تصدیق المرأة لاحدهما وهذا اذا لم یوقت البیتان فاما اذا وقتا فصاحب الوقت الاول اولی (یعنی اذا لم یکن الدعوی بعد الطلاق) وان اقرت لاحدهما قبل اقامة البینة فهی امراته لتصادقهما وان اقام الآخر البینة قضی بها لان البینة اقوی من الاقرار انتهى باختصار یسر ﴿۱﴾. وهو الموفق

د وینځي سره د جماع کولو او نکاح نه کولو مسئله

سوال: څه فرمائي علماء دین دې مسئلې باره کښ چه آيا دا رشتيا دی، چه یو مسلمان خلور ښځې ساتلو سره بې شمیره وینځي هم ساتلې شی، آیا دا صحیح دی؟ او کوم کتاب چه زه مطالعه کوم، په هغې کښ د وینځو سره د نکاح نه کولو حکم لیکلې شوي دي، صحیح مسئله څه ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: قاضی غلام نبی مردان. ۱۹ ربیع الاول ۱۴۰۲ هـ

الجواب: د مسلمانې وینځي سره مالک د نکاح نه بغير جماع کولې شی، لقوله تعالى، الاعلى ازواجهم او ما ملک ایمانهم ﴿۲﴾. لیکن په شرط ددې چه دا وینځه مسلمانہ وی، یا اهل کتابه وی، لان محل الجماع هو هذا کما فی ردالمحتار ﴿۳﴾

﴿۱﴾ (هدایة ۳: ۲۱۸ باب ما یدعیه الرجلان)

﴿۲﴾ (سورة المؤمنون آیت: ۲ پاره: ۱۸) (سورة المعارج آیت: ۳۰ پاره: ۲۹)

﴿۳﴾ قال العلامة الحصکفی: وحرم نکاح المولی امته والعبد سیدته لان المملوکیة تنافی المالکیة..... وحرم نکاح الوثنیة بالاجماع قال ابن عابدين:.. (بقیه حاشیه په راروانه صفحہ)

والبدائع ﴿۱﴾. د خپلې وینځي سره نکاح نه کیږي، لانه کاستیجار مملوکه ﴿۲﴾ وایضا لقوله تعالى: کما مر. وهو الموفق

(بقیه حاشیه) وافاد بحرمة النکاح حرمة الوط بملک الیمین کما یأتی..... قوله کتابیة اطلقه فشمّل الحریة والذمیة والحرّة والامّة الخ.

(الدرالمختار مع ردالمحتار ۲: ۳۱۳ قبیل مطلب فیما لو زوج المولی امته)

﴿۱﴾ قال العلامة الکاسانی: والاصل ان لا یحل وطء کافرة بنکاح ولا بملک یمین الا کتابیات خاصة.

(البدائع الصنائع ۲: ۵۵۴ مبحث عدم نکاح المشرکة)

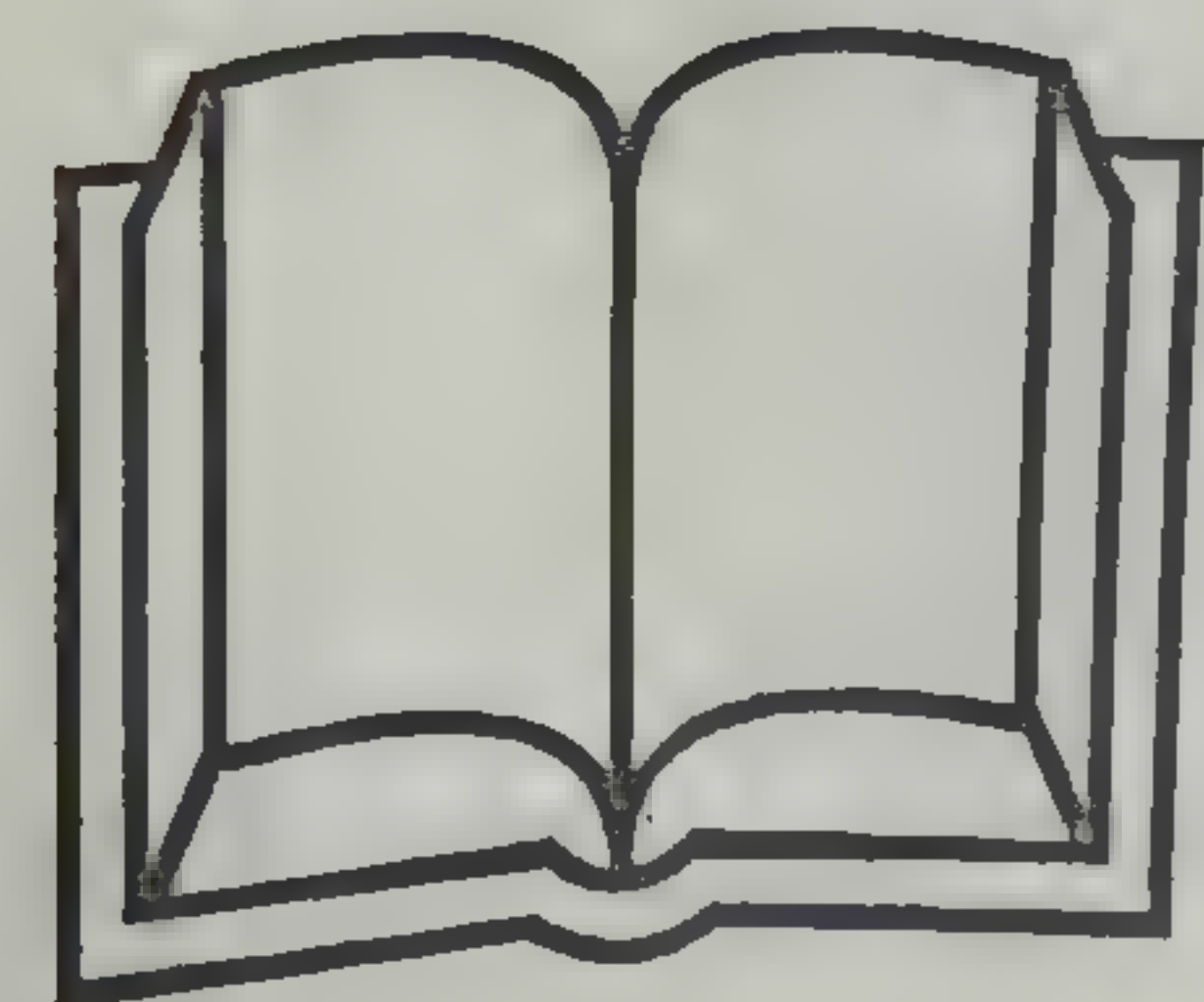
﴿۲﴾ قال العلامة المرغینانی: ولا یتزوج المولی امته ولا المرأة عبدها لان النکاح ما شرع الاثمرات بثمرات مشترکة بین المتناکحین والمملوکیة تنافی المالکیة فیمتنع وقوع الثمرة علی الشرکة. (هدایة ۲: ۳۱۰ فصل فی بیان المحرمات)

فتاویٰ دیوبند پاکستان المعروف بہ

فتاویٰ فریدیہ خلورم جلد

مسائل شتی

.....

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

..... قال الله تعالى:.....

وانزل من السماء ماء،
فاخرجنا به ازواجنا من
نبات شتی.

..... [طه: ۳۵].....

.....

مسائل شتی

ددې عنوان لاندې هغه مسائل جمع کړي شوي دي، چه حضرت مفتي صاحب دامت برکاتهم د بيماري په حالت کين ليکلي دي، او په سه ماهي الفريد کين د دارالافتاء په عنوان سره شائع کيدلي، سه ماهي الفريد جلد ۷ شماره ۱، نه جلد ۸ شماره ۴ پوري دامسائل راجمع کړي شوي دي، اود مسائل شتي په عنوان سره د عامې فائدي دپاره په فتاوي کين شاملولي شي. از مرتب.

د سلام په الفاظو کين د زياتي کلماتو مقدار

سوال: که يوسري السلام عليكم ورحمة الله وبركاته ووييل نوجواب ورکونکي به په دې زياتي کلمات وائي او که نه؟ مثلاً و مغفرته وغيره؟
الجواب: افضل دادی، چه سلام کونکي او جواب ورکونکي دواړه "وبركاته" پوري الفاظ ووائي.

کما في الهندية ۵: ۳۲۵ والافضل للمسلم ان يقول السلام عليكم ورحمة الله وبركاته والمجيب كذلك يرد، ولا ينبغي ان يزداد على البركات شي قال ابن عباس رضي الله عنهما لكل شيء منتهى ومنتهى السلام البركات كذا في المحيط (۱).

(۱) (فتاوى عالمگیریه ۵: ۳۲۵ الباب السابع في السلام وتشميت العاطس)

.....

البته ابوداؤد ۲: ۳۵۹ باب كيف السلام کينې ومغفرته لفظ راغلي دي. (۱)
وهوالموفق

د زلزلي په وخت کين د کور نه بهر راوتل مستحب دی

سوال: د زلزلي په وخت کين د کور نه بهر فضا ته وتل جائز دی او که مکروه؟
الجواب: د زلزلي په وخت کين د کور او د چت د راغورزیدلو خطره وی، ددې وجه نه فضا ته وتل مستحب دی.

کما في الهندية ۵: ۳۷۹ رجل كان في البيت اخذته الزلزلة لا يكره له الفرار الى الفضاء بل يستحب لما روى عن النبي ﷺ انه مر بحائط مائل فاسرع في المشي ف قيل له أتفر من قضاء الله قال أفر من قضاء الله الى قضاء الله الخ (۲) وهكذا في البزازية على هامش الهندية ۲: ۳۷۱ (۳). وهوالموفق

(۱) عن سهل بن معاذ بن انس عن ابيه عن النبي ﷺ بمعناه زاد ثم اتى آخر فقال السلام عليكم ورحمة الله وبركاته ومغفرته فقال اربعون قال هكذا تكون الفضائل.
(سنن ابی داؤد ۲: ۳۵۹ باب كيف السلام)

وقال الشيخ محمد زكريا الكاندهلوي: وفي الدرالمختار لا يستحب ان يزيد على وبركاته وقد ورد في ذلك روايات مرفوعة في مجمع الزوائد وفي جمع الفوائد عن ابن عباس ان السلام قد انتهى الى البركة وكذا عن ابن عمر انه كره الزيادة وفي الدرالمثور حكى الانتهاء الى البركة عن عروة بن الزبير وهكذا في العالمگیریة عن علي وابن عباس واورد الحافظ الآثار في ذلك في الفتح.

(التعليق على بذل المجهود في حل ابی داؤد ۵: ۳۲۲ باب كيف السلام)

وقال في اوجز المسالك بعد ما نقل كلام الحافظ: فغاية ما يثبت به الجواز والسنة ما عليها الروايات المعروفة. (هامش عمل اليوم والليلة للدينوري ۱۹۳ باب ثواب السلام)
(۲) (فتاوى عالمگیریه ۵: ۳۷۹ الباب الثلاثون في المتفرقات)

(۳) قال العلامة ابن البزاز الكردي: واذا تزلزلت ..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

حدیث: من بشرنی بخروج صفر بشرته بالجنة" ثابت نہ دی

سوال: آیا دا حدیث ثابت دی، من بشرنی بخروج صفر بشرته بالجنة

الجواب: ملا علی قاری وئیلی دی

لا اصل له كما في الموضوعات الكبرى صفحہ: ۲۲۵ ﴿۱﴾، وفي الهندية ص: ۵: ۳۸۰ اما ما يقولون في حق صفر فذلك شيء كانت العرب يقولونه (واما الخبر المذكورة) فهو كذب محض كذا في جواهر الفتاوى ﴿۲﴾. وهو الموفق

د گردوغبار (دورې) ختمولو د پاره په لارو کښ د حاجت مطابق اوبه اچول

سوال: د باران نه کیدلو په وجه د دورې ختمولو د پاره په سرکونو او لارو کښ اوبه اچول جائز دی؟ بینوا توجروا

الجواب: د حاجت مطابق جائز دی

كما في الملتقط (۲۱) لا بأس برش الماء في الطريق لتسكين الغبار فالزيادة على الحاجة لا تحل ﴿۳﴾، وهكذا في .....

(بقیه حاشیه) الارض وهو في بيته له القرار الى الصحراء لقوله تعالى ولا تلقوا بايديكم الى التهلكة وفيه قيل القرار مما لا يطاق من سنن المرسلين.

(فتاویٰ بزازیة علی هامش الهندية ۲: ۳۷۱ کتاب الکراهية التاسع في المتفرقات)

﴿۱﴾ قال العلامة نور الدين ملا علی قاری الهروي: حديث "من بشرني بخروج صفر بشرته بالجنة" لا اصل له، وعلى هامشه ذكره تذكرة الموضوعات ۱۱۶ وكشف الخفاء ۲: ۳۲۷.

(الموضوعات الكبرى للقاری ۲۲۵ رقم حديث: ۸۸۶)

﴿۲﴾ (فتاویٰ عالمگیریہ ۵: ۳۸۰ الباب الثلاثون في المتفرقات)

﴿۳﴾ (الملتقط في الفتاوى الحنفية ۲۱ کتاب الطهارات)

الهندية ۵: ۳۸۱ ﴿۱﴾. وهو الموفق

په نوافلو کښ د یو آیت تکرار مکروه نہ دی

سوال: په بعضو کتابونو کښ ئې د نماز حاجت مختلفې طریقې ښودلې دي، مثلاً په اول رکعت کښ حسبنا الله ونعم الوكيل سل خله وئیل، او په دویم رکعت کښ وافوض امری الى الله سل خله وئیل، یا سورة اخلاص دومره خله وئیل وغيره، آیا د یو آیت تکرار په یو رکعت کښ جائز دي؟

الجواب: په نفلی مونځ کښ دا تکرار مکروه نہ دی، او په فرض مونځ کښ بغير د عذر او هیرې نه مکروه دي.

كما في الهندية ۱: ۱۰۷ او اذا كرر آية واحدة مراراً فان كان في التطوع الذي يصلى وحده فذلك غير مكروه، وان كان في الصلوة المفروضة فهو مكروه في حالة الاختيار

واما في حالة العذر والنسيان فلا بأس هكذا في المحيط ﴿۲﴾. وهو الموفق

په روضه رسول الله ﷺ باندي حاضریدل او د نور و سلام رسول جائز دی

سوال: څه فرمائي علماء دين دي مسئلي باره کښ چه بعضي خلق په روضه رسول الله ﷺ باندي حاضر شي، او د نورو خلقو سلام رسوي، آیا دا جائز دی، هلته کښ بعضي خلق دي ته بدعت وائي؟

الجواب: دا سلام رسول جائز دی،

كما في الهندية ۱: ۲۶۵ ويبلغه سلام من اوصاه فيقول السلام عليك يا رسول الله

من فلان بن فلان يستشفع بك الى ربك فاشفع له ولجميع المسلمين ﴿۳﴾

او دا د سلف صالحينو معمول دي. كما في الملتقط ۹۴ .....

﴿۱﴾ وفي الهندية: لا بأس برش الماء في الطريق لتسكين الغبار والزيادة على الحاجة لا

تحل. (فتاویٰ عالمگیریہ ۵: ۳۸۱ قبیل کتاب التحری)

﴿۲﴾ (فتاویٰ عالمگیریہ ۱: ۱۰۷ الفصل الثاني فيما يكره في الصلاة وما لا يكره)

﴿۳﴾ (فتاویٰ عالمگیریہ ۱: ۲۶۵ خاتمة في زيارة قبر النبي ﷺ)

قال عمر بن عبد العزيز لرجل اذا قدمت المدينة واتيت قبر النبي ﷺ فاقرأه مني السلام (۱)، د نجدی خلقو نه علاوہ بل چا پھ دې نکیرنه دې کړې.

که نابالغ یا کافر د سجدې آیت ولوستو نو پھ

مکلف اوریدونکې باندې سجده واجب ده

سوال: یو کافر یا نابالغ د سجدې آیت ولوستو، دا دواړه چونکه اهل نه دي، نو دې سره پھ اوریدونکې باندې سجده واجب ده او که نه؟ بینوا توجروا

الجواب: پھ نابالغ او کافر سجده نشته، البته که اوریدونکې اهل او مکلف دې نوبه هغه واجب ده. کما فی الملتقط ۵۲ الصبی اذا تلا آية السجدة لا يجب عليه السجدة وتجب على من سمع ذالك وكذالك الكافر والحائض (۲). وهو الموفق

(۱) (الملتقط فی الفتاوی الحنفیة ۴۹ مطلب فی الحاج عن الغير)

وقال الشاه اشرف علی قمانوی: حضرت عمر بن عبد العزيز چه جلیل القدر تابعی دې، دهغوی نه ثابت دی، چه روضه اقدس ته د سلام رسولو دپاره به ئې قصدا قاصد لیږلو، او د چا نه هم نکیر منقول نه دې، نو دا یو قسم له اجماع شوه. او هرکله چه د بل چا د سلام رسولو دپاره سفر جائز دې. لانه اقرب الی الضرورة لکونه عملاً لنفسه، او هغه روایت دادي

فی خلاصة الوفاء ۳۷ للسهمودی المتوفی ۱۰۱۱ هـ وقد استفاد عن عمر بن عبد العزيز انه كان يرد البرید من الشام يقول سلم لی علی رسول الله ﷺ، وقال الامام ابو بکر بن عمر بن ابی عاصم النبیل من المتقدمین فی مناسک له التزم فیها الثبوت (لعل المراد انه لا یروی فیها الا الروایات الثابتة المقبولة عند اهل الفن) وكان عمر بن عبد العزيز یبعث بالرسول قاصدا من الشام الی المدينة ليقری النبی ﷺ السلام ثم یرجع. (کذا کتب الی المولوی محمد شفیع من الديوبند).

(بوابر النواذر ۳۰۳ تحقیق اعراس و زیارت روضه مقدسه)

(۲) (الملتقط فی الفتاوی الحنفیة ۵۲ مطلب فی زیارة القبور)

د روتی خورولو نه پس پھ تشو پیر لاسونه صفا کول

سوال: آیا روتی خورولو نه پس پھ تشو پیر لاسونه صفا کول جائز دی، آیا دا د کاغذ بې عزتی نه ده؟ بینوا توجروا

الجواب: روتی خورولو نه پس پھ کاغذ لاسونه پاکول مکروه دی.

کما فی الهندیة ۵: ۳۲۲ حکى الحاكم عن الامام انه كان يكره استعمال الكواغذ فی ولیمه لیمسح بها الاصابع و كان یشد فیہ ویزجر عنه زجراً بلیغاً کذا فی المحيط (۱).

البته پھ دې مخصوص قسم کاغذ چه د صفائی دپاره تیار کړې شوي دي، مکروه نه دي. لانه لا قيمة له بعد القطع وكذا ليس هذا للكتابة فافهم (۲).

البته گوتو لره د صفا کولو نه مخکېن ستمل سنت دی. کما فی الهندیة ۵: ۳۳۷

السنة لعق الاصابع قبل المسح بالندیل کذا فی الوجیز للکردری (۳). وهو الموفق

امام مالک رحمته الله تابعی دې او که تبع تابعی؟

سوال: امام مالک رحمته الله تابعی دې او که تبع تابعی؟

(۱) (فتاوی عالمگیریه ۵: ۳۲۲ الباب الخامس فی اداب المسجد والقبلة والمصحف الخ)

(۲) قال العلامة ابن عابدين: واذا كانت العلة فی الابيض كونه آلة للكتابة كما ذكرناه يؤخذ منها عدم الكراهة فيما لا يصلح لها اذا كان قالها للنجاسة غير متقوم كما قدمناه من جوازه بالخرق البوالی وهل اذا كان متقوماً ثم قطع منه قطعة لا قيمة لها بعد القطع يكره الاستنجاء بها ام لا الظاهر الثاني لانه لم يستنج بمتقوم نعم قطعه لذلك الظاهر كراهته لو بلا علربان وجد غيره لان نفس القطع اتلاف.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۱: ۲۵۰ فصل فی الاستنجاء)

(۳) (فتاوی عالمگیریه ۵: ۳۳۷ الفصل الحادی عشر فی الكراهة فی الاكل وما يتصل به)

الجواب: پہ تبع تابعی کیدلو کیں خہ شک نشته، البتہ دوی لره تابعی شمارلی شی، حکہ چہ د عائشہ بنت سعد بن ابی وقاص صحابیت او د امام مالک رحمہ اللہ دہغی نہ روایت ثابت دے. ذکرہ فی المرقاة ۱: ۱۸ وقيل من التابعين اذ روى عن عائشة بنت سعد بن ابی وقاص وصحبته ثابتة (۱). وهو الموفق

پہ موبائل کیں د تلی پہ خانی د قرآن مجید

آیت یا د ذکر اللہ آواز اچول

سوال: پہ موبائل کیں د گنتی پہ خانی د قرآن مجید آیت یا د بل ذکر آواز وغیرہ اچولی کیری، آیا دا جائز دی؟ بینوا توجروا

الجواب: چونکہ پہ دے سرہ مقصود اخبار او خبرداری دے، او فقہاؤ ذکر وغیرہ لره د اخبار او خبرداری آلہ جوړولو ته مکروه وئیلی دی.

كما فی الدر المختار: وقد كرهوا والله اعلم ونحوه لإعلام ختم الدرس حين يقرر، وقال الشامي: فإنه استعمله آلة للإعلام ونحوه إذا قال الداخل يا الله مثلاً ليعلم الجلاس بمجيئه ليهيئوا له محلاً ويوقروه. (۵: ۳۰۶ قبيل كتاب احياء الموات) ﴿۲﴾

البتہ پہ دے کیں ساز او تنگ تکور اچول هم جائز نہ دی، عامہ تلی چہ بغیر د ساز نہ وی، د اچولو اجازت دے. وهو الموفق

د خاص قسم سپو په ذریعہ د قاتل او غل پتہ لکول

سوال: فوجیان خاص قسم سپی د بهر ملکونو نه راوولی، او دہغی پہ ذریعہ د قاتل او غل وغیرہ پتہ لکوی، آیا دا جائز دی؟ بینوا توجروا

﴿۱﴾ (مرقاة المفاتیح شرح مشکوٰۃ ۱: ۱۸ تذکرة الامام مالک رحمہ اللہ تعالیٰ)

﴿۲﴾ (الدر المختار مع رد المحتار ۵: ۳۰۶ قبيل كتاب احياء الموات كتاب الحظر والاباحة)

الجواب: دایقینی نہ دی بلکه ظنی کاردی، اود تجربی نہ دا غلطہ هم ثابتہ شوې ده، لهذا پہ پاک سړې باندي د تهمت لگیدلو د خطري په وجه دا عمل ناجائز دے، ﴿۱﴾ کہ تابعداری په قرائنو سره متعبره و منلې شی، نو د قرآن مجید آیت ته کتل پکار دی. قال الله تعالى ولا تقف ما ليس لك به علم (الآية) وهو الموفق

﴿۱﴾ په هر یو ملزم باندي جرم ثابتولو دپاره شریعت مقدسه په ظاهر بنا کړې ده، چه یا شهادت شرعیه موجود شی، یا په اقرار باندي ثابت شی، بیا به یو ملزم مجرم ثابت کیدی شی.

قال العلامة عبد الله الموصلي: وثبتت السرقة بما يثبت به القلف يعني بالاقرار مرة وبشهادة شاهدين كسائر الحقوق..... وينبغي ان يلحق المقر الرجوع احتيالا للدرء فقد روى: انه عليه الصلاة والسلام اتى بسارق فقال له: اسرقت؟ ما اخاله سرق؟..... ويسأل الشهود عن كيفيتها وزمانها ومكانها وما هيته..... ولا بد من حضور المسروق منه عند الاقرار والشهادة والقطع الخ (الاختيار لتعليل المختار ۲: ۳۵۷ كتاب السرقة)

ددې نه علاوه د سپو په ذریعہ معلومول یا د عملیات په ذریعہ یو غل وغیرہ یا جادو کونکي معلومول د شبه دپاره فائده مند دی، لیکن د غالب گمان او یقین دپاره فائده مند هرگز نه دی. او د شبه یا گمان په بنا چالره مجرم گنرل بالکل په شریعت کیں جائز نه دی، اود سپو باره کیں خو عام قومی اخبارونو کیں هم دا بیان راغلي وو، چه په ضلع کرک کیں د سپو په ذریعې د یو قاتل پتہ لگولی شوې وه، بیا یو میاشت پس هغه غلطه وخته، او اصل قاتل بل خوک وو، او امام شاه ولی الله الدهلوی رحمہ اللہ په القول الجمیل کیں د غل معلومولو دپاره یو عمل لیکلې دے، او دہغی نه پس ئې خپله فرمائیلي دی:

قلت ويجب على من اطلع على السارق بامثال هذه ان لا يحزم بسرقة ولا يشيع فاحشته بل يتبع القرائن فانما هي طريق اتباع القرائن قال الله تعالى ولا تقف ما ليس لك به علم (القول الجميل ۱۷۲).

او حضرت مولانا اشرف علی تھانوی رحمہ اللہ په امداد الفتاوی کیں د حضرت شاه صاحب ددې عمل باره کیں د پوښتنې په جواب کیں فرمائیلي دی. چه د چا دې طریقې سره پتہ ولگی، د هغه تفحص په شرعی طریقې سره وکړی، لیکن عوام ددې حد نه وړاندې حی، او بیا ددې سوال په جواب کیں چه دا عمل څنگه دے؟ فرمائي: زما په نزد بالکل ناجائز دے، حکہ چه عوام د حد تفحص نه وړاندې حی.

(امداد الفتاوی ۴: ۸۸ تعویضات و اعمال).... (از مرتب)

﴿۲﴾ (سورة بنی اسرائیل پاره: ۱۵، آیت: ۳۶)

د سرو د پاره سرې جامې اغوستل جائز نه دی

سوال: بعضی خلق قومی یا طبقاتی تعصب په وجه سرې جامې اغوندی، آیا دا جائز دی؟

الجواب: د سرو د پاره سرې جامې اغوستل جائز نه دی، کما فی ردالمحتار (۱) وایضا رجح الحرمة فی تنقیح الفتاوی الحامدیه (۲)، قلت ویؤید الحرمة الروایات الحدیثیه ایضاً (۳). وهو الموفق

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين: (قوله فافادتها تحريمية الخ) هذا مسلم لو لم يعارضه تصريح غيره بخلافه ففی جامع الفتاوى قال ابو حنيفة والشافعي ومالك يجوز لبس المعصفر وقال جماعة من العلماء مكروه بکراهة التنزيه وفي منتخب الفتاوى قال صاحب الروضة يجوز للرجال والنساء لبس الثوب الاحمر والاخضر بلا کراهة وفي الحاوی الزاهدی یکره للرجال لبس المعصفر والمزغفر والمورس والمحمر ای الاحمر حریرا کان او غيره اذا کان فی صبغه دم والا فلا ونقله عن عدة کتب وفي مجمع الفتاوى لبس الاحمر مکروه ..... اقول ولكن جل الكتب على الکراهة کالسراج والمحیط والاختیار والمنقذ والذخيرة وغيرها وبه افتی العلامة قاسم. (ردالمحتار هامش الدر المختار ۵: ۲۵۲ فصل فی اللبس کتاب الحظر والاباحه)

﴿۲﴾ قال العلامة محمد امين: وما فی المجتبى وشرح النقاية لابی المکارم الحنفی لا بأس بلبس الثوب الاحمر یفید کراهة التنزيه لكن صرح صاحب تحفة الملوك بالحرمة فافادان المراد کراهة التحريم وهو المحمل عند الاطلاق ..... ومثله فی معین المفتی وفي الاختیار شرح المختار ویکره الاحمر والمعصفر لانه علیه السلام نهی عن لبس المعصفر، وفي المحیط ویکره لبس الثوب الاحمر والمعصفر قال علیه الصلاة والسلام ایاکم والحرمة فانها زی الشیطان ولا لها کسوة النساء ویکره التشبيه بهن وللعلامة قاسم فتوی مفصلة طويلة فی حرمة لبس الاحمر کما فی فتاوی الکازرونی الخ.

(تنقیح الفتاوی الحامدیه ۲: ۳۵۵ تحریر مسئله لبس الاحمر)

﴿۳﴾ عن عبد الله بن عمر وقال مر رجل وعليه ثوبان احمران. (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

خرابه هگی اخستلو نه پس

دکاندار ته د واپس کولو مسئله

سوال: یو کس هگی واخستلې، ماتولونه پس معلومه شوه، چه هغه سخا او بی کاره وي، آیا دکاندار ته واپس کول او پیسې واپس اخستل جائز دی که نه؟

الجواب: دکاندار ته واپس کولې او قیمت واپس اخستلې شی.

كما فی الهدایة من اشترى بیضاً او بطیخاً او قثاء او خیاراً او جوزاً فکسره فوجده فاسداً فان لم ینتفع به رجع بالثمن (باب خیار العیب ۳: ۲۷۷) ﴿۱﴾. وهو الموفق

کویژدن نه پس د یو بل کور ته

عیدی (د اختر برخه) وغیره لیرل

سوال: دلته چه کله کویژدن وشي، نو دواړه طرفه د یو بل کور ته د اختر په موقع د اختر برخه لیري؟ په شریعت کس ددې څه حکم دي؟

الجواب: نه مطلوب دي نه ممنوع بلکه مباح دي.

د بي وارثه مړي د حقوق مالی ادا کولو طريقه

سوال: دیو سرې ماسره څه پیسې وي، ما انکار کولو، اوس دهغه څوک وارث نشته، دهغي د ادا کولو څه طريقه اختیار کړم؟

الجواب: ددې بي وارثه مړي د طرف نه هغه مال صدقه کړه. فی شرح فقه الاکبر:

(بقیه حاشیه) فسلم على النبي ﷺ فلم یرد علیه رواه الترمذی وابدأؤد، وعن عمران بن

حصین ان نبی الله ﷺ قال لا اركب الارجوان الخ رواه ابدأؤد.

(مشکواة المصابيح ۲: ۳۷۵ کتاب اللباس)

﴿۱﴾ (هدایة على صدر فتح القدير ۶: ۱۸ باب خیار العیب)

رجل له حق على خصم فمات ولا وارث له تصدق عن صاحب الحق بقدر ماله عليه ليكون وديعة عند الله، يوصلها الى خصمائه يوم القيامة (١٥٨) ﴿١﴾ وهو الموفق

به اودس كنب د خت مسح مشروع او ثابت ده

سوال: دلته كنب يو مولوى صاحب به لاؤد بسپيكر ترجمه كوى، وائي، چه د خت مسح د حديث نه ثابت نه ده، لهذا دا بدعت دي، آيا دا صحيح ده؟

الجواب: د خت مسح مشروع او مستحب ده. عندنا وعند احمد وعند الشافعي في رواية، او د رواياتو نه ثابت نه ده.

رواه ابو عبيد والديلمي وتاريخ اصفهان عن ابن عمر مرفوعاً وموقوفاً انه امان من الغل ومن ترضاً ومسح عنقه وفي الغل يوم القيمة، وكذا ما رواه ابو داؤد مرفوعاً ومسح راسه حتى بلغ القذال وهو اول القفا وجه الدلالة ان بلوغ منتهى اليد الى القذال يستلزم مسح العنق، وقال مسدد مسح راسه من مقدمته الى مؤخره حتى اخرج يديه تحت اذنيه وهو واضح الدلالة ﴿٢﴾ وهو الموفق

﴿١﴾ (شرح فقه الاكبر للقارى ١٥٨ بحث التوبة)

﴿٢﴾ وفي المنهاج: اعلم ان مسح العنق مستحب عندنا وعند احمد وقال به الامام الشافعي في رواية، والحجة على مشروعيته ما رواه ابو عبيد والديلمي وتاريخ اصفهان عن ابن عمر مرفوعاً وموقوفاً انه امان من الغل ومن ترضاً ومسح عنقه وفي الغل يوم القيامة وكذا ما رواه ابو داؤد مرفوعاً ومسح راسه حتى بلغ القذال وهو اول القفا، وجه الدلالة ان بلوغ منتهى اليد الى القذال يستلزم مسح العنق، وقال مسدد مسح راسه من مقدمته الى مؤخره حتى اخرج يديه تحت اذنيه وهو واضح الدلالة، واعلم انه لم يرو ان العنق من الرأس وكذا لم يثبت اخذ الماء الجليلد له فالانساب ان يمسح ببله ظهور الكفين بعد الاذنين.

(بقيه حاشيه به راروانه صفحه)

به اجتماعي ختم خواجگان باندې (همشه والي) مستحب او التزام مكروه دي سوال: بعضي خلق اجتماعي ختم خواجگان كوى، آيا ددي هميشه كول بدعت نه دي؟

الجواب: دمنكراتو (مثلاً ياشيخ عبدالقادر جيلاني شينا لله) نه خالى ختم خواجگان

(بقيه حاشيه) (منهاج السنن شرح جامع السنن للترمذى ١: ٢٨٨ باب ان الاذنين من الرأس)

وقال العلامة عبدالحى اللكهنوى: ما روى ابو داؤد واحمد من حديث طلحة بن

مصرف عن ابيه عن جده قال رأيت رسول الله ﷺ يمسح رأسه مرة واحدة حتى بلغ

القذال، ووقع في سنن ابى داؤد هو اول القفا..... ومنها ما روى الطحاوى في شرح معاني

الآثار..... عن طلحة بن مصرف عن ابيه عن جده قال رأيت رسول الله ﷺ مسح مقدم

رأسه حتى بلغ القذال من مقدم عنقه ومنها ما ذكره ابن السكن في كتاب الحروف من

حديث مصرف بن عمر..... قال رأيت رسول الله ﷺ ترضاً فمسح لحيته وقفاه..... ومنها

ما رواه ابو نعيم في تاريخ اصبهان من حديث ابن عمر ان النبي ﷺ قال من ترضاً ومسح

عنقه وقى الغل يوم القيامة ومنها ما رواه الديلمي في مسند الفردوس من حديث ابن عمر

مسح الرقبة امان من الغل يوم القيامة..... ومنها ما رواه ابو عبيد في كتاب الطهور عن عبد

الرحمن بن مهدى عن المسعودى عن القاسم بن عبد الرحمن عن موسى بن طلحة انه قال

من مسح قفاه مع رأسه وقى الغل يوم القيامة قال العيني في شرح الهداية هذا وان كان

موقوفاً لكن له حكم الرفع لانه لا مجال للرأى فيه، ومنها ما حكاه ابن الهمام من حديث

وائل في صفة وضوء رسول الله ﷺ ثم مسح على رأسه ثلاثاً وظاهر اذنيه ثلاثاً وظاهر

رقبته واطنه قال ظاهر لحيته ثم غسل قدمه اليمنى الحديث رواه الترمذى ثم قال ابن الهمام

فيه دليل على ان مسح الرقبة ادب الخ.

(مجموعة سبع رسائل ٥، ٦، ٧ تحفة الطلبة في تحقيق مسح الرقبة)

د برکت حاصلولو دپاره د علماؤ بزرگانو مجرب عمل دې (۱)، او په یو مندوب کار باندې دوام مندوب او التزام مکروه وی. والمعروف هو الدوام لا الالتزام فافهم. (۲) وهو الموفق

﴿۱﴾..... قال الشيخ العالم الفاضل محمد مراد القراني: واما هذه الختمات فالمروى منها من قلماء اكابر النقشبندية هو ختم خواجهكان وكانوا يستعملونه عند ظهور حادثة ووقوع بلية برعاية شروطه من عدم الزيادة على الاعداد المعينة والنقص عنها ويصرفون همتهم لدفعها لا انهم كانوا يستعملونه في جميع الاوقات وانما كان استعماله واستعمال غيره من الختمات على سبيل الدوام عند مشائخنا المتأخرين ويمكن اختيارهم ذلك على الدوام لامرین احدهما كثرة الحوادث والبلية في زماننا بحيث لا يخلو منها وقت كما يحكم به المشاهدة والثاني ان لكل مقام مقالا ولكل ميدان رجالا فانهم لما رأوا عدم تأثير بعض الطالبين من طريق الخفية واحتفاظهم به اختاروا المداومة على تلك الختمات من اجلهم وذلك جائز بل مطلوب الخ.

(هامش رشات عین الحیاة ۲۳۲ بیان الطريقة النقشبندية)

..... قال الاستاذ الكامل السيد محمد حقى النازلي: اعلم ان الامام جعفر الصادق وابوزيد البسطامي وابوالحسن الخرقاني ومن دونهم الى شاه النقشبندية قدس الله اسرارهم انهم اتفقوا في قضاء الحاجات وحصول المراتد ودفع البلاء وقهر الاعداء والحساد ورفع الدرجات ووصول القربات وظهور التجليات قد استعملوا هذه الفائدة الجليلة والاسرار الغريبة وهي الاستغفار مائة مرة والفاتحة سبع مرات الخ.

(خزينة الاسرار الكبرى للحق ۲۲۰ باب خواص ختم خواجهكان)

﴿۲﴾ التزام مالا يلزم يعنى د يوخيژ دخيل حيثيت نه زيات اهتمام كول بدعت دې، التزام په دوه قسمه دې، يو التزام حقيقي، چه يوخيژ لازم او واجب نه وي، او دهغي د لزوم او وجوب عقیده وي، نودا د نذر په صورت كېن لازم دې، اود نذر نه علاوه مكروه او بدعت دې، او دويم التزام حكمي، چه يوخيژ لره لازم او واجب نه گنړي، ليكن دخيل حيثيت نه زيات دهغي اهتمام كوي..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

د روتې د پاسه د سلا د پانړي يا مالگه اېښودل مكروه نه دي

سوال: بعضي علماؤ ليكلي دي، چه د روتې د پاسه كاسه وغيره اېښودل مكروه دي، ليكن عام طور باندې سلا د او د مالگې لوبې په هغي اېښودلې شي، آيا دا هم مكروه دي؟

(بقية حاشيه).... لکه د حضرت عبد الله بن سلام عليه السلام ابتلاء او الله تعالى په هغه انكار وكړو، اودا ايت نازل شو، يا ايها الذين آمنوا ادخلوا في السلم كافة ولا تتبعوا خطوات الشيطان (البقرة) او دغه رنگي د انصارو په ابتلاء كېن دا آيت نازل شو، ليس البر بان تاتوا البيوت من ظهورها، او الله تعالى په هغوي انكار وكړو، دغه رنگه عبد الله ابن مسعود رضي الله عنه انكار وكړو په هغو كسانو چه د مونځ نه پس بې طرف ته تاويدل ئې لازمي گنړل.

حيث قال: لا يجعل احدكم للشيطان شيئا من صلاته يرى ان حقا عليه ان لا ينصرف الا عن يمينه (بخارى ۱: ۱۱۸) او ملا على قارى فرمائي: من اصر على امر مندوب وجعله عزما ولم يعمل بالرخصة فقد اصاب منه الشيطان من الاضلال. (مرقاة المفاتيح شرح المشكوة ۲: ۵۳) البته په التزام او دوام كېن فرق ضرور دې، د يو مستحب التزام ممنوع دې، او په هغي باندې دوام مطلوب دې.

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم خير العمل ما ديم عليه وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم احب الاعمال الى الله ادومها وان قل، (رواه البخارى ومسلم عن عائشة رضى الله عنها) پس په امر مندوب او مستحسن باندې دوام مندوب دې.

الا ترى الى مداومة المحقق البغدادى على تلاوة سورة الملك كل ليلة حيث حمد الله بذلك مع ان تلاوة سورة الملك من المستحسانات لامن الواجبات وكذا اهتمام بلال رضى الله عنه لتحية الوضوء واهتمام الصلحاء القيام للتهجد وغير ذلك من المستحبات د التزام او دوام په مينځ كېن دعموم خصوص من وجه نسبت دې، پس كوم سړي چه يو مستحب كار هميشه دپاره كوي، او په التزام سره ئې كوي، نو هغه د دوام او التزام دواړو مرتكب شو، او كوم سړي چه يو مستحب كار كله كله كوي، البته د التزام په عقيدې سره ئې كوي، نو هغه التزام وكړو او دوام ئې نه دې كړي، او كوم سړي چه يو مستحب او مندوب كار هميشه كوي، ليكن نه هغه لازم گنړي، او نه په تارك باندې انكار كوي، نو هغه دوام وكړو او..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

الجواب: دا مکروہ نہ دی، فی الہندیۃ ویجوز وضع کاغذ فیہا ملح علی الخبز ووضیع القول علیہ قال شمس الائمۃ الحلوانی کل ذلک جائز (۱). وهو الموفق

سنن قبلہ نہ دی کری او امامت کوی

سوال: کوم امام چہ د ماسپخین اول خلورر کعتہ سنت ادا نہ کری، او امامت وکری، نو جائز دہ؟

الجواب: جائز دہ.

عن عائشة ان النبی ﷺ کان اذا لم یصل اربعاً قبل الظهر صلاہن بعدھا (ترمذی ۵۷: ۱)

قلت ظاہر هذا الحدیث یدل علی جواز امامۃ الذی لم یصل الراتبۃ (۲). فافہم

کہ دوه سړي یو ځاني حلاله کوی نو په دواړو تسمیہ وئیل واجب دی

سوال: یو سړي ذبح کوی لیکن هغه کبش پوره طاقت نشته، لهذا دویم سړي دهغه سره چارۍ وئیسې او ذبح کوی، نو په دوی کبش په چا باندي تسمیہ وئیل واجب دی؟

الجواب: په دواړو وئیل واجب دی.

فی الدر المختار: وضع یدہ مع ید القصاب فی الذبح واعانہ علی الذبح سمی کل وجوباً فلو ترکھا احدھما او ظن ان تسمیۃ احدھما تکفی حرمت (۵: ۲۳۵ کتاب

الاضحیۃ) (۳). وهو الموفق

(بقیہ حاشیہ).... التزام ئی و نکړو، او د بدعت نہ بچ شو، د حضرت مفتی صاحب یو مزید مفتی صاحب ته وئیل چہ مونږ ته د ختم خواجگان اجازت را کړه، نو حضرت مفتی صاحب ورته وفرمائیل: چہ دا څه لازمی څیز نہ دی، البتہ مجرب او مستحسن دی، او بیا ئی اجازت ورکړو او وې فرمائیل، چہ کله کله ئی پریرېدئ، او د طریقې د سبقونو پابندی کوی. (ماخوذ از مقالات فریدیہ).

(۱) (فتاویٰ عالمگیریہ ۵: ۳۴۱ الباب الحادی عشر فی الکراهۃ فی الاکل)

(۲) (منہاج السنن شرح جامع السنن للترمذی ۲: ۲۹۳ باب ماجاء فی الرکعتین بعد الظهر)

(۳) (الدر المختار علی هامش رد المحتار ۵: ۲۳۵ قبیل کتاب الحظر والاباحۃ)

اول به سلام کوی یا اجازت به غواړی

سوال: یو سړي په کور کبش دننه یا کمره کبش ناست دي، او بل سړي راشی، نو اول به سلام کوی او که اجازت به غواړی؟

الجواب: اول به اجازت غواړی بیا به سلام کوی. بخلاف القضاء چہ اول به سلام کوی بیا به کلام کوی.

کما فی الہندیۃ (۵: ۳۲۳) اذا اتی الرجل باب دار انسان یجب ان یستأذن قبل السلام ثم اذا دخل یسلم اولاً ثم یتکلم وان کان فی القضاء یسلم اولاً ثم یتکلم (۱).

وهو الموفق

کیک او ډبل روتی په چرې سره پریکول جائز دی

سوال: بعضې خلق د چرې یا چاقو په ذریعہ ډبل روتی یا کیک پریکوی، آیا دا بی ادبی نہ دہ؟

الجواب: جائز دہ بی ادبی نہ دہ.

وفی الہندیۃ (۵: ۳۴۱) وسئل عن (قطع الخبز بالسکین) علی بن احمد فقال ینظر ان

کان خبز مکۃ معجوناً بالحلب فلا یکره ولا بأس واما اذا لم یکن کذلک فهو من اخلاق الاعاجم کذا فی التارخانیۃ (۲).

د حدیث: کل قرض جر نفعا فهو ربا ثبوت

سوال: آیا دا حدیث: کل قرض جر نفعا فهو ربا ثابت دی؟

الجواب: ثابت دی.

عن علی قال: قال رسول الله ﷺ کل قرض جر منفعة فهو ربا، قال العسقلانی: رواه

الحارث بن ابی اسامۃ واسنادہ ساقط وله شاهد ضعیف .....

(۱) (فتاویٰ عالمگیریہ ۵: ۳۲۳ الباب السابع فی السلام وتشمیت العاطس)

(۲) (الفتاویٰ الہندیۃ ۵: ۳۴۱ قبیل الباب الثانی عشر فی الهدایا والضيافات)

عن فضالة بن عبيد عند البيهقي وآخر موقوف عن عبد الله بن سلام عند البخاري، (بلوغ المرام لابن حجر ۲۸۲ باب الربا) ﴿۱﴾ قلت وله شواهد كثيرة تثبت صحته ومعناه، مثل ما رواه ابن ماجه (۱۷۷) باب القرض، عن انس بن مالك قال قال رسول الله ﷺ اذا اقرض احدكم قرضا فاهدي له او حمله على الدابة فلا يركبها ولا يقبله الا ان يكون جرى بينه وبينه قبل ذلك ﴿۲﴾، وهكذا رواه البيهقي في شعب الايمان كما في المشكوة (۲۳۶: ۱) باب الربا، وهكذا عن انس عن النبي ﷺ قال اذا اقرض الرجل الرجل فلا يأخذ هدية رواه البخاري في تاريخه هكذا في المنتقى (مشكوة) ﴿۳﴾. وهو الموفق

د ژوندی سړې د خپل ځان دپاره قبر تیارولو مسئله

سوال: بعضې صوفیان خلق د خپل ځان دپاره مخکښې نه قبر تیاروي، آیا دا جائز دی؟

الجواب: نه مطلوب دی او نه ممنوع دی، بلکه فقهاؤ لا باس به وئيلي دي،

﴿۱﴾ (بلوغ المرام من ادلة الاحکام ۲۸۲ قبيل باب التفليس والحجر)

﴿۲﴾ (سنن ابن ماجه ۱۷۷ باب القرض)

﴿۳﴾ (مشکوة المصابيح ۲۳۶: ۱ باب الربوا الفصل الثالث)

وفي المنهاج: قال النبي ﷺ كل قرض جر نفعا فهو ربا اخرجہ الخارث بن ابی اسامة عن علی امیر المؤمنین وله شواهد كثيرة روى ابن ماجه عن انس مرفوعا بمعناه وروى عن ابی بن کعب وابن عباس وابن مسعود وفضالة بن عبيد وغيرهم موقوفا او هو محمول على اختلاف الانواع كما قال الطبري.

(منهاج السنن شرح ترمذی ۲۳: ۵ باب ماجاء في الصرف)

ويحفر قبراً لنفسه اي ولا باس به وفي التتارخانية لا باس به ويؤجر عليه هكذا عمل عمر بن عبد العزيز والربيع بن خيثم وغيرهما (ردالمحتار كتاب الجنائز ۱: ۲۰۶) ﴿۱﴾. وهو الموفق

د نبی کریم ﷺ د نوم مبارک سره سیدنا وئیل

سوال: بعضې خلق د درود شریف لوستلو په وخت کې د نبی کریم ﷺ نوم مبارک سره لفظ د سیدنا لوستلو ته بدعت وائي آیا دا صحیح دی؟

الجواب: دا بدعت نه دي، بلکه د حديث نه ثابت دي.

ما رواه مسلم (۲: ۲۳۵) عن ابی هريرة قال: قال رسول الله ﷺ انا سيد ولد

آدم يوم القيامة،

او رسول ﷺ په دنيا او آخرت کېښي سيد دي.

قال النووي: قوله ﷺ يوم القيامة مع انه سيدهم في الدنيا والآخرة فسبب التقييد ان في يوم القيامة يظهر سوده لكل احد ولا يبقى منازع ولا معاند ونحوه بخلاف الدنيا

الخ، (نوى على مسلم ۲: ۲۳۵) ﴿۲﴾.

په ديني مدرسو کېښ د دستار بندو شرعي حيثيت

سوال: په ديني مدرسو کېښ چه کوم د دستار بندو رسم جاري دي، آیا دا صحیح دي؟

الجواب: د دوره حديث د طالبانو دستار بندی د برکت او د اعتماد د اظهار دپاره کولې شی، ددې دپاره اصل موجود دي.

اما التعميم للتبرک فيدل عليه ما رواه ابوداؤد عن عبد الرحمن بن عوف وفي اسناده شيخ مجهول وكذا يدل عليه ما رواه ابونعيم ان رسول الله ﷺ عمم على

بن ابی طالب في غدير خم، وما رواه عن عمار بن ياسر ان .....

﴿۱﴾ (ردالمحتار هامش الدر المختار ۱: ۲۶۷ بعيد مطلب في اهداء ثواب القراءة للنبي ﷺ)

﴿۲﴾ (شرح الكامل للنوى على مسلم ۲: ۲۳۵ كتاب الفضائل)

رسول اللہ ﷺ عمم علیا حین بعثہ الی خیر، وکذا التعمیم لاظهار الاعتماد جائز
ایضا يدل عليه ما رواه البخاری ان النبی ﷺ عند اول الهجرة لم ينكر على
تعميمهم عبد الله بن ابي، والتفصيل في منهاج السنن شرح جامع السنن للترمذی
۵: ۲۱۲ ﴿۱﴾. وهو الموفق

د ذبح په وخت کښ تسمیه کوم وخت وئیل پکار دی؟

سوال: د ذبح په وخت کښ تسمیه د اول نه شروع کول پکار دی، یا چارۍ
ایښودلو سره وئیل پکار دی؟ بینوا توجروا
الجواب: دا دواړه یو ځایي کول پکار دی، که یو څو سکینه تقدیم وشی نو
څه حرج په کښ نشته،

وفی الهندیه: واما وقت التسمیه فوقتها علی الذکاة الاختیاریة وقت الذبح لا یجوز
تقدیمها علیه الا بزمان قليل لا یمکن التحرز عنه واما وقت الاضطرابیة فوقتها وقت

الرمی والارسال ص: ۲۸۶: ۵ ﴿۲﴾. وهو الموفق

د حکومت په خرچې حج کولو سره فريضه ساقطیږي

سوال: حکومت په خپلو ملازمینو مختلف سکیمونو سره حج کوی، آیا دې
طریقې سره به حج فرض شمارلې شی؟ بینوا توجروا

الجواب: په دې سره حج فرض ادا کیږي او دهغه ذمه فارغیږي، دا حج کول او
پیسې ورکول بطور امداد دی، حج بدل نه دي، فی ردالمحتار بخلاف مالو خرج

﴿۱﴾ (منهاج السنن شرح جامع السنن ۵: ۲۱۱، ۲۱۲ باب سدل العمامة بین الکتفین)

﴿۲﴾ (فتاویٰ عالمگیریه ۵: ۲۸۶ کتاب الذبائح الباب الاول)

لیحج عن نفسه وهو فقير فانه وصوله الى الميقات صار قادرا بقدره نفسه ص: ۲:
۴۶۰ کتاب الحج ﴿۱﴾. وهو الموفق

د بنخي د پاره د پاکستان نه جدي پوري بغیر د محرم نه سفر کول

سوال: که یوه بنخه صرف په جهاز کښ د محرم نه بغیر سفر وکړي، پېښور
اټرپورت پوري ورسره محرم وي، او بیا په جده کښ هم په هوایي اډې محرم
ولاړوي، او بیا د خپل ځوی سره د حج افعال وکړي، آیا دا جائز دی؟
الجواب: د پېښور نه جدي پوري بغیر د محرم نه سفر جائز نه دي.

كما في الصحيحين: لا يحل لامرأة تؤمن بالله واليوم الآخره تسافر مسيرة يوم وليلة
الا مع ذي محرم عليها ﴿۲﴾،
او حج به ادا شی لیکن مکروه ضرور دي.

في الدرالمختار ولو حجت بلا محرم جاز مع الكراهة ص ۲۶۵: ۲ کتاب
الحج ﴿۳﴾. وهو الموفق

د صاحب استطاعت د پاره په تبلیغ باندي حج مقدم دي

سوال: په یو سړي د استطاعت په وجه حج فرض شوي دي، او هغه په تبلیغ
کښ د کال لگولو هم اراده لري، اوس کوم یو عبادت مخکښي کړي؟

﴿۱﴾ (ردالمحتار هامش الدرالمختار ۲: ۲۶۲ مطلب العمل على القياس دون الاستحسان)

﴿۲﴾ قال ابن الهمام: ما في الصحيحين عن قزعة عن ابي سعيد الخدري مرفوعا لا تسافر
المرأة يومين الا ومعها زوجها او ذو محرم منها واخرجا عن ابي هريرة مرفوعا لا يحل لامرأة
تؤمن بالله واليوم الآخر ان تسافر مسيرة يوم وليلة الا مع ذي محرم عليها وفي لفظ لمسلم
مسيرة ليلة وفي لفظ يوم وفي لفظ لابي داود برید او هو عند ابن حبان في صحيحه والحاكم
وقال صحيح على شرط مسلم وللطبرانی في معجمه ثلاثة اميال فقل له ان الناس يقولون
ثلاثة ايام فقال وهموا. (فتح القدير ۲: ۳۳۱ کتاب الحج)

﴿۳﴾ (الدرالمختار هامش على ردالمحتار ۲: ۵۸ قبيل مطلب في فروض الحج وواجباته)

الجواب: ہو کہلہ چہ حج فرض شو، نو پہ ٲولو ٲیزونو دی حج مقدم کری، پہ تبلیغ کنس تلل عذر شرعی نہ دی، کہ پہ یو سفر کنس دواړہ کیدی شی نو ٲیرہ ٲنہ ده. وهو الموفق

پہ حالت د فقر کنس حج کولو نہ پس دوبارہ حج لازمی نہ دی

سوال: بعضی غریبانان خلق عمری له تللو نہ پس هلته کنس د حج ٲیار ایسار شی، حالانکہ پہ هغوی حج فرض نہ وی، دا سرې چہ کلہ غنی شی نو دوبارہ بہ حج کوی، یا پہ دی سرہ فریضہ ختمیږی؟

الجواب: د فرض حج ادا کیدلو ٲیارہ غنا شرط نہ ده، د بلوغ نہ پس حج کولو سرہ فرضیت ساقطیږی.

قال ابن عابدين: الفقير الافاقي اذا وصل الى ميقات فهو كالمكي..... وليفيد انه يتعين عليه ان لا ينوي نفلا على زعم انه لا يجب عليه لفقره لانه ما كان واجبا وهو آفاقي فلما صار كالمكي وجب عليه ﴿١﴾، ردالمختار ص ٢٠٢٠: ٢ مطلب في من حج بمال حرام. وهو الموفق

د نکاح خطبہ اوریدل واجب اود هغې

دوران کنس خبرې کول جائز نہ دی

سوال: د جمعی پہ خطبہ کنس خلق پہ آرام سرہ ناست وی، آیا د نکاح پہ خطبہ کنس هم دا احکام لازم دی؟

الجواب: هرہ خطبہ کہ د اخترونو او د جمعی وی، یا د نکاح، دهغې اوریدل واجب او دهغې دوران کنس خبرې کول او پہ نورو کارونو کنس مشغولیدل وغیرہ ناجائز دی. کما فی ردالمختار: وکذا يجب الاستماع لسائر الخطب كخطبة نكاح وخطبة عيد وختم على المعتمد. ص ٢: ٧٦٩ (٢) وهو الموفق

﴿١﴾ (ردالمختار هامش الدرالمختار ١٥٥: ٢ کتاب الحج)

﴿٢﴾ (الدرالمختار على هامش ردالمختار ٢٠٦: ١ مطلب في حكم المرقى بين الخ باب الجمعة)

پہ کورونو باندي د هذا من فضل ربی ليکلو حکم

سوال: بعضی خلق چہ نوې کور جوړ کری، نو پہ هغې هذا من فضل ربی بورډ لگوی، ددی ٲه حکم دی؟ بینوا توجروا

الجواب: کہ دا کور پہ حرام مال سرہ جوړ کړې شوې وی، نو پہ هغې دا لیکل جائز نہ دی. وهو الموفق

د روژه ماتې پہ وخت کنس پہ دعا کنس "وبک آمنت" وئیلو حکم:

سوال: بعضی خلق د روژه ماتې پہ دعا کنس وبک آمنت وئیل بدعت گنږی، آیا دا صحیح دی؟

الجواب: دا الفاظ معنی صحیح دی، البته ماثورنہ دی.

قال الملا على قارى: وبك امنت لا اصل لها وان كان معناها صحيحا وكذا زيادة عليك توكلت ولصوم غد نويت بل النية باللسان من البدعة الحسنة، مرقاة شرح مشكواة ص ٢٦٨: ٢ قبيل تنزيه الصوم ﴿١﴾. وهو الموفق

د آب زمزم د خرڅولو او اخستلو مسئله

سوال: د حج نہ واپسی باندي بعضی حاجیان پہ جده کنس یا کراچی کنس آب زمزم اخلی، او راوړی، آیا د آب زمزم خرڅول اخستل جائز دی؟ بینوا توجروا

﴿١﴾ (مرقاة المفاتيح شرح المشكواة ٢٦٨: ٢ قبيل تنزيه الصوم) وقال الشيخ محمد زكريا

الكاندهلوى: وفي روضة المحتاجين ما اشتهر على اللسان من زيادة (وبك آمنت) كذا زيادة (وعليك توكلت) لا اصل لها وان كان معناها صحيحا. ويظهر منه ان الزيادة ثابتة في رواية

اخرى قلت وزاد في الاذكار للنووي على رواية ابي داود من رواية ابن عباس فتقبل منا انك انت

السميع العليم. (هامش بذل المجهود ٣: ٣٥٠ كتاب الصوم باب القول عند الافطار)

الجواب: پہ آب محرز کنبس تقوم او ملک صحیح دی، کما صرحوا به (۱)، پس ددی پہ اخستلو خرخولو کنبس خہ امر مانع نشته. واما کونه تبر کا فایضا لیس بمانع کبیع المصحف وغیره. وهو الموفق

دیرو مرو ته دیو خیز ایصال ثواب. هریو ته پوره پوره ملاویری

سوال: ایصال ثواب مثلا ختم القرآن یا صدقه وغیره دیرو مرو ته متجزی (حصی حصی) کیدلو سره رسیری، یا بغیر د تجزی نه پوره پوره ملاویری؟ بینوا توجروا

الجواب: بغیر د تجزی نه هریو ته پوره پوره ملاویری، صرح به الفقهاء وقال الحافظ ابن حجر المکی. وهو اللائق بسعة الفضل (ردالمحتار) (۲)، (۳) وهو الموفق

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين: المعتمد عندنا ان شراء الشرب لا يصح وقيل ان تعارفه صح..... نعم لو كان محرزاً باناء فانه يملك.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۵۵:۲ باب العشر)

﴿۲﴾ قال العلامة الشامي: الافضل لمن يتصدق نفلا ان ينوي لجميع المؤمنين والمؤمنات لانها تصل اليهم ولا ينقص من اجره شيء..... قلت لكن سئل ابن حجر المكي عما لو قرأ لاهل المقبرة الفاتحة هل يقسم الثواب بينهم او يصل لكل منهم مثل ثواب ذلك كاملا فاجاب بانه انما يجمع بالثاني وهو اللائق بسعة الفضل.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ۲۶۶:۱ مطلب في القراءة للميت واهداء ثوابها له)

﴿۳﴾ قال الشاه اشرف على التهانوي: في ردالمحتار ويوضحه انه لو اهدى الى اربعة يحصل لكل منهم ربعة فكذا لو اهدى الربع لواحد وابقى الباقي لنفسه ملخصا قلت لكن سئل ابن حجر المكي عما لو قرأ.....

لیکن چا په دلیل کنبس خہ نص نه دی ذکر کری، او ظاهره ده چه مسئله قیاسی نه ده، ددی وجه نه د نص نه بغیر په دی خہ حکم نشی لگولی، البته حدیث د طبرانی، (عن ابی عمرو قال قال رسول الله ﷺ اذا تصدق احدکم صدقة تطوعا فليجعلها عن ابويه فيكون لهما اجرها ولا ينقص من اجره شيئا) لره د ظاهر الفاظو په اعتبار سره په عدم تجزی باندی دال وئیلی شی..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

د جنازی د پاره کری شوی تیمم باندی د فرض مونخ کولو مسئله

سوال: د جنازی د پاره ئی تیمم وکړو، په دی تیمم سره فرض مونخ کولی شی؟ **الجواب:** ادا کولی شی

كما في الهندية ۲۶:۱ لو تیمم للصلاة الجنابة او لسجدة التلاوة اجزاه ان یصلی به المكتوبة بلا خلاف كذا في المحيط ﴿۱﴾. وهو الموفق

د کافرانو بنکار کری شوی مهیانو حکم

سوال: په عرب ملکونو کنبس بلکه اوس په پاکستان کنبس هم د کافر ملکونو نه دبی بند مهیان راخی، چه د کافرانو بنکار کری شوی وی، ددی خہ حکم دی؟ **الجواب:** د کافرانو بنکار کری شوی مهیان په شرط ددی چه طافی نه وی (۲)، خورل جائز دی. (۳)

(بقیه حاشیه)..... خکه چه داجر ها مرجع صدقه ده، چه دهغی حقیقی مفهوم کل الصدقه دی، نه جزو الصدقه، اود لهما نه متبادر او شائع د اطلاق په وخت کنبس کل واحدوی، او مجموعه مراد کیدل د قرینې محتاج وی. اود قرینې نشتوالی ظاهر دی، پس معنی ئی دا شوه، چه دواړو کنبس به هر واحدته د پوره صدقې اجر ملاویری. (بوادر النواذر ۳۵۳ اسی وین حکمت)

﴿۱﴾ (فتاویٰ عالمگیریه ۲۶:۱ الباب الرابع فی تیمم)

﴿۲﴾ وفي الهندية: السمک والجراد يؤکلان غیر ان الجراد یوکل مات بعله او بغیر علة والسمک اذا مات بغیر علة لا یؤکل کذا فی الظهیرة.

(فتاویٰ عالمگیریه ۲۲۸:۵ الباب السادس فی صید السمک)

﴿۳﴾ قال العلامة عبدالحئی الکهنوی: محمد بن موسی دمیری رحمته الله په حیاة الحیوان کنبس د امام حسن بصری رحمته الله نه نقل کوی، چه هغوی فرمائیلی دی، چه ما اویا صحابؤ لره د مجوسی بنکار خورلو باندی لیدلی دی. او ابوالمکارم رحمته الله په شرح نقایه کنبس لیکلی دی: فی الحیظ لا یاس باکل سمکة..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

لأنها تحل بدون التسمية والذبح (۱). وهو الموفق

په سپورمې د مونځ کولو حکم

سوال: بعضې خلق پوښتنه کوي، چه اوس سپورمې ته خلق څي راځي، هلته کښ د مونځ کولو څه حکم دي؟ ځکه چه سجده په زمکه تندي لگولو سره ادا کيږي؟

الجواب: په سپورمې مونځ کول جائز دي، په دې کښې هيڅ ممانعت شرعي نشته، او په تحري سره دې قبله معلومه کړي (۲). وهو الموفق

(بقیه حاشیه).... اصطادها الجوسی لأنها تحل بدون التسمية فالجوسی وغيره فيه سواء. هغه مهې چه مجوسی ښکار کړې وي، دهغې په خوړلو کښ څه گناه نشته، ځکه چه مهې بغیرد الله تعالی د نوم اخستلو نه هم حلال دي، پس مجوسیان او نور خلق ټول په دې معامله کښ برابر دي. (مجموعه الفتاوی ۲: ۳۰۶ کتاب الاکل والشرب) (۱) قال العلامة شمس الدين السرخسي: ذكاة السمک والجراد اخذه ومراده بيان ان الذکاة ليست بشرط فيهما بل يثبت الحل فيهما بالاخذ من غير ذکاة الا ترى انه لا تثبت الحرمة بكون الآخذ مجوسيا او وثنيا وما يشترط فيه الذکاة يشترط فيه الاهلية للمذکی وحيث لم يشترط فی السمک والجراد.

(کتاب المبسوط للسرخسي ۱۱: ۲۲۹ کتاب الصيد)

(۲) وفي المنهاج: فان قيل ان السجدة لا بد ان تكون على الارض او على ما قام مقام الارض والمعلق في الجو والفضاء ليس هكذا قلنا: كما ان الماء جسم فاصل بين السفينة والارض لا يعتد بفصله فكذلك الريح جسم فاصل بين الطائرة والارض لا يعتد بفصلها وكما ان السماء جسم ليس بارض ولا قام مقامها وتصح الصلوة فيها لقوله تعالى: واوصاني بالصلوة والزکوة مادمت حيا، ولا استقرار الجبهة عليها، فكذلك يقال في الصلوة في القمر والمريخ وغيرهما. (منهاج السنن شرح ترمذی ۲: ۲۳۳ باب الصلوة على الدابة)

د صوفیاو د اشغالو او اذکارو حکم

سوال: د صوفیاء کرامو اشغال او اذکار مثلا حبس دم وغیره چه د احادیثو نه ثابت نه دي، بدعت دي او که نه؟ بینوا توجروا

الجواب: احسان او اخلاص د الله تعالی په نزد محبوب او د بنده نه غوختلې شی، ددې مدارجو او مبادیو مثال د علم قرآن حاصلولو پشان دي، پس لکه چه د عربي په مبادیو کښ مشغولیدل عبادت دي بدعت نه دي، دغه رنگ د احسان حاصلولو په مبادیو کښ مشغولیدل، او مجاهدې کول عبادت دي، بدعت نه دي (۱)، او په مبادیو کښ دا ضروری نه ده، چه د نص صریح نه ثابت وي، البته دا ضروری ده، چه د نص سره متصادم (مقابل) نه وي. کما اشیر الیه فی حدیث اعرضوا علی رقاکم لایاس بالرقی ما لم یکن فیه شرک (۲). وهو الموفق

تالی (تلاوت کونکې) سور دي او سامع (اوریدونکې)

پیاده روان دي. د سجده تلاوت د تکرار څه حکم دي؟

سوال: یو سړي سور دي، او هغه پسې بل سړي پیاده روان دي، او سور سړي د سجدي آیت څو ځله تلاوت کړو، اوس یوه سجده کافی ده او که ټولې سجدي؟ بینوا توجروا

الجواب: د اتحاد مجلس په وجه په تلاوت کونکې یوه سجده واجب ده، او په

(۱) قال الفقيه العلامة رشيد احمد الجنبهوى: د صوفیاءو اشغالو د معالجي په طور دي د ټولو اصل د نصوصو نه ثابت دي لکه څنگه چه اصل علاج ثابت دي خو شربت بنفشه د صریح حدیث نه ثابت نه دي هم دغسې دټولو اذکارو اصل هیئت ثابت دي لکه څنگه چه د توپ ټوپک اصل ثابت دي اگرچه هغه وخت نه وو نو دا بدعت نه دي البته دا هیئتونه ضروری سنت کنړل بدعت دي او دې لره هم علماؤ بدعت لیکلې دي.

(فتاویٰ رشیدی ۱۹۴ کتاب الاخلاق والتصرف)

(۲) (صحیح مسلم ۲: ۲۲۳ قبیل باب جواز اخذ الاجرة على الرقية)

سامع تولى سجده واجب دى، لاختلاف المجلس (قاضى خان) (۱). وهو الموفق

د وسوسې او د گناهونو شوق لرې کولو د پاره وظیفه

سوال: په وسوسو او گناهونو کېن مې رغبت زیات دې، او د زړه صفائي مې نه کېږي، ددې دپاره کومه وظیفه بهتره ده؟ بینوا توجروا

الجواب: اعوذ بالله من الشيطان الرجيم لاحول ولا قوة الا بالله. په کثرت سره وایه (۲)، یا درې سوه دیارلس (۳۱۳) ځله ئې روزانه وظیفه جوړه کړه (۳). وهو الموفق

﴿۱﴾ قال العلامة فخر الدين الفرغاني: المصلى اذا قرأ آية السجدة على الدابة مرارا وخلفه رجل يسوق الدابة يسجد المصلى سجدة واحدة والسائق يسجد لكل مرة.

(فتاوى قاضى خان على هامش الهنديه ۱: ۱۵۹ فصل فى قراءة القرآن)

﴿۲﴾ عن مكحول عن ابي هريرة قال قال لى رسول الله ﷺ اكثر من قول لاحول ولا قوة الا بالله فانها من كنز الجنة، قال مكحول فمن قال لاحول ولا قوة الا بالله ولا منجا من الله الا اليه كشف الله عنه سبعين بابا من الضر ادناها الفقر، رواه الترمذى..... وعن ابي هريرة قال قال رسول الله ﷺ لا حول ولا قوة الا بالله دواء من تسعة وتسعين داء ايسرها الهم، وعنه قال قال رسول الله ﷺ الا ادلك على كلمة من تحت العرش من كنز الجنة لا حول ولا قوة الا بالله يقول الله تعالى اسلم عبدى واستسلم رواهما البيهقى فى الدعوات الكبير.

(مشكوة المصابيح ۱: ۲۰۲ باب ثواب التسبيح الفصل الثالث)

﴿۳﴾ قال الامام ولى الله الدهلوى: اعلم ان الشرع لم يخص عدداً ولا مقداراً دون نظيره الاحكام ومصالح وان كان الاعتماد الكلى على الحدس المعتمد على معرفة حال المكلفين وما يليق بهم عند سياستهم وهذه الحكم والمصالح ترجع الى اصول الاول ان الوتر عدد مبارك لا يجاوز عنه ما كان فيه كفاية الخ.

(حجة الله البالغة ۱: ۱۰۰ باب اسرار الاعداد والمقادير)

د قرآن مجید آیاتونه او دعاگانې لیکل او په خپله څکل یا په بل باندې څکول

سوال: بعضې عاملان د قرآن مجید آیاتونه او دعاگانې وغیره لیکي او په اوږو کېن ئې په مریضانو څکوي، آیا دا جائز دی؟ یا بدعت او ناجائز دی؟ بینوا توجروا

الجواب: د کومو تعویذونو مضمون چه معلوم او جائز وی، دهغې څکل او په بل باندې ئې څکول دپاره د علاج جائز دی. په خیر القرون کېنې (۱) او د بزرگانو دا معمول او مجرب دې (۲). وهو الموفق

﴿۱﴾ عن ابن عباس رضى الله عنهما عن النبي ﷺ قال: اذا عسر على المرأة ولدها اخذ اناء لطيفا يكتب فيه (كانهم يوم يرون ما يوعدون) الى آخر الآية، و(كانهم يوم يرونها لم يلبثوا الا عشية او ضحاها)، و(لقد كان فى قصصهم عبرة لاولى الالباب) الى آخر الآية، ثم يغسل ويسقى المرأة منه ويتضح على بطنها وفرجها. (الحديث)

قال عبد الرحمن البرنى: ذكره السيوطى فى الدر المنثور، وقال: اخرج ابن السنى والديلمى، وفيه عبد الله بن محمد المغيرة، قال ابو حاتم: ليس بالقوى، وقال ابن يونس، منكر الحديث. (عمل اليوم والليلة المعروف بابن السنى ۵۷۶ باب ما تعوذ به المرأة التى تطلق)

﴿۲﴾ قال العلامة عمر بن احمد الخرپوتى: فى المواهب نقل عن القشيري ان ولده مرض مرضا شديدا حتى اشرف على الموت واشتد عليه الامر قال فرأيت رسول الله ﷺ فى المنام فشكوت اليه ما بولدى، فقال: اين انت من آيات الشفاء فانتبهت فتفكرت فيها فاذا هى فى ستة مواضع من كتاب الله تعالى (ويشف صدور قوم مؤمنين، وشفاء لما فى الصدور، يخرج من بطونها شراب مختلف الوانه فيه شفاء للناس، ونزل من القرآن ما هو شفاء ورحمة للمؤمنين، واذا مرضت فهو يشفين، قل هو للذين آمنوا هدى وشفاء) قال فكتبها ثم محوتها بالماء وسقيته اياها فكانما نشط من عقال.

(شرح الخرپوتى على قصيدة البردة ۱۴۶ كم ابرأت وصبا الخ)

مجموع الفتاوى

مشهوره په

مسائل رفعت قاسمى

مکمله او مدللہ

د قرآن او سنت په رڼا کښې

د دارالعلوم دیوبند د لویو مفتیانو
او علماء کرامو تصدیق سره

تالیف

حضرت مولانا محمد رفعت قاسمى صاحب
مفتی و مدرس دارالعلوم دیوبند

ناشر

مکتبه رشیدیہ

سردار پلازه اکوړه خټک

المنطق نعم العون على ادراك العلوم كلها (ابن سينا)
د کتاب خصوصیات
[متن، اعراب، ترجمه، تشریح، فوائد، نقشه جات]

تشریحات

پښتو شرح د

مرقات

(پښتو ترجمه د) تحفة المنظور

افادات

شیخ الحدیث حضرت مولانا

محمد منظور الحق نورالله مرقدہ

ضبط و ترتیب

مولانا سراج الحق عفی عنه

مکتبه رشیدیہ سردار پلازه اکوړه خټک نوشهره